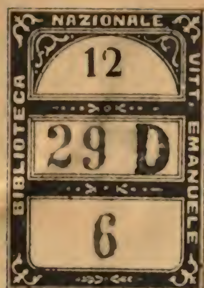
FRANCISCI TITELMANNI HASSELLENSIS NATURALIS PHILOSOPHIAE...

Franz Titelmans

Tirelm
et
Confid
Natur

150

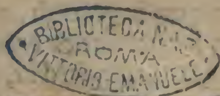
FRANCISCI

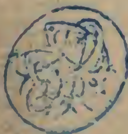
TITELMANNI

HASSELLENSIS NATVRALIS PHILOSOPHIAE COMPENDIVM,

SIVE

De Consideratione rerum Naturalium Libri xii.

ANTVERPIAE,

Apud Martini Nutij Viduam,

Anno M. D. LXI.

ex lib:

ORDO, ET MATERIA LIbrorum duodecim sequentium.

Liber Primus tractat de principijs rerum naturalium.

Liber Secundus, de caussis rerum naturalium.

Liber Tertius, de motu & accidentibus eius.

Liber Quartus, de infinito, loco, vacuo, & tempore.

Liber Quintus, de generatione & corruptione rerum naturalium.

Liber Sextus, de meteorologicis impressionibus.

Liber Septimus, de cælo & mundo.

Liber Octauus, de anima in generali, & de potentijs vegetatiuis, deq́; longitudine & breuitate vitæ.

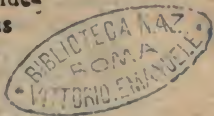
Liber Nonus, de sensibus exterioribus, & eorum sensibilibus.

Liber Decimus, de sensibus interioribus, deq́, somno & vigilia.

Liber Vndecimus, de intellectu & præcellentibus eius officijs.

Liber Duodecimus, de appetu sensitiuo & voluntatis præcellentia.

OPTIMÆ STVDIORVM PARENTI, SEMPER VENERANdæ artium liberalium Facultati, in præclara Louanienſi Academia creditos alumnos fideliſſimè educanti, Frater Franciſcus Titelmannus Haſſellenſis humilis eiuſdem diſcipulus cum omni reuerentia humile offert obſequium.

Vm ante annos aliquot, optima ſtudiorum Parens, è tuo gremio ad ſacram Minorum Fratrum religionem me contuliſſem, ac non multò pòſt ſuperiorum imperio (quibus reluctari nec poterã, nec debebam) compellerer ad eam doctrinam fratribus communicandam, quam è tuis ſuxeram benigniſſimis fœcundiſſimisq; vberibus, id eſt, ad prælegendas Philoſophicas diſciplinas, vt mihi iniunctum obedientiæ mandatum pro fratrum ſimplicium vtilitate, quàm poſſem fideliſſimè perficerem, viſum fuit hoc mihi bonum conſilium, vt ea quæ olim tuo inſidens gremio, partim à doctiſſimis præceptoribus (cuiuſmodi ſemper plurimos alis) viuæ vocis magiſterio acceperam, partim ex mutorum magiſtrorum ſcriptis, id eſt, eruditorum Philoſophorũ libris, pro ingenioli mei tenuitate hauſeram, ſuccinctè breuiterq; velut in compendium colligerem, & nihilominus lucidè & ordinatè quantum poſſem omnia diſponens, nihil eorum quæ eſſent neceſſaria, omitterem. Sic enim ſimplicium fratrum conditioni iudicaui vtiliùs, vtpote quibus bona diei noctisq; pars diuinis hymnis decantandis, ſacris peragendis myſterijs, & circa proximos exercendis hierarchicis actibus foret impendenda, ita vt ad Philoſophiæ ſtudia minimum temporis ſupereſſet, neque vacaret eorum qui pleniùs illa tractarunt, prolixos & difficiles commentarios euoluere. Ad Phyſicam autem diſciplinam in compendium contrahendam meum deſiderium peculiariter etiam illud accendit, quòd hanc rem à nemine hactenus tentatam conſpicerem. Nam in Dialecticis, vel vſque ad nauſeam abundè multos inuenias, qui totam librorum ſeriem per ordinem ſunt proſequuti. Hactenus autem qui Phyſicæ diſciplinæ amplitudinem compendio ſtrinxiſſet (quod ego quidem ſciã) extitit nemo. Ac proinde videbar operæpreciũ facturũ, ſi tam cõmoda oblata occaſione, quod ani-

e

mo insederat, opere perficerem. Neque enim minimam præstare mihi videntur studijs vtilitatem, qui ea quæ à prioribus multa prolixitate & obscuritate tractata fuêre, sua industria atque diligentia in compendiosam ordinatamq; breuitatem laborat contrahere. Quos enim inuoluta prolixitas molestaq; difficultas deterrent, plerunque grata breuitas & compendiosa facilitas ad honesta studia inuitant. Super hæc verò propositum nostrum vehementer adiuuit, animumq; addidit, quòd videbam Physicam disciplinam, si rectè & pro sua dignitate tractaretur, ad sacram Theologiam plurimùm omnino habere momenti, & ad pleniorem cognitionem: neque ad Dei tantùm cognitionem, verumetiam ad Dei excitandum amorem, mirum in modum conducere: quæ duo (nempe Dei cognitio & amor) omnium debent esse honestorum studiorum vltimus atque præcipuus finis. Et gestiebat animus, hac in parte aliquam tibi, optima mater, ostendere gratitudinem: videlicet demonstrando eas disciplinas, quibus tibi creditos alumnos instituis, non solùm ad eruditionem absolutam esse omnino necessarias, verumetiam ad pietatem (quæ ad omnia vtilis est) plurimum conducentes: vt meritò sanxerint venerandi Theologorum Magistri, neminem vllo Theologiæ titulo insigniendum, itidem & Medicinæ honorandi ex sacra pagina instructione professores, neminem ad suæ professionis vllum gradum admittendum, qui non prius in tuo gremio fotus, tuoq; saluberrimo lacte pastus fuerit, imò & ablactatus, videlicet hoc ipso suo iudicio manifestissimè attestantes, quòd nulla omnino disciplina (neque quæ ad corpus, neque quæ ad animam spectat) absque tuæ institutionis præiacto fundamento, solida possit consistere. Nunquam enim viri prudentissimi id statutis editis cauissent, nisi prorsus solido veritatis cibo ineptos indicassent, quos non tu prius tuo lacte potasses. Itaque, cùm hos Phisicæ considerationis libros Physicæ disciplinæ hoc compendium, multorum precibus importunis diu multumq; solicitatus, tandem acquiescens amicis postulationibus in lucem edere decreuissem, post Deum omnis boni primum auctorem & omnis parentem veritatis, non inuenire potui in terris, cui hũc laborem iustiùs possem quàm tibi mea nutrix, mea fotrix, mea optima mater, dedicare ac nuncupare. Est enim hæc Dei institutio, vt singula vnde effluunt, illuc & refluant. Ad locum (inquit sapientissimus ille rerum naturalium inuestigator Ecclesiastes) vnde exeunt flumina, reuertuntur, vt iterum fluant. Quæ nos ergo primum quidem à Deo omnis veritatis doctore, post hunc autem ex tua institutione accepimus, iustum est illi vt primario datori per gratiarum actionem accepta referri, ac deinde in te quoque vnde nobis effluxerunt refluere.

re. Si

re. Si verò hunc nostrum laborem tibi non ingratum, ac tuis alumnis non inutilem compererimus, quod nunc in Physica disciplina egimus, forsitan & in Dialecticis aliquando tentabimus. Puto enim & illic laborem superesse Christiano operario, hactenus à nemine susceptũ, quo mirum in modum illius quoque disciplinæ dignitas possit exaltari. Qui te suorum puerorum nutricem instituit, ipse te quoque felici statu conseruet, & multa semper prole fœcundet, vt sis quasi vitis abundans in lateribus domus eius, sintq; filij tui sicut nouellæ plantationes oliuarum, in circuitu delicatissimæ mensæ tuæ.

PSALMVS NVNCVPATORIVS OMNIVM CREATORI, TRINO ET VNO DOMINO.

Idebam ego librum latum, pulcrum & magnum, & vterum eius quasi grauidatum & tanquã prægnantem conspiciebam in visione mea.

Intendi mentis aciem, & vidi de vtero eius enasci libros plurimos: & contemplabar si non imminueretur partu tam multiplici grauidatus vterus.

Non potui considerare imminutionem eius: quantò plures prodibant fœtus, eò magis videbatur intumescere.

Dimicabant secum intra me cogitationes meæ: & cogitabam varia, voluebamq; plurima, quoniam tenebar rei miraculo.

Mulierum partus me docuerant, fœtu egresso abscedere collem vteri: monticulus, quem gignit latens in occulto, cadere solet egresso vagiente.

Propterea tenebat me rei nouæ miraculum: & luctabar ego cum cogitationibus meis, neque inueniebam exitum.

Feci mihi scalas altas, vt introspicerem in vterum libri, erat enim excelsus & eleuatus longè supra paruitatem meam.

Datum est mihi post laborem multum introspicere à longè: contẽplatus sum (sed plusquam caligantibus oculis) quid inhabitaret in vtero, aut quæ esset huius caussa miraculi.

Contemplans video vterum velut abyssum: & qui sedebat in eo, nõ poterat videri, neque mensura, neque erat finis magnitudinis eius.

Desij admirari postquam videram: dixi enim, quomodo minuetur

vterus, qui in se habet inhabitantem infinitum & immensurabilem?

Quid enim si egrediuntur ex illo fœtus paruuli, quando manet intra vterum ipse de quo fœtus procedunt, maximus & implens omnia?

Parabola hæc quam assumpsi, confitetur gloriam illi qui creator est & dominus omnium, tibi dominator domine, pater sancte, Rex cæli, terræ, & marium:

Tuam gloriam eloquitur similitudo mirabilis libri huius: & ad te pertinet gloria inhabitantis in eo.

Tu fecisti librum magnum & latum: vniuersam hanc mundi machinam spatiosam & speciosam valde tu creasti.

Scripsisti in eo mirabilia multa & magna; incerta quoque & occulta sapientiæ tuæ impressisti in eo.

Immensam potentiam tuam, & incomprehensibilem sapientiam descripsisti in eo: inæstimabilem quoque bonitatem & perfectionem tuam.

Singulæ quæ sunt in eo creaturæ, singulæ sunt paginæ libri, singuli sunt characteres, singulæ perfectiones, quæ inueniuntur in illis.

In oculis omnium legendum exposuisti librum istum: volumē hoc volui facis atque reuolui, ante conspectum omnium populorum.

Legunt in eo quibuscunque leuare placuerit oculos: intellectum quoque das omnibus, qui pio corde abs te poposcerint.

Veruutamen intra vterum illius tu posuisti habitationem tibi: intimus enim es & præsentissimus machinæ quam creasti, quidquid est creatum penitissimè inhabitans.

Considerauerunt librum hunc plurimi, & viderunt quoniam esset fœcundus nimium: & de libro hoc ediderunt libros sine numero.

Viderunt quoniam ad intelligendum esset liber difficilis: sectatoribus suis multiplicatione verborum atque librorum conati sunt explanare illum.

Magi, Sophi, atque Philosophi innumeri, operam impenderunt in considerandis paginis libri huius: te quoque auctore inuenerunt non pauca veritatis tuæ quam descripseras in illo.

Inuisibilia enim quæ de te cognosci poterāt, per facturam tuam fecisti intellectu ab illis conspici, sempiternam potentiam, virtutem, & bonitatem tuam.

A te procedebat quidquid describebant veritatis tuæ, à te namque pater luminum est omnis veritas, & tu manifestasti illis.

Veruntamen vanitates multas immiscebant veritati modicæ, erro-

ribus

ribus multis ac venis opinionibus nimium erant permista eorum om nia.

Non enim lumen plenum erat in oculis eorum: & quasi sine lumine excæcatis oculis legentes, non potuerunt quæ descripta erant penitus cognoscere.

Excæcauit enim eos affectus non bonus: nequam oculus totum corpus fecit esse tenebrosum.

Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, quia non dederũt gloriam Deo cæli qui creauit omnia.

Cùm adorare debuissent, populusq; adorabilem prædicare, quem in lectione libri huius cognouerant, dissimulare maluerunt: seq; glorificare magis concupierunt, quàm creatorem Deum.

Quomodo paruuli in libro formulis pulcris decoro hærent in flosculis paginarum, neque perpendunt, quæ descripta est in eo, veritatem.

Ita aspiciebant isti in creaturarum pulcritudinem suntq; oblectati in eis: veritati autem quæ continebatur, quæq; parata sese erat aperire legentibus, non intenderunt cultu debito.

Propterea non sunt inuenti digni ampliore lumine: quoniam acceptis male vsi depræhensi sunt.

At verò, vbi venit plenitudo temporis, vt sanaretur cæcitas generis nostri: misisti tu domine lucem tuam, quæ illuminat omnem hominem.

In hoc lumine salubriter iam legimus librum istum qui antè fuerat sterilis: docet enim nos scientia salutaris fidei, in vniuersa te venerari creatura tua.

Qui attentè in lumine spiritus tui considerauerit opera tua, delectabitur suauissime Deus, auctor omniũ, in factura tua.

Inueniet in ea materiam laudis quam recitet tibi confessionis amoris, & sancti desiderij.

Qui enim opificẽ diligit, quomodo non oblectabitur in opere eius? quomodo non refricabit operis contemplatio memoriam artificis, & confirmabit desiderium eius?

Ita pater sancte, creator omnium, hoc animo descripsimus considerationem creaturæ tuæ, in adminiculum simplicium quibus placitũ erit tuorum operum attentius aliquid perspicere.

Quæ veteribus illis Philosophis qui ante lucem surrexerãt manifestasti: vbi cõsentanea inuenimus veritati, vendicabimus in vsum nostrum.

Nihil enim immundum putamus, quod santificatur & purificatum

catur in fide tua: non sunt abominandi thesauri Aegypti, cum consecrantur tabernaculo tuo.

Quae verò supra sensum sunt hominum, & quae ratio monstrare non potuit ex viris quos sacer tuus illustrauit radius, desumpsimus ea.

Ita pater, collecta haec labore nostro offerimus tibi: propter tuam gloriam descripsimus, tuae quoque mancipamus gloriae.

Confido enim, quod falsitas non inueniatur in opere isto, neque mendacium, omnis autem veritas tibi debet consecrari, qui es Deus veritatis.

In hoc autem potissimùm tu nosti fuisse conatum nostrũ: vt formulam praeberemus philosophari cupientibus, qua te discerent regere omnem considerationem suam.

Non enim ignoras, quanta sit in te ista abusio: & quàm rarus sit qui sic doceat contemplari creaturam tuam, vt tibi accedat gloria, tu optime habes cognitum.

Praua curiositas in faeces abducit multos, in profundum facit immergi, vt ad te non leuent oculos.

In spinis & vepribus haerent plurimi, & dilacerantur in cogitationibus & adinuentionibus ingenij sui.

Qui autẽ te quaesierint in horto creaturarum tuarum, inuenient fragrantiam flosculorum bonorum: & qui cognitioni tuae maiestatis aptauerit omnia studia, ipse pascetur in delicijs tuis.

Suscipiat itaque dominus meus quae offert tibi seruulus tuus: sertũ de rosis horti tui suscipe de manibus pueri tui.

Fac prosit olfacientibus illud, & excitatos odore creaturae tuae, subvehe in amorem sanctum tuum.

Ego verò sperabo in misericordia tua: & adijciam semper super omnem laudem tuam.

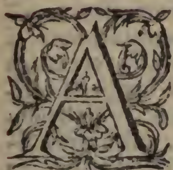
Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc & semper, & in secula seculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

PRAE-

PRÆFATIO IN SEQVENTES DVODECIM LIBROS DE Conſideratione rerum naturalium.

D omnipotentis Dei gloriã,patris,filij,& ſpiritusſancti,omnium & ſpiritualium, & corporaliũ conditoris æterni, rerum naturalium cõſideratione pertractare cupientes,cõgruũ existimauimus, ea quæ à Philoſophis naturæ inquiſitoribus lõgè lateque diſputata atq; modis varijs diffuſè tractata ſunt,ſuccincte breuiterq; colligere,ac veluti in cõpendium redigere: vt qui ad creatoris meliorẽ plenioréque notitiam creaturarũ cõſiderationem fortè exquiſierint,noſtro hoc cõpendio præcauere valeant temporis omniũ præcioſiſsimi damnoſa diſpendia. Neque enim dubium eſt, quin creaturarum viſibiliũ & rerum naturaliũ recta cognitio plurimũ omnino habeat momenti,ad omnipotẽtis Dei pleniorem cognitionem,apud eum,qui fidei lumine illuſtratus interius,quæcunque oculis foris contemplatur,aut naturali etiam ratione ex eiſdem venatur,in Deũ ſtudet creatorem regerere, adque eius potentiam, ſapientiam, & bonitatẽ contemplandam omnia referre. Siquidem inuiſibilia dei(quem admodum Apoſtolus ait Romanis ſcribens)à creatura mũdi per ea que facta ſunt intellecta conſpiciuntur, ſempiterna quoque eius virtus atque diuinitas:ita vt incuſabiles ſint, qui ex creaturarum cognitione non ſtuduerint dignas creatori gratias referre,cultuque debito famulari. A magnitudine enim ſpeciei & creaturæ (vt Sapiens alius atteſtatur) cognoſcibiliter poterit creator operum mirabilium, quæ mundus iſte habet,videri. Neque difficile erit ijs in quibus eſt ſcientia dei,cum ſpecie delectantur mirabilium quæ habet mundus,virtutemque,opera & eorũ mirati fuerint,intelligere ex his, quanto eorum dominator eſt ſpecioſior,qui hæc omnia conſtituit,& quanto fortior eſt illis, qui de nihilo fecit omnia. Hunc ergo noſtræ conſiderationis ſcopũ habentes propoſitum,ex ijs quæ à naturalium tractatoribus fuſius tranctantur,velut ex immenſa ſylua præcipua qualibet colligere curabimus:ea potiſsimùm quæ noſtro maxime de-

Roma.1.

Sapien.13.

seruire queant instituto ijs reiectis, aut certe relictis, quę minus videbuntur nostro proposito oportuna. Solent enim ex ijs qui naturalia tractant nonnulli acuta quidem & subtilia multa disserere, quibus sua ingenia ostentando aliena exercitent, ea verò in quibus pietatis est quæstus vberior, vel negligere, vel sicco pede pertransire. Nos verò institutum cōtrarium animo propositum habentes, nemo columnietur, si quæ eiusmodi sunt nos videat vel prætermisisse, vel parcius attigisse. Ob quam etiam caussam in libris sex posterioribus, multa verborum copia & similitudinum multiplicium adductione, conati sumus pro virili nostra, quàm lucidissimè plenissimeque omnia tractare: cū in libris prioribus (maxime autem in tertio, quarto, quinto, & sexto) breui plerunque sermone rem tantum perstringentes, potiùs eam indicemus, quàm penitus explicemus. Videmus enim ea quæ in posterioribus libris tranctantur, multò magis ad Dei cognitionē & scientiā veritatis esse vtilia atque necessaria, quàm ea quæ in prioribus illis enumeratis libris traduntur. Proinde nemo nostrum calūnietur propositū, vbi præter quorundam consuetudinem (qui prioribus maximè inhærent, posterioribus vel in totum, vel certè magna ex parte neglectis) nos viderit egisse. Siquidem non tam ad ingenij exercitationem, quā ad pleniorem de Deo cognitionē & pietatis qualemcunq; venerationem, noster iste labor desudauit. In scribendo autem hac libertate vsi sum⁹, vt nullius scriptoris ordine nos pateremur constringi: sed nostro iudicio, vbi commodissimus visus est locus, singula locauimus, quę prolixius dicta videbantur plurima abbreuiantes, vt compendij scriptorem decebat, nonnulla contractius dicta, quantū vtile videbatur, latius explicantes, nonnunquā humanis diuina, tēporalibus æterna, ex fidei illuminatione cōmiscentes, vt ne purus esset Philosophiæ hic tractatus, sed Philosophiæ pariter & theologiæ commistio. Nō est enim dignum vt ab vllius Christiani scriptoris operibus alicubi absit Deus, qui cælum & terram sua maiestate adimplens, sicut creauit, ita & cōtinet omnia, qui est benedictus in secula, Amen. De rebus igitur naturalibus hac ratione tractare volentes, ab ipsis earum principijs exordiemur determinationem, si prius quid res naturalis sit, quidque natura, breuiter explicauerimus.

LIBER PRIMVS, QVI EST DE PRINCIPIIS RErum naturalium.

CAP. I. *Quid sit res naturalis, & de quibus sit in praesenti libro tractandum.*

Es *naturalis dicitur, quae ex naturis constat.* Quae secundum Graecam appellationẽ, alio nomine corpus physicũ siue res physica solet appellari. Siquidem Graecis φύσις, idem est quod Latinis natura. Res naturales sunt, omnia corpora quaecũq; ex materia & forma componũtur, vt caeli, elemẽta, & quaecũq; sub eis sunt mista, siue animata siue inanimata. Angeli autem res naturales non sunt, eò quòd ex naturis nõ cõponantur, sed puri actus sunt & formae immateriales. Et de his quidem rebus quae naturales non sunt, in his libris per se tractare non intendimus, sed de rebus tantum naturalibus, quae sunt subiectae sensibus. Nonnunquã tamen vbi se occasio obtulerit, si de illis quoque nonnihil dixerimus, non prorsus nostro instituto contraibimus, quandoquidem proximae sunt deo mẽtes angelicae, & corporeis omnibus illi accedunt vicinius. Atque ob hoc, cũ à corporeis rebus ad Deũ transire contendimus, cõmodius nonnũquã spiritualiũ mentiũ cõsiderationẽ velut mediã interijcimus, quo sic velut gradatim, ab imperfectioribus ad perfectiora, in Deum qui est perfectissimus, ordinatius dirigamur. Erit ergo rerũ naturalium determinatio nostrae considerationis praecipua materia: Dei autem cognitio, considerationis ipsius primaria intentio: angelicae verò naturae sicubi admiscebitur mẽtio, ad priora nonnihil praestabit adiumenti.

Haec tractat Arist. initio 2. lib. Physicorũ.

CAP. II. *Quid sit natura & quotuplex.*

NAtura est substantiale principiũ, mutationũ atque accidentaliũ formarum rei conuenientium, vel effectiuũ vel susceptiuum In qua definitione posita disiũctiua coniũctio, duplicem innuit naturã, quarũ altera sit principiũ effectiuũ, nempe substãtialis forma: altera vero susceptiuũ principium nempe materia. Omnes ènim mutationes & dispositiones accidentariaeque formae rebus naturalibus cõuenientes

Arist. 2. Physic.

tes, efficeluntur ab earum formis substantialibus, & cõseruantur ab eisdem, queadmodũ calor ignis, à forma substantiali est eius, & cum aqua violẽter calefacta ad frigus redit, à forma substantiali frigus illud efficitur, similiter & cum ipsa nimium rarefacta, ad iustam densitatẽ se reducit. Ignis quoq; per formam suam, se mouet sursum: lapis deorsum, item per suam formam. Non solũ autẽ qualitates cõuenientes, & motus ad proprias perfectiones, à forma sunt, verumetiam operationes omnes & motus omnes illis naturaliter cõuenientes, quibus agunt in exteriora. Vt cùm ignis agit in aquam, aut in aliam quamlibet materiam, calefaciendo, incendẽdo, sibi assimulando, à forma substãtiali fiunt hæc omnia. Materia verò subiectum & receptaculũ, in quo cõseruantur & permanent quęcunque rei conueniũt, ad actionẽ autem non concurrit. Propter quod passiuũ tantum principiuũ est, non etiã actiuũ. Cæterùm, quod in definitione dicebatur principium substantiale, excludit accidentia omnia, quo minus naturæ dici possint. Sunt enim quædam accidentia, quæ videntur quorundam mutationum rebus conueniẽtiũ quædã esse effectiua principia: quemadmodũ (exempli gratia) ipsa ignis leuitas, caussa quodammodo est & principiũ quoddam motus eius sursum: & ipsa lapidis grauitas, principiũ quoddã est motus eius deorsum. Sunt enim quædã principia, & quędam caussæ secundariæ horũ motuũ, & velut instrumenta, quibus mediantibus formæ ipsæ substantiales vt principalia principia & caussæ primariæ, motus eiusmodi efficiunt. Non sunt autem naturę, quoniam principia substantialia nõ sunt. Est enim principium substantiale, quod rem substãtialiter constituit atque componit, quemadmodũ videlicet ex materia & forma componuntur res naturales tanquã ex suis partibus essentialibus atque substantialibus, à quibus naturis duabus, res naturales denominantur. Nõ autem ex leuitate ignis constat, neque ex grauitate lapis. Quare neq; naturæ rerum dicẽdæ sunt, sed potius entia secundũ naturam, quemadmodũ infrà plenius declarabitur. Ceterũ Arist. in II. lib. de Physico auditu, obscuriorem quidẽ verbis, sed in sententia æquiualentem ponit definitionem, quæ ex prædictis euadet facilior. Sic itaque naturam definit Aristot.

Natura est principium quoddã & caussa, vt id moueatur atque quiescat, in quo primo per se, & non per accidens inest.

Quæ

Quæ quidem definitio, conformiter ad prædicta, sic debet intelligi: Natura est principium quoddã, id est, substantiale principium, siue effectiuũ, siue susceptiuũ: & caussa, siue materialis, siue formalis, siue effectiua, siue cõseruatiua: principium (inquam) & caussa, vt id moueatur atque quiescat, in quo ipsum tale principium inest, hoc est, motus vel quietis rei naturalis, in qua tale principiũ est: primò, id est, principaliter per se, id est, tanquam pars essentialis ipsius rei naturalis: & non per accidens, id est, non sicut aliquid accidẽtaliter inexistens, vel essentiæ extraneum. Vbi hoc peculiariter notandum est, coniunctionem copulatiuã: Atque loco disiunctiuę coniunctionis accipiendam esse, vt sit sensus, principium quoddam vt id moueatur vel quiescat, &c.

CAP. III. *Quæ dicantur habere naturam & entia secundum naturam*

Naturam autem habent, quæcunque tale principium habent.

Hoc est, Naturam dicuntur habere, quæ formam substantialem & materiam sub nomine naturæ prius definitas habent tanquam partes essentiales sui. Huiusmodi sunt omnes & solæ substãtiæ corporales, quę suprà dictæ sunt res naturales. Excluditur autem ab hac definitione materia (quæ formam in se videtur habere) eò quod ipsam non habeat tanquam partem essentialem sui, cùm sit omnino simplex & incomposita, tametsi cum forma vnum tertium constituit, cuius pars existit. Definitio autem entium secundum naturam, hæc est.

Secundum naturam sunt, & hæc ipsa, & etiam ea quæ hisce per se competunt.

Quæ definitio sic intelligitur: Entia secundum naturam dicuntur hæc ipsa, id est, res habentes naturam, & ea quoq; quæ rei secundum naturã cõueniunt, &c. quemadmodũ accidentales dispositiones & motus rebus naturalibus conuenientes, dicuntur esse eis secundum naturã: vt igni secundũ naturam sunt calor, siccitas, raritas, leuitas, motus sursum, calefacere, exiccare: aquæ secundum naturam sunt frig⁹, dẽsitas, grauitas, humiditas, motus deorsum, frigefacere, atque ita in cæteris. Quę verò naturæ rei non conueniũt, nõ sunt entia secundũ naturam, vt quæ ab extrinseco per violentiã, rei cuilibet imprimuntur, quemadmodum in aqua calor, & in lapide motus sursum, ignis percusio ad locum deorsum.

Et

Quid ens cōtra naturā. Et quidem si forma rei cōtranitéte, per violentiā prædominātis agentis hæc fiat impressio, dicūtur entia cōtra naturā, quēadmodū exēplū est in ijs quæ statim posita sunt. Cōtranititur enim forma aquæ, ne calorem suscipiat, licet præualens ignis imprimat eū violenter: & lapidis forma, ne ipse moueatur sursum contranititur, quæ rēs magis moueri deorsum. Itidem & forma ignis, motui deorsum reluctatur. Si vero id quod ab extrinseco imprimitur, nō repugnat naturę, neque introducatur cōtranitente natura, sed permittente (eo quód sicut nō conuenit, ita ei nec aduersatur neque officit) præter naturam id esse dicendum est, quemadmodū impressus in lapidem impetus ad motū lateralē in loco plano. Hic enim motus sicut lapidi secundū naturā nō conuenit, ita secundum eam nec aduersatur, vnde præter naturā dicendus est. Hæc vt magis clareant, ponit Arist. hanc diuisionem: *Quid sit præter naturam.*

Eorum quæ sunt, quædam sunt natura, quædam ob alias caussas.

Cuius hic est sensus, Rerum productarum, quædam à natura naturaliter agente producūtur: aliæ alijs à caussis, quippe ab arte, à libera voluntate, casu aut fortuna, quorum exempla ex sequentibus patebunt.

CAP. IIII. *De rerum naturalium principijs in genere, atq; tribus eorum conditionibus.*

DE numero & assignatione principiorum rerum naturalium varie admodū senserūt veteres Philosophi, quorum vt non est admodum operæpretium, ita neque propositum singulas sigillatim sententias adducere, aut errores impugnare. Si quem forté oblectant eiusmodi, is Aristotelem consulat 1 Physic. lib. quem de principijs rerum naturaliū scripsit, & abundè illi (ni fallor) forsitan & vsque ad nauseam, erit satisfactum. Nos verò Aristotelis sententiam (qui cęteris certiora magisque consentanea in Philosophicis rebus descripta reliquit) insequentes atque adeo veritatem ipsam quam fidelium doctorum omnium vnanimis firmat consensus, duo tantum rerum naturaliū principia ponimus, nempe materiam & formam, quæ substantialiter (vti suprà dictū est) rē naturalē cōstituūt. Priuatio enim, tāetsi (vt post dicetur) principiū transmutationis rerū naturalium admittatur, non tamen principium rerum naturaliū admitti debet, cū res naturales ex priuatione non componantur.

Prin-

Principia igitur prima rerum naturalium sunt quæ neq; ex sese mutuo, neque ex alijs fiunt, & ex ipsis omnia esse oportet.

Ex qua descriptione tres colliguntur eorum conditiones: quarum prima est, vt simplicia sint penitus, & ex alijs non cõposita. Quod intelligi debet de partibus alterius rationis, siue de partibus essentialibus. Nam materia omnis, ex partibus componitur tanquam integrantibus ipsam, non autem ex partibus alterius rationis siue essentialibus. Quælibet enim materię pars, eiusdem rationis & speciei est penitus cũ tota ipsa materia. Non tamen componitur ex alijs partibus essentialibus, quasi ex alia vlterius materia ipsa componeretur: aliquid processus fieret in infinitum. Sic & formæ substantiales omnium rerum naturalium, præter animam rationalem, partes habent integrantes ex quibus componuntur. Sunt tamen etiam ipsæ rerum principia, neque ex vllis partibus essentialibus componuntur. *Tres cõditiones principiorũ positæ ab Arist.*

Secunda conditio est, vt non componantur ex se inuicem. Materia enim non est ex vlla forma composita, neque formam vllam in se habet ex qua componitur, neque item forma materiam habet pro parte sui. Ex quo patet, secundũ eos qui formam corporeitatis distinctam ponunt in corporibus à formis vltimis, cõpositũ illud ex materia prima & forma illa corporietatis, non esse principiũ rei naturalis, tametsi pars sit ipsam componens, quoniam simplex non est, sed ex materia & forma cõpositũ. Tertia verò conditio est, vt ex ipsis res omnes naturales substantialiter cõstituantur. Quã cõditionem manifestum est materiæ, & formæ conuenire. Omnis siquidem res naturalis, ex materia, & forma tanquam ex partibus essentialibus, atque substantialibus constituitur.

Huius autem conditionis defectu formæ artificiales (vt forma statuæ) principia nõ sunt, quoniã ex ipsis nulla res naturalis componitur, sed tantum artificialis, vt ex forma statuæ cũ materia cõponitur statua, quæ est opus artis, nõ res naturales. Hic animaduertendum est, illud esse principium rei naturalis, ex quo videlicet ipsa res (tanquã parte essentiali) intrinseco componitur: iuxta interpretationem cõditionẽ positarum, & principiũ transmutationis rei naturalis: quod videlicet ad rei naturalis generationem seu productionẽ requiritur: siue in generatio postmodum maneat siue nõ. Pri

ua-

uatio siquidem formæ substantialis ad generationem requiritur: in producto tamen nequaquã mansura. Nihil enim potest generari substantiale, absque formę præexistẽtis in materia expulsione. Nam ex homine cadauer non fit nisi rationali anima migrante: nec ex aëre aqua, nisi aëris forma substantiali cedẽte. Siquidem incompatsibiles hæ formæ sunt, idẽ in cæteris videre est. Sunt itaque tria transmutationis rerum naturalium principia, sed non item tria rerum naturalium principia. Duo enim sunt, & non plura.

CAP. V. *De materia, vt est alterũ principiũ rerũ naturaliũ.*

ADuertendũ est autem hoc loco, cùm materiam dicimus rerum naturaliũ esse principiũ, eamq; alteram esse naturam, accipi debere non (vt vulgò solet) pro qualibet materia etiam artificiali, quemadmodum aurum, argentum, siue lignũ statuæ ex aliquo ipsorum factæ, dicitur esse materia. Pro quo est intelligendũ duplicem distingui solere materiam, nempe primam, & secundam. Secũda materia dicitur, quæ ex alia vlterius materia tanquam ex parte essentiali cõponitur neque pura potentia est, sed formam etiam in se includit, vt partem substantialem sui. Quemadmodum cũ in exemplo suprà adducto, aurũ vel argentum dicitur materia statuæ aureæ siue argenteæ, quoniam ex ipsa & forma per artem introducta, vna cõponitur res artificialis, quæ statua dicitur. Non est tamen aurũ materia prima sed secunda tantũ, quoniam priorem habet aliã, in quã vt in partem resolui tur, ex qua simul cum forma sua substantiali componitur. Sic item cõpositũ ex materia prima & forma corporeitatis, materia prima non est, sed secunda tantum. Atque hanc quidem materiam secundam, nõ est difficile ne rudibus quidem intelligere. Cæterùm ad intelligendũ secundum veritatem & proprietatem, quid sit prima materia, quæ hic natura esse dicitur, & principium alterum substantiale rerum naturalium, subtiliorem adhiberi oportet mentis contemplationẽ, & intelligentiæ aciem fixius intendere. Neque satis rectè potest intelligi, nisi per cõparationem ad formam, quemadmodum ait Aristoteles materiam per analogiam ad formam esse cognoscibilem, id est, per cõparationem & relationem ad formam, sicut & omne relatiuum per collationem cum suo correlatiuo melius atque perfectius intelligitur, neque satis vnum absque altero potest agnosci.

Dictũ Aristotelis notatu dignũ

Quid

CAP. VI. *Quid sit materia prima, & quomodo cognosci debeat, quodq; non sit propriè ens nominanda.*

Est igitur materia prima, primum vniuscuiusque subiectum, ex quo quippiam eo fit pacto, vt non per accidens insit: & si corrumpitur, ad hoc vltimum sanè proficiscetur.

Quorum verborum hæc est sententia, materia prima est subiectum primum & vltimum omnis formæ, tam substantialis quàm accidentalis, & velut nouissimum substerniculū, quod in se formam substantialem recipit, formæque substernitur, cum ea rem naturalem pariter componens, ita vt si quam rem naturalem per ablationem omniū formarū corrumpere contingeret, ad ipsam materiam nudam deueniendum esset. verùm hoc impossibile, quemadmodum & ipsam materiam omni forma spoliari. Vbi cùm dicitur subiectum primum & vltimum, excluditur omnis materia secunda. Ipsa enim tametsi alterius formæ subiectum sit, subiectum tamē primum siue vltimū non est, quod ex sua materia & sua forma tanquam ex partibus cōponitur, sed vlterius siue prius subiectū habet, illud formæ habitaculū & substerniculum, quod in re formā nullam habet tanquā sui partem, sed tantū accidentaliter velùt hospitē recipit formā substantialem, vt vnà cum ea non seipsam, sed rem naturalem cōponat. Materiam ergo primam intelligere volens, ad illud substerniculum vltimum debes intellectū conuertere, in quo nō includatur tanquā pars eius vlla omnino forma. Donec enim formam simul intelligis vt partē, materiā primam non cōcipis.

Materia enim ex sese pura potentia est, & quasi nihil per se, hoc est, nullam formam sibi habens intrinsecam, ex qua componatur, neq; ad aliquod particulare esse determinata, cùm formam nullam habeat intrinsecam, cuius est dare esse determinatum, sed fieri ex ea potest quodlibet, secundum aduenientium formarum varietatem. Itaque per se quidem nihil esse videtur materia, nec simpliciter ens dicenda, neq; simpliciter res, neque bonum, sed quasi nihil. Est enim nihilo vicinissima, & inter omnia quæ à Deo creata sunt aut facta, imperfectissima. Quare inter omnia, ab optimo & summo & verissimo ente Deo domino, quàm longissime distat, cùm ipse sit esse plenissimum & perfectissimum, actusque purissimus nihil habens potentiæ admixtum. Illa verò est mera potentia, nullam habens essentiæ stabilitatem, nullūq; *Materia prima nihilo vicinissima.*

proprium esse, sed à forma tantum quodammodo esse mutuat accidentale, vt quoties de forma in formam transit, toties suum quod habet accidentarium esse, commutet. Quẽadmodum accidentium subiecta, quoties de accidẽte in accidens transeunt, prius esse accidentale, quod secundum formam abeuntem habebant, perdunt, & nouum esse accidentale, secundum qualitatem aduenientem, acquirunt. Veluti cùm homo qui albus erat, fit niger, perdit esse album quod habebát, & acquirit esse nigrum quod non habebat. Ita cùm materia prima de forma aquæ sub qua fuit, mutatur vt sit sub forma ignis, desinit esse materia aquæ, & fit ignis.

CAP. VII. *Quemadmodum materia non sit actiua, & à Deo longissimè distet.*

Illud verò de materia diligenter considerandũ est, quod mera potentia sit, nihil actus in se essentialiter habens, ac proinde susceptiua tantũ est atq; passiua, nulla autem ratione actiua. Forma enim à qua est esse, ipsa etiã est à qua omnis procedit actio atq; motio, & omne quod agit, per formam agit: quemadmodum & omne quod est, per formã est hoc ipsum quod est. Vnde quantò formę rerum sunt perfectiores, tantò res ipsæ quarum sunt formę, nobiliores habent actiones, atque dispositiones perfectiores. Quemadmodum anima rationalis (quæ est omnium formarum nobilissima) nobilissimas dat homini præ omnibus creaturis operationes, quemadmodum & cælestes formæ, suis corporibus dant potentissimas. Vnde & formæ illæ immateriales (cælestes dico spiritus) quæ sunt formæ per se subsistẽtes, & actus puri, non potentes cum materia cõmisceri, potentia atq; virtute longè superant cætera creata omnia, atq; adeò rationalẽ ipsam animam, quatenus cũ materia habet naturale commercium. Et super omnia benedictus Deus qui est forma perfectissima & actus purissimus, super omnes formas alias creatas, materiales & immateriales, nihil prorsus habens admixtum potentiæ, in infinitum potentia, virtute, sapientia, & omnibus perfectionibus supereminet creatis omnibus, quantumuis in suo genere præcellentibus. Qua in re meditatio sese offert non iniucunda, ei qui in materiam velit tanquam entiũ infimum & nouissimum ac nihilo proximum, cum Deo qui est entiũ primum supremum atq; perfectissimũ, & à nihilo prorsus elongatissimum, velut ex opposito cõparare atq; cõ-

Trãsuectio in consideratiõnẽ diuinæ perfectionis.

trà opponere. Quemadmodum enim materia, pura existens potentia, nihil habens in se actus intrinseci, omnium maximè passiua est, & tantùm passiua, nulla verò ratione actiua: sic ex aduerso Deus purus actus existens, & forma perfectissima, nihil omnino habens admixtū potentiæ, maximè actiuus est super omnia (iuxta Apostoli dictū) in omnibus operans omnia, nulla tamen ratione passiuus, vt à quoquā quidquam possit suscipere. 1. Corin. 15 Et quemadmodum materia cùm ab omni agente naturali passibilis sit, & ad quælibet suscipienda indifferens, quæcunq; à quolibet fuerint prædominante agente impressa, nō potest tamen per se quidquam omnino agere: ita econtrariò Deus cùm ad quęlibet agenda sit indifferens, & omnis actionis principium, omnia agens ac mouens pro suo libito, non potest tamen pati quippiā à quouis agente, imò nec à seipso, quemadmodum nec in seipsam aliquid agere potest materia. Et quemadmodū cùm multa accipiat in sese materia, nihil tamen ipsa cuiquam donat: ita ecōtrariò, omnipotēs Deus cùm omnia donet omnibus, omnibusq; rebus suum esse instillet, & cæteras perfectiones omnes dispenset, nihil tamen ipse à quoquam accipit, neq; accipere potens est. Est ergo materia, omnium entium imperfectissima, à Deo quàm longissimè distans, & nihilo atque nō enti vicinissima, neq; vicinius quidquam nihilo potest imaginari homo, aut Deus fabricare. Imò non ens simpliciter dicenda est, & non ens in actu, sed tantùm ens in potentia, tali nimirum diminuente determinatione adiecta.

CAP. VIII. *Quomodo Deus materiam creare potuerit, & an dignū fuerit, tam imperfectissimam rem illum creare.*

CVm autem inter agens & effectum oporteat esse similitudinem, forsitā mirum cuiquam videri poterit, quemadmodum Deus perfectissimus atq; purissimus actus & forma simplicissima, aut potuerit aut voluerit hanc impuram potentiam creare. *Quæstio* Nam inter infinitam & puram formam, & finitam potentiam nihil actus habētem, nihil apparet similitudinis. Soluitur autem ista dubitatio hoc pacto, quoniam materiā nō per se creauit Deus, quasi ens aliquod per se subsistens, aut quasi hoc aliquid: sed cōcreauit potius cū re naturali, cuius in creatione erat materia, fecitq, eam Deus esse sub forma, quam in se recipit, sub qua quodammodo esse habet, atq; ita etiam quodammodo Deo assimilatur, quatenus *Solutio quæstionis.*

eſt ſub forma ipſius rei naturalis,cui ipſa ſubſternitur. Neq; ſimpliciter creatura dicenda videtur, neq; ſimpliciter creata, ſed potius concreatura ſiue concreatum aliquid cum re naturali. Ex quo conſequi videtur ſatis manifeſtè, quòd ab initio conditionis rerum Deus materiam non fecerit, neq; creauerit abſq; formis ſubſtantialibus, ſed omnem materiã ſub aliqua certa forma produxit, cæleſtem quidem materiã ſub forma cælorũ, elementarem verò ſub forma elementorum,tametſi formis vlterioribus, per ſubſequentes ſex dies diuinæ operationis,poſtmodum fuerit cõpleta. Ex hoc etiã patet,materiã non poſſe ſine forma ſecundum naturam exiſtere, neque eſſe poſſibile, vt materia omni prorſus forma ſit nuda atq; ſpoliata,neq; vna vnquã poſſe ſpoliari,niſi adueniente altera. Imò neq; Deum hoc poſſe(vt materiam videlicet ſine forma creet,aut concreatam per ſe ſeruet abſq; omni forma)probabilis quorundam ſententia eſt. Aiunt enim, à quo omnis forma aufertur, ab eodem ſimiliter omne eſſe auferri,cùm forma ſit, quæ dat eſſe rebus. Alijs contrà ſentientibus, Deo non eſſe impoſſibile,quod naturæ poſſibile non eſt,ſed potuiſſe Deum & ab initio ſine forma eſſe materiam,& etiam nunc eam ſine omni forma ſeruare,licet ſub forma creatam. Vtra verò ſententia ſanior debeat haberi, noſtro non ſtat iudicio:quapropter vtramq; in ſua probabilitate relinquimus. Nemo verò exiſtimet Deo perfectiſſimo indignum,quòd tam vilem rem creare voluerit, quæ ſit nihilo viciniſſima. Imò vero hac in re admodũ magnificauit potentiã ſuã qui eſt omnipotens, dum eã ſic demonſtrat validã, vt poſſit etiam in vltimum illud & imperfectiſſimũ, quod à ſua eſſentia,quàm longiſſimè diſtat, attingens à fine vſque ad finem fortiter,id eſt, à perfectione naturæ angelicæ,vſque ad imperfectionem huius propè nihili.

Diuerſa opinio.

CAP. IX. *Nulla creata virtute fieri poſſe materiam,ſed in omni actione naturali eam præſupponi.*

NVlla verò eſt tam potens creatura, quæ poſſit creare vel minimã quantitatẽ materiæ. Infinitæ enim hoc eſt virtutis tantùm, nempe diuinæ, facere aliquid ex nihilo, quemadmodum innuit Ariſtoteles,cùm ait, ex nihilo nihil poſſe fieri. Nam ſi creatura aliqua materiam primam faceret,neceſſe eſſet illam ex nihilo fieri,ſicque creari. Non poteſt autem creatura creare, neque ex nihilo quippiam efficere.

Dictũ Ariſtotelis notandum.

cere. Poteſt enim creatura cum influxu Dei cooperāte, rem quæ aliqualis eſt in potentia, efficere vt talis ſit actu: quemadmodum ignis ex ligni materia, quæ eſt in potentia ad formam ignis, poteſt facere ignem actu, introducendo in eam, formam ſuæ formæ ſimilem. Cæterùm quod in potentia nō eſt, creatura facere non poteſt, vt potentia ſit. Hæc ergo cauſſa eſt, quare cum agens naturale aliam rem naturalem poſſit efficere, quemadmodū de igne alium ignem producente iā mōſtrauimus: materiā tamen producere non poteſt, quoniā maioris potentiæ eſt hoc, q̃ illud. In omni itaq; actione quæ fit à re naturali, præſupponitur materia, in qua forma ſuſcipiatur: quemadmodum & omnis artifex, non niſi ex materia quidquam efficit, neq; itē agens naturale quodcunq;. Quēadmodum ignis nunquam niſi ex præiacenti materia ignem facit. Sicut autem diximus de creatione, ita & de annihilatione dicendum eſt. Rem enim quæ actu eſt aliquid, poteſt agens naturale efficere, vt talis actu nō ſit: hoc eſt, poteſt formas rerum deſtruere atq; expellere, non poteſt autem efficere, vt res potentia talis non ſit. Illud enim (nempe formam expellere ex materia) finitæ virtutis eſt. Hoc verò (ſcilicet materiam in nihilum redigere) infinitæ, quæ nulli competit creaturæ. Quin & illud probabilior tenet ſententia, nō poſſe talem aliquam creaturam à Deo, licet potentiſſimo, creari, cui virtus illa cōpetat creandi ſiue annihilandi: neq; virtutem hanc vlli creaturæ quantumuis nobiliſſimæ ſiue creatæ, ſiue creandæ, cōmunicari poſſe, ſed eius ſolius omnipotentiæ conuenire. Solus eſt Deus in cæleſtibus ſurſum habitās, qui potuit vniuerſam hanc mūdi machinam & molem permaximam, ex nihilo & materia nuſquam præinuenta creare, & eandem poteſt, cùm voluerit, etiam nunc vſque in nihilum redigere. Subeſt enim illi, cùm voluerit, poſſe. *Sap.12.*

CAP. X. *Ex materia ingenerabili & incorruptibili ſecundum ſeſe, tranſitur ad diuinitatis conſiderationem.*

MEditari hoc in loco poſſumus, q̃ ſit ſtabiliſſimus in ſua eſſentia Deus, actus puriſſimus & perfectiſſimus, ipſumq; ſuum eſſe infinitum exiſtens, ſi ſic permanet ſtabilis, quantùm ad ſe attinet, imperfectiſſima iſta materia, quæ à Deo eſt longiſſima, & nihilo viciniſſima, ſola ſic eam cōſeruante diuina voluntate. Tametſi enim ſecūdum formas tam ſubſtantiales q̃ accidentarias plurimū ipſa varietur acciden-

taliter, in se tamen essentiali mutatione & intrinseca manet prorsus inuariata, neque corruptioni est aut generationi, vt cætera corpora naturalia inferiora, subiecta, adeò vt ab initio creationis rerum, de immensa illa mole materiæ, sub qua creata fuerunt cælum & terra & quę in eis sunt omnia, nulla materiæ illius particula ne minima quidē deperierit, actione naturalis agentis, quemadmodum neq; minima particula adiecta est, eadem virtute. Idq; non ob aliud, nisi ꝙ secundum suam existentiam vel non existentiam, soli subsit diuinæ voluntati: agentibus verò naturalibus, non nisi secundū formarum & accidentiū trāsmutationes, est subiecta. Quātumuis enim humana potentia sæuiat, quantumuis ad perditionem omnimodam conetur, nunquam vsque ad annihilationem pertinget. Poterit quidem efficere vt moriatur homo, & quæ materia erat hominis, iam esse incipiat materia cadaueris, deinde & hoc poterit, igne adhibito cadauer ipsum in cinerem atque puluerem redigere. Verùm, etiam si mille syluas in vnius consumptione cadaueris adhibeat, ad hoc nequaquam pertingerę valebit, vt puluerem annihilet: Dispergere quidem poterit in aërem, aut in aquam, aut in terram abdere: facere autem vt aliquid materiæ perdatur, in omni virtute sua & consilio non poterit. Atque hinc rursum ratio humana consideret, si omnis creata virtus aduersus ipsum quod est omnium vilissimum non possit præualere, quodque est nihilo proximum ad nihilum nō potest reducere is qui est actus purissimus, forma perfectissima, esse infinitum atque plenissimum, quique est à nihilo in infinitum elongatus, Deus omnipotens, quàm sit prorsus creatæ omni virtuti subtractus, & quàm aduersus illū omnis creata virtus, etiamsi millecuplo augmentetur, omnino nihil præualere possit.

Alia contemplatio.

CAP. XI. *Consurrectio in viuificum Dei affectum, ex præcedentium contemplatione mirabilium.*

Tibi ergo soli domine Deus, debetur creationis honor & gloria. Tu solus non eges quopiam, vt tibi præparet in tuo opere materiam. Nihil erat mūdus, & solo cum verbo suscitasti, prodijtque de nihilo hæc amplissima creatura. Sed nec quisquam est, qui nobis possit auferre vel pilum de capite, vt in nihilum pereat, præter te qui solus es potestatem habens creandi & annihilandi. Quare ergo pijssime

Genes. I.

Luc. 21.

Domine, timebimus vllã huius mundi poteſtatem? cùm nec animam interimere, nec corpus annihilare valeant. Vnũ hoc tu Domine reliquiſti impijs perſecutoribus, vt poſſint animam te ſitientem ab inimica fœdiſſimaq; carnis huius moleſtia ſeparare. Quo quid poſſit homini te verè agnoſcenti gratius euenire? Cæterùm, neque corpus neque animã creata vlla poteſtas annihilare poteſt. Igitur in te Domine ſperantes, tuoq; validiſſimo fulti auxilio, nullam omnino mundi huius pertimeſcimus quãtumuis præcellentem poteſtatẽ, illud firmiſſimè ſcientes, quoniam tua virtus ſuperuincit in immenſum, sed confidenter in doctrina benedicti filij tui perſtamus, expectãtes beatã ſpem, & aduentũ tuum glorioſum, ô maximè deorum Deus, quem ipſe repromiſit nobis. *Math. 10.* *Tit. 2.*

CAP. XII. De *forma vt eſt alterum principium rerum naturalium, & obiter de materia cæleſtium atque inferiorum, an eiuſdem ſint ſpeciei.*

QVod ad materiam pertinet, res omnes cognatæ ſunt, & ſecundum ſpeciem aut genus penitus indiſtinctæ. Siquidem in omnibus naturalibus, præcipuè inferioribus iſtis vna eſt eademque materia. Nam de materia cæleſtium corporum, propter ipſorum incorruptibilitatem dubitari ſolet, ob hoc potiſſimùm, quòd non videatur cæleſtium corporum materia eſſe alienarum impreſſionum ſuſceptiua, neque videtur tranſire de forma in formam, ſed perpetuò ſub eadem forma, eiſdem diſpoſitionibus permanere: quod longè eſt à materia corporum horum inferiorum, elementariũ atque mixtorum. Qua ratione permoti opinantur quidam, diſtinctionem eſſe ponendam, ſpecificam vel genericam, inter materiam cæleſtium ingenerabilium & incorruptibilium, & inter materiam elementorum atq; cæterorũ mixtorum generabiliũ & corruptibilium. Alius econtrario dicentibus, non eſſe ponendam diſtinctionem vllam talem, ſiue genericam, ſiue ſpecificam: ſed omnem materiam eiuſdem eſſe rationis: alijs dicentibus, illam cæleſtis materiæ intranſmutabilitatẽ non ex ipſa ſua natura prouenire, ſed ex cõditione & virtute formarũ in ipſis inhabitantiũ, quibus tantũ Deus naturæ virtutẽ contulit, vt nullã extraneã impreſſionẽ patiãtur materiã in qua creatæ ſunt, ſuſcipere, neq; de forma in formam tranſire, quemadmodũ in rebus quoq; naturalibus videmus, quaſdam ex ſua natura ad annorum centena- *Contrariæ opiniones de materia cæli.*

rios perdurare secundū formam inuariatas, dum aliæ breuissimo intereant spatio, quod nō dubiū est ex formarū prouenire varietate. Quanquam autem his modis de materia cælestium & inferiorum diuersa sententia est, illud tamen vno ore astruunt omnes, rerum inferiorum omnium vnam eandemq; esse materiam, atq; ita quantum ad hanc, esse secundū speciem indistinctas. Cæterū, ipsa rerum abinuicem distinctio substantialis atq; specifica, à formis est substantialibus.

Quid forma. Siquidem forma est, per quam res actu est, & in certam aliquam speciem redigitur, quæ ex materia prorsus indeterminata est, & in potentia ad quodlibet. Forma itaq; in materia suscepta & producta, cum ea pariter rem vnam substantialiter cōponit, & materiæ quodammodo esse cōmunicans accidentaliter, & cōposito dans esse substantialiter & essentialiter. Ab anima enim rationali habet homo, vt homo sit: materia verò prima, tantum hoc, vt materia humana sit.

CAP. XIII. *Ex massa ceræ & impressione sigilli per analogiam declaratur formæ officium.*

Analogia. VT autē clarior fiat formæ cognitio, analogiā quandam & cōparationem assumimus ceræ & formæ sigilli, per quam vtcunque comprehendi poterit formæ officium atq; natura. Sicut enim massa ceræ ex se nullam habet imaginem aut formam, sed iuxta sigilli variam sculpturam nata est suscipere diuersas formas, siue hominis siue leonis imaginē, siue alterius cuiuslibet animalis, dum tamen sub vna qualibet est, pariter nequit esse sub alia nisi prior abijciatur, vt cùm in cera impressa est leonis imago, nō potest in eam introduci hominis imago, donec abijciatur prior leonis, successiuè tamen indifferenter quamlibet suscipere potest impressionem. Ita sanè materia, ex sese ad omnem prorsus formam indifferens est & indeterminata: iuxta autem agentis supra ipsam dominium obtinentis naturam, impressionem recipit formæ. iuxta autem formæ varietatem esse varium suscipit. Forma verò esse accidentarium dat materiæ, & eius indifferentiam suo aduentu sic stringit, vt pariter secū aliam suscipere nequeat. Quod quidem de formis vltimis debet intelligi. Nam inconueniens nō est plures formas substantiales simul eidem inesse composito, cùm ambæ non vltimæ fuerint, aut etiam cùm altera fuerit non vltima. Quemadmodum forma corporeitatis, secundum eos qui eam distin-

am ab vltima forma in omnibus corporibus ponũt, simul
t cùm anima rationali, & secundum eorum sententiam qui
es animas distinctas reponunt in homine, simul sunt ani-
a vegetatiua, sensitiua, & rationalis. Formas autem vlti-
as, impossibile est eidem simul inesse, cuiusmodi sunt for-
a hominis, equi & asini, forma ignis & aquæ. Successiuè
men potest quaslibet formas quantumuis cõtrarias æquè
cipere, modò adsit agens quod formam introducat, alia
uæ prius inerat expulsa.

CAP. XIIII. *Quomodo forma esse aut non esse dicenda sit.*

RVrsum & illud in proposita analogia aduertendum est,
quòd sicuti figura illa aut forma quæ in ceræ massa per
gilli impressionem relinquitur, non apparet esse in sigilli
nprimentis sculptura: ita forma cùm det esse rei naturali,
sa tamen non hoc esse dicitur, quod composito donat vt
t. quemadmodum (exempli gratia) donat homini anima
tionalis, vt homo sit, ipsa tamen homo non dicitur, neque
t. Imò forma cùm det esse rebus, ipsa tamen non tam
se per se, quàm coexistere vel inesse dicenda videtur. Nõ
nim est forma, eo modo, quo hoc aliquid siue compositum
aturale est, aut quasi per se subsistens, sed tanquam inexi-
ens, quemadmodum de accidente dici solet, quòd eius es-
sit inesse. Accidens enim quodlibet esse dicitur, non quia
sum per aliquid est, quomodo res naturalis, per formam
t: sed magis quia per ipsum, subiectum cui inest, aliquale
t. Sic etiam substantialis forma, eatenus est, quatenus per
sam res naturalis est, non quatenus ipsa per aliquid est, vt
nagis propriè dici debere videatur ipsa inesse rei, aut rem
nformare, quàm simpliciter esse. Loquimur de formis pu-
è naturalibus, & quæ nullam habent per se subsistentiam.
Rationalis etenim anima, quatenus per se subsistẽs à corpo-
e separatim potest permanere, eatenus per se ens non so-
um inexistens rectè nominari potest. Et formæ illæ imma-
eriales angelicæ, per se entia, & quidem nobilissima entia
unt. Super omnia verò forma illa purissima, & actus per-
ectissimus atque inæstimabilis, ens primum est atque su-
remum, imò totius essentiæ plenitudo, non per se tan-
ùm felicissimè subsistens, sed omnium insuper rerum es-
entias, in suo esse plenissimo, benignissimè continens at-
que concludens.

CAP. XV. *Comparatur forma aliquatenus cum Deo secundum similitudinem & vicinitatem.*

QVemadmodum verò suprà diximus de materia, quòd à Deo quàm longissime distet, & pene nihil habeat cum illo similitudinis, ita econtrariò de forma videtur eam nimirum esse Deo adsimilem, Deoque vicinam, cùm sit etiam ipse forma quædam perfectissima, & actus purissimus. Neque difficile fuerit ei qui rectè intellexerit suprà positam materiæ ad Deum comparationem, quæ secundum dissimilitudinem fiebat, formæ quoq; ad Deum per similitudinem applicare. In omnibus enim ijs comparari forma secundum similitudinem cum Deo poterit, in quibus materia dissimilis fuit declarata, tametsi in immensum semper excellat diuina perfectio, & in infinitum ab ea deficiat formæ similitudo. Non fuerit autem inutile ad formæ clariorem habendam notitiam, & potissimùm ad Dei perfectiorem aliquanto habendam cognitionem, adinuicem ista comparare, & in quibus similitudo sit atq; etiã dissimilitudo ostendere. Deus itaq; sicuti actus purus est & simplicissimus, ex materia non compositus: ita & forma rei naturalis actus purus est & simplex, ex materia non compositus. In hoc tamen à Dei perfectione deficit, quoniã cùm materia quę est potẽtia pura, cõmunicat atq; societatem habet in ea inhabitans, & cũ ea pariter rẽ naturalem cõponens, cùm Deus nullã omnino potentiã secũ admittat, neq; cõpositionem sciat. Rursum quẽadmodum Deus summè actiuus est, omnia operãs in omnibus, quatenus actus purissimus & perfectissimus atq; infinitus, ita forma omnis substantialis, virtutem habet agendi, operaturque in corpore omnia quæ sunt rei quam cõstituit, conuenientia. Verum in hoc deficit, quòd limitata sit eius actiuitas, vt non quẽlibet possit effectum indifferenter operari, sed tantum quæ rei conueniunt, quã cõponit, cùm Deus infinita & illimitata sua virtute operetur omnia in omnib', & nulla omnino sit actio, quæ ab eius non emanat immensa virtute. Iterum in hoc cum Deo conuenit, quoniam principium actiuũ existens, pati non potest, neq; aliunde quidquam suscipere. Sic enim forma principium tantum actiuũ est, non autem passiuum, quomodo materia tantum passiua est, non autem actiua. Neque ipsa alias nouit in se formas, potissimùm corporeas suscipere, neque secundum eam res

naturales patitur. A diuina tamen perfectione adeò deficit, vt etiam ad corruptionē, contrariante virtute perueniat, cū eam prædominari cōtigerit. Amplius, quemadmodum Deus esse donans rebus, & omnia omnibus elargiens, nihil ipse recipit, neque recipere potens est: ita forma substantialis cùm esse donet rebus, atque ipsi etiam materiæ, & omnia in eis quæ conueniunt operetur, atque elargiatur, ipsa tamen à materia vicissim nil recipit. In hoc tamen deficit, quoniam ille omnia largitur omnibus, hęc autem suo tantùm composito atque etiam peculiariter, quantum ad materiam, nullum illi donat esse intrinsecum, cùm Deus rebus omnibus hoc ipsum donet, quod substantialiter sunt. Et Deus quidem nec recipit aliquid ab ijs quibus benefacit, neque commodum vllum accipit. Forma verò in materia, vt in domo necessaria inhabitat, & ea vtitur vt officina, extra quam prorsus nec existere possit, neque quidquam operari nihilò certè amplius quàm materia ipsa sine forma. Patet ergo, quemadmodum forma Deo sit adsimilis, eique secundum quamcunque similitudinem, tametsi deficientem, vicina possit demonstrari.

CAP. XVI. *Quemadmodum materia dicatur apppetere formam, tam absentem quàm præsentem.*

SVperest nunc, de mutuo amore atque appetitu materiæ ad formā, & formæ vicissim ad materiam, vt aliquid dicamus. Neque enim nihil huius rei cognitio, Dei gloriā magnificabit. Aduertendum ergo est, quòd sicut rationalibus creaturis Deus appetitum dedit rationalem, quæ voluntas nominatur, per quam ea quæ secundum rationem sibi cognoscunt vtilia appetunt, absentia desiderando, præsentia amando, ea verò quæ inconuenientia fugiunt, absentia detestando, & de præsentibus tristando: brutis verò animantibus appetitum sensitiuum, quo ea quæ per sensum vt commoda apprehendunt, prosequerentur, itidem & incommoda fugerent: sic rebus naturalibus sensu atque ratione carentibus, naturæ auctor Deus naturalem quendam instillauit indiditque affectū siue appetitū, atque desiderium, quo res quælibet naturaliter suā perfectionem appetit, atque id quod sibi secundum naturam conueniens est, diligit, ita vt si adsit, in eo complaceat, & velut oblectetur: si verò absit, desideret, atque ad ipsum acquirendum quantum ex se est, ten-

Appetitus varius.

tendat atque conetur. Quemadmodum aqua, naturaliter frigus desiderat, & locum deorsum. Et quidem vbi præsens adest frigiditas, oblectatur & gaudet in ea, eamq; quoad valet seruare conatur: Si forsitan abfuerit, ab extrinseco nimirum agente expulsa, non quiescit donec illam rursum in sese recuperet. Sic lapis si in naturali est loco, quiescit & oblectatur in eo sine violentia. Si verò extra illum alibi detineatur, desiderabit nihilominus eundem, & ad eum quantùm ex se est conabitur vt tendat atque perueniat: moxque vbi fortè impedimentum ipsum detinens fuerit substractum, illuc motu festinabit, quò priùs tendebat desiderio. Hoc modo imperfectum omne (vt diximus) suam amat perfectionem, & illud appetit, atq; desiderat, à quo habet perfici. Quapropter, cùm ex supradictis euadat manifestum, materiam accipere suam quandam perfectionem à forma, per quam nimirum eius infinitas finitur, & indifferentia stringitur atque limitatur, & à qua esse accipit accidentarium & accidentarias alias dispositiones, quibus suo quodam modo perficitur, non est difficile intelligere, quo modo materia formam appetat ac diligat, ita vt absentem desideret atque ad eam tendat: præsentẽ verò amet, inque ea complaceat, nempe vt id, quod imperfectum est, suam appetit perfectionem.

CAP. XVII. *Quemadmodum forma appetat materiam.*

CAeterùm, quomodo forma perfectior, materiam rẽ imperfectissimam ac nihilo vicinissimam appetat, mirum forsitan cuiquam id videatur. Oritur autem hæc admiratio ex humani cordis peruersitate. Sic enim vani sunt filij hominum, vt non ament neq; desiderent, nisi eos à quibus emolumenti aliquid sperent. Neq; nisi vilẽ hũc nouerunt & mercenariũ amorem, quo materia formã & inuicem se filij huius seculi amant. Nimirum vilissimis rebus & infimis (materiæ, & crassis carnalibus) vilis eiusmodi & infimus competit amor. Cæterùm, est præter illum alius amor longè nobilior, quo perfectum omne imperfectum amat atque desiderat, nõ vt ab ipso accipiat aliquid, sed in hoc magis, vt ipsum perficiat. Et sic sanè forma gaudet egenti atque nudæ materiæ, quod ab optimo creatore accipit gratis, libenter elargiri, quasi intelligat bonum quo communius, eò melius ac perfectius esse. In hoc enim diuinæ largitati multùm assimilatur, quæ nos non ob nostra diligit (siquidem bonorum nostrorum

rum ipsa non indiget) sed ob seipsam potiùs diffundendam, suamque immensam bonitatem in nobis communicandam. Quanquam ex supradictis constet, materiam etiam formæ esse necessariam, & maximo omnino vsui, vt in ea habitet, & quasi in officina omnem suam operationem operetur atq; seruet, vt hac quoque ratione ipsam meritò debeat expetere, quemadmodum non solùm fœmina appetit virum, sed econuersò vir etiam, licet perfectior, fœminam. *Psal. 15.*

CAP. XVIII. *Proponitur quæstio de rationali anima, an etiam ipsa materiam appetat.*

VErùm, quantum ad hanc rem attinet, peculiaris quędam dubitatio de rationali anima (quæ forma substantialis est hominis) moueri irrationabiliter potest, nũ etiam ipsa, vt cæteræ substantiales formæ, à materia inseparabiles, materiam appetat naturaliter. Videtur enim & ratione & auctoritate monstrari, quòd ipsa magis odio debeat erga corpus affici, in quo inhabitat. Ratione quidẽ sic. Omnis enim res, naturaliter in eo magis statu esse desiderat, in quo sibi meliùs esse sentit, & in quo operationes sibi cõuenienter magis debitè, magisque ritè possit exercere. Rationalis autem anima per corporis huius crassitiem ita obuoluitur, vt operationes suas nobilissimas quas habet, nempe intelligere & velle, minus rectè possit exercere, quàm si ipsa à corpore foret separata. Sic enim anima rationalis corporis crassitie impeditur, quomodo oculus alioqui rectè dispositus, pellicula obuolutus clarè rem ipsam cernere nequit. Iuxta illud sapientis, Caro quæ corrumpitur, aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Videtur ergo anima naturaliter desiderare magis, vt à nube carnis huius separetur, quàm vt ei coniungatur. Neque pręsens corpori videtur in eo posse oblectari, neque absens ipsum desiderare, quod in pręstantissimarum suarum operationum exercitio sibi nouit præbere impedimentum. Rursum, videmus formas illas immateriales spiritus cęlestes materiam non appetere. Videbitur ergo & anima rationalis, tametsi forsitã in materia oblectetur, donec in ea inest, cùm tamen fuerit separata, iam illis modo quodam per se subsistendi assimilata, non vltrà ad materiam trahi desiderio. Accedit his, sanctarum scipturarum auctoritas, sanctorumq; patrem testimonia. Beatus enim Paulus dissolui cupit, & corpore magis exui, vt Christo domino

Quæst. de anima rationali in materia.

Philip. 1.

mino poſſit cõiungi. Et idem ipſe de corpore mortis huius alio loco quærit liberatorem: atque alio rurſum, in hoc corpore grauatus ingemiſcit, ſciens quoniam ſi terreſtris iſta domus corporalis huius habitationis per mortem diſſoluatur, domum habiturus ſit à Deo non manu factam, id eſt, gloriæ æternæ accepturus manſionem. Sancti quoque patres, corpus iſtud quòd circumferimus, carcerem ſiue ergaſtulũ & exilij locum, atque alijs huiuſmodi varijs nominibus nominandum putauerunt. Nemo verò eſt, qui non de ergaſtulo & loco carceris libenter velit liberari, neque liberatus, quiſquam ad locum eiuſmodi quærit redire. Videtur ergo anima, quæ in corpore eſt vt in carcere, nec in eo debere oblectari, neque ipſum abſens deſiderare.

Rom. 7.

2. Cor. 5.

CAP. XIX. *Ponitur differentia inter formas materiales & immateriales, quantùm ad appetitum materiæ.*

PRo ſolutione autem huius dubitationis ſciendum eſt, diuerſitatem eſſe (quantum ad hãc rem) inter formas prorſus immateriales, & quæ prorſus cùm materia componi nõ poſſunt, cuiuſinodi ſunt ſpiritus angelici, & inter animam rationalem, quæ tametſi non ita ſit materialis vt cæteræ corporeæ, quæ extra materiam non poſſunt ſubſiſtere, eſt tamen eatenus materialis, quatenus ex ſua natura habet, vt cum materia quid vnum (nempe rem naturalem) poſſit conſtituere. Quæ enim prorſus immateriales ſunt, & cùm materia componi non poſſunt, his proculdubio nullus ineſt ad materiam appetitus. Quorſum enim appetitus eſſet rebus à natura datus, qui nunquam poſſet impleri? Anima tamen rationalis, quoniam ex ſua natura hoc habet, vt cum materia ſimul rem poſſit componere, & quidem rem inter res omnes naturales, nobiliſſimam, nempe hominem, idcirco dubitandum non eſt, quin ad materiam habeat naturalem appetitum, ita vt & abſentem deſideret, & præſentẽ amet. Tametſi enim videatur anima rationalis ſeparata aliquatenus cæleſtibus ſpiritibus ſimilior, dùm per ſe ſubſiſtat extra corpus, eò quòd tunc ſine materia ſit, atque ita forſitan perfectior in eo ſtatu videri poſſit, ſeparata exiſtens, quia tamen ab optimo conditore non ſeparatim ipſa, neque per ſe, neque propter ſe creata eſt, ſed in corpore propter hominem ipſum totum, vt ipſa videlicet cum corpore hominem componeret (partes enim propter totum ſunt, & non propter partes totum)

Differẽtia animæ rationalis à formis alijs immaterialibus.

m)idcirco suæ conditionis memor, semper corpus deside
t & amat. Longè verò diuersum est de formis illis cælesti-
us, quæ neque in materia creatæ sunt, neque ad simul cum
io rem aliquam componendam, sed vt per se subsisterent,
ondite sunt ab initio.

CAP. XX. *Soluitur proposita superius obiectio, & quomodo rnis corruptionē odio habeat anima, nō corpus ipsum, declaratur.*

AD ea verò quæ in contrarium obiecta videntur, respon
deri debet, ea procedere contra corruptæ carnis mise-
im quæ non ex ipsa conditione primæ materiæ, neque ex
rporis natura, sed per accidens ex primi parentis inobe-
entia, in ipsum corpus intrauit, & per propagationem in
nnium posterorum corpora deriuatur. Vnde quoties con-
carnem vel corpus, in scripturis aut in patrum scriptis fit
clamatio, non contra ipsam corporis naturam, neque ad-
rsus corpus ipsum per sese, sed aduersus corruptionem &
uersitatem & multimodam miseriam in carne humana
st peccatum inhabitantem, intelligi debet indignatio.
de non simpliciter corpus, sed corpus quod corrumpitur,
piens dicit, aggrauare animam. Neque Paulus à corpore
npliciter vult liberari, vt ipsum nūquā recipiat: sed à corpo Sapient.9.
mortis huius, id est, à corpore, vt nūc est, hoc est, ab ista mi Rom.7.
ia multimoda, quæ in corpore adhuc inhabitet. Neque
ulus dissolui cupit à corpore, vt corpus nunquam velit
ipere: neque sic ingemiscit in hoc corpore, vt prorsus ve Philip.1.
expoliari, & corpore omnino priuari: sed ad hoc vult 1.Cor.5.
pore exui mortali & misero, eoque ad tempus permane-
priuatus, vt absorbeatur mortalitas à vita, & recipiat ali-
ndo ex Dei munere gloriosum, quòd fœtidum atque
didum olim deposuerat. Sic etiam corpus istud, in eo stā-
niseriæ quo nunc est, obscurum, crassum, corruptibile,
ardum, rectè carcer nuncupatur, insuper & ergastulum,
ocus laboris atque exilij. Quia donec in eo secundum
um in quo nunc est anima inhabitat, magni laboris opus
et in prauis ipsius cupiditatibus refrænandis, atque ex-
nandis, propter corruptionem quæ ex prima inobedi-
a in ipso inhabitat. Verùm hæc omnia nihil aliud pro-
t, quàm animam meritò carnis istam corruptionem, &
nem quæ ex corruptione est miseriam, detestari. Non
m consequitur, quòd per se corpus ipsum odio habere,
aut

aut detestari debeat. Similiter & quod de impedimento dicebatur a corpore in animam veniente, ad corporis miseriã
1.Cor.11. & crassitiem referri debet. Cùm enim resurrexerit olim virtute diuina corpus hoc nostrũ in incorruptione, in virtute, in subtilitate, in agilitate, cæterisque perfectionibus, omni crassitie atque imperfectione ex Dei dono deposita, nullum erit animæ rationali ab ipso impedimentum, quin in corpo-
1.Cor.13. re posita eique reunita glorificato possit beatifica visione Deum etiam facie ad faciem contemplari, & amore inæstimabili eo dulcissimè perfrui. Et erit tunc quidem animæ plenum gaudium, cum ipsa carnem, qua dum viueret homo, velut ministra vsa fuerat, ad hanc gloriam apud Deum bonis actionibus promerendam, sibi viderit in præmij quoque iucunditate consociatam, & gaudebit indubiè videre in consolatione sociam, quam in labore vitæ habuerat ministram atque adiutricem. Ex his ergò manifestum relinquitur, quẽadmodum rationalis anima æquè atque cæteræ substantiales formæ, materiam appetat atque desideret.

CAP. XXI. *De priuatione, vt est principium quoddam transmutationis rerum naturalium.*

QVoniam autem (sicuti iam diximus) forma perficit materiam, & ad omnem formam est materia indifferens, penitus ex se indeterminata, adeò vt quælibet materia omnes omnium rerum formas suscipere per successionem nata sit, quanquam simul eas continere nequeat: hinc fit, vt materia indeterminatè quamlibet formam desideret & amet. Vnde & præsentem formam atque hospitatam materia amat & seruare eam absque fastidio cupit: & tamen quoniã indeterminata est, eas quas non habet, similiter desiderat, atque conatur habere, & genuino quodam natiuoque conatu ad eas tendit, cupitq; de forma transire in formã, quasi hac ratione suæ quærens imperfectioni mederi. Atque ita fit, vt collaboret ad eius formæ quam habet destructionem, dum aliã quærit, quæ hanc est expulsura quam habet. Et licet non hoc per se intendat, consequens tamen est, vt adueniente forma alia, prior licet perfectior emigret, atque abscedat: atque ita per accidens, dum eam desiderat acquirere formam quã nõ habet, se ipsam priuat ea quam habebat. Sanè materia omnes pariter formas, si id fieri posset, libens sustineret, optaretque (si fieri id posset) impleri simul omnibus: sed formæ

plures

plures se pariter compatiuntur (de vltimis rerum formis loquimur) sicut nec plurium sigillorum impressiones, pariter in eadem massa coëxistere valent. Atque ita adueniête vna, necessariò pellitur altera. Atque ex his patet, quemadmodũ priuatio formarum absentium in materia, earum videlicet quas ipsa nata sit habere, & actu non habet, caussa quædam sit, quare res transmutentur, & materia rerum naturalium de forma transeat in formam. Quam ob caussam dixit Philosophus, priuationem conari ad maleficium rei. Atque hinc est, quòd vulgò priuationem tertium principium ponunt transmutationis rerum naturalium. Quia enim materia formis alijs substantialibus caret, quas non habet, & nata est habere, hinc est, quòd ad eas tendit desiderio, quas nõ habet, sicque per se ad nouæ formæ acquisitionem, ac proinde ad nouæ rei generationem tendit, per accidens verò ad prioris formæ amissionem, atque ex consequenti prioris rei maleficiũ & corruptionem. Non debet tamen priuatio ista principium dici rerum naturalium, sed tantùm principium transmutationis rerum naturalium. Non enim rem ipsam substantialiter componit, neque in re manet, postquàm generata est: sed quoties res aliqua generatur, priuatio illa abijcitur, quæ ad prioris maleficium machinata fuit. Quemadmodũ cùm in subiectum quodlibet habitus introducitur, priuatio eijcitur, cùm nequeant opposita simul inesse eidem. Vnde cùm principia rerum naturalium (vt suprà patuit) res ipsas naturales debeant constituere atque substantialiter componere, manifestum est, priuationem non esse dicendam principium rerum naturalium. Transmutationis tamen earum principiũ ratione supraposita poterit admitti. *Dictum Aristotelis notandum*

CAP. XXII. *Quomodo intelligendum, priuationem esse transmutationis principium, & ad rei maleficium conari.*

CVm verò in præcedêtibus diximus de priuatione, quòd ipsa ad maleficium rei machinetur: & de materia, quòd netur atque laboret ad nouæ formæ acquisitionem, sicque per accidens ad veteris expulsionem, & rei perditionẽ, nemo ita intelligat (quemadmodum verborum facies forsitan prætendit) quasi priuationem dicamus vim aliquam habere agendi, per quam ipsa conetur & operetur rei naturalis corruptionem, aut materiam virtutem aliquam actiuam similem habere, ratione priuationis, per quam ipsa aliquid

 effi-

efficiat ad formæ vnius expulsionem, & acquisitionem alterius. Quo enim pacto priuatio ipsa (quæ ens verùm non est, sed entis potiùs priuatio, & non existentia tantùm formæ in subiecto apto eam habere) poterit vllam habere actiuitatis efficaciam? Sed & de materia iam suprà declaratum est, agendi virtutem ei minime competere, neque generare quicquam aut corrumpere, neque destruere posse, neque producere. Quòd ergo de priuatione dictum est, eam ad rei maleficium machinari, intelligendum est, secundum occasionem. Siquidem priuatio formæ substantialis in materia ipsa est occasio, ob quam corruptioni res est obnoxia. Quòd ex eius definitione facilè intelligi potest, quæ est hæc.

Formæ priuatio est, non existentia eius in subiecto eam habere nato.

Quemadmodum cæcitas, carentia est & non existentia visus in hominis oculo, qui aptus est potentiam talem in se est habere. Hoc itaque modo, quoniam materia apta & nata est habere quamlibet formam, nō tamen habet nisi vnam sub qua existit, constat aliarum omnium formarũ in ea esse priuationem. Et quoniam sic quamlibet aliarum ęquè habere apta est & nata, atque vnam hāc pro tempore inexistentē, hinc fit occasionaliter, vt quacunque virtute agentis naturale superueniente, si ipsam prædominari contingat virtuti formæ ipsius quę inhabitat, materia ipsa statim agentis prędominantis impressionem acceptet, nullo vtique formæ prioris odio, sed ratione inexistentis priuationis, quoniam videlicet & formam istam quæ introducitur non habebat, & habere apta erat æquè atque eam quam tenebat. Vnde propter hanc indifferentiam, iuxta virtutem prædominantis agētis, semper ipsa materia parata est de forma transire in formā. Quemadmodũ ciuitas, quæ in medio duorum regnorum posita neutri est addicta, sed quasi media & neutra ad vtrumque est indifferens, propter suam hanc indifferentiam frequenter contrarios habet siue hospites siue dominos. Vtrumlibet enim regnorum illorum prædominari cōtigerit, non reluctatur ciuitas illa neutra. Sed & si alter Regibus in eam ingressus fuerit, superueniens autem alter virtute superauerit, victorem suscipiet, pulso altero, non vtique prioris odio, sed ratione indifferentiæ, quoniam prædominatus est

Comparatio ad propositā rem accōmoda.

superue-

ſuperueniens. Et quomodo hac in re dici poteſt indifferentia illa, cauſſa eſſe & occaſio expulſionis regis prioris, non tamē quicquā efficit neq; egit illa indifferentia, ſiue (vt ita dicam) neutralitas, ita & de priuatione dicendum videtur.

CAP. XXIII. *An in materia corporum cœleſtium inſit etiā ſupradicta priuatio.*

DE cœleſtium verò corporum materia dubitari poteſt, num habeat etiam ipſa huiuſmodi in ſe priuationē. Si enim ſimilem habere dicatur, videbuntur cœleſtia corpora corruptioni quoque ſubiecta, cùm ſit iſta priuatio principiū tranſmutationis in rebus naturalibus. Vbi autem eadem eſt ratio, idem videtur conſequi effectus. Quòd verò iſta priuatio in cœleſtium corporum materia ponenda ſit, eorum maximè ſententiam conſequi videtur, qui materiam ponunt eandem ſpecie in cœleſtibus atque in his inferioribus. Nā ſi vnius eiuſdemque ſpeciei ſit omnis materia, videbitur, quomodo inferiorum iſtorum materia ex ſua natura eſt indeterminata & indifferens ad omnem formam; & quamlibet apta & nata habere, eam etiam quam nunquam habuit, neque eſt habitura: ita etiam cœleſtium materiam aptam & natam habere quamlibet formam, atque ita cum alijs omnibus careat præter eam quam habet, omnium aliarum in ea eſſe priuationem. Quòd ſi admittatur, quæſtio deinde fiet, cur minus ſint obnoxia corruptioni cœleſtia corpora quàm inferiora, & quamobrē illorū materia non ita de forma tranſire poſſit in formā; quemadmodū materia inferiorū iſtorū.

CAP. XXIIII. *Soluitur quæſtio propoſita, & vnde cœleſtibus corporibus ſua ſit incorruptibilitas, monſtratur.*

PRopoſitæ verò quæſtioni reſponderi poterit, admittendo priuationem, qualem diximus etiam in cœleſtiū corporum inueniri materia, neque tamen conſequi, vt materia ipſa ratione huius priuationis tranſire poſſit à forma in formam, ac proinde corpora ipſa cœleſtia tranſmutationi, quæ eſt ſecundum generationem & corruptionem, ſint obnoxia. Formæ enim ſubſtantiales cœleſtium corporum, cùm ſint perfectiſſimæ in informando ſuam materiam, ſic eam ſua perfectione implent, & (licet ex ſe indifferentem) ſolidiſſima diſpoſitione, validiſſimiſque qualitatibus ſtabiliunt; tamque potentes ſunt ad ſe ſeruandum in ea, ſub qua ab initio creatæ ſunt materia; vt nullum ſit agens

naturale creatum tantæ virtutis, quod aduersus ipsarum aliquam possit præualere. Neque patiũtur in suam quam inhabitant materiam, vllam omnino extraneam impressionem vllo pacto repugnantẽ introduci: atque ita propter formę perfectionem fit, vt de forma in formam transire non possit materia. Et quidem rectiùs videtur ac rationi magis consentaneũ, vt cælorũ impassibilitatem & incorruptibilitatẽ assignemus ex parte formæ, quàm ex ipsa natura materiæ. Quòd vt intelligatur clariùs, suprapositam libet analogiã resumere. Ciuitas enim illa indifferens & neutra, quam cap. XXII. proposuimus, duorum regnorum velut mediam, tametsi, ex se sit indifferens & neutra, & iuxta prædominantis regni virtutem, temporis successu, nunc huic, nunc illi subijcitur trãsitque de domino in dominum: potest tamen, si præpotentem admodum Regem contigerit illam occupare, ita validissimis turrib9, arcibus, castris, muris, vallis & firmissimo pręsidio muniri, diligentissima quoque adhibita custodia fidelissimè obseruari, tam vtique potenter, sapienter, & validè, vt spes vltrà non videatur contrario domino aliquando se posse illius potentiæ præualere. Quod vbi fuerit, ciuitas illa quæ primùm erat indifferens, & neutra, atque etiamnũ quantùm ex se talis permanet, per virtutem nimiam & fortissimam munitionem occupantis & prædominantis, facta est modo quodam eius iam regno & potestati addicta. Neque poterit vltrà de domino transire in dominum, aut de regno ad regnum, non vtique ratione ipsius ciuitatis, sed ratione occupantis, cuius potentiæ nimiæ non videtur spes vt aliquando potestas contraria resistat. Sic sanè & de cælesti materia dicendum, propter perfectionem & potentiam formæ potentissimæ in informando, quæ illi data est ab initio, eam de forma in formam trãsire non posse: quoniam agens naturale deest, quòd illi possit vel aliam imprimere, vel suam auferre.

CAP. XXV. *Soluitur superiùs obiecta ratio.*

AD rationem verò quæ in oppositum obijciebatur, proponentem, vbi eadem est caussa, eundem etiam consequi effectum, respondebitur, non esse nisi occasionem similem in cælestibus & inferioribus, cum priuatio (vt suprà dictum est) non sit vera caussa per se effectiua ipsius transmutationis de forma in formam, sed tantùm occasio, & caussa

sine

fine qua non. Nisi enim in materia esset priuatio formarum absentium, & nisi eas esset apta habere quas non habet, nunquam de forma transmutaretur ad formam. Atque eatenus dicitur priuatio occasio esse, & caussa tantùm sine qua non, ac consequenter principium quoddam transmutationis huiusmodi. Cæterùm, huius transmutationis veram & efficientem caussam diximus esse agens naturale, quòd prædominans impressiones formæ inexistenti contrarias, & formæ quam ipsum vult introducere conuenientes imprimit in materiam, sicque eam de forma transire facit sua actiua virtute in formam. Quamuis ergo eadem admittatur occasio transmutationis in cælestibus atque inferioribus istis, non tamē est caussa eadem. Non est autem necesse, quotiescunque eadem occurrit occasio, siue eadem caussa, sine qua non, vt idem ponatur effectus, quemadmodum securis acuties occasio quædam est, & caussa sine qua non sectionis ligni. Non enim secaret securis nisi acuta. Non est tamen necesse, vt semper fiat sectio, donec est securis acuta, sed veram caussam adesse oportet, & sectionem efficientem (hoc est, ipsum secantem) priusquam fiat sectio. Vbi autem defuerit secans, quantumuis acuta iaceat securis, non fiet ligni sectio. Ita & in proposito, quia agens inueniri nullum potest, quòd effectum eiusmodi producat in cælesti materia, nempe transmutationem in formam aliam, nihil proficit occasio sola. Nihil enim prodesse valet præsentia caussæ sine qua non, vbi defuerit caussa quæ effectum ipsum operetur.

CAP. XXVI. *Quomodo vim nullam patiantur corporum cælestium materiæ, in eo quòd de forma non transeant in formam.*

SEd videri forsitan poterit vim pati cælestium materia, & violenter cohiberi à formis, ne transeat in formas alias. *Obiectio.* Cùm enim ex sua natura dicatur materia cupere transitum de forma in formam, si ab hoc cohibeatur atque impediatur, videtur id non carere violentia. Apparet autem inconueniēs admittere perpetuam talem in nobilissimis illis corporibus violentiam. Verùm diligentiùs attendentes comperiemus cælestium corporum materiam prorsus nullam vim *Obiectionis solutio.* à suis formis perpeti, imò quietem bonam & stabilitatem congruam sic eam accipere, id quod suprapositæ analogiæ consideratio, facilè monstrat per similitudinem. Quomodo

enim ciuitas illa ex se indifferens & neutra nullum patitur violentiæ incommodum, ex eo quòd potens ille Imperator sic eam sibi firmat munitionibus validis atque diligenti custodia, ad eum modum quem suprà expressimus, imo magis quietem dulcem & bona commoda consequitur, dũ à perpetua illa instabilitate liberatur, & stabili mansione in ipsa habitantis Imperatoris ornatur, ditatur, perficiturque plurimùm: Ita per omnem modum nulla fit materiæ cælesti violentia, cùm per nobilissimas formas stabili mansione in ipsa inhabitantes, ab instabilitate eiusmodi liberatur, perfectissimis qualitatibus & nobili dispositione semper plenissima, eò quòd nobilissimarum formarum sit habitaculum. Ex imperfectione enim est, quòd ita instabilis existens materia, semper quærat de forma transire in formam. Neque malè puerorum cupiditati, materiæ hoc desiderium potest comparari, quas videmus nonnunquam ea quæ in manibus habent, siue cibaria, siue alia quælibet proijcere, vt alia quæ fortè porriguntur, item apprehendant. Neque raró panem aut carnes abijciunt è manibus, vt lapidem aut carbonem, aut aliud vile quippiam apprehendant. Quorum cupidæ instabilitati parentes benè consulunt, neque vim vllam eis faciunt, dum pro cibo quem tenent, aliud nihil apprehendere eos sinunt. Sic sanè & materiæ frequenter euenit, cum sua instabilitate semper transire gestiat, pro forma nobilissima & perfectioribus qualitatibus sub quibus stabat, formam imperfectiorem & viliores dispositiones vti recipiat, cani illi Aesopico non admodum dissimilis, qui pro carnis vmbra quæ videbatur in aqua maior, carnis substantiam sibi permisit dentibus excidere. Huic verò instabilitati dum forma cælestis sua perfectione medetur, non solùm vim non facit materiæ, verumetiam quiete bona eam perficit, & magno affici beneficio.

Instabilitas ex imperfecto est.

Canis Aesopicus.

CAP. XXVII. *Quemadmodum corpora glorificata post resurrectionem sub suis formis sempiterna atque dulcißima quiete requiescent.*

QVod autem nunc de materia & formis cælestium corporum diximus, idem etiam de materia in hominibus glorificatis post factam resurrectionem dicendum videtur, nulla videlicet violentia eam à suo illo transitu in varias formas cohiberi, neque violenter detineri, sed quiete summa

atque

atque dulcissima ex immortalitatis dono sub suis quamque formis ita firmari atque stabiliri, vt nullo amplius transitu perdere valeant quam habent, vel quam non habent acquirere. In hoc tamen est consideranda diuersitas, quòd in cælestibus corporibus, formæ ipsæ ex sua perfectione naturaliter ita materiam, quam informant, perficiunt atque stabiliunt, vt extraneam impresionem recipere non valeant. In hominibus autem post resurrectionem futuris gloriosus, non ipsa naturalis animæ virtus hoc prestabit, sed Dei voluntas & beneplacitum, ita vt in beatorum corporibus hoc sit præstitura gratia, & Dei bona voluntas, per immortalitatis donum gratuitum, quod cælestibus orbibus ipse naturæ auctor, secundum primam contulit institutionem. Et quidem quod ad damnatos attinet, quos etiam necesse erit (iuxta sacratissimæ catholicæ fidei confessionem) tuba canente, in suis corporibus ad iudicium & vltionem exurgere, si in eis ponamus violentiam perpetuam, nullum sempiternum videbitur inconueniens, illic nimirum, vbi horror & terror, nullus verò ordo inhabitat, vbi diuinæ voluntatis iustitia, violenta (quæ natura perpetuò non sustinet) suæ diuinitatis potentia ad vltionem eis in æternitate sustentabit. Cæterùm, in corporibus beatorum gloriosissimo illo immortalitatis dono ex diuini conspectus consortio factis immortalibus, dulcissima vtique pace & quiete suauissima nihil dubium est quiescere pauperculam ex se & egenã illam materiam, cum sua hospita rationali anima, cui vt in peregrinatione laboris omnium fuerat ministra, ita in patria dulcissimæ tunc beatitudinis erit socia. Si enim potest cælestis corporis forma ab institutione naturæ, suam quam inhabitat materiam in se stabilire, eamque in pace & quiete perpetua posidere, poterit & hoc rationalis anima in Deum iam absorpta, cum plenitudinem acceperit inhabitantis in se diuinitatis, ex Dei voluntate, eam videlicet quæ illi restituetur habitationem, stabilem sibi atque perpetuam seruare, sicque sibi firmo fœdere & solidissima colligatione connectere, vt vltrà ab ea pelli non posit. Similiter & in impijs, ad æternam exercendam vindictam, colligationem hanc faciet iustus ille vltor, vt perpetuis tormentis & supplicijs inæstimabilibus, vltrà a corpore anima, quantuncunqne desiderauit, separari omni-

1.Cor.15.

Iob.10.

nino non posſit: Illis quidem ad gloriam æternam, vt ab ea, ad quam ſemel admiſsi fuerant, beatitudine non poſsint excidere: His verò ad ſempiterna ſupplicia, vt crutiatibus diabolo & miniſtris eius ab initio præparatis, nunquam valeant abeſſe. Et hactenus quidem, quæ de rerum naturalium principijs, ad omnipotentis Dei notitiam & gloriam cōducere videbantur, pro noſtra paruitate tractauimus. Proximum eſt, vt ad earum cauſſas vtcūq; explicandas altero libro, tranſeamus, ſi prius in ipſo libri huius termino, ex ijs quæ diximus, laudis qualecunq; cāticū cecinerimus altiſsimo rerū omnium domino, qui ſuper omnia viuit benedictus & in æter na ſecula.

Finit ad Dei omnipotentis gloriam Liber primus conſiderationis Phyſicæ.

PSALMVS LAVDIS, AD CONCLVSIOnis terminum, primo & optimo rerum omnium principio.

COnfitebor tibi domine in toto corde meo, meditabor in omnibus mirabilibus tuis.

Non eſt ſimilis tui in dijs domine, & nō eſt ſecundum òpera tua.

Tu ſolus inhabitas æternitatem cum vnigenito tuo, in ſancto ſpiritu ſemper perfectus atque beatus.

Cælo tibi opus non erat, vt ſederes in eo: terra verò & vniuerſa quæ ſunt in ea, quem tibi vſum præbere poterunt, qui rebus nullis indiges?

Quia voluiſti, quando voluiſti, ſicut voluiſti, ita verbo dixiſti, & ſurrexit vniuerſa hæc machina, magna nimis.

Ecce non eſt in omnibus gentibus vir induſtrius, aut potens artifex, vt ſuſcitet de nihilo vel puluiſculum terræ.

Tu autem ex nihilo feciſti, quæcunque noſtris ſunt obiecta ſenſibus, molem magnam valde.

Sub materia, non ex materia, conſtituiſti hæc omnia, ſuum cuique pondus librans.

Materiā quidem cognata erant, & indiuiſa, formarum autem varietate

rietate separasti ea.

Quam vnico opere demonstrare nequisti infinitam pulcritudinem tuam, variatis sic rerum speciebus, vti manifestum faceres.

Ecce verò in hoc mirabilis dulcedo sapientiæ tuæ, dum sic diuersissima natiuo nectis amore.

Et quæ per sese inimica videntur, tuo iussu, insaparabili sunt conglutinata dilectione.

Verè magnus es tu, & faciens mirabilia, tu es Deus solus creator omnium, creator cæli & terræ.

Tibi soli laus, honor, & gloria, tu es solus adorandus, domine deus noster.

Vt quid domine permittis alienus honorem tuum, & quare eum præripiunt tibi creaturæ tuæ, quæ adorantur in terris?

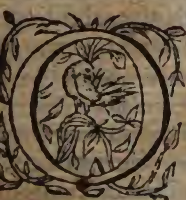
Intende ad visitandas omnes gentes, & agnoscatur gloria nominis tui super omnem terram, vt non deficiat laus tua de ore nostro in sempiternum.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in secula seculorum. Amen.

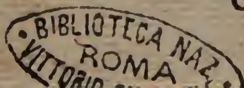
FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM SECVNDVM PHYSICAE CONSIDERATIONIS DE CAVSSIS RERVM NATVRALIVM PRAEFATIO.

Mne quod creatum est, aliquam necesse est suæ existentiæ habeat caussam, etiam angelica ipsa, licet nobilissima creatura. Omnia siquidem quæ creata sunt, manifestum est ab eo qui ipsa creauit atque effecit, suum esse accipere, & suum effectorem suæ existētiæ caussam habere, necesse itē st, ad finem omnia ordinari, propter quem creata sunt, & ad uam singula existentiam perducta. Atque ita quidem efficientem & finalem caussas, omnia quæ sunt creata & visibilia & inuisibilia, spiritus & corpora necessum est habere. Cæterùm, res corporeæ, & naturales, præter supradicta uo caussarum genera conspiciuntur, & alia duo require-

 re.

i vel non fierent, vel non ita commodè & facilè fierent. uemadmodũ nõ fieret, aut fieret, aut non facilè fieret ligni ccensio, nisi esset in eo siccitas: neque facilè globus latera- motu agitari possit, nisi rotundus: neque rectè scindere ulter, nisi acutus, atque ita in alijs. Caussæ tamen veræ nõ unt, sed tantùm dispositiones quædam, quas necesse est ad- sse, si agens ipsum & præcipua caussa debeat effectum ope- ari, aut quæ vbi adfuerit, rectius ac facilius agens & præci ua caussa suum effectum operetur.

CAP. II. *Quomodo in moralibus vtile sit dignoscere caus- sam ab occasione.*

Est verò in moralibus diligentissimè attendenda ista di- stinctio, vt non pro occasione caussa, aut econtrario pro aussa existimetur occasio. Multùm enim hæc distinctio va et ad peccatorum discretionem. Quemadmodum (exempli ratia) in scandalo dato, quod est vera caussa ipsius scanda- zationis passiuæ, & in scandalo non dato, sed accepto, vbi pus ipsum ex quo scandalizatur alter (quod scandalum ac- eptum nominant) non est caussa scandalizationis passi- æ, sed tantùm occasio: vera autem caussa huius passiuę scan alizationis est, ipsa praua voluntas eius, qui ex eo scandali- atur sua prauitate, vnde scandalizari meritò nec potuit, nec lebuit. Sic & in consideratione finis, distinguenda frequen er venit occasio & vera caussa. Quemadmodum (exempli ratia) propter temporale præmium, actum aliquem sacrum aciendo, si præmium istud temporale, tantum occasio quæ- am est, & finis quidem occasionalis, & occasionalem otiuũ: ic verò Deus finis verus & vera caussa finalis, non est actus lle malus vel illicitus. Sin temporale illud præmium, vera st caussa finalis, & motiuum præcipuum, non autem Dei onor aut gloria, indubiè illicitus iudicabitur. Quapro- ter huius rei proderit exacta consideratio. Excluditur ve- ò caussa occasionalis à definitiõe suprapòsita, per hoc quod on sic ad eam effectus consequatur, vt ipsi det aliquo mo- o esse. Nullo enim modo occasio dat esse effectui, sed tan- ùm est dispositio quędam, qua mediante caussa præcipua acit effectum esse. Quemadmodm ignis agens, dispositio- e, & occasione siccitatis, facilè inflammat lignũ, & manus roijcientis globum rotunditate dispositum, facilè agitat. Nemo autem dixerit siccitatem inflammare lignũ, aut glo- bum

Quid scan- dalum datũ & quid ac ceptum.

bum à ſua rotunditate mouere.

CAP. III. *Alia ponitur cauſſæ generalis definitio, ex qua ſpeciales eliciuntur definitiones quatuor generum cauſſarum.*

Cauſſæ altera definitio. Solet etiam hoc modo cauſſa definiri:

Cauſſa eſt ex qua, aut per quam, aut à qua, aut propter quã, res quæpiam efficitur, vel eſt.

Quæ definitio, dum ſub quadruplici datur diſiunctione, quatuor indicat cauſſarum genera, id eſt, cauſſæ diuiſionem in quatuor ſub ſe contentas ſpecies. Diuiditur enim cauſſa, in cauſſam materialem, cauſſam formalem, cauſſam efficientem, & cauſſam finalem. Nam ex qua, reſpicit cauſſam materialem: per quam, cauſſam formalem: à qua, efficientem: propter quam, finalem. Ex quibus facilè colligi poſſunt ſingularum ſpecierum harum definitiones.

Cauſſa materialis. *Cauſſa enim materialis eſt, id ex quo quippiam fit eo pacto ut inſit.*

Id eſt, principiũ naturale vel artificiale ex quo res naturalis vel artificialis fit, ita vt in ipſa maneat. Siquidem ex materia cum forma, res omnis componitur, res (inquam) ſiue naturæ, ſiue artis. Vt ex ligni materia, cum forma ignis in eam introducta, fit ignis: Ex auro per formam idoli infuſam, fit idolum. Per quam, cauſſam formalem reſpicit, Per eam enim & ſecundum eam res dicitur eſſe ſubſtantialiter quod eſt, & in ſuo item peculiari eſſe per eam res conſeruatur, vt per animam rationalem homo eſt homo: & per formam idoli, aliquod opus dicitur idolum. Quòd ſi forma aufertur, oportet & homini & idolo eſſe ſimiliter, auferri, vt nõ amplius ſit homo vel idolum, quod prius erat, donec inexiſteret forma. *Ariſtot.* Propter quod ab Ariſtotele dicitur, Forma eſt ſpecis, exemplum, & ratio quidditatis, id eſt, eſſentiæ rei naturalis. Sic enim ille ſolet eſſentiam rei exprimere. Species quidem, quia per eam res in certam ſpeciem conſtituitur, atque arctatur, quemadmodum in priore libro latiùs tractauimus. Exemplum, quoniam ſecundum formam, res ſibi ſimilia efficiunt, quemadmodum ignis per ſuam formam generat ignem alium ſibi ſimilem. Ratio autem dicitur, quoniã eſſentiam rei conſtituit, & ſecundum eam res accipit ſuæ eſſentiæ rationem, & ſecũdum eam etiam res definitur, quemadmodum homo definitur eſſe animal rationale, & animal corpus animatum ſenſibile, vbi rationale & ſenſibile, ani-

mam

iam rationalem & animam sensitiuam(ex quibus essen-
a hominis ac bruti est)respiciunt. Tertia autem disiun-
tionis particula, nempe à qua ad caussam efficientem spe-
tat. Ab ea enim primùm fit motio exterior, vt opus fiat, &
i materiam ipsa habet suo motu & actione formam intro-
ucere: idque tam in rebus artis, quàm naturæ, licet primus
notus interior à caussa finali procedat. Quemadmodum in
omo construenda, quæ est opus artis non seipsos lapides cō
onunt, sed est domificans, qui manum admolitur operi, qui
ue suo motu & actione materiam componens, & debito
nodo coaptans, formam domus efficit. Item non seipsum
gnis gignit, neque materia seipsam accēdit, sed ab alio agē
e succenditur materia ad formam ignis: Definitur autem
b Aristot. hoc pacto:

*Caussa efficiens est id vnde primum principium muta-
tationis & quietis.*

Cuius est hic sensus, caussa efficiens principalis, est primū
rincipium, à quo motus & quies exterius procedit, vel effe
tus positiuus aut priuatiuus producitur, quod tam ad artē
uàm ad naturā applicari potest. Vltima verò particula pro-
ter quam vel cuius gratia, finem signat, qui mente quidem
ōceptus, tacitè intrinsecus, efficientē mouet caussam & ve-
ti in exterius opus mittit, quemadmodum propter inha-
itationem homines domos edificant, propter defensionē
t tutelam ab hostium incursibus ciues muros, valla, turres,
liaque fortalitia construunt: Mouet enim mentem finis iste
onceptus, & ad opus procedere facit exterius. In natura-
bus verò agentibus, in quibus nō est ratio, finis ipse vt na-
ıraliter intentus & desideratus, hoc est, quatenus res agens
d finē naturaliter inclinatur ac fertur, mouet ad rē operan-
am effectum tali fini congruum. Quemadmodum forma
pidis mouet ipsum deorsum, propter finem ad quem natu
liter inclinatur, id est, propter quietem in loco naturali.
)efinitur hoc modo:

Caussa finalis est cuius gratia omnia fiunt.

Id est, finis est principium ad quod diriguntur & desti-
antur omnia media, eidem congruentia, veluti in scopum
uendam.

CAP. IIII. *Quomodo & caussa efficiens & finalis vtra-
ue dici posit caussarum prima.*

Ex

EX quibus patet vtranque caussam, nempe & efficientem & finalem, rectè dici posse caussarum primam: sed differenter, aliaque, & alia ratione. Finis enim est prima caussa secūdū intentionem, quatenus agentis virtutem effectiuam (in rationalibus, per rationē intentus, siue in naturalibus per naturalem inclinationem desideratis atque naturaliter propositus) solicitat interius, ad operationem exteriorem cuiuslibet effectus. Quemadmodum aues, tempore coitus & procreationis, ipsa suæ speciei multiplicatio, & conseruatio (vt naturaliter intenta atque desiderata) extimulat & mouet ad coëundum, nidos construendum, & quæcunque sunt oportuna tali fini operandum. Cæterùm, efficiens primum est in exteriori operatione & motione materiæ. Vnde sicut finis semper est intentione prior efficiente, interius mouendo & solicitando efficiens, ita econtrariò, efficiens secundum tempus prior est fine. Quemadmodum sanitas ipsa atque sanatio, tempore est posterior ipsa potione siue balneatione, ad sanitatem ordinatis, tanquam ad finem: & operatio bona Deo dignæ conuersationis, antecedere debet æternæ fœlicitatis retributionem, quæ est illius finis; cum hæc sit illa intentione prior.

CAP. V. *De effectus definitione & diuisione per oppositum ad caussam.*

QVæ autem de caussa dicta sunt, eadem effectui possunt omnia per oppositū aptari. Sunt enim caussa & effect⁹ relatiua, quemadmodū pater & filius. Vnde ex suprapositis caussæ definitionibus effectus potest hoc modo definiri:

Quid effectus. *Effectus est, id quod sequitur ad esse alterius.*

Hoc est, quod quoquo modo ab alio accipit, vt sit: hoc est, quod ex aliquo est, aut per aliquid, aut ab aliquo, aut propter aliquid: Est autem effectus nomen generale, nō quidem oppositum relatiuè caussæ efficienti in particulari (quēadmodum ex nominis ratione videri poterat, eò quód inter efficiens & effectum secundum nominationem & terminationem videatur interuenire relatio) sed generaliter caussæ opponitur secundum relationem. Vnde quemadmodum superius caussa quadruplex distincta fuit, sic ex opposito quadruplex item effectus venit distinguendus. Sed quia propria nomina non habentur, idcirco adiecta caussarum distinctione, necesse est circumloqui. Est enim effectus caus-

sæ ma-

erialis,est effectus caussæ formalis,est effectus caussæ effi
iencis,& est effectus caussæ finalis.

Effectus caussæ materialis est , quod est ex aliquo.

Vt homo hoc modo est effectus suæ materiæ, quoniã ex ua materia componitur:& idolum,effectus auri vel argeni est,tanquam materialis caussæ. Quadruplex effect.

Effectus caussæ formalis est , quod per aliquid est.

Vt homo per formam,quapropter homo respectu suę for ıæ,& idolum respectu suæ formæ artificialis,effectus dici ur caussæ formalis.

Effectus autem caussæ efficientis, qui fit ab aliqua.

Vt domus à domificante,ignis genitus ab igne ipsum ge erante,filius à suo patre. Vnde domus,ignis genitus,& fili s respectu domificantis, ignis generantis,& patris gignẽ is,effectus dicuntur caussę efficientis.

Effectus deinde caussæ finalis est,quod est aut fit propter aliquid siue alicuius gratia.

Vt ambulatio quæ fit propter sanitatem consequendam, bona operatio quæ exercetur propter vitam æternam.Et egulariter medium ipsum quod ad finem ordinatur,& quo l finem peruenitur,effectus dicitur caussæ finalis,respectu ius ad quod ordinatur , & ad quod perducit, quemadmoum bona operatio ad æternæ vitæ consecutionem ordina ır, & ad ipsam perducit operantem similiter, & ambulatio, l sanitatem. Videtur tamen difficilè hoc intelligere quẽ-lmodum medium caussæ finalis siue ad finem , dicatur fectus illius , eò quòd plerunque;vt pòst latius declaratur , sit verum efficiens illius. Sed facilè vitatur difficuls,si attendatur,effectum generale esse vocabulum,& in v-oquoque caussalitatis genere caussæ relatiuè opponi. Vn-consequitur manifestè , si sanitas respectu ambulationis finalis caussa,econtrariò quoque ambulationem effectũ le caussæ finalis respectu sanitatis,similitèr & de bona orratione,respectu felicitatis.

CAP VI. *Quemadmodum eiusdem rei possunt esse plures caussæ.*

AD maiorem autem prædictorum cognitionem , tres poni

Prima proprietas caussarum.

poni solent caussarum conditiones. Quarum prima est,

Eiusdem rei plures possunt esse caussæ.

Homo generat hominē & sol, vt habet Arist. 2 Physico.

Quod si de diuersis generibus caussarum intelligatur, etiam sensui est manifestum: Siquidem omne agens naturale caussas materialem, formalem, efficientem, & finalem habet. Si verò in eodem generæ caussę accipiatur, etiam sic verum est. Nam idem homo filius existens, caussas efficientes habet, patrem, matrem, corpora cælestia, & super omnia Deū. Homo enim non generat hominem sine concursu caussarum vniuesalium, id est, corporum cælestium, & causse vniuersalissimæ, quæ est Deus. Sic plures esse possunt eiusdem rei fines, vt corpus est propter animam, propter hominem, propter Deum. Terræ gramina & herbæ sunt propter iumētorum pastum, propter ipsius terræ ornatum, & propter hominum consolationem, atque in Deum ex ornatu illo prouocationem. In genere autem caussæ materialis istud absurdum videtur, si de materia totali sermo fiat. Omne enim ens naturale non nisi ex vna materia totali cōponitur. Et similiter nullum opus artis vnū, duas totales habet materias. Neque enim simul eadem statua, & tota aurea, & tota argentea esse potest. Possunt tamen commisceri aurum & argentum, sed tunc non nisi pro vna totali materia reputabitur. Similiter & de caussa formali dicēdum, maximè si de forma substantiali, & vltima sermo fiat. Quemadmodum enim ex primo Libro patet, nulla res naturalis plures substantiales formas habere potest. Neque item res quæcunque artificialis plures simul totales formas artificiales habere valet: Nequit enim statua leonis imaginem habere simul & bouis. Quòd si formarum fiat cōmixtio, velut cùm humano capiti ceruicem equinem pictori iungere libuerit, non plures sunt formæ artis totales, sed vnica tantū. Si tamen caussam formalē largè acciperemus, vt etiam ad formas accidentarias se extenderet, sic dubium non esset, plures etiam formalis caussas simul posse existere Plurimas enim accidentarias formas idem simul in se continet homo.

Horat. de arte poëtica.

CAP. VII. *Caussas posse sibi eße inuicem caußas*

SEcunda conditio est.

Secunda cōditio caussarum.

Caussæ possunt sibi inuicem esse caussæ.

Quod quidem in diuersis caussarum generibus est indubitatum, plerunque enim quod in genere caussæ finalis est caus-

auſſa, hoc ipſum in genere cauſſæ efficientis eſt effectus:
quod in genere cauſſæ efficientis eſt efficiens, hoc eſt in
énere cauſsæ finalis effectus. Veluti cùm non rectè quiſ-
iam valens, propter acquirendam ſanitatem deambulat, aut
edicinam bibit amaram, deambulatio iſta in generæ cauſ-
æ efficientis cauſsa eſt ſanitatis, quæ per ipſam & ab ipſa ef
citur. Similiter & amaræ medicinæ potio cauſsa eſt ſanita-
s quam efficit, atque ita ex conſequenti ſanitas ipſa admit-
debet in hoc cauſsalitatis genere ipſius ambulationis at-
ue potionis effectus. Econtrariò autem, in genere cauſ-
æ finalis cauſsa eſt, ſanitas vt intēta & deſiderata. Ipſa enim
ſt, quæ non rectè valentem mouit ad ambulationem atque
maram potionem. Atque per conſequens, in hoc cauſsali-
atis genere, ambulatio effecta, & potio illa amarioris me-
icinæ propter ſanitatem, admitti debent effectus. Eſt au-
em in genere cauſsæ finalis effectus ipſum medium quod
ſt propter finem, & quo ad finem peruenitur, quemadmo-
um in propoſito eſt; de ambulatione & potione reſpectu
nitatis. Patet ergo, quemadmodum in diuerſis cauſsarum
eneribus cauſſæ ſibi inuicem poſſint eſſe cauſsæ. Am-
lius verò, etiam in eodem genere cauſsæ inuenire poſſu-
nus cauſsas eſſe ſibi inuicem cauſſas. Nam habitus ex acti-
us generantur, quemadmodum virtutes habituales ex a-
ibus virtutum frequenter iteratis, & nihilominus habitus
ùm generati fuerint, actus viciſſim faciunt. Faciunt enim
abitus, eos quos habent ſecundum ipſos operari, & dele-
tabiliter operari. Verùm iſtud ſecundum ſpeciem eſt tan-
ùm. Nam actus qui præcedunt habitum, eumque efficiunt;
umero diuerſi ſunt, ab iis qui ſequuntur & efficiuntur ab
o. Profundius autem conſiderãdo, inuenire poterimus, vbi
auſſæ eædem ſecundum numerum, ſibi inuicem ſint cauſ-
æ. Eadem enim caliditas, quæ in manu à calido quod tene-
ur manibus producitur, viciſſim conſeruat in ipſo quod te-
etur manibus, calorem. In eodem autem genere cauſſæ ef-
cientis ſunt, cauſſa producens & cauſſa conſeruans. Vtraq;
nim cauſsa & producẽs & cõſeruans, dicitur efficiẽs. Simi-
ter etiã dicendũ videtur in cõtemplatione rei iucũdæ, quæ
audiũ atq; lætitiã in animo producit, à qua viciſſim cõſer-
ari ipſa rei iucundæ contemplatio videtur. Conſeruat e-
im cõtemplationis actũ abſque faſtidio, & permanere fa-

Cauſſæ ſunt ſibi mutuò cauſſæ.

cit in animo, lætitia interior, quæ in eo inde exoritur.

CAP. VIII. *Eandem posse esse caussam contrariorum effectuum.*

TErtiam conditionem caussarum ponunt hanc: *Eadem potest esse caussa contrariorum effectuum.*

Tertia proprietas caussarum.

Quòd quidem ad oculum promptum est videre in Solis actione, qui vnus & idem mediante calore, quædam facit liquescere, alia indurans. Ceram enim, & butyrũ, glaciem, atque similia, liquefacit. Lutum verò & lutea vasa, hisq; similia, facit indurescere. Et eadem potio in quibusdam efficit sanitatem, in alijs ægritudinem, imò etiam in eodem successiuè. Huius autẽ ratio est, varia dispositio subiecti in quo recipitur actio. Quemadmodũ ea quæ pro homine complexionis sanguineæ bona est potio, & sanitatis effectiua, fieri potest vt homini complexionis contrariæ (nempe melancholicæ) sit noxia, atque ægritudinis effectiua. Et frequenter potio quæ distemperatam complexionem ad temperamentum reducit, eadem distemperamentũ facit in eo qui recta est valetudine. Sic eædem præmissæ in vno generant scientiã, in alio generant tantùm opinionem, iuxta quod vel circa præmissas vel circa consequentiæ rectitudinem variè fuerint affecti. Ita seculi scientia aliquo modo perficit intellectum, quoniam omnis veritatis cognitio, quantum ex se est, intellectum perficit. Imperficit tamen affectum, eò quòd inflatum reddat. Et quidem in rebus naturalibus hæc contrariorum caussalitas prouenit, vt diximus, ex parte variæ dispositionis subiecti, in quo fit actio. In voluntarijs autem, ex varia dispositione agentis pro sua libertate. Idem enim homo vult & non vult, non solùm ratione rei mutatæ, sed pro sua etiam libertate absque rei vlla mutatione.

CAP. IX. *De caussæ diuisione in vniuersalem & particularem, propinquam & remotam.*

SOlent quoque de caussis nonnullæ assignari diuisiones: *Caussarum enim quædam sunt vniuersales, quædam particulares, quædam remotæ, quædam propinquæ.*

Caussa vniuersalis & particularis.

Et considerantur hæ rursum, vel secundum nominationẽ, vel secundum rem. Secundum nominationem quidem, quãdo caussa & effectus nomine vniuersali vel particulari assignantur, vt cùm dico, Bonum est finis rerum: Ex materia, fit res: Forma, facit esse rem: Res est per formam: Artifex, efficit opus: Finis, mouit operantem. In his, & caussæ & effectus

vni-

niuersaliter nominantur seu generaliter. Cùm autem dico
x auro facta est hæc statua, particularis caussa & effectus
xprimuntur. Item cùm dico, artificem fecisse hanc domũ,
ut viuentem aliquem esse patrem huius pueri, nominatio-
e caussas remotas ab effectibus dico. Caussas enim nomine
niuersali designans, effectũ particularem demonstro. Cùm
ero huius pueri hũc hominem dico esse parentem, aut hũc
tificem caussam huius rei, aut domificatorem domus es-
caussam, & statuarium statuæ, propinquius nomino & ex-
rimo caussalitatem. Interdum verò nuncupamus caussas
niuersales vel particulares secundum rem, ob rei genera-
em videlicet aut particularem, remotam vel propinquam
ausalitatem. Hoc autem pacto caussa vniuersalis dicitur,
el generalis, quæ plurimos habet diuersorum generum ef-
ectus, quemadmodum Sol, & cælestia corpora, & super om
ia Deus benedictus. Habent enim effectus plurimos di-
ersorum generum, cùm omnis creatura corporalis sine il-
orum concursu non efficiatur. Non est autem necesse ad
oc vt caussæ dicantur vniuersales seu generales, vt pror-
us nullus sit effectus, cuius ipsæ non sint caussæ. Sic enim
ol & cælestia corpora non dicerentur caussæ vniuersales,
ùm non sint caussæ spirituum, neque spiritualium rerum:
ed sufficit, quòd multos valde habeant diuersorum gene-
um & diuersarum rationum effectus. Quanquam Deus su- *Deus caussa est vniuersalissima.*
er omnia benedictus, ob hoc vniuersalissima & generalis-
ma caussa per superlationẽ rectè dicitur, quòd prorsus ni-
il neque corporale neq; spirituale eius caussalitati sit sub-
ractum. Videtur etiã homo secũdum genus caussæ finalis
se caussa vniuersalis, eò ꝙ plurimos videatur habere diuer
rũ rationum secundũ hoc genus effectus, id est, plurima ad
sum ordinata. Cùm omnia hæc inferiora, imò & cælestia,
l hominẽ vt finẽ referantur. Caussa autẽ particularis, dici- *Quid caussa particularis.*
r, quæ non plurimos habet diuersorũ generũ effectus, vt
omo, caussa particularis est respectu filij quem gignit, etiã
mille genuisset numero filios. Oportet enim caussã vni-
ersalem siue generalem, multos admodũ habere effectus
uersorum generum atque diuersarum rationum. Indiui-
iorum autem quantacunque multitudo, non sufficit ad fa-
endã caussam vniuersalem. Caussa verò propinqua secun-
rem nominatur, illa quæ effectui prope est, & per se effe-

ctum attingit: quemadmodū pater, causſa propinqua eſt ſui filij, quem per ſeminis deciſionem gignit. Cauſsa verò remota eſt, quæ ab effectu eſt elongata, neque ad effectum niſi alia cauſsa priore mediāte attingit, quomodo auus cauſſa eſt remota nepotis, eò quòd ad eius cauſsalitatem non attingit, niſi mediante efficientia filij ſui qui eſt pater nepotis illius, & cauſsa propinquior. Magis autē remotæ cauſsæ ſunt proauus, atauus, tritauus, atque ita conſequenter. Similiter ſi ignis aliquis ſecundum produxerit, atque hic rurſum tertium, iſte quartum, qui deinde quintum: primus omnium, cauſsa eſt propinqua ſecundi, & ſecundus tertij, atque ita conſequenter, ſed omnium aliorum præterquam ſecundi, eſt ignis primus cauſſa mediata, & ſecundus cauſſa mediata eſt quarti & quinti. Sunt autem cauſſæ vniuerſales etiam cauſſæ propinquæ æquè atque particulares. Sol enim & corpora cæleſtia, effectibus prope ſunt, & ſecundum cauſsalitatem effectum attingunt per ſeſe, non tantùm mediante alijs particularibus agentibus. In omni enim effectu naturali, immediatè per ſe Deus concurrit, ſimiliter & corpora cæleſtia.

Cauſſa propinqua & remota.

Cauſſæ vniuerſales ſunt propinquæ.

CAP. X. *De cauſſa per ſe & per accidens ſecundū nominationē.*

Cauſſa per ſe & per accidens.

Iterum autem diuiditur cauſſa, in cauſſam per ſe, & cauſſam per accidens. Idq; rurſum vel ſecundum nominationem, vel ſecundum realem conſiderationem.

Quid cauſſa per ſe ſecundū nominationē.

Secundum nominationem eſt cauſſa per ſe, quando cauſſa exprimitur ſub ratione cauſſalitatis, id eſt, ſub ea ratione ſecundum quam talis ei effectus competit. Quemadmodū dicimus lucidum per ſe eſſe cauſſam luminis vel illuminationis, calidum per ſe eſſe cauſſam calefactionis, iugulationem eſſe per ſe cauſſam interitus, ſummū quoque bonū per ſe finem eſſe omnium. Atque ita cū dicimus lucidū illuminare, calidum calefacere, iugulatum interire vel interijſſe, ſummum bonum appeti vel deſiderari, cauſſa per ſe exprimitur ſecundū nominationem. Lucidum enim quatenus lucidū, illuminat: & calidum quatenus calidū, calefacit, atq; ita in cæteris. Per accidens verò dicitur cauſſa ſecundū nominationem, quando cauſſa non exprimitur ſecundū rationem cauſſalitatis, neq; ſub ea ratione ſecundum quam ei effectus talis conuenit, ſed ſub ratione aliqua extranea & impertinēti. Quemadmodū (exempli gratia) ſi quis dixerit calidū cauſſam luminis, aut lucidū cauſſam caloris, dicatq; lucidū calefacere,

Quid cauſſa per accidens ex nominatione.

facere,

facere, & calidum illuminare, percussum interijsse, omnia creatorem appetere & desiderare. In his enim ratio caussalitatis non exprimitur, sed aliquid impertinēs effectui. Non enim lucidum quatenus lucidum calefacit, sed quatenus calidum: neque percussum quatenus percussum interijt, sed quatenus iugulatum: neque creator quatenus creator, sed quatenus summum bonum & finis omnium vltimus, ab omnibus appetitur ac desideratur, quasi ordinatis ad ipsum.

CAP. XI. *De caussa per se & per accidens secundum rem.*

SEcundum realem verò consideratione̅ dicitur caussa per se, quæ ad effectu̅ alique̅ ordinatur, siue secundu̅ naturalem inclinationem, siue secundum rationis propositum. Per accidens verò, quæ ad certum effectum non ordinatur, sed accidit ei effectus preter intentione̅ & ordinationem. Que̅admodu̅ (exempli gratia) forma lapidis aut ligni per se mouet lignum ipsum aut lapidem deorsum. Ad talem enim effectum est secundum naturam determinata, atque ob hoc ipsa est caussa per se motus talis deorsum. Cæterùm si cadens lignum in ignem corrumpatur, & inflammetur, per accide̅s fit talis effectus. Non enim intendebatur à forma deorsum mouente rei corruptio, sed accidit hoc præter inclinatione̅ naturæ, item si cadens lapis frangat vas terreum, per accidens hoc euenit. Item cùm propter sanitatem recuperanda̅ quis deambulat, hoc ipsum intendens, ipsa ambulatio caussa per se est sanitatis, ad quam ordinatur, ex ratione & proposito ambulantis. Cæterùm, si inter ambulandum contingat pedem offendere, aut aurum reperire in via, aut simile aliquid præter intentionem, effectus eiusmodi per accidens est. Sunt præterea caussæ quædam potentiales, vt ædificator, creator, figulus, pistor, faber, inflammatiuum, illuminatiuum. Et significant huiusmodi plerunque habitus, siue pote̅tias. Aliæ actuales, vt ædificans, creans, fingens, fabricans, inflamma̅s, illuminans, & ita in alijs, quæ actum significant vel actione̅ ipsius efficientis, quemadmodum priora habitus vel potentias.

Quid caussa per se ex re ipsa.

Quid per accidens caussa ex re.

Caussa potentialis et actualis.

CAP. XII. *De caussa materiali, & duplici relatione nominis, materia.*

QVantum autem ad caussam materialem atque formale̅ attinet, aduertendum est, non prorsus eodem modo hic accipi materia̅ & forma̅, quo in libro priore diximus si-

gnificare. Latius enim hic ſumitur cauſsa materialis & formalis, quam ibi forma & materia. Vnde hic etiam materia artis, quæ ſecunda ſolet nominari, eò quòd ex alia priori componitur, eſt cauſsa materialis, vt ex toto ligno fit idolum, & ipſa forma idoli hic formalis cauſsa dicitur, cùm illic nec lignum admittatur materia idoli, neq; idoli ſpecies forma, quemadmodum latius fuit præcedenti libro declaratũ. Præterea quòd ad nominis materiæ rationem attinet, ſciendum eſt, materiam dupliciter poſſe comparari. Primò, ad formam quãcunque quam recipit, vel in ſe habet. Atque ita ſolet vocari materia in qua, vel materia ſubiectiua. Nam hæc eſt materiæ conditio, formam ipſam ſubſtantialem & alias omnes accidentales recipere, atque in ſe quodammodo ſuſtinere. Secundò comparatur ad rem quam componit, vel naturalem vel artificialem. Atque hac comparatione nominatur materia ex qua. Similiter & de forma dicendum. Poteſt enim primò referri ad materiam cui ineſt, ſiue quam informat, quomodo dicitur hæc anima eſſe huius corporis, quaſi ipſum informans: Secundò, ad rem quam componit, quomodo dicitur hæc anima huius eſse hominis, eò ꝙ hunc hominem conſtituat. Iuxta primam conſiderationem, materia & forma ſunt ad inuicem relatiua, & ad inuicem referuntur. Eſt enim materia, formæ materia, tanquam informantis eam: & viciſſim forma, eſt materiæ forma, quaſi ab ea informatæ. Et eſt relatio ſecundum ſuperpoſitionem, eò quòd dignius ſit formam eſse quàm materiam. Iuxta verò ſecundam conſiderationem, & materia & forma referuntur ad rem naturalem, vt quæ ex ipſa & per ipſam componatur. Nomen tamen naturæ, non niſi compoſitum reſpicit. Nunquam enim dicitur forma eſſe natura materiæ, aut econtrariò, ſed vtraque & forma & materia, ſunt naturæ compoſiti ſiue rei naturalis.

Materia in qua & ex qua.

Quid materiam quã.

Quid materia ex qua.

CAP. XIII. *De triplici cauſſa formali.*

Forma ſubſtãtialis, artificialis, et accidentaria.

SCiendum autem eſt, præter formas ſubſtantiales, quæ propriiſſimè cauſſæ formales dicũtur, item & præter formas artificiales, quæ minus propriè, cætera etiam accidentia quæ qualecũque eſſe accidentarium donant rei cui inſunt, nonnunquàm cauſſas formales nominari: quemadmodum albedo & ſcientia atq; virtutes, formæ quædam ſunt, & quędam formales cauſsæ eorum in quibus ſunt, eò quòd eſſe quod-

quoddam eis dare videantur. Dat enim homini albedo, vt sit albus, dat scientia, vt sciens sit ac doctus: virtus, vt bonus sit ac probus. Sed cum forma, propria & vera definitione dicatur, quæ rei dat esse, videtur sola forma substantialis propriè atque simpliciter dicenda forma siue caussa formalis, cùm ipsa sola det esse simpliciter rei quam componit. Cæterùm, neque artificialis forma neque alia quælibet accidentaria, vlli rei propriè & simpliciter esse donat, sed tantùm æqualiter esse, vt puta accidentarium, nempe esse album, vel nigrum, bonum aut malum. Vnde nec simpliciter formales caussæ, neque propriæ dicendæ sunt, sed tantùm impropriè, & cum diminutione quædam formales caussæ quatenus esse quoddam (secundum diminutionem loquendo) donãt, nõ autem esse simpliciter. Relinquitur ergo, solas substantiales formas propriè atq; simpliciter caussas formales nominandas: cæteras autem, non simpliciter, sed cum diminutione, adijciendo accidentales vel artificiales. Est autem forma accidentalis, quæ subiecto donat esse qualecunque accidentarium; id est, esse aliquale. Forma verò artificialis, quæ donat esse artificiale, id est, quæ esse quippiã facit opus artis. Quẽadmodum, formæ idoli facit, vt idolum dicatur, & facit lecticæ forma, vt lectica sit, quod ex materia facit artifex, atque ita in cæteris. Aut artificialis forma dicatur ab artifice, nimirum quòd artificis operatione, secũdum eius artem introducatur in materiam.

Quid accidentalis forma.

Quid artificialis.

CAP. XIIII. *De caussa efficiente principali & minus principali producente, corrumpente, & conseruante.*

INter efficientes caussas, sunt quædam coadiuuantes tantum & disponentes sua actione siue operatione, suntque ministeriales & minus principales caussæ. quædam autem sunt principales, quæ formam in materiam introducũt, etiã si minus videantur operari exterius, aut operi atque materiæ exteriori minus insudare. Nam constat, multò amplius in agendo res naturales solicitari circa effectum q̃ Deum, qui tamen principalissimus in omnia efficiendo est: nõ nisi quia vicinius formam in materiam inducit, & esse donat. Sic & de architecto dicendum est, qui in efficiendo rem ipsam artis præcipua est efficiens caussa, tametsi plerunque ministri inferiores, operi ipsi exteriori, atq; preparande materiæ & disponẽdæ ad formam artis, multò amplius insudent. Est quo-

Caussarũ efficientiũ quædã principalis, quædã minus principalis.

quoque illud in proposito loco aduertendum per efficientem caussam, non solùm intelligi eam quæ rerum aliquam producit aut esse facit. Caussa enim efficiens, sub se habet caussam producentem, conseruãtem, & corrumpentem Nã & accidentia formæ conuenientia, quę ipsam in materia cõseruant, eius quædam efficientia sunt. Vt in igne, calor, siccitas, raritas, leuitas, quamuis formam non produxerint, tamen conseruando progenitũ, quodammodo efficiunt. Agẽtia quoque naturalia cum sua virtute aliquid corrumpunt, eatenus in proposito efficientia sunt. Vt cùm ignis corrumpit aquã ac destruit, efficiens est corruptionis illius: & aquæ destructio, effectus est virtutis ignis agentis.

Caussa producens, cõseruans & corrũpens.

CAP. XV. *De caussa duplici, secundum esse & secundum fieri.*

OMni autem diligentia est attendenda, quæ sequitur inter efficientia siue effectus distinctio.

Quædam sunt caussæ suorum effectuum secundum esse, quædam tantùm secundum fieri.

Quædam enim rerum tantummodo dũ fiunt caussæ sunt, vt domificãs, caussa est domus quamdiu domus fit, & ignis caussa est caloris quamdiu calor ipse fit in subiecto. Vbi verò domus iam facta est, & calor introductus in subiectum, & in suo esse sunt effectus completi, cessant esse effectus, neque vltrà accipiunt esse ab illis à quibus primitus eis datum est. Quare nec illæ caussæ vltrà sunt nominandæ. Domus enim postquàm facta est, & semel vt domus sit accepit, non opus habet perpetua efficientia aut conseruatione domificantis. Manet enim semel extructa domus, moriente domificatore, quemadmodum & filius, patre moriente, non moritur. Sic est de omni effectu, qui permanet absque caussæ conseruatione. Quædam verò caussæ rem quàm diu est efficiunt, siue producendo, siue cõseruando, vt lucidũ caussa est luminis, non solùm vt fiat, sed etiam vt conseruetur atque vt sit. Mox enim subtracta luce, aut corpore lucem habente, lumen deficit, nec absque sua caussa habere potest esse subsistens. Illi ergo effectus qui quãdiu sunt, caussam habent sui esse, effectus secundum suum esse dicuntur, & ea à quibus fiunt, caussæ eorum efficientes secundum esse, nuncupantur. Quæ verò tantũ dum fiunt caussam habent, effectus in fieri vel dum fiunt nominantur, & eorum caussæ, caussæ in fieri siue secundũ fieri possunt appellari. Et priori quidem

Quæ sequũtur nota quàm diligentissimè.

Quid caussa secundũ esse.

m modo caussalitatis, constat Deum esse caussam secundū se creatorem omniū, & cælestia corpora omnium corporalium. Non enim Deus est caussa rerum solum dum fiunt, vel vt fiant, quasi postquàm factæ fuerint ipsius caussalitate vltrà non habeant opus: sed quemadmodū dum fiunt ipsis esse primitus ab eo datur, ità vt sint, vtq; in suo quod acceperunt, esse permaneant, conseruatione perpetua opus habēt. Si enim vel ad momentum se subtraheret manus omnipotentis, & virtus efficientiæ eius quam rebus in conseruando impendit, in nihilum subitò conciderent vniuersa, neq; nulla omnino vel nobilissima permaneret subsistens creatura, neque humana, neque angelica.

Quomodo Deus est omnium caussa.

CAP. XVI. *Ex caussa secundum esse, ponitur manuductio, ad intelligendā æternam personarū in diuinis processionem.*

EST autem caussalitas illa rerum secundum esse, diligenter attendenda, & penitissimè contuenda. Valet enim ad intelligendam eam quæ in diuinis est personarū processionem, æternam dico verbi generationem, & spiritus sancti æternam spirationem seu processionem. Per cōparationem enim eorum quæ in creaturis videmus à suis caussis semper esse accipere, & semper effici, vtcunque innotescere poterit diligenter attendentibus, quemadmodum & in diuinis credatur filius à patre semper gigni, & spiritus ab vtroque semper procedere atq; spirari. Ad hanc autem declarationem, congruum videbitur solis assumere considerationem, qui lumen, similiter & ardoris siue caloris vim semper gignit, donec existit. Priusquàm tamen comparationem hāc faciamus, expedit præmittamus quo pacto sit à sensibilibus ad æterna transeundū. Oportet enim volentes ascendere anagogicis huiusmodi excessibus, in ipso ascensu, quidquid est corporale, quidquid materiale, quidquid imperfectum separare atque abnegare, sicque intellectus acumine & fidei limpiditate sensuum crassitiem viriliter superare. Alioqui periculum fuerit, ne crassius quid de Deo sentiamus, aut in hæreses incidamus. Id quòd pluribus euenit, qui aut nescierunt aut noluerunt, spiritu mentis sensuum procacitatem captiuare. Quo ritè præmisso ad æternam quæ in diuinis est processionem transeuntes dicimus, quòd sicut lux in lucido sole caussa est efficiens lumen, semper quamdiu est ipsum continuò producens, & rursum à solis luce & diffuso lumine

Nota regulā pro anagogicis excessibus.

Manuductio ad cognitionem Trinitatis.

vis pariter ardoris efficitur, & si semper esset solis lux, semper lumen efficeret, pariterque & lux & lumen consequentem ardorem efficerent: ita pater cælestis, æternus, lux æterna atque fœcundissima, filium suum vnigenitum, verbum inuisibile, non caussat, non efficit, non facit, non creat, non producit (hæc enim corporalia sunt, & crassitiem secum ferunt) sed modo inæstimabili atque incomprahensibili, qui est supra omnem sensum, quique intellectus & angelici & humani capacitatem excedit, gignit atque dicit filium sibi coæternum & consubstantialem, per omnia penitus æqualem: ipseque filius gignitur, dicitur atque procedit, aut est à patre. Et sicut æternaliter est pater cum filio, ita etiam æternaliter à patre gignitur filius, & æternaliter vt sit filius accipit à patre. Nec est huius processionis aut initium aut finem inuenire. Rursum, à patre & filio spiritus sanctus procedit æternaliter, & à patre & à filio, sicut lux & lumen, temporaliter producunt ardoris vim. In hoc tamen superat processio personarum processionem luminis & ardoris, quoniã non vna est luminis, lucis & ardoris substantia, vna est autẽ patris, filij & spiritus sancti substantia, vna essentia: suntque vnum ens summum atque perfectissimum.

CAP. XVII. *Consurrectio ex precedentibus in beatissimæ Trinitatis adorationem.*

O Igitur lux beata Trinitas & principalis vnitas, iam nos Sol iste igneus suis nos rotis sursum vectos coram te constituit in cælestibus. Tibi verò omnis gratiæ pater, defixis in terram genibus gratias agimus, humiliata tibi ceruice vota persoluimus, qui nobis indignis famulis tuis secretissima secreta diuinitatis tuæ per splendẽtem solem declarare dignatus es, quæ olim à filio tuo nobis secundum carnem assignato doctore, per fidem didicimus. Quam multis olim sol iste, dominator potentissime, fuit in laqueum, captionem & scandalum: qui nimium creaturæ ornatum attendentes, tuum illi honorem vanè impenderunt, tuæ lucis altissimam gloriam in hanc corpoream lucem commutantes. Nobis autem magistrum cum dedisti veritatis, & sicut olim stella magos ad pueri tui Iesu noui regis duxit humile præsepium, ita nos verè sol iste radians ad tui duxit magnifici throni sempiternam gloriam. Coram te ergò, ô beata Trinitas, toto corde prostrati, ecce iacemus pauperculæ

Matth. 2.

eaturę tuę. Te adoramus,in vnitate ſubſtãtię trinum per-
naliter , & in perſonarum Trinitate vnum ſubſtantialiter.
e ô lux immenſa,lux non de luce,lux fœcundiſſima,pater
genite: te ô fili,lux de luce,lumen de lumine,ſplendor de
lendore,verbum patris ęternum,de patris ſubſtantia æter-
aliter genitum : te ô ſancte ſpiritus ardor inæſtimabilis,ab
terno patre & filio ęternus ęternaliter ſpiratus atque pro-
edens. Te inquam vnum Deum,vnum Dominum, vnum
reatorem omnium adoramus ſolum: quoniam pręter te nõ
ſt Deus alius, neque fuit, neque erit,neque potuit eſſe ali-
uando abſque te, Domine Deus noſter , hęc eſt nobis vita
ulciſſime Domine,te ſolum Deum verum agnoſcere:nunc Ioan.17.
uidem per fidem dũ in tenebris huius mundi ſubſiſtimus, 1.Corin.13
unc verò tunc (ô vtinam nunc) facie ad faciem te conſpe-
turi,in ęternum,& vltra. Amen.

CAP. XVIII. *De finis diuiſione in vltimatũ & nõ vltimatum.*

POſtquam de tribus cauſarum generibus ſuprà determi-
natum eſt,ſupereſt nunc vt de finali cauſa etiam ſpecia- *Duplex finis.*
ius determinetur. Eſt igitur finium quidam vltimatus , ad
quem propter ſe tanquam melius & perfectius,alius ordina- *Quid finis vltimatus.*
ur minus bonum & perfectum,vt omnium quę in hoc ſen-
ibili mundo ſunt,eſt homo finis vltimatus.Sunt enim cęte-
a omnia propter hominem facta,& ad hominem quaſi per-
ectiſſimum eorũ quæ in hoc mundo ſunt, referũtur vniuer
a.Similiter nutrimentum eſt,propter vitam conſeruandam:
generans,propter ſpeciem multiplicandã & conſeruandam:
ides propter viſionem , ſpes propter adeptionem & poſſeſ-
ionem.Atque hic finis ſolet alio nomine vocari finis gratia
cuius,vel propter quẽ. De hoc fine intelligitur,quod vulgò
olet dici,Finis melior eſt ijs quę ſunt ad finẽ.Siquidẽ Deus
ic rerũ ordinem diſpoſuit,vt ſint imperfectiora ſimpliciter
propter perfectiora.Alius eſt finis nõ vltimatus , quippe qui *Quid finis non vltimatus,ſeu finis quo.*
per ſe finis rationẽ nõ habet, ſed ſolũ eſt via vel modus quo
medium ad finem ſuum pertingit vel tendit : propter quod
etiam finis quo ſolet nominari. Verbi gratia,Deus eſt finis
vltimatus rerum omnium, atque peculiariter naturæ huma-
næ: cognitio verò Dei , eſt finis quo pertingimus ad conſe-
cutionem finis illius.Intelligẽdo enim & amando Deũ,finẽ
nunc noſtrũ ita habemus atq; poſſidemus. Sic medicina eſt
propter ſanitatem;nutrimentum propter nutritionem,cibus
pro-

propter comestionem, Et vniuersaliter omnis vsus rei est finis quidam eius, quo ad finem vltimatum cuius est vsus pertingit: vt equitatio, vsus equi est, quo pertingit equus ad finem, scilicet hominem, seruiendo ipsi. Sic enim equus ad hominem ordinatur vt illi seruiat, in ipsum ferendo, in agris arandis, in vehendis frugibus alijsque huiusmodi ad hominis vtilitatem oportunis. De hoc autem fine non est intelligendum quod dici solet, finem esse nobiliorem eo quod ad finem est. Nam Medicina quæ est substantia, perfectior atq; in se nobilior sanitate, quæ est accidens: granum, perfectius actu nutritionis: pater perfectior filio, propter quem generet, quemque in generatione intendit, & id cuius est vsus, vsu suo est nobilius. Ex quibus patet, aliud esse finem vltimũ & finem vltimatum. Vnicus est enim finis vltimus, Deus. Fines verò vltimati sunt plures.

CAP. XXI. *Quemadmodum omnia, non solùm voluntaria, verumetiam naturalia agant propter finem.*

IN voluntarijs & rationalibus, nulli dubium est quomodo hæc propter finem præscitum & præcognitum agant, in illis potissimùm actibus qui secundum rationem & deliberationem fiunt. Quomodo autem agentia naturalia agant propter finem, forsitan minus patet. Cùm enim finem nullum cognoscere valeant, videntur similiter non posse ob finem aliquem agere. Certum est tamen, etiam naturalia omnia propter finem agere, quoniam in naturalibus omnia videmus similiter & ordinatissimè euenire. Quæ res argumento est, ea ordinatè propter finem agere. Sed ad hoc intelligendum, quod per se alioqui videtur captu difficile, valebit analogia domini ad seruum: dominus enim finem nouit; & propter hunc seruum ad opus mittit, nescientem tamen finem operis sui. Quemadmodum igitur seruus ille non temerè, sed propter finem certum agit, quem tamen nescit ipse, & nouit qui eum dirigit Dominus: ita agentia naturalia nesciunt quidem neque intelligunt finis sui rationem, & tamen propter finem agunt ordinatissimè omnia non secus acsi finem ipsa agnoscerent. Quòd patet maximè in brutis animalibus, quæ sic ordinatè quædam faciunt, vt prorsus videantur finem agnoscere (vt est videre in tela araneæ, & nidis auium) cùm tamen sit certissimum ea suum finem non cognoscere. Similiter & agentia, quæ neque sensum

Quomodo agentia naturalia agant, propter finem.

sum

sum vllum habent, suntque prorsus insensibilia & inanimata, suas naturales actiones conspiciuntur ordinatissimè semper exequi: cum tamen suæ actionis finem non agnoscant. Sed est in cælis prouidissimus Deus, disponens omnia suauiter, qui sic naturalia dirigit ad finem quem ipse eis præuidet, & perstituit, vnicuique rei ad suum finem dans congruas modo mirabili inclinationes atque propensiones, qui singula disponit, & dirigit ordinatissimè, vsque adeo, vt etiam si singulis agentibus singuli Dij essent, meliùs ordinatiusque ipsa dirigi aut gubernari non possent. Ex quibus liquet creaturas omnes præter hominem agi potiùs à Deo ad suos fines, quàm agere seipsas: quemadmodum sagitta à sagittante emissa, & seruus emissus à domino aguntur ab ijs à quibus emittuntur ad opus. Sola autem creatura rationalis in actibus voluntarijs seipsam agit, eò quòd suum finem habeat cognitum. *Sapient. 8.*

CAP. XX. *Quomodo fini cæteræ caussæ proportionari debent, & quomodo diuersimodè quædam agunt propter finem.*

Est autem finis prima caussarum atque adeò caussarum caussæ: quoniam secundum finem cætera omnia proportionari debent. Verbi gratia, quoniam finis est domus familiæ inhabitatio, & domesticarum rerum exercitatio: templorum autem conuentus tantùm fidelium in vnum ad orandum, ad audiendũ verbum Dei, non autem ad exercitationes domesticas aut opera exercenda ciuilia, idcirco alitèr templa, aliter domus ædificantur. Quoniam alius castrorum finis, alius palatiorum, idcirco alij efficientes, alia materia & alia forma adhibenda his, quàm illis. Longè enim alia est forma templi à forma domus, & alia plerunque materia. Similiter & alia est forma palatij triumphalis, alia castri propugnatorij, alij quoque lapides pro triumphali gloria, alij pro fortitudine castri solent exquiri. Et frequenter diuersi ad diuersa huiusmodi opera sunt quærendi artifices, cum plerunq; is qui in altero præualet, in altero valeat minus. Similiter & cùm vestis est facienda, perquirendus est ante omnia finis. Et quidem si propter domesticum fiat vsum tantũ, longè alia materia ac forma fiet, quàm si in honestũ & publicum aut triumphalẽ vsum fuerit. Sufficit enim materia rudior ac forma simplicior ad illã, quàm ad hanc faciendã. Simpliciter tamen à forma res habet necessitatem vt sit, & suam *Finis quomodo caussarum prima.*

accipit ab ea denominationem: quemadmodũ vestis si formam habeat togæ militaris, indubiè militaris a forma denominari debet: si formam aliam, aliter denominabitur, iuxta quod expostulat forma. Fiunt tamen res secundum finem, & ipsa forma ab agente secundum finis intẽtionem debet introduci. Est quoque & illud aduertendum, quædam agentia propter finem agere, ad illum adipiscendum & acquirendũ, quemadmodum benè viuunt homines, vt Deum suum finem apprehendant aliquando, atque in possessionem acquirant; quædam autem propter finem agunt, diffundendo & communicando. Quemadmodum Deus agit omnia quæ agit, nõ gratia vllius rei acquirendæ, neque adipiscendæ, sed propter bonitatem suam diffundendam atque communicandã creaturis. Atque hoc modo ignis alium ignem producit, propter suæ speciei propagationem & multiplicationem.

CAP. XXI. *De casu & fortuna, deq; effectibus casualibus & fortuitis.*

CAsus & fortuna quãquam caussę sunt efficientes & sub- efficientibus partim dicta sunt, specialem tamen habent difficultatem, eò quòd caussę per accidẽs sunt: quare & specialem exigunt tractatum. Subiungitur ergo hæc diuisio:

Eorum quæ fiunt, alia semper eodem modo fiunt, alia plerunque: alia fiunt præter hæc.

Cuius hic est sensus: Inter ea quæ fiunt, quædã semper aut vt plurimũm à suis caussis similiter fiunt, vt plerunq, deambulatio per locum amœniorem, animi releuationẽ operatur atq; sanitatem siue producit, siue conseruat, semper forma lapidis, ablato impedimẽto, lapidẽ deorsum moueri facit. Quę dã verò à suis caussis neq; semper, neq; vt plurimũ fiunt, sed raro eueniunt, quemadmodum raro euenit, ambulantem, & conantem ad rei venereæ solicitationem ad virtutem cõuerti, quòd Darię legimus accidisse cũ Chrysanto: raro item euenit, ambulãtem ad aquas puerum inuenire; quod accidit filiæ Pharaonis cum Moyse Aegyptio. Rursum, *Exod. 2.*

Eorum quæ fiunt, alia fiunt, alia non fiunt, alicuius gratia.

Cuius hic redditur sensus. Inter effectus, quidã sunt intenti ab agente, quidã nõ intẽdũtur, sed effectũ ab agẽte intẽtũ eos accidit cõcomitari, & hi dicũtur effect⁹ per accidens, & eorũ caussæ sunt caussæ per accidẽs. Vt cõsensum ĩ rẽ venereã per se intẽdebat Daria, suo ad Chrysantũ aduẽtu. Ad hoc

enim

enim ornata cultu mirifico illũ accessit, vt suis blanditijs in cōcupiscentiã eius animũ inflecteret. Et ille quidẽ effectus, si conatui Dariæ fuisset sequutus, effectus fuisset dicẽd⁹ per se. Sed præter intentionẽ & ordinationẽ euenit, & plane ex accidenti contigit ipsius ad Deũ verum conuersio. Sic ex intentione filia Pharaonis egredi voluit, vt animum releuaret, præter intentionem verò euenit, vt Moysen reperiret Aegyptium, puerum cistellæ aquæ supernatanti inclusum,

CAP. XXII. *In quibus habet locum casus & fortuna, & quomodo inter se hæc duo differant.*

HIs præmissis est aduertendum, casum & fortunam non nisi in illis locum habere quæ rarò fiunt, & quæ per accidens sunt, In ijs enim quæ vel semper, vel vt plurimùm ordinatè fiunt, casus & fortuna esse nõ potest. Similiter neque in ijs quæ per se sunt, sed in ijs quæ per accidens tantùm.

Vnde effectus casualis definitur, quæ ex ijs est, quæ rarò fiunt & per accidens; *Quid effectus casualis.*

Vt in exemplis suprapositis, Dariæ illa ad Christum conuersio, effectus est casualis, qui ex eius ad Chrysantũ accessu consequutus fuit. Similiter & Moysi inuentio à Pharaonis filia, respectu deambulationis. Casus autem dici solet, ipsa caussa effectus casualis, ita vt casus & casualis effect⁹ pro relatiuis habeantur.

Est enim casus, caussa per accidens effectus rarò contingentis.

Similiter de fortuna & effectu fortuito dicendũ. Notanda tamen est differentia inter casum & fortunam, itemq; effectũ casualem & effectum fortuitũ: quoniã fortuna nomẽ specialiùs est, & commune min⁹ est, quàm casus. Fortuna enim in solis est agentibus à proposito, casus verò etiã in agentibus naturalibus, similiter de effectu casuali & fortuito dicendũ. Pro cuius notitia Aristoteles ponit hanc diuisionem.

Eorum quæ fiunt, alia per electionem fiunt. alia non per electionem.

Vnde exustio ligni in ignem cadentis de superiori loco per actionem formæ substantialis ipsum mouentis, dicitur effectus casualis, eò quòd præter intentionẽ & inclinationem naturalem, talis accidit effectus: non est tamen effectus fortuitus, neq; caussa ipsa huius effectus per accidens fortuna, sed tantùm casus dicẽda est. Non enim voluntate libera descen-

descensum intendit. Vnde Fortuna ab Aristotele definitur hoc pacto:

Fortuna est caussa per accidens in his quæ per electio nē alicuius gratia fiunt, extrà semper, & frequēter.

Per electionem fieri nihil est aliud quàm libera voluntate, & ex proposito.

CAP. XXIII. *Ex dictis quædam ponuntur conclusiones.*

Conclusiones Arist. EX prædictis patet eorum falsitas, qui omnia ponebant fieri à casu & fortuna: similiter & eorum, qui nihil à casu vel fortuna fieri admittebant. In vtroque enim extremorum horum inest falsitas. Media autem sententia veritatem tenet, quæ neque omnia dicit, neque nulla, à casu fieri & fortuna, iuxta declarationem suprapositā. Patet insuper, quemadmodum insipientibus & improuidis plurima contingant casualia atque fortuita: prouidis autem, pauciora. Nam improuidis plurima contingunt prætar intentionem & per accidens, dum suas actiones easque per se consequentia nō attentè considerant. Prouidis verò, diligenter & suas actiones, & quæ consequuntur circunspicientibus, non ita multa præter intentionem siue per accidens contingunt, ac proinde non ita multi eis contingunt effectus casuales. Atque hinc rursum colligitur, prouidissimo illi, ac summo sapienti Deo (cuius ordinatissimam dispositionem & præuisionem nihil latere potest aut subterfugere) nihil accidere posse casuale vel fortuitum: cùm præter illius intentionem prorsus nihil posset euenire, sine cuius ordinatione, dispositione, ac nutu neque folium arbori decidit, neque pilus deperit capiti. Et frequenter ea quæ secundum inferiores caussas penitus casualia sunt aut fortuita, eadem quantum ad mentem diuinā primamque caussam maximè sunt intenta, & secundum ordinatissimam eius dispositionem ita ordinata. Quemadmodum (exempli gratia) generis humani redemptio, legisque veteris cessatio, & sanctæ fidei ad gentes transitus (quæ omnia ad Christi mortem consequuta sunt) velut casualia atque fortuita effecta sunt, quantum ad Principes Iudæorum, qui Christi mortem effecerant, & impijssimos dæmones, qui ad eam solicitando fuerant conati, Omnipotenti autem Deo nihil vnquam æquè prospectum fuit, intentum, aut ordinatū. *Col. 1.* Siquidem ab æterno ille hac ratione instaurare decreuit & quæ in cælis & quæ in terris erant collapsa, & in filio suo super

perbenedicto omnia adimplere. Et vniuersaliter, nullus omnino contingit in hoc mundo effectus, quem non plenissima illa & æterna sapientia præuiderit ab æterno, atque etiam si pessimus sit, nouit tamen ab æterno, & disposuit apud sese, cur illum esset in suo tempore permissurus, & dispositione ordinatissima omnia nouit in debitos vsus suos atque fines referre.

CAP. XXIIII. *Quæ caussarum genera Deo vel competãt vel non competant*

VT autem singula caussarum genera ad Deũ nũc accommodemus, sciendum est, quòd prima duo caussarũ genera (nempe materialis & formalis) Deo non conueniunt, quoniam habẽt imperfectionem annexam. Materiam enim necesse est esse partem constituentem aliquid siue naturale. siue artificiale. Similiter & de forma constat, per quam oportet rem esse. Deus autem nullam prorsus compositionem nouit, neque pars esse potest, qui est totum & perfectũ esse omnium rerum. Casus etiam & fortuna illi non conueniũt, qui est prudentissima prouidentia, citra cuius ordinationem & intentionem nihil potest euenire. Cætera duo genera (nẽpe efficiens & finis) quatenus perfectionem nominant, illi sunt omnibus modis attribuenda. Est igitur dominus Deus, omnium rerum finis vltimatus, & vltimus, in quem omnes omniũ particulares fines reducuntur, ad quem tendunt toto nisu vniuersis suis operationibus: omnia enim naturalia, quanquam infima & vilissima, dum omnia ad hoc naturali tendũt conatu, vt illi assimilentur sua operatione, sicut & ipse summè potens est, summeque efficax in agendo, & dum omnia quærunt perfici, sicut & ille summè perfectus est. Duabus enim rationibus Deus omnium finis est cum ratione finium particularium, quoniam nihil bonum est neque appetibile, nisi secundum quod est à Deo, tum ratione sui ipsius, qui est etiam vt summum bonum immediatus finis omnium. *Omnium finis est Deus.*

CAP. XXV. *Quomodo omnium effectuum & rerum Deus est caussa efficiens.*

OMnium quoque effectuum Deus est caussa prima efficiens, & producens & conseruans. Omnium enim caussa est, & ab ipso sunt omnia, non solùm in fieri, sed quandiu sunt, continuò ipse eis esse influit, & omne efficiens particulare in ipsum Deum vt primùm reducitur. Vt enim quælibet *Deus est rerum omniũ caussa efficiens.*

res sit efficiens, à Deo habet. Et hac ratione De⁹ quasi efficiens mediatū est eorū effectuum, quos mediantibus alijs agentibus operatur. Quanquā enim Deus per se potens sit absque medio omnia similiter, sicut nunc fiunt, efficere & disponere: tamen ad magnificentiam gloriæ suæ declarandam & donandam creaturis perfectionem (est enim magnæ perfectionis, virtutem habere quippiam efficiendi) proinde ita dispensat rerum ordinem, vt plurima alijs velit mediantibus efficere. Quicquid tamen potest mediante caussa secundaria, hoc etiam per se, si velit, potest. Quid enim per se non poterit qui per se cælum & terram, angelos & homines potuit creare? Non tamen est intelligenda hæc mediata caussalitas ad eum modum quo in creaturis pater caussa est mediata filij, quoniam medio seminis (in quo est tota patris efficientia) gignit. Nam & si Deus mediante alio quippiam efficiat, nihilominus tamen oportet ipsum esse effectui immediatū, & influere in ipsum suum esse æquè ac si nulla adesset secunda caussa. Imò neque fieri potest, vt talem quælibet creatura virtutem accipiat à Deo, vt possit per se solam, absque immediato Dei concursu, aliquid efficere. Patet igitur, quomodo particularis agentis efficiēcia in Deum reducitur, sicq́, Deū quodammodo mediatum agens constituit. Deinde, immediatus Dei concursus ad efficiendam rem, Deum facit esse omnium caussam immediatam.

CAP. XXVI. *Vnde in rebus atque effectibus, possit defectus, aut peccatum, aut monstruositas inueniri.*

IN illis autem operibus quæ absque particulari caussa mediata Deus facit, nullus potest esse defectus, neque malum, neque peccatum. Sed in his quæ per caussam mediatam facit, potest malum & defectus euenire: non ex ipso primo principio summè bono atque perfecto, sed ex particularis alicuius efficientis insufficientia, vel imperfectione: Ipse enim generaliter influit & concurrit, ad omnem actionem & opus omne, tam naturalis quàm voluntarij agentis. Cæterùm, caussæ particulares & secundariæ, quæ ad effectum concurrūt, efficiunt facilè, vt defectus aliquis siue peccatum contingat. Vnde manifestum est, quotiescunque effectus aliqui monstruosi contingunt, debere defectum illum atque monstruositatem in aliquam reduci caussarum secundarum.

Effe-

Effectus autem monstruosus est, qui deformitatem aliquam notabilē habet, toti suæ speciei extraneam; idq; ab origine.

Quemadmodū si quis nascatur duo habens capita, senos digitos in vna manu, os habens ad aurem retortum, aut rostrum caninū. Quæ possunt vel ex parte indispositionis materiæ, vel ex defectu & superabundantia euenire, similiter & ex superabundantia vel defectu virtutis actiuæ, atque etiam alijs diuersis modis, de quibus particulariùs determinare, ad Medicū potiùs quàm ad Physicū spectat. Et quemadmodū in naturalibus istis defectus, siue monstruositas in Deū nequaquā reducitur, sed in caussam secundā deficientem, ita in actibus humanis qui à volunte fiunt, si quid inest defect⁹ atque monstri, si quid peccati & deformitatis (quemadmodū est in omnibus peccatorum actibus) nequaquā in Deum primam caussam reduci debet, aut illi quasi auctori ascribi, sed in caussam secundam, id est in hominis peruersam volūtatem: ita vt quicquid est boni in actibus nostris, Deo omnis boni auctori, quatenus bonū, ascribatur: quod verò inest defectus atque mali, nobis ipsis, id est, nostræ voluntatis prauitati imputetur. Iuxta quod per Osee Prophetam dominus loquitur dicens; Perditio tua ex te Israel, tantummodo ex me auxilium tuum, siue saluatio tua in bonum. Igitur domine omnem auferas impietatem, quam in nobis sine te nos sumus operati, & nunc accepta bonum placitumque habe, quod tu in nobis es operatus, & vitulos labiorum nostrorū, laudem & gratiarum actionem, sacrificabimus tibi. *Osee.13.* *Ibidem.*

CAP. XXVII. *Conclusio libri in conuersione ad creatorē ex spectaculo creaturarum.*

COnfitere nunc ô anima mea Domino, & conuertere in requiem tuam. Ascende in speculam celsitudinis tuæ, calcatisque subtus te elementorum globis, Luna, Sole, cunctisque cælorū orbibus. Leua quoq; te supra te, & stans prospice eminus super vniuersam creaturam Domini Dei tui. Contuere, & perspice diligenter, quemadmodū à summa illa ac prima omnium caussa effluat esse omnibus, quemadmodū illo perpetuo influxu etiam minimis creaturis (quas hominis fastus vix dignatur aspectu) suum cuique propriū esse influat; quomodo ab illo inexhausto fonte, tanquam sitibunda omnis creatura suam hauriat bonitatem atque per- *Psal.114.* *Thren.3.*

fectionem. Rursumque contemplare, quanto conatu vniuersæ creaturæ pro sua virili, certatim ad illud primum & summum bonum contendunt redire, à quo sunt egressæ. Videbis certè, nihil aliud omnem creaturam agere, quàm ad Deum tendere, & natiuo ac genuino desiderio incessanter ad illum anhelare, illique vt fiat simillima, toto nisu elaborare: O` quàm est iucundum hoc spectaculum animę quærenti Deum. Ex aduerso autem, quàm fœdum est & abominandum spectaculum, & monstrum nimis horrendum, cùm sic videamus omnem creaturam ad Deum conari, ad quem tamen pertingere nequaquam potest, hominem solum oculos habere in terram defixos: cùm sit ipse vnus in hoc factus, vt Deo sempiterno nexu copuletur. O` monstrum horrendũ. O` execrabile facinus. O` immane scelus, homo non quærens. Nos verò ad illum quem omnis laudat factura spiritalis atque corporea, corda etiam nostra leuemus cum manibus, & ne solos nos tam glorioso deesse contingat certamini, in quo primos iure fuisse oportebat, incessanter illius vacemus laudibus, ad illum desiderio semper incessanti anhelantes, atque per operationem Deo dignam & nobis congruam properantes, qui est vnus primus atque beatissimus, creatorum omnium, peculiariter verò humani figmenti finis & requies vltima, à quo vno sunt omnia, & in quem tendunt vniuersa. Cui sit honor & gloria in secula seculorum. Amen.

Thren.3.

FINIT LIBER SECVNDVS.

CANTICVM PSALMI, IN LAVdem caussæ primæ, creatricis omnium.

CAeli cælorum & qui inhabitatis in eis accedite: terra, mare, & quæ in eis estis, omnia, festinate in chorum gaudij.

Volucres cæli celeriter aduolantes ne moram nobis facite: etiã quæ super terram serpitis ac repitis, accelerate gressus vestros.

Venite quæcunque subsistitis, collaudemus vnà Dominum: ipse est enim cuius potentia surreximus de nihilo.

Non sunt absq; illo Angelicæ substantiæ: si quidem in principio ipse creauit eas in nobilitate naturæ suæ.

Cælo-

Cælorum quoque amplißimos orbes tu extendisti solus, tantæ molis materiam erat tibi pro nihilo tondere, qui es omnipotens.

Virtutem mirificam indidisti corporibus istis, vt ad efficiendum quoque sint potentiæ, quomodo tu in omnibus operãs omnia, te demonstrans omnipotentem.

Hunc etenim tu deputas ornatum gloriæ tuæ, sic constituit & creaturas tibi non in minimo similes.

In omnibus verò quæ sursum habitant, & nostro aspactui apparent eminus, Solis iubar sese monstrat gloriosius.

Ipse graditur in magnificentia gloriæ suæ, per medium cæli ex omni parte luminaribus mille millibus stipatus atque circundatus.

Quasi dominator in medio seruorum graditur in comitatu stellarũ, & diffundit multo ardore circunquaque flagrantes radios.

Quocunque aspexerit, illucesçit lumen diei: suo abscessu atque regreßu contristat & lætificat omnia.

Cùm abscesserit à terris aspectus eius, marcescũt omnia: ipso redeũte in placiditate sua renouatur facies vniuersæ terræ.

Ipse vulnerat & sanat, mortificat & viuificat, & est in omnibus, ô altißime, tui monstrans miram similitudinem.

Laudet te quoque pallida Luna & lumen stellarum, quibus cælorum moles iußisti clarescere, & illuminari per noctem obscuritatem terræ.

Laudetur in ignis natura stupenda potentiã tua: cui & ipsi miram tibi placuit efficiendi communicare virtutem.

Pulcer est, iocundus, atque formosus, fortis, validus, & in pugnando robustissimus.

Luce sua illuminat, & flagrat ardoribus: quæ bona sunt perficit, absumit mala, commixta purgat.

Nunquid non in omnibus his similitudo tua relucet creator altißime? nã & tu ignis consumens es, probans, purgans, atque perficiens.

Sed & aquæ quæ sunt sub firmamento, habent paratam in se laudem tibi, in quibus virtutem constituisti admirabilis fœcunditatis.

Iußisti enim paulò post creationis initium producere eas natalitia viuentia: benedictionem tuam contulisti in illas, vt implerentur inhabitatoribus natantibus.

At verò terra mater communis omnium nostrum habet & ipsa manus plenas laudibus, parata offerre eas ante conspectum tuum.

Ecce enim quæ profert tibi ad obeditionem iußionis tuæ, herbam virentem, ligna pomifera, & multùm omnino decorem ad neceßitatem atque delitias filiorum hominum.

Cùm tibi rationale figmentum operari placuerit, aut fingere: ipsa est quæ tibi præbet copiosam semper materiam in opere tuo.

Et suis ipsa fructibus quos dedisti ei, sustentat mater bona filios suos: ô Deus magne, quàm es in omnibus creator tu mirabilis.

Quo pergimus longiùs, eò minus pertingimus: laudent te in substantia sua, quæcunque condidit altissima omnipotentia tua.

Nos quoque donec viuimus filij hominum, benedicimus nomini gloriæ tuæ: & benedicimus amodo & vsque in secula.

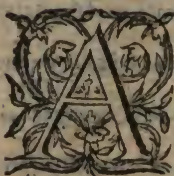
Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc & semper, & in secula seculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM III. PHYSICAE CONSIDERATIONIS DE MOTV ET EIVS ACCIDENTIBVS.

PRAEFATIO.

AD gloriam Dei summi declarandam, post rerum naturas, & caussas motum quoque explicare tentabimus. Ipse nanq; vt solus penitus perfectus, actus purissimus atque perfectissimus est, omnis expers motus atque mutationis, ita cuncta creata mobilia fecit esse, motibusque varijs ac multiplici mutationi subiecta, vnde est parentissima inter Deum & creaturas distinctio, quòd Deus in seipso æternaliter perfectus, nihil perfectionis neque appositione annorum acquirit, neque decursu perdit, neque secundum vllam omnino mutationem potest pertingere ad habendum quod non habuisset, siue ad perdendũ quod priùs habuisset. Omnes autem creaturæ ad suam perfectionem naturalibus attingunt mutationibus, acquirentes per motum quod non habeant, perdendes quod habeant. Atque hîc finis erit considerationis huius, vt cognoscamus præsidentem omnibus in se semper immotũ permanentẽ, singulis quibusque rebus suos motus prouidissimè dispensantem dominum Deum nostrum: qui moueri nescius, singula vt vult, & quando vult

mouere potens est: quique (vt diuinus ille ac planè theologissimus philosoph⁹ cecinit Boëtius) Immot⁹ ipse manēs, dat cuncta moueri. Ad huius rei notitiam, nonnihil profuerit subijcere diuisiones aliquot ab ipso Aristotele positas, quarum prima est hæc. *Boëtius in libro de cōsolatione Philosoph.*

Eorum quæ sunt, quædam actu tantū, quædam potentia sunt atque actu.

Cuius hic est sensus, rerum existentium, quædam est forma accidentalis, aut substantialis, aut res ex illis composita, in quantum sub tali forma existens consideratur, alia est res existens inquantum talem formam non habet & habere potest: vt homo ea ratione qua animam rationalem habet: albedinem, talem vel talem dispositionem, sub priori membro, sub consideratione verò carentis alia forma sub posteriori: vnde hæc membra tantùm ratione differunt. Secunda diuisio est.

Horum, aliud est hoc aliquid, aliud tantum, aliud tale, & in cæteris simili modo, quæ eius quod est prædicamenta dicuntur.

Id est, entium aliud est substantia, aliud quātitas, aliud qualitas: & sic de cæteris prædicamētis. Tertia diuisio est.

Eorum quæ sunt ad aliquid, aliud excessione defectionéue dicitur, aliud actiui passiuiq; atque omnino motiui ac mobilis ratione.

Cuius hic sensus, eorum quæ ad se inuicem quoquo modo referuntur, quædam significatione acquisitionis siue generationis, referuntur; siue actualis, siue potentialis possibilisúe. alia verò deperditionis ratione, vt generans generatum, producens productum, generabile generatiuum, corrumpens corruptum, corruptibile corruptiuum, Quarta diuisio est hæc,

Id quod mutatur, aut in substantia, aut in quantitate, aut qualitate, aut in loco semper mutatur.

Cuius hic est sensus, motuum, vel eorum quæ mouentur, aliud tendit ad substantiam tanquam terminum ad quem, aliud ad quantitatem, aliud ad qualitatem, aliud ad locum.

Quinta est hæc,

Motuum siue ad substantiam sit, siue ad quantitatem, siue ad qualitatem, siue ad locum, alius est perfectus, alius imperfectus.

Ille perfectus est, qui ad formam perfectiorem tendit. Vt generatio hominis perfectior est generatione equi, & hæc generatione arboris, & hæc generatione herbæ. Imperfectus est, qui ad formam imperfectam est, aut priuatiuam, vt denigratio dealbatione, & corruptio generatione imperfectior est, & sic de cæteris.

CAP. I. *De definitione Motus.*

Arist. 1. Physicorũ. DEfinit Aristoteles motum hoc modo.

Motus est actus entis in potentia vt est tale. Item alibi.

Motus actus est mobilis vt est mobile.

Hoc est, quatenus in potentia est. Qua definitione significatur, motum esse accidentariam quandam rei mobilis formam, per quam veluti viam, res quæ mouetur ad aliquid continuò acquirendum vel deperdendum tendit, quasi ad terminum. Motus enim est, quo mobilis potentia ad actum deducitur. Quemadmodũ cum ex ligno generatur ignis, per motum hunc generationis, continuò forma ignis in materiam ligni introducitur, & per corruptionis motum, continuò extra lignum pellitur præinexistens forma. Vnde statim euidentissimè patet motum, non nisi ijs conuenire quæ potentiam habent admixtam, & à Deo esse quàm longissimum. Cæteræ verò cræaturæ quò plus habent potentiæ, eò amplius sunt motibus subiectæ. Spirituales enim substantiæ sensibilibus non mouentur motibus, eò quòd ad formas sensibiles potentiam non habeant: intellectualibus tamen mutationibus subiacent, quoniam potentiam habent ad intellectiones & affectiones, ad esse item & non esse. Cælestia verò corpora, quia ad locum sensibilem potentia sunt, secundum suas partes diuersa loca habere apta, idcirco mouentur motu locali. Alterationes verò horum inferiorum alterationibus similes, non recipiunt: quoniam ad similes qualitates potentiam non habent..

CAP. II. *De motu instantaneo, subito, & successiuo.*

Quid mot⁹ instãtaneus. NOtandum verò est, quòd quidam sunt motus instantanei, qui in momento tẽporis vel in non tempore perficiuntur, vt aëris illuminatio, quæ tota simul vno instanti completur, secundum omnes aëris partes. Hocque ideo, quia lumen in aëre contrarium nullum habet, sed tãtùm sunt in eo tenebræ, priuatio luminis, quæ nullam faciũt resistentiã: soli illuminanti, atq; hic motus, nullas habet successionis partes,

tes. Alius est motus subitus, qui in instanti non completur, tamen in imperceptibili fit tempore. Vt cum calefaciens, primum caloris gradum in subiectum inducit, in instanti hoc facere non potest, ob resistentiam aliqualem contrarij: tamen in imperceptibili tempore & indeterminato hoc facit ita vt illius temporis non possit adæquatum assignari momentum, initians aut finiens. Succesiuus verò motus & sẽsibilis est, quando aperta est in motu succesio, ita vt monstrari posit, quæ pars formæ qua temporis parte sit per motum introducta aut expulsa. Quemadmodum est in motu calefactionis aut frigefactionis, quoniã calor totus, aut frigus totum, non in instanti neque subitò, sed cum temporis succesione in subiectum introducitur, ita vt secundum succesionẽ, vna pars prius, altera posterius in subiecto habeatur. Et de huiusmodi motu plerunq; intelligimus cùm de motu loquimur rerum naturalium. Res quippe naturales non multùm mouent, neque mouentur instantaneè, partim ob defectũ virtutis actiuæ, partim ob contrariorum resistentiam, vel mobilis indispositionem. Subitus verò motus, plerunque perficitur succesiuè, & in illum finitur: Aqua enim licet incipiat subito calefieri secundum primum caloris gradũ, quãtũ tamen ad totam caloris formã, succesiuè debet calefieri.

Quid mot⁹ subitus.

Quid succesiuus mot⁹.

CAP. III. *De differentia rerum succeßiuarum, à rebus parmanentibus.*

PRo pleniori autem motus intelligentia aduertẽdum est, quo pacto distinguantur ab inuicem res permanentes & succesiuæ. Illa namque permanentia, sunt quæ omnes suas partes simul habent, aut habere nata sunt, ita vt nulla opus sit eis succesione. Alioqui & qualitates sensibiles plerunque succesione secundum partes suas absoluuntur, sed non hoc requirit earum naturalis conditio, verùm ex motus natura contingit eis sic per accidens succesiuè fieri. Quemadmodum (exempli gratia) calor, res permanens est, quia tametsi ratione motus per quem habet acquiri, succesiuè fiat atque in subiectum introducatur, tamen quantum ex suæ naturæ conditione, nulla opus habet succesiõe. Potest enim partes suas omnes simul habere, neque in vllo fluxu consistit. Illæ autem res sunt propriè dicendæ, succesiuæ, quæ ex naturali conditione partes suas habent in succesione, ita vt simul eas habere non posint. Cuiusmodi sunt motus & tem-

Quæ res sint permanentes.

Quid res succesiua.

pus. Partium enim motus vel tẽporis adueniens altera alteram abigit: & hac abeũte, succedit iterum alia tertia, quod in horarũ fluxibus apertissimũ est. Porrò quod in permanentibus rebus positio, hoc in succedentibus est successio. Sicut enim ligni partes positionem certam habent adinuicem, vt hæc non possit esse simul secundum locum cum illa, sed separatim hæc pars hic est, illa illic, ista istic: ita similiter quando prima hora est, non est secunda: quando secunda, non est prima neque tertia, sed successione continuantur adinuicẽ, quia nũc est prima, post eã subsequitur secũda, post quã e uestigio succedit tertia. Vnde patet, sicut certa positione quãtitates permanentes sunt continuæ, ita tempus, huiusmodi successione esse continuum. Diuiditur enim quantitas continua in permanentem & successiuam. Permanentes sunt, linea, superficies & corpus. Tempus autem, quantitas continua est successiua

CAP IIII. *Motum non esse quantitatem, neque vllo stringi prædicamento.*

QVanquam autem motus succedentes habere partes secundum successionem intelligatur, non tamen ad quantitatis prædicamẽtum debet stringi, cùm nihil ab ipso denominetur quantum, sed (sicut facile potuit aduerti ex dictis) à tempore, quod motùm sequitur, vt pòst dicetur. Vagatur enim motus ad omnia prædicamenta quasi reductus, iuxta eius termini ad quem est, diuersitatem. Nam generatio & corruptio, ad substantiam: augmentatio & diminutio, ad quantitatem. alteratio, ad qualitatem: loci mutatio, ad vbi, siue esse in loco, reducuntur. Et quanquam ita per omnia secundum reductionem motus vagatur, nullo tamen prædicamentali ordine constringitur neque concluditur.

Motus vagatur per omnia prædicamẽta.

CAP. V. *Quomodo motus aliquis etiam in partes extensionis diuidatur.*

PRæter motus diuisionem, qua diuiditur in partes succedentes, quæ copulantur per indiuisibile motus, corre spõdens instãti præsenti, quod solet vocari mutatũ esse, est etiã quandoque diuisibilis in partes extensionis. Sicut enim totum cælum habet totum motum quo mouetur, ita cuilibet parti cæli respondet aliqua pars illius totius motus. Non omnem tamen motum necesse est sic diuisibilem esse. Quãdoque

Arist. 6. lib. Physic.

doque enim totum mouetur, & nulli parti motus conuenit: veluti cùm terminus ipsius motus indiuisibiliter sic est in toto, vt in nulla tamen subiecti parte, vel secundum se, vel secundum partem inueniatur. Vnde constat hanc diuisibilitatem competere motui per accidens, ratione termini ad quem est motus secundum eius extensionem. Cæterùm, nullus motus partes vllas habet, aut habere potest secundum intentionem, cùm non contingat plures partes eiusdem motus esse simul in eadem parte subiecti. Vel enim sibi inuicē succedunt, vel secundum extentionē in diuersis subiecti partibus existunt. *Motus nō potest intēdi.*

CAP. VI. *De quinque ad motum requisitis, & duplicibus mutationibus.*

ADuertendum autem, ad motum necessariò quinque requiri: nempe,

Mouens, mobile, terminum à quo, terminum ad quem, & tempus. *Tractat hæc Arist. 5. lib. Physic.*

Absque his enim non fit motus, & sunt hæc in singulis motibus perquirenda, vt in alteratione à vitijs ad virtutes, est mouens & operans Deus, atque suo exercitio liberū hominis arbitriū: ipse homo, est motum: terminus à quo receditur, vitium est: terminus ad quem acceditur, virtus est: tēpus, est visitationis dominicæ hora, siue aliud quodcunque aduersitatis aut prosperitatis tempus, in quo se quis à vitijs auertit ad virtutē. Terminus quippe à quo, intelligitur id quod per motum abijcitur: quod aliquando est pura negatio vel priuatio formæ quæ per motum acquiritur, aliquando forma contraria. Vnde claret, quasdam mutationes esse de contrario in contrarium, vt ex calido fit frigidum, ex albo nigrū. Itē ex hæretica opinione mala fit alteratio ad contrariā opinionē: ex carnali amore, conuersio ad amorē spiritualem: à vitio, ad virtutem, vt à gula ad sobrietatem: ex denso, rarum: ex leui, graue. Sub quibus comprehendimus motus qui sunt de medio in alterum extremorū, vel econtrario: vt ex rubeo in album aut nigrum, aut econtrario. Et eiusmodi motus propriè vocantur motus, eò quòd sunt (secundum Aristotelem) de subiecto in subiectū: id est, de affirmatione ad affirmationem, vel de forma in formā: suntque hi motus difficiliores. Quædā sunt mutationes à priuatione tātū, vel negatione, ad oppositum habitum: vt ex non homine generatur *Quid terminus à quo.*

ratur

ratur homo, ex nõ igne ignis, ex indocto & rudi fit doctus, ex infideli priuatiuè fidelis: quãdo nimirum is qui de dogmatibus fidei catholicæ neque rectam, neque peruersam habet opinionẽ, in fide docentis opera eruditur, vt rectè quẽadmodũ oportet de eis sentiat: ex tenebroso lucidũ, atq; ita in similibus. Quas mutationes faciliores esse constat: Et (iuxta Aristotelis sententiam) motus propriè non sunt, sed mutationes tantũ: quia sunt de non subiecto in subiectũ: id est, de priuatione vel negatione (quæ per non subiecta intelligit) ad affirmationẽ: aut è contrario de subiecto ad non subiectũ, id est, de affirmatione ad negationem vel priuationem. Huiusmodi autem sunt generatio, quæ est à non esse ad esse: & corruptio, quæ est ab esse ad non esse.

CAP. VII. *De termino ad quem, & à quo: & quomodo secundum eos motus distinguantur vel non distinguantur.*

Quid terminus ad quẽ. Terminus verò ad quem, illud dicitur ad quod mobile siue id quod mouetur tendit, siue sit affirmatio, siue negatio: vt terminus ad quem, generationis est forma rei quæ acquiritur per generationem, & esse rei quæ acquiritur per generationem, siue esse rei generatæ. Ad hoc enim tendit generatio, vt forma substantialis insit in materia, & res substantialiter existat. Terminus corruptionis ad quẽ, est priuatio formæ præexistentis, & non esse rei præexistentis. Quippe ad hoc tendit corruptio, vt materia priuetur forma quæ inerat, & res quæ præerat, suum esse perdat. Terminus augmentationis ad quem, est maior quantitas: Diminutionis, minor quantitas. Alterationis verò terminus: est qualitas secundum quam res alteratur loci mutationis: ipsum vbi, siue (vt crassius dicamus) locus secundum quẽ res variatur. *Terminus ad quẽ, est dignior termino à quo* Est autem terminus ad quem, dignior & principalior consideratione motuũ, termino à quo: quoniã & ab ipso motuum denominatio sumitur: vt alteratio, ad albedinem dealbatio, ad nigredinẽ denigratio vocatur. Quòdque amplius est, etiam distinctio generica atque specifica ex ipso accipitur. *Vnde distinctio generica motus.* Secundum enim terminos ad quos sunt distinguũtur, (vt suprà declaratum est) generatio, corruptio, augmentatio, diminutio, alteratio, atque loci mutatio. Item generationes viuentium & inanimatorum distinguuntur genere propter formas diuersorum generũ. Generationes hominũ & brutorũ distinguuntur, specie ob formas ad quas sunt spe

cie

cie differentes. Generationes diuerſorum hominum, numero diſtinguuntur, ob formarum ad quas ſunt numeralẽ tantũ diſtinctionem. Ita ſimiliter in alijs motuũ generibus eſt dicendum. Non ſolùm tamen ex diuerſitate termini ad quem, motus diſtinguũtur: ſed accipitur etiã diſtinctio motuum ex medio, quò ad terminũ ad quẽ, neceſſariò debet perueniri, ob concatenationem cum termino ad quem. Motus enim rectus & circularis genere differunt, propter diuerſum modum ſpatij quod pertranſitur: itẽ motus rectus & motus curuus ad eundẽ locum. Item doctrinatio eiuſdẽ concluſionis, iam per demonſtrationem, iã per veriſimile, tantùm argumẽtum, ob medij diuerſitatem variatur. Neq; profecto minus apparet hæc diſtinctio ipſius motus per ſe eſſe, quæ ſic ex medio vel ratione, aut modo aut conditione motus ſumitur, quàm ea etiam ipſa quæ ex termino ad quem ſumitur. Ex termino autem à quo, conſtat nunquam variari ſpeciem motus. Eiuſdẽ enim ſpeciei eſt dealbatio, quæ eſt à nigredine ad albedinem, cum ea quæ eſt à rubedine: & eiuſdẽ ſpeciei generatio ignis qui eſt ex ſtipula, & qui ex ligno. Diuerſitatem autẽ numeralem facit quodlibet illorũ ſuprapoſitorũ. Qui enim motus vel aliud mouens, vel terminũ à quo, vel ad quẽ alium, vel aliud tempus, vel aliud mobile habent, numero ſunt indubiè diuerſi. Facilius enim eſt numerum variare in rebus, quàm ſpeciem. Quantò enim minor eſt diſtinctio, tantò acquiritur facilius, quemadmodum contrario, maior diſtinctio (nempe generica vel ſpecifica) eſt difficilior.

Terminus à quo, ſpeciẽ motus non variat.

CAP. VIII. *An motus diſtinguatur à ſuo termino ad quẽ eſt.*

NOn eſt verò dubitandum vlla ratione, quin motus à termino ſuo ad quem, alius ſit, ac diſtinguatur, vt minimùm ſecundum rationem: cùm motus rationem habeat rei ſucceſsiuæ, ſitque motus omnis quatenus motus, res ſucceſſiua, non autem terminus ad quem: cum ſit ſecundũ ſuũ eſſe res permanens, etiamſi ſucceſsiuè fiat atque producatur in ſubiecto. Verùm de reali diſtinctione quæſtio ſolet agitari, an motus res aliqua diuerſa ſit, & realiter ſecundum ſuum eſſe differens à termino ad quem eſt: quibuſdam realem diſtinctionẽ ponentibus, quibuſdã negantibus, & rationem tantũ diſtingui aſſerentibus. Iuxta quorum ſententiã dicendum eſt, quòd ſubſtantialis ipſa forma quæ in generatione

acqui

acquiritur in generato, vt à mouēte in motū producta, quatenus per eam ens potentia, actu fit, sit ipsa generatio: forma verò quæ deperditur, sit ipsa corruptio: & maior continuo acquisita quantitas, augmentatio: minor, diminutio. Frustra enim (vt ipsi aiunt) rerum pluralitas absque necessitate ponitur. Neque tamen admittunt, in eisdem prædicamentis ponendos esse motus, in quibus termini ponuntur, tametsi secundum rem sunt idem: quoniam diuersa ratio prædicamentorum ordines etiam variat.

CAP. IX. *De motu in comparatione ad actionem, & passionem & de vocabulis motum significantibus.*

SImilis quoque de motu & actione & passione quæstio fieri solet, num realis sit ponenda distinctio inter actionem, passionem, & motum, an secundum rem coincidere dicenda sint, sola variantia ratione. Et huic quoque quæstioni contrariæ adhibentur responsiones, alteris priorem, alteris posteriorem sententiam approbantibus. Sunt enim qui motum dicunt non nisi secundū rationem differre ab actione, & passione. Verū in his atque similib⁹, vbi de reali distinctione mouetur quæstio, non multum est anxiè perquirendum, cùm vtraque pars suā plerūque habeat probabilitatē, & suis rationibus ambæ sententiæ plerūque muniātur. Neq; ad verum Philosophiæ finem (qui est Deum in creaturis cognoscere, agnitūque collaudare) huiusmodi perplexæ & steriles quęstiones multū admodū videntur habere momēti. Illud autem aduertendū est, quòd motus non est in mouente: tametsi efficiatur à mouente: sed est in ipso mobili, sicut & terminus ad quem, in mobili tantum est, non in mouente. Neque fingi debet vnus motus in mouente quo moueat, & alius in mobili quo ipsū moueatur. Sed quēadmodū (iuxta Aristotelē) eadē est via à Thebis ad Athenas, & ab Athenis ad Thebas: sic motus vnus est, quo agens mouet extrinsecè, & intrinsecè mouetur mobile. Est enim motus, mediū quoddā, & veluti quædam via inter actionē & passionē. Vbi rursum notandū, ratione huius coniunctionis distinguēdas esse iuxta significationē omnes voces quæ motus significāt: vtpote exempli gratia, generare, corrumpere, generari; corrūpi, calefacere, calefieri, generatio, corruptio calefactio, dealbatio, doctrinatio, atque id genus alia, motum vel actionem aut passionem significare solita. Si enim motus significant, non

Nota attentè.

Motus est in mobili tantum.

Arist. 3. Physicorū.

non collocantur ſub actione vel paſsione. Si verò actiones & paſsiones cum motu coëxiſtentes ſignificant, ſub actione aut paſsione conſtituẽtur. Eſt enim generatio, corruptio, augmẽtatio, diminutio, dealbatio, doctrinatio quædam actiua, id eſt, actio: quædam paſsiua, id eſt, paſsio: quædam neutra, id eſt, motus ipſe, qui neque actio, neque paſsio eſt, ſed inter vtrunque mediat. Vocabula autem illa quæ motus ſignificãt aut actiones, paſsionesúe immanẽtes animæ (cuiuſmodi ſunt intellectio, viſio, volitio, auditio, ac ſimilia) præter ſupradictas tres acceptiones, accipiunt etiam quartam. Eſt enim viſio actiua, qua obiectum agit in ſenſum: eſt viſio paſsiua, qua ſenſus ab obiecto patitur: eſt viſio motus, id eſt, alteratio ipſa viſus: & eſt viſio quarta, quædam neutra (qualitas vt dici ſolet tertiæ ſpeciei qualitatis, quæ motus viſionis ſolet aſſignari terminus, ſoletq; ad diſtinctionẽ, actus videndi ſeu viſio neutra nominari. De his verò latius pertractare, non arbitror præſentis eſſe negotij.

Triplex ſignificatio dictionũ motus deſignãtium.

Quadruplex ſignificatio.

CAP. X. *De motus cõtinuitate, & quid ad eam requiratur.*

Tractãtur iſta ab Ariſtot. 5. lib. Phyſico.

His verò præmiſsis, conſequẽti ordine de quibuſdam motui accidentibus eſt determinãdum. Et primũ quidem de motus ipſius continuitate, ad ſciendum, quis motus continuus ſit, aut non continuus. Eſt ergo aduertendum, quòd ad motum continuum requiruntur, continua formæ acquiſitio, vel deperditio, mobile continuum, & temporis continuatio, ita vt nulla ſit in motu temporis interruptio: quòd ſi horum aliquod defuerit, non poteſt eſſe motus cõtinuus. Non autem requiritur mouentis continuitas, quia ſuccedentibus abſque interruptione temporis diuerſis mouentibus eiuſdem rationis, continuus effectus producitur. Neque item requiritur continuitas termini à quo, quoniam continuo motu prius à calore, poſt à tempore, ad frigus mouetur mobile. Medium quoque non oportet eſſe continuum. Vnus enim motus ſecundum locum eſt, qui per contigua tantùm fit. Non tamen ſufficiunt conſequenter ſe habẽtia. Eſt enim differentia inter cõtinua, cõtigua & cõſequenter ſe habentia. Vnde continua ſunt, quorum vltima ſunt vnum: ita vt quod eſt finis vnius, ſit alterius verùm initiũ. Cõtigua ſunt, quorum vltima non ſunt quidem vnum, ſunt tamen ſimul. Simul autem ſunt, quæ ſe inuicem tangunt: vt duæ lineæ diuiſæ, quæ ſe inuicẽ tangunt in finiẽtibus pũctis

Continua.

Contigua.

ſunt

ſunt contiguæ & non continuæ. Similiter duo ligna diuiſa, ſe inuicem in extremitatibus proximè tangentia, contigua ſunt, non continua. Continua verò ſunt, duæ partes integrales vnius lineæ, adinuicem proximæ, & vnius totius integralis ligni duæ medietates ſibi inuicem proximæ. Conſequenter verò ſe habent, quorum vltima non ſunt vnum, neque etiam ſimul: inter quæ tamen nullum medium eſt aliud eiuſdem rationis. Vt duæ domus inter quas eſt ſpatium inter medium, nulla tamen alia domus conſequenter ſe habent: quas tamen manifeſtum eſt neque continuas eſſe, neque cõtiguas. Continuæ autem domus eſſent, ſi vnum haberent eũdemque parietem, qui huius eſſet finis & illius principium. Continguæ verò, ſi diuerſos quidem parietes, tamen ſe inuicem contingentes.

Cõſequẽter ſe habẽtia.

CAP. XI. *De motus tarditate, velocitate, atque frequentia, deq; cauſſa tarditatis aut velocitatis in motibus.*

Mot⁹ tardus & velox.

Tardus motus eſt, quo maiori tempore minus acquiritur vel deperditur: vt tardè calefit aqua, ſi magno tempore parum caloris acquirat: tardè augmentatur ſiue creſcit arbor, ſi in prolixo tempore parum acquirat maioris quantitatis: tardè diſcit diſcipulus, ſi in multo tempore, ſcientiæ atque doctrinæ paulum aſſequitur. Velox motus eſt, qui minori tempore multum acquirit aut perdit: quemadmodum in aqua breui tempore vehementer calefacta, & in diſcipulo induſtrio ac diligenti breui tempore multam ſcientiam aſſecuto. Vbi diligenter attendẽda eſt differentia, quæ eſt inter motum velocem, & motum frequentem. Frequentia enim, interruptionem & diſcontinuitatem ſignificat motus: longè verò aliud, velocitas. Procedit autem hæc tarditas in motu, aliquando ex defectu virtutis mouentis ignis enim modicus, nequit velociter cale facere: & doctor piger atque ineptus, nequit diſcipulos citò ad doctrinam adducere. Nonnunquam verò, ex reſiſtentia contrarij. Nequit enim etiam magnus & validus ignis, hominẽ multum frigidum cito calefece, neque præceptor induſtrius & diligens hebetẽ & obtuſũ pigrũ que diſcipulũ, cito in ſcientia erudire, aut petulantẽ citò moribus probis inſtituere. Aliquando, ex reſiſtentia medij. Lapis enim licet grauis, non poteſt cito per aquam moueri, ſicut per aërẽ: nec pluuia poteſt velociter deſcendere, ob reſiſtentiam aëris. In voluntarijs

Vnde tarditas in motu.

rijs autem, præter caussas supradictas, voluntas etiam sua libertate caussa esse potest tarditatis aut velocitatis motus. Homo enim nullum habens impedimentum velociter vel tarde mouendi siue agendi quippiam, potest tamen pro sua voluntate vel tarde vel velociter agere. Et primum mouens, quod est super omnia mouentia Deus in sæcula benedictus, cùm neque virtute deficiat, neque vlla resistentia aut inconuenientia impediri possit, quædam tamen velocius, quædã tardius mouet, pro suo beneplacito, cui sine resistẽtia atque contradictione obediunt vniuersa

CAP. XII. *De vniformitate & difformitate motus.*

ATtenditur autem etiam vniformitas vel difformitas in motu, secundum consideratione partium ipsius mobilis. Illud mobile quod iuxta omnes partes suas æqualiter atque similiter secundũ velocitatem aut tarditatem mouetur, vt totus homo æquè velociter in omnibus membris calefactus, moueri dicitur vniformiter. Illud verò quod nõ secundum omnes partes æqualiter, sed secundum diuersas partes diuersimode mouetur, secundum aliam velociùs, secundum aliam tardius, vt homo citius in manibus quam in pedibus calefactus, aut in eisdem membris non æqualiter calefactus, difformiter moueri dicitur. Prouenit autẽ hæc difformitas in motu, aliquando ex parte virtutis ipsius agentis, quæ tam vicina non est vni parti sicuti alteri. Aliquãdo ex parte mobilis, quia nimirum vna pars est magis indisposita ad susceptionem actiuitatis, quàm alia. Notandum autem est, quòd secundùm locum difformiter mouetur omne corpus circulariter motum, etiam cælestes orbes. Semper enim velociùs mouentur partes supremæ, quam quæ sunt circa centrum aut medium: quoniam illæ longius distantes magnum spatium pertranseũt, cùm istæ proximiores in æquali tempore, minimam circulationem absoluant. Id quod in rota figuli manifestè demonstrari potest: vbi partes quæ axi proximæ sunt, prorsus æquali tempore suam minimam circulationem complent, quo partes extremæ à medio longissimè distantes, suum illum multò maiorem absoluunt ambitum. Ita quę non æqualiter secundum omnes partes accipiunt incrementum, difformiter augeri dicuntur. Et modo quodam etiam illi qui non secundum corpus & animam æqualiter proficiũt (vtpote qui corpore crescũt, & animæ profectum nullum in

Moueri vniformiter & difformiter.

virtutibus aut moribus accipiunt) dici possunt difformiter proficere atque augescere, quãquàm non est postremus iste sermo proprius, eò quòd ex partibus integrantibus mobilis, non essentialibus propriè fieri debeat consideratio vniformitatis aut difformitatis.

CAP. XIII. *De motu regulari & irregulari.*

Quis mot⁹ regularis & irregularis.

INsuper poni solet in motu regularitas & irregularitas, quæ non attenduntur secundũ partes mobilis, sed magis secundũ tempus in quo fit motus. Si enim mobile toto tempore moueatur similiter siue æqualiter, secundum velocitatem & tarditatem in principio, medio, & fine, dicitur motus regularis. Vnde cælum regulariter, licet difformiter, mouetur. Sic qui nunc velox est in disciplinarum aut virtutum profectu, cras tardior, irregulariter proficit, quoniam nõ similiter continuat. Procedit autem hæc irregularitas potissimùm ex virtute mouente, quæ augetur vel minuitur. Quod enim mouetur naturaliter, in ipso motus sui initio tardius, in medio velocius, in fine velocissimè mouetur, propter cõtinuò aduenientem impetum, qui formam substantialé adiuuat in mouendo, atque etiam ob loci naturalis approximationem. Quemadmodum enim vnaquæque res ad suũ locũ naturalem desiderat, vbicũque extra ipsum fuerit posita, ita quo fuerit ei vicinior, magis naturaliter desiderat, atque ad ipsum fertur, tenditque vehementiùs. In ijs autem quæ mouentur violenter ab extrinseco, motus in principio præceps est & velocior, sed continuò fit remissior virtute impressa cõtinuò debilitata. In motibus verò qui secundum sensum sunt, aut etiam nonnunquàm secundum rationem, vt in motu progressiuo & similibus, principium est quidem vtcunque velox, medium velocius, finis tardior atque deficiens. Quod ex parte instrumentorum est, quæ in principio nondum sunt satis disposita ad expeditè motum peragendũ, sed per continuã exercitationem rectius disponuntur: quẽadmodũ de vocis prolatione euidenter docet experientia. Tandem tamen, propter debilitatem si diutius perduret cõtinuus motus, instrumenta motus flaccescunt, & veluti deficiunt: quemadmodũ in vocalibus instrumentis experimur post longam locutionem, siue cãtationem prolixiorem: inq; cruribus, & neruis, post diuturnam ambulationem. Notandum vero est, ꝙ primum agens ac mouens, tametsi totã cæ-

Aristo. 2. lib. Physic.

lorum

lorũ machinã difformiter admodũ moueat, faciens sphæras difformibus atq; diuersis motibus, aliã quidem citius aliam velocius suũ cursum absoluere, mouet tamen eam ab initio vsq; ad finem, motu regularissimo & ordinatissimo, eãdem semper in motu regulam seruãs atq; custodiens. Neq; enim ab initio seculi, citius aliquando aut tardius primum mobile motum est, aut mouebitur vnquam, q̃ nunc mouetur: neque item aliorum orbiũ quisquam, siue motus proprios, siue raptus ipsius motum consideremus. Et est id quidem supra modum admirabile, in tanta difformitate motuum corporũ cælestium, perpetuò regularitatem huiusmodi seruari posse, eiusq; palam attestatur gloriam, qui in ea sapientia secundum quam condidit vniuersa, regit etiam, mouet, atque gubernat, qui est in secula benedictus. Amen. *Attentè nota.*

CAP. XIIII. *De motu naturali & violento, & quomodo in singulis motuum generibus hæc inueniantur.*

MOtuum insuper quidam sunt rebus naturales, quidam violenti. Est autem motus ille rei naturalis, qui est secundum naturam rei, & ei est conueniens: vt igni, moueri sursum, & rarefieri, nisi fortè condensari ipsum amplius q̃ conuenit contingat. Hi enim motus conueniunt naturæ vel formæ ignis. Motus violentus vel contra naturam est, qui rei secundum suam naturam non conuenit, neq; est secundũ naturam rei, sed ab extrinseco mouente imprimitur, forma contranitente. Vt motus ignis deorsum, & eius condensatio vel cõpressio: motus lapidis sursum, aut aquæ siue terræ nimia rarefactio. Repugnat siquidẽ naturæ ignis & formæ eius, motus deorsum & nimia condensatio: quemadmodum aquæ & terræ, motus sursum aut nimia rarefactio, atq; ita in cæteris. Vbi notandum est, materiam sicut est ad omnem formam indeterminata, ita & ad omnes accidentales dispositiones esse indifferentem, si in sua generalitate consideretur. Verùm quatenus per formam limitatum esse participat, illa ei etiam dicuntur secundum naturam, quæ ipsi conueniunt sub forma quam habet. Et illa dicuntur ei esse contra naturam, etiam ex parte materiæ quæ ipsam à suo esse quod habet participatum nata sunt repellere. Notandum verò, in omnibus motuum generibus inueniri motus aliquos naturales, alios violentos. Generationes enim quædam naturales sunt, vt florum in æstate, & corruptiones eo- *Quid naturalis motus.* *Quis violentus.* *Arist. in 5. lib. Physicorum.*

rum in hyeme. Quædam violentæ, vt generationes florum vel foliorum in hyeme, ab aliquo accidente: & corruptiones subitæ florum in æstate ante defectum naturalem, ob vehementem æstum Solis, aut aliud quodlibet accidens malum superueniens. Ita sunt partus tempestiui, & partus abortiui. Ita quędam naturaliter fit augmentatio, quædam violenter: vt augmentatio subita vel nimia pueri: vel tritici intempestiua augmentatio, ob abundantiam pluuiæ. Ita in diminutione virium, ita & in alterationibus dicendum. Imò quædam sanatio est naturalis, quędam violenta: vt quę fit ab aliquo extrinseco, per violentiam ratione cuiuslibet accidentis. Quanquam enim sanitas semper sit naturę conueniens, potest tamen motus per quem ipsa introducitur, esse violentus, quando non per media naturę cõuenientia, sed magis per accidens introducitur, cum violentia agentis forma contranitente. Item & sanatio quæ fit in diebus criticis, naturalis est: quę verò dies criticos præuenit aut subsequitur, innaturalis, vt ait Aristoteles.

CAP. XV. *Quomodo adinuicem debeant motus vel comparari, vel non comparari.*

Tractat. hæc Arist. 7. lib. Physicorum.

NOn est autem quilibet motus cuilibet motui comparabilis, secundum suprà determinatas proprietates vel accidentia. Motus enim rectus & circularis, secundum velocitatem, vel tarditatem non debent comparari. Vt enim in genere quolibet recta sit comparatio, oportet eam fieri secundum speciem specialissimam. Non enim dicitur vnum alio magis coloratum, aut quale, sed magis calidum vel magis album. Oportet item, vt fiat cõparatio in aliquo, quod vtrique comparatorum vniuocè & secũdum eandem rationem conueniat. Non enim dicitur homo magis sapiens q̃ brutum, neq, brutum melius sentiens, q̃ lapis, cùm in vtraq; comparatione, ea quę comparantur, non conueniant in eo in quo fit comparatio. Neq; rursum medicina magis sana dicitur, aut minus, quàm homo: neque potio ipsa magis quàm vrina aut homo. Quamuis enim quodlibet horum sanum dicitur, nempe homo, potio, & vrina, fit tamen hoc ratione atque consideratione diuersa: homo enim sanus dicitur, vt habens in se sanitatem: vrina, vt significatiua sanitatis: potio, vt effectiua eiusdem. Vt ergo omnino recta sit comparatio, sumendi sunt duo motus eiusdem speciei, eiusdemque ratio-

nis,

nis, qui secundum aliquod prædictorum accidentium comparentur. Quemadmodū (exempli gratia) hic motus rectus illo recto est velocior aut tardior, regularior aut irregularior, vniformior aut difformior: & hic circularis, illo: hęc alteratio, illa: hic motus localis, illo: atque ita in cæteris.

CAP. XVI. *De motuum contrarietate.*

MOtus ex terminis contrarijs, non sunt necessariò contrarij, vt patet de motu qui est ab albedine ad rubedinem, & de nigredine ad eandem rubedinem, qui sunt eiusdē speciei specialissimæ. Qui autem sunt ád terminos contrarios, sunt contrarij, etiam si non sint ex contrarijs terminis. Ab eodem enim medio termino motus sursum & deorsum, sunt contrarij. Et dealbatio quæ est à rubedine, contrariatur denigrationi, quę ab eadem tendit rubedine. Illi tamē motus sunt maximè contrarij, qui sunt à contrarijs terminis ad contrarios terminos: vt qui est ab albedine ad nigredinē, illi qui est à nigredine ad albedinē, maximè est contrarius, & magis quàm ille qui à media tantùm est qualitate. Sumitur etiam contrarietas motuum accidentaliter, secundum naturale & violentum: ita vt generatió naturalis dicatur contraria simili generationi in specie violenter. Sed hæc non est specifica & essentialis contrarietas, cùm naturale esse & violentum non varient speciem motus, neque etiam cætera suprà posita accidentia. Opponitur præterea motus etiam quieti, sumendo quietem semper motui oppositam. Vt motus à loco aliquo opponitur quieti in loco illo, non autem motus ad locum aliquem contrariatur quieti in eodem loco, quemadmodum habet Aristoteles v. lib. Physicorum. Non est tamen hæc oppositio contrariorum, sed priuatiuè oppositorum. Quies enim nihil aliud est, quàm priuatio motus, atque ab eo cessatio, in subiecto apto nato. Quemadmodum autem suprà motus quidam dicti sunt naturales, aliqui violenti, sic & de quiete possumus distinguere. Lapis enim, in suo loco naturali quięscit quiete naturali: extra verò eū, quiescit violenter.

Arist. 5. Physicor.

Qui motus contrarij.

Arist. circa finem 5. lib. Physic.

Quid quies

CAP. XVII. *De ijs quæ mouentur, quomodo quædam per se, quædam per accidens moueantur.*

SVperest nūc, posteaquàm de motus natura & proprietatibus diximus, de mouentibus etiam & motus determinationem subiungere. Ac primùm quidem est aduertendū,

quemadmodum inter ea quæ mouentur, quædam tantū secundum partem mouentur, vt cùm solam manum agitamus: quædam verò secundū ipsum totum, vt cùm corpus vniuersum agitatur, siue saltu, siue ambulatione, siue alio quolibet modo. Rursum, quædam per se mouentur, vt totus ipse homo ambulans de loco in locum: quædam vero per accidens mouentur, alterius gratia, nimirum quæ in eo sunt quod per se mouetur. Idq; rursum dupliciter, vel sicut partes in toto, vt manus per accidens ad totius corporis motum: & qui naui vehuntur, gratia nauis cui insunt pariter mouentur, sed per accidens: vel sicut accidentia quæ in rebus sunt quæ mouentur, maximè corporalia, quæ per accidens moueri dicuntur ad motum sui subiecti: quemadmodū ex Aristotele vulgò adduci solet: Motis nobis mouentur omnia quæ in nobis sunt. Complectitur autem Aristoteles hæc vnica hac diuisione, quinto Physicorum:

Arist. 7. Physicorū, & 5.

Dictū Aristo. 1. lib. Topico.

Eorum quæ mutantur, aliud per accidens mutatur, aliud ex eo quia aliquid huius mutatur, aliud ex eo quia ipsum primo mouetur.

Cuius sensus ex præcedentibus & subsequentibus satis patet. Primæ partis exempla sunt, dum musicus dicitur ambulare, sanare, &cæt. Est siquidem motus deambulationis musicæ extraneus & per accidens, quemadmodum & reliqui. Secundæ exemplum est, dum homo dicitur sanari, quia oculus, manus, pes, aut caput sanatur. motus enim toti homini attribuitur, qui tantùm parti conuenit. Tertiæ exemplum est, vt homo ambulat, ægrotus sanatur, dum ratione totius corporis pristinę valetudini restituitur. hinc & similis diuisio mouentis ab Aristotele colligitur, hæc videlicet,

Aliud per accidens mouet, aliud parte, aliud per se primo.

Quæ ex præcedente facilè patent cum exemplis, si ea quę rei mobili & motæ attributa sunt mouenti applicentur. Similis quoque diuisio ab Aristotele de termino à quo motus procedit, & ad quem tendit, datur.

Terminorum à quo & ad quem, alius est per accidens, alius ratione partis, alius per se primo.

Vt si quis simul ambulet & sanetur, loco à quo recedit, aut ad quem tendit, impertinens & per accidens est motus ad sanitatem. similiter sanatio febris, pars est, si conferatur ad sanitatem in genere; respectu verò sanitatis febri

bri oppositæ, habet terminum per se primo. Ad hunc enim terminum per se primo, totus motus tendit, quæ est sanatio à febri.

CAP. XVIII. *Quomodo aliter partes integrantes in toto moueantur quàm accidentia in subiectu.*

IN hoc tamen partes ab accidentibus sunt diuersæ, quòd corporis partes, totius motus aliquam partem in se habēt, cuius comparatione quodammodo per se mouentur, sicut per accidens mouentur comparatione ad motū totius. Quēadmodum enim totus motus in toto corpore est, sic pars motus in partibus sunt corporis totius: quemadmodum de alijs corporalibus accidentibus est manifestum. Accidentia verò nihil in se motus habent, sed extrinsecè prorsus ad motum subiecti moueri dicuntur. Proinde, quæ secūdo hoc modo per accidens mouentur, magis per accidens & magis impropriè moueri dicuntur, quàm quæ modo priori. Nam quæ priori modo per accidens moueri dicuntur, simul etiā per se secundum alium motum moueri possunt: quemadmodū is qui in naui ambulat, ratione ambulationis quam à naui non habet, per se mouetur: ratione verò vectionis, per accidens. Sic cùm inter ambulādum quis agitat manum, eamque in sublime tollit, manus illa quatenus ambulatione vnà cum toto corpore de loco fertur in locum, per accidens mouetur: secundum verò illum agitationis motum, per se rectè moueri dicuntur. Nunquam verò id in accidentibus vsu venire potest, quæ per se moueri non possunt, sed per accidens & extrinsece tantum.

Arist. 4. Physicorū in materia de loco.

CAP. XIX. *Quomodo rerum essentia nullo modo dicendæ sint moueri, neq; Deus inexistens omnibus.*

ESsentiæ autem rerum quæ mouentur, nullo modo moueri dicendæ sunt: neque etiam spiritualia accidentia, quæ creaturæ rationali secundum rationem insunt. Vnde cū homo mouetur secundum corpus totū, anima tamen ob hoc moueri non dicitur, neque ipsa eius humanitas, neque vllus interior animæ actus. Ex quo patet, tametsi in omnibus rebus Deus existat, nulla tamen ratione debere illum dici moueri ad totum rerum quibus inest. Cùm rebus ipse insit, non per modū accidentis, neque per modum partis integrantis, imò neq; per modū partis essentialis (cū ipse nullius sit pars cōpositi, neq; esse possit) sed inest omnibus per suam essen-

tiam, ineffabili modo, præsentiamque & potentiam, quasi dator essentiæ & existentiæ rerum, eiusque custos, & sustentator, in omnibus mouentibus & motis ipse existens atque inhabitans, prorsus immutabilis.

CAP. XX. *Regula generalis pro ijs, quæ motu Physico mouentur.*

Hanc conclusionem ponit & demōstrat Aristo. initio 7. libri Physicor.

De rebus aute naturalibus, quæ per se mouentur physico & naturali motu, dari solet hæc generalis regula: Omne quod mouetur, ab alio necesse est moueri. Quod vt veritatem habeat, intelligendum est, vel de mouente extrinseco, vt in ijs quæ mouentur violenter: vel de principio motus intrinseco, quod est forma substantialis rei. Agens enim naturale, non potest seipsum primo mouere, id est, totaliter & secundum vtramque partem essentialem: neque item primo, id est, secundum vtramque essentialem, partem moueri: sed altera semper est per se mouens & agens, forma: altera per se mota atque patiens, nempe materia. Dictum est autem signanter de ijs quæ mouentur motu physico, & de mouentibus rebus naturalibus: quoniam anima quæ res naturalis non est, seipsam primò mouere potest, quia seipsam in actu facit, & ad intellectionem atque volitionem per se mouet: neque hic opus est diuersitate moti atque mouentis, sed eadem anima & mouet seipsam, & à seipsa mouetur.

CAP. XXI. *De motibus subordinatis & non subordinatis.*

Quis ordo debeat esse pluribus mouentibus cōcurrentibus.

Quoties verò ad aliquod mobile plura contingit concurrere simul mouentia, talis inter ea debet esse subordinatio, quòd mouens proximū mobili mouet in virtute mouentis prioris quod à re mota est elōgatius: vt cùm lapis mouetur à baculo, & hic à manu, & manus à corde, baculus est mouens proximum moto, & ideo est minus principale in illo motu: & cor est ibi primum in mouendo & principalius, quāuis remotius. Vnde patet Deum (eò quòd sit prius in omni motu, in cuius virtute mouent alia omnia secundaria mouētia) esse principalissimū in mouendo, eumq́, omnis motus in his inferioribus caussam primariā atque præcipuā assignari debere, quantūuis secundaria alia agentia ad eundem effectū videātur cōcurrere. Notandū verò huiusmodi subordinationē mouentium esse duplicē. Quandā essentialem, vbi scilicet agēs proximū non potest nisi per virtutē pariter mouentis prioris suū motum efficere, vt homo pater nō potest sine cœlestium & Dei cōcursu filiū generare. ideo

hæc

hæc ſunt eſſentialiter ſubordinata: homo pater, cæleſtia corppra, Deus. In his autem ſic eſſentialiter ſubordinatis, non poteſt proceſſus eſſe in infinitum: alioqui, motus naturales eſſent indeterminati. Quod enim ab infinitis penderet, nō haberet determinatā cauſſalitatem. Sequeretur quoque poſitio infiniti actu ſecūdum multitudinem, cùm neceſſe ſit cauſſas ſic eſſentialiter ſubordinatas ſimul exiſtere.

Quædam verò mouentia, ſunt ſubordinata accidentaliter: vt pater, auus, atauus, tritauus, &c. quādo ſcilicet mouens immediatum non requirit coëxiſtentiam vel cōcurſum mouētis prioris mediati, vt efficiat vel moueat: quemadmodū pater, vt filium generet, nihil opus habet neque coëxiſtentia neque concurſu aui patris ſui, neque attaui, neque tritaui. Sunt tamen hæc mouentia quodammodo ſubordinata, quatenus mouens vltimum (id eſt, pater generans) virtutem accepit à ſuo patre, atque hic rurſum à priore, illeque iterum à ſuo patre, atque ita conſequenter procedendo. Verùm in his mouentibus, nihil prohiberet ponere infinitum, vt ſi mundus poneretur fuiſſe æternus, & ab ęterno homines aliquos fuiſſe, hoc modo infinitæ eſſent rerum naturalium cauſſæ, & mouentia infinita. Ex his enim neque tollitur rebus determinata cauſſalitas, eò quòd mouentium huiuſmodi non requiritur coëxiſtentia, neq; infinitum actu ſequitur, ſed ſucceſſione tantùm, quod non eſt inconueniens admittere. *Probat hāc concluſionem Ariſt. 7. Phyſico.*

CAP. XXII. *De multiplici proportione & comparatione mouentis ad mobile.*

QVoniam autem mouere aliud, perfectionē habet: moueri autem ſecundū ſuam rationē, habet imperfectionē: conſtat mouēs, quatenus huiuſmodi, eſſe moto dignius, & mouens mobili ſupraponi ſecundū relationem. Vt autem mouens moueat mobile, oportet ipſum fortius eſſe mobili, & quaſi dominiū habere ſupra reſiſtentiam mobilis. Iuxta igitur proportionem virtutis mouentis ſupta mobilis reſiſtentiā vel indiſpoſitionem contingit mobile velocius, tardius, vel vniformius, vel difformius, vel regularius moueri vel non moueri. Non enim fit actio, niſi à proportione maioris inequalitatis. A proportione autem minoris inæqualitatis nō fit actio, quemadmodum vulgata habet Philoſophorū ſententia. Cuius dicti eſt hic intellectus: Agens nō poſſe agere in paſſum, niſi virtute ſuperet ipſius reſiſtentiam & po- *Maxima phyloſophica.*

 ten-

tentia fit inæquale secundum excessum. Id verò quod est minoris virtutis & potentiæ non posse agere in id quod est maioris virtutis, & maioris resistentiæ. Ignis enim si sit virtute potentior ad calefaciendum, q̃ ad resistendum aqua, tūc aget ignis, & patietur aqua. Si econtrario dominetur aqua, patietur ignis, & iuxta ampliorem resistentiam passi plus aut minus mouebit agens. Ex quibus solent deduci septē proportionum regulæ ab Aristotele positæ in VII. Physicor. libro, quas hic quoque subnectimus.

CAP. XXIII. *Ponuntur septem regulæ, quas vocant regulas proportionum.*

PRIMA REGVLA.

Ponuntur hæ regulæ ab Arist. in fine 7. Physic.

SI aliquod mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquāto spatio, eadem virtutis mouens mouebit mobilis medietatem, per duplum spatium, in æquali tempore.

Qualis enim est proportio totius virtutis motiuæ ad totam resistentiā mobilis, non æqualis est totius virtutis illius motiuę ad medietatē resistentiæ mobilis, sed dupla est proportio. Vnde cùm (iuxta principiū suprapositum) secundum proportionem maioris aut superātis inæqualitatis fiat actio, sequitur, eandem virtutem mouētem, mobilis illius medietatem duplo velocius mouere: quod facit, quando in æquali tempore per duplum spatium ipsam mouet.

SECVNDA REGVLA.

Si aliquod mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquanto spatio, idem mouens mouebit mobilis medietatē per idē spatiū, in medio tempore.

Ratio est eadem quæ suprà posita est propter proportionem virtutis actiuæ, quæ dupla est respectu medietatis ipsius mobilis.

TERTIA REGVLA.

Si potētia aliqua mouēs moueat aliquod mobile, aliquāto tēpore, & aliquāto spatio, eadem potētia mouebit idem mobile per mediū spatiū, in medio tempore.

QVARTA REGVLA.

Si aliquod mouēs moueat aliquod mobile, aliquāto tēpore et aliquāto spatio, media virtus mouēs mouebit mediū mobile per idem spatiū, in æquali tempore.

Harum duarum regularum eadem est ratio: quoniam videlicet, qualis est proportio mouentis ad mobile, in compa-

tione ad totum tempus & ad totum spatium, talis est mo-
entis ad mobile in comparatione ad medium tempus pari-
er & medietatem spatij: & qualis est proportio totius mo-
entis ad totum mobile, æqualis & eadem est, medietatis ad
nedietatem, in cõparatione ad idem tẽpus & idem spatiũ.

QVINTA REGVLA.

Si aliqua virtus mouens mouet aliquod mobile aliquã-to tempore, & aliquanto spatio, non est necesse eam-dem mouere duplũ mobile per medium spatiũ in eo-dem tempore, aut per idem spatiũ in duplo tẽpore.

SEXTA REGVLA.

Si aliqua virtus mouẽs moueat aliquod mobile, aliquã-to tempore, & aliquanto spatio, non est necesse me-dietatem virtutis mouere idem mobile per medium spatium, in æquali tempore, vel per idem spatium, in duplo tempore.

Harum duarum regularum ratio est, quia à proportione minoris inæqualitatis, non fit actio. Non est autem necesse, ipsum mouens habere dominium, & superioritatem, & inæ-qualitatem vincentem ac superantem, super duplum mobi-le. Neque medietatem virtutis mouentis, necesse est maio-rem inæqualitatem & superioritatem habere, supra ipsum to-tum mobile.

SEPTIMA REGVLA.

Si plures virtutes motiuæ moueant aliqua mobilia, ali-quanto tempore, & aliquanto spatio, virtus ex illis virtutibus motiuis collecta, mouebit mobile ex illis collectum per idem spatium, & æquali tempore.

Ratio autem est, similitudo proportionis.

CAP. XXIIII. *Prædictis adijciuntur aliæ duæ regulæ.*

HIs autem regulis ab Aristotele sic positis superaddi pos-sent aliæ duę, octaua & nona. Octaua regula, Si aliquod mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tempore, & ali-quanto spatio, duplum mouens mouebit duplum mobile, per idem spatium in æquali tempore: aut per duplum spatiũ, in duplo tempore. Nona regula, Si aliquod mouens mo-uet aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquanto spatio, duplũ mouens mouebit idem mobile, per duplũ spatium in æquali tempore, aut per idẽ spatiũ in dimidio tempore. Ha-rum duarum regularum rationes, facilè patent ex prædictis:

Ex

Et notandū quòd hæ suprapositæ regulæ, tametsi peculiariter de mouentibus & mobilibus secundum locum datæ videantur, possunt tamen similiter aptari etiam ad alias species motus, ad augmentationem, diminutionem, & alterationem, quemadmodum docet Aristoteles, in hunc modum. Si augmentans, diminuens, aut alterans, augmentat aliquid aut minuit, aut alterat aliquanto tempore, aliquanta quantitate, aut qualitate, idem augmentat, minuit, aut alterat dimidium, dupla quantitate aut qualitate in eodem tempore, aut dimidia dimidio tempore, atque ita per singulas regulas discurrendo.

CAP. XXV. *Quid per mouens & mobile intelligatur in proposito.*

ADuertendum autem est, cùm in his regulis de mouente & moto duplo vel æquali loquimur, non velle nos sermonem facere de quantitate molis. Sic enim non est necesse, si homo certæ quantitatis aliquid possit, idcirco alium mole & quantitate duplo maiorem duplum posse: cùm frequenter soleat in exiguo corpore virtus regnare maior. Sed de virtute sermo debet accipi ita, vt per mediū mouēs intelligatur virtus ipsa, atque potentia mouentis: per mobile, virtus resistendi: per medium mouens, medietas virtutis motiuę: per medium mobile, medietas resistentię ipsius mobilis: per duplum mobile, dupla resistentia: per duplum mouens, dupla virtus motiua.

CAP. XXVI. *Exemplo monstratur in igne, omnium regularum suprapositarum veritas.*

VOlumus autem in igne alterante atque calefaciente aquam, per singulas regulas quòd dictum est exemplo declarare. Ponatur ergo virtus alteratiua siue calefactiua ignis octo graduum: & resistentia mobilis, scilicet aquæ in sex tantùm gradibus. Iuxta primam regulam, si virtus motiua vt octo ipsius ignis, alteret aquam habentem resistentiam vt sex, tempore horæ vnius, ad colorem duorum graduum: ergo eadem virtus motiua ignis, medium mobile, id est, aquam habentem mediam resistentiam, scilicet trium graduū alterabit ad duplam caliditatem, videlicet quatuor graduū, in æquali tempore. Et iuxta secundam regulam eadem virtus motiua ignis, dimidium mobile, aquam dimidiæ resistentiæ, alterabit ad eandem caliditatem, in dimidio tempore.

Et iu-

Et iuxta tertiam regulam, eadẽ virtus motiua alterabit eandem aquam ad dimidiam caliditatẽm, in dimidio tempore. Et iuxta quartã, media virtus motiua ignis (quę est vt quatuor) alterabit aquam dimidiæ resistentiæ, vt tria, ad eandem caliditatem duorũ graduum in æquali tempore. Et secundum quintam regulam, non est necesse, si virtus mouens ignis vt quatuor, aquam habentem resistentiam vt triá, alteret ad caliditatem quatuor, vt ob hoc eadem virtus motiua aquã duplem resistentiam habentem vt sex, alteret ad mediam caliditatem in æquali tempore, aut ad eandem caliditatem quatuor, in duplo tempore. Neque iuxta sextam, necesse est, vt media virtus actiua vt duo, alteret aquam eandem resistentiam vt tria habentem, ad dimidiam caliditatem in æquali tempore, aut ad eandem caliditatem in duplo tempore. Denique iuxta septimam regulam, si tres ignes (quorum quilibet est sex graduum) sigillatim calefacit aquam resistentiam habentem vt quatuor, ad caliditatem trium graduum in certo tempore, necesse est ignes illos tres simul iunctos, aquam illam ex tribus collectam alterare ad eandem caliditatem, in æquali tempore. Iuxta octauam quoque & nonam regulas, si ignis virtutis actiuæ trium graduum, aquam resistentiam habentem duorum certo tempore alteret ad caliditatem gradus vnius, necesse est ergo vt virtus motiua sex graduum aquam habentem resistentiam vt quatuor, alteret ad caliditatem ęqualem æquali tempore, vel caliditatem duplam duplo tempore: & ignis ille vt sex, duplæ virtutis aquam dimidiæ resistentiæ, id est, vnius gradus alterabit ad duplam caliditatem, id est, duorum graduum, in æquali tempore, aut ad caliditatem eandem vnius gradus, in dimidio tempore. Similiter practicari potest & in alijs motibus. Nobis vnò exemplo rem monstrasse sufficiat.

CAP. XXVII. *Mouens secundum proportionem, ad mobile mouere debet, & quemadmodum Deus in mouendo potentißimus est, atque liberrimus.*

EX his ergo omnibus manifestũ euadit, quemadmodum semper mouens moueat, secundum proportionem virtutis motiuæ ad resistentiam eius quod mouetur. Patet etiam quandocunque in mobili est aliqua resistentia, quæ ipsum mouens impediat aut detineat, non posse moueri tale mobile à suo mouente in instanti. Vbi verò virtus actiua nullam

pati-

patitur à mobili resistentiam, potest suum effectum in instanti efficere, quemadmodum est in illuminatione Solis. Omnipotens ergo Deus, cuius infinitæ virtuti nihil potest contrauenire, cui nulla prorsus creatura potest resistere, cuius virtus in infinitum superat omnem creatam resistentiam, quæcunque vult potest in instanti mouere, sicuti vult, & quocunque libuerit genere motus, siue generare, siue corrumpere, siue alterare, siue augmentare, siue diminuere, siue secundum locum mouere. Neque ante Deum differentia est in multo vel breui tempore, in omnibus quæcunque voluerit. Cui insuper, quoniam nulla illi resistentia est in mouendo, nullus etiam labor fatigationem, laborem, aut molestiam adducit omnia mouenti. Non mouet tamen omnia, neque agit in instanti, neque subito: quoniam in mouendo est liberrimus, in arbitrio & potestate habens sic vel sic mouere. Ipse verò à nullo moueri potest, qui prius aliquod mouens non habet. Imò neque ipse se potest mouere, qui nihil potest quod antè non habuit acquirere, neque perdere quicquam quòd antè habuisset. Huic itaque & primo, & summo, & generalissimo, ac proinde efficacissimo mouenti, soli Deo sit laus, honor, gloria, & benedictio, ab omni mutabili creatura in æterna secula, Amen.

LIBRI III. FINIS.

PSALMVS LAVDIS ET CONFESsionis, omnipotenti, vniuersali ac primo rerum omnium motori immobili.

DOmine, quis similis erit tibi? ne tacete labia confeßionem & laudem ne continete super eo.

Super cælorum altitudinem residet in arce celsitudinis atque fortitudinis suæ: ab æterno triumphat in ea gloriosius ab initio.

Priusquam cælum formaretur & orbis, tu eras ante omnia: in teipso perfectus & beatißimus in plenitudine tua.

Tu semper immutabilis moues omnia, generas, corrumpis, augmentas, ac minuis, alteras, & rotas, mouesq. omnia.

Tu verò ingenerabilis es, & incorruptibilis, augmentari nesciens aut minui.

Neque alterari tu potes, qui non variaris accidentariis rebus: apud quem nulla est transmutatio, neque vicißitudinaria obumbratio.

Loco non moueris qui imples omnia: neque vt hominum, sunt itinera gressuum tuorum.

Incommutato loco accedis & recedis quò & vnde volueris: non est hoc datum crasßitiei filiorum hominum.

Praeuales omnibus in fortitudine tua super excelsa: pro q; tuo placito rotas agitasq; omnia.

Non est neque moles, neque virtus in omni creatura quae obstaculum praebere queat actioni tuae: super immensa enim virtute absque proportione excedis vniuersa.

Homines & iumenta tu perducis ad augmenta congrua: arbores quoque, & ligna, plantas, & omnia viuentia super terram.

Suis quaeque staturis tu perficis ea iuxta conditionem generis sui: mensuram tu tenes omnium descriptam in officina gloriae tuae.

Ipse autem augmentum nescis, neque immutationem pateris: nihil accrescit neque decrescit in aeternum plenißimae plenitudini tuae.

Qui pro tuo placito omnia facis altera, ne quis ipse alter fieri potentia, sapiētia, & ōnis tua perfectio nō immutabitur in seculū seculi.

Magne Deus, Princeps Regum terrae, dominator omnium virtute tua, quis te agnoscet aut collaudabit pro dignitate sic gloriosè immutabilem?

Ecce qui seruiunt tibi, astantes perpetuò conspectui tuo: non sunt stabiles omnimodis.

Corporea verò creatura vniuersa, mille est rationibus vix momento stabilis: mutationibus ac volutationibus in eis perturbantur omnia.

Sol & Luna cursu suo regulari voluta a semper sic in instabilitate permanent miro modo stabilia.

Quae verò his subiecta esse voluisti, cum seipsis quoque sunt in suis motionibus prorsus irregularia.

Tu verò Deus in eadem semper tua stabilitate fixus permanens, cunctis mutabilibus praesides, ipse immutabilis.

A te verò cùm omnis exeat motus, donesq; moueri omnibus: in te nullus tamen valet ingredi.

Immutabilis, potentißime Deus, dominator omniū, tibi omnis tua factura canit gloriam.

Mirabilis tu & verè miranda opera tua: obstupescet in eis anima mea, cùm intenderit in illis aciem mentis suae.

Exultabit cor meum Domino, in cunctis operibus magnificentiae tuae:

tia tuæ: lingua quoque mea laudem meditabitur gloriæ tuæ.

Benedictus Deus dominus vniuersæ creaturæ: ita fiat, ita fiat, Deus potentissime.

Gloria patri, & filio, & Spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in secula seculorum, Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM IIII. CONSIDERATIONIS PHYSICAE, DE INFINITO, LOCO, VACVO, ET TEMPORE,

PRAEFATIO.

T clarificetur in agnitis creaturarum suarum conditionibus dominus Deus noster, qui solus essentia sua infinitus, cælumque & terram & omnia sua immensitate implens, neque loco tamen capitur, neq; tempore : atque vt patenter clareat, quanto interuallo omnem naturalium rerum ordinem post se creator ipse relinquat, (quæ vniuersa loco & tempore, angustis nimium mensuris secundũ eius dispositionem sunt coarctata atque constricta) in animo est nobis, post motus utcunque descriptam naturam, etiam illud Deo donante explicare, quomodo in rebus finitum vel infinitum aut inueniatur, aut ab eis excludatur: post quæ loci, & oppositi vacuerit consideratio. Extremam sibi partem, tempus occupabit. Sunt enim & hæc ad plenam rerum naturaliũ considerationẽ nõ minùs quàm motus, vt tractentur necessaria.

Hier. 23.

CAP. I. *Quomodo possit infinitum multipliciter intelligi, & specialiter de infinito atque finito, secundum essentiam.*

Infinitum secundum essentiam.

PRimùm quidem illud est aduertẽdum, dupliciter dici & considerari infinitum atque finitum: nempe vel secundũ essentiam, vel secundum quantitatem. Ac rursum, secundũ essentiam infinitum intelligi potest, vel secundum rationem materiæ, vel secundum rationem formæ. Est enim materia

ex se

ex se & per se suo modo infinito, quatenus ex sua natura nullam habet formam intrinsecam, per quam finiatur, efficiaturque ens in actu. Ex parte vero formæ sub qua est, finita est, quatenus per illam eius indifferentia stringitur, ac veluti terminatur. Formæ quoque materiales, consideratione quadam ad materiam, infinitæ ex se dici possunt. Et quodammodo omnis forma creata ex se infinita est, quatenus non est ex se ad aliquam particularem ac singularem materiã determinata. Non tamen simpliciter forma est infinita dicẽda, sicut simpliciter est materia infinita: quoniam formæ etiam separatæ habent essentiam finitam, per esse particulare & distinctum: ac proinde simpliciter finitæ dici debent, non autem infinitæ, nisi secundum quid, aliquo modo scilicet & consideratione prædicta ad materiam. Vnica est forma separata, actus scilicet simplicissimus, omnipotens atque æterna diuina substantia, in qua nulla est determinatio essentiæ per aliquod esse particulare adueniens: sed est Deus essentia sua infinitus & indeterminatus, plena omnino, perfecta, illimitata, infinita, & interminata essentia. Cætera verò omnia & materialia & spiritualia, sunt sua essentia finita, & particulari aliquo esse contracta, limitata atque terminata. Illæ tamen formæ quæ in materia sunt, magis sunt finitæ illis quæ sunt à materia separatæ.

Deus forma infinita

CAP. II. *Differentia inter infinitum secundum rationem materiæ, & secundum rationem formæ.*

NOtanda verò est solerter ac diligenter inter duplicem hanc infinitatem diuersitas: quoniam prior quæ secundum materiam est, ea nimirũ quæ in ordine ad formã in recipiendo eam consideratur, ab imperfectione est. Materia enim perficitur, eo ipso quo finitur. Infinitas verò quæ attenditur ac sumitur secundum formam, perfectionis est. Formę enim separatæ & per materiam infinitæ, siue non finitæ ac limitatæ, sunt perfectiores corporalibus formis, quæ per materiam certam sunt finitæ, terminatæ, & limitatæ. Vnde sicut summa Dei perfectio est, quòd sit forma sua essentia infinita: ita summa est materiæ imperfectio, quòd ex se sit ad suscipiendum infinita, nullam in se formam qua finiatur habens intrinsecam. Illic enim, id est, in Dei infinitate, plenitudo totius esse significatur: hic vero, id est, in infinitate materiæ, egestas omnis esse exprimitur.

CAP. III. *De infinito secundum quantitatem duplicem, deq; infinito actu & potentia.*

Infinitum quantitate

COnsideratur autem alio modo infinitum secundũ quantitatem, aut continuam, id est, secundum longitudinem, latitudinem, profunditatem: quæ solent dimensiones rerum nominari. Et quandoq; quidem secundum harum dimensionum aliquam tantùm consideratur infinitum, nimirum vel longitudine sola, vel latitudine sola: quandoque verò secũdum omnes has tres dimensiones simul sumptas, atque id proprijssimè & plenissimè infinitum dicitur. Aut secundum quantitatem discretam sumitur infinitum, id est, secundum numerum & multitudinem. Iterum infinitum aliquod potentia intelligitur, aliud actu. Potentia infinitum intelligimus, quando continua appositione vel diuisione secundum proportionales partes, non peruenitur ad vltimam appositionem, aut vltimam diuisionem. Verbi gratia, Numerus est appositione & potentia infinitus, quia quantumlibet sit magnus, semper vnius vnitatis adiunctione potest fieri maior. Quodlibet item corpus continuum, infinitum est diuisione atque potentia: quia diuidendo nunquam peruenitur ad vltimam diuisionem; Omne siquidem continuum, diuisibile est in semper diuisibilia: cùm ex indiuisibilibus partibus nõ possit totũ aliquod componi, neque conflari diuisibile. Nec enim potest diuisibile, ex indiuisibilibus vt suis partibus componi: Indiuisibile enim additum indiuisibili, non facit ipsum maius. Sumenda est autem hæc diuisio infinita, secũdum partes proportionales. Si enim linea diuidatur in tres tantùm, aut etiam in mille partes eiusdem alicuius certę quãtitatis, non euadet in infinitum ista diuisio, quæ secundum certæ alicuius quantitatis partes sumitur. In diuidendo verò secundum partes proportionales, nunquam erit dabilis vltima quantumlibet paruæ lineæ diuisio. Tunc autem dicitur fieri diuisio secundum partes proportionales, quando sicut totum lignum in duas partes diuiditur, ita pars rursus in suas partes, & iterum illarum partium pars aliqua in suas partes, & sic in infinitum: quomodo procedendo, nunquam perueniretur ad vltimam diuisionem.

Aristo. pulcrè hac omnia de infinito tract. 3. lib. phys.

Hanc conclusionem pulcrè demonstrat Aristot. in principio 6. lib. phys.

CAP. IIII. *Ponitur definitio infiniti actus:*

CAeterum, actu infinitum ab Aristotele definitur hoc pacto,

Infi-

Infinitum, id est, cuius semper aliquid extra ratione quantitatis accipi potest.

Hoc est, cuius quantitas tota non capi nec assignari potest: sed quantumcunque capias vel assignes de ipsius quantitate, adhuc semper vltrà manet, nec tota potest quantitas assignari. Illud enim corpus esset actu infinitum magnitudine cuius quantitas sumpta secundum partes certæ quantitatis, non est pertransibilis: sed quotcunque partes sumantur, restat semper adhuc infinita sumenda quantitas. Ab infinito enim quantumlibet dematur, semper manet infinitum. Vnde infinito nihil est maius, sicut indiuisibili nihil minus. Et quemadmodum indiuisibile nulla adiectione potest fieri maius, sic infinitum nulla ablatione fieri potest minus. Idque intelligendo de infinito ex omni parte, id est, secundum omnem dimensionem. Alioqui constat maius esse infinitum quod secundum corpulentiam esset infinitum; quàm quod sola longitudine vel latitudine esset infinitum. Proportionabiliter intelligi debet, secundum numerum infinitum. Infinitum autem successione, non est propriè infinitum in actu, sed magis in potentia: vt tempus infinitum, vel motus infinitus. Non enim contingit infinitas partes simul accipere, sed tantùm vnam actu, cæteras potentia. Vnde relinquitur, infinitum actu dupliciter dici: magnitudine videlicet & numero.

Hanc definitionem ponit Aristot. 3 libr. Physicor.

CAP. V. *Quomodo infinitum definiri possit, esse autem actu non possit.*

QVanquam verò definitum est ab Aristotele actu infinitum, nemo tamen existimet consequi, tale aliquod corpus esse in rerum natura, aut tale aliquod requirat sibi demonstrari, vt cernat oculis. Sunt enim definitiones quædam; quibus non tam quid res aliqua sit quàm quid nomen significet, explicatur: quemadmodũ cùm in consequentibus definiemus, vacuum non rem aliquam qualis sit definientes, sed nominis tantùm significationem explicantes. Non posse autem dari corpus aliquod actu infinitum, multiplex ratio probat. Omne enim corpus Physicum, habet naturam finitam: formam quidem per materiam, & materiam finitam per formam. Formam autem determinatam, consequuntur, accidentia determinata. Quare & finita sua quantitas cuilibet rei est, & naturali formæ disconueniens esset quanti-

Definitio quid nominis.

Conclusionem hanc probat Aristot. 3. lib. Physic.

tas infinita. Item omni corpori conuenit secundum locum motus. Huiusmodi autem corpus si ponatur, quod actu sit infinitum, neque recto motu, neque circulariter agitari posset. Non quidem motu recto, quoniam omne quod mouetur motu recto, oportet locum habere extra se, quem non impleat, ad quem per motum tendit vt acquirat. Quod verò actu infinitum esset, non haberet vllum extra se locum. Occuparet enim omnia, & non posset infinitum loco concludi, ad quem vel in quo moueretur. Neque iterum motu circulari moueri poterit, quoniam in tali motu oportet partes variari loco, ita vt vbi nunc sit hæc pars, debeat venire pars alia subsequens: quod fieri non posset in infinita partium multitudine. Inter enim quaslibet partes deberet esse infinita distantia, protrahendo à centro illius corporis lineas duas. Illæ enim absque dubio in infinitam distantiam euaderent. Infinita enim distantia pertransiri non potest. Præterea, species quantitatis sumuntur secundum numerum: vt bicubitum, tricubitum, & cætera. Nulla autem species numeri potest esse infinita.

CAP. VI. *Non posse esse multitudine infinitum.*

PORRÒ infinitum esse actu secundum multitudinem, itidem est impossibile. Impossibile est enim, esse speciem numeri infinitam. Omnes enim & finitæ sunt, & per vnitatem adiectam semper augeri possunt. Infinitum autem non potest fieri maius. Quanquam igitur potentia sint infinitæ species numeri, nulla tamen earum est infinita. Sic enim infinita essent in certo aliquo & determinato numero, quod apertam videtur includere contradictionem. Imò neque infinitæ sunt numeri species actu, sed solùm potētia: sicut etiam infinitæ sunt species figurarum secundũ potentiam, nulla tamen earum est infinita: id quod eis procedit à numero quoniam species figurarum sumuntur secundum species numerorum: vt triangulare, quadrangulare, quinquangulare, &c. Cæterum de successione infinito, non videtur naturæ repugnans vt esse possit. Nam si semper fuisset motus, & esset semper futurus, esset motus hoc modo, id est, successione infinitus, & tempus infinitum: verùm huiusmodi successione infinitum, non est infinitum nisi potentia.

CAP. VII. *Inchoatur determinatio loci, & octo modi præmittuntur inexistendi.*

POst hæc verò de loco subnectamus determinationem. Nam variè admodum antiqui Philosophati sunt de natura & conditione loci, quibusdam dicentibus materiam esse locum, alijs formam rei esse eius locum, vel materiæ, alijs ponentibus corpus quoddam infinitum quod in se omnia susciperet, non cedendo aduenientibus alijs, quod penetratiuè susciperet omnia absque cessione vel suarum partium diuisione, in quo putabant omnia moueri, ipsum verò non moueri. Hæc verò sigillatim non intendimus refellere: sed simpliciter tantùm rei veritatem de loco & eius natura manifestare: Ac primùm quidē præmittendū erit, quot modis aliud esse dicatur in alio. Ponit autem Aristoteles modos inexistēdi, octo numero. Primò, enim pars integrās, est in toto. Secundo, totum in cunctis partibus cōnsistit, ex quibus est cōpositum. Tertiò, species in genere continetur: quoniam genus capit & ambit intra se omnes suas species. Quartò, genus vt essentia est in specie. Sic etiam definitio est in definita specie. Quintò, forma in materia, & accidens in subiecto. Inter quæ tamen est distinctio, quoniam accidens cū subiectò nihil vnum componit, sed forma cum materia rem naturalem atque singularem substantiam cōponit. Sextò, effectus in caussa, vt calor secūdū virtutem est in Sole. Septimò, Rex in regno, idq; per potentiā & auctoritatem, vel per maiestatē præsentiæ suæ. Octauò, aliquid est in loco. Et hic modus est quem (cæteris omissis) latiùs necesse habemus pertractare.

Aristoteles tractat ista de loco 4. Physic.

Octo modi essendi in alio.

CAP. VIII. *De duplici superficie, concaua, & conuexa, & vtra locus dicatur.*

EST autem locus, extremum corporis talis quo aliud continetur: ipsa (inquam) superficies extrema corporis cōtinentis, proxima superficiei exteriori corporis contenti. Et solet vocari superficies concaua. Vt interior superficies cæli Lunæ, & concaua, quæ immediatè continet ignem, est ignis locus: & concaua superficies aëris, est locus aquæ. Cōuexa autem superficies, non est locus: quoniam secundum ipsam corpus non continet, sed potiùs secundum ipsam cōtinetur. Duplex est autem superficies, altera concaua, mediante qua corpus ipsum alia continet in se localiter, & est superficies interior. Altera conuexa, qua corpus continetur ab alio: & ipsa exterior quæ à circundante alio corpore circundatur. Prior est locus, non secunda. Secundū priorem corpora-

Quid locus

Superficies duplex.

ra localiter continent: secundum alteram potiùs continẽtur. Ex quibus patet, locũ nõ esse neque partem compositi, neque accidens, neq; aliquid omninò locati, sed est locãtis vel continentis accidens vltimũ, terminus, & extremum. Non omne tamẽ extremum, sed illud quod est coniunctum locato, & mediante quo locatum continetur à locante. Est autem locans, id quod secundum locum continet aliud: & locatum id quod secundum locum ab alio continetur.

CAP. IX. *Definitio loci, & definitionis declaratio.*

Locus, est finis continentis immobilis, primus.

Definitio loci ex Arist. Quæ solet hisce quoque verbis eundem sensum habentibus assignari.

Locus est extremum continentis corporis, immobile primum.

Quarum definitionum hic est sensus: Locus est superficies concaua, corporis continentis locatum, proxima locato & adæquata, per se immobilis, vnde & de loco proprio dari constat tantùm, siquidem is propriè locus dicitur. Vbi extremum vel finis excludit à definitione omnem superficiem præter vltimam. Infinitæ siquidem in corpore locante sunt superficies inter conuexam, & concauam mediæ, quarum tamen nulla est propriè locus, sed sola concaua vltima. Quòd verò adijcitur, corporis continentis, prohibet, ne superficies exterior vel conuexa primi cæli dicatur eius locus. Primùm, id est, immediatum excludit substantialem partem extremam ipsius corporis, simul accipiendò superficiem concauam. Huiusmodi enim pars extrema locantis corporis, tametsi aliquando locus dicatur vulgari consuetudine, quemadmodum pera locus dicitur pecuniæ eius quæ inest, propriè tamen non dicitur locus: cùm locus sit accidens & superficies. Excluditur autem huiusmodi pars corporis à definitione loci (vt dicere cœperamus) quia non est prima, id est, immediata secundum se locato, ita vt simul sit cum superficie vltima & conuexa corporis contenti. Semper enim locus qui est superficies concaua continentis, est simul cum superficie conuexa corporis immediatè contenti: quemadmodum superficies concaua cæli Martis, & conuexa cæli Solis: rursumque superficies concaua cæli Solis, & conuexa cæli Veneris: atque ita in alijs. Particula, primum, quoque dici potest idem quod suo locato vni, adæ-

quatum, & ita soli proprio loco couenit. Ex quibus patet materiam non esse locum formæ, cùm materia superficies nulla sit: imò verò formam nullum locum habere, nisi per accidens, cùm per se quantitatem superficiei (secundum quã res in loco continetur) non habeat. Formæ enim tam substantiales quàm accidentales, non sunt in loco nisi per accidens, ratione subiecti vel compositi cui insunt.

CAP. X. *De loco proprio & communi, & loci proprietatibus.*

Locus proprius & cõmunis.

DIuiditur autem locus, in proprium, & communem.

Locus proprius alicui locato dicitur, quando cuilibet parti loci respondet aliquid ipsius locati.

Vt locus igni proprius, est extremum cæli lunaris: & vnicuique rei, locus eius adæquatus, proprius est.

Locus communis est, quando aliquæ partes loci sunt, quibus ipsius certi locati nulla pars earum respondet.

Vt tota superficies templi, est locus communis singulorum hominum: & concauum lunæ omnium mixtorum est locus communis. In comparatione tamẽ ad superficiem extremã aëris totius, quo impletur continentia templi dicitur locus proprius & adæquatus similiter & cõcauũ lunæ, in cõparatione ad superficiem ignis immediatè adhærentis, dicitur locus proprius ipsius ignis. Ad maiorẽ notitiã loci, eiusdẽque naturæ, ponit Aristoteles proprietates quasdam quæ illi veluti per se notæ conuenire conceduntur, quæ sunt numero quatuor.

Prima est, Locus continet id cuius, & nihil est ipsius rei.

Quorum verborum hic est sensus: Locus continet locatum, & nihil est ipsi rei locatæ intrinsecè inhærẽs neque vt pars neque vt accidens.

Secunda est, Primus locus, neque minor est, neque maior.

Id est, locus proprius est æqualis suo locato, quantum ad superficiem conuexam ipsius corporis loco contenti.

Tertia est, Locus non relinquitur ab vnoquoque, & separabilis est.

Id est, locus nunquam omni locato priuatur, ita vt sine cor

pore contento, maneat: & est à locato suo separabilis, ita vt successiuè alia & alia corpora contineat.

Quarta est, Omnis locus differentias has habet, suprà inquam ac infra, & corporũ vnumquodque, proprios ad locos suapte natura fertur sursum aut deorsum pergendo: & in eisdem manet.

Id est, omnis locus est sursum aut deorsum: & omnia corpora generabilia & corruptibilia (cæli enim non mouentur nisi circulariter) ad suum proprium locum naturalẽ sursum aut deorsum moueri nata sunt, & in eisdẽ quiescere, & conseruari.

CAP. XI. *De loco naturali & violento.*

Locus naturalis & violentus.

LOcus autem naturalis dicitur alicui, qui à natura rei est determinatus & assignatus, in quo bene est ei, & conseruari natus est., ad quem proinde naturali desiderio semper solicitat, ita vt quoties extra eum esse contingat, violentè quiescat Sic igni locus naturalis est, sub cæli immediato concauo: aëri, sub igne: aquæ, sub aëre: terræ, sub aqua. Naturali enim dispositione atque ordinatione, id quod est omnium leuissimum, summum sibi vendicat locum: quemadmodum id quod est grauissimum, locum requirit omnium infimum. Mistis vero corporibus, locus est naturalis, secũdum conditionem eius elementi quod dominatur in eorum complexionibus. Locus autem violentus est, in quo rei non est bene, & à quo dum potest, recedere nititur:

CAP. XII. *Quare res suum appetant locum naturalem, & quæ sit huius desiderij caussa.*

Quæstio de naturali desiderio rerũ naturalium ad suæ loca naturalia.

VOlentes autem quænam caussa sit motus huius rerum naturalium ad sua naturalia loca perquirere, de terra quæstionem proponimus, ob quid siue cuius cõmodi aut vtilitatis gratia, extra locũ naturalẽ posita, deorsum festinet, & non impedita semper cadat. Et quidẽ si de partibus terræ loquimur, satis constat, illis esse melius in totius terræ globo, quàm in aëre aut sub luna. Verùm respicientes totũ globum terræ, querimus, in quo male erit toti terræ, si poni intelligatur in aëre, non super neque intra aquas. An ab aquis aliquid suscipit terra quo melius seruetur? Quod est igitur hoc desiderium, vt desideret tota terra aërem relinquere, & ad aquas pergere, cùm nihil videatur aqua illi donare vnde seruetur, præ aëre in quo ipsum suspensum imaginamur?

Hanc

Hanc autem quæstionem (omissis diuersis diuersorum sententijs, quas super hac re sunt cõmentati) ita nos dissoluendam putamus dicentes, totũ vniuersum ab optimo ordinatissimoque conditore fuisse conditum sub certo numero, põdere, & mensura, in quo omnia creata quasi vestigium in se ferunt benedictæ summæq; trinitatis atq; in his sicut creata sunt, ita in eisdẽ conseruari atque gubernati. Quoniã igitur dixit igni, vt sub luna acciperet primũ locum: aëri secũdum dedit, tertiũ aquæ, quartum terræ: quoniã dixit piscibus vt in aquis locum sumerent, volatilia iussit eleuari altius in aëre metallis, quoniã terræ viscera deputauit, oleum super aquam posuit: ex hoc Dei mãdato formæ rerũ (quæ operatrices sæpius dictæ sunt omnium operationum rebus conuenientium) incessanti conatu ad hoc tendunt, vt illic res sint, vbi à Deo creatore suo locũ acceperunt non tam ratione sui commodi, quàm ratione diuini præcepti aut constituti perficiendi. Sicut enim voluntarius homo voluntariè mouet se ad Dei implendũ mandatũ: ita res naturales à suis formis per Deum agũtur naturaliter, ad implendã sanctissimam ipsius voluntatem. Omnia siquidem ingenuo conatu seruiunt & obediunt ei: Ipse præceptum eis ponit, & illa non prætereunt. Ascendentes enim montes & descendentes in loca præstituta campi terminũ quem præposuit Deus non transgrediuntur, neque conuertuntur operire terram: cuius etiam verbo congregatæ sunt, velut in vtre aquæ maris, positæ in thesauris abyssi. Igitur non est arbitrandum res naturales locum quærere naturalem ob sua commoda, tanquam à locante corpore quippiam recipiant, sed ob Dei potissimum benedictam voluntatem adimplendam, illic sibi melius esse existimant, vbi Deus ea magis vult locari. Qua in re vtinam naturalia agentia sequantur creaturæ rationales, vt ea semper magis exoptent, quæ sui creatoris voluntati magis sunt placita.

Gene. 2. *Psal. 118.* *Psal. 148.* *Psal. 103.* *Psal. 32.*

CAP. XIII. *Quomodo secundum quantitatem res naturales locum occupent, & de impossibilitate penetrationis dimensionum.*

AD loci autem perfectam considerationem exigitur, vt de occupatione quoque & replentia aliquid dicamus: quoniam loco cõuenit, occupari atque repleri. Est ergo attẽdendũ, quòd sicut color rebus natura datur, vt per ipsum res

exiſtant coloratæ, vnde conſequitur, vt ſint etiam viſibiles; ita data eſt rebus quantitas, vt ſecundum ipſam ſint res quãtæ primùm, ex quo deinde conſequitur diuiſibilitas. Sicut enim quæque res quanta eſt, ſic eſt diuiſibilis: nempe ſi per ſe quanta, per ſe erit diuiſibilis: ſi per ſe accidens, ratione coëxtenſionis, per accidens erit diuiſibilis tantùm: & quod longitudine vel latitudine quantum, ſic ſolum eſt diuiſibile. Super hæc tamen ſuperficies rebus conueniunt, vt contineant inuicem & contineantur: corporea quoque quantitas vel corpulentia, vt res ſecundum eam occupare poſsit atque replere. Nam & lineæ ſimul in ſe inuicem eſſe poſſunt & ſuperficies. Quippe ſuperficies concaua continentis corporis, & ſuperficies conuexa contenti ſemper ſunt ſimul in inuicem. Sola corpulentia ſic ſuum ſibi locum occupat, vt aliam corpulentiam ſimul eodem in loco nequaquam admittat. Atque hoc videlicet eſt occupare, ſic implere locum, vt ſimul ab alia corpulentia impleri non poſsit, niſi dũ illo cedente aliud adueniat. Hoc autem ſi contingeret, nempe duas corpulentias ſimul eundem locum adæquatè replere, penetrationem diceremus fieri dimenſionum, dimenſionum (inquam) corporearum, quam ſic abhorret natura, & damnant Philoſophi, æquè conſtanter atque vacui poſitionem. In vtroque enim horum peccatum in naturam admittit, qui vel vacui vacuitatem, vel penetrationem dimenſionũ corporearum quomodocunque conſtituit. Vtrumque ſiquidẽ extremũ falſum eſt, & ſecundũ naturam impoſsibile. Media autem veritas eſt, omnem locum ab aliqua corpulentia occupari, vt nihil ſit vacuum: & eadem cedente vel expulſa ſuccedere aliam, vt non habeatur corporearum penetratio dimenſionum. Cæterùm, de dimenſionibus longitudinis & latitudinis, vti iam diximus nullum eſt inconueniens, eas ſimul eſſe, aut ſe penetrare.

Penetratio dimẽſionũ & vacuũ æquè ſunt impoſsibilia.

CAP. XIIII. *Quomodo in loco eſſe intelligantur, quæ quantitatem non habent.*

QVomodo igitur in loco ſunt, quæ tactui patent, clarum omnibus. Ea verò quæ non ſunt quanta, quomodo in loco eſſe poſsint, aut debeant, intellectu videtur difficilius: præcipuè quòd dixerimus in hoc datã eſſe rebus quãtitatem, vt locum occupent, & contineantur à loco. Quamre eſt aduertendum, tribus modis aliqua eſſe in loco. Primo

Tribus modis res ſunt in loco.

qui

dem, vt circunſcribente, ad eum modum quo cælum inferius eſt in ſuperficie cōcaua ſuperioris cæli, & quælibet res corporalis à ſuo loco circunſcribitur, quia eius vna pars huic parti, altera alteri reſpondet. Secundo definitiuè, quando res loco non circunſcribitur, ita vt diuerſæ partes locati diuerſis partibus loci reſpondeant, ſecundum tamen certum quendā terminū in eo includitur, vt non ſit extra ipſum. Sic anima rationalis eſt definitiuè in corpore, & angeli in loco. Vno tamen gradu ſuperāt Angeli animam rationalem: quoniam anima non longiorē habet locum, quàm ſit ipſius corporis quantitas. Angelus verò longiorē & ampliorem, quā etiam corpus quod interdum aſſumit. Tertio autem modo longè diuerſo à prioribus, Deus eſt in loco, non vtique circunſcriptus iuxta partium dimenſionem correſpondentiū. Non definitus etiam neque certis concluſus limitibus, ſed ſuper accedenter: quia cum omnem locum repleat, non tamen ſuo loco coanguſtatur, ſed in infinitū pertranſit immēſus. In primo gradu ſunt primùm omnia corpora, & deinde omnia accidentia corporalia, quæ ſunt materiæ coëxtenſa: imo & formæ ſubſtantiales omnes, præter rationalem animam, quæ ſola non coëxtenditur materiæ. Sicut autem dicitur anima rationalis eſſe in corpore, quia ipſum viuificat (ita vt in arefacto mēbro non ſit vt in loco, quod non viuificat) ſic dicuntur ſubſtantiæ ſpirituales non quantitate corporea eſſe in loco, ſed magis ſecundum virtutem & poteſtatem. Quouſque enim earum virtus funditur & efficacia, eatenus locus eius eſt aſsignandus. Et quæ ſic ſunt in loco, potiùs cōtinere quàm contineri ſunt dicenda. Illa autem quæ primo modo, contineri ſimpliciter loco, non ipſum continere dicuntur. Atque hinc eſt, quòd Deus omnipotens cùm in omnibus exiſtat, nullo tamen continetur, ſed magis ipſe continet omnia omnibus inexiſtens: vt verum ſit & indubitatum quod per prophetam dicitur, Cælum & terram ego impleo, dicit Dominus omnipotens.

CAP. XV. *De occupatione & replentia, & de varijs replendi modis.*

OMne autem quòd occupat, occupando replet. At nō cōtrà fit verſio. Multa enim felicißimè replent, quæ nō occupāt. Spiritualia enim & nō quāta replēt ſua loca ſed nō occupant; quoniā alia non excludunt, nec ipſa quidē corpora.

ra. Replere enim occupando, imperfectißsimus est replendi modus. Quæ res vt clarius intelligatur, ponēdi sunt aliquot replentiū modi. Primus est corporū, quæ corpulenta sunt, & locum quem replent, simul ab alio non permittunt repleri. Et hæc quia occupando quodammodo impediunt pleniorem replentiā, dū alia nō admittunt, idcirco imperfectè replent. Secundus est gradus eorum quæ per se quanta non sunt, sed per accidens sunt coëxtensa quantitati. Vt formæ corporales & accidentia cætera corporalia. Horum cū sint plurima simul, constat ipsa felicius quàm priora replere, quoniam se mutuò non impediunt, nec obstat alterum alteri. Tertius modus est, quo anima rationalis replet materiam vel corpus proprium, dum in ipso est. Quæ profectò excellentius replet alijs formis, quoniam singulas corporis partes tota replet. Cæteræ vero habent partes suas partibus corporis respondentes. Quartus gradus est animæ separatæ & spiritualium substantiarum, quæ positam excedūt animam in corpore, eò quòd sit quodammodo quanta, quāuis non coëxtensa corpori. Nam finitur eius vis & replentia, quantitate corporis, in quo hospitatur. Non sic est dum separata per se existit, neque in spiritibus, qui nullos terminos secum deferunt. Quoniam tamen horum replentia alicubi finem capit, nimirum vbi definit præsentia virtutis eorum, ideo non optimè replent. Supremus gradus est eius quod replet absque termino, & proprio, & alieno, cuius virtus non potest vsquam aliquando finem capere, cuius tota virtus similiter toti præsto est loco, & singulis partib⁹: quod proinde summè replet, & omnia replet intimè, atque penitißsimè, vt nihil non contineat in sese, imò verò vt ipsum semper contineat & concludat in se omnia, & à nullo cōcludatur. Ipsum est vnicū ens, summum primū bonū, Deus verus & vnus, cui est honor soli & omnis gloria nunc, in æternum & vltra. Amen.

Tota hæc materia vacui ab Ari. Tractatur diligenter 4. lib. Physicorum.

CAP. XVI. *De vacuo & eius descriptione.*

POst loci autem considerationem congruo ordine subiungi debet vacui determinatio. Est enim vacuum loco oppositum, & oppositorum semper rectè iuxtà ponitur determinatio. Vacuū ergo antiqui varijs modis aßsignabāt. Quidā arbitrati sunt, extra cælū esse quoddam infinitū vacuū. Alij dixerunt vacuū corporibus immersum propter

augmen

augmẽtationem seruandam & diminutionem. Prima, rudis est opinio. Secunda, in ijs quæ de generatione conscribemus (si sic erit voluntas domini) refelletur. Secundum autẽ veritatem, omnino nullum debet poni vacuum. Proinde definitionem non habet, qua rei natura explicaretur. Quod enim neque est, neque esse potest, definiri nequit, tali vtique definitione, que rei explicaret naturam. Cæterùm, nominis definitione vel interpretatione, sic definitur, Definitio vacui.

Vacuum est locus si corpore careat.

Id est, vacuum dicitur superficies concaua, nullum corpus continens aut in se concludens. Vt si concauo Lunæ permanente, Deus destruat omnem substantiam elementorum, ad nihilum redigendo, esset concauum Lunę vacuum: & pera siue aliud quodlibet continens, si non impleret eius continentiam aër neque aliud quippiam, sed intelligatur prorsus nihil in illa superficie contineri, esset locus eiusmodi vacuus. In præcedente autem definitione, cùm vacuum dicitur locus corpore priuatus, aduertendum est, locum non accipi propriè. Nam sic falsum esset vacuum esse locum, cùm sit vacui & loci propriè accepti repugnantia: sed locus pro superficie ipsa qualibet concaua accipitur, qui potens est per suam continentiam locare aliquid, etiam si actu nullum habeat locatum. Quomodo enim locum intelligimus superficiem continentem: ita vacuum, superficiem continere potentem, id est, concauam, sed nihil actu continentem, intelligimus.

CAP. XVII. *Vacuum iuxta naturã non posse existere, pluribus probatur experientijs.*

QVanquam autem vulgato sermone, loca vel vasa dicere soleant homines vacua, in quibus tantùm aër inest aut ventus, nullum tamen secundum veritatem potest in natura vacuum inueniri. Nullus est enim quantumlibet paruus locus, qui corpore careat contento. Atque ad hoc vniuersæ creaturæ naturaliter laborant, etiam cum suæ propriæ naturæ quodam dispendio, atque velut nocumento, vt nullo modo permittant vacuum fieri: facientes, & quæ contra naturam propriam videntur sponte sua, & quæ secundum naturam sunt propriam; dimittẽtes. Nam ad impediendũ vacuum, leuia deorsum mouẽtur. Vt dum foditur puteus profundissimus, etiam vsque ad terræ medium, sequitur aër, vt impe-

impediat vacui positionem. Aquam insuper cōtingit, prædictā ratione, sursum ascendere, & deorsum nihil impeditā non descendere, à fluxu cessare, omni etiam remoto obstaculo. Ad probandum autem quòd natura abhorreat positionem vacui, plura adduci possunt experimenta. Primùm enim, aqua in vase non congelabitur, etiam frigidissimo loco, si sit ita obstructum, vt nullus omnino posset aër ingredi quòd si cogatur congelari, vas dirūpetur. Si enim fieret congelatio, & nullus ingrederetur aër, oporteret esse vacuum: quoniam in congelatione cōstringitur aqua, & aliquid loci prioris necesse est ipsam relinquere quem oportet suppleri per aduentum aëris. Loquimur autem de vase pleno aqua. Nam vbi aliquid aëris est, poterit aër propter vacui impeditionem subtilior effici atque rarescere, vt modica fiat aquæ congelatio sine nocumento vitri. Rursum, sume clepsydrā qua irrigatur hortus, si supraponas pollicem illi foramini quod in summo est, nō egredietur aqua, nisi fortè modicissimè per maiora subtus foramina, vt simul posit aliquid aëris introire. Iterū sume vas plenissimū vino, aqua, oleo, obstructum penitus desuper, non fluit liquor etiam patefacto transitu, nisi desuper aëri aditus itidem præbeatur. Prætereà, in fontibus id ipsum perspicuum est, in quibus continuò fluxu aqua sursum agitatur, ne vacuum alicubi in canalibus relinquatur: quod ad oculum clarissimè patet, si duo stramina perpendiculariter coniungantur. Sic enim plerunq; & supra domorum fastigia scandit aqua, ne vacui hiatum aëris attractu, non subsequente aqua, contingat euenire. Quę etiā patent in attractu vini per stramineū culmū, absque quo nec duplo fortiore tractu quicquā cōsequeretur. Postremò follis vndique conclusus non poterit lateribus distendi, quantumuis labores illum efficere, nisi disrūpatur, vt habeat aër ingressum. Igitur certissimū est experientijs, vacuū naturaliter nō posse existere: quoniā sic vniuersa rerum natura abhorret à vacuo, atque præcauet, vt grauia sursum, leuia deorsum moueantur: vt non sit vsquam vel minimus hiatus, aut discontinuitas vniuersi.

Experiētia quibus mō stratur, nó posse vacuum existere.

CAP. XVIII. *Quòd motus isti qui contra naturam videntur, sint secundum naturam.*

IN quo contuendus est ordo vniuersæ creaturæ pulcerrimus, & mira atq; benignissima Dei circa creaturarū impul-

sus

ſus diſpenſatio. Deus ſiquidem optimus naturæ inſtitutor, & prouidiſsimus director, ſicuti rebus ſingulis inſtinct⁹ donauit particulares, quibus ſingula creata ſuas perfectiones peculiariter ſibi conuenientibus motibus quærunt, atque congruis operationibus operantur: ita vnum dedit omnibus deſiderium, vt ſuper omnia totius vniuerſi quærant perfectionem, idque (ſi opus erit) etiam ſuo detrimento, ob quā naturalem inclinationem apertè videmus & aërem naturaliter deſcendere, & aquam ſurſum ſcandere, eamque nullo impedimento detentam, tamen permanere ſurſum. Quæ omnia à formis rerum naturalibus, ſecundum illam generalem inclinationem fieri naturaliter creduntur. Quanquam enim motus ille grauium ſurſum, & leuium deorſum repugnet materiæ & formæ rerum, ſecundum ſuas particulares inclinationes quas habent, conueniens tamen eſt naturæ & formæ, propter vacui impeditionem, ſecundum generalem, quam habent ad perfectionem totius vniuerſi inclinationem. Vnde ſi ab his motibus detinerentur, grauia deorſum violenter permanerent, & leuia ſurſum. Generalis quippe inclinatio & vniuerſalis, non immerito præpōderat particulari inclinationi. Quem conatum ſi homo velit intueri, nō ſuam quæret voluntatē ſupremæ vnquam, imò nec ſuperiori vlli voluntati anteponere: fietque vt facile dicat (iuxta Saluatoris exemplum) Non mea voluntas, ſed, tua fiat: non quod ego volo, nec quod mihi bonum videtur ac placitum, ſed quod tu ordinator & legiſlator domine Deus noſter decreueris, id ſuper omnia volo ego quoque habere placitum & gratum.

Nota attentè.

Lucæ 22.
Math. 26.

CAP. XIX. *De tempore, & eius definitione.*

ABſoluta nunc motus, infiniti, loci, atque vacui determinatione: ſupereſt poſtremo loco, vt de tēpore ſuo ordine pertractemus, eiusque naturam quantū poterimus explicemus. Tempus itaque definit Ariſtoteles hoc modo,

Definitio Ariſtotelis temporis.

Tempus eſt numerus motus per ipſum prius poſteriusue.

Quibus verbis ſignatur tempus eſſe quantitatem continuā, & menſuram, qua motus numeratur, id eſt, menſuratur ſecundum partes ſuccesſionis. Menſuramus enim motus durationem, dum dicimus cum tot horis, vel annis vel menſibus, vel ſeculis duraſſe. Nam motus quantus, per ſe non

eſt, neque continuus, niſi ratione temporis. Quanquam autem motus duplices habeat partes, ſcilicet ſecundum extenſionem mobilis, & ſecundum ſucceſſionem: ſolæ tamen illæ quæ ſumuntur ſecundũ prius & poſterius mẽſurantur tẽpore, non illæ quæ ſecundũ extenſionem ſubiectam accipiuntur. Nam hæ potius ſecundum extenſionem permanentis quãtitatis meſurãtur. Atque ideo dicitur tempus numerare vel menſurare motum, ſecundũ partes non quaſlibet, ſed eas que ſumuntur ſecundum prius atque poſterius: hoc eſt, ſecundũ ſucceſsionem, non ſecundum extenſionem. Et notandum, cùm dicitur ab Ariſtotele, tempus eſſe numerum: nõ debere numerũ accipi pro quantitate diſcreta propria ſignificatione (tempus enim eſt continua quantitas) ſed pro numero numerato, Queadmodũ cũ numerantur duodecim tribus Iſrael, ſecũdũ duodecim Patriarchas, ipſi duodecim Patriarchę ſunt quidẽ numer⁹, id eſt, numerus numeratus, numeratus (inquã) verò numero, qui eſt quãtitas diſcreta. Numerus enim ſunt, quatenus ſecundum eas numerantur duodecim tribus ab ipſis progenitæ, dicendo, tribus Iuda, tribus Leui, tribus Iſachar, & ita deinceps: Sed numeratus numerus ſunt: quia numero verè & propriè dicto (id eſt, duodenario) numerantur.

CAP. XX. *Quomodo vnum eſt tempus, quo menſurantur omnia temporalia.*

Sententia Ariſt. in fine 4. lib. Phyſicorũ.

QVod autem dicitur tempus menſurare motum ſecundum partes ſucceſsionis primario reſpicit motũ primi mobilis: cuius ſolius eſt menſura intrinſeca, & adæquata menſurato. Omnes verò reliqui motus, in tempore fiunt, & tempore meſurantur vt menſura extrinſeca & excedente. Vnum ſiquidem eſt tempus, quo menſurantur omnia tẽporalia extrinſece, per applicationem eius ſcilicet ad motũ, vel rem temporalem. Quemadmodum (declarationis gratia quantitas quæ in vlna eſt, ſolam ipſam vlnam intrinſece mexſurat: omnia verò reliqua, per applicationem mẽſurat extrinſece. Ita tempus (quod conſequitur motum primi mobilis, & ſummi & regulariſsimi, & vniuerſaliſsimi) eſt menſura intrinſeca illius motus, quoniam in ipſo eſt, & ipſi motui æquatur: ità vt principium tẽporis ſimul fuerit cũ principio, motus, & finius vnius ſit futurus cum fine alterius, & duratio atque cõtinuatio motus cum temporis continuatione

tione atque duratione. Cætera verò omnia mensurantur per applicationem ad hunc primum motum, non quidem realem, sed per hoc quod anima applicat motus inferiores ad illum primum motum.

CAP. XXI. *An essentiale sit hoc tempori, quod mensura est primi mobilis.*

NOtandum verò, nõ esse hoc tempori essentiale, vt huius sit primi mobilis quod nunc est primum mobile. Si enim Deus faceret aliud cælum mobile vniuersalius atque mensuram generaliorem, aut aliud mobile prius isto cælo quod nunc est primum mobile, iã tempus non esset amplius in hoc cælo quod nunc est primum mobile, sed numerus illius alterius primi motus esset tempus: & cuius antè erat tẽpus mensura intrinseca, iam fieret mensura extrinseca. Tempus enim vocamus mensuram primam & vniuersalissimam, & accipimus secundum motum primum & vniuersalissimũ. Vnumquodq; enim mensuratur primo sui generis. Ex quo vlterius consequi videtur, si nullum aliud esset mobile nisi rota figuli, iam mensuram motus illius fore tempus, ita verè sicut nunc tempus dicitur esse primi cæli moti. Esset enim (illa facta hypothesi) primi motus numerus, quo oporteret omnia mensurari. Item quod ante motum cæli fuit tempus, in mutatione angelicarum cogitationum & volitionũ, prout secundum prius & posterius sumuntur: non secũdum eas quæ simul erant, in diuersis, vel in eodem. Concluditur præterea, quòd quemlibet motum consequitur aliqua mensura temporis, & quantitas successiua eiusdem generis, cuius est tempus nunc primi cæli moti. Quæ tamen omnia non dicuntur tempora. Neque enim nisi vnum dicimus tempus: propterea quòd tempus significat mensuram talem, quę sit vniuersalis & generalis omnium motuum. Similiter quoque de æuiternis dicendum erit.

CAP. XXII. *De triplici mensura, tempore, æuiternitate, & æternitate, & de earum differentia.*

TRiplicem verò inuenimus (partim naturali eruditione, partim diuina illuminatione) durationis mensuram. Illud enim esse quod transmutationi non subiacet, neque etiam transmutationem patitur secum (cuiusmodi est solum esse Dei) est æternum, imò ipsa æternitas. Illud verò esse quod est intransmutabile secundum se, cõpatiens tamen trãs- *Aeternitas.*

mutationem aliquam, siue secundum locum, vt cęlestia corpora, siue secundum affectiones, vt angelicæ substantiæ, est æuiternum, id est, mensuratur æuo: quod est mensura deficiens ab æternitate, quia non est mensurati penitus immutabilis, sicut æternitas: excedens verò & superans nobilitate temporis mensuram, quoniam mensurat rem secundum id in quo est intransmutabilis: tempus verò mensurat rem secundum id in quo est mutabilis. Vnde cæli & spiritus secundum suum esse sunt æuiterni, & esse eorum mensuratur æuo, temporaliter tamen cæli mouentur, & angeli temporaliter temporalia intelligunt. Et quia tam vicinum est æuum æternitati, ideo æuiterna dicuntur quodammodo (hoc est participatione) æterna, quantum ad ea secundum quæ sunt intransmutabilia. Vnde dicũtur cæli stare in æternum, & angeli secundum cognitionem diuini verbi, in qua sunt confirmati, dicuntur viuere æternaliter, & spirituum damnatio atq; ignis dicuntur æterna. Solus tamen Deus, per se ac propriè dici debet ęternus. Cætera autem, participatione solum æterna sunt, proprieque æuiterna nuncupanda. Insuper attẽdenda est in tribus his mensuris etiam illa distinctio, & quidem vt præcipua: quoniã tempus nõ totũ simul est: sed est in continua partium successione. Aeuiternitas verò & æternitas, totæ simul sunt, nescientes successionem. In hoc tamen æuiternitatem superat æternitas, quòd nec successionem aliquam compatitur secum, cùm æuiternitas pariter successionem permittat. Atque hæc sanè est mensurarum distinctio atque separatio. Mensurata verò sic ab inuicem distinguuntur, quoniam temporalia principium habent & finem in tẽpore. Aeternum autem, nec principium nec finem sui potest habere. Aeuiternum autem, alterum habere potest, vt cæli & angeli, principium habent, finem autẽ non habebunt. Quare si poneretur motus fuisse ab æterno, totus quidem motus nõ esset tẽporalis, sed quælibet circulatio assignata esset tẽporalis. Porrò de æternitate cõstat nõ nisi vnicam esse, & ab ipso Deo nõ distingui mensuram: sicut nec ipsum esse diuinum quod æternitas mensurat, à Deo distinguitur. Aeuum tamen distinguitur ab æuiterno, quoniam esse creaturę omnis, ab ipso ente distinguitur: quod de tempore in ordine ad rem temporalem etiam apertius est atque manifestius.

Quemadmodum autem diximus, tempus esse numerum pri

mi motus, & mobilis primi mensuram intrinsecam: ita verisimiliter dici potest, vnicum esse æuum quod primum æuiternum mensurat intrinsece, scilicet primum angelum: cetera verò extrinsece, quæcunque præter ipsum æuiterna sunt.

CAP. XXIII. *Successionem impedire durationem, quomodo occupatio impedit replentiam.*

EX dictis liquet, successionem quæ in tempore est, & nõ in alijs mensuris, sic impedire durationem rei, sicut occupatio quantitatis, declarata est impedire replentiam. Nam corpus, locum aliquem occupando impedit quo minus ab alio simul repleatur, sicque impedit replentiam, corporeæ quantitati annexa occupatio. Vnde & illa quæ longius recedunt ab occupatione, magis & perfectius replẽt ijs quæ magis sunt occupationi subdita. Lumen enim maximè replet, quoniam replendo non impedit id quod replet, quo minus ab alio pariter repleatur. Faciamus enim (declarationis gratia) duos esse soles ex aduerso sibi oppositos, alterum in oriente, alterum in occidente. & alterum quidem (vt sit distinctio) luminis aurei, alterum luminis argentei æquè splendidi: nihil dubiũ, quin vtriusque Solis lumen totum sit repleturus aërem. Vnde illa quæ longius recedunt ab occupatione, vt spirituales substantiæ, quæ nec extensionem quidem admittunt, adhuc melius replent. Vnde possunt angeli totos illos orbes cælestes quos mouent replere, iuxta virtutem a Domino eis datam. Et Deus qui longissimè recedit ab occupatione, maximè ac felicissime replet, iuxta illud propheticum: Cælum & terram ego impleo, dicit Dominus. Ad eũdem sanè modum, illa in quibus plus est successionis, minorem habent durationem: quę vèrò amplius recedũt a successione, vt omnia æuiterna, magis durant temporalibus. Id verò quod in infinitum omnem successionem effugit atque excludit, in infinitum super omnia durabile est, totum suum esse simul habens, & totã durationem suã in æternitate præsentem tenẽs ac possidens, eodẽ modo sicut temporalia suũ instans præsens habent. Vnde fit, vt Deo nihil nisi esse conueniat. Fuisse autem & fore, nõ in illo sunt, quanquã balbuties nostra (quæ æternitatem nequit attingere) sic de Deo vt de temporalibus subinde loqui solet, quod & alibi contingit, vbicunque de illo magnum quippiam loqui volumus. Quia enim de Deo prout volumus, propter infirmita-

Occupatio impedit replentiam.

Successio impedit durationem.

tem loqui non possumus, eiusmodi sermonibus non est necesse de Deo loquentes vti, quos ex nostris rebus inuenire possumus. Nihil enim condignum illius magnificentiæ valemus exprimere: qui est super omnia, & ante omnia inuisibilis, ineffabilis, in sua æternitate intransmutabili semper benedictus. Amen.

CAP. XXIIII. *De temporis proprietatibus.*

QVemadmodũ loco prius sunt quædam proprietates attributæ, ita tempori quinque subijciuntur eius naturæ declaratiuę: quarum prima est hæc,

Tempus quodammodo datur minimum, et quodammodo non datur.

Id est, tempora vt subiaceat numero, & numerantur, dantur minima, sicut numerus minimus, vt duo tempora: non enim est numerus binario minor. secundum partes successiuas non datur minimum tempus, quantumuis enim paruo tempore dato, secundũ partes proportionales (de quo prius dictum est) in infinitum est diuisibile, quemadmodum & linea quæuis. Secunda proprietas est,

Tempus dicitur multum ac paucum, longum & breue: velox autem aut tardum non dicitur.

Tempus enim vt numeratur, est paucum aut multum, vt vnum tempus, duo, tria, quatuor, quinque tẽpora, & ita deinceps: vt verò quantitas continua est, longum est aut breue, idque secundum successus partes, sicut quantitas continua permanens (qualia sunt, linea, superficies, corpus) secundum extensas partes. Quòd vero nec velox, nec tardum sit, probat Aristot. quia nec numerus vllus, nec vlla quantitas continua talis dicitur. Sequitur tertia proprietas, hæc scilicet,

Est etiam idem tempus simul vbique.

Id est, idem tempus vniuersale, numero mensurat omnia, quæ tempore mensurabilia sunt vbicũque locorum fuerint, ita vt non sit singulis suum tempus attribuendum. Quid sit tempus vniuersale, & quomodo sit mensura, prius dictum est. Sequitur quarta.

Vt motus idem ac vnus iterum atque iterum esse potest, sic & tempus idem vnumq; esse potest.

Hoc est, sicut semper redit motus idem nomine cum præterito ipsius cæli, ita redit tempus idem nomine cum præteri-

terito. exempli gratia, sicut cælum nunc mouetur ex oriente in occidentem, eodem modo vt heri, ita & nunc dies est vt heri, quia nunc mouetur Sol à primo puncto Cancri, vt anno præcedente, nunc quoque ver est vt anno præterito. Similiter dicendum est de æstate, autumno, hyeme, anno, &c. Sequitur quinta proprietas hæc,

Non solum tempore motũ, sed etiam tempus motu metimur.

Hoc est, vti duratio motus mensuratur tempore, ita & tempus motus duratione mensuratur atque cognoscitur. exempli caussa, colligimus motum cæli tam diu durasse aut tantam cæli partem circumuolutam esse, quia vna hora transit, aut dies vnus, aut mensis, aut annus. Et e diuerso cognoscimus nos, vna, duabus, aut tribus horis studuisse, quia cælum huc vel illuc vsque volutum seu motum est, aut ipse Sol. Sic de mense, hebdomada, anno, & quouis tempore dicendum est. Atque ita huic libro finem imponimus, nostro more Psalmo in ipsum creatorem tendentes.

FINIT LIBER QVARTVS.

PSALMVS INFINITO, INCIRCVNscripto, æterno, & intransmutabili Domino.

DEus quis similis aßignabitur tibi, aut quis stabit contra te, vt conferatur tibi?

Veniat, vt stet contra tuam gloriosam magnitudinem, veniat, è cælo, aut desuper cælum, de terra ascendat, aut de profundis maris.

Tu solus infinitus, incircunscriptus, indefinitus crederis: & confessionis labijs affirmaris.

Omne quod creasti Deus, finisti pariter: stringens proprias quibusq; rebus essentias, atq; operationum virtutes.

Multa quidem & magna fecisti potentißime Deus mirabilia tua: sed nihil infinitum essentia, aut virtute simile tibi.

Et quanquam benignißimus es creator omnium, attamen creaturarum tuarum nullam tibi parem constituisti.

Neq; verò est hoc de tua impotentia, insipientia aut malitia Domine Deus, qui es sapientißimus, optimus, & suauißimus.

Omnia quæcunque voluit Deus noster, fecit in cælo & in terra et in maris nouißimis.

Gloriam tamen suam sibi seruauit, nec alteri totam eandem tradere aut volet aliquando, aut poterit.

O quàm es dilectus Domine, & quàm amabilis plenitudo vniuersæ bonitatis!

Si sic pulcra sunt nobis atque suauia, quæ finita sunt, si sic nos parua miramur.

Tu qui es super omnia infinita pulcritudo, infinita gloria atque suauitas, ô quàm es super omnia mirabilis, & super cuncta desiderabilis!

Spatiosi sunt cælorum orbes, & ampli in omni dimensione sua: & quasi infinita nobis stellarum multitudo æstimatur.

Tu verò mensuras altitudinem cæli: stellarum multitudinem tu numeras.

Singulis tu nomina vocas: singulis singulas dispensasti virtutes ab initio.

Stant hæc omnia & quæ sub ipsis sunt, legem quam tu descripsisti eis conseruantia, in solicitudine sempiterna.

Tu autem nullo conclusus loco, nec orientis initium, nec occidentis terminum admittens in infinitum pertransis immensior.

Omnem imples locum, omnibus intimus, omnibus præsentissimus, omnibus penitissimus.

Sic neq; à tempore initium vt esses sumpsisti: nec finem tibi imponet temporis finis.

Super omne tempus æternitas tua, æterne Deus: omne tempus includens, sicut includitur punctulum in cæli magnitudine.

Tibi præteritum omne & futurum, præsens coram est absque vllo fluxu: sicuti nobis adsunt sola præsentia.

Nihil tibi præteritum in obliuionem veniet, fluxu durationis tuæ: neq; futurum aliquid est ante te absconditum.

Quæ præterita sunt atque futura, simul omnia nuda sunt & aperta oculis tuis, qui contueris abyssos, & intima terræ viscera illuminas.

Ergò domine Deus, quis alius sic aptus atque conueniens, qui accipiat iudicium super filios hominum, aut spirituales nequitias?

Lætentur gentes, exultent pauperes, in Deo saluatore suo adueniente in iudicium, pro mansuetis terræ.

Non iuxta erroneam visionem oculorum arguet: neq; iuxta auriũ fallacem auditum iudicabit iudicia.

Testis est ipse omniũ quæ facta sunt ab initio, quoniam in cunctis præsens omnia nouit, omnia cõspicit, omnia memoria firmissima tenet.

Timete

Timete gentes Deum excelsum: & in magna humilitate semper ser uite illi.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in secula seculorum, Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIB. V. CONSIDERATIONIS PHYSICAE DE GENERATIONE ET CORRVPTIONE RERVM NATVRALIVM PRAEFATIO.

DOminus Deus omnipotēns, pater, filius, & spiritus sanctus, vt multitudinē, ac plenitudinē suæ maiestatis filijs hominum demonstraret, horū visibilium quædam fecit nulli obnoxia corruptioni, itemq; generationis nesciētia propagationem. Huiusmodi sunt cælestia corpora & astra: quæ perpetuò stabilia per sese, generatione non multiplicantur, neque posteritatem relinquūt. Alia verò corruptioni subiecit, quæ proinde si perpetuari debeant, opus habent generatione: vt quæ in se perdurare non possunt sempiterna, multiplicatione atque propagatione speciem suam vt minimum conseruent. Et est sanè opus hoc Dei attentè considerantibus admirabile, cùm continua sit indiuiduorum corruptio, & fuerit ab initio, non defecisse tamen vsque modo ex his speciebus aliquam, quæ ad totius vniuersi sunt complementum ab optimo conditore destinatæ: neque in posterum aliquando defecturam, vsq; dū ipse iubeat, cuius verbo primū instituta sunt omnia. Rursum, inter hęc quędam simplicia elemēta creauit, quædā verò, imò plurima, ex his cōmiscuit. Quæ omnia si sobriè fuerint cognita, quo ordine, quibúsue sint rationibus, credo non parū diuinæ magnificentię gloriā ex eis manifestandā. Volumus ergo sequentis libri processu, de harum rerum generationibus & corruptionibus latius aliquantulum ad omnipotentis gloriam pertractare.

CAP. I. *Quomodo generatio & corruptio ab alijs motus speciebus distinguantur.*

PRimùm quidem indubitatum est, generationem & corruptionem motus esse species. Vnde ad earum plenius cognoscendam naturam, expediens fuerit ante omnia, duas has species ab alijs quæ ex æquo sub motu locantur, distinguere: augmentatione dico, diminutione, alteratione, ac loci mutatione. Itaque (omissis varijs veterum sententijs) sic breuiter species motus veniũt separandæ. Quoniam generatio est, quæ nullo subiecto sensibili (hoc est, nulla completa substantia) eodem permanente antè & pòst, rem secundum formam substantialem nouam constituit. Vt cùm ex aqua fit aër, & ex ligno ignis, nulla cõpleta res eadem manet antè & pòst, sed per generationem noua res & noua acquiritur substantia, scilicet aër & ignis. Dicitur autem substantiam completam nullam permanere eandem, ob materiam, quæ eadem penitus manet antè & pòst: verùm ipsa non est completa substantia, sed substantia tantùm potentia est, & incompleta, substantiæque pars altera, magis quàm ipsa substantia. Alteratio autem propriè dicta, subiecto sensibili (quod est substantia completa) eodem permanente antè & pòst, rem tantùm secundum qualitates variat & alterat. Nam antè & pòst calefactionem, idem homo permanet secundum substantiam, sed de frigore transit in calorem. Augmentatio verò & diminutio differunt à prædictis: primum quidem ex termino ad quem sunt: quoniam hæ ad quantitatem, illæ verò ad substantiam tendunt, aut qualitatem. Secundo etiam differunt ex modo transmutationis. In generatione enim & corruptione non manet eadem substãtia antè & pòst. In augmentatione verò & diminutione, salua eadem substantia, sola variatur quantitas. In alteratione res eadem substantialiter manens, locum non necessariò mutat. In augmentatione autem & diminutione, substantia eadem manens, nunc minorem, nunc maiorem necessariò occupat locum. De quibus omnibus sic generaliter prælibatis, per ordinem erit dicendum latius, singula particularius tractando. Colligitur ex verbis Aristot. hæc generationis definitio.

Differẽtia generationis ab alteratione ex Arist. lib. I. de generatione.

Generatio est cùm totum mutatur, nec sensibile quidquam vt subiectum idem permanet. Vel hæc.

Gene-

Generatio est mutatio huius totius, in hoc totum nullo sensibili subiecto permanente eodem.

Hoc est, generatio substantialis est motus, quo mediante ex vna substantia generatur alia, ita vt nulla substantia quæ prius erat, in ipso generato maneat, vt patuit in hoc eodem capite. Alteratio secundum Aristot. sic definitur.

Alteratio est, quando sensibile subiectum permanens, in suis mutatur affectibus, qui aut contrarij, aut inter contrarios medij sunt.

Hoc est, alteratio propriè dicta, est motus, quo mediante substantia acquirit aut perdit qualitates tertiæ speciei, ipsa substantia integra permanente. Dicit autẽ Arist. in VII. Physicorum, alterationem solum esse inter qualitates sensibiles.

CAP. II. *De augmentatione & diminutione propriè dictis.*

AVgmentatio larga significatione solet accipi, vt significet etiam eam quæ fit per appositionem solam alterius corporis, vel per subingressum intra partes alterius, etiam si id quod aduenit, non conuertatur in substãtiam eius cui additur. Sic dicitur aqua augeri per terræ commixtionem, & lana per aëris intra partes ingressum. Aliquando autem magis propriè dicitur augmentatio, quando id quod apponitur est eiusdem speciei, vel fit eiusdem speciei cum eo cui apponitur. Vt multum vini, per modicæ aquæ appositionem, augetur: & ignis, adiectione lignorum: hæ tamen non sunt propriè augmentationes, de quibus hic loqui intendimus.

Tractãtur ista et quæ sequuntur apud Aris. I. libro de generat.

Nam secundum physicam considerationẽ nostro proposito conuenientem, propriè augmentatio & diminutio in solis viuentibus inuenitur, quæ alimento vtuntur: & quod sic augetur, secundum omnes partes suas similiter augetur: & quod minuitur, secundum omnes partes suas similiter minuitur. Quare homo præciso pede, non dicitur diminutus aut decreuisse hoc modo, sed potiùs mutilatus.

CAP. III. *Quæ sit augmentationis caussa, & eius in nutritione differentia.*

EST autem anima vegetatiua in vegetantibus huius augmentationis vel diminutionis principium, vtens pro instrumento calore naturali: qui in principio tãtæ est virtutis, vt possit nõ solũ alimentum in substãtiam vertere eius quod nutritur vel alitur: & intertenere in priori quantitate, sed etiam potens est, vt singulas partes vniformiter augmentet,

maiorem quantitatem inducendo. Qui tādem calor debilitatus, & quasi lōgo labore fatigatus atque cōfractus, satagit intertenere priorem quantitatem ne decidat. Postremò & ipse decrescens, nequit vltra substantiæ suam quantitatē intertenere: & tunc substantia decrescit eius defectu. Nutrire tamen non desinit, & alimentum vertere in substantiam, donec (ob nimiam impuritatem & nimis diutinam cōmistionē cum materia aduenientе) caloris huius virtus opprimitur, & naturæ virtus deficit, quando necesse est ipsam substantiam deficere. Omne siquidem viuens, quoad viuit, nutriri oportet: augeri non item neque minui. Et iuxta huius caloris atque virtutis nutritiuæ qualitatem, res vel multū, vel diu, vel parū augetur, vel minuitur. Patet ergo ex prædictis, alimento aduеniente fieri augmentationem, sicut & nutritionem. Differentia tamē est inter augmentationem & nutritionem, quoniam nutritio est quædā partialis generatio, nempe cōuersio nutrimenti in substantiam nutriti, atque mutatio secundum formā substantialem. Augmentatio autem est, sola maioris quantitatis acquisitio. Atque hoc ipsum voluit Aristoteles, cùm diceret, ex eodem fieri generationem, nutritionem, & augmentationem. Caro enim vt est caro, nutrit: quatenus verò est quanta, auget. Substantia enim carnis, est nutritionis materia: sed quantitas, augmentationis. Quatenus verò materia, nutrimenti aduenientis formam priorem perdit, & formam substantialem secundum speciem nutriti nouam acquirit, partialis quædam est generatio.

Dictum Aristot.

ÇAP. IIII. *Quemadmodū fiat augmentatio atque diminutio.*

VAna igitur patent eorum somnia, qui ex aliquo separato putant fieri augmentationem, aut ex incorporeo. Nam illud si indiuisibile fuerit & non quantum, non facit aliquid maius suo aduentu. Cum indiuisibile additum indiuisibili, siue etiam diuisibili, non faciat maius illud cui accedit. Neque etiam per solam extensionem aut rarefactionē fieri dicenda est. Alioqui nullus videtur vsus, aut vt minimū nulla necessitas, adhibendi alimenti: quod tamen in hoc indubiè sumitur, vt quod caloris actione deperditur, nutrimēti adhibitione restauretur. Fit igitur augmentatio (vt antè dictum est) ex alimento quanto adueniente: quod est quidem ante nutritionem, illi quod ex ipso nutritur, & augetur dissimile: sed vegetans anima caloris ministerio assimilat illud

lud sibi, vt fiat ex eo nutritio, & augmentatio. Sic enim fit nutritio & augmentatio ex cibo, actu quidem contrario, vt fiat actio: & potentia simili, vt fiat conuersio in nutriti substãtiam. Contrariorum enim proprium est, ad inuicem agere & pati. Nec agit simile in sibi simile, Vnde fit, vt quod augetur, ex primum dissimili, & post modum assimilatio, augeatur & nutriatur.

CAP. V. *Soluitur dubitatio, de modo augmentationis, atque diminutionis.*

VErum de ipso hoc augmẽtationis, ac diminutionis modo, dubitet forsan aliquis, quonam pacto fieri possit hæc augmentatio atque diminutio, vt non admittatur neq; vacui positio neque dimensionum penetratio: quorum vtrunque est naturæ prorsus repugnans, & omnino impossibile. Nam si augmentatio (vt modo diximus) fiat per aduentum alicuius quanti, quod intra partes eius quod augetur suscipitur, in plenóne recipiatur, àn in vacuo? Et si quidem in pleno dicatur recipi, quomodo non est ibi dimensionum penetratio? Si verò in vacuo dicas, admitti videtur positio vacui. Similiter & de diminutione quæstio formari potest, dum aufertur quantum de partibus eius quod minuitur: partes illæ decedentes, an plenum relinquant, an vacuum? Si plenum, quomodo non ergo priusquàm abscederent erat dimensionum penetratio? si verò vacuum relinquant, quomodo non admittitur vacui positio? Huic verò dubitationi facilè satis respondebimus, dicentes, alimentum aduenìens in pleno suscipi: pleno vtique, non per aliud cum quo simul penetratiuè susciperetur, sed pleno ipso alimẽto quod suscipitur. In diminutione autem, partes quæ resoluuntur, è pleno decedunt: ex pleno vtique, non alio corpore, vt sic dimensionum prius fuisse dicamus penetrationem, sed ipso quod subtrahitur. Atque hoc pacto, neque vacui positionem neque dimensionum penetrationem requirit prædicto modo posita augmentatio vel diminutio. Est autem similis hæc quæstio qualis fieri solet de motu locali: quo dum corpus de loco in locum fertur, quæri similiter potest, dum locum deserit, an plenum relinquant, an vacuum: & dum in locum intrat, an in plenum, an in vacuum suscipiatur. Sed ex dictis facilis est solutio etiam huius quæstionis. Et quemadmodum cùm in locum corpus ingreditur partes

Quæstio.

Solutio.

tes aëris suscipientis, ad ingressum corporis ab inuicem elõgantur, & veluti scinduntur, rursumque egrediente corpore simul concluduntur, ne remaneat vacuum: ita in proposito, dum partes alimenti aduenniunt, dicendum videtur, quòd partes corporis, cui aduenit alimentum, ab inuicem (licet imperceptibili modo) distenduntur, vt id quod aduenit intra se suscipiant. In diminutione autem dum resoluuntur partes aliquæ, eæ quæ circumiacent, mox se concludunt, & velut cõuiscantur. Cuius rei veritatem probant, infantum iuuenumque magis inflata, senum verò & decrepitorum contracta, & velut conuiscata corpora.

CAP. VI. *Quid sit dicendum augeri.*

Aristot. Illud autem dicitur augeri, quòd idem manet ante & post augmentationem: non id quod post augmentationem habetur. Cibus enim adueniens, vt quantus auget. Illud verò quod antè erat, & pòst manet, per adiectionem partium aduenientium augetur, non hoc totum quod post augmentationem factam habebitur, cùm huic toti nulla facta sit quantitatis additio. Augetur enim, cui adijcitur maior quantitas. Cibus verò quantus, & partes cibi aduenientes corpori quod augetur, dicuntur augere: sicut in alteratione subiectum cui aduenit qualitas, dicitur alterari, & qualitas ipsa subiecto adueniens alterare: Ipsum verò aggregatũ ex subiecto & qualitate, neque alterare dicitur, neque alterari.

CAP. VII. *Ponũtur proprietates augmẽtationis, & diminutionis.*

EX prædictis verò colliguntur sequentes hæ proprietates, seu conditiones augmentationis.

Conditiones augmẽtationis ex Aristot.

Prima est, Quòd augetur, augetur adueniente aliquo corporeo. & quòd minuitur, minuitur aliquo subtracto corporeo. Secunda, Quòd augetur, manet idẽ ante & post augmentationẽ. Tertia, Eius quòd augetur vel minuitur, qualibet pars augetur vel minuitur. Quarta, Augmentatio, & diminutio fiunt absq; positione vacui. Quinta, Augmẽtatio, & diminutio fiunt absq; penetratione dimẽsionũ. Sexta est, Augmẽtatio partim fit per additionẽ dissimilis, & per additionem similis.

In quarũ proprietatũ recta intelligẽtia, tota vis est augmẽtationis, & diminutionis collocata. Illud tamẽ aduertendum est, quod in tertia proprietate dicitur, id quòd augetur secũdum

dũ omnes ſuas partes augeri, intelligi debere non de omnibus partibus, etiam minimis, & imperceptibilibus, ſed de partibus notabilis alicuius quantitatis. Quemadmodum dũ infans totus augmentũ ſumit, videmus omnia mẽbra perceptibilia, à capite ad vngues vſq;, proportionabiliter augeri, niſi fortè in aliqua vſpiã parte praua ſit diſpoſitio, particularem membri illius augmentationẽ impediens. Hac enim ratione fieri poterit, vt nõ æqualis fiat partiũ augmentatio. Vnde fieri nonnunquã videmus, vt manus habeant aliqui nõ æqualis longitudinis, aut pedib⁹ inæqualibus claudicent (etiã qui à natiuitate æqualia crura acceperant) eò quòd in corporis augmentatione pars altera prauè diſpoſita non potuerit cum membris cæteris iuſtam accipere augmentationem.

CAP. VIII. *De quatuor modis ſe tangentium.*

QVoniam autem generatio & corruptio nõ fiunt ſine actione, & paſſione: agens verò & patiens vt agant & patiantur ſe debent tangere, idcirco de his quoq; nobis erit dicendũ. Tangentiũ autem plures ſunt modi. Vnus, eorũ qui habent diuerſas magnitudines, & diuerſis locis ſitas, quarũ vltima ſimul ſunt, ſed nõ agunt, neq; patiuntur, neutrũ ab alio. Et ſecundũ hũc modũ tangunt ſe cæleſtia corpora, nec in ſe inuicẽ agentia, nec ab inuicem patientia. Verùm propoſito modus iſte non cõuenit: cùm generationi atque corruptioni nihil cõducat. Alius modus eſt, eorũ quæ habent diuerſas magnitudines contiguas, & agit quidem alterũ in alterũ, ſed non eſt actio mutua paſſi in agens. Atque hoc modo ſe tangũt, cælũ Lunæ, & orbis ignis. Agit enim & influit cælũ Lunæ in ſphærã ignis: ſed nõ econtrariò, cùm non ſint cæleſtia corpora vllius impreſſionis ab his inferioribus ſuſceptiua. Tertius modus eſt, eorũ quæ habẽt diuerſas magnitudines contiguas, inter quæ etiã mutua eſt actio: vt ignis, & aër. Eſtq; hic modus omniũ proprijſſim⁹, & maxime Phyſicus, generationi quoq;, corruptioni, & alterationi accommodatiſſimus. Quartus modus eſt, quando agens & paſſum vel non habent magnitudines, vel non cõiunctas ſeu contiguas, virtus tamen agentis in paſſum tranſit. Sic Sol agit & tangit virtuali contactu hæc infimá in quæ agit: & corpus tangit animam: & moleſtia ſeu triſtitia dicitur tangere hominem. Et hic modus ſufficit ad actionem, tametſi rariùs ſit in huiuſmodi mutua actio. Quod igitur dici ſolet, Omne agens in agendo

Ex Ariſt. plures modi tangẽdi.

in agendo repatitur:non habet veritatem, nisi in his quę tertio modo (contactu scilicet physico) mutua actione, & contrarietate agunt & patiuntur adinuicem. Et est aduertendum quòd illa quæ in materia communicant, adinuicem agunt & patiuntur, id est, quæ materiam habent similiter susceptiuam actionis, vel impressionis ab agente, hæc nata sunt ab inuicę pati. Quippe materia est passionis principium sicut forma actionis. Illa verò quæ materiam vel omnino non habent, vt spirituales substantiæ, vel non habent susceptiuam impressionum extrinsecarum, vt sunt cælestia corpora respectu inferiorum, in his non inuenitur mutua actio & passio. Formę enim cælestium corporum, vtpote perfectissimæ in agendo suam materiam in qua insunt sic perficiunt, solidissimisque qualitatibus stabiliunt, vt alienarum impressionum non sit vllo pacto susceptiua, Alienarum dicimus, hoc est, inferiorum. Nam verisimile est cælum supremum & immobile influere in omnes inferiores cælorum orbes.

CAP. IX. *Quomodo agens aliquo modo simile debet esse passo, & aliquo modo dissimile.*

Pulcrè hæc omnia Ari.

ILlud autem quod ad actionem est aduertendum, omnino simile non posse agere in sibi omnino simile. Aqua enim calida, non potest agere aliquid in lapidem penitus eiusdem caloris: sed si sit minus calidus quam aqua calefiet adhuc ab ea: sin magis, tepefiet ab ea donec assimiletur caliditati eius. Rursum omnino dissimile non potest agere in omnino sibi dissimile, quemadmodum in cælestia hæc inferiora propter omnimodam dissimilitudinē agere nequeūt. Idcirco homo in brutum, docendo non potest agere, quia brutum non est, nec in potentia simile homini, secundū disciplinam atque scientiam. Ad agendum enim & patiendum hanc oportet inter agens & patiens esse similitudinem, vt tale sit potens in potentia, quale est agens in actu. Omne enim agens in agendo assimilat sibi passum, vt tale fiat ipsum patiens, quale actu est ipsum quod agit. Idque vel formaliter, vel secundum virtutem. Sol enim calefaciendo non sibi calefactum in caloris forma assimilat, quam non habet: sed assimilat sibi calefactum, ipsi imprimendo id cuius virtutem effectiuam in se habet. Quanquam enim Sol in se formaliter calorem non habeat, id est, accidentariam illam qualitatem quæ dicitur calor (cùm sit vna primarum qualitatum; quarū cæle-

cælestia nullo pacto sunt susceptibilia) est tamen calidus secundum virtutem, quatenus in se virtutem habet & efficaciã producendi in inferioribus calorem, quomodo etiam aromaticæ species multę secundum virtutem tantùm calidę nominantur.

CAP. X. *De quatuor elementis, & actione eorum ad inuicem.*

RESTAT nunc, vt de mutua actione elementorum specialius disseramus. Pro cuius intelligentia primùm est aduertendum, quædam esse corporalia simplicia, quædam verò ex simplicibus commista, de quibus dicetur posteriùs. Nunc autem de simplicibus primùm dicendum.

Sunt autem corpora simplicia, quæ non componuntur ex alijs prioribus, aut simplicioribus corporib⁹ quanquam habent materiam, & formam, partes ipsa constituentes. Corpus simplex

Horum sunt quædam ingenerabilia & corruptibilia, eò quod qualitatum actiuarum non sint susceptiua, vt cælestia corpora. Alia sunt generatione, & corruptione, & alteratione transmutabilia. Hæc sunt nimirum quatuor elementa, quæ cùm ex nullis simplicioribus componantur, ex ipsis tamen componuntur omnia cætera, quæ in his inferioribus mundi partibus gignuntur, idque per mutuam actionem & passionem eorum adinuicem. Principium autẽ huius actionis & passionis est à quatuor qualitatibus tãgibilibus, à quibus est omnis actio corporalis: quæ proinde qualitates primæ solent nominari.

Quæ sunt calor, frigus, humiditas, & siccitas.

Sunt autem aliæ tantigibiles qualitates, quæ actiuæ non sunt: grossum subtile, durum molle, lubricum aridum: hæ enim sunt secundæ qualitates, tangibiles quidem, sed per se non actiuæ: quanquam ad actionem aut passionem possint esse bonæ dispositiones. Secundæ autem qualitates rectè hæ dicentur: quia ad primas illas quatuor possunt reduci: vt subtile ad humidum, & grossum ad siccum. Idque propterea quòd sicut humidum est benè repletiuum, ita etiam subtile: & sicut siccum minus, ita & grossum. Similiter de lubrico & arido dici potest.

CAP. XI. *De quatuor combinationibus primarum qualitatum, & distinctione elementorum.*

Ex his

Respondēt ista libr. 2. Aristo. de generat.

Ex his igitur qualitatibus, omnis procedit actionis, omnisque generationis & corruptionis initium. Sunt enim ad inuicem contrariæ hæ qualitates, & continua pugna res in interitum cogunt atq; deducũt, nouaque generari faciũt. Ex iuxta combinationes, quatuor innuuntur elementa. Caliditas siquidé & siccitas, igni: humiditas & calor, aëri: aquæ, frigidum & humidum: terræ denique, siccum & frigidũ cõueniunt. Reliquas verò duas combinationes (scilicet calidũ & frigidum, humidum & siccum) quoniam impossibile sunt ob contrarietatem, constat non constituere aliud à prædictis elementum. Ex vna autem sola qualitate, non sumitur aliquod elementum. Vnumquodq; enim elementum, duas habet qualitatum harũ primarũ & actiuarum, atq; earumdem alteram in excellentia, alteram in mediocritate temperatam. Quippe ignis, summe calidus est & temperate siccus: terra summe sicca & temperate frigida: aqua summe frigida & tẽperate humida: aër summe humidus & temperate calidus: quanquam id sensus non ita indicat, neq; experitur. Propter enim influxus certos cælestium corporum, & propter aptã habitationem animalium, sicut est aqua non suo naturali loco relicta in quo erat ab initio condita, ita & aër, non est in sua naturali dispositione relictus. Non enim conueniret in tanta humiditate hominis respirationi, propter quem claret facta esse & elementa, & mista omnia. Attamen præter rationem, etiã experientia fluxus aëris satis testatur, quòd diximus de humiditatis in aëre præcellentia (quantum ad naturam eius attinet) verum esse & indubitatum: quoniam multò se faciliùs aer diffundit & spargit, quàm aqua, & magis replet: quæ duo humiditati posteriùs appropriari dicemus. Relinquitur ergo, non nisi quatuor esse elementa,

CAP. XII. *De elementis symbolizantib⁹, & nõ symbolizãtib⁹*

Inter hæc elementa, quædam adinuicem communicant in altera qualitatum: vt ignis, & aër in calore quem habet ignis summe, & aër moderate: ignis & terra, in sicco: aër & aqua, in humido: aqua & terra, in frigido. Et hæc elementa vocantur Græca appellatione symbolizantia, id est, communicantia, seu ad inuicem conuenientia. Quædam secundum vtranque qualitatum contrariantur: vt ignis & aqua, aër & terra. Igni enim calor, & siccitas: aquæ frigidum, & humidum conueniunt. Iterum aëri, calidum & humidum: terræ, frigi-

frigidum & ſiccum appropriata ſunt. hæc ſunt quę non ſymbolizant, id eſt, in nulla qualitate communicant ſiue conueniunt. De his autem quæ ſymbolizant, dicit Ariſtoteles, facìliorem eſſe tranſitum ab vno in alterum, quàm in non ſymbolizantibus. Vt facilius eſt ex igne aërem fieri, quàm aquã. Solo enim humido ſuperante fit aër. Cita etiam & facilis eſt generatio aquæ ex aëre, cùm ſolo frigido ſuperante calidum gignatur aqua. In altera enim qualitate erat conuenientia. At verò vt ex igne fiat aqua; oportet & calidum vinci à frigido, & ſiccum ab humido. In vtraque enim qualitate eſt contrarietas.

CAP. XIII. *De proportione qualitatum primarum & elementorum adinuicem.*

EX his quatuor qualitatibus ſunt duæ maximè actiuæ caliditas, atque frigiditas propter quod ignis & aqua (in quibus hæ qualitates dominantur) elementa ſunt præ cæteris magis actiua. In virtute autem reſiſtendi, minus etiam cæteris (ſiccitate dico & humiditate) valent. Vnde aër & terra, maiorem habent reſiſtendi virtutem, quàm ignis & aqua. Quomodo enim hæc in agendo atque pugnando præcellunt, ſic illa in reſiſtendo. Et eſt profecto admirabilis hæc harmonia, à naturæ conditore Deo ordinatiſſimè diſpoſita, vt quę magis ſunt actiua, minus reſiſtant, citiuſque patiantur quæ verò minus agunt, magis reſiſtant, neque ita facilè patiantur. Alioqui ſubito oporteret totum vniuerſum ab ignis ſphæra abſorberi, ſi ſic inferiora haberet cætera elementa in reſiſtendo, quemadmodum in agendo ea ſuperat & excellit: Sed & illud operæpreciũ fuerit in hac elementorũ differentia conſiderare, quod ſuperius ſemper excedit quantitate, proximum ſibi inferius elementũ proportione decupla: ità vt infimi elementi à ſupremo ſecundum magnitudinem diſtantia ſit, ſecundum proportionem millecuplã. Ignis enim ſphæra, quæ ſub Lunæ concauo à Philoſophis ponitur immediata, millies maior eſt globo terræ. Nam ex vno pugillo terræ, decem fiunt pugilli aquæ, ex vnò verò pugillo aquæ, decem aëris: ex vno autem pugillo aëris, decem ignis. Ex vno ergo terræ pugillo, conſtat per multiplicationem Arithmeticam, fieri mille pugillos ignis, centum aëris, decem aquæ itametſi non plus materię habeat tãtus ignis ſub millecupla quantitate, quàm tantilla terra ſub ſimpla quantitate:

Horum simplicium corporum seu elementorum cōditiones ponit sex Aristot. Prima est,

Vnūquodq; elementū inuenitur nō simplex sed mistū, & licet sit quale simplex, non tamen est illi idem.

Cuius caussa ex prius dictis patet, non enim hominis naturę elementum omnino simplex conuenit, cui omnia tamē sunt creata. Secunda est,

Ignis est summe calidus, vt glacies summe frigida, atq; ob id ex hisce sic sumptus nil generari potest.

Ratio est, quia generatio misti non fit, nisi contrarijs qualitatibus primis ad concordiam quandam & contemperamētum redactis. Tertia est,

Duorum elementorum locus est sursum, & duorum deorsum.

Aër enim & ignis sursum sunt, aqua verò & terra deorsum. Quarta.

Duo elementa extrema, sunt simpliciora medijs elementis. Quinta est.

Vti ignis iuxta vtranque qualitatem aquæ aduersatur, ita & aër terræ.

Istud qualitatū primarū cōbinatione patet. Sequitur sexta,

Elementorum vnumquodq; habet tantùm vnam primam qualitatē in summo, & alteram citra summam.

Ignis in summo habet calorem, & citra summum siccitatem: aër humiditatem in summo, & citra caliditatem: aqua frigiditatem in summo, & humiditatem minus: terra siccitatem excellenter, frigus verò minimè excellenter.

CAP. XIIII. *De mistis corporibus & mistione.*

Ex his quatuor simplicibus elementis, diuersæ consurgunt rerum species, iuxta varias horum simplicium elementorum ad inuicem commistiones. Quicquid enim inter corpora, non est vel cælum, vel elementum, est ex elemētis mistum. De mistione igitur & his quæ miscentur, id est, mistibilibus & quæ per mistionem generantur (quæ mista vocari solent) erit dicendum, si plena debeat haberi generationum cognitio.

Mistio itaque est, mistibilium alteratorum & contemperatorum vnio.

Quando enim elementa quæ mistibilia dicimus) alterata & contemperata, ad mediocritatem & certam proportionem

tionẽ mutua actione & passione redacta concurrunt simul ad vnius alicuius corporis compositionem, mistio fieri dicitur, propriè accepto vocabulo. Non ignoramus tamen aliquando vocabulũ mistionis impropriè accipi, vt dicantur commisceri aliqua, quorum tamen vtrumque suam speciem seruat, vt aër commiscetur terræ, vel lanæ, vel aqua pani, quãdo intra partes eius subintrat per poros. Aliquanto etiam magis propriè dicitur aqua vino misceri, quando aqua infunditur vino, & vertitur vinum in aquæ speciem. Neque tamen hæc propriè mistio est dicenda. Siquidem in mistione, necesse est mistibilia esse æqualis virtutis, vt redigantur ad contemperamentum medium, nec debet vnum mistibilium penitus dominari. Si enim in hominis mistione totaliter ignis dominaretur, iam oporteret alia elementa in ignem verti. Agens enim habens dominium supra passum, sibi ipsum assimilat: sicque nihil aliud quàm esset totus homo. Ad hæc oportet in mistione, quamlibet partem ipsius misti esse mistam: quemadmodum in augmentatione diximus, quãlibet partem eius quod augetur debere augeri. Ex quibus satis est manifestum, non esse propriè dictam mistionem, cùm aqua vino sic miscetur, vt in eius speciem atque naturam trãseat: cùm hic mistibilia neque simplicia sint, neque virtutis æqualis, neque oporteat partem quamlibet vini commisti cum aqua mistam esse, sed partes tantùm vicinas, quibus infunditur.

Hæc de mistione tradit Arist. 1. libr. de gener.

CAP. XV. *Quomodo in corporibus mistis remaneant vel non remaneant simplicia & qualitates eorum.*

GRandis verò est inter Philosophos atque Medicos super hac re altercatio, num in mistis corporibus elementa secundum suas formas permaneant, an alio aliquo modo: quibusdam dicentibus, ea formaliter manere, sed tamen per formam totius cohiberi, ne separetur vnumquodq; in suum locum. Qui sibi experiẽtiam assumunt, ex eo quòd admoto igne ad ligna, quædã ligni pars redditur igni, quædam aëri: egreditur etiam humor quidam atque aqueus vapor, licet ob ignis voracitatem id non semper percipiatur; terræ quoque cineres relinquuntur. Vnde secundũ faciẽ apparet, coniuncta ibi & colligata fuisse (nõ secundùm virtutẽ solam, sed etiam secundum formã) elementa. Actionem verò mutuam dicunt impediri à forma totius cõpositi, & quo-

niam ad mediocritatem sunt redacta. Atque ex hac radice posuerũt Empedocles & Anaxagoras, omnia esse in omnibus, & per congregationem & segregationem omnia generari atque corrumpi. Hinc quoque illorum manarunt sententiæ, qui principia rerũ litem & amicitiam assignarunt: de quib° non est nunc dicendum per singula. Illi enim abierunt viam vniuersæ carnis, & nos euestigio eos subsequimur. Si eos quietè Deus optimus dignatus est sempiterna (Quis enim nouit consilia eius, aut quis conspexit in libro signato iudicia eorum præter agnum qui occisus est?) Si, inquam, pijssimus Deus, eorum iussit vel corpora, vel mẽtes quiescere, nos illos non impugnemus, nec sit nobis gloria cum eorum vmbris digladiari. Quod enim ad sententias antiquorum istorũ attinet, verisimile est, obscurioribus verbis eos, nõ nulla indicare subinde voluisse, quæ si à nobis rectè intelligerentur forsitan nõ penitus nobis viderentur improbanda, quæ tamẽ nunc prima facie, dum non intelliguntur, velut absurda ridentur, ac velut Philosophis indigna abijciuntur. Nos verò quæ veritati consentanea nouimus, & sacratissimæ nostræ fidei non dissona, absq; illorum vel inuidia vel iniuria, diligenter commemoremus. Ergo (vt illuc reuertamur vnde digressi sumus) qui sic ponunt elementa in mistis remanere, etiam in suis formis, omnia violenta faciunt: ignis enim violenter in loco humanorũ corporum detinetur. At verò Deus naturæ, dulcis opifex est: & sicut attingens à fine vsque ad finem fortiter, ita cuncta disponẽs suauiter. Alij proinde melius posuerunt: non quidem formas elementorũ, sed tantùm eorum qualitates in mistis remanere, ad inuicem temperatas: dicentes, ob contemperationem qualitatũ mutua actione & passione factam non extingui subito corpora. Vbi tamen aliquam eorũ contigerit deficere, vel excedere extra debitam proportionem, necessariò iã rẽ corrumpi. Id quod experientia testatur superexcrescente in homine siue calore, vt in pestiferis & febricitantibus: frigido, vt in senibus: humido, vt in hydropicis: sicco, vt in pthisicis. In quibus omnibus fieri oportebit morbos varios atque etiam corruptionem nisi statim per formam substantialem prospiciatur, vt restituantur in suam proportionem naturalem qualitates illæ actiuæ. Ponit autem hæc sententia, etiam contrarias qualitates in eodem subiecto, & secundum eandem partem subiecti, sed

Pium iudicium de veterum Physiosophorum sententijs.

Sap. 8.

cti,sed contemperatas,adinuicem. Quæ sanè opinio non est penitus improbanda,imò doctorum Orthodoxorum sententijs satis videtur consentanea. Dicit enim beatus Gregorius, quatuor elementis,tanquam quatuor baiulis, hominem deportari ad sepulcrum. Alij ponunt,neque formas,neque qualitates elemētorum in mistis remanere,sed tantùm vnā qualitatem,quæ ex illarum proportione,& ad inuicem contemperatione efficitur, per virtutem seminis, vel alterius quomodolibet agentis & generantis,cum concursu caussarū superiorum. Quemadmodum verò qui prioris sententiæ sunt, certam illam qualitatū primarum proportionē, vocant complexionem,vel compositionem:ita posterior hæc sententia, qualitatem istam vnicam ex contemperatione qualitatū effectam,complexionē vocat. Et quidem inter duas has opiniones atque sententias non tanta est distantia,quanta prima facie videtur. Hanc enim vnam qualitatem (vtcumque se res habeat) constat,virtute illam qualitatum complexionem & proportionem,vel temperatam compositionem in se continere. Quapropter superfluum fuerit, hac de re solicitius aut pertinacius digladiari. Similis ferè quæstio est qualis de aqua tepida feruidè solet moueri,& ardenter disputari, cùm sit alioqui frigidior quàm vt pro ea feruentiùs debeat contendi. His ergo supersedentes,ad alia transeamus,

CAP. XVI. *An ad cuiuslibet misti generationem, quatuor debeant elementa conuenire.*

Ad quodlibet mistorum 4. cōcurrunt elementa.

VErisimile est,ad cuiuslibet misti compositionē quodlibet elementum concurrere,&quamlibet dictarū quatuor qualitatum aliquo modo in quolibet eorum inueniri. Neque hoc solùm secundum diuersas mistorum partes est accipiendum,sed etiam secundum singulas partes. Nam mistum secundum omnes sui partes tale oportet esse. Quanquam enim in diuersis partibus diuersa percipiantur dominari elementa:vt in cholera ignis dominatur, in phlegmate aqua,in sanguine aër,in melancholia terra:non est tamen arbitrandum, solum illud elementum in vnoquoque membro reperiri,quod in eo dominatur. Inuenitur enim in cholera aliquid aëris,aquæ,& terræ : in melancholia , aliquid ignis, aëris & aquæ ita in cæteris proportionabiliter dicendum. Et vniuersaliter , quamuis in quolibet misto corpore sint omnia elementa & omnes dicta ratione qualitates actiuæ, sem-

per tamē eorũ aliquod excellētiùs dominatur. In quibusdā quidē ignis, vt in superiorib⁹ exhalationib⁹, & in flamma, & in hominibus cholericis: quorum idcirco capilli sursum tendunt. In quibusdam aër, vt in sanguineis, & volatilibus, quæ proinde aërem sibi vendicant. In piscibus autem & phlegmaticis, aqua: quare & aquis huiusmodi delectantur, & crines habent plerunque leniter demissos. In alijs terra, vt melancholicis, & leporibus, cæterisque terrestribus animalibus, quæ proinde terram natura quærunt, & qui sic sunt homines, terram plerunque despiciunt, ponderosos crines ad terram deiectos habentes. Plerunque etiam plura elementa in eodem sic videntur dominari, vt vix discerni possit vtrum vtri præualeat. Difficile enim fuerit vniuersaliter indicare, quod eorum in quolibet dominetur.

CAP. XVII. *Monstratur exemplo, in mistis quodammodo esse quatuor elementa.*

QVod si cui videatur non verum esse quod suprà diximus, in misto simul quatuor elementa concurrere, videat ille lignum in aquas iniectum: quod experientia docet, ac monstrat, non statim subsidere, etiam si magni sit ponderis, sed supernatare: quod indubie ab ignis atque aëris est leuitate, quæ virtualiter in ligno includitur, donec tandem cōtingat consumi aut deuinci temporis lapsu vim aëris atque ignis, per aquæ fortem actionem, quo facto subsidere poterit lignum. Eadem quoque ratione ligna putrida, quæ igni & sunt & fiunt viciniora, & aëri propinquiora (quemadmodum ipsa frequentia & magnitudo pororum indicat) difficilius intra aquam seruantur aut immerguntur. Has autem porositates indicare ignis dominium & inualescentiam, probat Aethna mons igneus, qui locus pumices transmittit multa porositate plenos. Hac eadem de caussa naturalem sibi locum oleum supra aquam accipit: quoniam oleum aërem magis dominantem habet. Aqua autem nostra, qua vtimur, multum etiam terræ habet admistum.

CAP. XVIII. *Quod elementa, quibus vtimur, plura elementa non sunt.*

Arist. sententia libr. 2. de gener. c.

NOn est autem existimandum hanc terram quam inhabitamus, quæque herbas & fructus generat ac nutrit, purum terræ elementum esse: sed neque hic aër in quo viuimus & respiramus, purum est elementum, sed potiùs ventus

est

est quidam,& commistus atque impurus aër: neque aquam omnino elementarem,aut ignem habemus, terreum tamen aliquid, aqueum, aëreum, igneum habemus. Terram, aquam,aërem,ignẽ verè non habemus. Siquidem ignis,aër, aqua & terra,quæ nobis in vsu sunt,verius elementaria corpora,quàm elementa dixerimus. Monstrat hoc ratio,tametsi abhorreat sensus.Elementa enim in sua dispositione naturali;nullam harum passionum in sensu efficerent,quas hæc elementaria efficiunt. Aqua enim si in sua esset puritate,sapida non esset.Neque aër ille vt suprà ostendimus,esset respirationi aptus.Neque terra,nutrire quippiam,aut aqua potare posset.Nos enim mista corpora simplicibus nutrire nõ possum⁹.Cuius etiam signum dant agricolæ,qui irrigantes hortos,terram aquæ miscent,& fimum rem vtique(vt sic loquar)mistissimum,terræ inijciunt,vt plantæ nutrianrur, & multo melius inebriat & fœcundat terram aqua pluuialis,vt pote magis impura, quàm fontalis,quæ aliquanto est purior. Ipsi quoque coqui & qui lautitias parant cupediarij, sint nobis testimonio,qui ex diuersissimis commistionibus, & maxime à natura abhorrentibus, sapidissimas conficiunt lautitias.Preterea terra purum elementum,est grauissimum omnium etiam mistorum.Hæc autem terra nostra quam inhabitamus,multo est plumbo aut viuo argento leuior,& ignea ista flamma que pinguedine olei,aut ceræ,aut picis sustentari habet,aut lignorum atque similium subministratione,multo aëre circunstante est crassior atque densior,viscoso aut crasso fumo commista.Elementaribus ergo corporibus non elementis vtimur. Idque consultissimè sic disposuit prouidissimus humanarum rerum gubernator. Nihil enim profuisset creaturas valde bonas creare(plantas, animalia,cæteraque corpora mista loquor)si non simul & vbi, & quomodo,& à quibus conseruari possent, eadem prouidentia disposuisset. Mira ergo dispensatione,in elongatioribus elementorum partibus pura reliquit elementa,vbi nullus est mistorum locus,vtpote circa centrum terræ, & in supremo sphæræ ignis, sicuti attestatur Aristoteles naturæ philosophus. At verò superficies & exteriores elementariũ globorum partes,sic voluit esse commistas,vt mistis locum præberent commodum,pro sua cuique natura,& vegetantib⁹ vbi pascerentur sua fœcunditate nõ de esset. A quo enim Gene.1

Psa. 103. cõdita sunt omnia bona, & bona valde, ab eodem expectant vt escam sumant oportuno tempore. Quare & post completum cælorum cursum, vbi cessauerint in mundo viuere & pasci, tam homines, quàm cætera viuentia, nouissimo terminato examine, igne cunctis consummatis mistionibus, omnia suo loco & statu elementa reducturus creditur omnipotens & optimus Deus, ita demum cum suis beatissimis exercitibus regnaturus in æternum & vltra. Inter quos speramus & nos modo pauperes aliquando computari, quando plenæ erunt laudibus fauces nostræ, quæ nunc vndiquaque mendicatis canticis miserè torpent, etiam dum maxime, vt videntur, laudant.

CAP. XIX. *Mouentur circa prædicta aliquot quæstiones, & primùm, an possibile sit aliquid simpliciter generari aut corrumpi.*

AD eorum autem, quæ hactenus à nobis dicta sunt, maiorem declarationem, quæstiones aliquot circa prædicta proponentur, ex quarum solitionibus, plenior haberi poterit quorundam antedictorum cognitio, & intelligentia facilior. Sit ergo hæc prima quæstio, An fieri potest vt aliquid simpliciter generetur, aut simpliciter corrumpatur. Nam si aliquid simpliciter generaretur, deberet ex non ente simpliciter generari, cum generatio sit à non esse ad esse progressio. Ex non ente verò simpliciter, siue ex nihilo nihil potest fieri aut generari, quemadmodum habet principium physicum. Similiter quoque de corruptione potest ratio fieri, quoniam si corrumperetur aliquid simpliciter debe ret in nonens simpliciter corrumpi siue in nihilum, cùm corruptio sit processio ab esse ad non esse. Hoc autem, nempe in nihilum corrumpi, æquè videtur Physicis absurdum, atque ex nihilo aliquid generari, eò quòd æquè sit creaturæ virtus impotens, ad creandũ, atque ad annihilandum. Videtur ergo iuxta hanc ratiocinationem, nihil simpliciter generari aut corrumpi posse, secũdum naturam. Pro huius autem quæstionis expeditione sciendum est, quibusdam antiquorum philosophorum tam validam & efficacẽ visam fuisse suprapositam ratiocinationem, vt ea permoti asseruerint nihil simpliciter generari aut corrumpi, sed omnia alterationibus solis posuerint variari: quas alterationes vocabant generationes secundum quid, propterea quod accidentia &

Quæstio prima.

Solutio ad quæstionẽ ex sententia Arist. 1 de gene.

qualitates secundum quæ fiunt hæ alterationes, non simpliciter formæ, sed formæ secundum quid (id est, formæ accidentariæ) nominētur, & potius entia secundū quid quàm entia simpliciter: eo quòd ipsa non per se subsistentiam habeant, sed per ipsa, tantum ea quæ subsistunt talia, aut talia denominantur. Admittebant ergo multa passim generari & corrumpi secundū quid: verum simpliciter aliquid generari aut corrumpi negabant. Hæc autem antiquorum sententia certam habet falsitatē, & omnino fateri oportet multa quotidie simpliciter generari, atque simpliciter corrūpi. Est enim generatio simpliciter dicta, formæ substantialis in materia acquisitio, quemadmodum corruptio, formæ alicuius substantialis ex materia est deperditio: generatio verò secūdum quid, & corruptio secundū quid, formæ accidentalis in subiecto sunt acquisitio & deperditio. Vnde cū res naturales non solùm secundum acquisitionem, & deperditionē mutantur formarum accidentalium, verūetiam substantialiū manifestum est non solùm generationem & corruptionem secundùm quid, verumetiam simpliciter, esse secundum naturā possibilem. Imò vniuersaliter, quandocunque forma aliqua substantialis in materia qualibet, de nouo acquiritur, compositum illud ex materia informata & forma informāte simpliciter dicitur generari: & è contrario, quotiescunque forma substantialis ex materia aliqua deperditur siue expellitur, compositum ipsum simpliciter dicitur corrumpi. Quemadmodū (exempli gratia) simpliciter generatur ignis, & corrumpitur lignum, cū forma substantialis ligni per virtutem applicati ignis ex materia expellitur atque deperditur, & forma substantialis ignis in eandem introducitur. Qua in re differentia tamen notanda est, inter generationem simpliciter & alterationem, quæ etiam genera secundum quid numerari potest. In alteratione siquidem alterari dicitur ipsum subiectum, quod de qualitate transit in qualitatem, non ipsum totum ex subiecto & forma aggregatum: in generatione autem & curruptione, non ita generari aut corrumpi dicitur subiectū generationis, aut corruptionis, quod est ipsa materia per formam informata, sed totū ipsum compositum, quod ex forma & materia informata constituitur. Quemadmodū non ipsa hominis materia, quæ antè & pòst manet eadem, generari dicitur aut corrumpi, sed totus ipse

homo ex anima constans & corpore, generari simpliciter, aut corrumpi simpliciter dicitur, cum sua forma in materia, acquiritur, aut ex ea pellitur Ad obiectionem verò suprà positam facilè satis adhibetur responsio, si illud prius replicauerimus, quòd in tractatu primo tetigimus, de conditione atque natura materiæ, quemadmodum ipsa non ens simpliciter dici debeat ac nuncupari. Quia enim materia per se ad omnem formam indifferens, omnino simplex, nullam habet in se formam ex qua componatur, quæue ipsam faciat esse in actu, sitque ex se nihil nisi mera potentia: hinc fit, vt ex se non nisi ens in potentia posit nuncupari, non autẽ ens in actu, quod solùm est ens simpliciter. Ens enim in potentia, non est nisi ens secundum quid. Quod autem in actu est per formam aliquam substantialem, quæ pars est sui, ad simpliciter ens dici meretur ac debet. Cum ergo ita proponit obiectio, Si generaretur aliquid simpliciter, generaretur ex non ente simpliciter, admittenda est illata hæc conclusio. Non enim est inconueniens, ex non ente simpliciter aliquid fieri seu generari. Ex materia siquidem fiunt ac generantur res naturales omnes, quæ non est ens simpliciter, sed tantum potentia. Quod autem philosophicum dicit principium, ex non ente nihil fieri aut generari: intelligendum est non de simpliciter non ente, sed de omnino non ente, id est, quod neque actu est, neque potentia: quemadmodum in primo libro tradidimus manifestius.

Solutio obiectionis.

CAP. XX. *Quæstio secunda.*

CVm calidi & frigidi, humidi & sicci sint officia contraria: quánam ratione dicta sunt hæc pariter in mistione debere concurrere? Vt clarius dissoluatur quæstio præmoneri oportet quæ sint harum qualitatum propriæ differentiæ, quæue propria sint diuersa earum officia. Ad calidum enim spectat, separare partes heterogenias, id est, dissimiles & diuersorum generum abinuicem. Ex virtute enim ignis est, quòd in homine ossa à carne, caro à neruis, cor ab hepate, & cæteræ partes diuersarum rationum abinuicem separantur id quod & in ligni adustione euadit manifestum, vbi cinis, vapor, fumus, & flamma, abinuicẽ caloris virtute separãtur. Idem patet quando igne purgantur metalla & separantur partes diuersorum metallorũ quæ erant commistæ. Sunt enim rerum duplices partes, quædam sunt eiusdem rationis, vel

Sunt hæc apud Arist. lib. 2. de gene. & 4. lib. Meteororum.

vel ſpeciei, vel diſpoſitionis: quemadmodum (exēpli gratia) partes diuerſæ carnis, partes oſsis, partes neruorum, partes aquæ, omnes ſunt eiuſdem rationis. Hæ partes homogeniæ (id eſt, eiuſdem rationis, ſpeciei, vel generis) Græco vocabulo ſolent nuncupari. Aliæ ſunt quæ ſunt diuerſarũ rationũ vel diſpoſitionum, vt caro & os. Item cortex & medulla in plantis, folia & radices. Et hæ partes heterogeniæ, id eſt, diuerſarũ rationũ, ſpecierum, aut diuerſorũ generũ nominantur. Nihil tamē nunc ſpecialius perquiremus, an in carne ſit aliqua forma ſubſtantialis alia à forma oſſis, præter rationalem animam an fortè ſola differant diuerſa diſpoſitione, ſecundum accidentarias qualitates. Eſt ergo (vti iam oſtendimus) calidi officium, heterogenia in miſto ab inuicem ſeparare, homogenias autem partes ſimul coniungere. Vtrunque enim facere calidum, probat experientia in igne metalla purgante. Frigidi autem eſt etiam partes heterogenias adinuicem conglutinare, & conſeruare: vt oſſa cum neruis & carne, & eandem viciſſim cum oſſibus & neruis inuicem compaginare: quemadmodum ad oculum videmus in frigore, multa pariter in glacie conglutinari. Humidum verò benè eſt terminabile vel formabile, ſecundum omnem formã quam conuenit rei habere, & agens vult imprimere, facileque ſuſcipit impreſsionem ab agente, & eſt benè termabile termino alieno. Nam propter fluxum (cuius cauſſa eſt humidum) contentum facilè ſe accommodat lateribus continentis: ſed malè terminatur termino proprio, propter fluxum conſequentem. Cæterum, fluditati huic medetur ſiccum quod termino alieno ægrè ſe accommodat nec niſi violenter compactum lateribus continentis ſe patitur aptari propterea quòd fluxum ignoret. Suo tamen proprio termino ſiccum eſt benè terminabile, tenens atque cuſtodiens figuram, & ſuperficiem ſuam. Harum autem rerum experientiã docent nos figuli, qui volentes materiam luti pro ſuo libito tractare, & figuras quaſlibet inducere, vdum ac molle faciunt lutum, & humidũ aſciſcunt. Volentes verò iã inductũ terminum & figuram ſeruare pulſo humido, igne exiccant vel ſoli exponunt: vt quod humidi beneficio facilè eſt impreſſum, ſicci beneficio ſtabiliter ſeruetur. Quibus præmonitis, dicimus ad queſtionem, agens vel generans, egere calido, ad diſtribuendũ ſingulis partibus ſibi conuenientia, id *Solutio quæſtionis.*

eſt,

est, ad segregandum heterogenia, ne commisceantur in homine os & caro, caro & neruus: in arbore cortex & medulla folium & fructus, atque ita in cæteris: frigido, vt homo genia continuentur, & heterogenia conglutinentur: Humido, vt figura & quātitas, & superficies conuenientes inducatur, secundum exigentiam, mixti quod generatur: Sicco, bene seruetur res in sua figura & termino. Ex harum autem commistione qualitatū, quas primas vocant Physici, secundum certam proportionem, & iuxta diuersarum qualitatum diuersā dominationem procedunt qualitates aliæ prius enumeratæ, etiam tangibiles, & omnes aliæ sensibiles: vt sunt, color, & lux horum inferiorum (lux enim cælorum, non est ex primis qualitabibus) sapore omnes, odores, atque soni. Non enim daret sonum percussus aër purus.

CAP. XXI. *Quæstio tertia.*

SI oportet semper vno corrupto aliud generari, & vno genito aliud corrumpi. Solutio. Materia nequit esse nuda omni forma, quemadmodum primo libro ostendimus. Atque hac de caussa, non potest agens vllum hoc efficere, vt forma vna de materia auferatur atque pellatur, nisi adducat aliam quam in materiam imprimat: neque aliter materię natura fieri patitur. Rursum, quia plures formæ vltimæ non possunt simul inesse eidem materiæ, oportet etiam vt agens nouam formam substantialem adducens aliam pellat priorem, sicque ex consequenti compositum prius & substantiā priorem corrumpat. Atque hinc fit, vt semper ad vnius generationem comittetur alterius corruptio: & ecōtrario, corruptionem vnius, alterius generatio. Constat tamē non esse ob hoc necessarium, vt quoties homo quispiam nascitur, alius intereat eiusdem speciei, id est, alius homo. Satis est, aliam aliquam substātiam perijsse, cuius scilicet materiā nūc habet genitus homo: sicut genito igne, oportet non alium ignem corrumpi, sed aliam tantū substantiam ex qua generatur. Cū enim materiæ sit finita, & nō possit quicquā materiæ creari virtute naturæ: nō est existimandum, crescētibus arboribus, & in altum expansis brachijs, hanc omnem materiam similiter gigni vel creari, sed oportet eandem materiam aliundè sumi. Nisi enim eadem materia sic per varias transiret formas, oporteret esse infinitam materiam: cum in infinitum pergant generationes.

Generatio vnius alterius est corruptio. Arist. 1. de generat.

CAP.

CAP. XXII. *Quæstio quarta.*

VNde procedat generationum & corruptionum diuersitas, vt hæc magis hoc tempore aut producantur aut intereant. Solutio. Si cæli omnes immobiles starent, vt post iudicium futurum credimus, nulla haberetur generatio, nulla corruptio. seruarentur tantum res in suo esse, & instabilitate sua permanerent quod sunt. Motus igitur cælorum, sunt caussa generationis, & corruptionis, in his inferiorib⁹. Et quidem motus primi cæli mobilis, qui semper in viginti quatuor horis absoluitur, caussa videtur sufficiens eius trãsmutationis, quæ fit secundum diem & noctem. Cæterùm eius transmutationis quæ fit secundum diuersas anni partes, iam producendo, iam corrũpẽdo, caussa est motus proprius Solis ab Occidente in Orientem, per circulum sodiacum. quem motum complet vnius anni spatio. Eius enim aduẽtu omnia germinant, & senes inuenescunt eius autem discessu labuntur, & occidunt & veterascũnt omnia. Vnde cùm tempus aduentus & tempus discessus sit æquale, vtrũque secundum sex signa: sequitur, etiam tempora generationis, & corruptionis æqualia esse. *Aristot. 2. lib. de generat.*

CAP. XXIII. *Quæstio quinta.*

VNde est quòd quædam sic facilè generantur, & quòd est inter quædam tam facilis transitus, aut tam facilis transmutatio: vt nubis in pluuiam, & pluuiæ iterum in nubem. In alijs verò est difficilis nimis, & longa generatio, & corruptio, & inter alia difficillima transmutatio. Solutio. Quædam sunt corpora imperfectiora, modicã dispositionẽ, vel proportionem qualitatum sufficientem sibi reputantia, quæ facilè generantur: vt vapor ex aqua facile generatur, quoniam nihil requirit sibi præter modicam impressam leuitatem. In alijs verò, vt perfectioribus, oportet multo tempore perficias quas rerum subsistentia requirit perfectiuas qualitates, & naturales vires, dispositionesque necessarias, ac natiuas complexiones: quæ cùm frequenter multæ sint, ac variæ, neque ita facilè aut ita mox effectibiles, consequitur, longiorem temporis tractum ad talium generationem requiri. Id quod Babtista Mantuanus inter poetas Cristianos facilè princeps, pulcrè admodum testatus est his versibus, Omne quod excellens opus, & sublime futurum est, Difficiles ortus habet, incrementaque tarda. Inter quæ autem *Baptista Mantuan⁹ de beata virgine in lib. Parth.*

tem

tem non multa est distantia, & quorum dispositiones necessariæ non multum differunt alterius ab altero, vt inter pluuiam & imbrem, aquam atque vaporem, in his faciliorē quoque oportet esse transitum.

CAP. XXIIII. *Quæstio sexta.*

SI idem possit semel corruptū reuerti. Solutio. Eadē secūdū speciem (etiam si totaliter species deleatur, vt esse in vermibus putredine natis videtur) quotidie redire conspicimus sed numero idem, natura potens nō est reducere, sed tātum secundū speciē, vt testatur & Aristoteles. Forma enim semel expulsa, si corruptibilis sit, penitus corrumpitur & iā quasi annihilata reuocari non potest. Si verò sit incorruptibilis, cuiusmodi est sola anima rationalis, hāc certè naturā vt creare non potuit, neque dare, neque de potentia materiæ educere: ita nec poterit post expulsionē siue emigrationē reducere. Quis enim reducat aut reuocet spiritus corporeis defunctos officijs, qui iam olim emigrātes è suis tabernaculis vias abierunt occultas, locaque incolūt nobis prorsus incognita, vbicūque domino visum id fuerit? Quis Rex sic potens, quis ita sapiens Philosophus? Quis ita fuit eximius natuæ perspector aut descriptor, qui potuerit vel charorū suorū, vel suam etiā ipsius animam reuocare, semel Dei nutu de suo tabernaculo eductā? Cuius, quæso, vel peritissimi medici ad hoc deuenire potuit experientia? Non est qui hoc faciat, nō est qui valeat, nō est (inquā) vsque ad vnū. Imò verò vnū nouimus, Christū Iesum, Dei patris vnigenitū filiū qui viā vitæ, & reditūest mortuis primus ipse inuenit, eāque (vt in Psalmo scribitur) nobis manifestauit in se credentib⁹ vt quemadmodum ipse posita anima, cū placuisset reassumpsit eandē, inque corpus reduxit: sic & nostræ aliquando animæ post longam emigrationem in sua redeant corpora, cū eo pariter in æternitate plenitudine cælestis gaudij fruituræ. Verum non secundū naturam est hæc virtus, neque sub eius limitibus hæc potestas stringitur: sed naturam omnem excedit & superat secundum virtutē diuinitatis inhabitantis in eo, quæ illi cū Patre & Spiritu sancto est cōmunis, in perpetuis æternitatibus. Cui soli sit psalmus perpetuus, laus, & iubilatio sempiterna ab omni creatura angelica, & humana, nunc, in eternum, & vltra. Amen.

Finit liber quintus.

PSAL.

PSALMVS CONFESSIONIS IESV Principi pacis pro assumptis in carne miserijs ad dignam gratiarum actionem.

DIc impaßibile cælum, tu quid es? narrate elementa quid sitis, aut quæ vestra substantia.

Vos verò homines commista atque mendicatim congregata corpora generationem vestram explicate nobis.

Quid sitis, vnde decisi, ex quibus compacti: in qua tandem putatis reuertimini?

Memento domine Deus, quòd de limo terræ fecisti nos: & compegisti in nobis quaternas inimicitias irreconciliabiles.

Has tu princeps pacis, miro connectis fœdere: donec terminatis inducijs prorumpant in exitum, donec dissoluantur quæ tu continebas.

Hæc omnium nostrum æqua sors: hæc nostra miseranda conditio, omnes nos quasi aquam dilabi, & in terram volentes nolentes defluere.

Ab elementaribus pendere nos corporibus: quos tu angelicis penè coæquasti spiritibus.

Quid verò nosipsos flemus eiulantes? nónne tuam magis sortē, Iesu bone, commiserari ac deplorare nos oportuit?

Verbum patris patri coæternum de terra non eras, neque de terra sumebas tibi cibum, vt viueres.

Neque fontium aquis potabaris, in aëre non respirabas, ignis vsū nesciebas, nec tu, neque pater æternus.

Propter me verò accessisti ad me: quod ego sum, tu factus es verbum caro:

Verbum dico coāgustatum, & abbreuiatum nimis, similem in te elementarem litem suscipiens mecum.

Et mortis legem voluntariè in te ipsum suscepisti, ex ea in nihilum vti computresceres, si non à dextris tibi astitisset saluator, omnipotens genitor tuus.

Iudæorum fera crudelitas accessit ad miseriam pauperis: non sunt passi suam periodum decurrere atque peragere vitam corporis tui.

In medio robore ac flore corporis tui. Iesu piissime, iniqui inuaserunt animam tuam, tollere eam tibi.

In lignum subnectum, viribus defectum, animam expirare fecerūt te, ô vita beatissima.

Et de ligno dispositum, communi tradiderunt omnium matri: tanquam mortuum à corde, visceribus terræ.

Tu verò vnicus inter mortuos liber: non potuisti quia voluisti videre corruptionem.

Nec putrefactum est tabernaculum animæ tuæ, à fortitudine diuinitatis tuæ, quæ inhabitare non desinebat in eo.

Euge & letare quicunque diligis dominum: quoniam mortuus à morte surrexit.

Occisus est agnus, & reuixit proiectus in terram, & surrexit.

Pro curruptibili seminato in terra corporis grano, immortale recuperauit atque glorificatum.

O' felix commutatio dexteræ excelsi: pro mortali deposito glorificatum recipit agnus Dei.

Quare tacemus, ô homines quæ ad nos hinc portio deducta est immortalitatis nostræ: vitam æternam quam reparauit & repromisit nobis.

Ibitis, ibitis corpora, ibitis dicimus in mortem: & computrefietis ab elementari inimicitia, quæ compacta est, & habitat in vobis.

Sed nunquid obliuiscetur misereri Deum? aut relinquetur in stercore vita nostra?

Suscitans suscitabis nos domine, in momento, in ictu oculi, in nouissima tuba.

Et surgemus incorrupti, & nos immutabimur: quoscunque hoc munere donaueris.

Et fiet nobis à te, ô largissime princeps, beata retributio, felix commutatio, cùm sederis in solio gloriæ tuæ, quæ est sempiterna.

Benedicto, claritas, & sapentia, & gratiarum actio, honor, virtus, & fortitudo Deo nostro in secula.

Et qui occisus est agnus, dignus est his omnibus: quoniam resurgens à morte vitam inuenit, à progenie in progeniem omnibus quærentibus eum in humilitate.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM VI. DE MISTORVM IMPERFECTORVM GENERATIONIBVS, PRAEFATIO.

VIdit Psalmista, cùm in spiritu psalleret Deo *Psalm. 48.* ex omni creatura, mirum in rebus ordinē: quod essent quædam ingenerabilia prorsus & incorruptibilia certas leges sibi descriptas inuiolabiliter obseruantia, quas non prætergrediantur in secula seculorum: ex quibus sunt nimirùm cælestes spiritus, atque virtutes, sol, luna, stellæ, atque cælorum orbes. Sub quibus prospexit quædam nullam habentia determinatam legē suæ generationis, sed verbo Dei stare tantum: vt dum ille iusserit, & quando iusserit gignantur & corrumpantur. Si enim dixerit altissimus, statim ignis de cælo, aut pluuia, aut grando, aut ros, aut pruina, aut fulgur, aut tonitru descendet: & cùm placuerit illi, statim cessabunt. Nullam enim habent legem determinatam, vt perpetuò existere debeant. Sunt sub his viuentia omnia, quæ licet secundum indiuidua non habeant determinatam subsistentiam: constat tamen ea secundum speciei generationem perpetuam habere stabilitatem. Quæ ob hoc mista perfectiora dicuntur, eò quòd habent generationem & subsistentiam magis determinatam prioribus, quæ facilè subito aut gignuntur, aut totaliter pereunt, atque ob hoc mista imperfectiora nuncupantur, de quibus modo præsentem instituimus tractatum.

CAP. I. *De tribus aëris regionibus, earumq; dispositionibus diuersis.*

QVoniam autem imperfectiora illa mista corpora in aëris regione penē omnia videntur generari, idcirco de ipsius aëris dispositione atque diuisione primum dicendū. Aër itaque vniuersus, in tres regiones, seu partes diuersimodè qualificatas distinguitur: nempè supremam, infimam, & mediam regionem. Prima & suprema quoniam igni est proxima & contigua, circulariter cum ipso igne, ad motum primi mobilis, & aliorum cælorum rapitur. Estque perpetuò *Istas tres aëris regiones distinguit Arist. 1. lib. Meteoror.*

calida tum propter vicinitatem cum igne, tum propter hūc violentum raptum & motum, qui per se ad calorem faciendum est sufficiens. In hac autem parte nubes haudquaquam generari possunt, neque reperiri, neque conseruari, tum ob nimiam ipsius a terra & mari (vnde nubium eleuari debet materia) distantiam, & nimiam altitudinem, ad quam nubes nequeunt pertingere, detentæ & remoratæ in media regione aëris: tum propter calorem & motum circularem, qui impedit nubium congregationem. Leuantur tamen ad eam exhalationes calidæ & siccæ, quæ ob caloris & leuitatis copiam, faciliùs quàm nubes densiores, aut vapores earum materia possunt ascendere, & minus detineri: quæ exhalationes, in aëris hac summa regione varias faciunt apparentias, vt statim dicetur distinctius. Infima autem regio terræ vicina, ob reflexionem radiorum Solis à terra reuerberatorum, vehementius incalescit: tum etiam propter vapores & exhalationes (quæ calidæ sunt naturæ) à terra & aqua eleuata.

Tertia aëris regio, ea est portio, quæ inter summam & infimam interiacet media. Hanc vehementer constat frigidam esse, ex ijs effectibus quos in ea percipimus generari. Ad eam enim non pertingit illa dicta radiorum solarium reflexio. Neque eius ad ignem tanta est vicinitas, neque circulari ipsa rapitur motu. Quæ in semetipsa existēs frigida, quia & à sphæra ignis distat, vt ab ipso calor ei non veniat, & reflexi a terra Solis radij ad ipsam vsque non pertingunt, sicq; inter duo calida velut media constituta, inter supremam dico & infimam regionem, suum hac ratione frigus vehemētius intendens, valde infrigidatur, condensatur, inspissatur, ea actione quam naturales per antiperistasim vocant, id est, per contrarij circumpositionem.

CAP. II. *Quid actio per antiperistasim, & quomodo per talem actionem media aëris regio fit multum frigida.*

QVæ res vt cum sequētibus impressionibus clarius cōspiciatur, præmissum atque præcognitum oportuit, quæ sit huius actionis quam diximus, virtus atque natura.

Cùm igitur contingit contrariū à suo contrario ita circūdari atque concludi, vt virtus actionis eius non possit foras exire, ob fortem cōtrarietatem vndequaque impedientem, tunc necesse est reflexam hanc virtutem in eo à quo emittitur receptam duplicari atque fortificari. Huius est experien

tia, quoniam hyeme hominum interiora multò calent amplius, coquuntur facilius, & consumuntur ardentius, quam æstate media, quādo ab interioribus egressus calor non reuerberatur à circūstante aëre. At hyeme, à vehementer frigido aere circunstante reuerberatus duplicatur in intimis. Idipsum patet in lignis, & facibus, & candelis Multò enim est horū flamma viuacior hyeme, quàm æstate. Eadem hæc ratio est, quare qui frigidiora loca habitant, ampliori cibo sint, & maiori egeant nutriméto, ijs qui in calidioribus, cùm tamen calidiores ex cutis nigredine existimari possent. Sic (vt ad propositam rem reuertamur) cum media regio aëris frigida, includatur inter summam & infimam calidas regiones, ipsa se fortificat: & tunc magis, quàndo contraria sunt fortiora. Nam in æstatis medio, cùm ista inferior pars aëris sit propter directam radiorū solarium reflexionem calidissima, media portio aëris econtrario efficitur frigidissima. Hyeme verò, quandò non est multa contrarietas, minus est frigida. Hæ autem portiones aëris, non habent terminos omninò determinatos, sicut nec elementa. Nam per motum cælestium corporum adductis coniunctionibus frigidis vel aqueis, elementum aquæ crescit, & aër minuitur. Adductis verò coniunctionibus quæ pro aëris faciunt generatione, vt calidis & humidis, minuitur aquę sphęra, & crescit aëris portio. Hyeme enim, aquæ plus quam æstate abundant, & ęstate plus quàm hyeme crescit aëris terminus. Ita contingit, regionem mediam vno tempore esse maiorem, vt in hyeme, vere & autumno, quàm æstate, quando directa & fortissima solarium radiorum reflexio etiam illud ad infimam partem trahit, quod alijs anni partibus, cùm non ita calor præualet, ad mediam pertinet. Hæc antiperistasis duobus potest modis fieri, quippe per partium contractionem & maiorem cōpactionem. Et per qualitatis actiuæ à fortiori circunseptæ incrementum, reflexis speciebus.

Aristot. 1. Mete. de grandine.

CAP. III. *De ijs quæ in suprema aëris regione generantur.*

PEr influxus verò astrorum, & per calorem Solis eleuantur à terra, & ab aqueis locis (vt ex mari, fluminibus, paludibus) subtiles & tenues quidā fumi, qui si multùm subtiles fuerint, vehementer calidi & sicci, dicūtur exhalationes. Si verò densiores, calidi temperate & humidi, vapores dicūtur. Exhalationes autē hę cùm sint leuiores, facile infimam

Quid vapor & exhalatio.

& mediam regionem penetrantes, ad ſupremam perueniũt vbi cum aere circumactæ in quo ſunt, & hoc motu vehemẽter calefactæ ac propter ignis vicinitatem inflammatæ iuxta materiæ diuerſas diſpoſitiones vel vniformiter vel difformiter ſuccenſæ, miras exhibent ſpecies, nunc draconum, nunc caprarum, nunc lancearum, nunc candelarum, vel facum ardentium. Sunt enim plerunque exhalationes viſcoſę, & facilè propter ſiccitatem inflammabiles, quarum partes ſæpè contingit ſecundum opacitatem vel denſitatem difformem non ſimul ſuccendi, aut ſimul etiam ſuccenſas non ſimiliter ardere atque lucere, vt cùm pars anterior, craſſior & denſior non ita velociter ſuccẽditur, aut non ita plenè quàm poſterior quæ eſt rarior. Atque iuxta hanc diſſimilitudinẽ, diuerſas contingit rerum apparentias videri, quorum complures Ariſtoteles primo Meteororum libro enumerat. Sæpè autem conſpiciuntur tanquam volitantia ſydera, quæ nõ ſunt æſtimanda è firmamẽto proiecta ad nos cadere: ſed fiũt hæc, dum exhalatio inflammata ſurſum quærens moueri, à nube deorſum pellitur, ſicut cùm pila reuerberatur, à corpore cui obijcitur. In ſumma etiam regione contingit videri hiatus abſque inflammatione, quando non inceditur exhalatio, propter defectum viſcoſitatis, & illuminata in partibus extrinſecis propter earum raritatem, medio autem ob ſui opacitatem non illuminato, velut profunditatem intermediam videre nos exiſtimamus: quæ ſi magna fuerit, vorago: ſi non ita magna, hiatus nominatur. Sic autem vorago nobis aut hiatus apparet, quomodo pictorum ars eadem volens effingere, circumiecto lucido colore atque aëreo per circuitum, in medio colorem craſſum atque obſcurum intermiſcet, vt ſic vel puteus vel hiatus aliquis appareat, dum in medio claritatis ſeſe monſtrat obſcuritas atque huiuſmodi impreſſiones phantaſmata dicuntur: apparent enim quod non ſunt. Ex dictis igitur facilè eſt harum deſcriptiones colligere, quippe vt ſtipulæ ardentes ſint exhalatio (quam calidam & ſiccam diximus) mota ad ſupremam aëris regionem, & ibidem ignis vicinitate incenſa, habens figuram ſtipularum ardentium. Torris, eſt exhalatio ad aëris ſupremam regionem euecta, atque in ſola longitudine, ſiue latitudine ardens. Capra ſaltãs eſt exhalatio in ſuprema aëris regione incẽſa, paulatim & carptim ab vna parte, ad alterã flãma diſcur

Quid vorago. Quid hiatus.

Torris

capra

rente, quod si exhalatio talis veluti scintillas quasdā spuat, scintillæ dicuntur. Stella errans est exhalatio in suprema aëris regione, secundū lōgitudinem & latitudinē multas habens partes exiguas, diffusas & incēsas, etiā quo ad crassitiem. Sic lancea volans, eiusmodi est exhalatio lanceæ imaginem referens. Ignis perpendicularis exhalatio est perpendicularē figuram exhibens. Ignis fatuus seu candela ardens, est exhalatio ad infimam aëris regionem eleuata, & ibi per antiperistasim incensa, quæ dum quærit ascendere sursum, à frigore mediæ regionis depellitur, & apparet quasi saltans, loca decliuiora quærens, vnde & ad aquas ducit sequentem.

Stella Er[...]

Lancea volans.

Ignis perpendicularis

Ignis fatuus candela

CAP. IIII. *De generatione Cometæ.*

APparent autem interdum in stellarum modum cometæ. Est autem cometa non congregatio multarum stellarū, neque de natura cælesti, neque quo ad corpus, neque quo ad caudā, sed tota est de natura elemētari. Generatur autem hoc modo, cùm enim virtute solis & aliorum astrorum eleuatur multa nimis materia, calida & sicca, grossa & pinguis, beneque inflammabilis, ab his terrestribus vsq; ad summam aëris regionem, vbi circumgyrata ad motum aëris inflammatur æqualiter, & aduenientibus continuò exhalationibus multum diuque nutritur, generatur cometa. Cuius materia si sit in medio grossior, & in circūstantibus partibus rarior, videtur tanquam crinitus, & vocatur stella comata. Si partes hæ longius deorsum protendantur, dicitur caudata. Si verò partes subtiliores fuerint inferius demissæ, dicitur stella barbata. Fit autem cometa potissimum autūnali tempore, quoniam tunc & calor est materiam sufficiens eleuare, & caloris temperies facilè permittit absque dispositione materiam bene conglobari & conuiscari: quod in æstate non sic permittitur, quando etiam non sic facilè grossa exhalatio (propter solis ardorem dissipantem, & mediæ regionis summam frigiditatem) valet ad summam regionem transcēdere. Verno autem tempore, non est plerunque calor tantam materiā sufficiens eleuare. Hyeme verò & frigus & humidum repugnant. Et autem cometa signum commotionum, bellorum, litium, traditionum, hac potissimum de caussa, quia tempore generationis cometæ dominatur calor, qui corpora animosq; hominum ad huiusmodi accendit. Peculiariter verò principibus dicitur portendere mortem: quoniā aër qui tūc

Aristot. 1. lib. Mete.

crassior est & viscosior ex materia cometæ, principibus delicatis & tenerioribus solet facilius nocere, quam rudibus agricolis. Spirant præterea magna vi venti, ob ariditate nimiam: exhalationes siquidem minus viscosas, atque ideo nō inflammabiles, in ventos abire docet Aristoteles. Vnde & narrat nocte apparente cometa, interdiu ingenti quantitate lapidem vento sublatum, cecidisse. Nicomacho quoque Athenis imperante, cometa apparente, magna ventorum vis circa Corinthum debacchata est. Generatur autem aliquando in septentrione, aliquando in austro, nonnunquam ab occasu æquinoctiali: mouetur autem ad motum Aquilonis exhalationem attrahentis, aut iuxta motum supremæ regionis, ab oriente videlicet in occidentem. Seneca tamen asserit nonnunquam ferri ex septentrione in occidentem per meridiem, & ex septentrione in orientem. Quod & se vidisse asseuerat, cuius caussam materiam assignat ipsam qua nutritur, ipsam siquidem flāma incendendo sequitur, vt est in stuppa videre.

CAP. V. *De galaxia, siue via lactea.*

POëtæ mentiuntur, currum Solis a Phaëthonte nouitio ductore malè deductum, combussisse aliquam partem cæli, quam hac de re albam asserebant. Sed vt cætera ferè Poëtarum omnia, etiam hoc commentū est, & fabula vana. Iuxta veritatem autem sentiendum est, aliquam esse partem cæli, in qua multorum astrorum lumen receptum, per refractionem facit albi coloris apparentiam, & hæc est galaxia, siue via lactea: quæ tamen nō semper apparet propter nubili aëris interstitiū. Aristoteli tamen visum est, galaxiā videri propter receptionem luminis, in exhalatione calida & sicca & rara. Verùm nihil prohibet sic viam lacteam à nobis demonstrari. Cæterùm galaxia, Græca vox est, à nomine gala, quod lac significat, vnde galaxia dicitur, quasi lactea via, id est, alba, cuius coloris est lac.

Quid circulus lacteus.

Galaxia elementaris.

CAP. VI. *De ijs quæ in media & infima aëris partibus generātur, pluuia, grandine, niue, pruina & nebula.*

Quæ sequūtur tractata. Arist. 2. lib. Meteor.

CVm verò eleuatur à corporibus aqueis, per virtutem caloris solis & aliorum astrorum, vapor qui est calidus & humidus, tanti caloris, vt sufficiat moueri vsque ad mediam regionem aëris, vbi in nubem cōdensetur, ratione frigoris, quod ex sua natura condensat, hoc pacto varia fit imperfe-

ctorum

ctorum mistorum generatio. Si enim nubes illa in aquam resoluatur, incipiatque guttatim decidere, generatur pluuia: cuius guttæ si paruæ fuerint quãtitatis, imber dicitur: si magnæ & rariores, labrocera. Si verò etiam mediocres, pluuia simpliciter vocabitur: tametsi hoc ipsum nomen secuudum generalem acceptionem etiam imbri & labroceræ nonnunquam accommodetur. Quòd autem dictum est pluuiam in media aëris regione ex nube generari, accipiendum est vt in plurimum, nonnũquàm enim & infima fit (licet in suprema nunquam ob nimium æstum vaporem congelari prohibentem) docet enim experientia pluuiam maximis guttis decidentem, non nisi ex infima regione descendere: nam quo ex altiori loco per aërem descendit, eò partes minutiores fiunt, vt in aqua, ex eleuato aliquo loco effusa videre nõ fuerit admodum difficile. Pluuia rotunda est, quòd ea figura ad resistendũ apta est, aëri, per quem transit: Pluuia quoque salsa est nonnunquàm, eoque vapores nonnunquàm nimium terrestres leuantur, qui non concocti aquam salsam generant, aut veluti exustam, vt de salsedine maris dicetur. Pluuia.

Descendunt quoq; ranę cũ pluuia, imò (iuxta Albertũ) vituli: nec mirum vsq; adeò hoc videri debet: cum huiusmodi terrestribus vaporibus sursum leuatis virtute adsint quatuor elemẽta, ad cuiuslibet misti generationem requisita, & corpora cælestia agentia, cum primæ caussæ concursu ad hæc sufficientia. Primum pluuiæ signum, sydus volans. Secundũ, rubedo matutina. Tertium, querela ranarum. Quartũ, acrior morsus pulicum. Quintum, quando Sol solito citius manè apparet. Si verò nubes in media regione postquam fuerit versa in aquam congeletur à superueniente immodico frigore, & sic descendat, grandinem habemus: quæ tantæ nonnunquam quãtitatis reperitur, vt lapides magni ponderis in ea inueniantur conclusi. Quos nõ est existimandum generari in media aëris regione, sed nimio calore cũ vapore simul sursum tractos fuisse. Cuius rei argumentum videri potest, quòd lapides eiusmodi in grandineis globis repertos, compertum fit plerunque igneæ naturę esse, & velut virtute ignem continentes: vnde fit, vt propter inhabitantem igneã naturã, facilius sequãtur solis per calorem trahentis impressionem. Grando rotũda est ferè figura, quia est pluuia cõgelata, & aliquando ingentis magnitudinis: quod fit, quia ilico plu-

pluuia congelatur, antequam in minutas guttas dispergatur. Ratio de pluuia dicta est, quòd nonnunquam animalis speciem referat: caussa assignatur, dominium alicuius astri, tale animal producere nati: in vere & autumno potissimum cadit. Non solet autem grando fieri hyemis tempore, quia tūc media aëris regio non est multum frigida: neque rursum ita frequenter media æstate, propter calorem nimium, qui tam crassum vaporem non facilè permittit sursum scandere. Videtur enim grando plus materiæ exigere, quàm pluuia, & frigus multò magis. In vere autem & in autumno solet frequentius accidere. Tunc enim & calor est sufficiens eleuandæ materiæ, & non immodicus, vt dissipet eam: est etiam humiditas copiosior maxime in autumno, quo vapores generentur facilius & copiosius. Nihilominus tamen etiam æstate media contingit generari impetuosam grandinem, cùm cōtigerit materiam sufficientem sursum eleuatam esse. Nix vero fit, quādo nubes antè cōgelatur q̄ in aquā sit versa: quare & nix cōpacta, difficilius dissoluitur a sole, q̄ glacies. At si eleuatur vapor modicus & subtilis, non habens sufficientē calorem, vt possit ad mediam regionem tendere, tunc in infima regione per frigus nocturnum ros generatur, quando nubes vertitur in aquam: qui fit maximè verno tempore, quando minor est calor, & frigus nocturnū sufficiens ad cōuertendum modicum & subtilem vaporem in aquam. Si verò vapor subtilis prius congeletur, q̄ in aquā vertitur, habemus pruinam. Fit autem pruina tempore duriori, flante Borea potissimum: Ros contrà, flāte Austro. Quod si iuxta terrā pēdeat sterilis vapor, id est, nō satis humidus vt ex eo possit aqua generari, neq; satis calidus vt possit sursum eleuari, dicitur nebula vel caligo: quæ solis virtute dissipata præsignat serenitatem diei. Testimonium enim dat, quòd non sufficiat pro reliquis impressionibus vapor eleuatus. Ros autem vt natura calorificus, rorilentes segetes collectas putrefacit, calor enim omnis externus putrefactiuus est. Ouibus quoque letalem ventris fluxum generat, ob humorem multum viscosum, nec satis excoctum: vnde pastores nō prius oues educunt, q̄ sol suis radijs rorem summis graminibus herbisque hærentem, deuorauerit. Pruina plerunque fœtet, ob terrestre admistum, & frigore impediente, non consumptū: quare & aqua, ex pruina dissoluta, insaluberrima est, & maxime noxia,

Marginal notes: *Nix.* (beside "cōtigerit materiam…"); *Ros.* (beside "sima regione…"); *Pruina.* (beside "rea potissimum…"); *Caligo.* (beside "citur nebula…"); *Pruina.* (beside "hærentem, deuorauerit…")

noxia. Pruina descendens serenitatis diei indicium est: sursum verò vecta, oppositi prænuncia est.

CAP. VII. *De fontium & fluuiorum generatione.*

DE fontibus autem & fluuijs non est credendum generari ipsos ex concauitatibus, in quibus aquæ collectæ per pluuiam hyemis tempore reseruarentur, vel fluentes fluuios facerent vel fontes. Sic enim non esset constans neque stabilis cursus fontium & fluuiorum, sed aliquando possent deficere euacuato illo receptaculo. Igitur hoc pacto intelligenda est eorum vera generatio. Aër enim qui in poris terræ includitur, seque ipsum (cùm maxime sit natura fluidus ac subtilis) terrę per poros immiscet, per nimiũ frigus (quod in terra abundat) cõdensatur facillimè in aquæ guttulas, quę paulatim in vnum locum descendentes, fonti principiũ prębent aut flumini. Huius signum est, quia iuxta montes & ex montibus conspiciũtur egredi fontes & flumina: & sicùt ex magnis montibus magna flumina, & quasi maria quædam, ita ex paruis montibus modici fontes egrediuntur, & modici velut riuuli. Non autem in locis planis videntur generari. Cuius est caussa, quoniam cùm sit mons à terra eleuatus, potest ex omni parte aër facillimè ingredi: & insuper dubium non est montes habere poros & concauitates maiores, quã to sunt soli viciniores & magis expositi, quàm terra in locis planis, intra quam non sic potest aër sese immittere neque immiscere. Quòd si quis incredulus neget tantum aquæ posse congregari, vt tanti fluuij inde generentur, videat quemadmodum humiditatis tempore circiter domorum vitra, aër in aquę guttulas versus in vnum confluens, sæpè magnam aquam circum vitra fundat, ita vt etiam in terram defluat copiosius. Attendat rursùm, quomodo hyemis tempore, ex vapore adhærente vnguibus, ratione frigoris, generatur statim aqua. Attẽdat nimiam fluxibilitatem aëris, & terræ frigus valde condensatum: & his omnibus consideratis, desinat esse incredulus, factus fidelis. Si quis obijciat, prius dictum est aërem decuplo aquam excedere, & ob id cauernas terræ & montium tantæ quantitatis aëris capaces non esse, illi respondetur, tantum aërem non contineri simul, sed vno corrupto, alterum mox succedere necessario, ne vacui illi recessus maneant, quod natura maxime abhorret. Ad hæc in montibus multos cauos recessus esse. Magnificet igitur

Generatio fontium et fluuiorum ex Aristo. sententia.

hac in re diuinam magnificentiam, quæ sicut pro terræ fœcunditate, pluuias, imbres, grandines, niues, rorem donat atque pruinam: ita de subtus facit scaturire aquas nostris vsibus familiaribus aptas, vt his indeficienter recreati, non deficiamus coram eo (qui nos sic abundè semper consolatur) in vlla gratiarum actione.

CAP. VIII. *De Maris salsedine, eiusq; fluxu & refluxu.*

Arist. in fine 2. lib. Meteor.

MAris salsedo generatur, ex permistione exhalationum adustarũ: quæ permistæ cum vaporibus, copiose in mare patentissimũ incidentes ipsum faciunt amarum & salsum. Calidum enim adustum, humido permistum, facit saporem amarum: quod patet in lixiuio & vrina. Aquæ tamen pluuiales, quæ ex mari euaporantur, non sunt amaræ: quoniam eleuantur vapores puriores, & alterantur per virtutem cęlestiũ. Itẽ flumina, si quæ fluunt ex mari immediatè, per meatus terræ transeuntia, colantur vt perdant suam amaritudinem, & accipiunt dulcedinem depuratam. Huius etiam signum est, quòd aquæ maris quæ in cereum vas vndequaque conclusum per poros ingrediuntur, dulces fiunt: quoniam illa terrestreitas crassior, foris manet. Dicunt tamen quidã, mare ab initio amarum fuisse creatum: quæ sententia priori penitus non repugnat: sed constat pariter, vt & secundum naturalem conditionem amaritudinem habeat suæ salsedinis, & nihilominus idem efficiat amplius caussa quàm diximus. De fluxu autem, & refluxu maris si caussa requiratur, ex Luna eã oportet assignari, quæ dominâtur humidis. Luna enim ascendente supra horizontem in quo est mare, ab Orientis puncto, vsque ad punctum meridiei, fluit mare. A puncto autem meridiei ad occasum declinante, refluit. Iterũ ea ab Occidente ad angulum noctis pergente, fluit: ab angulo noctis, ad Orientem refluit. Quod autem fluxus nunquam eadem hora incipiat, sed quotidie paulò minus vna hora serius, Lunæ motui quo ab Occidente versus Orientem tendit, est adscribendum: inde enim est, quòd serius quotidie exoriatur: conficit siquidem proprio motu quotidie tredecim gradus cũ vndecim minutis: & gradus quindecim, horã efficiunt. Quòd autẽ maria aliquando fortius fluant & refluant, quàm alio tempore, est ex vicinitate Lunæ ad maria. Quando enim Luna directè respicit mare, existens supra horizonta, multò fortius mouet, quàm quando existens sub ho-

rizon-

rizonte, per reflexionem virtutis tantũ operatur eundem effectum. Virtus siquidem tãtum reflexa, est minor, & directa debilior. Eodem etiam modo, aliquando mare crescit, aliquando decrescit: nunc condensatur, nunc rarefit. In nouilunio siquidem, vtriusque & Solis, & Lunæ lumen impeditur, ne valeat aërem subtilem seruare: quare ingrossatus, in aquã magis tum vertitur, propter quod mare in nouilunio substãtialiter crescit. In plenilunio etiam vtriusq; lumen non prohibitum rarefacit aquas maris, & crescunt per rarefactioné, non per substantiam: quæ & homines in se facilè, si aduertant, experiri poterunt.

CAP. IX. *De ventis & eorum generationibus, atque diuersitatibus.*

VEnti generantur per Solis virtuté, euaporata à terra exhalatione calida & sicca, quæ quærens sursum ascendere, & à frigido obuiante repulsa, secundum diuersos occursus, & repulsus, diuersimode circa terrã agitatur, & mouetur lateraliter. Qui etiam à regionibus ex quibus flatum conspiciuntur habere, nomina accipiunt, & naturarum suarum conditione diuersam. Ex regione nanq; Orientis, flat vẽtus Orientalis: qui est iuxta conditionem suæ regionis calidus & siccus, cõueniens cũ cholera, æstate, iuuentute, & igne, in qualitatibus naturalibus. Regio Occidentalis cũ suis ventis est humida, & frigida, cõueniens cum phlegmate, hyeme, senectute, & aqua. Regio Septentrionalis, quæ à septẽ stellis, quæ triones nominatæ sunt à Poëtis, hoc sumpsit vocabulũ, habet ventos frigidos & siccos. Qua in re conuenit cũ melancholia, autumno, ætate decrepita, & vltima senectute, atq; cũ terra. Ex parte meridionali, australes flant venti, calidi & humidi, similes sanguini, veri, aëri, & adolescentiæ. Vocãtur autem hi quatuor. venti principales, Subsolanus, Zephyrus, Boreas, & Auster, qui & alios habent sibi collaterales hinc & inde: quos non laboramus nunc curiosius distinguere, vt & nautis sua relinquamus, quibus nos antecellant. Hos roget, quisquis ea volet cognoscere exactius, atque distinctius dignoscere. Gñantur autem venti ex sicca exhalatione, sicut pluuia ex humida euaporatione: & à Sole generantur: qui etiam eos dissipat maiore exortus ardore, resoluens in aërem atque disijciens. Nonnũquàm autem cum vaporibus humidis commisti simul, & eis coniuncti, pluuiam faciunt.

Aristo. quæ sequuntur tractat. 4. lib. Mete.

Genera-vt.

In

In terrã quoque possunt resolui, sicut vapor in aquam: verũ id & difficilius est, & rarius. Seneca quoque dicit ventũ esse aërem motum: asserit & aëri quandã spirandi atque seipsum mouendi vim esse innatam, nimirum cùm putandum non sit aërem præ cæteris elementis inertem ab ipso omnium conditore esse relictum.

CAP. X. *De terræ motu.*

QVando autem contingit intra viscera terræ plurimas generari exhalationes in concauitatibus ipsius per virtutem Solis atque astrorum ex materia ipsius terræ & humiditatis terræ immensæ, si egredi nequeãt ob nimis cõpactã terram, & nimiã ventorũ grossitiẽ, necesse est terræ fieri motũ in aliqua parte. Quod si in latũ fiat, tremor dicitur: vbi verò eleuatio fit collis in altũ, dicitur pulsio. Et hoc terræmotu contingit ciuitates opprimi, & montes generari, & etiam subrui. Neq; est mirandum, tantum habere vim exhalationẽ inclusam intra terrã, quoniã videmus ex modicis spiritibus in hominibus exitũ quærentibus, magnos subinde tremores fieri. Auditur autem aliquando sonus multo ante terræmotum, ex concussione exhalationis ad latera terræ genitus. Cæterum durationem habet iuxta exhalationis magnitudinẽ, & firmam solidamque terræ compactionem. Signa aliquot futuri terræmotus sunt. Primum, si mare nullo vento spirante subitò intumescat. Secundum, si aues solo pauidæ insideant. Tertium, si aquæ in imo puteo turbulentæ sunt.

CAP. XI. *De tonitruo & fulmine.*

Quid fulmen & tonitruum.

FIt quandoque, vt pariter eleuetur vapor calidus, & humidus, atque exhalatio calida & sicca, pariterque ascendant in mediam aëris regionem: vbi quando contingit calidam & siccam exhalationem nube ex dicto vapore genita velut pelle circundari, propter antiperistasim contrariorum, vehementius exhalatio ipsa incalescit, & exitum hinc inde petẽs, nubem concutit: quam cùm à parte inferiori, quæ debilior est, frangit, egreditur fulmen, hoc est, exhalatio inflammata, vel ante egressum per nimiam caloris vim, vel in ipsa cõcussione (sicut ex concussione lapidum naturæ igneæ, exoriuntur scintillæ) quæ ad terras propulsa, propter suam subtilitatem, corpora rara & peruia absque nocumento citius pertransiens, in interiora solet magis densa, magisq; resistentia plerunque desæuire, ipsa cõfringendo vel adurendo. Nã

Nota de fulmine.

inta-

intacta veste, hominem consumit, & carnibus illæsis sæpe ossa adurit, gladium quoq; frangit, vaginam nil lædens. Et licet secundum tempus priùs se nobis coruscatio per lumen manifestet, constat tamen prius tonitruum esse, & fulminis coruscationem ex nubium concussione (quæ tonitruum dicitur) generari. Idq; hac de caussa, quoniam sicut intellectus omnem sensum præuolat, ita visus cæteris sensibus spiritualior anteuertit auditum. Cui rei argumēto sunt, qui ligna cędunt in syluis, quos videmus securim iam in altum eleuasse ad denuò feriendum, priusquam ad aures nostras primi ict⁹ sonus deuenerit. Quemadmodum verò in terra, ex coniunctione vaporis cum exhalatione generantur lapides, cęteraque mineralia, ita contingit in superioribus quoq;, lapidem generari ex inclusione diutina exhalationis, & eius coniunctione cum nube, quæ est frigida & aquosa: qui cum fulmine deiectus, cuneus fulminis vocatur. Patet ergo quemadmodum & ventorum & terræmotus, & tonitrui atque fulgurationis eadē penè sit materia, ipsa videlicet exhalatio. Super terram enim agitata, facit ventum: in terra, terræmotum: in nube autem tonitruum. Aduersus fulmen remedia sunt, loca subterranea. non enim profundius quinque pedibus terram intrat. Secundum est, pellis vituli marini, ex quibus ob id Imperatorum tentoria fieri solent. Tertium est, laurea corona, nam laurus fulmine non læditur.

Visus anticipat auditum.

Arist. 4. libro Mete.

CAP. XII. *De halone, siue corona.*

PEr refractionem autem luminis in nubibus aquosis, contingit diuersas fieri apparentias. Cùm enim nubes vniformis, & in omnibus partibus æquam raritatem, aut densitatem habens directè sub Sole, Luna, aut astro inuenta fuerit incidit in eam ab obiecto lucidò astro luminosus radius, & nubis occursu refringitur. Prohibetur enim directè vlterius procedere, propter nubis vniformem densitatem: atque ita per extremitates nubis vbique diffunditur. Et per hanc refractionem apparet sub astro magnus circulus, lumine collustratus, in modum lucidæ coronæ, qui halon dicitur. Fit autem & sub Sole, & sub Luna, & sub Planetis alijs. Sæpius tamē circa Lunam, quàm circa Solem. Nam Sol feruido suo calore, materiam nubis disgregat, neque diu eam sub se consistere permittit. Luna autem non tantam habet vim dispergendi materiam, quantam Sol. & ideo facilius potest apparere sub

Halon sub Sole, Luna & astris.

re sub ea halon. Eadem ratione & circa astra sæpiùs apparet, quàm circa solem. Verùm id fit, cùm nubes debilis est, & sterilis, vt nec ventum valeat nec pluuiam parere. In nubibus enim aquosis & spissioribus, non videretur astrum ita suum lumen posse spargere, propter virtutis debilitatem.

CAP. XIII. *De generatione Iridis.*

IRis autem sic generatur, in nube aquosa, & vt in imbrem soluatur parata, è regione opposita Soli aut Lunæ retringũtur radij luminosi Solis aut Lunæ, eiusque imaginem obscurè, & imperfectè exprimunt, propter nimiam distantiam & interiectionem vaporum inter Solem & nubẽ. Et inde apparet in ea nube arcualis figuræ iris, tribus distincta & adornata coloribus, videlicet puniceo, viridi & purpureo. Quæ colorum distinctio inde sumitur, quia radius luminosus quanto longius protenditur, tantò debilior fit, & minus habet luminosæ claritatis, & magis ad obscuritatem atque nigredinem tendit: propter quod, radius fortior ille qui prius puniceum habebat colorem, debilior factus conuertitur in viridem. Color enim viridis magis ad nigredinem tendit & obscuritatem, quam puniceus. Ac rursum, idem radius factus debilior, tandem conuertitur in purpureum, qui amplius quàm viridis ad obscuritatẽ accedit. Differunt autẽ Iris & halon: quia Iris fit ex opposito Solis aut sui astri: halon autem directè semper sub astro. Iris etiam propter nimiam distantiam à Sole apparet nigrior: halon autem, albior & fulgidior, propter breuiorem & fortiorem radij refractionẽ ratione vicinitatis ipsius ad astrum. Rursum non tantę durationis est halon sub Sole, quãtæ Iris ex opposito Solis. Quia enim ille Soli est propinquior, idcirco citiùs dissipatur & disgregatur ab eo. Hæc autem longiùs distat. Vnde non ita citò dispergitur, diutiusque valet consistere. Præterea halon semper integer circulus apparet, & verè est. Iris autem nunquam nobis apparet integer circulus aut portio maior semicirculo: sed vel semicirculus, vna extremitate vnam nostri horizontis partem tangens, & altera oppositam: aut est portio minor semicirculo. Notandum autem quòd nonnunquam videre contingit simul duas Irides, aut interdum (licet rarius) etiam plures. Duæ autem Irides cùm simul apparent, eosdem quidem colores habent, sed situ diuerso, ita vt altera habeat puniceum, viridem & purpureum, altera autem contra-

Iris tricol.

Quomodo simul plures Irides videri contingit.

rio ordine, purpureum, viridem, & puniceum. Et illa quæ apparet debilior, imago est alterius fortioris. Quando autem tres apparere contingit, tertia vsque adeò debilis est, vt nix videri queat. Nā tertia cùm apparet, debet illa fieri ex refractione radiorum secundæ, qui valdè sunt debilis virtutis. Et habet tertia debilissima semper colores similes primæ, & fortissimæ, puniceum scilicet, viridē & purpureum. Neq; enim contingit plures duabus simul apparere aut fieri in colorum positione differentes, sed tertia semper primæ est similis.

Sed & hoc notandum est, quòd quantò Sol supra nostrum horizontem magis eleuatur, tantò minor apparet iris. Atque ob hoc in meridie, Iris fit quàm minima. In ortu verò vel occasu, maxima quę fieri potest, conspicitur. Eadem quoque ratione, in medio æstatis circa solstitiū æstiuale, quando prolixiores sunt dies, in meridie non potest omnino apparere. Post verò æquinoctium autumnale, quando sunt dies breuiores, potest per omnes horas diei sese manifestare.

CAP. XIIII. *De Parahelijs.*

CAeterum Parahelij generantur ad hunc modum. Cùm enim nubes bene densa & continua, regularis & vniformis, sita fuerit non sub Sole, neque ex opposito, sed ad latus eius propinqua, vt vertatur in pluuiam, nondum tamen versa, in illa Sol per suorum radiorum refractionem suā exprimit, formatque imaginem, sicut suam imaginem effingit Sol in ære polito & benè terso. Hæc autem imago Solis ad eius latus consistens, dicitur parahelius, à para, quod Græcis iuxta significat, & helios, quod Solem: vt dicatur parahelius, quasi iuxta Solem. Dictum est autem nubem illam debere esse densam, vt meliùs refractionem faciat continuam, vt integriorem solis suscipiat imaginem: regularem quoque & omnino vt magis vniformem, veriorem & perfectiorem exprimat imaginem propinquam etiam verti in pluuiam, vt commodius in ea repræsentetur solis imago, sicut in aqua pellucida, attamen nondum conuersam: quia si cōuersa iam esset, partibus discontinuatis non esset apta solis imaginem suscipere neque exprimere. *Parahelius quid.*

CAP. XV. *Differentia parahelij ab halone & Iride.*

DIffert autem parahelius ab halone, & Iride, primum quidem ex situ loci: quia neque sub Sole fit, vt halon: neque ex opposito, vt Iris. Nam illic quidem Sol materiam

sua

ſua virtute diſpergeret, hic verò propter nimiam diſtantiam refractio eſſet nimium debilis, quæ non ſufficeret ad imaginem Solis effingendam. Sed medio modo ad latus con ſtituitur parahelius, vt Sol nubis materiam nimia propinquitate diſſoluere nequeat, & copioſius ad nubem radij peruenire poſſint, quæ ſufficientem faciant refractionem, ad Solis imaginem efformandam. Quemadmodum autem ad latus Solis in nube eiuſmodi, qualis ſuprà deſcripta eſt, exprimit Sol ſuã imaginem, ita poteſt facere & Luna (quãquam cætera aſtra, ad perfectam talem imaginem & ſimilitudinem omnimodam efformandam nõ videantur ſufficientia) propter quod ſub parahelio etiam imago lunæ cõprehendi debet. Contingit autem non ſolùm vnum paraheliũ, verum etiam plures ſimul apparere. Teſtatur enim Plinius; tres ſimul lunas Cn. Domitio & L. Annio conſulibus, apparuiſſe. Non quòd ſecundum veritatem tres lunæ fuerint, ſed quia vna vera & duę imagines. Propter ſimilitudinem enim commune habent nomen, quemadmodum homines imaginem ipſius, cuius imago eſt, nomine ſolemus deſignare. Et in tẽpore nouitatis ſaluatoris noſtri Dei, feruntur tres ſimul apparuiſſe ſoles, id eſt, ſol vnus verus cũ duobus parahelijs: qui tandem in vnum coëuntes & conuenientes ſignificabãt (vt rectè credimus) ſanctiſſimæ Trinitatis in vnitate myſterium, quod iam per Chriſti ortum erat palàm in toto orbe faciendũ, quodq́, is qui mundo tum naſcebatur ſol iuſtitiæ, inhabitantem in ſe haberet plenitudinem totius diuinitatis. Et quod cum Chriſto homine & pater & ſpiritus ſanctus vna eſſent ſubſtantia, & vnus Deus, vna lux, vnum lumen increatum & æternum, quod eſt benedictum in ſecula. Amen.

Hæc ſunt mirabilia magna admiranda atque ſtupenda, quę ſolis & aſtrorum virtute atque efficientia ſiue in cęlo ſurſum ſiue in terra introrſum, ſiue ſuper terram deorſum fieri quotidie conſpicimus: quædam quidem frequentius, alia rarius, iuxta quod naturæ curſus expoſtulat, & iuxta quod auctor naturæ Deus voluerit atque mandauerit. Omnia enim hæc nempe ignis, grando, nix, glacies, ſpiritus turbinis ac tempeſtatis, cæteraque quæ ſuprà tractata fuère, faciunt verbum eius, eiuſque iuſſa obedienter perficiunt ad laudem gloriæ eius, qui in ſublimibus inhabitans, etiam infima poſſidet, regit ac moderatur, ſecũdum beneplacitum voluntatis ſuæ,

qui in Trinitate perfectè vnus, & in vnitate perfectè trinus viuit & regnat in secula seculorum. Amen.

FINIT LIBER SEXTVS.

PSALMVS ADMIRATIONIS mirabili Domino.

MVlta iam diximus, & explicasse videmur nobis plurima: quæ erant occulta naturæ opera forsitan nonnulla patefecimus.

Terrores ignium qui in supernis apparent explanauimus: hiatus quoque, foueas, & puteorum voragines.

Pluuias, grandinem, niuem, rorem, pruinam, caliginem, hæc omnia descripsimus.

Fontium venas & fluuiorum origines scrutati sumus, maris salsedinem: fluxum atque refluxum considerauimus.

Ventorum qui terram perflant ortum distinximus: motus quoque & tremores in visceribus terræ.

Tonitruum & fulgurum quibus terrentur homines, exposuimus ortum: halonem & parahelium & irides signauimus in nubibus desuper.

Hæc omnia tractauimus, & explicasse nõnulla videbimur: tu enim Deus reuelasti nobis opera tua.

Veruntamen quæ adhuc occulta sunt nobis, plurima sunt: & parua nimis est portio eorum quæ nouimus, si conferatur ad ea quæ seruantur occultata à nobis.

Quæ cognoscimus sunt pauca nimium, & ea ipsa quæ fortè cognouimus, sunt heu nimium tenuiter à nobis cognita.

Nimium tenuis est & obscura scientia nostra, neque est vel vnum ex cunctis operibus altißimi, quod sit pro dignitate sua nobis cognitum.

Mitto cætera, fontem considero, qui scaturit de visceribus terræ, quẽ per vmbilicum suum resudando ebullit ipsa, iactu perpetuo.

Quis pro dignitate spectaculum istud vel modicum contemplari poterit? quis expendere sufficiet ortum aquarum tantarum, & fluxum perpetuum?

Surge diluculo, accede ad fontem, qui est in planitie ista, persta iuxta illum, neque abscedat vsque ad meridiem.

Et cùm aduenerit meridies, non te auocet ventris cupiditas à considera-

ſideratione tua: perſeuera aſtans tuo ſpectaculo, vſque in veſperam & noctem profundam.

Habe intentos ſemper oculos ad aquam, quæ ebullit de ore ipſius, attende ad dulcem ſonitum, quem aquarum ſupra petras caſus continuus immittit in aures tuas

Dic mihi vbi ſic perſtiteris, ſi vlla vnquam hora defuit tibi ſpectaculum tuum: num vel breuiſsima morula defectum paſſus ſis aquæ ebullientis?

Aquam quæ deprompta erat, non videbas redire iterū in ventrem fontis, vnde egreſſus fuerat, in riuulos atque fluuiolos deriuari conſpiciebas per alueolos, ſuper faciem terræ.

Vniuerſam aquam iſtam ſi tibi placuiſſet colligere, accepiſſes certè vaſorum plurium plenam amplitudinem, in non multo tempore.

Et quidem parum id forſitan. ſi diei tantùm vnius ſpatio perduraret fluxus eiuſmodi: nunc verò curſus eſt & impetus effluxionis perpetuus, & indeficiens in plurima ſecula.

Si collectæ ſtarent aquæ quæ effluxerunt è fonticulo iſto minimo, ab initio ortus eius conſpiceretur vtique veluti flumen magnum aquarum copia inundantium.

Fontes enim hi, ecce ſteterunt in diebus patrum noſtrorum ante ſecula plurima, antequam annorum centenarios plurimos, vt ſcaturiebant, ita ebulliunt & hodie.

Vnde verò tantam tu dicis ô ſpectator aquarum copiam? & vbi continebantur, priuſquam exirent per os fonticuli?

Quod eſt penu in quo ſeruatur tanta multitudo aquarum, vt non deficiat fluxus ex eo in tanta tempora?

In montibus affirmabis principium earum: aërem aſsignabis mihi in materiam?

Vnde verò virtus earum tanta in viſceribus terræ, vt iſta ſic perpetua fiat & indeficiens aquarum generatio?

Dic mihi qui habes intelligentiam & ſcientiam, ſi alium habeas quàm Deum auctorem horum mirabilium?

Magne, magne Deus, contemplor, & contemplari non ſufficio: in conſideratione mea hebeſcit acies cordis mei.

Si voluero plenam eloqui veritatem ſuper ijs quæ præconſiderata ſunt dicam tibi in confeſsione laudis, quoniam tu auctor es omnium ſimul horum mirabilium.

De tua fœcunditate ſcaturiunt fontes aquarum, in te ſunt venæ fontium, qui vena es aquarum viuentium.

Sed & cætera omnia quæcunque miratur homo, & non ſufficit,

abs te

abs te vno procedunt: confiteor hoc tibi ad laudem & gloriam tuam.

Multa diximus, & pauca omnino sunt atque exilia: non enim pro dignitate explicare sufficimus maiestatem operum tuorum, quæ sunt mirabilia.

Confitebor tibi Domine, & psallam donec fuero: magnus enim tu es, & nimis nimium laudabilis,

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc & semper, & in secula seculorũ. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM VII. CONSIDERATIONIS PHYSICAE, DE CAELO ET MVNDO,

PRAEFATIO.

Osteaquam in libris superioribus de Rerum Naturalium principijs & caussis, deq; motu & alijs quibusdam rerũ naturalium accidentibus, nempe infinito ac finito, loco, vacuo, & tempore, de rerum quoque naturalium generationibus & corruptionibus, deque meteorologicis impressionibus determinauimus, restat vt de totius vniuersi dispositione & partiũ situ, deq; cælestibus illis orbibus (quæ sunt omniũ corporum secundũ corporis rationẽ nobilissima) specialius aliqua dicamus: de numero videlicet, ordine, dispositione, virtute, deq; motibus eorundem, & in hæc inferiora influxibus. Peculiariter verò de duobus illis luminaribus quæ Deus præ cæteris insigniter in temporum distinctionem & rerum vicissitudinẽ in cælis constituit, ad hominũ vtilitatẽ (Solem dico & Lunã) deq; horũ peculiarib⁹ motib⁹, quomodo dies, annos atq; mense nobis distinguãt, generationes adducant atq; corruptiones, quomodo nobis plenilunia & nouilunia ab eis contingant. Vnde eclypses siue solares siue lunares, vnde solstitia atque æquinoctia, & inuiolabilis iste proce-

dat temporum ordo. Vehementer enim ista sobriè cognita ad Dei gloriam profuerint contemplantibus, & ad ea quę de generationibus & corruptionibus dicta sunt, non parũ prę-stabunt adiumenti. Primùm itaque totius mundialis machinæ dispositionem & situm figuraliter describemus, ac deinde ad cælestium cōsiderationem transibimus: præmissis interim aliquot diuisionibus, & definitionibus, hisce atque horum cognitione nonnihil lucis adferentibus.

CAP. I. *Quædam diuisiones & definitiones sequentibus necessaria.*

EOrum quæ natura sunt, alia sunt corpora magnitudinésue, alia corpora ac magnitudinem habent, alia principia habentiũ sunt.

Quæ verba hunc habent sensum, eorum quæ in rerum natura existunt, quædam sunt quantitates corporeæ, aut lineæ, aut superficies: alia sunt corpora prædicamenti substantiæ, quæ in se vti accidentia habent huiusmodi quantitates: alia sunt principia substantiæ corporeæ, quippe materia & forma. Ad huius diuisionis notitiam subduntur definitiones continui, & specierum ipsius, quarum est hæc continui.

Continuũ est, quod indiuisibilia semper diuisibile est.

Id est, quantitas continua permanens est quantitas, quæ potest secari in partes proportionales, ita vt nunquã sit peruenire ad partem in alias non diuisibilem, nec inconueniens est sic processum esse in infinitum, cùm hoc solùm potentia & non actu sit. De parte proportionali quid sit, priùs est dictum. Dictum quoque est priùs quantitatem continuam ex indiuisibilibus non componi, cuius oppositum sequeretur, si ad partem indiuisibilem deueniretur. Patet hinc excludi tempus & numerum, continuum autem cùm in tres diuidatur species, rectè singularum definitiones subdũtur, quarum est corporis hæc,

Corpus est, quod est diuisibile omni ex parte.

Id est, corporea quantitas, est quantitas longa, lata & profunda, seu quę mensuratur longitudine, latitudine, & profunditate seu crassitie, quæ tres dimensiones sunt.

Linea est magnitudo que ad vnum est diuisibilis.

Id est, linea est quantitas continua permanēs, vnica dimensione, scilicet longitudine, potens secari.

Superficies est ea quæ ad duo est diuisibilis.

Hoc est, superficies est, quantitas continua permanens,

quæ

quæ duabus dimensionibus tantùm (scilicet longitudine & latitudine) est diuisibilis. Hisce itaque definitis, commodum de motu locali corpori quanto attributo, nonnihil dicendũ videtur, qui diuiditur sic.

Motuum localium seu (vt dicit Arist.) lationum, alius est rectus alius curuus, alius ex hisce mistus.

Cuius membra, ex subiectis eorundem descriptionibus, euadent manifesta.

Motus rectus est, quo sursum itur atque deorsum.

Id est, motus elementorum naturalis, ad locum videlicet naturalem, rectus est, qui per lineam quæ diameter mundi est, fit, siue sursum, siue deorsum fit.

Motus sursum dicitur, quo è medio pergitur.

Id est motus rectus sursum dicitur, quo è cẽtro terræ tenditur per rectam lineam.

Motus deorsum dicitur, quo ad medium proficiscitur.

Id est, quo ad centrum terræ per rectam tenditur lineam.

Motus circularis est, quæ circa medium fit.

Hoc est, motus circularis est, qui fit circa centrum terræ secundum partes æqualiter distantes à centro. Atque horum motuum, soli rectus & circulares simplices dicũtur, eò quòd per lineam simplicem fiunt, videlicet rectam & circularem. Discribitur autem linea simplex sic,

Linea simplex est, quæ in omnibus sui partibus vniformis est, secundum rectitudinem aut curuitatem.

Quales sunt linea recta, & circularis. Atqui hæc quæ de motu dicta sunt, ipsis simplicibus corporibus esse tantùm applicanda (iuxta Aristotelis sententiam) non vsque quaque fuerit difficile aduertere, quibus præcipuè huiusmodi motus competunt. Colligitur tamen ex dictis admodum facile, quis motus rectus, quis curuus, quis sursum, quisúe deorsum atque ita deinceps iuxta vulgi accipiendi modum.

Motus mistus est, qui fit secundum magnitudinem, partim rectam, & partim curuam.

Vt motus, per arcum & neruum, sic motus venti obliquus, imò propemodum cuiuslibet misti motus. Quoniam corporum quædam grauia, quædã leuia, quædam neutra sunt, pretium operæ videtur, horum definitiones subijcere.

Est igitur leue, id quod aptum est è medio ferri.

Id est, quod è centro terræ, aptum est sursum moueri, vt

aër ignis.

Graue est id quod aptum est ad medium ferri.

Hoc est, quod ad centrum terræ tendit ex naturali motu & proprio, vt aqua & terra. Porro hic animaduertendum est, quædam simpliciter leuia esse, vt ignis: simpliciter leuia aut grauia, vt terra: alia tantùm respectu alterius, vt aqua si conferatur terræ, leuis est, & nõ simpliciter: & aër collatus igni, grauis, non tamen simpliciter. Vnde &c.

Leuissimum dicitur id quod super omnia collocatur, quæ sursum pergunt.

Qualis est Solis ignis.

Grauissimum est id quod sub his omnibus collocatur, quæ deorsum feruntur.

Vt sola terra hinc infertur, cælestes orbes neque graues, neque leues esse, nõ enim aut sursum aut deorsum ferri, apti sunt, sed solum circulariter, qui motus perfectissimus est, vt & ipsa circularis figura. Quod autem dicitur leuissimum poni super omnia, &c. intelligendum est inter elementa, ne cælo ipsi competere putetur.

CAP. II. *De totius vniuersi dispositione, & ordine omnium quæ sunt in eo.*

VNiuersitas mundi, atque mundus vniuersus, simplicibus constat atque mistis corporibus.

Simplicia corpora sunt, quæ motus secundum naturam principium habent.

Id est, quibus motus simplex secundum naturam propriã non ab alijs participatam competit. Huiusmodi sunt quatuor elementa.

Composita sunt, quæ mouentur ad nutum simplicis dominantis.

Qualia sunt omnia mista corpora. Simplicium sunt quædam quæ nullam suscipiunt primarum qualitatum, nec proinde secundarum, quæ ex primarum certa proportione consurgunt. Hæc sunt cælestia corpora, quæ nec grauia, nec leuia sunt (alioqui enim sursum mouerentur aut deorsum) sed naturaliter mouentur motu circulari, qui motus cùm sit perfectissimus omnium, sicut & circulus est figura perfectissima, & maximè vniformis, conuenit corpori perfectissimo sphericam figuram habenti. Alia sunt simplicia corpora, quę qualitates primas sibi habẽt determinatas. Ipsa

Arist. 1. li. de cælo. Idẽ 8 lib. Phys. & lib. 2. de cælo.

sunt

ſunt elementa quatuor, ignis, aër, aqua, terra. Inter quæ propter repugnantiam qualitatum actiuarum, cùm ſit pugna atque inimicitia perpetua, ob proportionem tamen actiuæ virtutis in ſuperiori, & reſiſtentiæ in inferioribus, haud dubiè ordinatiſsimã, nullũ horũ cõtigit ab initio deficere Horũ ignis vt ſummè leuis, rariſsim⁹ atque puriſsim⁹, ſurſum habitat, ſuam conuexã ſuperficiem habens ſimul cũ cõcaua ſuperficie orbis lunæ. Poſt ignem ſequitur aër, tribus partibus ſiue regionibus (vt in præcedente libro fuit declaratum) diſtinctus. Aëri proxima eſt aqua, quæ in principio quidem creationis rerum ſic terra ambiebat per circuitum, & reſpõdebat iuxta ſuã ſuperficiem conuexã ſuperficiei cõcauæ aëris, quomodo nunc ignis ambit aërem, & ſuperficiei cõcauæ cæli lunaris ſecundũ ſuã conuexam ſuperficiem adæquatè reſpondet; Verùm propter habitationem hominum, ex Geneſi patet omnipotentis iuſſu aquã congregatam eſſe in locũ vnũ, vt appareret arida, hoc eſt, terra, fieretque apta habitationi hominũ, & fructificatione gignendorũ ex ea. Miſta verò corpora, in locis elementorũ ſuã habent manſionem. Vnũquodque iuxta ſuæ naturæ conſtitutionem, quædã quidem in aëre, quædam in aqua, alia in terris. Poſſunt autem miſta corpora vniuerſa quinque gradibus ſummatim complecti. In primo gradu & infimo ſunt miſta imperfecta, id eſt, impreſsiones meteorologicæ, de quibus iã in præcedenti libro determinauimus. In ſecundo gradu ſunt lapides & mineralia quæ in terris gignuntur, & ob longiorem durationem merentur altiori gradu à prædictis reponi. Atq; hæc omnia ſunt inanimata. Tertius gradus habet omnes plantas arbores, & herbas, & quæcunque vitam habent vegetatiuã, id eſt, quæ nutriũtur, augentur, & generant ſibi ſimile: Quartus, continet omnia animalia bruta. In quinto autem & perfectiſsimo gradu eſt ſpecies humana, ad quam vt finem ordinantur cæteri omnes gradus inferiores. In cuius iudiciũ ſexto demũ die omnibus diſpoſitis & perfectis, nouiſsime Deus creauit hominem.

Gene. I. — *Quinque gradus miſtorum corporum.* — *Gene. I.*

CAP. III. *De elemento ignis ſpecialis determinatio.*

QVanquam autem de elementis in libro quinto tractatũ eſt, quantũ ad rationem elementi & qualitates elemẽtares pertinet, hoc tamen loco aliqua ſunt ſpecialiter dicẽda, quæ alias ipſorũ cõditiones reſpiciũt: vt puta de modo

existenti:de perfectione,de situ locali,& huiusmodi, quæ huic loco magis competunt. Et primùm quidem de ignis elemento,quomodo & vbi existat, & quam ob caussam non videatur,est dicendũ. De hoc enim elemento quidã addubitant,nonnulli planè negant, sensui magis quàm rationi credẽtes,ob hoc scilicet quòd oculis ipsum nõ videant,credere rationi recusantes.Putant enim elementũ tantũ(nimirũ decupla proportione aëris sphærã excedẽs)nõ posse penit' latere oculorum corporaliũ aspectum,ita vt nec serenissimis noctibus videri posit,quando neque à nubiũ obiectarũ dẽsitate,neque à solis lumine, vllũ videtur impedimẽtũ. Verùm isti ex luce candelarum, carbonũ & facũ, quæ apud nos sunt, seipsos paralogizãt atque decipiunt, somniantes vel carbonarium,vel lignarium aliquem ignem esse debere eũ quem elemẽtarẽ dicimus. Qua in re manifestatio crassissimè illos iudicare,nõ attendẽtes maximã disimiltudinẽ quæ inter ignẽ materialẽ (qui nobis in vsu est, ad illuminãdas tenebras,aliaque necessaria peragenda)& illum elementarem,qui ad totius vniuersi decorem,cælo proximus, locũ quartum posidet. Ignis enim quo vtimur,non ignis est(vt in libro de generatione & corruptione diximus) sed igneum aliquid. Non enim corpus simplex est,sed mistum: longisimeque abest ab illa raritate quæ igni competit elemẽtari. Est enim ignis iste nostri vsus admodũ compactus,spissus,& planè opacus in se ipso,minimeque trãsparens. Quod vel ex hoc facile patere potest,quoniam candela candelę apposita vmbrã facit,quod certè non faceret, si ignis candelæ corpus perspicuum esset siue transparens. Docet item experientia,quòd directè trans ipsum ignem nostri vsus, nihil videre posumus,quòdque visum impediat,ne suũ percipiat obiectũ. At verò ignis elementaris,in sua natura & in sua sphæra decuplo rarior est, quàm sit aër etiam purus & nullo vento commistus. Est si vllũ elementũ purum est (Aristotele teste)creditur esse ignis: vtpote cælo proximũ, vbi dificilius est fieri vllam commistionem. Vnde si aër decuplo densior,non potest terminare visum nostrũ, sed est transparens & perspicuus, quanto magis non poterit terminare visum ignis decuplo rarior, sed erit transparentior & magis perspicu' aëre in proportione decupla? Quòd autẽ visum nostrum non terminet aër manifestum est sensus experientia,

Ignis elemẽtaris maxima raritas.

tia. Nam nisi motu & flatu venti illū experirētur rudes homines (quibus tamē æquè sunt sensus vt doctioribus) planè negaturi essent aërem, assererentque vacuum esse vsque ad cælos. Sed experientijs solis, ijsque certissimis, & manifestissimis, de aëris existentia certificātur. De igne verò quoniam nimiū est à nobis elongatus, non possunt sic haberi experientiæ: propter quod, ad credendum eius existentiam quidam inueniūtur tardiores. Ratione tamen efficaci est demonstrabile, talem qualem iam diximus ignis sphæram esse regioni cælesti contiguā. Præthereà, nullum corpus diaphanum, id est, perspicuū, vel transparens, per se terminat visum propter suam transparentiam, sed solum corpus opacum & non transparens visum terminat & penetrare non patitur. Quapropter si ignis in sua sphæra talis esset, qualis apud nos essetque visibilis, & visus nostri terminatiuus, vt corpus opacum, necesse foret omnes stellas firmamenti, & planetas, ipsum quoque Solem perpetuo nobis eclipsari, nec possent à nobis vnquam videri. Cùm enim per circuitū vndique ambiat ignis totam aëris sphæram, ex omni parte lumē cæleste impediretur à luce ignis. Totum ergo decorem cæli talis ignis nobis abscōderet, & penitus auferret. Quapropter voluit illum Deus disponens omnia suauiter, in maxima raritate (vti eius naturæ conueniebat) cōstituere. Quòd si quis interroget ignis ille elementaris tantus, vnde habet nutrimentum? Videtur enim totus aër tanto nutriendo igni non sufficere. Attamen debere ignem nutriri continuo aliquo combustibili, videtur monstrare experientia. Dicendū est, ignem quidem in aliena materia non posse subsistere, neq; teneri, nisi continuò nutriatur adiecto combustibili. In sua autem sphera in materia propria, non eget vllius combustibilis nutritione, vt in naturali loco suo seruetur, nihilo certè magis quàm aër, aqua vel terra vllo indigent nutrimēto. Hæc propter simpliciū quorundā sensualem dubitationē de ignis elemēto dicta, voluimus ne ob sensus nostri angustiā diuinæ maiestatis amplitudini aut magnificētiæ operū derogemus. Tam amplam enim & ex præcipuis mundialis machinæ partibus vnam abnegare creaturam, ac per hoc pulcherrimum illum ordinem & proportionē ordinatissimā, quæ in quatuor elementis cōsideratur, propter sensus crassitiē destruere, quid aliud est, quàm ob nostram angustiā diui-

Obiectio.

Solutio.

Attende.

æ potentiæ,& ſapientiæ amplitudinem conſtringere.

CAP. IIII. *De ſitu elemẽti aquæ, & terræ diſcoopertione.*

DE aquarum etiam ſitu non inutiliter mouetur difficultas, ex eo quod iam antè primo capitulo dictum eſt, & ad oculũ manifeſtè cernimus terram non eſſe ex omni parte aquis circundatam, ſed ſecundum partes aliquas eſſe diſcoopertam aquis. Tale autem aliquid in nullo omnino aliarum ſphærarum accidere videmus. Nam aër ex omni parte ambit aquam, & ignis ex omni parte aërem, ac deinde in cæleſtibus orbibus quilibet ſuperior, ex omni parte ambit inferiorem. Vnde apparet, hunc aquæ ſitum quem nunc habet, non eſſe prorſus illi naturalem, ſed iuxta ſitum naturalem debere ipſum ambire & circundare ex omni parte ſphæram terræ. Quærimus ergo ad cognitionem operis Dei, an ſola diuina virtute abſque cooperatione naturæ iſta terræ diſcoopertio, & aquarum ſeparatio facta ſit, an ſimul vlla naturalis virtus ad hanc rem concurrerit. Et ſi ſola diuina virtute id factum dicamus in principio, die tertio diſtinctionis rerum, an vſque nunc eodem modo, Deus miraculo è ſua ſola virtute eam ita cõtineat. De hac re quorũdã Aſtronomorũ ſẽtẽtia eſt, terram ſuam ſiccitate obſiſtere humori aquæ, ſicque eam velut fugare atque à ſe repellere, per ſuam actiuitatem, in aliquot partibus, quantum promiſtorum conſeruatione, & ſpecialiter viuentiũ atque hominum vita conſeruanda eſt neceſſariũ. Cur autem terra ab vna parte plus quàm ab alia aquam pellat, cauſſam aſſignant ex adiutorio cæleſtis corporis. Dicunt enim in parte Septẽtrionali, iuxta polum noſtrũ eſſe ſtellas, quaſdam de natura Saturni, frigidas, & ſiccas, quarũ aſſiduis impreſſionibus atq; efficacibus influentijs ipſa terra vehementer adiuta, fortificata, & corroborata in ſua ſiccitate poſsit ſeſe diſcooperire, & aquas propulſare. In cuius ſignum adducunt, quòd terra à parte Septentrionali ſemper manet detecta. Aſſerunt inſuper etiam ſi per miraculum Deus die tertio non cògregaſſet aquas, quòd temporis tamen ſucceſſu naturaliter hoc ipſum effectum fuiſſet per virtutes naturales prædictas: impoſſibile tamen fuiſſet ſic citò, & ſubitò id fieri aliter quàm virtute Dei: quoniam agentia naturalia nihil agunt in inſtanti ſed ſucceſſiuè, in operationibus naturalibus. Alij dicũt, etiam ſi nõ fuiſſet virtus prædicta ſufficiens cauſſa, ad efficien-

ficiendum in principio terræ denudationem & discoopertionem sufficere, tamen eam posse, ad sic terram in sua discoopertione conseruandum. Minoris enim virtutis est, quippiam in statu aliquo conseruare, quàm primò in eum perducere: quemadmodum medicinæ ars in vita hominem seruat, quæ tamen vitam minimè donare potest non habenti.

Verùm cùm prędicta sint omnino incerta (quis enim definire nobis poterit an virtus aliqua talis sit in terra, vel in cælestibus constellationibus ad eam rem sufficiens?) pręstat vt eo quod certissimum est contenti simus: hoc autem est, quòd ex infallibili doctrina sanctæ scripturę didicimus, nempe diuina vitute terram esse discoopertam, verbo & iussione omnipotentis Dei, dicentis (vt primo capite Geneseos scribitur) Congregentur aquę quę sub cęlo sunt in locum vnum, & appareat arida. Cuius verbi sanè potentissimi efficacia, credimus vsque nunc permansisse aquā in eo situ & loco quem tunc accepit, & in quo nunc cernitur: ita scilicet vt terram non quomodo ab initio ex omni parte circundet, sed ex magna parte nudam velut circumlambat. Et licet forsitan veritatem habeat, quædam astra sua virtute ad hoc cooperari (Deus enim per caussas secundas multa conseruat quæ per seipsum fecit ab initio) quia tamen sancta scriptura de hac re loquens, non nisi Deo totum tribuit, idcirco neque nos adijcere quicquam volumus. Nam præter iam supradictam Genesis auctoritatem, ita in prouerbijs clamat Sapientia. Quando circundabat mari terminū suum, quando legem ponebat aquis ne transirent fines suos, ego aderā cum eo cuncta componens. Et Prouerbiorum xxx. capit. vir cum quo loququtus est Deus interrogat, dicens: Quis conclusit aquas quasi in vestimento? Et manifestum est, quòd pro responsione subauditur, Dei potentia. Similiter Iob xxviii. de Deo dicitur. Qui fecit ventis pondus, & aquas appendit in mensura: Quando ponebat pluuijs legem, & viam procellis sonantibus. Iterum Psalm. xxxii. Congregans sicut in vtre aquas maris, ponens in thesauris abyssos. Et quomodo de montibus alicubi loquitur Psalmista dicens? Terminum posuisti eis quem non transgredientur, neque conuertentur operire terram, sic nihil dubium est, quin & de aquis nos loqui oporteat. His ergo modis cùm scriptura totum hoc mira-

Certior sententia. *Gene, 1.* *Prouerb. 8.* *Proue. 30.* *Iob 28.* *Psalm 32.* *Psal. 103.*

culum Deo ascribat, nobis videtur superuacaneum aliā caussam quærere. Si autē roges, Num ergo continuò miraculum facit Deus, dum ita terram continet denudatam? Audi, Semel loquutus est Deus verbum virtutis, & sermonem potentem protulit in die tertio, nec opus est, vt loquatur iterū. Voluit enim vt effectum haberet sua illa iussio, donec super terrā esset mistorū habitatio: quod est vsq; in cōsummationē seculi. Miraculo quidē hæc terræ denudatio primū facta est: iā sic manet terra absq; nouo miraculo, & se aqua vbi semel posita est cōtinet, absque nouo miraculo. Non enim inobedientes sunt creaturæ naturales vt homo: cui necesse est sæpius eadem vel præcipere, vel prohibere, propter inobediētiæ promptitudinē. Si iterū roges, nū violenter aqua cōtinetur & cohibetur in vnum locum, vt non terram circūdet, posteaquàm à situ & statu primo naturali priuatur? Audi iterum: Si quidem sola naturæ virtute per vim terræ, aut operationem Astrorum id factū esset, violentia vtique dicenda foret. At verò cum verbo & iussione omnipotentis Dei (qui totius naturæ auctor, rector, & gubernator est) constet omnia hæc peracta, quomodo dicere poterimus, aquā in suo situ ex hoc vllam pati violentiam, quamuis iam non vt ab initio terram circuncingat? Quomodo enim violentum & vllius creatæ naturæ poterit esse contrarium, quod ex voluntate est, & iussione Domini naturæ, dulciter gubernantis, & disponentis omnia suauiter? Quomodo in familia bene ordinata & subiecta violentum esse poterit aliquid eorum quæ paterfamilias sua voluntate disposuit? Non ergo nunc violenter cohibetur aqua ne circundet terram, sed suauiter & dulciter sese continet Dei imperio obsequens, vsque dū in consummatione seculi (mistis omnibus comsummatis) eiusdem verbi iussione suum locum recipiat.

Nota firmorē rerū naturaliū, quàm hominis obediētiam.

Sapient. 8.

CAP. V. *De terræ immobilitate & minima quantitate.*

OMnium autem infima est terra, quæ medium mundi obtinens, quasi totius mundialis spæræ centrum, penitus immobilis perpetua firmitate consistit: circa quam vt cētrum immobile voluuntur amplissimi illi cælorum orbes, simul & alia elementa superiora continuo motu mouentur, ignis scilicet, aër & aqua. Soli enim terræ conuenit prorsus secundum locum immobilem cōsistere, vt secundum se totam nunquam moueri posit, neque motu circulari, neque

mo

motu recto. Est enim quasi mundi centrũ, ab altissimo Deo posita in medio totius mundialis machinæ. Vnde sicut in corpore sphærico, quod circulariter mouetur, cunctæ ipsius partes mouẽtur, circulariter solo ipso centro (circa quod aliæ partes voluuntur) immoto permanente: ita & de terra intelligendum est, quòd sola in medio mundi stat immobilis. Quemadmodum per Sapientem dicitur, Generatio præterit, generatio aduenit, terra autẽ in æternum stat. Quòd si quis obijciat, fieri non posse, vt terra quæ tantæ quantitatis moles nobis videtur, centrum esse dicatur, cùm centrum habeat rationem puncti, sitque indiuisibilis punctus corporis alicuius sphærici, ipsa autem terræ substantia nequaquã sit indiuisibilis, neque punctualis, sed in plura miliarum milia sit diuisibilis. Huic obiectioni respondetur dicẽdo, quòd terra tametsi nobis pusillis, & pusilla semper contemplantibus magnæ admodũ quãtitatis esse videatur, si tamẽ eã cõferamus ad totius mũdialis machinæ, & cælestium orbiũ magnitudinem, non posse aliter, quàm pũctum censeri, atque æstimari, non quidem quòd realiter, punctus sit indiuisibilis, sed quia per comparationem (propter immensum quantitatis superexcessum) non aliud quàm punctus videbitur, adeò quòd si totus globus terræ fingatur in firmamento positus lucere sicut stellæ, qui nunc sunt in firmamento, penitus non posset videri præ nimia sua paruitate, sicut & multę alię stellæ ob suam paruitatem nunquàm apparent. Nam (vt tradunt expertissimi, probatissimique Astronomi) minimæ stellæ visu notabiles, quæ in firmamento consistunt, quantitate sunt maiores tota terra decies & octies: quę tamen minimæ sunt inter eas quas visu notare possumus, atque distinguere. Ad quod plenius mente intelligdũ (quãdoquidem sensui videtur irrationabile) aduertẽdũ est, iuxta Ptolemei Alphragani, aliorumque expertissimorum Astronomorum auctoritatẽ, stellas firmamenti in sex magnitudinem differentias distingui. Sunt enim primæ magnitudinis numero XVI. quarum quælibet maior est tota terra centies, & septies. Sunt aliæ secundæ magnitudinis, numero XLV. quarum quælibet maior est terra nonagies. In tertia magnitudine sunt ducentæ & octo, maiores terra septuagies & bis. Quartæ magnitudinis stellæ sunt ducẽtæ sexagintaquatuor, maiores terra quinquagesies quater. In quinta

Terra centrũ mundi.

Nota magnitudinẽ stellarũ firmamenti.

ta magnitudine sunt ducentæ decem & septem, quarum quęlibet maior est terra trigesies quinquies. Sextæ autem magnitudinis sunt stellæ ducentæ quadraginta nouem, & quælibet earum est maior terra decies, & octies, Et istæ sunt minimè visibiles, quæ ab Astrologis sunt notatæ: de quibus dicit Alphraganus, quòd minima stellarum visu notabilium, maior est tota terra. Sunt verò præter has aliæ, non in determinato numero, visu non distinguibiles, quarum numerum solus Deus cognouit: iuxta quod in Psalmis dicitur, Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat. Et ad Abraham voce domini dicitur, Aspice cælũ, & numera stellas, si potes. Ex quibus manifestissimè patet, quòd rectè dictum sit totam terram in comparatione ad firmamẽtum nihil esse aliud quàm punctum quoddam & centrum.

Psal.146.

Gene.15.

Quantò magis ergo si ad cęlum illud supremũ, quod empyreum nominatur, quantitate & mole (vt ex sequentibus patebit) longè maius conferatur? Adiuro te lector quisquis es Christiano pectore, etiam atque etiam perpendas ex his quæ dicta sunt, quàm sit miseranda sors eorum hominum, qui propter angustissima huius terræ prædia illam cœlestem perdunt amplitudinem. Iterum, quàm vanè, & sine caussa sese efferunt, qui in terrenis gloriantur possessionibus. Rursum, quàm miseri sunt, & nimium malè sibi consulentes, qui pro terra aut ijs quę in terra sunt possessionibus adinuicẽ contendunt mutuo, se fraudãt, ac decipiunt, non raro etiam peierantes, omni ęquitatis ratione postposita: ita scilicet punctalem terræ angustiam immensæ cælorum amplitudini præeligentes Nam etiam si terram totam quis obtineat (id tamen quod nulli adhuc hominum potuit contingere) quid ille aliud quàm punctum rapuit? quid ille aliud quam punctum manibus tenent? in centro dominatur, in atomo tenet imperium. Illi ergo qui pro terræ minima portiuncula, vtpote pro agello, pro angusto prædiolo, pro demoncula siue casula contendunt, suntúe soliciti, quid aliud moliuntur, quid agunt, quid quærunt nisi de puncto (si id rectè potest intelligi) punctum tollere? O vanas hominum curas, O pectora cęca. Disce ô miser, infelix attende, pro quàm minima recula, quàm maximum perdas thesaurum: & pro angusto formicarum nidulo, quàm amplissimum abijcias palatium, terrenam sortem

dum

dum cælesti præeligis,

CAP. VI. *Vnde terra habeat suam immobilitatem atque firmitatem.*

QVòd si quis roget, vnde hoc habeat terra, vt immobilis in medio iaceat cùm & sphæricam habeat figuram, quæ admodum in se mobilis est, & fundamentum nullum videatur habere stabilitatis, cum in aquis cernamus ea velut natare, quæ minimè sunt stabiles, sed fluunt perpetuo? Ad hanc rem non aliam possumus assignare caussam conuenientiorem illa, quàm supra de terræ denudatione diximus, quod scilicet verbo & iussione Dei suam hanc habeat stabilitatem. Quemadmodum enim aquarum in vnũ collectionem suprà ostendimus in scriptura soli Deo ascribi, sic & ista terræ confirmatio in plerisque scripturarum locis inuenitur, Deo soli attributa, vnde illuminatissimus ille Psalmographus canit, Qui fundasti terrã super stabilitatem suã: non inclinabitur in seculum seculi. Rursum, Initio tu domine terram fundasti. Et iterũ, Qui firmauit terrã super aquas. Et ex persona domini in alio Psalmo, Ego cõfirmaui columnas terræ: hoc est, sic eã stabiliui, & confirmaui in sua firmitate, ac si colũni subiectis fecissem immobilẽ. Idem est quod in Prouerbijs dicit Sapientia, Quando appendebat fundamẽta terræ, & cætera. Item, Dominus sapentia fundauit terrã. Et in libro Iob, Qui appendit terram super nihilũ. Ac rursum ex persona domini, Quãdo ponebam fundamenra terræ. Nec dubiũ, quin sicut verbo domini cæli firmati sunt, ita sit & terra verbo domini fundata.

Psal. 103. Psal. 101. Psal. 135. Psal. 75. Prouer. 8. Prouer. 3. Iob. 26. Iob 38. Psal. 33.

CAP. VII. *De terræ rotunditate, & montium eleuatione in terra.*

ESt autẽ terra rotũda ac figuræ sphæricæ, quemadmodũ & Physici & astronomi suis demonstrationib⁹, & rationibus probãt. Quod tamen si perfectã debeat habere virtutem, intelligendum videtur secundum suam naturalem conditionem, non secundum eum situm in quo nunc est, propter hominum vtilitatem. Congruebat namque viuentium vtilitati, & præcipuè hominis (propter quẽ omnia facta sunt) quasdam terræ partes esse sublimiores, alias verò depressiores & humiliores. Sic enim propter diuersas complexiones diuersarum partiũ terræ, diuersitates mineralium, & terræ nas-

Quare Deus in terra montes, & vallas constituit.

nascentium, atque animaliũ nobis conferũtur. Nã in huiusmodi quidem locis optima sunt pascua, in eiusmodi vina optima maturescũt. In alijs verò frumenta pinguia, & plena in alijs fructus optimi nascuntur. In alijs autem locis generantur mineralia, alibi specierum aromaticarum multa copia, alibi ligna preciosa & salutares herbæ, bestięque mirabiles gignuntur. In alijs locis, aliæ generantur diuersitates rerũ quàm plurimæ. Sic igitur in qualibet terrę plaga, secundum quod per montes, & valles variè disposita est, varia vegetatiua atque animalia progignuntur. Et quędã quidem in vallibus felicius nascuntur, quę non ita feliciter aut omnino non in montibus progignerentur, vbi nimius esset caloris ardor: è contrario, alia in montibus felicissimè gignuntur, quę minimè in vallibus, propter Solis defectum aut aliam quãlibet caussam. Voluit ergo optimus ille, & perfectissimus naturę artifex creator & gubernator, temporũ atque regionum vicissitudines alternare, vt omni ex parte sufficiens esset hominum prouisio, abundantissimamque illi pręberet diuersorũ bonorũ copiã, eorũ quæ humanis vsibus poterãt deseruire, vt illi quẽ tã magnificè condidit, munificentissimè etiã in cũctis faceret esse prouisum: pariterq; vt ex tot rerum opprimarũ diuersitatibus, ipsius infinitã sapientiam amplius demireremur, quã in vniformi opere nõ ita pefectè neque ita plenè potuissemus conspicere. Itaque propter istã terræ inæqualitatẽ, manifestũ est, terram secũdum eum statũ in quo nunc est, non esse omnino rotũdã, si punctualiter loquamur. Verùm tamen si crasso modo loqui volumus, clarum est, quòd mõtiũ ista eleuatio, & vallium depressio nihil obstabit, quo minus rotunda terra dicatur. Nã eleuationes eiusmodi atque depressiones, cõparatione facta ad totã terrã, quasi nulliùs sunt estimationis, & insensibiles. Vnde si quis in aëre plurimũ eleuatus esset, videretque terram ex alto, penitus rotũdã eam iudicaret, nec impediret eius iudicium montiũ eleuatio, qui in cõparatione ad totum terræ globum quasi nihil sunt. Nã terra secundũ totũ suum ambitum (auctoritate Ambrosij, Macrobij, Theodosij, & Aristænis, Philosophorum) definitur continere stadia ducenta milia, & quinquaginta milia, & duo milia, hoc est miliarum Romanorum vnũ, & triginta milia, & quingẽta: quã quam à precedentibus differt Ptolemæus, qui terræ ambitũ

Terræ magnitudo. 252000.

con-

continere dicit tantum centum milia, & octoginta milia sta- 180000.
diorum. Vtraque autem quantitas secundum superficiē sumpta, profectò magna est valde, vt merito montium quorumcunque eleuatio quasi pro nihilo veniat cōputanda. In cōsummatione autem seculi, vbi desierit terra ministeriū prębere mortalibus, verisimile est, eam ad perfectam æqualitatem redigendam, quando etiam (vt suprà diximus) creditur aquis iterum cooperienda, vti fuerat ab initio.

CAP. VIII. *Vnde ordo in elementorum situ.*

QVare autem ignis hunc locum habeat, vt proximus sit cælo lunari, & quamobrem secundum post hunc locum habeat aër, deinde aqua & cur infima sit terra, non diffi culter rationem reddet, qui sapientiam primarij conditoris attenderit. Nihil enim dubium est, quin præcipua sit caussa, illius voluntas, qui ea sic condidit, & in suis qualitatibus secundum maiorem & minorem nobilitatem disposuit. Deus *Nota.*
enim infinita sua sapientia & bonitate, qua elementa formauit, suisque perfectionibus & qualitatibus perfecit atque distinxit, cognouit pariter & quis locus vnicuique eorum secundum meritum perfectioris naturæ debeatur. Eiusdem siquidem est, rebus iuxta perfectionis suæ meritum, & naturæ congruitatem locum dare, cuius est res in essentia constituere, & suis perfectionibus absoluere: quemadmodum Imperator qui diuersos status nobilium instituit, simul etiā locum eisdem iuxta suam dignitatem designat. Possumus tamen ex elementorum qualitatibus intelligere, & cognoscere, quòd cōuenienter & sapienter ita sint elementa dispo sita, quomodo disposita creduntur atque videntur: quoniam decens est, vt elementum quod cælesti naturę propinquius, & secundum naturæ nobilitatem vicinius est, locum quoque propinquiorem accipiat: quemadmodū in aula regia, is qui dignitate regi proximus est, meretur quoque proximiorem illi locum accipere. Vnde cū ignis, raritate, diaphaneitate, siue perspicuitate, subtilitate, celeritate (quę etiam in cælestibus reperiuntur) cætera omnia excellat: post hunc autē proximus sit aër, deinde aqua: meritò quidē obtinebit ille locū primum, iste secundum, hæc tertium. Terra verò vt penitus opaca, crassa, compacta, minimeque transparens, grauissima, & immobilis, ac proindè à regione cælesti quàm maximè distans, meritò longissimo interuallo à cælesti regione diri-

mitur. Verùm hęc de elementis & eorum situ dicta sufficiãt. Nunc ad cœlestem regionem contemplandam elementari perambulata, alacri animo transeamus.

CAP. IX. *De differẽtia naturæ & regionis cælestis ab elemẽtari.*

PRimùm quidem figuraliter describere nos cõuenit, quo modo hæc ætherea siue cęlestis regio, à priori discrepet, & quamobrem non in vnam possint regionem cõpingi. Omnino enim magna quædã distinctio sit necesse est, inter has duas regiones, vt non in vnum valeant computari: quandoquidẽ elementa tametsi ab inuicem admodum diuersa, imò prorsus contraria, in vnam tamen regionem deputantur. Attendenda est ergo cælestis naturæ ab elementari multiplex differentia. Nam elementa qualitates habent adinuicem cõtrarias, quarum ratione adinuicem contrariantur, & pugnãt adinuicem, suntque inuicem natæ sese corrumpere, & frequenter corrumpunt in suis partibus, vbi alterum alteri pręualere contigerit. Vniuersa quoque mista corpora ingrediũtur ad compositionem, ac suis his qualitatibus ad interitum cuncta quæ ex ipsis componuntur perducunt, nec omnino eorum aliquid sinunt esse perpetuum. Natura autem cælestis, ab huiusmodi qualitatibus prorsus immunis est, nullam habens qualitatem eiusmodi, secundũ quam adinuicem cælestia possint agere, & pati, neque adinuicem pugnant, neque vllius augmentationis aut diminutionis sunt susceptiua, nec generationis, vel corruptionis, neque in se, neq; in suis partibus. Ab omni siquidem motu quo aliquid abiịcitur a re, item & ab omni motu ad formam substantialem, est absoluta, immunis, & libera substantia cælorum. Habet autem cælestis natura sensibilem qualitatem vnam lõgè nobilissimã, videlicet, lucem mediante qua agit in inferiora. Quæ cùm nullam habeat qualitatem contrariam, nullius rei in ipsa actione, suscipere potest detrimentũ. Sed nec ipsa rem vllam ad corruptionẽ deducit, quoniã nulla in rebus habet qualitatem contrariam; quin potius his omnibus inferioribus esse, vitam, virtutem, & durationem instillat, quemadmodũ manifesta nos docet experientia, Solis & cælorum atq; astrorũ luce cuncta in terris produci, & melius habere, nullam verò ex eius actione fieri corruptionem. Vnde patet lucem esse multò meliorem qualitatem, quàm sint illæ quas habet elementaris natura, nimirum vnius non absque alterius violen-

Aristot. 2. de cælo.

Lux nobilis qualitas.

ta corruptione generatiuæ. Neq, cælestis natura vllius misti cõpositionem ingreditur, vt ex ipsius natura vllum mistum participet, sed tantũ suæ virtutis efficacia absens in mistis operatur. Non enim potest cælestis natura formam aliam suscipere: quemadmodũ libro primo in tractatu de materia rerum naturaliũ latius declarauimus. Differunt insuper & in motu. Nam omnia elementa motu recto secundum naturã, nata sunt moueri, ignis videlicet & aër sursum, terra autem & aqua deorsum, & cito finitur eorum motus naturalis. Nam mox vbi locũ naturalem attingunt, quiescũt. Cælum autem motu recto moueri non potest, neq; sursum neque deorsum, neq; motu laterali dextrorsum vel sinistrorsum, sed tantũ motu circulari: quo etiã continuò & indeficienter mouetur, neque vnquam à motu cessat, propter continuas rerũ generationes & corruptiones saluandas, mouebiturque, donec perstabit huius seculi status is qui nũc est, ad hominis ministeriũ. Propter hãc autem tantam tamque euidentissimã & maximam diuersitatem intèr naturam elementarem & cælestẽ, Philosophi cælum nominant quintam essentiam, hoc ipso significantes, non de natura quatuor elementorũ esse cælũ, sed substantia ab elementis omnibus differre, tametsi antiquorum quidam olim existimauerint cælum esse de natura aëris, astra verò de natura ignis. Quorum errorẽ, naturales Philosophi, qui illos subsequuti sunt, rationibus certiora edocti manifestissimè confutauerunt, vt nemo iam sit qui huiusmodi positioni præbeat assensum.

Cælũ quintã essentiã dixerunt.

CAP. X. *Vnde habeant cælestia corpora motum circularem, & an naturaliter moueantur.*

DE caussa verò efficiẽte motus cælorum quæstio est, an ab aliquo principio intrinseco moueantur circulariter, quòd sit pars eorum, vtpote à forma sua substantiali, an potius ab extrinseco aliquo mouente, quod sua virtute cæleste corpus cõtingens, ipsum secundũ circulũ voluat. Ad hanc quæstionẽ verisimilior responsio est, motũ circularem orbium cęlestium effectiue caussari ab intelligentijs, vel mentibus beatis, quas Philosophi dixerunt orbium motores, diuinos, optima vita fruentes, nec tempore senectam aut aliam quãlibet inueteratione suscipientes. Hos autẽ angelos nos appellamus, quos si (Paulo docẽte) cognouimus administratorios spiritus esse, inq; ministeriũ mitti filiorũ Dei generis *Hebr. I.*

humani, nihil profectò mirum videbitur, si & horum ministerio volui dicamus cælestes orbes ad vtilitatem filiorum hominũ. Quod si ita credimus habere (vt Aristoteles sensit, nec refutant orthodoxi) profectò multam gratiam & venerationem beatis illis mẽtibus debeamus, consequens est, quorum ministerio vitam hanc ducimus, & alimenta capimus, & cuncta quæ secundum corpus sunt, abundanter possidemus. Maximè autem primæ illi beatissimę menti, motoribus istis præsidenti, vni primo, ac summo enti, Deo superbenedicto, gratias agamus necesse est: qui tam magnificos ministros nobis non secundum animam tantum, verũ etiam secundum vilissimam nostri partem (id est secundum corpus hoc corruptibile) assignauit. Aduertendum insuper est, quòd hi motus licet ab eiusmodi motoribus extrinsecis fiant, non tamen sunt contra naturam cælorum, neque ob mouens extrinsecum, dici possunt violenter moueri. Nulla enim in cælestibus esse potest violentia, sed suauissimè ibi cuncta geri necesse est, vbi nulla potest esse corruptio, quoniam nullum violentum (vt Aristoteles auctor est) potest esse perpetuum. Neque enim vllo modo forma cælestis huic motui contranititur, sed suauissimè se subdit intelligentiarum mouentium actioni, neque ad quietem conantur, donec omnipotentis Dei iussu post seculi cõsummationem, iubeatur stare tota cælestis machina, posteaquam humanum genus super terram, vltrà vitam nõ deget, neque item aliquod aliorum mistorum. Tunc enim superfluus foret motus cælestium corporum, cùm ad hoc potissimùm moueantur, vt nobis suo motu ministrent, quemadmodum sanctus Dei Moy- *Deut. 4.*
ses, populum suum à cælestium corporum cultura dehortãs, ea asserit creata in ministerium omnibus gentibus quæ sub cælo sunt.

CAP. XI. *Cælestia corpora an dici debeant animata.*

DVbitatum est autem ab antiquis de cælestibus corporibus: vtrum animata sint, an inanimata. Fuerunt qui animata ea esse senserunt, putantes ipsorum motum ab anima effectiue procedere. Sed veritas contrarium habet, esse videlicet corpora inanimata, neque vegetatiuam, neque sensitiuam, neque rationalem virtutem habentia. Nam & si moueãtur, ab agentibus intellectualibus, & liberis, id est ab intelligentijs motricibus, non tamen hinc consequitur quòd

corpora sint animata. Siquidem motrices illæ intelligentiæ non sic coniunguntur cælestibus orbibus, quomodo anima coniungitur corpori, per formalem vnionem & substantialem informationem. Repugnat enim hoc angelicæ intellectuali naturæ, cum materia rem vnam componere. Est enim hæc inter animam rationalem & intelligentiam siue angelicam naturam differentia, quòd anima corpori est vnibilis, & cum eo rem vnam nata componere: quamuis etiam separatim possit subsistere: natura autem angelica nequaquam materiæ aut corpori est vnibilis, sed solum per se nata est subsistere. Coniungitur autem intelligentia motrix orbi moto, ipsumque tangit secundum virtutem tantum, vt propter hoc nequaquam dici debeant cælestia corpora animata, nihilo certè magis quàm nauis dici possit animata, eò quòd in se habet rectorem nautam.

Differunt angelus & anima hominis.

CAP. XII. *De diuisione regionis cælestis secundum suos orbes.*

SVperest nunc videre, an quomodo elementaris regio in plures partes diuersas ab inuicem secta est, ita & hæc cælestis sit in plura corpora diuidenda, an fortè non plura corpora, sed vnicum debeat corpus censeri. Et primùm quidem illud experientia certissima monstrat, satisque quantum ad hanc partem inter Philosophos naturales & diuinos Theologos conuenit, debere fieri diuisionem cælestis regionis in plures orbes. Verũ in numero non omnes conueniunt. Fuerũt enim naturales Philosophi priores, qui tantũ octo sphęras putabant cælestem machinam continere, septem videlicet orbes planetarum & sphæram stellarum fixarum: atque hi sphæram octauam putabant esse primum mobile, id est, primũ orbem mobilem. Verùm qui post hos tempore subsequuti sunt, experientia simul & ratione conuicti, cælum vnum cõpulsi sunt superaddere: eò quòd sphæram octauam duobus motibus cõperissent moueri, ex motu stellarum fixarum quæ sunt in ea. Præter enim motum ab oriente in occidentem (de quo pòst dicetur) ex stellis fixis experientia certa edocti, concluserũt ipsum etiam ab occidente ad oriẽtem tendere motu alio. Ex quo firma ratione rectè concluserunt non posse hoc esse mobile primum, quod per se duobus motibus deprehenderetur moueri, sed debere alterum esse prius à quo motum vnum per communicationem acciperet, vt esset alter sibi proprius. Itaque hi nonam sphæram

Prima opinio de numero cælorum.

Secunda opinio.

Nouũ cælũ ratione inuentum.

Tertia, & probabilior opinio.

adijcientes, in nouem orbes diuiserunt cælestem regionem, ipsamque sphæram nonam, primum mobile esse dixerunt, octauam verò, secundum. Huius sententiæ fuerunt astronomi celebres, Ptolemęus, Thebitius & Alphraganus. Post hos verò preseuerante in fortunatis ingenijs studio inquisitionis, & ad priorum experientiam posterorum accedente industria simul atque diligentia, compertum est experientia pariter, & ratione vltra nonam sphæram præter prædictas nouem aliam esse ponendam. Considerauerunt enim in firmamento motum alium (quem trepidationis nominant, vel accessus & recessus) præter duos prædictos. Vnde cum nec duos motus diuersos à seipso habere posset, neque simul duos ab alio superiori (alioqui & ille haberet duos sibi proprios, quod primo mobili nequaquam conuenit, cum vnico debeat simplicissimo motu moueri, ratiocinatione collegerunt debere supra firmamentum duas esse alias mobiles sphæras, à quibus per participationem vt raptus duos motus acciperet, tertium verò haberet sibi proprium. Itaque hi decimam sphæram vocant primum mobile, nonam autem vocant mobile secundum. Huius sententiæ complures fuerunt ex recentioribus & insignibus astronomis, Alphõsus rex Hispaniæ, Ioannes Lignetius, Georgius Purbachius, Ioannis regij montis, & alij plures prædictorum sententiam insequentes & approbantes. Et hactenus quidem quæ ratio dare potuit & hominis ingenium inquirere, audiuimus. Superest verò, vt quod potissimùm est, & fides docuit, non taceamus.

Motus trepidationis.

CAP. XIII. *De cælo empyreo, & de cælo crystallino siue aqueo, ac primo mobili.*

PRæter autem prædictas sphæras motu locali mobiles, Fides catholica & diuini Theologi docent, aliud superius esse omnis motus localis expers, perpetnò quiescens ab omni motu locali, quod ab initio creatum est plenum inęstimabilibus millibus intelligentiarum & spirituum beatorũ, qui simul cum illo & in illo creati sunt, tanquã in loco sibi deputato, quemadmodum mista corpora suis quæque locis in his inferioribus solent generari, vt in aquis pisces, in aëre aues, super terram animalia cætera & plantæ, intra terram mineralia, & huiusmodi. Hoc cælum mole immensum, & inæstimabili luce, ac supra humanam mentem diuina claritate ful-

fulgidum (propter quod & empyreum nominatur, id est igneum, non quidem a proprietate & natura ignis, sed à splendore nimio & gloriosissimo fulgore) sedes est destinata ante constitutionem mundi, & velut aula regalis solij præordinata ab initio, omnibus qui regnaturi sunt in conspectu Dei & agni. Cuius lucem licet sic clarissimam & limpidissimam, nequeunt corporales nostri oculi conspicere, quemadmodum non est potens noctua cernere lumen Solis. Neque lumen vllum extra se, beatissima & iucundissima lux ita diffundit. Non enim sunt alij cælorum orbes, tam præclarissimæ lucis & diuini fulgoris capaces, multò minus elementa aut cætera corporalia. Attamen de actione huius cæli dubitant nonnulli, quibusdam dicentibus, quòd nullam omnino habeat actionem in inferiores sphæras, aut alia subiecta, nec esse propter rerum naturalium dispositionem aut gubernationem conditum, sed tantùm in gaudium & præmium beatorum. Indecens hi arbitrantur vt tam gloriosissima Dei mansio creaturis adhuc corruptibilibus deseruiat: nec putat ipsam pertinere ad ordinem mũdi corporalis. Alij vero partem affirmatiuam præeligunt, dicentes ipsum sua solidissima quiete, & quietissima virtute, stabilitatem, permanentiam & fixionem rebus inferioribus infundere. Res enim inferiores, propter aliorum cęlorum citissimos motus (vt ipsi aiũt) cõtinuò defluerẽt, nisi huius primi cæli quiete, aliquo modo in suo esse seruarentur stabiles. Nos verò quia certũ nihil de hoc habere possumus, eò quòd fide certũ est, contenti de præparato nobis tam amplissimo, tam supremo, tamque iucundissimo habitaculo inæstimabili gaudio gestientes, totis potius affectibus ad illud suspirare, ad illud tendere studeamus, quàm multis inutilibus disceptationibus aut cogitationib⁹ inanibus de eo multa differamus. Pluris enim esse debet nobis Christianis hominib⁹ huius vnius cæli ex fide simplex notitia, quàm cæterorum omnium & cunctorum quæ in eis sunt astrorum ac motuum exactissima comprehensio. Ad huius cęli nimis desiderabilem ornatum atque pulchritudinem sæpè nos conuenit, donec peregrinamur in hoc corpore, deuotis affectionibus suspirare, & quasi violenter nostræ mentis oculos infirmos atque tenebrosos conuertere: in quo beata fruuntur luce angeli conciues nostri, pariter & eorũ spiritus: qui in Domino hinc disce-

Cælũ empyreum.

dentes priores illuc sunt ingressi. Nos quoque iuxta manum Dei super nos bonam eodem peruenire post paululum confidimus, ipsius gratia adiuti, qui nobis antequam nati essemus tam gloriosum ab initio præparauit æternæ mansionis habitaculum.

Sunt igitur cæli vndecim hoc ordine siti, cælũ empyreũ, primum mobile, cælum crystallinum, firmamentum, cælum Saturni, Iouis, Martis, Solis, Veneris, Mercurij, & Lunæ.

Post hoc igitur primum & nobilissimum corpus sequitur decimum cælum, primum mobile: quod motu suprà q̃ cogitari potest velocissimo, lege perpetua, quotidie ab oriente in occidẽtem per meridiem, viginti quatuor horarum tẽpore decurrẽs, velocissimo hoc raptu suo omnes inferiores cęlos secum rapit, eodemque temporis spatio perfectã circulationem cõplere facit. Nec præter hunc motũ alium aliquem habet. Sub hoc cælo est nonum, quod nunc aqueũ, nũc crystallinum à sanctis & diuinis Theologis nominatur, nõ quidem à proprietate vel natura aquę, quasi illic verę aquæ sint elementares, sed ab omnimoda diaphaneitate siue perspicuitate, eò quòd nullam omnino habeat stellam. Forsitan & ob hoc quòd sit in modum aquæ, siue crystalli effectu frigidissimum & frigiditatis maximę effectiuum, quę est aquę qualitas prædominãs. In cuius confirmationem facit, quod quidam supra firmamentum veras aquas ponendas senserunt ad motus & caloris illius temperamentum atque refrigerationem: ne videlicet ex nimia talis motus velocitate, ignis generaretur, qui omnia hæc inferiora consumeret. Quæ sententia licet non admodum probabilis videatur, in hoc tamẽ nobiscum facit, quòd aquas istas (qualescũque tandem sint) ad contemperationem nimij caloris supra firmamentum positas dicit. Quod & nos secundum verisimilitudinem asserimus: non sic quidem vt à cælis prohibeatur calor, quasi cælestibus corporibus sit exustionis periculum (quæ incorruptibilia sunt, & caliditatis non susceptiua, etiam si mille admouerentur ignes) sed propter nimiũ calorẽ cęterorũ astrorum, atq; etiã eius qui ex nimia velocitate motus oriri posset in regione elementari, in his inferioribus contemperandũ. Aiunt enim quidam huius cæli tantã esse frigiditatẽ, vt his inferioribus prorsus esset intolerabilis, si non Solis & alio-

Cælũ nonũ.

rum astrorum calore temperaretur. Hæ sunt aquæ, de quibus in scriptura sacra frequens est mentio, nominatim in principio Geneseos, dicēte Domino, Fiat firmamentum in medio aquarū, & diuidat aquas ab aquis, & subditur, Factum est firmamentum in medio aquarum, & diuisit aquas quæ erant supra firmamentū ab aquis quæ erant sub firmamento. Item in libro Psalmorū, Laudate eum cæli cælorum, & aquæ quæ super cælos sunt, laudent nomen Domini. Et in libro Danielis, ad laudē Dei omnem creaturā exhortantes pueri Hebręi canunt, dicentes: Benedicite aquæ omnes quæ super cælos sunt Domino. Hæc autem sphera cęli crystallini, siue aquei, secundum opinionem Ptolemæi, atque Alphragani, ponentium vnam tantum sphæram naturalem supra firmamentū, primum mobile diceretur. Veritas tamen magis credibile facit, eam esse secundum mobile.

Genes. I. *Psal. 148.* *Daniel 3.*

CAP. XIIII. *De firmamento & orbibus Planetarum.*

HVic autem cælo aqueo, cōtiguum est cælū ordine octauum: quod à stellis miræ magnitudinis & multitudinis stellarum appropriato nomine dicitur: in scriptura autem firmamentum vocatur, vel propterea ꝙ verbo Domini in diuisionem positū sit aquarum superiorū ab aquis inferioribus. Vel quia in eo innumerabilis est stellarū multitudo firmata. Sunt enim in hac sphæra omnes stellæ fixæ: de quibus dicemus posterius. Hanc verò sphærā octauam sequuntur.

Septem sphæræ, septem planetarum, hoc ordine: Sphæra Saturni, Sphæra Iouis, Sphæra Martis, Sphæra Solis, Sphæra Veneris, Sphæra Mercurij, vltima Lunæ.

Orbes septem Planetarum.

Istarum autem sphærarum, superior quælibet ambit & orbiculariter circundat inferiorem: suntq; aliæ alijs maiores, secundū quod plus vel minus accedunt firmamento, vel ab eo recedunt. Vnde sphæra Lunæ omnium infima, omnibus etiam minor est: contrà, sphæra Saturni omnium est maxima, vtpote firmamento proxima & cōtigua. Qua in re cōsiderari facilè potest inęstimabilis mundialis machinæ magnitudo. Nam quemadmodum diximus in elementari regione superiorem sphæram excedere inferiorem proportione decupla, ita etiam in hac regione, continuato semper augumento, superior longè quantitate superexcedit inferiorem proximam: vnde necesse est multò maximam & immensissimam esse molem illam vltimam empyrei cęli, & magnitudi-

tudine incomprehensibilem. Insuper velocissimus ille motus decimi cæli, huic empyreo proximi, quo in viginti quatuor horarum spatio tantum percurrit, imò peruolat, imò plusquam peruolat circulum, meritò debet considerantibus nobis eius magnitudinem stupori esse, & miraculum multò maximum. Sciendum autem est, firmamenti nomine interdum signari totam aggregationem octo sphærarum, septem videlicet planetarum & stellarum fixarum. Debere tamen poni hanc sphærarũ diuisionem: & non posse in vnum corpus censeri, manifestissimis experientijs & rationibus certissimis ab Astronomis probatur.

CAP. XV. *De duplici motu orbium cælestium, qui sunt post primum mobile.*

OMnes cælestes sphæræ quæ primum mobile sequũtur, duplici motu mouentur. Priore quidem alieno, id est, ex raptu primi mobilis, quod (vt suprà diximus) velocissimo suo motu in viginti quatuor horarum spatio sese citissimè circunuoluens, & totum suum cursum complens, omnes orbes intra se contentos secum circũuoluit, vt in eodem spatio temporis totum suum cursum infallibili lege perficiant, id quod in Sole manifestissima experientia ad oculum conspicimus, qui hoc motu raptus diem nobis à die distinguit. Singulæ enim eius reuolutiones secundum motum istũ primi mobilis factæ, singulos nobis dies efficiunt. Et quidem si totum accipiamus tempus reuolutionis, id est, tam illud quod supra nostrum hemisphærium, quàm illud quod supra alterum oppositum voluitur, dies naturalis dicitur, constatque viginti quatuor horis. Verùm si accipiamus tempus tantum illud quo supra nostrum hemisphærium apparet & mouetur, dies dicitur artificialis. Et hi dies, non æqualis sunt longitudinis. Nam hyeme breuiores sunt dies, & æstate longiores, iuxta quod supra nostrum hemisphærium Sol magis eleuatur. Fit autem motus iste primi mobilis super duobus polis mũdi directè sibi in cælo oppositis, quorum alter arcticus nominatur, semper nobis apparens: alter antarcticus, nũquam, sed nostris antipodibus perpetuò est præsens, quibus econtrariò noster polus arcticus semper abest. A polo enim arctico, qui in summo cæli ponitur, vsque ad polum antarcticum, qui directè ex parte altera est oppositus, linea recta per medium mundi ducta intelligitur, quã axẽ mundi ap-

Quid dies naturalis.

Quis artificialis dies.

Duo poli mundi.

appellant, eò quòd circa ipsum fiat motus iste primi mobilis, & cum eo omnium sphærarum celestiũ, quemadmodum rota voluitur axem. Fit autẽ motus iste ab Oriente, per Meridiem, in Occidentẽ, atque ita deinde per Septentrionẽ redit ad Orientem. Præter hunc vero motum primi mobilis, inferiores sphæræ omnes sibi propriũ habent, quo mouentur contranitendo ab Occidente, per Meridiẽ, in Orientem, atque hinc redeunt per Septentrionem, in Occidentem. Hic autẽ motus non circa eundẽ axem mundi fit, nec super ijsdẽ polis, sed super duobus polis alijs, distantibus à prædictis per viginti tres gradus, & triginta tria minuta, aut secundũ alios vnum & quinquaginta. A quorum polorũ vno ad alterum, intelligitur transire per medium mundi linea rectissima, quæ dicitur axis huius motus, & nominatur axis zodiaci, quemadmodum prior dicitur axis mundi.

Quid axis mundi.

Motui rapt9 motus aduersus.

CAP. XVI. *Quomodo intelligi debent in cælis motus oppositi, & motus raptus.*

POsset autem ex iam dictis secum aliquis hęsitare, quónã pacto possint esse motus oppositi in cælestibus, cũ motui circulari (vt ait Aristoteles) nullus sit motus contrarius. Rursum quomodo fieri possit, vt rapiat primũ mobile alias sphæras, cùm in cælestibus nulla possit esse violentia. Vt enim non est ibi cõtrarietas, ita nec violentia admitti potest. Ad hanc autem obiectionem remouendam, necesse est sanè intelligere, quæ prius dicta sunt. Non enim motus isti propriè oppositi sunt adinuicem, quasi contrarij. (Contraria enim in eodem simul esse non possunt) sed quia diuerso modo fiunt, vnus videlicet ab Oriente in Occidentem, alius ab Occidente in Orientem: quamuis non per eundem circulum, aliquo modo videntur oppositi. Insuper quod de raptu dicitur, debet absque violentia intelligi: quemadmodũ cum inferiores sphæras dicimus contraniti, absque resistentia aut rebellione accipimus. Nulla enim in cælestibus est contrarietas, nulla fatigatio, nulla violentia, nulla mobilium resistentia. Non enim aliud sibi vult, quòd dicimus inferiores orbes rapi, quàm quòd simul ad motũ primi mobilis per accidens moueantur, quemadmodum nauta mouetur vectus à naui, & aqua ad motum vasis in quo continetur: vt sic ratione continentiæ, inferiores simul cum superiore moueantur. Et quod de contranitentia inferiorũ dicitur, nihil aliud

sibi vult, quàm eas diuerso motu proprio moueri, ab alia parte ad partem oppositam.

CAP. XVII. *Quanto tempore vnusquisq; cælestium orbiũ suum proprium motum compleat, & obiter de anno bissextili,*

OMnes igitur sphæræ cæleſtes huic motui primi mobilis (vt iam dictum est) contranituntur, secundum circulum obliquum (qui & zodiacus dicitur) cursum suum peragentes. Verum illud notandũ est, quòd quantò propinquiores sunt primo mobili secundum situm; tantò suum motum proprium tardiùs perficiunt: quantò autem distantiores, tãtò citiùs suos cursus absoluunt. Vnde cælum crystallinum omnium tardissimè moueri necesse est, contrà verò, Lunæ orbis circumgyratur omnium velocissimè. Quod vt fiat euidentiùs, volumus, iuxta Astronomorum traditionem, singularum sphærarum motibus suum tempus subijcere. Dicunt autem nonam sphæram cursum suum proprium perficere in quadraginta nouem millibus annorum, & in ducentis annis gradum vnum zodiaci, cum dimidio percurrere. Atque hanc sphæram dicunt hoc suo motu rapere secum octauam sphæram, & omnes orbes planetarum præterquàm Lunæ, de quibus tamen nihil nunc particulariùs dicemus. Octaua autem sphæra proprio suo motu (scilicet trepidationis, vel accessus, & recessus) in septem millibus annorum circulum paruum describit, pertransitque gradum vnum zodiaci: quandoque quidem in centum annis, quandoque in sexaginta, quandoque verò in alio interuallo: Saturni sphæra, reuolutionem integram annorũ ferè triginta spatio perficit. Iouis in duodecim: Martis ferè in duobus: Sol reuolutionem integram facit in trecentis sexaginta quinque diebus, & ferè sex horis: Venus & Mercurius, ferè similiter. Nouissima autem Luna, in viginti septem diebus & octo horis suum circulum complet. Vbi illud obiter sese offert declarandum, quid sit, quòd quartus quilibet annus vno die abundat, vt videlicet quartus quisque annus iuxta nostram computationẽ habeat dies trecentos, sexaginta sex, qui & bissextilis nuncupatur. Cùm enim sex horę quater sumptę diem faciant naturalem, hoc est, viginti quatuor horarum, idcirco quolibet quadriennio ad dies consuetos 365. (quibus constat annus communis) adijcitur prædictæ cõputationi dies vnus, vt seruetur temporum ordo, & festiuitatum vniformitas. Qui annus

Celũ crystallinum 49000.

vno die (secundum huiusmodi computationem ex triũ prę-cedentium senarijs, & suo residuo sex horarum conflato) abundans bissextilis nuncupatur: eo quòd contineat 366. dies vbi bis senarius ponitur, à quo numero senario bis ita replicato, bissextilem eum appellauerunt.

CAP. XVIII. *De natura & conditionibus Astrorum.*

DE natura autem Astrorum, dubitatum fuit ab antiquis, fueruntque super hac re diuersæ diuersorum sententię. Quidam enim antiquorum dixerũt, ea esse corpora animata, propter alimentũ suo motu terram perambulantia, vt scilicet humidum aqueum ad se velut in potum, & siccum terrestre in cibũ attraherent, quemadmodũ videmus progressiuo motu animalia, quæ apud nos sunt, moueri ad quærendum alimenta, cibum atque potum. Sed hoc figmentũ planè poëticum est, neque quicquam habet verisimilitudinis. Alij verò, de quorum numero fuit Empedocles, astra dixerunt esse de natura ignis, orbes autem cælorum de natura aquæ. Sed neque hic veritatem assequutus est, vt ex præcedentibus manifestè patet. Qui autem veritatem tenent, asserunt astra esse eiusdem naturæ, & speciei cum suis orbibus, in quibus mouentur, neque à reliquis partibus suorum orbium essentialiter differre, sed tantùm secundum accidentia.

Est enim Astrum (vt ait Arist.) densior pars sui orbis.

Sicut enim in ligno contingit aliquã partem esse admodũ densam & compactam præ reliquis partibus, quam nodũ vocamus, est tamen eiusdem naturæ cum alijs: sic & in orbibus cælestibus astra partes sunt densiores, atque compactiores reliquis, eiusdem autem sunt naturæ & speciei. Sunt enim cæli corpora homogenia, quorum singulæ partes, & cum toto & cum se inuicem eiusdem sunt naturæ, licet secundũ accidentia possint differre. Ex hac verò densitate consequitur & alia differentia accidentalis, qua differunt astra à partibus reliquis suorum orbium. Nam ex hac sua densitate, compactione, &, vt ita dicam, opacitate habent, vt possint radios solares ad se emissos reflectere, sicque effusum ad se solare lumen refundere: quod aliæ partes vtpote rariores & nimium perspicuæ non possunt, quoniam ob raritatem penetrantur à lumine, nec est refusio accepti luminis. Idcirco enim ipsi cæli quantum ad omnes partes, in se quidem luminosi sunt, lumine eorum substantiam penetrante, non sunt tamen nisi

Arist. 1. Meteor.

ratio-

ratione astrorum lucidi, sicut lumen possint de sese refundere. Alioqui neque nox, neque tenebræ haberent locũ, tanto corpore lumen suum perpetuò spargente. Atquè enim per diem atque per noctem Sol orbes cælestes illuminat, neq; potest interpositio terræ (quæ non nisi punctulus est cælo comparata) eorum illuminationem impedire: Ex quibus patet, quòd nomen astri siue stellæ duo includit, nempe partem cęli densiorem, & lucem solarem ab ea repercussam.

CAP. XIX. *Differentia inter planetas, & stellas fixas.*

INter has autem stellas, quædam dicuntur fixæ, quædã erraticæ, quas Græco vocabulo planetas vocant. Siquidem planè Græcis sonat errorem. Vnde planetes, quod significat vagum siue erroneum. Fixæ dicuntur omnes quæ sunt in octaua sphæra, id est, in firmamento: Idque ob hoc, quòd semper videantur adinuicem seruare eundem situm, & æquali distantia ab inuicem distare. Et hæ in numero sunt indeterminato, qui soli est Deo creatori cognitus, iuxta illud Psalmistę, Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat. Planetæ autem erraticæ stellæ tantùm septem sunt, quæ ob hoc dicuntur erraticæ, quòd non semper eundem ad inuicem conspiciãtur habere situm, neque æquali distantia, ab inuicem distare: sed nunc quidem ad inuicem appropinquant, nunc verò ab inuicem elongantur: nunc hæc illam antecedit, nunc subsequitur, nunc in eleuatione est ad illam, nunc in depressione, secundum quod suorum orbium varia celeritate vel tarditate variè feruntur. Dinoscuntur autem stellæ fixæ à planetis ex scintillatione. Omnes enim stellæ fixæ scintillare videntur, quod alij quidem propter longinquam nimis distantiam, & visus nostri debilitatem eueni re putauerunt, alij propter motum cæli continuò angulos irradiationis variantem, sed verior ratio ex perspectiua petenda foret. Soli autem planetæ non scintillant, nisi fortè Saturnus interdum, quem dicunt flante Borea nonnihil scintillare. Illud autem certum est, scintillationem talem nihil esse in ipso astro scintillante, sed tantùm secundum prospectum & apparentiam euenire.

Psal. 146.

Soli planetæ non scintillant.

Ordo planetarũ probatur.

CAP. XX. *De ordine septem planetarum ad inuicem.*

SEptem autem planetarum hic est ordo. Luna infima, deinde Mercurius, succedit Venus, proximus Sol, supra hunc Mars, proximus Iupiter, supremus omnium Saturnus. Hunc

autem

autem planetarũ ordinem sic probãt, quoniam astrum illud per cuius interiectionem contingit alterum occultari, necesse est esse inferiùs eo quod occultatur. Vnde cùm per obiectionem siue interpositionem Lunæ experientia nobis apertissimè monstret Mercurium abscondi, cùm inter nostrum aspectum & astrum ipsum media sese obiecerit, consequitur necessario Lunã esse Mercurio inferiorẽ. Ita & de omnibus alijs planetis, quantùm ad Lunam, demonstrari potest. Nam planetas omnes abscondit & occultat, propter quod omniũ infima comprobatur. Sic de Mercurio probat experientia, quòd Venere sit inferior: & de Marte, quòd subsit Ioui: de Ioue quoque, quòd superiorem habeat Saturnum: Itẽ quòd omnes stellæ fixæ omnibus his planetis sunt superiores, quia à quolibet planetarum possunt abscondi, ipsæ verò nullum planetarum occultare possunt. De Sole tamen talis experientia nulla est, quòd abscondatur, nisi à Luna: propter quã rationem quidam existimauerunt Solem esse proximum Lunæ in secundo orbe cælesti. Quod tamen rationibus alijs manifestè probatur non habere veritatem, sed Solem esse in loco quarto

CAP. XXI. *De Planetarum distinctione.*

AD cognoscendum autem hos planetas, quidam diuersorum colorũ similitudinem illis tribuunt: quanquã iuxta veritatem colores non habeant, sed tantùm iuxta lucis variæ sese monstrantis similitudinem, varias colorum apparentias participant. Vnde Saturnũ dicunt esse coloris plumbei, Iouẽ stannei, Martem calibei, Solem aurei, Venerẽ electri, Mercurium argenti viui, Lunam verò argentei, atque horum singuli productiui dicuntur, quorum colorem referunt. Assignant quoque varias harum planetarum virtutes & differentias. Saturnus enim est frigidus & siccus planeta masculinus malus siue maleuolus atq; nociuus. Quod sicut & in alijs sequentibus, secundum effectũ debet intelligi. Ipso dominante, si fœtus nascitur, aut moritur, aut debilitatus misere viuit. Propter quod pueros dicunt octauo mense de matris vtero prodeuntes, vel non superuiuere, vel secũdum corpus miseros viuere, cùm tamen septimo mense & nono si prodeant, feliciter viuant. Dicũt enim Saturnum in mense octauo dominari fœtui, qui mortis est auctor. Iouem vero in mense nono, qui est principium & largitor vitæ. Ob hanc verò pessimam *Saturni qualitas.*

ſimam nocendi & mortificandi conditionem, depingi ſolet Saturnus falcem manu tenens, quaſi viuentia, quantum in ſe eſt, demetens qualitate noxia, id eſt, mortificans. Iupiter proximus, eius malitiam cohibet, & conditiones malas temperat: Eſt enim ipſe in qualitatibus optimè temperatus, calidus ſcilicet & humidus, id eſt caliditatem & humiditatem efficiens. Vnde patet, ipſum complexionis aëreę ſiue ſanguineę in hominibus eſſe effectiuum. Eſt enim ſanguis calidus & humidus. Vnde propter ſuam naturalem bonitatem, principium vitæ meretur vocari. Quam ob cauſſam depingitur ſceptrum manu tenens, quaſi vitæ Imperator atque largitor. Quãquam autem ex ſe clarus eſt, & in modũ lactis cãdidus, attamen cùm aſcenderit in circulum gelidi illius & ſicci Saturni, pallorem quendam contrahit, quo modo nonnunquã etiam inſigniter bonus aliquam ſuæ virtutis maculam cernitur ex mali hominis commercio contrahere. Ipſum tamen ſuæ claritatis faciens participem, ex ſeſe omnino pallidum, vtcunque facit clarum: vt quemadmodũ effectus malitiã ſuã bonitate temperat, ita & coloris obſcuritatem ſua claritate lætificet, quomodo etiam peſſimos videmus interdum ex bonorum conſortio, vt minimum ſpeciem aliquam virtutis induere, vt ſic manifeſta ſit in naturalibus ſimilitudo, cum ijs quæ cernuntur in moralibus. Mars calidus eſt & ſiccus, & idcirco noxius: non ęque tamen atque Saturnus, qui neutrã habet qualitatem vitę conducentem, & frigidus exiſtens, & ſiccus. Hic verò Mars licet ſiccitatẽ habeat vitę inimicam, habet tamen caliditatem nõ inutilem, operaturq; cõplexionem cholericã, id eſt, calidã & ſiccã, vt Saturnus melancholiam, id eſt ſiccam & frigidam. Iupiter verò inter prædictos duos medius, duas qualitates optimas, caliditatem & humiditatem temperatas, poſſidet. Attende autem, obſecro te lector, mirã Dei in operibus cunctis ſapientiam. Vides primũ quemadmodum omniũ planetarũ maximè noxius & inimicus vitæ ſummus vel primus, longiſſimè ſit à viuentiũ regione ablegatus & à terris (vbi viuentium locus eſt) elongatiſſimus. Quomodo enim viuentia (ſi terræ proxim⁹ eſſet ille aduerſiſſimus eorum hoſtis) aduerſus tantæ crudelitatis impetum ſeſe tuerentur? quomodo non ante debitam periodũ compellentur acutiſſima illius falce ante tempus occumbere? Nunc verò Dei prouidiſſima ſapientia lõgè proſcriptus eſt,

Iupiter.

Martis qualitas.

Attende mirum in planetis ordinem.

est, vt non quantũ ipsius cupit natura, propter intermedios meliores planetas, gelidus ille falcatus nocere possit. Martẽ verò, quanquam noxium, tamen minus noxium, propius ad terras eadem prouidissima sapientia, & sapientissima prouidentia permisit accedere. In horum autem ducrũ medio Iouem quomodo sapientissimè collocauit? videlicet totum bonum inter malos duos, vt vtriusque sua bonitate vinceret malitiam. Vide quomodo omnia numero, pondere, & mensura Deus sapientissimus prouidissima consideratione disposuit. Quòd ergo Saturnus primum & summum locum obtinet, non ex naturæ præstantis bonitate, neq; cõditionis dignitate procedit, sed tanquã hostis lõgè proscriptus ob malitiam potiùs arcetur à viuentibus, estque loco nouissimo constitutus. Rursùm considera quòd eũ qui magis noxius est, nempe Saturnum à superiori parte Iupiter habet: eum verò qui minus ab inferiori. Superioris enim virtus, ne transeat, subiecti inferioris obstaculo faciliùs videtur prohiberi, quàm inferioris possit virtus desuper emissa virtute contineri. Nam loco superior planeta, non potest suum influxũ in terras mittere, nisi transeat per orbem intermedij.

CAP. XXII. *De Venere, Mercurio & Luna.*

VEnus est planeta fœmineus, Martis malitiam & ignitum feruorem sua fœminea qualitate temperans: quomodo virilis ira, muliebri solet benignitate placari. Semper comitatur Solem: sed cùm præcedit, dicitur Lucifer: quando verò sequitur, Hesperus siue Vesper appellatur. Estque nuntius Solis vel aduenientis, dum Lucifer est: vel abeuntis dum Hesperus: Vnde illud apud Virgilium, Ite domum saturæ, venit Hesperus, ite capellæ. Habet quasi colorem candentem & refulgentem electro similem, estque lux eius præ luce omnium astrorum limpidissima atque gratissima, & oculorum aspectui placidissima. Vnde factum est vt primus ille Angelorum (qui cæteris omnibus sublimitate & gloria conditionis præeminebat) Lucifer vocaretur, eò quòd fulgore, atque claritate cæteros spiritus præcelleret, quomodo Lucifer suæ lucis refulgentia & limpiditate, cætera antecellit sidera. Vnde apud Esaiam sub figura Regis Babylonis de illo dicitur, Quomodo cecidisti de cælo Lucifer, qui manè oriebaris? Et Beatus Petrus Euangelicam doctrinam omnibus alijs doctrinis præeminentem, appellat Luciferum, di-

Virgilius. *Esa. 14.* *2. Pet. 2.*

cens de sermone prophetico, Cui benefacitis attendentes, tanquam lucernæ lucenti in loco caliginoso, donec dies illucescat, & Lucifer oriatur in cordibus vestris. Post Venerem, est Mercurius, per se quidem nec bonus nec malus, sed per suam naturam inclinatur ad planetam cui coniungitur. Non enim aliorum malitiam temperat: sed est cum bonis bonus, & cum malis malus. Rarò à nobis cernitur propter vicinitatem ad Solem. Semper enim cum Sole graditur, nunquam ab eo plus triginta gradibus distans. Hunc Mercurium dicunt eloquentiæ & ingenij, id est, boni sensus esse ctorem: vt quibus hic dominetur, facundi sint sermone & bonis sensibus, ac benè ingeniati. Et quidem, si cum Saturno aut Marte iunctus fuerit, facundiam prauam, & astutiam malam, ad nocendum, sed concitandum rixas, discordias, tumultus, schismata, hæreses, dicunt significare. Eiusmodi homines præ omnibus seculis prioribus, nostra hæc ætas plurimos habet, quibus cùm summa adsit facundia & sensus clarissima perspicacitas, nihil tamen hisce dotibus aliud agunt quàm vt nihil relinquant integrum, sed vniuersa perturbent erroribusque adimpleant orbem. Si verò Ioui iungatur, bonam facundiam & ingenium salutare significare dicunt, ad veritatis defensionem & virtutis promotionem accommoda. Cuiusmodi ingenia hac nostra tempestate nimium rara meritò deploramus. Infima omnium Luna, frigida & humida est, operaturque complexionem phlegmaticam, id est, humidam & frigidam. Super aquas & omnia humida dominium habet. Vnde secundum varium accessum, & recessum caussat fluxum & refluxum maris, itémque aquarum augmentationem vel diminutionem, quemadmodum libro priore dictum fuit. Experientia quoque monstrat, in plenilunio crescere medullas, & cerebrũ ac huiusmodi humida, quemadmodum in nouilunio ista decrescunt & diminuuntur. Illuminatur diuersimodè, & nunc plena, nunc partim obscura, nunc crescens, nunc decrescens apparet nostro aspectui, ac iuxta diuersitates istas diuersimodè corpora hominum & inferiora cuncta disponit. Eius lumẽ terris singulariter deseruit tam in illuminando, quàm in agendo, eò quòd terris sit proxima: neque vllius aliorum syderum tam efficax & manifesta est in his inferioribus operatio, id quod in ægrotantibus manifestissimè cernimus. Minimo spatio suam circu-

Mercurius.

Luna.

lationem absoluit: suo motu mensium distinctionem facit. Et cum quantitate sit minor cæteris planetis, maior tamen ob vicinitatem apparet hominibus. In scripturis nonnunquam bonam habet significationem, veluti in Canticis Canticorum. Quæ est ista quæ progreditur quasi aurora consurgens, pulcra vt luna, &c. Et in Psalmis, Thronus eius sicut Sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta inæternum. In malum verò, Sapiens ab ea trahit comparationem, cùm ait, Stultum vt lunam mutari. Et in Apocalypsi mulier illa gloriosa Sole amicta, lunam visa est habere sub pedibus. Per quod significari dicunt sacri Theologi, omnem mutabilitatem seculi huius & transeuntium in eo. Secundum lucis enim pleniorem ad terras infusionem, bonam habet comparationem: secundum instabilitatem autem & variationem, accipit malam. *Cant.6. Psalm.88. Ecclesi.27. Apoca.12.*

CAP. XXIII. *De Solis nimia præcellentia super cæteros planetas.*

INter hos verò sex iā dictos planetas mediū locū Sol obtinet, qui solus per sese lucidus cùm à nullo lucē accipiat: ipse astris omnibus lumen præbet. Omnes enim stellas erraticas in suis orbibus, & fixas in firmamento, sua luce illuminat, singulisq. lumen illud in quo cernuntur donat, hoc ipso patenter in se Dei patris luminum gerens similitudinē. Ipse enim admirandi fulgoris atque efficacissimæ virtutis de sua natura existens solus de se lucem habens, sui luminis atque ardoris vim, sparsis flagrantibus radijs circumquaque diffundit, cælestia & terrestria cuncta illuminans, atque efficacissimè in eis operans. Omnia siquidem astra (vt auctor est Aristoteles, & veritas confirmat) à Sole suum lumen accipiunt, & per lumen quod à Sole accipiunt, suos operantur effectus. Visum est tamen quibusdā præter hoc Solis lumen, debere ea habere lucem aliquā propriā, quæ caussa esset vt lumen à Sole procedens in hoc quā in illo planeta, aliter operaretur. Nō est tamen id necessariū, ob hoc scilicet propriā lucē aliquā ponere. Sufficit enim ad hāc diuersitatē operationis, ipsa subiecti varia dispositio. Vnde lux Solis (iuxta doctrinā Astronomorū) in Saturno infrigidat, in Marte calefacit, & ita in cæteris quemadmodum iuxta diuersam naturam astrorū idem Solis lumen diuersas colorū apparentias facit, vt suprà declarauimus. Omnino itaque probabilior videtur *Solis præcellentia. Omniū stellarum lumen à sole esse. Quorundā opinio.*

illorum sententia, qui vnicum ponũt luminis fontem à quo lux omnis deriuetur, ipsum videlicet Solem, qui in planetarum medio ordinatissimè consistit, tanquam Rex in medio regni sui, in medio gradiens suorum Principum atque magnatum, qui sunt proximi ipsum hincinde circundantes planetæ, sub se habens Lunam, Mercurium, Venerem: supra se verò Martem, Iouem, atque Saturnum: proximos autem habet, hinc quidem igneum & bellicosum Martem, ardentibus, radijs flagrantem: illinc verò placidam & amœnam Venerē, sua limpidissima ac placidissima luce suauiter resplendentem: illum velut potentem & animosum armigerũ, hanc vt suauem coniugem. Quod tamen ne Gētili opinione excipiatur, præmonemus, vt ne arbitretur quis iuxta figmenta poëtica, in celestibus vera nos ponere coniugia, cōcubitusque & generationes prolium. Sunt enim figmenta ista vanissima, neq; veritatis quicquam possidentia. Secundum tamen similitudinem quandam, Venerem dicimus Solis esse coniugem. Est enim coniugis officium, suo viro indiuidua societate adhærere, neque ab eo sese plus iusto elongare. Ita Venus semper Solem comitatur, siue oriatur, siue occidat, indiuidua societate, comitem illi se adiungens, estq; ipsa tota fœminea, & placida lucis resplendentia blandissima, fœminearum qualitatum effectiua: vt ille totus est masculus, aureo superabũdāti fulgore, virili maiestate replendens, & virilium qualitatum maximè effectiuus. Vnde quemadmodũ Solis calor magnos & fortes animos facit atque constantes, sic Ven⁹ molliores, faciles, & pios, ac minus stabiles, cuiusmodi in fœminis plerunq; cōspicimus. Item vt Sol vitalem calorē præbet, sic Venus vitalem humorem videtur suo cōcursu adferre: sicq; vitam pariter efficiunt, vt simul vir & mulier ad prolis generationē concurrunt. Post hos autē planetas (qui Soli velut propinquiores, sunt Principes) infinita circũdatur multitudine astrorum firmamenti, quibus tanquam militũ innumerabilium è longinquo subsequentium exercitibus vndequaque circundatus atque circunstipatus incedit, in magnificentissima gloria, singulis proprium suum lumen ex diuitijs thesauri sui velut in militiæ stipendium persoluens. Ob quam nimiam excellentiam, veteres Poëtæ Solem dixerunt esse patrem Deorum hominumq;. Quod ideo dictum videri potest quoniam in omnium generatione ipsius actionem necesse

Venus est soli quasi pro coniuge.

Arist. 2. li. Phys.

necesse est concurrere, vt caussam vniuersalem, sine qua effectus nullus possit generari. Ipse præterea omnibus astris perpetuò lumen cōmunicans, simul & cū hoc agendi in hæc inferiora virtutem, hoc modo non immeritò omnia dicitur in astris omnibus operari, dum quod illa agunt, ab illo accipiunt, vt agant. Est autem caussa admodum rationabilis ex parte naturæ, cur licet præcellentissimus Sol existat, tamen neque supremo neque infimo loco debuerit collocari. Cùm enim Sol principium sit atque fons luminis & caloris vitalis à quo & cætera astra lumen recipiunt, & viuentia omnia vitam, si esset Sol terræ proximus, nimio calore eam exureret, nec posset ipsa ferre eius ardorem, sicq; viuentiū consumeret vitam, forsitan etiam suprema astra non ita commodè possent illuminare. Si verò econtrariò, Sol locū haberet supremū illic, vbi agit Saturnus, terra calore sufficiente destitueretur, nec possent viuentia commodè in vita cōseruari, & astra inferiora non sufficienter potuissent à tam distante Sole illuminari. Propter quod sapientissimus naturæ institutor, & cōseruator Deus, Solem voluit in medio esse collocatum, in tali gradu, vt à superioribus atque inferioribus mediocriter distaret, sicque terræ neque nimium vicinus esset, neque nimium elongatus. Illud quoque de Solis proprietatibus non est prætereundum, quòd sicut Mars calidus existit, ita similiter & Sol. Multa tamen inter eos est differentia, quoniam Solis calor temperatus est efficacissimus & viuificatiuus, omniumque viuentium perfectiuus, quemadmodum ipsa monstrat experientia, eius calore cuncta viuificari, & perfici, fructusque & omnia ipsius maximo calore maturescere, & ad perfectum peruenire. Martis autem calor est consumptiuus. Est enim Sol effectiuus caloris, cuiusmodi est calor cordis: qui est vitalis, & corpori vitam donans, atque custodiens. Mars verò effectiuus est caloris, cuiusmodi est calor cholerae: quæ vbi dominari potest, consumit & depascit omnia: quemadmodū patet in febricitātibus. Manifesta quoq; in effectu harum caliditatum apparet diuersitas, quoniam illi in quibus Sol secundū bonum aspectum dominatur, cordis sunt temperatè calidi, & animo verè magno, verè fortes, & magnanimi. In quibus autem Mars dominatur, corda habent intemperatè calida, & animo sunt feroci potiùs quàm verè magno: dicunturq; audaces magis quàm magnanimi. Excessus

Calor Solis differt à calore Martis.

ſus nāq; caloris exceſſum facit audaciæ & temeritatis nimiū & immoderatè ſanguinem inflammando. Similis penè differentia inter Venerem & Lunam poſſet aſſignari: quoniā Venus humiditatis eſt effectiua, quale eſt humidum radicale, quod eſt vitale & conſeruationi animalis æque vt vitalis calor neceſſariū. Luna verò, magis humidi phlegmatici, quod vbi abundauerit, infirmitates varias gignit.

CAP. XXIIII. *De Sole in ſacris literis quàm honorifica fiat mentio.*

OB hanc quoque Solis excellentiam, in literis ſacris honorificentiſſimā vbiq; audimus fieri eius mentionem, vt quoties inſigne aliquid, & quaſi ſuper omnia excellentiſſimū efferre velint, Solis decori conferāt. Vnde Matthæus Euangeliſta, trāſfigurationis gloriam deſcribens, quū fulgorem vultus Chriſti glorioſiſſimum vellet oſtendere, nō inueniens quicquam in rebus humnanis altius, Transfiguratus eſt, inquit, ante diſcipulos, & reſplenduit facies ei⁹, ſicut Sol. Sic & Ioannes in Apocalypſi, vultum filij hominis ait ſe vidiſſe quaſi Solem lucentem in virtute ſua. Vnde & in Canticis ſponſam Eccleſiam cùm admiratores dixiſſent pulcram vt Lunam, augere cupientes laudem, adiecerunt, electam eam eſſe vt Solem. Rurſum verò oculos Domini ait quidam ſapiens multò eſſe lucidiores ſupra Solem. Idem quoque mulieris bonæ ſpeciem in ornamentum domus, comparat Soli orienti mundo in altiſſimis Dei. Iterumque hominem ſapientem & ſenſatum; manere ait vt Solem, dum ſtultus vt Luna mutatur. Ipſe quoque Dominus IESVS ſaluator hominum de iuſtorum gloria loquens, Iuſti, inquit, fulgebunt ſicut Sol in regno patris eorum. Ex quibus cōparationibus manifeſtum eſt. Solis claritate nihil poſſe in mūdo reperiri pulcrius. Hinc per Sapientē dicitur. Quid lucidiùs Sole? Et iterum, Sol illuminans per omnia reſpexit; & gratia Domini plenum eſt opus eius. Sol in aſpectu annunciās, in exitu, vas admirabile, opus excelſi. In meridiano exurit terram, & in conſpectu ardoris eius quis poterit ſuſtinere? fornacem cuſtodiens in operibus ardoris. Tripliciter Sol exurens montes, radios igneos exufflans, & refulgens radijs ſuis obcæcat oculos. Magnus Dominus qui fecit illum, & in ſermonibus eius feſtinauit iter. Diuinus quoque ille Pſalmographus, Solis iſtam magnificentiam & glo-

Marginal notes: Mat. 17. Apoc. 1. Cant. 6. Eccl. 22. Eccl. 26. Eccl. 27. Matt. 13. Eccl 17. Eccl. 42. Eccl. 43.

riam apertissimè cecinit, apertissimeque, per singulas proprietates pinxit, Psalmo.18. vbi pro eo quod communis Grecorum atque Latinorũ lectio habet, In sole posuit tabernaculum suum: iuxta veritatem Hebraicam (sacro Hieronymo interprete) sic legimus, Soli posuit tabernaculum in eis (nempe cælis) & ipse tanquam spõsus procedẽs de thalamo. Exultauit, vt gigas (siue vt fortis) ad currẽdam viã, à summo cælo egressio eius, & occursus eius vsque ad summum eius. In quibus verbis dum (iuxta quod in Hebræo legitur) Soli dicit positum in cælis tabernaculum, significat ipsum in medio planetarum, quasi in medio cæli locũ possidere. Eundẽ verò spõsum appellans, significat decorem & formosam pulcritudinem splendoris eius, in quo exoritur mundo, cũ maxima gratia & gaudio atque exultatione cũctorũ viuentiũ: queẽadmodũ omni gloria & decore adornari solet spõsus in die solẽnitatis suæ. Procedit autẽ spõsus iste de thalamo, quã do ab occasu surgit, & in oriẽte mundo oriri incipit. Vt gigas fortis exultat ad currendã viam, quãdo magna alacritate quasi gigas fortissimus intra 24. horarũ spatiũ totũ mundũ percurrit per omnia respiciens, omnia quoque illustrans & viuificans. A´ summo cælo est egressio eius, quia ab oriente oritur: & occursus siue reuersio eius vsque ad summum cæli est, quando rursum in orienrẽ reuertitur. Vel etiam à meridie, quãdo in maxima eleuatione est, & quasi in summo cælo tendit ad occasum, iterũq; suo ordine ad meridiẽ reuertitur. Nec est qui se abscondat à calore Solis, quoniam circumiẽs terram, perlustrat omnia, nihilque relinquit quod non lumine contingat, virtutisq; efficacia immutet. Quæ omnia diuinus Psaltes, penitissimè consideratis conditionibus Solis admodũ iucundis similitudinibus expressit. Hinc & doctissimus ille idiota sacer Frãciscus, Solẽ cæterarũ creaturarũ dominũ doctissimè nominauit illiterat⁹, eundẽq; præ ceteris omnibus patenter in se Dei gestare similitudinem sapientissime cecinit indoct⁹, in suo cãtico quod Deo ex creaturis patria lingua decãtauit, atque à Solis præcellentia specialiter cãticum Solis nominauit. Ipse, inquit, Sol multo ardore ebulliens siue feruescens diffundit circunquaque radios miranda splendoris irradiatione, mirã tui gerens, ô altissimè, similitudinem. Qui insuper discipulos docuit, oriente Sole debere omnem creaturã magnas agere gratias Deo ob tã-

Psalm.18.

Frãciscus quomodo Solẽ magnificabat.

dentes priores illuc sunt ingressi. Nos quoque iuxta manum Dei super nos bonam eodem peruenire post paululum confidimus, ipsius gratia adiuti, qui nobis antequam nati essemus tam gloriosum ab initio præparauit æternæ mansionis habitaculum.

Sunt igitur cæli vndecim hoc ordine siti, cælũ empyreũ, primum mobile, cælum crystallinum, firmamentum, cælum Saturni, Iouis, Martis, Solis, Veneris, Mercurij, & Lunæ.

Post hoc igitur primum & nobilissimum corpus sequitur decimum cælum, primum mobile: quod motu suprà q̃ cogitari potest velocissimo, lege perpetua, quotidie ab oriente in occidẽtem per meridiem, viginti quatuor horarum tẽpore decurrẽs, velocissimo hoc raptu suo omnes inferiores cęlos secum rapit, eodemque temporis spatio perfectã circulationem cõplere facit. Nec præter hunc motũ alium aliquem habet. Sub hoc cælo est nonum, quod nunc aqueũ, nũc crystallinum à sanctis & diuinis Theologis nominatur, nõ quidem à proprietate vel natura aquę, quasi illic verę aquæ sint elementares, sed ab omnimoda diaphaneitate siue perspicuitate, eò quòd nullam omnino habeat stellam. Forsitan & ob hoc quòd sit in modum aquæ, siue crystalli effectu frigidissimum & frigiditatis maximę effectiuum, quę est aquę qualitas prædominãs. In cuius confirmationem facit, quod quidam supra firmamentum veras aquas ponendas senserunt ad motus & caloris illius temperamentum atque refrigerationem: ne videlicet ex nimia talis motus velocitate, ignis generaretur, qui omnia hæc inferiora consumeret. Quæ sententia licet non admodum probabilis videatur, in hoc tamẽ nobiscum facit, quòd aquas istas (qualescũque tandem sint) ad contemperationem nimij caloris supra firmamentum positas dicit. Quod & nos secundum verisimilitudinem asserimus: non sic quidem vt à cælis prohibeatur calor, quasi cælestibus corporibus sit exustionis periculum (quæ incorruptibilia sunt, & caliditatis non susceptiua, etiam si mille admouerentur ignes) sed propter nimiũ calorẽ cęterorũ astrorum, atq; etiã eius qui ex nimia velocitate motus oriri posset in regione elementari, in his inferioribus contemperandũ. Aiunt enim quidam huius cæli tantã esse frigiditatẽ, vt his inferioribus prorsus esset intolerabilis, si non Solis & aliorum

Cælũ nonũ.

rum

rum astrorum calore temperaretur. Hæ sunt aquæ, de quibus in scriptura sacra frequens est mentio, nominatim in principio Geneseos, dicēte Domino, Fiat firmamentum in medio aquarū, & diuidat aquas ab aquis, & subditur, Factum est firmamentum in medio aquarum, & diuisit aquas quæ erant supra firmamentū ab aquis quæ erant sub firmamento. Item in libro Psalmorū, Laudate eum cæli cælorum, & aquæ quæ super cælos sunt, laudent nomen Domini. Et in libro Danielis, ad laudē Dei omnem creaturā exhortantes pueri Hebręi canunt, dicentes: Benedicite aquæ omnes quæ super cælos sunt Domino. Hæc autem sphæra cęli crystallini, siue aquei, secundum opinionem Ptolemæi, atque Alphragani, ponentium vnam tantum sphæram naturalem supra firmamentū, primum mobile diceretur. Veritas tamen magis credibile facit, eam esse secundum mobile. *Genes. 1.* *Psal. 148.* *Daniel. 3.*

CAP. XIIII. *De firmamento & orbibus Planetarum.*

HVic autem cælo aqueo, cōtiguum est cælū ordine octauum: quod à stellis miræ magnitudinis & multitudinis stellarum appropriato nomine dicitur: in scriptura autem firmamentum vocatur, vel propterea ꝙ verbo Domini in diuisionem positū sit aquarum superiorū ab aquis inferioribus. Vel quia in eo innumerabilis est stellarū multitudo firmata. Sunt enim in hac sphæra omnes stellæ fixæ: de quibus dicemus posterius. Hanc verò sphærā octauam sequuntur.

Septem sphæræ, septem planetarum, hoc ordine: Sphæra Saturni, Sphæra Iouis, Sphæra Martis, Sphæra Solis, Sphæra Veneris, Sphæra Mercurij, vltima Lunæ.

Orbes septem Planetarum.

Istarum autem sphærarum, superior quælibet ambit & orbiculariter circundat inferiorem: suntq; aliæ alijs maiores, secundū quod plus vel minus accedunt firmamento, vel ab eo recedunt. Vnde sphæra Lunæ omnium infima, omnibus etiam minor est: contrà, sphæra Saturni omnium est maxima, vtpote firmamento proxima & cōtigua. Qua in re cōsiderari facilè potest inęstimabilis mundialis machinæ magnitudo. Nam quemadmodum diximus in elementari regione superiorem sphæram excedere inferiorem proportione decupla, ita etiam in hac regione, continuato semper augumento, superior longè quantitate superexcedit inferiorem proximam: vnde necesse est multò maximam & immensissimam esse molem illam vltimam empyrei cęli, & magnitudi-

tudine incomprehensibilem. Insuper velocissimus ille motus decimi cæli, huic empyreo proximi, quo in viginti quatuor horarum spatio tantum percurrit, imò peruolat, imò plusquam peruolat circulum, meritò debet considerantibus nobis eius magnitudinem stupori esse, & miraculum multò maximum. Sciendum autem est, firmamenti nomine interdum signari totam aggregationem octo sphærarum, septem videlicet planetarum & stellarum fixarum. Debere tamen poni hanc sphærarũ diuisionem: & non posse in vnum corpus censeri, manifestissimis experientijs & rationibus certissimis ab Astronomis probatur.

CAP. XV. *De duplici motu orbium cælestium, qui sunt post primum mobile.*

OMnes cælestes sphæræ quæ primum mobile sequũtur, duplici motu mouentur. Priore quidem alieno, id est, ex raptu primi mobilis, quod (vt suprà diximus) velocissimo suo motu in viginti quatuor horarum spatio sese citissimè circunuoluens, & totum suum cursum complens, omnes orbes intra se contentos secum circũuoluit, vt in eodem spatio temporis totum suum cursum infallibili lege perficiant, id quod in Sole manifestissima experientia ad oculum conspicimus, qui hoc motu raptus diem nobis à die distinguit. Singulæ enim eius reuolutiones secundum motum istũ primi mobilis factæ, singulos nobis dies efficiunt. Et quidem si totum accipiamus tempus reuolutionis, id est, tam illud quod supra nostrum hemisphærium, quàm illud quod supra alterum oppositum voluitur, dies naturalis dicitur, constatque viginti quatuor horis. Verùm si accipiamus tempus tantum illud quo supra nostrum hemisphærium apparet & mouetur, dies dicitur artificialis. Et hi dies, non æqualis sunt longitudinis. Nam hyeme breuiores sunt dies, & æstate longiores, iuxta quod supra nostrum hemisphærium Sol magis eleuatur. Fit autem motus iste primi mobilis super duobus polis mũdi directè sibi in cælo oppositis, quorum alter arcticus nominatur, semper nobis apparens: alter antarcticus, nũquam, sed nostris antipodibus perpetuò est præsens, quibus econtrariò noster polus arcticus semper abest. A polo enim arctico, qui in summo cæli ponitur, vsque ad polum antarcticum, qui directè ex parte altera est oppositus, linea recta per medium mundi ducta intelligitur, quã axẽ mundi ap-

Quid dies naturalis.
Quis artificialis dies.
Duo poli mundi.

appellant, eò quòd circa ipsum fiat motus iste primi mobilis, & cum eo omnium sphærarum cælestiū, quemadmodum rota voluitur axem. Fit autē motus iste ab Oriente, per Meridiem, in Occidentē, atque ita deinde per Septentrionē redit ad Orientem. Præter hunc vero motum primi mobilis, inferiores sphæræ omnes sibi propriū habent, quo mouentur contranitendo ab Occidente, per Meridiē, in Orientem, atque hinc redeunt per Septentrionem, in Occidentem. Hic autē motus non circa eundē axem mundi fit, nec super ijsdē polis, sed super duobus polis alijs, distantibus à prædictis per viginti tres gradus, & triginta tria minuta, aut secundū alios vnum & quinquaginta. A quorum polorū vno ad alterum, intelligitur transire per medium mundi linea rectissima, quæ dicitur axis huius motus, & nominatur axis zodiaci, quemadmodum prior dicitur axis mundi.

Quid axis mundi.

Motui raptus motus aduersus.

CAP. XVI. *Quomodo intelligi debent in cælis motus oppositi, & motus raptus.*

POsset autem ex iam dictis secum aliquis hęsitare, quónā pacto possint esse motus oppositi in cælestibus, cū motui circulari (vt ait Aristoteles) nullus sit motus contrarius. Rursùm quomodo fieri possit, vt rapiat primū mobile alias sphæras, cùm in cælestibus nulla possit esse violentia. Vt enim non est ibi cōtrarietas, ita nec violentia admitti potest. Ad hanc autem obiectionem remouendam, necesse est sanè intelligere, quæ prius dicta sunt. Non enim motus isti propriè oppositi sunt adinuicem, quasi contrarij. (Contraria enim in eodem simul esse non possunt) sed quia diuerso modo fiunt, vnus videlicet ab Oriente in Occidentem, alius ab Occidente in Orientem: quamuis non per eundem circulum, aliquo modo videntur oppositi. Insuper quod de raptu dicitur, debet absque violentia intelligi: quemadmodū cum inferiores sphæras dicimus contraniti, absque resistentia aut rebellione accipimus. Nulla enim in cælestibus est contrarietas, nulla fatigatio, nulla violentia, nulla mobilium resistentia. Non enim aliud sibi vult, quòd dicimus inferiores orbes rapi, quàm quòd simul ad motū primi mobilis per accidens moueantur, quemadmodum nauta mouetur vectus à naui, & aqua ad motum vasis in quo continetur: vt sic ratione continentiæ, inferiores simul cum superiore moueantur. Et quod de contranitentia inferiorū dicitur, nihil aliud

sibi

ſibi vult, quàm eas diuerſo motu proprio moueri, ab alia parte ad partem oppoſitam.

CAP. XVII. *Quanto tempore vnuſquiſq; cæleſtium orbiũ ſuum proprium motum compleat, & obiter de anno biſſextili,*

OMnes igitur ſphæræ cæleſtes huic motui primi mobilis (vt iam dictum eſt) contranituntur, ſecundum circulum obliquum (qui & zodiacus dicitur) curſum ſuum peragentes. Verum illud notandũ eſt, quòd quantò propinquiores ſunt primo mobili ſecundum ſitum, tantò ſuum motum proprium tardiùs perficiunt: quantò autem diſtantiores, tãtò citiùs ſuos curſus abſoluunt. Vnde cælum cryſtallinum omnium tardiſſimè moueri neceſſe eſt, contrà verò, Lunæ orbis circumgyratur omnium velociſſimè. Quod vt fiat euidentiùs, volumus, iuxta Aſtronomorum traditionem, ſingularum ſphærarum motibus ſuum tempus ſubijcere. Dicunt autem nonam ſphæram curſum ſuum proprium perficere in quadraginta nouem millibus annorum, & in ducentis annis gradum vnum zodiaci, cum dimidio percurrere. Atque hanc ſphæram dicunt hoc ſuo motu rapere ſecum octauam ſphæram, & omnes orbes planetarum præterquàm Lunæ, de quibus tamen nihil nunc particulariùs dicemus. Octaua autem ſphæra proprio ſuo motu (ſcilicet trepidationis, vel acceſſus, & receſſus) in ſeptem millibus annorum circulum paruum deſcribit, pertranſitque gradum vnum zodiaci: quandoque quidem in centum annis, quandoque in ſexaginta, quandoque verò in alio interuallo: Saturni ſphæra, reuolutionem integram annorũ ferè triginta ſpatio perficit. Iouis in duodecim: Martis ferè in duobus: Sol reuolutionem integram facit in trecentis ſexaginta quinque diebus, & ferè ſex horis: Venus & Mercurius, ferè ſimiliter. Nouiſſima autem Luna, in viginti ſeptem diebus & octo horis ſuum circulum complet. Vbi illud obiter ſeſe offert declarandum, quid ſit, quòd quartus quilibet annus vno die abundat, vt videlicet quartus quiſque annus iuxta noſtram computationẽ habeat dies trecentos, ſexaginta ſex, qui & biſſextilis nuncupatur. Cùm enim ſex horę quater ſumptę diem faciant naturalem, hoc eſt, viginti quatuor horarum, idcirco quolibet quadriennio ad dies conſuetos 365. (quibus conſtat annus communis) adijcitur prædictæ cõputationi dies vnus, vt ſeruetur temporum ordo, & feſtiuitatum vniformitas. Qui annus

Cælũ cryſtallinum 49000.

vno

vno die (secundum huiusmodi computationem ex triũ pręcedentium senarijs, & suo residuo sex horarum conflato) abundans bissextilis nuncupatur: eo quòd contineat 366. dies vbi bis senarius ponitur, à quo numero senario bis ita replicato, bissextilem eum appellauerunt.

CAP. XVIII. *De natura & conditionibus Astrorum.*

DE natura autem Astrorum, dubitatum fuit ab antiquis, fueruntque super hac re diuersæ diuersorum sententię. Quidam enim antiquorum dixerũt, ea esse corpora animata, proptet alimentũ suo motu terram perambulantia, vt scilicet humidum aqueum ad se velut in potum, & siccum terrestre in cibũ attraherent, quemadmodũ videmus progressiuo motu animalia, quæ apud nos sunt, moueri ad quærendum alimenta, cibum atque potum. Sed hoc figmentũ planè poëticum est, neque quicquam habet verisimilitudinis. Alij verò, de quorum numero fuit Empedocles, astra dixerunt esse de natura ignis, orbes autem cælorum de natura aquæ. Sed neque hìc veritatem assequutus est, vt ex præcedentibus manifestè patet. Qui autem veritatem tenent, asserunt astra esse eiusdem naturæ, & speciei cum suis orbibus, in quibus mouentur, neque à reliquis partibus suorum orbium essentialiter differre, sed tantùm secundum accidentia.

Est enim Astrum (vt ait Arist.) densior pars sui orbis.

Sicut enim in ligno contingit aliquã partem esse admodũ densam & compactam præ reliquis partibus, quam nodũ vocamus, est tamen eiusdem naturæ cum alijs: sic & in orbibus cælestibus astra partes sunt densiores, atque compactiores reliquis, eiusdem autem sunt naturæ & speciei. Sunt enim cæli corpora homogenia, quorum singulæ partes, & cum toto & cum se inuicem eiusdem sunt naturæ, licet secundũ accidentia possint differre. Ex hac verò densitate consequitur & alia differentia accidentalis, qua differunt astra à partibus reliquis suorum orbium. Nam ex hac sua densitate, compactione, &, vt ita dicam, opacitate habent, vt possint radios solares ad se emissos reflectere, sicque effusum ad se solare lumen refundere: quod aliæ partes vtpote rariores & nimium perspicuæ non possunt, quoniam ob raritatem penetrantur à lumine, nec est refusio accepti luminis. Idcirco enim ipsi cæli quantum ad omnes partes, in se quidem luminosi sunt, lumine eorum substantiam penetrante, non sunt tamen nisi ratio-

Arist. 1. Meteor.

ratione astrorum lucidi, sicut lumen possint de sese refundere. Alioqui neque nox, neque tenebræ haberent locũ, tanto corpore lumen suum perpetuò spargente. Atque enim per diem atque per noctem Sol orbes cælestes illuminat, neq; potest interpositio terræ (quæ non nisi punctulus est cælo comparata) eorum illuminationem impedire: Ex quibus patet, quòd nomen astri siue stellæ duo includit, nempe partem cœli densiorem, & lucem solarem ab ea repercussam.

CAP. XIX. *Differentia inter planetas, & stellas fixas.*

INter has autem stellas, quædam dicuntur fixæ, quædã erraticæ, quas Græco vocabulo planetas vocant. Siquidem planè Græcis sonat errorem. Vnde planetes, quod significat vagum siue erroneum. Fixæ dicuntur omnes quæ sunt in octaua sphæra, id est, in firmamento: Idque ob hoc, quòd semper videantur adinuicem seruare eundem situm, & æquali distantia ab inuicem distare. Et hæ in numero sunt indeterminato, qui soli est Deo creatori cognitus, iuxta illud Psalmistę, *Psal. 146.* Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat. Planetæ autem erraticæ stellæ tantùm septem sunt, quæ ob hoc dicuntur erraticæ, quòd non semper eundem ad inuicem conspiciãtur habere situm, neque æquali distantia, ab inuicem distare: sed nunc quidem ad inuicem appropinquant, nunc verò ab inuicem elongantur: nunc hæc illam antecedit, nunc subsequitur, nunc in eleuatione est ad illam, nunc in depressione, secundum quod suorum orbium varia celeritate vel tarditate variè feruntur. Dinoscuntur autem stellæ fixæ à planetis ex scintillatione. Omnes enim stellæ fixæ scintillare videntur, quod alij quidem propter longinquam nimis distantiam, & visus nostri debilitatem eueni re putauerunt, alij propter motum cæli continuò angulos irradiationis variantem, sed verior ratio ex perspectiua petenda foret. Soli autem planetæ non scintillant, nisi fortè Saturnus interdum, quem dicunt flante Borea nonnihil scintillare. Illud autem certum est, scintillationem talem nihil esse in ipso astro scintillante, sed tantùm secundum prospectum & apparentiam euenire.

Soli planetæ non scintillant.

CAP. XX. *De ordine septem planetarum ad inuicem.*

Ordo planetarũ probatur.

SEptem autem planetarum hic est ordo. Luna infima, deinde Mercurius, succedit Venus, proximus Sol, supra hunc Mars, proximus Iupiter, supremus omnium Saturnus. Hunc

autem

autem planetarū ordinem ſic probāt, quoniam aſtrum illud per cuius interiectionem contingit alterum occultari, neceſſe eſt eſſe inferiùs eo quod occultatur. Vnde cùm per obiectionem ſiue interpoſitionem Lunæ experientia nobis apertiſſimè monſtret Mercurium abſcondi, cùm inter noſtrum aſpectum & aſtrum ipſum media ſeſe obiecerit, conſequitur neceſſario Lunā eſſe Mercurio inferiorē. Ita & de omnibus alijs planetis, quantùm ad Lunam, demonſtrari poteſt. Nam planetas omnes abſcondit & occultat, propter quod omniū infima comprobatur. Sic de Mercurio probat experientia, quòd Venere ſit inferior: & de Marte, quòd ſubſit Ioui: de Ioue quoque, quòd ſuperiorem habeat Saturnum: Itē quòd omnes ſtellæ fixæ omnibus his planetis ſunt ſuperiores, quia à quolibet planetarum poſſunt abſcondi, ipſæ verò nullum planetarum occultare poſſunt. De Sole tamen talis experientia nulla eſt, quòd abſcondatur, niſi à Luna: propter quā rationem quidam exiſtimauerunt Solem eſſe proximum Lunæ in ſecundo orbe cæleſti. Quod tamen rationibus alijs manifeſtè probatur non habere veritatem, ſed Solem eſſe in loco quarto

CAP. XXI. *De Planetarum diſtinctione.*

AD cognoſcendum autem hos planetas, quidam diuerſorum colorū ſimilitudinem illis tribuunt: quanquā iuxta veritatem colores non habeant, ſed tantùm iuxta lucis variè ſeſe monſtrantis ſimilitudinem, varias colorum apparentias participant Vnde Saturnū dicunt eſſe coloris plumbei, Iouē ſtannei, Martem calibei, Solem aurei, Venerē electri, Mercurium argenti viui, Lunam verò argentei, atque horum ſinguli productiui dicuntur, quorum colorem referunt. Aſſignant quoque varias harum planetarum virtutes & differentias. Saturnus enim eſt frigidus & ſiccus planeta maſculinus malus ſiue maleuolus atq; nociuus. Quod ſicut & in alijs ſequentibus, ſecundum effectū debet intelligi. Ipſo dominante, ſi fœtus naſcitur, aut moritur, aut debilitatus miſere viuit. Propter quod pueros dicunt octauo menſe de matris vtero prodeuntes, vel non ſuperuiuere, vel ſecūdum corpus miſeros viuere, cùm tamen ſeptimo menſe & nono ſi prodeant, feliciter viuant. Dicūt enim Saturnum in menſe octauo dominari fœtui, qui mortis eſt auctor. Iouem verò in menſe nono, qui eſt principium & largitor vitæ. Ob hanc verò peſſimam *Saturni qualitas.*

ſimam nocendi & mortificandi conditionem, depingi ſolet Saturnus falcem manu tenens, quaſi viuentia, quantum in ſe eſt, demetens qualitate noxia, id eſt, mortificans. Iupiter proximus, eius malitiam cohibet, & conditiones malas temperat: Eſt enim ipſe in qualitatibus optimè temperatus, calidus ſcilicet & humidus, id eſt caliditatem & humiditatem efficiens. Vnde patet, ipſum complexionis aëreę ſiue ſanguineę in hominibus eſſe effectiuum. Eſt enim ſanguis calidus & humidus. Vnde propter ſuam naturalem bonitatem, principium vitæ meretur vocari. Quam ob cauſſam depingitur ſceptrum manu tenens, quaſi vitæ Imperator atque largitor. Quãquam autem ex ſe clarus eſt, & in modũ lactis cãdidus, attamen cùm aſcenderit in circulum gelidi illius & ſicci Saturni, pallorem quendam contrahit, quo modo nonnunquã etiam inſigniter bonus aliquàm ſuæ virtutis maculam cernitur ex mali hominis commercio contrahere. Ipſum tamen ſuæ claritatis faciens participem, ex ſeſe omnino pallidum, vtcunque facit clarum: vt quemadmodũ effectus malitiã ſuã bonitate temperat, ita & coloris obſcuritatem ſua claritate lætificet, quomodo etiam peſſimos videmus interdum ex bonorum conſortio, vt minimum ſpeciem aliquam virtutis induere, vt ſic manifeſta ſit in naturalibus ſimilitudo, cum ijs quæ cernuntur in moralibus. Mars calidus eſt & ſiccus, & idcirco noxius: non ęque tamen atque Saturnus, qui neutrã habet qualitatem, vitę conducentem, & frigidus exiſtens, & ſiccus. Hic verò Mars licet ſiccitatẽ habeat vitę inimicam, habet tamen caliditatem nõ inutilem, operaturq; cõplexionem cholericã, id eſt, calidã & ſiccã, vt Saturnus melancholiam, id eſt ſiccam & frigidam. Iupiter verò inter prædictos duos medius, duas qualitates optimas, caliditatem & humiditatem temperatas, poſſidet. Attende autem, obſecro te lector, mirã Dei in operibus cunctis ſapientiam. Vides primũ quemadmodum omniũ planetarũ maximè noxius & inimicus vitæ ſummus vel primus, longiſſimè ſit à viuentiũ regione ablegatus & à terris (vbi viuentium locus eſt) elongatiſſimus. Quomodo enim viuẽtia (ſi terræ proxim9 eſſet ille aduerſiſſimus eorum hoſtis) aduerſus tantæ crudelitatis impetum ſeſe tuerentur? quomodo non ante debitam periodũ compellentur acutiſſima illius falce ante tempus occumbere? Nunc verò Dei prouidiſſima ſapientia lõgè proſcriptus

Iupiter.

Martis qualitas.

Attende mirum in planetis ordinem.

eſt;

est, vt non quantũ ipsius cupit natura, propter intermedios meliores planetas, gelidus ille falcatus nocere possit. Martē verò, quanquam noxium, tamen minus noxium, propius ad terras eadem prouidissima sapientia, & sapientissima prouidentia permisit accedere. In horum autem ducrũ medio Iouem quomodo sapientissimè collocauit? videlicet totum bonum inter malos duos, vt vtriusque sua bonitate vinceret malitiam. Vide quomodo omnia numero, pondere, & mensura Deus sapientissimus prouidissima consideratione disposuit. Quòd ergo Saturnus primum & summum locum obtinet, non ex naturæ præstantis bonitate, neq; cōditionis dignitate procedit, sed tanquā hostis lōgè proscriptus ob malitiam potiùs arcetur à viuentibus, estque loco nouissimo constitutus. Rursùm considera quòd eũ qui magis noxius est, nempe Saturnum à superiori parte Iupiter habet: eum verò qui minus ab inferiori. Superioris enim virtus, ne transeat, subiecti inferioris obstaculo faciliùs videtur prohiberi, quàm inferioris possit virtus desuper emissa virtute contineri. Nam loco superior planeta, non potest suum influxũ in terras mittere, nisi transeat per orbem intermedij.

CAP. XXII. *De Venere, Mercurio & Luna.*

VEnus est planeta fœmineus, Martis malitiam & ignitum feruorem sua fœminea qualitate temperans: quomodo virilis ira, muliebri solet benignitate placari. Semper comitatur Solem: sed cùm præcedit, dicitur Lucifer: quando verò sequitur, Hesperus siue Vesper appellatur. Estque nuntius Solis vel aduenientis, dum Lucifer est: vel abeuntis dum Hesperus: Vnde illud apud Virgilium, Ite domum saturæ, venit Hesperus, ite capellæ. Habet quasi colorem candentem & refulgentem electro similem, estque lux eius præ luce omnium astrorum limpidissima atque gratissima, & oculorum aspectui placidissima. Vnde factum est vt primus ille Angelorum (qui cæteris omnibus sublimitate & gloria conditionis præeminebat) Lucifer vocaretur, eò quòd fulgore, atque claritate cæteros spiritus præcelleret, quomodo Lucifer suæ lucis refulgentia & limpiditate, cætera antecellit sidera. Vnde apud Esaiam sub figura Regis Babylonis de illo dicitur, Quomodo cecidisti de cælo Lucifer, qui manè oriebaris? Et Beatus Petrus Euangelicam doctrinam omnibus alijs doctrinis præeminentem, appellat Luciferum, dicens

Virgilius. *Esa. 14.* *2. Pet. 2.*

N

cens de sermone prophetico, Cui benefacitis attendentes, tanquam lucernæ lucenti in loco caliginoso, donec dies illucescat, & Lucifer oriatur in cordibus vestris. Post Venerem, est Mercurius, per se quidem nec bonus nec malus, sed per suam naturam inclinatur ad planetam cui coniungitur. Non enim aliorum malitiam temperat: sed est cum bonis bonus, & cum malis malus. Rarò à nobis cernitur propter vicinitatem ad Solem. Semper enim cum Sole graditur, nunquam ab eo plus triginta gradibus distans. Hunc Mercurium dicunt eloquentiæ & ingenij, id est, boni sensus esse ctorem: vt quibus hic dominetur, facundi sint sermone & bonis sensibus, ac benè ingeniati. Et quidem, si cum Saturno aut Marte iunctus fuerit, facundiam prauam, & astutiam malam, ad nocendum, sed concitandum rixas, discordias, tumultus, schismata, hæreses, dicunt significare. Eiusmodi homines præ omnibus seculis prioribus, nostra hæc ætas plurimos habet, quibus cùm summa adsit facundia & sensus clarissima perspicacitas, nihil tamen hisce dotibus aliud agunt quàm vt nihil relinquant integrum, sed vniuersa perturbent erroribusque adimpleant orbem. Si verò Ioui iungatur, bonam facundiam & ingenium salutare significare dicunt, ad veritatis defensionem & virtutis promotionem accommoda. Cuiusmodi ingenia hac nostra tempestate nimium rara meritò deploramus. Infima omnium Luna, frigida & humida est, operaturque complexionem phlegmaticam, id est, humidam & frigidam. Super aquas & omnia humida dominium habet. Vnde secundum varium accessum, & recessum caussat fluxum & refluxum maris, itemque aquarum augmentationem vel diminutionem, quemadmodum libro priore dictum fuit. Experientia quoque monstrat, in plenilunio crescere medullas, & cerebrū ac huiusmodi humida, quemadmodum in nouilunio ista decrescunt & diminuuntur. Illuminatur diuersimodè, & nunc plena, nunc partim obscura, nunc crescens, nunc decrescens apparet nostro aspectui, ac iuxta diuersitates istas diuersimodè corpora hominum & inferiora cuncta disponit. Eius lumē terris singulariter deseruit tam in illuminando, quàm in agendo, eò quòd terris sit proxima: neque vllius aliorum syderum tam efficax & manifesta est in his inferioribus operatio, id quod in ægrotantibus manifestissimè cernimus. Minimo spatio suam circu-

Mercurius.

Luna.

lationem absoluit: suo motu mensium distinctionem facit. Et cum quantitate sit minor cæteris planetis, maior tamen ob vicinitatem apparet hominibus. In scripturis nonnunquam bonam habet significationem, veluti in Canticis Canticorum. Quæ est ista quæ progreditur quasi aurora consurgens, pulcra vt luna, &c. Et in Psalmis, Thronus eius sicut Sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta inæternum. In malum verò, Sapiens ab ea trahit comparationem, cùm ait, Stultum vt lunam mutari. Et in Apocalypsi mulier illa gloriosa Sole amicta, lunam visa est habere sub pedibus. Per quod significari dicunt sacri Theologi, omnem mutabilitatem seculi huius & transeuntium in eo. Secundum lucis enim pleniorem ad terras infusionem, bonam habet comparationem: secundum instabilitatem autem & variationem, accipit malam.

Cant.6. *Psalm.88.* *Ecclesi.27.* *Apoca.12.*

CAP. XXIII. *De Solis nimia præcellentia super cæteros planetas.*

INter hos verò sex iā dictos planetas mediū locū Sol obtinet, qui solus per sese lucidus cùm à nullo lucē accipiat: ipse astris omnibus lumen præbet. Omnes enim stellas erraticas in suis orbibus, & fixas in firmamento, sua luce illuminat, singulisq́, lumen illud in quo cernuntur donat, hoc ipso patenter in se Dei patris luminum gerens similitudinē. Ipse enim admirandi fulgoris atque efficacissimæ virtutis de sua natura existens solus de se lucem habens, sui luminis atque ardoris vim, sparsis flagrantibus radijs circumquaque diffundit, cælestia & terrestria cuncta illuminans, atque efficacissimè in eis operans. Omnia siquidem astra (vt auctor est Aristoteles, & veritas confirmat) à Sole suum lumen accipiunt, & per lumen quod à Sole accipiunt, suos operantur effectus. Visum est tamen quibusdā præter hoc Solis lumen, debere ea habere lucem aliquā propriā, quæ caussa esset vt lumen à Sole procedens in hoc quā in illo planeta, aliter operaretur. Nō est tamen id necessariū, ob hoc scilicet propriā lucē aliquā ponere. Sufficit enim ad hāc diuersitatē operationis, ipsa subiecti varia dispositio. Vnde lux Solis (iuxta doctrinā Astronomorū) in Saturno infrigidat, in Marte calefacit, & ita in cæteris quemadmodum iuxta diuersam naturam astrorū idem Solis lumen diuersas colorū apparentias facit, vt suprà declarauimus. Omnino itaque probabilior videtur

Solis præcellentia. *Omniū stellarum lumen à sole esse.* *Quorundā opinio.*

illorum sententia, qui vnicum ponũt luminis fontem à quo lux omnis deriuetur, ipsum videlicet Solem, qui in planetarum medio ordinatissimè consistit, tanquam Rex in medio regni sui, in medio gradiens suorum Principum atque magnatum, qui sunt proximi ipsum hincinde circundantes planetæ, sub se habens Lunam, Mercurium, Venerem: supra se verò Martem, Iouem, atque Saturnum: proximos autem habet, hinc quidem igneum & bellicosum Martem, ardentibus, radijs flagrantem: illinc verò placidam & amœnam Venerẽ, sua limpidissima ac placidissima luce suauiter resplendentem: illum velut potentem & animosum armigerũ, hanc vt suauem coniugem. Quod tamen ne Gẽtili opinione excipiatur, præmonemus, vt ne arbitretur quis iuxta figmenta poëtica, in celestibus vera nos ponere coniugia, cõcubitusque & generationes prolium. Sunt enim figmenta ista vanissima, neq; veritatis quicquam possidentia. Secundum tamen similitudinem quandam, Venerem dicimus Solis esse coniugem. Est enim coniugis officium, suo viro indiuidua societate adhærere, neque ab eo sese plus iusto elongare. Ita Venus semper Solem comitatur, siue oriatur, siue occidat, indiuidua societate, comitem illi se adiungens, estq; ipsa tota fœminea, & placida lucis resplendentia blandissima, fœminearum qualitatum effectiua: vt ille totus est masculus, aureo superabũdãti fulgore, virili maiestate replendens, & virilium qualitatum maximè effectiuus. Vnde quemadmodũ Solis calor magnos & fortes animos facit atque constantes, sic Ven[us] molliores, faciles, & pios, ac minus stabiles, cuiusmodi in fœminis plerunq; cõspicimus. Item vt Sol vitalem calorẽ præbet, sic Venus vitalem humorem videtur suo cõcursu adferre: sicq; vitam pariter efficiunt, vt simul vir & mulier ad prolis generationẽ concurrunt. Post hos autẽ planetas (qui Soli velut propinquiores, sunt Principes) infinita circũdatur multitudine astrorum firmamenti, quibus tanquam militũ innumerabilium è longinquo subsequentium exercitibus vndequaque circundatus atque circunstipatus incedit, in magnificentissima gloria, singulis proprium suum lumen ex diuitijs thesauri sui velut in militiæ stipendium persoluens. Ob quam nimiam excellentiam, veteres Poëtæ Solem dixerunt esse patrem Deorum hominumq;. Quod ideo dictum videri potest quoniam in omnium generatione ipsius actionem necesse

Venus est soli quasi pro coniuge.

Arist. 2. li. Phys.

necesse est concurrere, vt caussam vniuersalem, sine qua effectus nullus possit generari. Ipse prætereà omnibus astris perpetuò lumen cōmunicans, simul & cū hoc agendi in hęc inferiora virtutem, hoc modo non immeritò omnia dicitur in astris omnibus operari, dum quod illa agunt, ab illo accipiunt, vt agant. Est autem caussa admodum rationabilis ex parte naturæ, cur licet præcellentissimus Sol existat, tamen neque supremo neque infimo loco debuerit collocari. Cùm enim Sol principium sit atque fons luminis & caloris vitalis à quo & cætera astra lumen recipiunt, & viuentia omnia vitam, si esset Sol terræ proximus, nimio calore eam exureret, nec posset ipsa ferre eius ardorem, sicq; viuentiū consumeret vitam, forsitan etiam suprema astra non ita commodè posset illuminare. Si verò econtrariò, Sol locū haberet supremū illic, vbi agit Saturnus, terra calore sufficiente destitueretur, nec possent viuentia commodè in vita cōseruari, & astra inferiora non sufficienter potuissent à tam distante Sole illuminari. Propter quod sapientissimus naturæ institutor, & cōseruator Deus, Solem voluit in medio esse collocatúm, in tali gradu, vt à superioribus atque inferioribus mediocriter distaret, sicque terræ neque nimium vicinus esset, neque nimium elongatus. Illud quoque de Solis proprietatibus non est prætereundum, quòd sicut Mars calidus existit, ita similiter & Sol. Multa tamen inter eos est differentia, quoniam Solis calor temperatus est efficacissimus & viuificatiuus, omniumq́ue viuentium perfectiuus, quemadmodum ipsa monstrat experientia, eius calore cuncta viuificari, & perfici, fructusq́ue & omnia ipsius maximo calore maturescere, & ad perfectum peruenire. Martis autem calor est consumptiuus. Est enim Sol effectiuus caloris, cuiusmodi est calor cordis: qui est vitalis, & corpori vitam donans, atque custodiens. Mars verò effectiuus est caloris, cuiusmodi est calor choleræ: quæ vbi dominari potest, consumit & depascit omnia: quemadmodū patet in febricitātibus. Manifesta quoq; in effectu harum caliditatum apparet diuersitas, quoniam illi in quibus Sol secundū bonum aspectum dominatur, cordis sunt temperatè calidi, & animo verè magno, verè fortes, & magnanimi. In quibus autem Mars dominatur, corda habent intemperatè calida, & animo sunt feroci potiùs quàm verè magno: dicunturq; audaces magis quàm magnanimi. Excessus

Calor Solis differt à calore Martis.

riam apertissimè cecinit, apertissimeque, per singulas proprietates pinxit, Psalmo. 18. vbi pro eo quod communis Græcorum atque Latinorũ lectio habet, In sole posuit tabernaculum suum: iuxta veritatem Hebraicam (sacro Hieronymo interprete) sic legimus, Soli posuit tabernaculum in eis (nempe cælis) & ipse tanquam spõsus procedẽs de thalamo. Exultauit, vt gigas (siue vt fortis) ad currẽdam viã, à summo cælo egressio eius, & occursus eius vsque ad summum eius. In quibus verbis dum (iuxta quod in Hebræo legitur) Soli dicit positum in cælis tabernaculum, significat ipsum in medio planetarum, quasi in medio cæli locũ possidere. Eundẽ verò spõsum appellans, significat decorem & formosam pulcritudinem splendoris eius, in quo exoritur mundo, cũ maxima gratia & gaudio atque exultatione cũctorũ viuentiũ: quẽadmodũ omni gloria & decore adornari solet spõsus in die solẽnitatis suæ. Procedit autẽ spõsus iste de thalamo, quãdo ab occasu surgit, & in oriẽte mundo oriri incipit. Vt gigas fortis exultat ad currendã viam, quãdo magna alacritate quasi gigas fortissimus intra 24. horarũ spatiũ totũ mundũ percurrit per omnia respiciens, omnia quoque illustrans & viuificans. A´ summo cælo est egressio eius, quia ab oriente oritur: & occursus siue reuersio eius vsque ad summum cæli est, quando rursum in orienrẽ reuertitur. Vel etiam à meridie, quãdo in maxima eleuatione est, & quasi in summo cælo tendit ad occasum, iterũq; suo ordine ad meridiẽ reuertitur. Nec est qui se abscondat à calore Solis, quoniam circumiẽs terram, perlustrat omnia, nihilque relinquit quod non lumine contingat, virtutisq; efficacia immutet. Quæ omnia diuinus Psaltes, penitissimè consideratis conditionibus Solis admodũ iucundis similitudinibus expressit. Hinc & doctissimus ille idiota sacer Frãciscus, Solẽ cæterarũ creaturarũ dominũ doctissimè nominauit illiterat⁹, eundẽq; præ ceteris omnibus patenter in se Dei gestare similitudinem sapientissime cecinit indoct⁹, in suo cãtico quod Deo ex creaturis patria lingua decãtauit, atque à Solis præcellentia specialiter cãticum Solis nominauit. Ipse, inquit, Sol multo ardore ebulliens siue feruescens diffundit circunquaque radios miranda splendoris irradiatione, mirã tui gerens, ô altissimè, similitudinem. Qui insuper discipulos docuit, oriente Sole debere omnem creaturã magnas agere gratias Deo ob tã-

Psalm. 18.

Frãciscus quomodo Solẽ magnificabat.

ti iubaris gloriosum splendorem orbi redditũ, cuius virtute cuncta lætificantur atque viuificãtur in terris, cuius accessũ lætificantur omnia, & quasi iuuenescũt, atque vigorem resumunt, horridæ tenebrę fugiunt, grauis sapor è membris pellitur, ægris dolor lenitur, & valetudo melior languentibus redditur, noctiũ tempestates sedantur & cohibentur, dissipãturque nubes & nebulæ ante faciem aduentus eius, illusiones quoque noctium, & demones amici tenebrarũ effugiũt. Quomodo econtrario Solis abcessu, hæc omnia incommoda reuertuntur, quasi absente eo quẽ metuerunt? Deniq; tã in scripturis quàm in alijs sanctorum patrum scriptis, & in Ecclesiastico vsu, æternam patris sapientiã Iesum Christum dominũ nostrũ frequentissimè Soli comparatũ inueniem⁹. Vnde & illud Psalmi quod prius secũdũ literã de Sole corporali interpretati sumus, sancti Theologi pijssimè & verissimè secundum mysticam intelligentiam ad Christum dominum accomodant, quã intelligentiam in Elucidatione libri Psalmorũ circa locum iam adductum plenius (Deo donante) explicabimus. Hinc & per aliũ Prophetã dicitur, Vobis timẽtibus nomen meum orietur Sol iustitiæ, quod est sapientia vera. Et in libro Sapientiæ, Damnati impij quæruntur sibi non luxisse Solem iustitiæ & lumen intelligentiæ. Rursum alio in loco, ex persona Dei dicitur, Solem nube tegam: quod rectè sic intelligi potest: Diuinitatem humanitate vestiam, & occultabo. Sunt insuper alia in scripturis inspersa plurima, quæ secundum mysticam intelligentiam accõmodatissime Soli æterno possent applicari: nos tamẽ finẽ facimus theologandi, ne nimia prolixitate cuiquam efficiamur onerosi, atque ad naturalia contemplanda reuertimur.

Malac. 4.
Sap. 5.
Ezec. 23.

CAP. XXV. *De circulis maioribus, & primùm de Aequinoctiali.*

AD cognoscendum autem melius in particulari planetarum motum, præcipuè verò Solis & Lunæ, describẽdi sunt iuxta Astronomorum doctrinam circuli aliquot, secundũ quos eorũ motus facilius poterit cognosci. Ad hoc enim circuli isti signantur, & secundum imaginationem mõstrantur in cælo, vt ex eorum designatione facilius possit motus illorum explicari. Describunt autem duplices circulos, maiores videlicet & minores.

Maiores circulos vocant, qui totam sphæram in duas

par-

partes æquales diuidunt.

Minores autem, qui diuidunt quidam sphæram, non tamen in partes æquales, sed vna pars diuisionis maior est altera.

Sunt autē circuli maiores, numero sex, nempe æquinoctialis, zodiacus, colurus æquinoctiorum, colurus solstitiorū, circulus meridianus, & horizon. De quibus nunc per ordinem est dicendum. Et primùm de æquinoctiali.

Est itaque æquinoctialis circulus quidam diuidens totam sphæram in duas partes æquales, æquè distans secundum omnes suas partes ab vtroque polo mundi.

Est autem polus Græcum vocabulum, significans verticē vel summitatem rei. Vnde polos mundi vocamus vertices mundi, duo scilicet puncta extrema & summa in cælo sibi directè ex opposito respondentia, ita quod si protraheretur linea rectissima ab altero ad alterum oppositum, illa directè transiret per centrum & medium punctum totius mundi, haberetque duos istos polos pro terminis suis. Est itaque æquinoctialis circulus, qui totā mundi sphæram in sui medio in partes æquales diuidens, secundum omnes suas partes æqualiter distat ab vtroque polo mūdi. Quācunque enim in hoc circulo partem assignaueris, inuenire non poteris vllā quæ vni polo sit quā alteri propinquior, estque huius circuli centrū idem cū centro mūdi, & pertransit axis mūdi cētrū æquinoctialis. Appellatur autem circulus iste varijs nominibus. Primū quidē æquinoctialis dicitur, eò quòd Sol cū directè sub ipso inuenitur, æquinoctiū facit. Est autē equinoctium, quādo nox diei est æqualis, quod nonquā contigit, nisi quādo Sol sub hoc circulo directè moueri inuenitur: quod bis cōtingit singulis annis: semel videlicet in verè in principio Arietis, & semel in Autūno, in principio Libræ: ob eandem caussam etiam dicitur Aequator, videlicet diei & noctis. Dicitur quoque cingulū primi mobilis: quoniā sicut homo in medio corporis cingulo se cingit (ita vt si in supremo capitis inteligatur punctus, inuenietur cingulum ipsum secūdū omnem sui partem æqualiter secundum modum aliquem ab eo distare) ita tota sphæra primi mobilis intelligitur velut cingulo isto circundata & circumcincta. Et quemadmodum quando homo cingulo circumcingitur, ipsum medium cinguli quodam modo idem censetur cum medio humani cor- *Aequator.* *Cingulum primi mobilis.*

poris:ita circulus iste æquinoctialis totius sphæræ, & mundi medium habet pro suo centro, & medio. De duobus autem polis, iam suprà diximus: quòd is qui semper nobis apparet, arcticus dicitur: is verò qui nunquam nobis, sed semper antipodibus se ostēdit, nominatur antarcticus, eò quòd arctico opponitur.

CAP. XXVI. *De circulo Zodiaco, & signis eius.*

POst hunc verò est circulus zodiacus, qui & ipse sphæram diuidit in duas partes æquales, sed secundum obliquum, ita vt prædictum æquinoctialem obliquè pertrāseat, secundum vnā partem declinās ad Septentrionem à polo arctico, secundum alteram verò ab antarctico ad meridiem. Intersecat autem zodiacus istæ æquinoctialem, vicissimque intersecatur ab eodem in duas partes æquales, ita vt amborū idem sit centrum. Illud tamen est notandū, quòd inter omnes circulos, zodiacus iste solus habet lâtitudinem. Nam cæteros omnes imaginamur siue latitudine, hic autem habet latitudinem. Intelligitur enim directissimè per ipsius mediū pertransire linea quædam ipsum secundum latitudinem diuidens in duas partes æquales, ex vtraque parte sex gradus relinquens. Siquidem XII. graduum est eius tota latitudo. Atque hæc linea ecliptica nominatur, eò quòd eclipsis fiat, cū sub eadem hac linea simul inueniūtur Sol & Luna, quemadmodum posteriùs declarabitur. Secundum longitudinem verò totus zodiacus in duodecim partes æquales diuiditur, quæ vulgò duodecim signa appellantur, nempe,

Aries, Taurus, Gemini, Cācer, Leo, Virgo, Libra, Scorpius,
Sagittarius, Capricornus, Aquarius, & Pisces.

Quorum sex priora dicuntur Septentrionalia, arctica, vel borealea, eò quòd ab æquinoctiali tendāt ad Septentrionem & tendūt versus polū arcticū. Sex autem posteriora, dicūtur meridionalia, vel australia, vel antarctica, eò quòd tēdāt versus meridiem, vnde surgit auster, & tendunt versus polū antarcticum. Appellantur enim signa arctica, quæ polo arctico sunt viciniora, vt sex priora: signa vero antarctica, quæ polo illi sunt viciniora, vt sex posteriora. Nullū enim est signū, quod æqualiter distet ab vtroque polo mundi. Ex quo patet manifesta differētia duplex, inter zodiacū & æquinoctialē, cū partes æquinoctialis æqualiter ab vtroq; polo mūdi distēt. Habēt autē singula horū signorū lōgitudinem graduū

xxx. Vnde patet omnia signa zodiaci esse quadrangula, nõ quadrata. Omne enim quadratũ latera habet æqualia, quadrãgulũ verò nõ itẽ. Appellatur autẽ hic circulꝰ, primo quidẽ & vulgatiori nomine Zodiacꝰ, vocabulo ex Græco ideomate accepto. Nam zoon Græcis significat viuens, vel animal. Vnde hic circulus, quia signa dicitur ferre animaliũ diuersorum, Arietis scilicet, Tauri, & Cancri, & cæterorum, idcirco videtur zodiacus appellatus. Simili caussa Latina appellatione signifer nuncupatur, quoniã in xii. signa diuiditur, quæ varias habent animantium figuras. Nõnulli zodiacum dictum putant à vita, quòd Sol sub hoc circulo gradiens vitam rebus præbeat, dũ per hunc motum in zodiaco, secũdũ accessum, & recessum, caussa est generationis, & corruptionis. Græce enim zoë vita dicitur. Ab Aristotele verò in secũdo libro de generatione circulus obliquus appellatur, cuius ratio patet ex præcedentibus. Sub hoc autem circulo zodiaco & Sol, & cæteri omnes planetæ suos proprios motus perficiunt, neque vnquam extra zodiacum possunt inueniri. Sol verò nõ solùm sub zodiaco, verum etiam sub linea ecliptica regia via semper incedit, nõ declinãs, neque ad dextrã neque ad sinistram, nunquam à medio zodiaci vel ad latum vnguem deflectens. Quam ob caussam, hæc linea ecliptica alio nomine via Solis appellatur. Cæterorum verò planetarum nullus sub ecliptica perpetuò currit, sed declinãt ab ea, vel hinc, vel inde, sic tamen vt non abeant extra zodiacum.

Omnes planetæ sub Zodiaco motum absoluunt.

Linea ecliptica.

CAP. XXVII. *De coluris solstitiorũ, & æquinoctiorum.*

AD distinguendum autem solstitia duo, æstiuum & hyemale, alium imaginamur circulum transeuntem per polos mundi, & per principia Cancri, & Capricorni, qui est colurus solstitiorum. Quem circulum cũ Sol attingit intrans Arietem, fit solstitium æstiuũ, quoniam Sol altius scandere non potest, neque lõgius declinare, sed descẽdere incipit & reuerti versus mediũ zodiaci: propter quod stare dicitur. Nõ enim realiter stare putandus est Sol, qui nunquã quiescit, semper infatigabilis: sed quia non ascendit vltrà, neque eleuatur altius, vt ex signis hyemalibus hactenus abscenderat, idcirco stare reputatur, & quasi gradum sistere, non quidem à profectione & cursu, sed ab ascensu & eleuatione. Est autẽ tunc solstitium æstiuum, cùm Sol hunc circulũ tangit in Cãcro, quoniam Cancer signum æstiuũ est, æstatisq; principiũ, quod

Solstitiorũ distinctio.

Aestiuũ solstitium.

quod nostris temporibus est die xiij. Iunij, circiter festum Barnabæ Apostoli. Cùm verò hunc circulum attingit Sol ex parte altera versus polum antarcticum in principio Capricorni, solstitium habetur hyemale. Solstitium quidem, quia desinit tum Sol à nobis recedere, nec progredi potest longius, & iterum ad nos incipit reuerti, ad signa, videlicet nostro polo, & nobis viciniora. Hyemale autem, quoniam Capricornus hyemale signum est, hyemisque principium, quod nostris temporibus est die xij. Decembris, circiter festum Luciæ. Ponũt quoque pũctũ solstitij hyemalis, & æstiualis, Vnde punctus solstitj æstiualis, est primus punct⁹ Cancri, vbi circulus iste intersecat zodiacum. Et dicitur punct⁹ solstitij æstiualis, quia cùm Sol in ipso existit, habetur æstiuum solstitiũ. Primus autẽ punctus Capricorni, vbi ex parte opposita diuiditur zodiacus eodem hoc circulo, vocatur pũctus solstitij hyemalis. Cõsequẽter ad distinctionẽ æquinoctiorũ aliũ imaginamur circulũ, similiter trãseũtẽ per polos mũdi, sed per principia Arietis, & Libræ. Quẽ circulũ cũ Sol attingit in principio Arietis (quod fit x. Martij, circiter festũ beati Gregorij) habemus vernale equinoctiũ. Aequinoctiũ quidẽ, quoniã dies ac noctes habentur equales. Vernum autem, quoniam Aries signũ est veris, eiusque principiũ. Et pũctus iste primus Arietis, vbi interſecatur zodiacus, hoc circulo trãseunte, vocatur punctus æquinoctij vernalis.

Hyemale Solstitiũ. *Aequinoctiorum distinctio.* *Aequinoctiũ Vernale.*

Cũ verò ex opposito Sol attingit hũc circulũ in principio Libræ xiiij. Septembris, in festo exaltationis sanctæ Crucis, habetur æquinoctiũ Autumnale, quoniã Libra autũnale signũ est, Autũnique principium. Et punctus ille vbi intersecatur zodiacus, punctus æquinoctij autumnalis dicitur. Habemus itaque quatuor punctos, secundum quos fit totius sphæræ diuisio, temporumque distinctio. Habemus & circulos duos in polis mundi sese ad angelos rectos sphærales intersecantes, secundum quos fit æquinoctiorũ & solstitiorũ secundum quatuor partes anni ordinata varietas: hos autem duos circulos vocant Græca appellatione coluros. Cuius nominis interpretationem variè assignant.

Aequinoctium Autũnale.

CAP. XXVIII. *De Meridiano & horizonte.*

SVnt præter hos duos circuli alij maiores, meridianus, & horizõ. Meridianus est circulus quidã qui trãsit per polos mundi, & per zenith capitis nostri. Est autem Zenith capi-

Meridian⁹. *Zenith.*

pitis nostri, punctus directè suprapositus capiti nostro. Punctus autem diametraliter illi oppositus Nadir vocatur. Pro cuius intelligentia notandum, quòd si protrahatur secūdum imaginationem linea recta ab extrema vsque ad extremum cæli, per medium terræ, simul & per verticem capitis hominis alicuius, punctus vnus terminatiuus illius lineæ dicitur Zenith, ille scilicet directè capiti suprapositus: alter verò, qui ex opposito respondet, dicitur Nadir. Circulus ergo ille qui transit ab vno polo mundi per zenith capitis nostri vsque ad alium polum ex opposito consistentem, à quo iterum per nadir siue punctum zenith oppositum reuertitur ad primū polum: hic dicitur Meridianus illi per cuius zenith & nadir transit. Ex quo manifestum est, quòd illi quorū est idem zenith capitis, eundē habent meridianum: quorū verò diuersum, diuersos habent meridianos. Dicitur autē circulus iste meridianus, quia ostendit punctū meridiei: & quandocunque Sol hunc circulum tangit, merides est illis, quorum hic est meridianus: & quando eundem circulum tangit in hemisphærio inferiori, tūc est media nox illis, quorū est hic meridian⁹. In quacūq; enim regione sit homo, in quolibet die anni, quando Sol motu raptus primi mobilis tāgit istū circulum in superiori hemisphærio, est punctus meridiei. Quando autē in inferori hemisphærio ad eundem circulum peruenit, est punctus mediæ noctis. Per meridianos etiam longitudo cognoscitur locorum, & distantia eorum abinuicem: cuius consideratio ad Geographiā spectat. Horizon verò est circulus diuidens hemisphærium inferius à superiori. Totam namque sphæram diuidit in duas partes, siue in duo hemisphæria (Hemisphærium enim ferè medietas dicitur) quorum vnū à nobis videtur, alterum non videtur. Semper enim à nobis tantùm altera pars cæli videtur. Illud autem quod sub aspectu nostro est, hemispherium superius appellamus, & peculiariter nostrū dicim⁹. Illud verò quod infra nos, & nostro subtractum aspectui, dicimus hemisphærium inferius, neque nostrum illud apellamus, sed nostrorum potius antipodum. Dicitur autē hirizon Græca appellatione, quasi finitor. Nam horizō significat finio, siue definió, aut termino. Vnde Horismos, finitio, siue definitio. Dicitur ergo horizō, id est finitor, vel terminator: quia scilicet terminat & finit partem cæli visam à non visa, & illam partem

Nadir.

Horizon.

partem visus transit vbi visus noster terminatur, & vbi nobis apparet cælum terræ coniungi Nam id nobis illinc cõtingere videtur, vbi est visus nostri terminus. Vocatur etiã circulus hemisphęrij, eò quòd hemisphęrium vnum ab alio diuidat, & vnicuiq; suum designet. Huius autem Horizõtis poli sunt zenith, & nadir, à quibus secundũ omnes suas partes æqualiter distat, & nos semper in horizontis nostri centro sumus. Ponunt quoque horizontem rectum, & obliquũ. Rectum dicunt esse eorum, qui sub æquinoctiali habitant: vel, quorum zenith est in æquinoctiali: Obliquum autem habent omnes, qui vltra vel citra æquinoctialem habitant. Et hæc quidem de circulis maioribus figuraliter sint dicta, quibus omnibus comune est sphæram totam in duas æquales partes diuidere, id quod ad oculum de singlis sigillatim potest facillimè in sphæra demonstrari.

CAP. XXIX. *De circulis arctico, antarctico, tropico Cancri, & tropico Capricorni.*

Circuli autem minores (qui sphæram diuidũt quidẽ, sed in partes inæquales sunt) IIII. arcticus scilicet, antarcticus, & duo tropici, æstiualis, & hyemalis, siue Cãcri, & Capricorni. Circulus arcticus, est circulus quidã paruus, quẽ describit polus zodiaci suo motu raptus, circa polum arcticũ. Circul⁹ verò antarcticus, quẽ describit polus alter zodiaci, circa polum antarcticum. Ex præcedentibus enim manifestũ est, alios esse polos zodiaci, secundum quem Sol mouetur motu proprio, à polis æquinoctialis, secundum quem mouetur primum mobile, item & Sol motu raptus. Cùm ergo totus zodiacus simul cum Sole per singulos dies necessario semel per raptum circumuoluitur, necesse est vt circa polos mundi ipsius zodiaci poli circunferantur. Nam poli mundi fixi manent & immobiles, poli autem zodiaci secundũ propriũ solis motum manent immobiles, secundũ raptum tamẽ primi mobilis simul cũ zodiaco circunferuntur circũ polos mundi. Illos autẽ circulos quos sic motu suo circa polos describũt dicim⁹ arcticũ & antarcticũ. Arcticũ quidẽ circulũ, à polo arctico circa quem describitur: Antarcticum autem, ab antarctico polo. Tropicus Cãcri est circulus quem Sol raptu primi mobilis describit existens in principio Cãcri, in puncto Solstitij æstiualis: qui circulus suprem⁹ est, quem Sol potest describere versus circulũ arcticum vel polum arcti-

Circul⁹ arcticus, & antarctic⁹.

De duobus tropicis.

cticum: quoniã tunc in maxima eleuatione est, ita vt altius ascendere non possit, nec proinde superiorem aliquẽ circulũ, aut arctico polo propiorem describere. Atque hic tropicus etiam æstiualis nominatur, quoniã in signo æstatis imò quod principium est æstatis, describitur. Tropicus autẽ Capricorni est circulus quẽ sol raptu primi mobilis describit in principio Capricorni, existens in puncto solstitij hyemalis. Estq; vltimus quẽ Sol potest describere versus polũ aut circulum antarcticũ, quoniam altius non potest quàm supra prædictum punctum solstitij ascendere, neque à nobis longius recedere, nec poinde vlteriorem circulum describere. Vocatur quoque hic in ratione signi, quod est hyemis principium, tropicus hyemalis, quoniam illũ tunc Sol describit, cùm nobis hyems incipit. Vèrum huiusmodi appellatio, nõ nisi quo ad nos debet intelligi. Siquidem nostri antipodes suum tropicum Capricorni, æque vocant tropicũ æstiualẽ, vt nos nostrum tropicum Cancri. Vocantur autẽ circuli isti Græca appellatione Tropici, à versione vel conuersione. Nam Græcè tropeo, significat retrouerto. Inde trope, reuersio vel conuersio vel mutatio. Circulus igitur tropicus dicitur, quòd in eo fit Solis trope, id est, conuersio siue reuersio. Post hos enim descriptos circulos, cùm vlterius illi nõ liceat proficisci, nec tamen stare possit cogitur reuerti, ita vt si à nobis longissimè absuerit (quemadmodum in solstitio hyemali contingit, mox redire ad nos incipiat, versus nostrũ polum ascendendo, quod tamen statim percipi à nobis multum sensibiliter non potest nisi post aliquanta dierum spatia. Si vero proximus nobis fuerit, & in summa super nos eleuatione (quod est in solstitio æstiuali (cogitur à nobis abscedere versus alterum polum. *Cur tropici dicantur.*

CAP. XXX *De quinque Zonis siue plagis.*

SEcundũ istos autẽ quatuor circulos minores, arcticũ antarcticum, tropicũ Cãcri, & tropicũ Capricorni, fit diuisio totius cæli in quinque zonas, plagas, siue regiones distinctas, atq; proportionabiliter etiã ipsi' terræ secũdũ eosdẽ circulos. Vna regio est totũ hoc spatiũ quod est inter duos tropicos. Et hæc vocata est ab antiquis Torrida zona, propter calorem excessiuum, quem ibi esse dixerunt ob hoc quòd Sol perpetuo in ista regione inueniatur. Nã (vt suprà diximus) extra tropicos non potest egredi. Quã ob caussam *Torrida Zona.*

dixe-

dixerunt zonam hanc esse inhabitabilē. Alij tamen omninò id negant, assignantes in hac zona multas habitabiles regiones, vt Ptolemæus & cæteri omnes Geographi. Intelligi tamen potest illud antiquorum dictū, quod non sit admodū conueniens habitatio pro humana natura, maxime iuxta tropicos. Homines enim locorū illorum nigerrimi sunt, & breuis vitæ, ac paruæ staturæ, quod procedit ab excessu caloris consumēte in eis humidū radicale, vt non possint nec in iustā quātitatis mensurā excrescere, nec in cōmunem hominum duratione vitā protendere. Sub æquinoctiali autem experientia sentire facit esse regionis temperatissimas atque habitationi maximè accommodas, quod fieri dicunt propter æqualē præsentiam & absentiā Solis, per quā æqualem vicissitudinem fieri videtur maxima temperies regionū illarum, & optima loci illius dispositio. Illæ verò duæ regiones, quæ sunt à circulis arctico & antarctico vsque ad polos mundi, similiter dictæ sunt inhabitabiles, propter nimiū frigus ob nimiam Solis distantiā, tametsi secundū veritatē nō sint prorsus inhabitabiles. Nā intra circulum arcticum tradit Ptolemæus esse multas hominum habitationes, sed non multùm aptas habitationi: id quod nimius pallor hominum illic habitātiū, & nimia longitudo supra quam staturæ humanæ cōuenit, satis indicant. Aliæ vero duæ regiones, quarum altera est inter circulū arcticū & tropicū Cancri, altera verò inter circulum antarcticum & tropicū Capricorni, propter tēperiē, sunt optimè habitabiles. Neq; enim Sol nimiū eis propinquus est, neq; nimiū elōgatus, & quodā modo mediæ constitutæ inter torridā zonā & regiones illas frigidas supremas, illinc quidē calorē participātes, hinc verò frigiditatem, ita optimā accipiunt contēplationē. Harum autem zonarum particularior determinatio ad Geographum magis, quàm ad Physicū spectat. Quapropter nobis ista sic generaliter dicta sint satis.

Regiones frigidissimæ.

Regiones tēperatæ.

CAP. XXXI. *De eclipsi Lunæ, quomodo, & quando fiat.*

SVperest, vt de cælestiū luminarium eclipsibus nonnihil dicamus. Erit enim non inutilis huius rei consideratio. Et primū quidem Lunæ eclipsim determinemus. Pro cuius notitia attēdendum est, quòd Luna licet moueatur, semper sub circulo zodiaco, nō tamē sub linea illa ecliptica, quā suprà diximus esse viā Solis: sed ab ecliptica deuiat, & suo motu

tu lineam propriam describit (quæ linea Lunæ dicitur) inter secantem prædictam eclipticam lineam in duobus punctis diametraliter oppositis, quos duos punctos vocant caput & caudam draconis. Propter quod nunquam contingit Solem & Lunam directè & diametraliter ad inuicem opponi, nisi cū alter fuerit in capite draconis, & alter in cauda. Neque item perfecta fieri potest eorū coniunctio, nisi simul ambo vel in capite, vel in cauda draconis inueniantur. Cùm enim Sol perpetuò sub linea ecliptica directè inueniatur, Luna verò nunquam nisi in duobus his pūctis, manifestum est, diametraliter coniunctionē non posse fieri, nisi ambobus in vno horū punctorū existentibus: neq; diametralē oppositionē, nisi in his punctis sibi ex opposito constituantur. Dicimus autē diametralem oppositionem, quando sic opponuntur, ꝙ eadem diameter intelligatur cōtingere centrū vtriusq,: ita vt linea protracta à centro Solis directe terminaretur in cētro Lunæ. Similiter & cōiunctionē diametralē dicimus. Deinde & hoc sciendū est ex perspectiua, ꝙ omne corpus opacū obiectū corpori luminoso, facit vmbrā. Et quidē si corp⁹ luminosum fuerit mai⁹ corpore opaco obiecto, illuminabit plus q̄ mediā partem corporis illius contra se positā, reliquā verò partem relinquit obscurā, & vmbrā facit pyramidalē, quæ continuo minor fit, & ad acutiem tēdit. Vnde sequitur, ꝙ terra minor existens Sole, ipsi obiecta, pro medietate sua, aut plus q̄ pro medietate illuminatur, secundum quam respicit aspectum Solis: reliqua verò pars obscura manet, & vmbram facit: quæ vmbra semper directè porrigitur versus nadir siue punctum oppositum ipsius corporis luminosi: atque ita vmbra terræ directè semper protenditur versus nadir Solis. Quibus præmissis dicendum est, quòd cùm Sol & Luna sibi inuicem diametraliter modo prædicto opponuntur sub linea ecliptica, ita vt ille sit in capite, hæc in cauda draconis, aut econtrario, ille in cauda, hæc in capite, tunc vera habetur eclipsis Lunæ. Est enim directa interpositio terræ (quæ est corpus opacum) inter Solem & Lunam: propter quod terra interposita impedit, ne ad Lunam possit à Sole venire lumē, ac proinde (cùm non habeat lumen nisi à Sole) necesse est eam lumine deficere, quod est eclipsari. Nam eclipsis non aliud est quàm destitutio siue defectus. Quòd autem tunc fit directa terræ interpositio inter Solem & Lunam, mani-

Caput & cauda draconis opposita.

Quomodo Luna sit eclipsis.

festè patet, quia si protraheretur linea recta à capite draconis vsque ad caudam, Sole existente in capite, & Luna in cauda, linea illa haberet pro terminis duo centra, Solis & Lunæ, & transiret per centrum terræ. Ex quo etiam consequitur, quòd Sole existente in capite draconis, Nadir ipsius Solis est in cauda draconis. Atque ita (iuxta prædicta) necesse est vt vmbra illa quæ fit à Sole, per interpositionem terræ, directè protendatur versus corpus lunare: quoniam semper vmbra (vt diximus) versus Nadir corporis luminosi protenditur.

CAP. XXXII. *Nunquam fieri eclipsim Lunæ, nisi tempore oppositionis.*

EX prædictis fit manifestũ, ꝙ nunquam potest haberi Lunæ eclipsis, nisi tempore oppositionis, siue plenilunij. Nunquam enim aliàs contingit alterum prædictorũ planetarũ esse in capite, & alterũ in cauda draconis: neq; aliàs vnquã contingit simul illos inueniri sub ecliptica linea diametraliter oppositos: quod tamen est necessarium, vt fiat Lunæ eclipsis. Nunquam item contingit terram interponi inter Solem & Lunam (cuius interpositio caussat Lunæ eclipsim) nisi cùm in his punctis sibi inuicem fuerint opposita. Extra hos enim punctos quotiescunq; lineã protraxeris, à centro Solis ad centrũ Lunæ, nunquã linea illa per centrũ terrę inuenietur transire: quod argumentũ euidens est, eã diametraliter nõ interponi. Itẽ ex prędictis caussa manifesta est, quare nõ semper in oppositione Lunę ad Solem habeatur Lunæ eclipsis. Oppositio enim singulis fit mẽsibus, raro autẽ eclipsis: nimirum quia non in qualibet oppositione Luna inuenitur sub linea ecliptica, nec in capite, nec in cauda draconis. Nunquã autẽ eclipsis Lunæ fieri potest (vt diximus) nisi quando Luna simul cum Sole sub ecliptica inuenitur.

Quare nõ semper fit in oppositione eclipsis.

CAP. XXXIII. *Quòd aliquando fieri possit eclipsis Lunæ partialis.*

QVamuis autem perfecta & totalis Lunæ eclipsis non possit fieri, nisi cùm sub linea ecliptica diametraliter opponitur Soli, potest tamen fieri eclipsis imperfecta & partialis, cùm propè caput aut caudam draconis fuerit ferè diametraliter, quamuis nõ omninò diametraliter opposita Soli intra metas siue terminos eclipsis, qui sunt XII. gradus ante & post caput vel caudam draconis secundum longitudinem.

Luna

Luna enim existens ita propinqua ad oppositionem diametralem Solis, intra tale spatiũ, secundũ partem sui eclipsatur, magis vel minus, iuxta quod vicinior est capiti, vel caudæ draconis, aut ab eis distantior. Non tamen planè totaliter eclipsari potest, nisi cùm in capite aut cauda fuerit diametraliter Soli opposita. Est tamen aduertenda differentia inter eclipsim, Lunæ totalē, & vniuersalē siue generalem. Totalis enim eius eclipsis dicitur, quādo penitus, & totaliter secundũ omnes partes priuata est Solis lumine. Generalis autem siue vniuersalis eius eclipsis dicitur, quando generaliter omnibus apparet luminis defectus. Ex quo consequitur omnē eclipsim Lunæ, siue totalem, siue partialem, esse generalem. Luna enim eclipsim patiens vndecunque videatur, talis apparebit. Corpus enim quod denigratum est, aut maculam habet vel obscuritatem, siue in toto, siue in parte, vndecunque aspiciatur, talem denigrationē aut obscuritatem habere cernitur. Ita luna vmbra terræ perfusa & obscurata, vndecunq; videatur, iudicabitur vt priuata Solis lumine, siue secundum totum, siue secundum partem. Nõ ergo conuertuntur eclipsis Lunę totalis & generalis, cùm etiam partialis probata sit esse generalis. Secundum eā enim partem qua aliquibus lumine priuatur, nemini potest apparere aliter quàm luce priuata, nec secundum eam partem aliunde videtur illuminata: cuius contrarium est in eclipsi partiali Solis, vt ex sequentibus fiet manifestius.

CAP. XXXIIII. *De eclipsi Solis quando & quomodo fiat.*

CVm verò Luna est in coniunctione ad Solem, si coniunctio fiat diametraliter sub linea ecliptica, ita vt coniungatur Luna Soli in capite vel in cauda draconis, per interpositionem Lunæ inter Solem & nostrum aspectum, continget nobis Solem eclipsari. *Quomodo Sol eclipsatur.* Cùm enim Luna sit corpus opacũ & nõ trāsparens, penitus illuminari à Sole non potest, sed illuminatur tantùm à Sole secundũ suā medietatem, vel maiorem partem (eò quòd Sol maior sit Luna) proijciturque vmbra versus aspectum nostrum, & obumbratur nobis claritas Solis, sicque nobis Sol eclipsatur. Quod nõ est ita intelligendum, quasi Sol verè possit lumine priuari, cuiuscunque corporis obiectione. Est enim hoc planè impossibile, cùm Sol à seipso, & nõ ab alio suum habeat lumen. Sed quantũ ad nostrum iudiciũ, nostrumq; aspectũ, dicitur eclipsari, quia scilicet

licet nobis videtur eius lumen deficere, quod nobis propter interpositionem opaci lunaris corporis non appareat.

Quomodo auté superiùs de Luna diximus, quòd perfectè & totaliter non eclipsatur, nisi cum ipsa sub linea ecliptica opponitur Soli in capite, aut cauda draconis: ita de Solis eclipsi dicendum est, quod perfecta fieri non possit, nisi quando est diametralis coniunctio Lunæ & Solis sub ecliptica linea in càpite aut cauda draconis, ambobus in capite, aut ambob' in cauda existentibus, & diametraliter sibi inuicem ita oppositis, vt eadem diameter per vtriusq; centrũ transeat. Poteſt tamen fieri partialis Solis eclipsis, etiã tunc quando Luna est in coniũctione ferè sub linea ecliptica, prope caput aut caudam draconis, intra metas, vel terminos eclipsis, de quibus prædictum est. Inter eclipsim autem Solis totalem, & partialem hæc differentia est: ꝙ in totali eclipsi, existente coniunctione directè in capite vel in cauda draconis, totum corpus Solis illis obumbratur & obtenebratur, quibus est eclipsis, ita vt nihil videãt de globo Solis. In eclipsi autem partiali, quãdo coniunctio tantũ est prope alterum dictorũ punctorum non obtenebratur totũ corpus Solis, sed solum pars aliqua, vbi contingit interponi lunam nostro aspectui. Et contingit interdum hanc eclipsim ita modicam esse, vt vix percipiatur, nisi macula aliqua sub solari corpore. Ex prædictis patet ratio, quare non semper in cõiunctione Solis & Lunæ videamus Solem eclipsari, quoniam videlicet non in omni coniunctione, Luna in aliquo prędictorum punctorum inuenitur, aut propè intra metas eclipsis, sed frequentius in alia parte zodiaci Soli coniũgitur, extra punctos prędictos. Manifestum est insuper omnino non posse fieri Solis eclipsim, nisi tempore coniunctionis & nouilunij, quemadmodũ non poteſt fieri eclipsis Lunæ, nisi tempore oppositionis, & plenilunij: quoniam videlicet aliàs non contingit Lunam obijci inter Solem & nostrum aspectum.

CAP. XXXV. *Multiplex differẽtia inter eclipsim Solis, & Lunæ.*

INter eclipsim autem Solis & Lunæ, non vnica differentia est. Primùm enim hoc ex dictis patet, quod eclipsis Solis requirit coniunctionem in eodem puncto, vel prope idem punctũ: Lunæ verò eclipsis exigit oppositionem in punctis oppositis. Prior habet fieri tempore nouilunij, posterior in tempore plenilunij. In priori, Luna interponitur in Solem &

ter-

terram. In posteriori, terra inter Solem & Lunam obijcitur media. In priore, vmbra Lunæ terram obscurat, in secunda vmbra terræ corpus Lunæ obfuscat. In priori, tantũ fit luminis ab aspectu nostro subtractio: in posteriori, etiam realis luminis priuatio. Sunt præter has duæ aliæ nobiles differẽtiæ, quarum prior hæc est, quòd eclipsis Lunæ (siue totalis sit, siue partialis) semper est generalis in omni terra: eclipsis autem Solis, nunquã est generalis. Priorem partem supra declarauimus. Posterior verò ita probatur, quoniam non simul omnibus Sol eclipsatur, neq; omnibus simul apparet lumen deficiens, sed dũ hi Solem eclipsari percipiunt, illi luce Solis fruuntur, & dũ ad hos eclipsis peruenit priores illi lucis fulgorem iã receperũt. Quia enim Sol in eclipsi suũ lumen nõ perdit, sed tantũ eius claritas obumbratur, ex interpositione Lunæ fieri potest, vt quibusdam obscuretur, quibusdã autem non. Cùm enim Luna sit multò minor tota terra, & Sol multò maior Luna, nõ potest vmbra Lunæ totam terram cooperire: maximè, quia (iuxta prædicta) vmbra terrę secundum acutiem pyramidalem cõtinuò minuitur, propter quod etiam si terra esset æqualis tantũ Lunæ, adhuc non posset penitus ab ea obumbrari. Multò minus ergo nunc, vbi secundũ veritatem multò est maior (cõtinens videlicet eã trigesies nonies) poterit ab ea penitus obumbrari. Vnde contingit fieri eclipsim in vna regione, non autem in alia, imò contingere potest vt duorũ vicinorum satis propinquè commorantium vel consistentium, alter habeat eclipsim, alter non, vtpote si intra vnius aspectum & Solem sit interposita Luna, non autẽ inter alterius aspectũ: aut ille sit in vmbra Lunæ, hic autem non: vtpote si illũ tangat pyramidis acuties vmbræ lunaris, non autem hunc aliquantulũ distantem ab altero. Nequaquã ergo potest fieri Solis eclipsis generalis in vniuersa terra. Tunc enim totã terrã posset obumbrare Luna, quod est impossibile. Totalis autem eclipsis Solis, aliquibus potest fieri. Ad hoc enim non amplius requiritur, q̃ vt Sol in aliqua parte per directam interpositionem Lunæ penitus subtrahatur illic inhabitantium aspectui. Tunc enim nobis est totalis Solis eclipsis, quando nostro aspectui totaliter eius lumen subtrahitur, propter directam interpositionem corporis lunaris inter Solem, & nostrum aspectum. Verùm interim dum nobis ita totaliter eclipsatur in alijs partibus terrę, nec partialiter

Eclipsis Solis nunquã est vniuersa.

ter videbitur eclipsari, eò quòd quantum ad illas partes terræ, non sit interpositio Lunæ, sicque generalis esse non poterit. Altera differentia est, ꝙ eclipsis Solis incipit à parte occidentali corporis ipsius, eo quod Luna per propriũ motum venit ab occidẽte. Sed eclipsis Lunæ venit primo à parte orientali corporis eius, eò quod ipsa propria motu ab occidente veniens intrat vmbram terræ, quam primo tangit in parte sui corporis orientali: veruntamen prius partem vmbræ occidentalem ingreditur.

CAP. XXXVI. *De nouilunio & plenilunio.*

OPortunè quoq; hoc loco, & de nouilunio & plenilunio, & varia lunæ illuminatione dicendum. Aduertendum proinde est, ꝙ cùm luna ex se lumẽ nõ habeat, sed omne suũ lumen recipit à sole, omnis ratio mutationis, & variæ illuminationis, per respectus varios ad solem debet cõsiderari. Est enim luna corpus admodum opacum, quod non potest à solis lumine (quantũuis forti & valido) totaliter penetrari, sed tantum secundum mediam partem, vel amplius, ab eo potest illuminari. Illic autem illuminatur, vbi à sole respicitur. Propter quod nõ semper in eadem sua parte lumen habere cernitur, eò ꝙ non semper secundũ eandem partem a sole respicitur, sed nunc desuper, nunc ab infra, nunc a latere hoc aut illo. Et secundum hanc illuminationem diuersam, contingit omnis in luna mutatio. Quando enim luna est coniuncta soli, ita vt pariter inueniantur sub aliqua parte zodiaci, superior eius medietas, quæ est versus astra, est illuminata: inferior verò medietas versus terram, obscura est, proijcitq; vmbram. Et tunc nouiluniũ dicimus. Hebręi verò neomeniam appellabant, id est, nouum mensem. Distinguebant enim menses per lunæ cursum, ita vt semper a nouilunio mẽsem inchoarent, suasque calendas ipsum diem coniunctionis habebant. Deinde verò, cùm luna suo motu celeriori à sole incipit recedere, incipit simul & lux eius à parte superiori ad inferiorem permutari, incipitque nobis lux aliqua apparere in nostra medietate. Et quantò luna à sole amplius declinat, tantò magis à parte superiori lumen recedit, & in parte laterali (propter lateralem solis aspectum) illuminatur: primum quidem vt cornuta modicè, & appellatur bicornis, deinde pleniori lumine, & quarta crescens vocatur: quę cùm plena fuerit, quasi semicirculus apparet, quando est luna se-

Nouiluniũ.

ptima.

ptima. Post hanc verò quartam primā incrementi lunaris, continuò ad plenitudinem circuli tendit, secūdum ampliorem à sole declinationem, vsque dum ad similitudinem pleni circuli venerit (quod fit luna 14.) ita vt sol & luna inueniantur in partibus zodiaci oppositis. Tuncque pars eius inferior versus nos, totaliter illuminatur superiori omnino remanente priuata lumine, appellaturque pleniluuium, eò q nobis tunc plene illuminata videatur, licet secundum veritatem æquè semper sit illuminata. Atque hic finitur medietas mensis lunaris. Post hoc iterum incipit luna soli appropinquare, & per consequens ab inferiori parte lumine priuari, & versus superiorem partem lumine crescere, rursumque vt cornuta à parte altera, & semicirculi in modum apparet, luna XXI. donec tandem iterū habeatur ex coniunctione nouilunium. Sicque perpetua hac instabilitate luna mouetur velocissimo suo motu quadruplicem sibi singulis mensibus varians illuminationem.

Quid pleniluuium.

CAP. XXXVII. *De eclipsi facta tempore passionis Christi.*

QVæ autem in capitulis præcedentibus de Solis eclipsi dicta sunt, oportunè nimium conducere videntur ad consideratione eclipsis solaris, quā in sacris Euangelijs factam legimus media die, pendente in crucis patibulo solis, lunæ, astrorumque omnium, imò cæli & terræ conditore Christo Iesu domino & Deo nostro: quæ tam notabilis & supra naturam insolita fuit, vt etiam gentilium historijs, posterorum memoriæ sit prodita: præter quod diuinus ille Dionysius Areopagita, tum in Aegypto apud Heliopolim philosophus, in epistola ad Policarpum se pariter cum Apollophane summo Philosopho eandem se conspexisse, & cum admiratione maxima diligenter considerasse testatur. Constat enim ex prædictis, hanc eclipsim nequaquam secundum naturam potuisse fieri, sed supernaturali tātùm virtute. Nam tempus passionis Christi minimè conueniebat tempori solaris eclipsis. Hæc enim (vt ostensum & probatum est) non nisi in coniunctione solis & lunæ fieri potest. Tempore verò passionis Christi plenilunium erat, & oppositio lunæ ad solem. Quod præter testimonium Dionysij, qui se asserit cum Apollophane in oppositione eam conspexisse, manifestè ex sanctorum Euangeliorū auctoritate monstratur, quæ describunt Christū tempore Paschalis solennitatis in san-

Dionysius Areopagita eclipsim aduertit in passione Christi.

cta Parasceue passum & immolatum. Paschalem autem solennitatem (vt ex legis præcepto habebant) Iudæi plena luna celebrare debebant, luna scilicet quintadecima: quemadmodum legimus Exodi x i i. cap. Non solum igitur tempus nō fuit secundum naturam accommodum Solari eclipsi, verùm etiam maximè incommodum. Nullo enim tempore impossibilius est eam fieri, quàm tempore oppositionis. Nunquā enim longius Sol & Luna absunt à coniunctione, quàm oppositionis tempore. Exactius autem cuncta quæ in hac eclipsi contigerunt considerantibus, in vno portento quinque simul concurrunt consideranda miracula, quæ ad gloriam immolati in cruce agni, particulatim nos minimè pigebit explicare. Primùm itaque fuit ex parte temporis, quoniam (vt iam diximus) secundum naturam erat ad eclipsis generationem minimè conueniens. Secundum erat in cursu Lunæ, quæ naturaliter suo motu proprio ab occidente in oriētem progreditur. In hac autem eclipsi, visa fuit à Dionysio motu velocissimo reuertens præter naturam ab oriente versus meridiem, vsquè dum stetit sub Sole, vbi per tres horas quieuit, & Solis lumē mortalibus occultauit. Pòst verò mortuo domino ad proprium locum versus orientem, motu celerrimo, veluti in instanti regressa est. Atque ita quidem hora sexta & nona apparuit sub Sole, vespere autem occidente Sole, in oriente apparuit opposita Soli. Tertium miraculū fuit ex parte, à qua incœpit eclipsis: nam suprà declaratum est, eclipsim Solarem debere secundum naturalem ordinem incipere à parte Occidentali corporis Solis. Illius autem eclipsis fuit initium à parte Orientali Solis. Nam Luna (vt iam dictum est) retrocessit ab Oriente versus meridiem, sitq; primo Solem tetigit ex parte Orientali. Quartū fuit miraculū ex parte in qua post peractā eclipsim primū cœpit corpus Solare lucidum apparere. In eclipsi enim naturali, pars illa Solis, quæ primùm obumbratur interpositione Lunæ, prima incipit apparere lucida post eclipsis medium. In hac autē eclipsi, ordine contrario (quod mirabile est) pars illa quæ primò obscurata fuit, & quā primùm subintrauit corpus Lunæ, postremò apparuit suo lumini restituta. Vltima verò pars Solis, & quā nouissime Luna intrauit (pars videlicet Occidentalis) primùm detecta apparuit, & ab obscuratione libera. Non enim pertransiuit Luna Solem, vti solet in naturali eclipsi,

Quinq; miracula in vna eclipsi.

eclipsi, sed sub eo stetit trium horarum spatio, ac deinde non pertranseundo Solem reliquit, sed rursum ad locum vnde venerat (id est ad Orientem) redeundo. Quintũ fuit miraculũ, ex mora & duratione eclipsis. Nam eclipsis Solis secundũ naturam diu durare non potest, sed ocyssimè, & celerrimè absoluitur propter nimiã Solaris corporis ad corpus Lunare superexcessum secundũ quantitatem, & velocissimum Lunæ motum. Propter quas duas caussas concurrentes, non diu potest corpusculũ tãtò minus, corpus tãtò maius nostro subtrahere aspectui. Siquidẽ (ꝑpter motũ velocissimũ) Luna nõ diu potest nostro aspectui occultare Solẽ, corpus tãtę molis, quin aliqua ex parte mox emicare, & effulgere incipiat nostro aspectui. Quemadmodum videmus ad oculum, nonnunquam magni corporis molem nostro aspectui abscondi per minimi corporis interpositionem: quod tamen si vel ad trãsuersum vnguem aut latum culmum loco moueatur, mox sub aspectum nostrum sese offeret, quod antè fuerat occultum. Vt cùm (exempli gratia) ante oculos manum tantum tenentes, ita prohibemus ne conspiciamus globum Solis, qui mox se ingeret nostro aspectui, si vel minimum eam mouerimus. At vero eclipsis ista (de qua loquimur) tã admirabilis & horrenda, non modici temporis fuit, neque ad momentũ transiens, sed perpetuò trium horarum spatio, ab hora sexta (vt Euangelista ait) vsque ad horam nonam. Cuncta verò hæc miracula beatus pater Dionysius Areopagita, in supradicta epistola, paucis verbis particulariter videtur attingere, quemadmodum ex ipsius epistolæ verbis Astronomicæ rei perito facilè fieri potest manifestum.

CAP. XXXVIII. *Quòd eclipsis ista tempore passionis fuerit vniuersalis.*

SVper hæc verò omnia, forsitan & aliud miraculum sextũ adijciendum erit, secundum naturam, multò etiam magis, quàm præcedẽtia impossibile. Videtur enim eclipsis ista de qua loquimur, fuisse penitus vniuersalis in vniuerso orbe. De quo tamen contrariæ extant sententiæ. Nam aiunt quidam, tantũ in Iudæa fuisse hanc eclipsim: & quod Euangelistæ dicunt tenebras factas super vniuersam terram, limitate intelligunt de terra Iudææ. Atque hi nihil opus habent aliud superaddere miraculũ. Altera verò probabilior, & scripturæ rationi, atq; historicæ fidei magis consona opi-

nio est, quæ vniuersalem dicit fuisse hanc eclipsim, super vniuersum orbem. Est enim hoc magis scripturæ consonum, quæ simpliciter dicit super vniuersam terram factas esse tenebras. Deinde & rationi magis consentaneũ est, postquàm ad glorificationem pendentis in cruce, mundi conditoris eclipsim fieri voluisset gubernator naturæ, vt miraculũ istud palam omnibus in toto mundo exhiberet: quandoquidem ad omnium salutem, agnus ille in Iudæa immolabatur. Et
Psalm.117. decebat apud omnes, lapidem hunc reprobatum cælitus clarificari: ita vt esset etiam exteris nationibus in testimonium abominandi facinoris, tam insolita cõspecta eclipsis. Quod
Matth.27. etiam rei docuit euentus. Non enim solus ille in Iudæa Centurio, visis ijs quæ facta fuerant, dixit: Vere filius Dei erat
Dionysij memorabile dictum. iste. Verumetiam apud Heliopolim in Aegypto Dionysium audiuimus conspecta re admiranda, memorabili verbo exclamasse coram sodalibus, Aut Deus naturæ patitur, aut mundi machina dissoluitur. Et ex hoc signo apud Athenas (quod
Actuũ.17. in Actis Apostolicis legitur) ignoto Deo fertur aram fuisse inscriptam. Præterea, miraculum illud de retrocessione vmbræ solaris in testimonium sanationis Ezechiæ regis, non in sola Iudæa exhibitum neq; perceptum fuit, verùm etiam in exteris nationibus. Vnde & regem Babyloniorum legimus misisse ad eum literas, & nuntios, vt inquirerent de portento, quod acciderat super terram: quemadmodum in libris Pa-
Paral.32. ralip. legimus. Quantò magis ergo signũ istud, quod ad clarificationem Saluatoris mundi fiebat, nõ in Iudæa tantũ, sed & in exteris regionib⁹ decuit vniuersale fieri? Mõstrat hoc ipsum fides historiæ, quoniam (vt Eusebius Cæsariensis re-
Eusebius. Phlegon. fert) Phlegon egregius Olympiadũ supputator, lib. XIII. de hac eclipsi ita testatur: Olympiade CCII magna & excellens inter omnes, quæ antè acciderant, defectio Solis facta est, & dies hora sexta ita in tenebrosam noctem versus, vt stellæ in cælo visæ sint, terræque motus in Bithynia Nicenæ vrbis multas ædes subuerterit. Ex cuius verbis manifestè patet, nec terræmotũ peculiarem fuisse Iudææ, nec Solis deliquiũ. Id quod ex conspectione stellarum probatur. Non enim efficere posset eclipsis Solis particularis, vt vllæ stellæ in cælo cõspiciantur, cùm lumen Solis non tollatur, vnde prohibetur stellarum aspectus. Maius enim lumen obfuscat minus. Vnde licet nobis abscondatur globus solis, non ob hoc
lumen

lumen eius aufertur, quo obfuſcantur ſtellæ, vt videri non poſſint. Apparet ergo nõ ſolũ fuiſſe particularẽ illã eclipſim.

Quod ſi roges, quomodo fieri poſſit vt fuerit vniuerſalis cum Luna (vt ſuprà dictum eſt) non poſſit ſua interpoſitione totum corpus Solis occultare ab aſpectu noſtro? hoc videlicet eſt, quod dicimus nouum miraculũ eſſe, vniuerſalitatem iſtius eclipſis, vt facta intelligatur non ſolũ per interpoſitionem Lunæ inter Solem & terram, ſed ſimul & per radiorum ſolarium retractionem. Diuina ſiquidem virtute factum creditur, vt Sol quaſi exhorreſcens impijſſimum ſcelus, quod ſu per terram tunc gerebatur, ſuum lumen à terra continuerit (quod nunquã feciſſe legitur ab initio ſeculi) indignum ducens ſuo lumine terrã lætificare, quando ſuũ creatorẽ cõſpiciebat tam atroci & ignominioſo mortis genere ab impijs cruciari. Itaq; quẽadmodũ Lunę eclipſis vniuerſalis intellitur per realẽ totius luminis ſubtractionẽ, ſic & iſtã imaginamur factã, per realẽ luminis à toto orbe ſubtractionẽ, quod nunquã ſecundũ naturã in eclipſi Solis poteſt contingere. Et ne cui nouũ hoc cõmentum videatur, inuenimus planè hui⁹ ſententiæ fuiſſe B. Hieronymum. Denique q̄ Dionyſius, & alij cum eo Philoſophi in Heliopoli ad contemplationẽ huius eclipſis animum intẽderũt, nõ eſt veriſimile factum eſſe, niſi q̄ etiam ipſi experirẽtur tenebras. Cùm enim nullo modo ſecũdum curſum naturæ tempus eſſet eclipſis, nullam habebant cauſſam neque occaſionem ad rem iſtam aduertendi animum, niſi quòd eaſdem quas in Iudæa patiebantur tenebras ſceleris perpetratores, ſentirent etiam ipſi, vt fierent rei incognitæ admiratores. Vnde veriſimile eſt propter ſubitas, & inopinatas tenebras quas ſentiebant, mox incœpiſſe illos applicare animũ ad huius rei cõſiderationem, quemadmodũ ab initio (vt Philoſophus teſtatur) ex admirari cœptum eſt philoſophari. Apparet ergo nõ in ſola Iudæa fuiſſe hãc eclipſim particularẽ, ſed penitus in omni terra vniuerſalẽ: quẽadmodum terræmotus nõ ſolùm particularis fuit in Iudæa, ſed etiam in alijs nationib⁹, vt retulimus ex deſcriptione digni fide etiam gentilis hiſtorici. Quæ vniuerſalis eclipſis cũ fieri nõ potuerit per ſolam Lunæ interpoſitionem, cõſequitur debuiſſe Solem ſuos cõtinere radios, vt cõcordi teſtimonio, & vna compaſſione terra mota, diruptæque petræ in inferioribus, & luminaria obſcurata ſuperne, lugerent ſimul

Quæſtio.

Solutio.

& clarificarent reprobatum lapidē, appensum in cruce Christum Dominum.

CAP. XXXIX. *Solutio cuiusdam obiectionis, & libri conclusio.*

Obiectio Verùm contra hanc nostram sententiam obijciat forsitā aliquis: Quónam modo hæc constant, vt Solē dicamus continuisse lumen, stellas tamen in cælo potuisse videri? Siquidem (vt iam antè dictum est) à Sole cætera astra lumen accipiunt. Si ergo (quemadmodum refert Phlegon) stellę in cælo videri poterant, certè & Solem oportuit luce non esse priuatum. Alioqui & stellas suum lumen perdidisse, ablata nāq; caussa, auferri oportet etiam effectū. *Solutio.* Huic obiectioni respōdebimus, dicentes, Solē quidem nō secundū substantiā priuatum fuisse lumine, quod illi secundū suam substantiam indeficiens dedit altissimus, sed tantùm suum lumen continuisse, & suos radios retraxisse, vt super terrā eos non effunderet, nec aërem solito lumine illustraret. In terra enim scelus erat, quòd exhorrescebat, & cuius indignitatem volebat demonstrare. In superioribus autem nō erat cur lumen cōtineret. Proinde quòd in priori capite eclipsim istā similem fecimus eclipsi lunari, non ita intelligendū est, quasi sic sentiamus in eclipsi ista lumen verè defecisse Soli, & omninò nō fuisse lucem in substantia Solis, quomodo in sua eclipsi corpꝰ Lunæ realiter priuatur lumine: sed tantùm in hoc cōstat similitudo, quòd sicut Luna in sua eclipsi nullū lumen ad inferiora mittit, sic neq; Sol tunc temporis radios vllos aut vllum lumen super terram proijciebat. Stat ergo Solem cōtinuisse suos radios, ne inferiùs lucerent super terram: stellas tamen in cælestibus solito lumine fuisse illustratas. Si rursum obijcias, quorsum lunæ interpositione opus fuit, si Solis radij erāt cohibendi? *Obiectio.* aut quid operabatur illa Lunæ sub solari corpore suppositio, si continuerit Sol radios luminis sui? æquè enim nihil lucis super terram fuisset effusum posteaquam iussus est Sol suos continere radios, etiam si Luna non fuisset Soli supposita. Videtur ergo ista Lunæ interpositio prorsus superuacanea. *Solutio.* Dicimus Lunā quidē vt creatorem glorificaret, & sceleris horrorem mūdo declararet, suo creatori cōpatientem Dei iussu (à quo indubiè mouebatur) præstitisse quod potuit, eamq; hac in re suum voluisse præstare creatori obsequiū, quoad posset Solem occultando vt

radios

radios illius cohiberet,& moriens in cruce gloriam mundo patefaceret. Et verisimile est Lunā se directè Soli supposuisse ex ea parte,quæ respiciebat sceleris hui⁹ nefandissimi locū,id est,inter Iudæam & Solem fuisse interpositā. Quod autem secundū naturā Luna sua interpositione nō potuit,id credimus diuina virtute per solarium radiorū retractionem adimpletū. Quidā verò etiam densissimarū nubiū ponūt cōcursum. Sed quæ priùs dicta sunt, vidētur magis probabilia. Nā si per nubes totū negotiū gestum fuisset, minùs potuissent stellæ conspici,quæ faciliùs obūbrantur nubibus,quàm corpus solare . Item non potuissent ita limpidè in Aegypto per Dionysium prædicta considerari , si nubium talis interiectio perfecisset negotiū. Sed nos iam à supremo cælorū, in id quod fuit aliquando terræ infimū delapsi,nempe in illū qui suo ipsius testimonio vermis fuit,& nō homo,opprobriū hominum, & plebis adiectio virorum nouissimus , vir dolorū & sciens infirmitates , cuius aspectus tanquā leprosi fuit,& non erat ei species neque decor,cuius præ humilitate iudiciū sublatum est,lapis reprobatus,agnus occisus,hircus pro peccato,caper emissarius in crucem adactus,tandem fessum calamum in eo reponamus. Siquidem bonū est nos hic figere pedem,bonū est calami cursum sistere,atque in huius passionibus conquiescere. Fasciculus enim mirrhæ dilectus noster nobis,& sponsus sanguinū ipse est nobis: qui dū inter vbera commoratur,miras præbet cordis veras, solasq; puras delitias. Et licet multa admodū iā diximus,in quibus altissima clarescit patris omnipotentia,& magnificentissima refulget eius gloria,veluti de cęlestium orbium incomprehensibili,& inęstimabili magnitudine,de astrorū innumerabili multitudine, de cursus primi mobilis incogitabili celeritate,dę ordinatissimis singulorū planetarū motibus, de Solis gloria,de claritate luminarium,de mirabili ordine plenilunij,nouilunij,ac alijs huiusmodi compluribus,quę nostrū animū ad canenda in alacritate spiritus gaudiosa cātica meritò valeant prouocare:prælegim⁹ tamen ad libri huius cōclusionem,in hoc terræ infimo reprobato lapide cōquiescere, & super doloribus ac humilitate eius vocē fletus assumere. Vicit enim admiratio humilitatis eius omnium cōditorū supernorū gloriam. Siquidem in humilitate iudiciū eius sublatū testatur Propheta. Nos proinde eiulationis vocem eleuantes,

Psal.21.
Esaia 53.
Psal.117.
Cant.1
Esaia 53.

uantes, lamentationem canamus pēdenti in cruce agno, qui tulit peccata mundi, cuius est nihilominus cum patre & spiritu sancto æterna gloria in secula seculorum. Amen.

FINIT LIBER SEPTIMVS.

LAMENTATIO MORIENTIS IN CRVce agni, propter ouem perditam appensi: quem in terris reprobatum, supernè clarificarunt egregia duo luminaria, diei & noctis Domini,

QVis dabit capiti meo aquam, & planctum condignum super vnigenitum?

Vtinam lacrymis inebrientur oculi mei, & fontes mihi exurgant aquarum calidarum in medio capitis mei.

Vtinam in absynthium vertatur mihi cor meum, & digna amaritudine amaricetur in medio ventris mei.

Peccatum peccauit Hierusalem, & contaminata est vniuersa terra præuaricatione.

Virum iustum à Deo *donatum, signis glorificatum plurimis, intere merunt virum optimum, & mansuetissimum præceptorem.*

Non *sustinuerunt impij in mansuetudine arguentem, tollere animã eius conciliati sunt.*

Ob*latus est, quia voluit, & non aperuit os suum: sicut ouis ad occisionem ductus est, & non aperuit os suum.*

Propter scelus populi percussus est, & præ humilitate iudiciũ eius sublatum est

Non *est agnitus vultus eius, donec in patibulo appensus est.*

Ibi clarificata est maiestas eius in cunctis populis, tunc & exteri coluerunt ignotum Deum, *quem domestici repulerant oblatum.*

Mo*rte turpissima à filiis populi sui condemnatus est: & cum iniquis innocens agnus deputatus est.*

Ah, quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus?

Quomodo abscondita fuit, agnus Dei, *fortitudo tua, cùm essent cornua & spicula in manibus tuis?*

Propterea sedebo mœrens & gemens: suspirabo & gemam vt columba sicut passer solitarius in tecto vociferabor.

Ipse Rex *meus &* Deus *meus, princeps meus, notus meus, amicus & creator meus.*

Renuam consolari, & afflictus affligar, sicut mater lugens super

vnige-

vnigenito vteri sui.

Sol cognouit, non cognouit homo: Luna in plenitudine sua vidit eũ altatum.

Cæli obstupuerunt, illudente Iudæo: & omnis ordo cælestium conturbatus est.

Sol retraxit lumen suum, & continuit super iniquitate, quam vidit in terra, radios suos.

Luna respuens plenitudinem suam subitò se gyrans per meridiem, Soli se supposuit.

Nuditatem appensi operuerunt tenebris suis densissimis: denudauerat enim Iudæus ad confusionem patrem suum.

Maledictus puer Cham, & maledicta hæc posteritas eius: erunt serui cunctarum nationum, & dispergentur in omnes populos.

Petræ scissæ sunt, terra mota est, fundamenta montium conturbata sunt.

Inanimes creaturæ (quibus nõ est intellectus neque ratio) cognouerunt creatorem suũ: & multa potentia gloriosè clarificatus est in eis.

In terris visus non est agnitus; populus peculiaris repulit creatorem suum: in crucem subleuatus est, & claruit maiestas.

Qui gloriantur se habere scientiam Dei, & pollicentur cæcis ducatum, quasi talpæ non agnoscunt Solem: inanimis creatura (cui non est cor neque ratio) agnoscit etiam nube obtectam.

Reuertere Luna in locum tuum, reuertere: quoniam expirauit Deus consummata clamans omnia.

Restituatur nobis lumen tuum, dominator Sol: vt videamus ad sepeliendum mortuum.

Ita pater, ita Deus, ita dominator dominus: quoniam sic placitum fuit ante te.

Sic sic Christum pati oportuit, & in ligno iterum clarificari.

Propter nos vniuersa ista per te scimus esse completa, omnia propter electos tuos.

Ita pater, voluisti exaltari in ligno dulcem filium tuum, vt exaltatus ad se cuncta attraheret.

Vt cognoscant quoniam ipse est quem misisti in mundum: gloriosis prodigiis illum voluisti glorificare in nationibus.

Operiat nos Iesu bone ignominia tua: & impleatur cor nostrum ab ea.

Educ de oculis nostris lacrymas: per diem & noctem non cessent oculi nostri.

Non contineat se super te os meum: & labia nostra confitebuntur

nomini

nomini tuo in seculum.

Dicant nunc quæ longè sunt nationes, quoniam regnauit à ligno Deus sempiternus.

Hierusalem Hierusalem conuertere ad Dominum Deum tuum.

FINIT LAMENTATIO.

IN LIBRVM VIII. CONSIDERATIONIS PHYSICAE DE Anima in genere, deq; potentijs vegetatiuis specialiter: item & de longitudine atque breuitate vitæ, Præfatio.

Mnia quæ fecit altissimus, exquisita iuxta omnes voluntates eius, summa vtique cōfessione sunt admiranda. At verò præ omnibus hominis origo ampliùs est spectanda Quippe magnum miraculum sunt singula hominis membra, singulæ vires, singula organa, singulæ operationes. Signa quærūt homines desuper, & prodigia stupida spectant. Miraculorùm omnes cupidi sumus: cùm sint hæc omnia intra nos verissima, spectatuque dignissima miracula. Quæ verè non sunt miranda, miramur attoniti: vera miracula non est qui admiretur. Ecce enim ipsum caput suum quod supra humeros collo iunxit Deus naturæ, quisquis appræhenderit, magnum ille & multo maximum miraculum tenet: quippe in quo tam mira fiunt opificia suis quæque officinis distincta, sub vnius cranei osseo tegmine, vt huius miraculi nemo sufficiat, nec Physicus, nec Medicus indagare celsitudinem, aut dignè etiam admirari. Quamobrem non frustrà Græcorum sapientes solenni præscripserunt apophthegmate, γνῶθι σεαυτὸν: quod Latinis sonat, Nosce te ipsum. Intra nos enim habentes mirabilissima, qualia non sunt in cælo sursum, neque in terra deorsum, nihil opus habemus foris quæ admiremur, aut in quibus oblectemur expetere. Neque maria nobis in hoc sunt enauiganda, vt quæ mira prædicantur cernamus cùm mirabiliora multò quàm vsquā locorum inueniri possint, ipsi semper circunferamus, atque id quidem verum

Nota.

est, &

est, & indubitatũ, etiam si ea tantùm quæ corporis sunt cõsideremus. Quòd si ad interiora animæ fuerimus introgressi quasi in secretiora penetralia, rem prorsus diuinam comperiemus, in creato corpore. Hac de caussa nõ erit completum nostrum desideriũ, donec & hæc Dei magnalia maxima quę nobis ab anima (siue in seipsa, siue in corporeis organis) insunt, balbutientes, rudi saltem traditione pandamus.

CAP. I. *Quid sit anima secundum veritatem.*

SIc est humana generatio misera, vt quæ sibi intima sunt, non nisi obscurissimè cognoscat. Quo fit vt animæ cognitio sit nobis eò difficilior, quo ipsa est intimior. Vnde & veteres Philosophi diuersissimas de anima sententias, pro sua quisque secta, reliquere. Qui tamen omnes in hoc cõueniunt, quòd ipsam ponunt principium earum operationũ quas deforis in animatis rebus conspicimus. Cæterùm, sigillatim singulas eorum sententias expendere, non est nostri propositi. Satis habemus, animæ quidditatem simplici veritate describere, eiusque vires & officia deliniare. Quorsum enim attinebit, sopitos & diu iam extinctos errores, resuscitatos in lucem reuocare? Animam autem definit Aristoteles hunc in modum, *Hæc definitio cum sua declaratione apud Arist. ponitur 1. cap. 2 li. de Anim.*

Anima est primus actus, perfectioq; corporis naturalis, potentia vitam habentis, & talis planè, vt eius partes sint instrumenta.

Hoc est, anima est forma substantialis, ipsam materiam seu totum compositum actu perficiens cui inest, quæ potens est suum actum seu operationem vitalem exercere in corpore Physico varijs organis, & partibus ad hoc distincta. Anima hic capitur pro omni anima, siue vegetatiua, siue sensibili, irrationali, siue rationali: cùm autem actum primum dicimus, omnes habitus species, potentias, aut accidentarias dispositiones abijcimus: quæ animæ vt sint instrumenta, certè nunquam anima sunt dicenda. Et quanquam actus quidã dici possint (nimirum formæ accidentales) non sunt tamen actus primi & substantiales, sed actus tantùm secundi & accidentales. Actus enim secundi sunt, quia à forma substantiali producuntur, & tantùm sunt animæ instrumenta, quibus scilicet tanquã instrumentis in suis operationibus, vtitur anima, quemadmodum potentia visiua vtitur anima vt̃ instrumento ad efficiendam visionem: sicut forma substantialis

ignis vtitur calore vt instrumento ad quippiã calefaciendũ. Sed anima actus prior est, à qua nimirum omnia ista procedũt. Quoniã verò nullius artificialis operis anima est, ideirco corporis Physici actus ponitur, hoc est, forma rei naturalis. Actũ enim formã dicimus, & Physicũ idem quod naturale. Nõ autẽ cuiuslibet corporis physici forma est anima, sed talis cuius partes sint instrumenta, vel organa, quod omnino idẽ est, hoc est, organis diuersis adornatũ atq; distinctũ ad diuersas vitæ operationes exercendas. In homine enim oculus, auris, manus, os, venter, cor, & cætera omnia sunt organa diuersa diuersimodè disposita, ad diuersas vitæ operationes. Et quæ pauciores inter viuentia habent operationes, vt plantæ, conspiciuntur etiam pauciora habere organa, radices, medullas, neruulos, atque huiusmodi paucula. Quæ verò omnino non viuunt (vt elemẽta, vel etiam inanimata mista atque metalla) non habent eiusmodi organa, quod nullas habeant vitæ peculiares operationes. Et ne credatur cadauer etiam animam habere, & ne forma cadaueris anima putetur, dicitur anima esse act⁹ eius corporis organici, quod vitam habeat in potentia, hoc est, quòd per hæc ipsa organa possit vitæ officia exercere. At in cadauere, non est vltra oculus vel auris in potentia, vt audiat, vel videat, nihilo certè amplius, quàm trunci aut elementi cuiuspiam partes. Quare & cadaueris forma, per putrefactionẽ statim hæc omnia vt sibi inutilia dissipat, vt paulò post animæ abscessum, cadaueris forma, digitos & nares & oculos & vniuersa priùs variè disposita organa æquet in puluere & cinere. Repetit Arist. animæ definitionem ferè iisdem verbis: Hisce videlicet,

Anima est perfectio prima, primusq; actus corporis naturalis, cuius partes sunt instrumenta.

Quæ sic quoque redditur,

Anima est actus corporis Physici organici, vitam habentis in potentia.

Nec minus congruè & ab officijs definiri potest anima, hoc modo: Anima est principium quo viuimus, sentimus, atque mouemur.

CAP. II. *Diuisio animæ, & quæstionis cuiusdam determinatio.*

Arist. 3. c. 2 li. de anim. Diuiditur autem anima in vegetantem, sensitiuam, & rationalem, iuxta tria præcipua animæ officia.

Prima est in omnibus viuentibus: secunda, in sentientibus

ter-

tertia, in omnibus hominibus. In plantis est sola vegetans: quoniam hæ nec sentiunt, nec ratiocinantur. In brutis, est anima & vegetans & sensitiua. In hominibus, est anima & vegetatiua & sensitiua, & insuper rationalis: etiam in illis qui debitum ratiocinationis actum, ob indispositionem virium interiorum atque organorum habere non possunt. Verùm ex his videtur oriri quæstio, debeántne in homine poni tres animæ locali situ in diuersis seiunctæ partibus, an magis cõiunctæ. Rursumque si coniunctæ loco, an re plures ponendæ sint hæ animæ, an ratione tantùm differentes, vt vna anima hæc tria sortiatur officia atque nomina. Sic item de duabus animabus in brutis quæstio formari poterit. Sanè hæc ambiguitas solet scholasticis exercitationibus, magnum campum præbere, & sunt hac de re contraría sentientes Philosophorum sectæ. Nos verò nostri instituti memores, propositam breuitatem tenere cupientes, hoc tantùm (quod videtur verisimiliùs) citra præiudicium eorum quibus contraria magis placet sententia, asserimus: In bruto quolibet secundum rem vnicam inesse animam, quæ à sentiendi officio, sensitiua: à vegetandi officio, vegetatiua nominatur, diuersis vtiq; (sicut per se claret) rationibus, & hanc animam vegetantem pariter, atque sentientem, per totum quod informat corpus esse dilatatam, quanquam operationum quarundam certas, & determinatas habeat sedes vel officinas, in quibus ipsæ aut solùm aut excellentiùs perficiantur, quàm in cæteris partibus. Sic & de hominis anima sentiendum, eam videlicet vnicam esse in omnibus corporis partibus, eandem & vegetatiuam & sensitiuã & rationalem à qua corpori fit, vt vegetetur, & sentiat, quęq; homini ratiocinandi potestatẽ donet.

Quæstio an vnica an plures in homine sint animæ.

Solutio.

Includit autẽ rationale sensitiuũ, & vegetatiuũ, sicut tetragonus includit trigonum, id est quadrangulare triangulũ, & sicut perfectum includit imperfectũ absq; vlla cõpositione. Quod ita debet intelligi, quia in quocũq; inuenitur potentia ratiocinandi, in eodem sunt anima vegetatiua, & sensitiua, at non econtrariò: & in quocunque est sensus, est etiã potentia vegetatiua, at nõ ecõtrario. In plantis enim est vita vegetatiua, non autem sensus vel ratio, quemadmodũ in quadrangulari includitur triangulare, sed non econtrario. Non enim vbi tres anguli sunt, statim adsunt quatuor. Vnus enim deest, & vno superatur triangulus à quadrangulo.

Arist. 3. c. 2 li. de anim.

CAP. III. *Quòd sit potentiarum anima subiectum, & an possint ab anima separari.*

De subiecto potentiarum animæ.

RVrsum & illud de potentijs animæ quæri solet, an sint in anima, an in coniuncto, id est, corpore & anima pariter iunctis. Itemq́; si ullæ potentiæ possint ab anima separari vt absque eis perdurare possit anima. Quibus erit breuiter satisfaciendum: dicendo, quasdam vires animæ in anima sola esse, eas nimirum ad quarum exercenda officia corporis organum determinatum non habet, vt sunt voluntas & intellectus, quarum potentiarũ operationes exercet anima, nõ per vllũ corporis organum determinatũ, etiã si corporeorũ organorũ iuuetur adminiculo. Quasdã verò esse in coniũcto, id est corpore & anima, seu in ipso composito: eas nimirũ: in quarum exercitijs anima eget organo determinato: vt sunt potentia visiua in oculo, memoratiua corporalis, & imaginatiua in cerebro, & ita de cæteris. Inter has igitur vires illæ quæ perficiunt suas operationes non per organum corporeũ, non possunt vnquam ab anima separari, nec sine eis esse anima aut permanere potest. Quæ verò sunt in aliqua parte corporis, & quæ vt perficiãt suas actiones, egent organis corporeis, hæ animã nõ cõsequuntur emigrãtẽ è corpore: & potest vtique rationalis anima absq; huiusmodi subsistere. Vnde anima à corpore separata nõ habet potentiam vegetandi, neque sentiendi: quanquã ad huiusmodi actiones possibilitatem habet. Non enim idem existimanda est possibilitas sentiendi & sentiendi vis naturalis, siue naturalis potentia. Omnino tamen in ipsa anima, potentiæ istæ radicaliter manent: ita vt si iterum in corpus mitteretur ad informandum, rursum in organis determinatis eas efficeret, quia tamen à corpore separata est, non actu & formaliter in se habet, nisi eas potentias quæ immateriales sunt.

CAP. IIII. *Quòd sola rationalis anima manere potest à corpore separata & quòd sola non educitur de potentia materiæ.*

COnsequitur insuper ex ijs quę prædicta sunt, cum anima vegetatiua, & sensitiua in plantis & brutis nullã habeãt vim neque potentiam naturalem, quæ non sit colligata corpori, non posse eas extra materiam, & corpus separatim permanere, sed necessariò interire simul vt à corpore expelli eas contigerit. Anima verò rationalis, quoniam aliqua parte supereminet corpori, & vires aliquas operationesq́; natura-

les habet, quæ à materia non pendeant: idcirco (quatenus rationalis est corpori non penitus immersa, sed aliqua ex parte corpus excedens, & modo quodam per se subsistens) potest separatim subsistere. Nec mori ipsam necesse est, cùm à corpore migrat. Ea verò parte qua sensitiua est, & vegetans, non esset separabilis à corpore. Atq; hinc est quod dici solet animam sensitiuam & vegetatiuam educi de potentia materiæ nō autem creari. Latent enim in materia (ex qua viuens cōcipitur) rationes seminales eiusmodi formarum, sicut & cæterorum quæ animata non sunt, ita vt hæ animæ (sicut & omnes formæ corporeæ) extrahantur de materia, quæ est in possibilitate ad omnem formam per actionē agentis creati. Anima autem rationalis quia præ nobilitate viriū à Deo sibi datarum secundum quas imaginem Dei in se gerit, superexcedit corporis grossitiem atq; ignobilitatem, ideo de materia virtute naturalis actionis elici non potest. Neq; latent in materia generationis, sed creantur à Deo sigillatim rationales animæ omnes, sicut sigillatim infundūtur in sua quæque corpora, testante Psalmista, quoniam Deus finxit sigillatim corda filiorum hominum. In hoc tamen cōueniūnt omnes uires, tam animæ secundum se, quàm totius coniuncti, quòd fluant omnes ab essentia animæ: sicut à forma substantiali procedunt, & conseruantur accidentia rei, quæ in materia seruantur. Propter quod in anima separata licet realiter non insint potentiæ illę corporales, quę in exercitio suarum actionum indigent organo corporeo, secundum radicem tamen in ipsa adhuc latent, & propter solū defectum subiecti, in quo reciperentur, deficiunt, non propter animæ impotentiam, aut naturæ eius permutationem.

Anima rationalis nobilitas.

Psal. 32.

CAP. V. *De diuersis in anima potentijs.*

QVanquam autem superiùs animam secundum tres tantùm potentias diuisimus in vegetatiuam, sensitiuam, & rationalem, vel intellectiuam, sunt tamen potentiæ primò conuenientes animæ quinqne numero, videlicet vegetatiua, sensitiua, appetitiua, motiua, & intellectiua. Quare autem animam trimembri tantùm diuisione dissecuimus, ratio est: quia duæ illæ potentiæ, appetitiua & motiua, non inueniuntur separatim absque alijs. In quocunque enim est vis sentiendi, in eodem est & vis appetendi & secundum locum se mouendi, atque econtrariò: neque in vllo viuentium hæc se-

parata inueniri possunt, propter quod ex neutra potentiarū illarū sumpta est animæ diuisio. Sic neq; voluntas (quæ tamē ab intellectu distincta potētia est) speciale aliquod membrū facit in diuisione animæ, quoniā non inuenitur in vllo viuētium ab intellectu separata. In quocunque enim est intellectus, etiā & voluntas, & econtrario. Vnde sub intellectiuo cōprehēditur volitiuū, sicut sub sensitiuo appetitiuū, & motiuū secundum locū. Generaliter autem distinguūtur in anima diuersæ vires atque potentiæ, secundum operationum differentiā. Quotquot enim in homine sunt ab inuicē differētes operationes, quæ ad vnum non spectant organū, tot sunt potentiæ ab inuicem diuersę. Vnicuiq; enim operationi correspōdet in anima vis aliqua naturalis ad talem operationem efficiendā. Et quidē si operatio corporalis sit in organo aliquo corporali, aut in vlla parte corporis singulariter apparēs ipsa etiam potentia corporalis videbitur, & ab anima quidē radicaliter effluens, illi tamen organo peculiariter insidēs. Quemadmodum (exempli gratia) homini operatio quędam in oculo adesse cognoscitur, per quā colores percipit, & res coloratas, gratia coloris, dinoscit. Vnde consequitur esse in oculo vim quandam atque potētiā talis operationis effectiuam, quę dicitur virtus visiua. In lingua verò operationem aduertimus, qua saporum percipimus differentias, quod in nullo aliorum membrorū percipimus. Vnde oportet huic operationi, vim quandam ipsius effectiuam respondere, quę dicitur virtus gustandi. Cùm verò operatio ipsa per totum corpus, & singulas partes similiter extendi videtur, oportet & ipsam vim ita per totum corpus expandi. Vnde quia actus tangendi singulis membris cōpetit, necessario & ipse tactus per corpus totum expanditur, ac singula occupat membra. Item de nutritione dicendum & potentia nutritiua. Ex hoc verò intellige, quàm varijs sit anima potentijs atque naturalibus virtutibus adornata: vtpote à qua tam multę, tam varię, tam nobiles, tam eximię procedere conspiciuntur operationes, vt eius contemplandis vix homo sufficiat, vt ne dicam enumerandis aut plenè compræhendendis.

Vnde potētiarū diuersitas colligatur.

CAP. VI. *Partim esse à perfectione, partim ab imperfectione, quòd homo tam varias habeat potentias.*

QVod verò tam varias vires habeat homo secundū naturalium operationū multipliciū diuersitatem, partim qui-

quidem ab impefectione est, quoniam omnis discessus ab vno, & simplicitate, ex imperfecto est: partim verò perfectionis est indicium, quòd per multas has vires ad multas ac varias operationes aptus conspiciatur homo, atque naturali efficacia idoneus. Vnde est considerandum quasdam res esse quæ paucissimas habeant operationes, quæ proinde multas potentias non habēt. Aliæ sunt quæ multæ sunt perfectionis, sed hanc non nisi per multas obtinent potentias, & varie separatas, vt patet in hominis, visu, auditu, phantasia, memoria, intellectu, affectu, vi generatiua, digestiua, ac cæteris. Sunt præter has res aliæ simpliciores, quæ magis ad vnum, & summum bonum accedentes, multam nimis perfectionem paucissimis attingunt potentijs. Hi sunt spiritus illi cælestes, qui intellectu, & affectu nullo vtentes sensu, nullisque corporeis organis, multò possunt ampliora quàm genus humanum possit vniuersum. Super omnia est Deus seculorum, qui summam perfectionem simplicissima habet potētia atque vnica virtute, quæ nec ab ipsius essentia secernitur. Quandoquidem quicquid in Deo ponitur, ab eius essentia non distinguitur. Ipsius summæ atq; simplicissimæ virtuti omnes nostræ deseruiunt multiplices vires, vt magnificent gloriam nominis eius, quæ est sempiterna. Ipse est enim, qui simplicissima sua perfectione, nostra nos multiplicatè facit (licet imperfecte) perfectos: cuius proinde magnificæ bonitati nos decet in omnibus dare laudem & gloriam. *Deus perfectißim⁹ actus & perfectißimæ virtutu.*

CAP. VII. *Consideratio pulcra de correspondentia admirabili corporis & animæ.*

ILlud verò attētius cōsiderātibus quantā præbet suauitatis dulcedinē, quòd cum corp⁹ res sit crassa, materialis, & ignobilis, anima verò spiritus, & res nobilissima, talis nihilominus & tanta inueniatur vnius ad alterū correspōdentia, talis hermonia, talis cōsonātia, vt maior vix possit cogitari. Sicut enim corpus hominis super omnia mundi corpora mirabilissime est organizatum, atque pulcerrime distinctū, artificiosissimeque fabricatum: ita & anima quæ huius corporis inhabitationi deputatur, nobilissima est atque pulcerrima: sic corpori correspondens, vt iuxta suam capacitatem & dignitatē ipsum totū impleat, eiusque omnia organa viuificet & informet, omnibus illis tā diuersis organis dando vitam

Ordinata varietas est corpori ornatus.

ſenſum, & motũ, atq; operationes peculiariter cuiq; cõuenientes. Et quemadmodum in corpore eſt maxima & ornatiſſima diuerſitas organorũ, quæ tamẽ omnia ſecundũ pulcerrimum ordinem adinuicem cõiuncta vnum corp⁹ efficiunt, nec obſtat tãta partium diuerſitas, quin in vnũ poſsint corp⁹ cõpingi, imò tãto pulcrius, tanto ornatius, & ſpectabili⁹ eſt hominis corpus, quod ex tanta ſit varietate artificioſiſſimè cõpoſitum, quàm ſi eiuſdẽ diſpoſitionis eſſent omnia membra. Ita proportionabiliter anima habet multiplicitatem nobiliſsimarum potẽtiarũ, & dignilsimorum officiorum, quorũ quædã aperta ſunt & ſenſibus expoſita, plura verò latẽt interi⁹, certiſſima tamẽ experientia à nobis percipiuntur & cognoſcũtur. Habetq; anima diuerſa iſta officia, iuxta proportionẽ & exigentiã organorũ corporaliũ, ita vt quot ſunt membra organica diſtincta ſecundũ qualitates, totidem ſint etiã virtutes & officia diſtincta ipſi⁹ animæ. Diuerſitas enim organorum & inſtrumẽtorũ in corpore, arguit diuerſitatem poteſtatum, virtutum & officiorum ex parte animæ. Nec tamen tanta hæc multiplicitas ſcindit, ſed ornat animæ vnitatem. Quemadmodũ enim vn⁹ idẽq; homo diuerſa poteſt habere officia, & artes diuerſas, quas exercet per varia & diſsimilia inſtrumenta, ſic anima diuerſas habet virtutes, quas exercet per diſsimilia organa. Eſt autem hoc in magnũ animę ornatũ & gloriã, quod ita diuerſis ſit inſtructa præditaq; virtutibus (quæ omnes, radicaliter ab ipſa in corpus effluãt) vt nullum omnino ſit in corpore membrum quomodocunque diſpoſitum, quod non ſua maieſtate impleat, & cui non pro ſua natura debitam virtutem atque potentiam infundat: ita vt nullum membrũ relinquat vacuum, cui nõ vitam, ſenſum, & motum cõcedat: nullum etiam ſit organũ, quod non pro ſuæ naturæ exigentia debitam ſibi virtutem ab animæ plenitudine recipiat, vt oculus ſumit videndi virtutem, auris audiendi, lingua guſtandi, manus operandi, pedes ambulandi, genua ſeſe incuruandi, atque voluendi, & ita in ſingulis membris.

Cõtẽplatio pulcerrima matrimonij inter corpus & animam.

Ecce verò mirabile iſtud inter corpus & animam matrimoniũ, ecce pulcerrimã conſonantiã & admirabilem coniunctionem inter membra corporis organica ex vna parte, & virtutes ſeu poteſtates animæ ex parte altera. Vide, quomodo ſingula organica membra ſingulis virtutibus deſponſantur ac velut nubunt & coniunguntur inuiolabili

inſe

inſeparabilique ſocietate. Vides ex parte vna corpus velut ſubſtratum, cum multitudine diuerſiſsimorũ eorũdemque pulcerrimorũ organorum: ex aduerſo autem animam vides hoc corpus ſibi deſpõſantem, in corpus iſtud intrãtem, totã plenam nobiliſſimis potentijs, & talibus potentijs, quæ ſingulis corporis membris reſpondeant. Quid hoc matrimonio pulcrius? quid hoc ſpectaculo iucundius? Verè qui hæc iunxiſti, magnus es Domine, & mirabilia opera tua: tu es Deus ſolus, & præter te nõ eſt alius, tibique gloriã canit omnis compago corporis noſtri & vniuerſa anima plenitudo, qui viuis benedictus in æterna ſecula. Amen.

CAP. VIII. *De potentijs animæ vegetatiuæ in ſpeciali.*

VT autem per ordinem nũc de ſingulis determinemus, primò cõſideranda eſt potentia animæ vegetatiua, quę alio nomine nutritiua appellatur. *Ariſt. 2. lib. de anima 4. cap.*

Habet autem hæc potentia vegetatiua tria præcipua officia, alere, augere, & generare.

Vnde potentia vegetatiua diuidi poteſt in potentiã nutritiuam ſiue altricem, augmentatiuam, & generatiuam: quæ tres potentiæ reperiuntur in vitam habentibus. Prima eſt propter conſeruationem ſubſtantiæ ipſius viuentis.

Omne enim viuens quandiu viuit nutriri oportet.

Quia enim ſtabilia non ſunt viuentia, ſed in fluxu continuo, propter virtutem igneã perpetuo cõſumentẽ, & partes aliquas deuaſtantem, idcirco ad cõſeruationem ſubſtãtiæ animalis operatur anima circa alimentum, vt ex eo cõtinuo inſtauret, quod per reſolutionem deperditur. Nam vbi continua eſt abſque reparatione reſolutio, fieri non poteſt, vt durabilis ſit talis rei ſubſiſtentia. Quapropter rectè dixit Ariſtoteles, viuens eouſque nutriente indigere, quouſque perſeuerat, alimento autem priuatum non poſſe ſubſiſtere. Secunda vis eſt augmentatiua, qua nimirum anima ipſum corpus in iuſtã & naturæ conuenientem poteſt perducere quãtitatem. Nullum enim viuentium ab initio habet perfectã ſuam quantitatem, ſed perpuſillum eſt cùm vitam recipit: Anima verò continua operatione ſua, circa alimentum occupata, non ſolum curat id quod defluit, reſtaurare, verum etiam maiorem adijcere quantitatem dum plus infulcit ſua actione, quàm ſit comſumptione deperditum. Eſt autem huius virtutis à priori differẽtia, quoniã nõ oportet viuens om *Ariſt. 2. li. de anima. 4. cap.*

ne quandiu viuit augeri, nutriri verò & ali simpliciter omnibus viuentibus necessarium est. Est tamen secundum rē harum duarum potentiarum idem obiectum, sed ratione tātum diuersum. Alimentum enim & nutrit & auget: sed quantum reparat quod deperditum est nutrit: in quantum verò etiā maiorem quantitatē reddit quā præfuit, auget. Et est quidem anima principalis harum operationū effectrix, pro instrumento tamen habet naturalem calorem, per quem cōcoquit, & alterat nutrimentum (quod ante nutritionem est alito cōtrarium & dissimile) vt fiat simile, & aptum quod traijciatur in membra corporis alendi. Quia enim nutrimentū dissimile est ipsi quod nutriri & augeri debet, impossibile foret ex alimento fieri nutritionem aut augmentationem, nisi ipsum alteraretur, vt simile fieret alito. Hæc autem alteratio rectissimè attribuitur calori, quo tanquam instrumento & caussa secundaria vtitur anima: de quo plura suo loco dicemus in sequentibus capitulis.

CAP. IX. *De virtute attractiua, digestiua, retentiua, & expulsiua.*

SVnt autem particulares quædam vires, potentijs iam dictis subseruientes, vtpote sine quibus fieri non possit nutritio, vel augmentatio.

Eæ sunt, virtus attractiua, virtus retentiua, virtus digestiua, & virtus expulsiua.

Quatuor potentiæ.

Attractiua. Quia enim in perfecta nutritione singula membra oportet nutriri, ideo necesse est, vt in quolibet membro virtus sit quædā, per quam nutrimentum attrahat quo nutriatur, non secus quàm in magnete virtus est, quædam & efficacia ad se attrahendi ferrū. Verùm quia non potest membrū ex attracto nutrimento ali siue nutriri, nisi ipsum quod attractum est, omnino secundum speciem simile fiat ipsi membro nutriendo: ob hoc virtute digestiua opus habet, per quam nutrimentū cōcoquatur & transmutetur, vt simile sit membro alendo, sicque ipsi sufficiat nutritioni. *Digestiua.* Nam impossibile est nutritionem fieri, nisi prius ipsum alimentum simile factum sit nutriendo. Nutritio enim (vt suprà indicauimus) fit ex alimento prius dissimili, facto tamen simili, antequā fieri possit nutritio. Quia verò non potest virtus naturalis agere in instanti, sed tempore eget, vt digerat alimentū ac simile reddat alito, idcirco ne dissipetur materia attracta, retentiua virtute

tute est opus. Nihil enim ad nutritionem proficeret attraxisse alimentum, si deesset virtus ipsum retinendi, donec secũdum qualitatem conuenientem esset immutatum: quemadmodum videmus nõnullos interdum sumere cibum vel potum, sed ante concoctionem siue digestionem congruã, statim vel per os vel per posteriora eijcere. Sed quoniã, in omni alimẽto impuritatum est cõmistio, quæ per digestionem separantur ab eo, quod nutritioni est accommodum, idcirco ne illæ impuritates ad nutritionem perficiendam ineptæ in hominis corpore remanentes putrefactionem & morbos generent, necessarium fuit virtutem inesse membris ad expellendum, eijciendumque quod nutritioni non conuenit. De his autem particularius disserere, Medicorum potius est quàm Physicorum. *Retentiua.* *Expulsiua.*

CAP. X. *De potentia generatiua.* *Generatiua.*

Tertia vis animæ vegetatiuæ est, potẽtia generandi, quia scilicet viuens potens, est generare sibi simile, secundũ speciem. Quam potentiam Arist. dicit esse præcipuã, ita vt iustum putet potentiam vegetatiuam à generatiua tanquam præcipua denominari. Ait enim opus generationis esse aliorum finem nutritionis scilicet & augmentationis. Nam ad hoc animal nutritur & augetur in iustam quantitatem, vt cũ perfectum fuerit, gignat sibi simile. Naturalissimum enim & præcipuum opus (vt Aristo. ait) est generare simile, & in quo viuentia maxime assimilantur summæ illi diuinæ bonitati, quæ sua virtute progignit vniuersa. Item & secundum æternam durationem. Quia enim in hoc à Deo deficiunt, quòd secundum numerum, vt ille, æterna permanere non possunt: idcirco dum sibi simile generando, ita in specie permanent, quodammodo æternitatis participes fiunt, atque ad diuinæ durationis aliquatenus accedũt similitudinem, quãtum ipsorum permittit, conceditque natura. Est autem hæc virtus, nec in Solis animalibus, neque etiam in omnibus. Non quidẽ in Solis animalibus, quoniã quidem & plãtæ cõplures eandem vim participant. Vim enim generatiuam habent, quibuscunque à Deo semen est datum. In semine nempe virtus est formatiua similis secundum speciẽ. Hinc & naturæ prouidissimus, benignissimusq; institutor Deus, Cùm de terra vellet arbores, harbasque, verbo suæ iussionis educere, iã iam de generationis vi solicitus, semen pariter in eis *Arist. cap. 4. 2. lib. de anima.* *Neque solũ animal neq; omne sibi simile generat.* *Genes. 1.*

voluit inueniri. Sic enim ait, Germinet terra herbā virentem, & facientem semen, & lignū pomiferum faciens fructū iuxta genus suum, cuius semen in semetipso sit super terram. Post cuius verbū in sacra historia subditur. Et factū est ita. Et protulit terra herbam virentem, & facientem semen iuxta genus suū, lignūque faciēs fructū, & habens vnūquodque sementem, secūdū speciem suā. Ecce quàm solicita & diligens hic fiat seminis mentio, vide quomodo ab initio fuit de generandi virtute solicita Dei prouidentia. In quibusdam verò nō solū ex semine fit simile secundū speciem, verūetiā ex ramusculo tātum præciso absq; vllo semine arbor crescit aut herba similis illi, à qua desumpta est particula. Quòd autem non in omnibus animalibus, neque in omnibus viuentibus inueniatur, per experientiā est manifestum. Nā quædam sunt animalia spōtaneā generationē habentia, quæ nō ex seminis propagatione, sed putrefactione nascūtur: quanquam inter hæc quędam indifferenter, vel ex putrefactione nascantur, vel ex semine. Illa etiā quę ex diuersarū specierū cōmistione generantur, non sunt nata generare sibi simile. Vnde mula (quæ ex commistione equi & asinæ gignitur) nescit generationē. Est autem huius potentię à priorib' duabus differentia, quoniam operationis illarū effectus cōpletur, & manet in ipso subiecto, in quo insunt potentiæ. Effectus autem operationis virtutis generatiuæ extra subiectū est ipsius potentiæ. Potentia enim nutritiua & augmentatiua, ipsum suum indiuiduum in quo est, nutrit atque augmentat. Nulla autē res per potentiam generatiuam seipsam generat, sed aliud distinctū indiuiduū, simile tamen secūdū speciem. Ex quo manifestè patet, nobiliorē ac digniorē esse virtutem generatiuam duab' potentijs prioribus. Siquidem ista ad speciei cōseruationem immediatè ordinatur, illę verò immediatè ad sustentationem & perfectionem indiuidui. Species autem nobilior est indiuiduo, vtpote que per se pars est vniuersi, non hoc aut illud indiuiduum. Vnde (queadmodū suprà diximus) nutritiua & augmentatiua ad generationem tāquā ad finē ordinantur. Aduertendum insuper, quod circa idē obiectū aliquo modo versatur potētia ganeratiua, circa quod versari dicimus nutritiuam & augmentatiuam. Quomodo enim potentia nutritiua ex alimento nutrit, & augmentatiua ex alimento quanto auget: sic & generatiua alimen-

Quæ nō generant similem.

limento vtitur ad suæ operationis exercitium. Semel enim ex superfluo est alimenti.

CAP. XI. *Pulcra seminis consideratio.*

MEritò verò cõsideratio seminis (quo vtitur virtus generatiua ad suæ operationis exequutionem) videri debet profundius cõtemplantibus, nimiũ admirabilis. Quid enim? An non superadmirabile est, ex modico semine (quod de herba, aut arbore qualibet decisum fuerit) in terram coniecto, pullulare vireutem herbam vel arborem, eandemq; tẽporis accessu sumpto ex terræ visceribus congruo alimento, iustam sibi quantitatem adijcere, & partes omnes sibi iuxta naturæ suæ conditionem adaptare varietate tam pulcra, dispositione tam spectabili, tamque admirabili ordine, vt hominis ingenium nec herbulæ vnius sufficiat comprehendere artificium? Considera enim in arboris è semine processione, quo modo in terram inferne radices mittit, easque ita infigit solide, ita hærere facit in intimis terræ visceribus vt post modicũ vix euelli aut dimoueri nisi vi magna nõ possit quomodo sursum stipitem ac trũcum mittit quem externe quidem vestit cortice velut indumento, aduersus aëris inclementiam, & frigoris æstusque iniurias. Intime verò medulla posita est, & circunquaque venæ maiores atque minores per totum corpus trunci dispersæ, exque mirabili ordine adinuicem minores à maioribus procedentes, per quas nutrimentum singulæ partes ad se attrahunt. In superiori verò parte, quàm mirabiliter prodeunt de stipite folia in quibus similiter venarum & atteriarum conspicimus stupendã connexionem. Et est quidem foliorũ eadem figura, eadem lenitas vel asperitas, similis ferè longitudo, latitudo, color idem, idem sapor, idem odor, & per omnia maxima est arborum eiusdem generis similitudo. Taceò florum pulcritudinem, & fructuũ dulcedinem, ac in vtrisque mirabile artificium. Hæc videlicet omnia originaliter ex seminis vnius prodiere virtute. Sed & in semine animalis, atque ideo in semine hominis (ex quo videlicet proles humana secundum corpus nascitur) nónne illud vel maximè stupẽdũ est, quòd ex virtute illa, quæ in tã vilissima atque penitus diformi, & sordida materia inest, talis ornatur membrorum tam pulcra compositio, tam cõuenientissimus ordo, tam efficax dispositio membrorum, tam eximia singularum partium coniun-

Aduerte huc animũ spectator rerum nouarum.

iũctio? Videlicet vt in infimo pars aliqua lata fabricetur, su-per quam ipsum corpus debeat firmè cõsistere, & qua debe-at moueri de loco in locũ: cuius partis extremũ multiplicẽ habeat diuisionem, vt sit velut in particulas dissecta mate-ria, hoc est, vt pes habeat suos digitos in extremitatibus: at-que hæ rursum partes talem habeãt ordinem, vt quæ primo loco ponitur cæteris sit & altitudine & crassitiæ maior, at-que ita deinceps suo ordine, vt sit nouissimus digitus omni-um tenuissimus, & minimus. Item vt partes hæ sic diuisæ, in extremo pedis secudum quinarium numerum, ita regulari-ter & vniuersaliter distinguantur, vt monstrum iudicetur, si quando in vno pede senaria inueniatur distinctio. Iterum vt harum partiũ quælibet in sui extremitate ex parte superio-ri duritiem habeat vnguis mirabili artificio, & subtilissima coniunctione ita adglutinati carni & pelli, vt nulla possit excidere violentia quãtumuis comprimantur pedes, aut vr-geantur multis laboribus. Item vt singulę hæ partes, suas ha-beãt iuncturas, in quibus possint incuruari, & prior quidem maior non nisi vnam huiusmodi habeat in sui medio, cæ-teri verò binas. Et hæc quidem omnia in pedis & manus cõ-positione manifestè apparent etiam extrema tantum consi-deranti. Ex aduerso autem in supremo loco quomodo artifi-cio maximo pars componitur rotunda, quæ cranio vno in su-periori parte tegitur, hoc est osseo tegmine ita durissimo, & indissolubili, vt per annos plurimos in terra iacens non possit omninò cõsumi, quod quidem cranium carne & cute operitur, vnde crinium egreditur defluxus, partem illã vn-dequaque circũuestiens. Sub hoc autẽ cranio, mobilis quæ-dã & tenerrima formatur substãtia, quã cerebrũ dicim⁹, eãq; secundũ diuersas partes variæ formatam vt diuersarũ viriũ aptum possit esse susceptaculũ & organũ diuersarũ nobiliũ operationum, in qua insuper rotunda parte suprema ab ante-riori parte consistunt oculi, in sua concauitate pulcrè firma-ti, sic tamen vt facilime mobiles, quibus sunt etiam sua ci-lia & supercilia. Sub his sunt nares, ad latus autem aures: sub naribus autem oris apertura ad ingressum cibi, & per circui-tum mandibulę dentibus plenæ, quorũ ij qui in ipso ingres-su consistunt, tenues sunt & acuti, ad dissecãdum atque scin-dendum impositum cibũ: posteriores verò crassiores sunt & plus quàm duplicati, qui partes cibi iã anterioribus dẽtibus

conci-

concisas posſint velut molendo in minutiſsimas particulas conterere: propter quod etiam molares appellantur. A parte autem capitis poſteriori, omnibꝰ clauſis, nulla conſpicitur apertura, ſed nerui fortes, & iuncturæ mirabiles illic cōſiſtunt, qui caput partē ſupremam cū humeris parte inferiori conglutinant: ita vt cum caput humeros non contingat, pulcrè tamen abſque onere per colli interpoſitionē ab eiſdem geſtetur. Hinc verò ab humeris velut duo rami extendūtur brachia duo, ad opus quodlibet peragendum, eaq; in medio curuabilia in cubitò, extremitates autē ſimiliter in digitos ordinate diuiſas habentia, vt de pedibus ſupra diximus. Deinde nobiliſsimū membrū cordis ita mirabiliter in medio animalis poſitū cōſiſtit habens ad ſui caloris temperamētum circū iacentē pulmonē, aërem ſua reſpiratione cōtinuo in modū follis attrahentem, ſicq; ſuū calorē temperātē: vicinū etiam habēs epar ſanguinis officinā, & ſtomachū velut totius corporis coquū, alimenti totius ſuſceptiuū. Habet inſuper ſplenem, habet renes, habet inteſtina omnia, mirabili connexione & conuolutione diſpoſita. Quòd hęc (inquam) omnia quæ tantùm figuraliter attingimus, & alia intus recondita multò mirabiliora, ita ordinate, ita perpetuo in corpore hominis ſiue etiam animalis alterius ex ſeminis tam vilisſimæ ſuſtantiæ virtute efficiantur, quis non iſta maximum reputet miraculum? Nónne rectè tibi videtur domino dixiſſe Pſalmiſta, Mirabilis facta eſt ſcientia tua, ex me confortata eſt, & non potero ad eam? Nónne & nos in præfatione libri huiꝰ rectè videbimur hoc aſſeruiſſe, quòd prodigia ſemper ſecum circumferāt homines quibúſuis miraculis magis admirabilia? Et quidem nō ita multùm videtur admirandum, ſi totam hanc connexionē diſpoſitionemque mēbrorū quā in nobiſipſis conſpicimꝰ, per ſemetipſum ita ſua omnipotenti virtute Deum aſſeramus cōdidiſſe ſi quomodo in principio Adā creauit de terra, & de eius coſta Euā, abſque vllius virtute ſeminis, terram ſolam pro materia accipiens, & totam virtutem per ſeſe adminiſtrans: ita & noſtra corpora in ſua diſpoſitione atque pulcerrima proportione per ſe idem ipſe ſimiliter frabicaret. Item ſi vt in principio arbores & herbas creauit, abſq; virtute ſeminis, ita & nūc potētiſsima ſua iuſsione eas de terra faceret prodire. Scimus enim quoniā nō eſt ei impoſsibile, neque difficile om- Pſal. 138.

Psalm.71. ne verbum. Non nouum est nobis, si magna faciat ille, de quo scriptum est, Qui facit mirabilia magna solus. Verùm quòd hæc humani corporis dispositio ex operatione est virtutis, quæ latet in paterno semine (fœtidissima & vix nominanda substantia, quàm absq; abominatione nemo conspicit) quodque in eo tam præclara lateat virtus, corpus tam admirabile sic efficiendi atque fabricandi, quod tota illius admirabilis dispositionis efficacia in illo realiter inexistat, id nobis merito in immensum aggrauat pondus considerationis nostræ, id prorsus stupidos & attonitos reddit, cogitque exclamare nos, & voce aperta confiteri, quòd non solum ipse magnus sit in semetipso, neque solum magnus in magnis, sed & in abiectissimis, comtemptibilissimisque, & minimis gloriosus.

CAP. XII. *De longitudine & breuitate vitæ: & primùm de calore naturali, atque humido radicali.*

Anima autem ipsa vegetatiua, per virtutem vegetatricẽ licet verè prima sit, & præcipua caussa supra dictarũ operationũ, nutritionis, & augmentationis, eget tamen ad hoc (vt suprà tetigimus) calore naturali pro instrumento, quo mediãte suas istas operationes perficiat. Cui' quidẽ naturalis caloris, tãta est necessitas in corpore humano, & operationib' illius sustentationi necessarijs, vt absque eo nequaquã possit anima in corpore permanere, ipsoque deficiente, omnino necessariũ sit animalis vitã deficere. Hic autẽ calor naturæ igneæ est, & perpetuo nutriri debet atque foueri in corpore hominis: quemadmodum flammam candelæ, & flammam quæ est in lychno lampadis, nutriri ad oculũ cernim', atque ita necessario nutriri, vt nutrimento cõsumpto mox flãma euanescat. Oportet ergo donec calor iste in homine permãserit, nutrimentum aliquod illi suppeditari, in quo foueatur atque conseruetur. Hoc autem nutrimentum est humidum radicale (vt appellant Medici) id est humiditas naturalis, & ab initio generationis simùl cum calore naturali siue radicali congenita animali per principia generationis. Natura enim quæ in corporibus omnibus viuentibus per virtutem principiorum generatiuorũ posuit naturalem calorem, eadẽ ad cõseruationem rei, & naturalem disposuit humiditatem, quæ calorem velut cibaret, atque foueret, ad eum modũ quo ab oleo pascitur flãma, quæ in lampade cernitur. Hoc autem

Humidum radicale.

radi-

radicale & naturale humidum, cùm cõtinuò debeat pascere vorantem igneum calorem, eumque in humano corpore fouere, facilè minimo tempore absumeretur, si nõ ipsius fieret cõtinuo reparatio, quemadmodum statim oleum in lampade deficeret, si non statutis horis oleum infunderetur nouum. Atque ad hoc necessaria est sumptio alimẽti cibi atq; potus, ex quibus separatum humidum reparat humiditatem radicalem & intertenet. Ipsum verò siccum quod inde accipitur, ad reparationem est sicci, quod per actionem caloris resoluitur. Non enim solam humiditatem in corpore ignis absumit, verumetiam partes carnium, ac cæterorum membrorũ ex omnibus tam siccum quàm humidum resoluens, propter quod tam cibo quàm potu animal indiget. Humidum autem istud radicale, nutrimentum radicalis caloris, non debet esse humidum omnino aqueum, sed potius aëreum pingueque & viscosum, siue vnctuosum: quomodo flamma nõ simplicis aquæ humido nutritur in lampade, sed humiditate pingui & vnctuosa, cuiusmodi est oleum, aut cuiusmodi est in candela seuum. Oportet ergo tale esse etiam humidum nutrimentale, quo radicale humidum debet reparari, id est, non pure aqueum, sed pingue, dulce, viscosum. Quare etiam ad humidi radicalis reparationem non videtur potus ipse per se sufficere. Non enim videtur ex ipso solo sufficiens posse elici pinguedo, sed concoctio cum cibo, & ex cibi substantia solidiori facta commistio, addit humido illi viscosam pinguedinem. Et quantò humidum illud pinguius fuerit, tantò ex ipso minus calor consumit: quemadmodum videmus flammam in candelis ex seuo recenti atque pinguiori factis minùs in seuum desæuire, diutiusque in illis conseruari.

CAP. XIII. *De caussa longitudinis aut breuitatis vitæ.*

Ex horum ergo duorum proportione, id est, calore naturali & humido naturali attenditur in omnibus viuentibus longitudo vel breuitas vitæ, secundum videlicet proportionem calidi ad humidũ: vt illa in quibus optima sit horum proportio, lõgissimæ vitæ iudicentur: ea verò in quibus minor proportio, vitæ breuioris. Ad quod tamen plenius intelligendum aduerte, ꝙ simpliciter sola quantitas materiæ alicuius rei nequaquam vitã faciat lõgiorẽ vel breuiorẽ. Nam ad oculũ videmus quasdam arbores paruulas diutius perdu-

rare alijs multò secundū molem maiorib⁹. Idem & in herbis cernimus, in brutis quoq; & hominib⁹. Neq; vniuersaliter caliditate excedentia maioris sunt durationis. Si enim fuerit nō proportionatū & humidum, citius etiam alijs deficiūt, in quibus nō tanta est excellentia caliditatis. Facit enim immoderatus calor nō p̄sente humido sufficiente ad pabulū, ad rei celerem consumptionem, vt in hominibus multùm cholericis. Rursum frigiditas multa vitā non facit longā. Si enim calor non fuerit proportionatus, vt possit sufficienter dominari, abundātia frigiditatis extinguitur, & necessariò animal suffocato naturali calore perit: vt videmus in ijs qui sunt vehementer flegmatici, item & in senibus in quibus dominatur frigiditas. Item neque siccitas multa per se caussa est longæ vitæ. Nam senes multæ sunt siccitatis: per hanc tamen ad corruptionem vergunt. Infantes autem plurimos videmus per multam humiditatem deficere, cùm videlicet calor multo humido opprimitur: quemadmodum ligna viridia ignem opprimunt & extinguunt subtus latentem. Hinc etiam euenit, arbores illas quæ prope aquas nascuntur, minoris esse durationis, & animalia aquatilia plerūque breuioris esse vitæ, q̄ gressibilia. Abundat enim in eis humidum, idq; non pingue & firmum, sed magis aqueum. Harū ergo qualitatum nulla per sese potest assignari caussa longitudinis & breuitatis vitæ, sed calidum & humidum æquata (vt ait Aristoteles) præcipua huius rei sunt caussa. Quod tamen non ita debet intelligi, quasi humiditas & caliditas in æquali virtute caussa sint diuturnioris vitæ, sed quia in debita & bona proportione disposita. Oportet enim calidum habere dominium super humidum. Alioqui non conuenienter ex eo posset nutriri. In nutritione enim, id quod nutritur oportet agere in id ex quo nutritur. Actio autem non fit, nisi agente super passo habēte, qualecunque dominium. Quod ergo Aristoteles ait calidum & humidum æquata esse caussam diuturnioris vitæ intelligi debet bene proportionata: ita videlicet vt humidum non excedat calidum, ipsumque suo excessu suffocet: neque vicissim calidum sic excedat absque proportione humidū, vt ipsum cito exedat atque absumat.

Calidū & humidū vitæ durationis caussa.

CAP. XIIII. *Quæ complexio faciat vitam diuturniorem.*

Complexio sanguinea diuturna.

Ex prædictis patet, inter complexiones hominum diuturniorem vitam præbere eam quæ appellatur sanguinea.

Est

Est enim hæc calida & humida, estq; humidi & calidi, & humidum est aereum non aqueum: siquidem aërei respondet ista complexio qui natura calidus & humidus est. Estque in hac calor temperatus, quoniã non igneus est, sed aëreus. Aër enim nõ in summo habet caliditatem. Cùm ergo in hac cõplexione caliditas sit satis tẽperata, & humiditas multa, eaq; pinguis & viscosa (quæ nutritioni calidi maximè est accommoda) non videtur ad vitæ prolongationem alia esse conueniẽtior ex quatuor cõplexionibus. In cholerica enim excedit calor igneus, & siccitas non præbet sufficiens pabulũ excedenti calori. In flegmatica, humiditas nimia obruit calorem debilem, & dum nõ potest super humidum dominari modicus calor, consequitur non posse rectè digeri humidũ, sicque multæ fiunt corruptiones, & animal perit. In melancholica verò complexione, nimia siccitas est & calor modicus. Est enim in modum terræ frigida & sicca. Harum autem qualitatum vtraque vitæ obest, quæ in calido & humido cõsistit. Si tamen fiat harum complexionum commistio, poterunt etiam aliæ bonæ compositiones inueniri, ad vitæ conseruationem valdè accommodæ. Complexio enim cholerica & flegmatica, dominante cholera & proportionato flegmate, diuturnam præbet vitam. Sanguinea & melancholica non mala est, vbi melancholia fuerit minor. Et forsitan talis possit fieri compositio, quæ ad vitam melior esset quàm pure sanguinea.

CAP. XV. *Proportionem quatuor primarum qualitatum originalem esse caussam longitudinis vitæ.*

Proportio quatuor qualitatum durationis origo.

LIcet autem dicamus (iuxta Aristotelem & alios medicos idem asserentes) calidum & humidum æquata & bene proportionata, ad eum modum quo prędictũ est, caussas esse vitæ diuturnioris: originaliter tamen non solum ex duabus his qualitatibus debet sumi ista consideratio, sed ex proportione quatuor primarũ qualitatum. Illa enim complexio in animali est effectiua vitæ longioris, in qua calidum, frigidũ, humidum & siccum bene sunt adinuicem proportionata secundum exigentiam vitę animalis: ita videlicet vt calor obtineat dominium super cætera, sic tamen frigiditate temperetur, vt non nimium excedat ipsam humidi (quo habet nutriri) proportionem, ne subito absumpto nutrimento depereat: quomodo vehemens ignis citò consumpta materia mox

collabitur, iterumq; humiditas ita sit per adiunctā siccitatē temperata, vt nō sit nimia, neq; excedat caloris proportionē, ne videlicet nimia humiditate obrutus calor extinguatur, quomodo si igni ardenti superfundatur aqua copiosa. Et in quibuscunque huiusmodi temperamentum inuenitur quatuor primarū qualitatum, hi in se habent principium diuturnæ vitæ. Veruntamen quia in hoc tēperamēto calidū & humidum præcipua sunt, habentq; dominium, quibus alia duo frigidum & siccum solum ad contemperamentum adijciuntur, ad illorum mediocritatem cōstituendam, excessumq; vitæ disconuenientem prohibendum, idcirco duarum tantum qualitatum expressam faciens mentionem Aristoteles, dixit calidū & humidum esse principia longioris vitæ. Cùm tamē addit æquata & ꝓportionata, indicat tacite & alias duas qualitates, quarū additione fit vt calidum & humidum proportionentur, atque æquentur. Si enim calori deesset temperās frigiditas, excederet humidi proportionem. Et si nō adesset humiditati temperans siccitas, vtiq; excederet proportionē caliditatis. Duas autem illas qualitates, caliditatē & humiditatem, dominari oportet in complexione longioris vitæ, quoniam sunt qualitates vitę, id est viuentibus necessariæ, & animalis substantiæ potissimùm conuenientes, primario tamen caliditas, ac secundario humiditas, quæ caliditatem habet fouere. Propter quod in cōplexione vitæ longioris primum locum calor obtinere debet, humiditas verò secundū. Frigiditas autem & siccitas, mortis principia sunt, vbi inualuerint. Vnde senes quò amplius ad mortem tendunt, eò magis siccos & frigidos effici cernimus. Et mortua statim corpora maxima occupat frigiditas atque siccitas: omnis autem fugit calor & humiditas. Ex quo patet, frigidum & siccum esse mortis principia, & vitæ maximè contraria, vbi contigerit ea dominari. Propter quod complexio illa breuissimæ vitæ est, in qua ista dominantur, aut etiam eorum alterum, siue per se frigiditas, siue siccitas. Nam illa directè calori aduersatur, in quo est vitæ principium: hæc verò humiditati, quæ est primæ vitalis qualitatis fomentum.

CAP. XVI. *Quomodo illa quæ in principio multam habent humiditatem, ad longam vitam sint bene disposita.*

NOtandum autem, ꝙ illa corpora ad longam vitam sunt bene disposita, quæ in principio maximam habent, sed tamen

tamen proportionatã humiditatem, ita vt videatur calor aliquo modo latere sub tãta humiditate, vt multo tempore perduret calor antequam possit humiditatem coniũctam penitus euincere, & manifestum obtinere dominium: modò non tanta sit, vt omnino calorem obruat ac suffocãdo extinguat. Quæ verò in principio sui ortus admodum paucam habent humiditatẽ, vt statim calor possit euincere & quasi superior apparere, nõ sunt diuturnæ vitæ. Simile enim videm⁹ in ignibus. Plerũque enim ignis ille qui subijcitur lignis viridibus, in quibus adhuc est multa humiditas, diutius delitescit, iacetq; absconditus priusquam possit super materia apposita potiri dominio: & interdum quidem, prorsus quasi extinct⁹, apparet atque oppressus, quandoq; tamen vigore resumpto resistens fortiter, agensque viriliter, tandem adhuc gloriose emicat, & in altum flammã sustollit quasi in victoriæ signũ. Et manifestum est talem ignem multò esse durabiliorem, q̃ sit ignis alius stipularum aut straminum aliorúmue lignorũ valde exiccatorum, qui in materiam ob humiditatis defectũ statim obtinet dominium. Atque hinc contingit non rarò, vt isti qui in infantia, imò in pueritia grauissimè fuerint periclitati de vita, & perpetuo quasi in langore vexati, longissimam vitam viuant, cernanturque in ætate prouectiori valere bellissimè, postquàm humidum illud, sub quo calor eorum periclitabatur, & sub quo modo quodam oppressus delitescebat, iam fuerit euictum, & calor post longam patientiam obtinuerit principatum. Quemadmodum ad oculum cernimus, ignes ex carbonibus sulphureis compositos, aqua perfusos, post paululum multò voraciorem flammam dare, & calorem maiorem, simul etiam durare longius. Hinc iterum contingit eos interdum qui per totam vitam languere videntur, longam tamen vitam ducere. Signum est enim in eis quòd nec calor tantus sit qui omnino possit manifestè in humidum dominari, neq; tantum humidum, vt possit extinguere calidum: sicq; calor ob modicitatem non multum potest humidi consumere, ac proinde humidũ minus cõmiscetur extraneo, remanetq; purius, & ad caloris nutritionem magis efficax. Attamen quia calor tantus est, vt se possit aduersus humidum defendere, & illius saltem aliquid (quamuis non ita multum) ad suam nutritionem excedere, idcirco in vita animal permanet: languens tamen propter sufficientis

caloris defectum, & quia non satis quãtum operationes animali cõuenientes expetit, dominatur. Patet etiam ex prædictis ratio, quare illi qui præcoci sunt ingenio, id est, ante multam ætatem valde ingenio pollentes, plerunque conspiciuntur præmatura morte occumbere, vt vix interdum virilem, raro autem senilem attingant ætatem. Est enim signum, ꝙ ab initio pauca in eis fuerit humiditas & multa caliditas. Humiditas enim multa impedit ingenium. Vnde qui multum habent sanguinem, non sunt ingeniosi: eò quòd sanguis sit humidus: sed qui paucum sanguinem & non ita humidum habent, vtcunque cholera mistum, id est, satis siccum & igneum. Quia ergo in his ab initio pauca est humiditas, citò calor dominatur, & acquirunt siccitatem ad operationes sensuũ & ingenij requisitas. Superuincẽs enim sua actiuitate caliditas, citò corpori dat cõuenientes operationes, quas mediante calore corpus habet: ac proinde ante consuetum tempus ambulant, loquuntur, discunt, morantur, phantasiantur, dũ alij propter multum humidũ diutius impediuntur ab operationibus vitalibus. Vbi autem minus est humidi, & plus calidi: manifestum est citius ibi calidi nutritionem deficere: & vbi citò dominatur calidũ, citò quoq; deficere ipsum necesse est. Proinde manifesta ratione colligitur, eos qui præcoci ingenio sunt, debere etiã præmatura morte occumbere.

Ingeniosi citius moriũtur.

Patet insuper ratio, quare cũ cætera multa animalia cõspiciamus vel mox in sua natiuitate, vel paulo pòst, operationes suas conuenienter exercere, vtpote moueri, ambulare, & alia eis conuenientia opera. Homo tamen per multũ tempus absque sibi conuenientibus operationibus remanet. Nimia enim humiditas in caussa est, propter quã etiam membra infantilia ligari debent fascijs, eò ꝙ deficiẽte siccitate nõ sint solida membra. Hoc autem in alijs animalibus nõ est necesse fieri: homo enim præ omnibus alijs animalibus abundat humiditate, propter quod etiam longioris est vitæ, omniaq; animalia vitæ diuturnitate superat, paucis admodũ exceptis, vt elephanto & ceruo, & si quæ sunt similia. Hæc enim animalia tradunt longam admodum habere vitam. Cætera autẽ animalia domestica, quæ hominibus in vsu sunt, ad oculum videntur multò breuiorem homine vitam ducere, quantũuis mole excedant, vt equos, boues, oues, canes, aliaq; huiusmodi. Præterea habetur ex iã dictis caussa quare ij qui paucio-

ri nutriuntur cibo, diutius viuant: qui verò maiori, breuiorē habeant durationem. Item, quare ij qui multùm indulgent veneri, minus viuant, item & ij qui immoderatis atteruntur laboribus Exiccat enim multa seminis emissio, item & immodicus labor. Velocior autem siccitas, mortem accelerat. Illis tamen qui nimia sunt humiditate pleni labor conducit moderatus ad vitam protelandam. Efficit enim bonam siccitatem & temperatam, vt non obruatur calidum ab humido, & superflua digerat exiccando, ne fiat corruptio.

CAP. XVII. *Quare per nutritionem res non possent perpetuò seruari.*

VErùm ex his quæ prædicta sunt, posset quispiam dubitare, atq; ita nobis obijcere, Si calidum est vitæ principium, & humido radicali nutricatur, ac humidū illud per nutrimentū reparatur, qui fit vt non perpetuo possit in aliquo viuente, vita per nutritionem seruari? Tamdiu enim animal in vita permanere natū est, quādiu calor naturalis ipsi nō deficit: adeò vt si perpetuò calor naturalis indeficiēs in corpore permaneat, simul permaneret & anima ipsum informans. Calor autem per humidum nutritur, & humidū per alimentū reparatur. Quare ergo ad hūc modū non potest corpus cōgruo nutrimento per virtutem nutritiuā perpetuo cōseruari absq; corruptione? Huic quæstioni talis adhibēda est respōsio, Humidum radicale quanquā nutriatur humido nutrimētali ex cibo & potu adueniente, nunquā tamen reparatur ad tam bonam qualitatem, vt antè fuit, sed continuò minuitur à principio actionis caloris in ipsum. Per commistionem enim extranei (vt docet Aristotelès in libris de generatione) continuò ipsa virtus speciei minuitur, neque humidum ita bonum reparatur, vt fuit ab initio antequam deperditur. Vnde fit vt continuò defectu tandem penitus humido deficiente, cogatur ipsum animal siccitate deficere, calore nimio superante nec habente pabulum. Quemadmodum videlicet cùm aqua infunditur vino, quò plus infuderis aquæ in vinum, eò fit vinum minus forte, & minus habens virtutem suæ speciei, ad conuertendum scilicet in se extraneam substantiam. Et licet in principio per modicam admistionem non depereat virtus vini, quoniam adhuc potens est conuertere infusum in suā substantiā, si tamē diu pergis aquā infundere, tandē ita debilitabitur virtus speciei vini, vt prorsus ab

aqua superetur & extinguatur omnis virtus vini ab aqua deuicta. Atque hoc pacto manifestè videmus quomodo per nutritionem non posset fieri indiuidui perpetuatio: sed necesse est hoc modo animal deficere, cùm eousque res deuenerit, vt necessarium humidum radicale perdat. Quod si homini adesset per nutritionem virtus reparandi humidum æquè bonum, vt est illud quod deperditur, tunc posset homo absque corruptione seruari.

CAP. XVIII. *De virtute ligni vitæ in Paradiso.*

ATque ita sanè intelligendum est, quod in Genesi legimus de ligno vitæ, quod erat in paradiso, ex cuius fructu prohibebatur sumere Adam, posteaquam peccasset, ne ipsum comedens viueret in æternum. Sic enim ait Dominus, Ecce Adam quasi vnus ex nobis factus est sciens bonum & malum: nunc ergo ne forte mittat manum & sumat etiam de ligno vitæ & comedat, & viuat in æternũ. Et post pauca subditur, Eiecitq; Adam & collocauit ante paradisum voluptatis Cherubin, & flammeũ gladiũ atq; versatilem ad custodiendã viam ligni vitæ. Nã (vt sacri Theologi tradũt) talis erat virtutis huius arboris fructus, vt per eum possit virtus speciei reparari & conseruari absque defectu. Quemadmodũ enim aliæ arbores in cibũ illis erant, ad operationem deperditi per calorem naturalem (qui etiam in primis parentibus ante peccatũ inerat, & suo modo agebat, id quod ex præbito eis Dei voce alimẽto manifestè cognoscimus) ita hæc arbor in medicinam potius, quàm in cibum creata fuit, vt de eius fructu sumentibus virtus speciei cõfirmaretur, & ita præseruaretur ab omni defectu, vt per caloris actionem & humidi deperditionem, extraneique humidi aduentum nõ imminueretur bonitas ipsius humidi, neque per consequens imminueretur calor. Fiebatque per huius fructus virtutem, vt humidum æquè bonum esset quod reparabatur, atque id quod per actionem caloris naturalis deperijt, eratq; medela aduersus hanc (ratione nutrimẽti) debilitationem. Atque hinc processisset absque corruptione hominum vita, arboris istius beneficio, donec Deo placuisset à statu illo animali in altiorem (qui nutritione non indigeret) transferre. Verùm nos longè ab illo tam efficaci fructu elongati sumus: via ligni huius præclusa est Adæ, & cunctis posteris, via incognita est natis in exilio. Paradisus voluptatis ignotus est in terra laboris habitantibus.

bus. Atque vt etiam sit via cognita, ecce ad custodiam stat Cherubin tenẽs flammeum gladium atq; versatilem, vt spes nulla sit nobis de fructu ligni huius cõsequendo. Neque est qui vel ramusculũ nobis possit adferre ligni illius, vt ipsum plantemus in terra nostra. Atque vt forte donetur, non arbitror ego tam singularis gratiæ & eminentiæ lignum ex paradiso voluptatis allatum, in terra hac miseriæ atque laboris vegetari posse, aut suas radices in arenosam istã terram (quæ spinas & tribulos inutiles melius germinare nouit) defigere. Quapropter talis iam est nostra conditio, ita se nobiscum res habet, vt velimus nolimus, semel nobis sit moriendum, iuxta verbum Domini ad Adam omnium nostrum nomine dicentis, Terra es, & in terrã reuerteris. Vnde & sanctus Apostolus, Statutum est omnibus hominibus semel mori, post hoc autem, iudicium. *Genes. 3.* *Hebre. 9.*

CAP. XIX. *Quomodo vnumquodq; viuens habeat determinatam periodum.*

EX prædictis facilè potest mõstrari, vnumquodq; viuens habere certũ limitẽ & definitum terminũ vitæ, eumq; secundum cõplexionis varietatem diuersum longioremque vel breuiorẽ. Cùm enim nõ possit humidũ radicale atq; bonũ reparari, necessariò cõsequitur ipsum paulatim debilitari. Quidquid autem continuò debilitatur & diminuitur, tandẽ in totũ collabatur necesse est. Est enim vnicuiq; vitę & durationi præfinitus terminus nouissimũ illud & extremũ vitalis operationis, quãdo nõ vltrà potest calor naturalis ab humido nutriri, cogiturq; viuens deficere. Quemadmodum in vino terminus quidã certus est, quando non vltra infusam aquam poterit in se conuertere, imò separetur ab aqua, & vinum esse desinit virtute speciei penitus deficiente. Vnde illa quæ simpliciter meliorem habent complexionem proportionemq; calidi & humidi vitalis, longiorẽ habent suę durationis periodũ, & quod optimã habet hanc proportionẽ, durationis est longissimæ. Ecõtrario autem, quod malam habet hãc cõplexionem siue proportionem, breuiorem habet durationem. Hic autẽ terminus vitę naturalis dicitur, quoniã videlicet secũdum naturalem complexionis virtutem, ipsum viuens tamdiu persistere est potens, virtute cõuersiua ipsius speciei ad tantum vsque tempus sese valente porrigere siue extendere. Vnũquodq; enim viuens tãdiu naturaliter potẽs *Period⁹ seu terminus naturalis.*

est viuere, quamdiu calor naturalis in eo potest permanere, & quamdiu humidum radicale in ipso potest calorem nutrire. Hoc autem est, quãdiu per nutritionem potest humidum radicale sufficienter reparari. Manifestum ergo est, vnumquodque viuens secundum suam naturalem complexionem præfixum & determinatum sibi terminum habere suæ durationis. Possumus autem in hac re facere cõparationem vel diuersorũ generum, vel diuersarũ specierum, vel diuersorũ indiuiduorũ eiusdem speciei. Vnde secũdum comparationem viuẽtium diuersi generis, dicimus quasdam arbores quibusdam animalibus esse longioris vitæ, quasdã etiam minoris. Secundum comparationem diuersarum specierum, dicimus homines esse plerisq; brutorũ animaliũ diuturniores, vt mulum dicimus equo diuturniorem, & herbas quasdam vitę lõgioris præ alijs. Quædam enim tantùm annuę sunt, & singulis quibusq; annis occidunt. Aliæ verò ad annos plures secũdum indiuiduum iam permanent. Secũdum indiuiduum autem eiusdem speciei fit comparatio, cùm dicimus, hunc hominem esse illo diuturniorem, hunc equum illo equo, & ita in cæteris. Nonnunquam etiam in eadem specie fit comparatio in communi, secundum distinctionem sexus vel conditionis, vt cùm dicimus, in passeribus masculos minùs viuere q̃ fœminas (iuxta Aristotelis dictum) eò q̧ masculini passeres plurimam sequantur venerem. Item cùm dicimus agricolas plerosq; moderato labore sese exercitantes lõgiorem vitam ducere, quàm otiosos clericos: homines quoque sobrios & castos, plus quàm gulosos & luxuriosos.

CAP. XX. *Non semper res ad naturalem vsque terminum pertingere.*

QVamuis autem secundum virtutem cõplexionis vnaquæque res habeat sibi determinatum vitæ terminũ, vltra quam secundum naturam complexionis non possit vita protendi, rarissimè tamen contingit ipsa viuentia huiusmodi terminum attingere, neq; vel millesimus quisque hominum ad huiusmodi naturalem cõplexionis terminum pertingit. Dicitur enim terminus vitæ, non q̧ viuens ipsum debeat assequi, sed quia secundum extremam naturalis complexionis virtutem ipsum viuens eousq; potest pertingere, & non potest terminum illum transire. Vnde in Iob de hominibus dicitur, Posuisti terminos eius qui pręteriri non poterũt. Non ergo

Rarò ad naturæ periodum peruenitur.

Iob.14.

ergo terminus iste talis est, quem debeant attingere, sed quē possint attingere, & quem non possint trāsire. Fit autē mille modis vt viuens ad determinatū sibi terminū non pertingat, maximè autē in viuentibus rationalibus, id est, in hominib⁹: è quibus vix millesim⁹ quisq; ꝓpositū finē cōsequitur. Nam mors & corruptio nō solū accidit modo prædicto, per naturalem defectū humidi, sed frequenter ab extrinseco accidit corrūpere, quod per violentiā aufert à viuēte vitā partes discōtinuādo, aut quomodocūq; noxiā & corruptiuā qualitatē inducendo. Quēadmodū ante oculos quotidie cernimus, multas arbores validissimas per multos annos adhuc potentes in vigore perdurare, si permitterentur in sua radice præscindi securi, sicq; vitam ante complexionis terminum finire. Ita oues & boues aliaq; omnis generis animalia per singulos dies mactantur plurima. Quantos autem videmus in hominibus ante tempus vel gladio occumbere, vel fame perire, vel peste consumi, vel aquis suffocari? imò verò sola gula, quot absumit hominum millia? adeò vt vulgata sententia meritò iactetur, plures gula quàm gladio absumi. Plurimos etiā quotidie videamus nouis infirmitatum generibus subitò suffocari, strangulari, aut aliàs quomodolibet exhalare animā. Et (vt theologissimi illius philosophi Seuerini Boetij verbis concludamus) homine, si corpus spectes, quid imbecillius reperire queas? quos sæpè muscularum vel morsus, vel in secreta quæque reptantium necat introitus.

CAP. XXI. *De altero termino diuinæ præscientiæ.*

PRopter hæc ergo necesse est alium ponere terminum vnicuiq; viuentium, qui sit non secundū naturalis cōplexionis virtutem, sed secundū præscientiā & cognitionē Dei: talem videlicet, ad quē indubiè viuentia peruenient, & vltra quē nequaquā transibūt: ita vt nec vltrà progredientur, neq; citrà occumbent. Qui autem talem cognouit rerū terminū, sol⁹ est omniscius Deus. Vt enim mors est omnibus hominibus certissima, ita mortis hora est incertissima: neq; de die illa aut hora quisquam nouit, præter illum cui nihil est abscōditū, qui æquè futura atq; præsentia in prospectu habet, ante quem futurum omne & præteritū est præsens. Est autem differentia inter duplicem hunc durationis terminum: ꝙ primùm non possit viuens secundùm naturæ virtutem transcendere, potest tamē citra illū deficere, ipsumq; nō assequi: alter

Terminus præscietiæ quē omnia attingunt.

au-

autem talis est, vt frequenter possit viuens, quantum ad virtutem suæ naturæ & cōplectionis attinet, longè vltra ipsum transire, Veluti cùm robustus aliquis iuuenis subitò transfoditur gladio, aut suspendio præfocatur. Semper autem viuēs hūc terminum attinget, neque ante ipsum vnquam deficiet, tametsi simpliciter antè possit deficere. Qui enim hodie occiditur, aut quomodocunque moritur, potuit (absolutè loquendo) ante septem dies interfici & mori. Ac de hoc termino, si quis dictum accipiat illud ex Iob suprà adductum. Breues dies hominis sunt, numerus mensium eius apud te est: constituisti terminos eius qui præterire non poterunt, oportebit hoc vltimum non simpliciter intelligi, quasi absolutè termini isti non possint præteriri, sed conditionate, subintellecta Dei præscientia. Quod enim à Deo præscitum est cōtingens, absolutè quidem contingens est, & absolutè potest ita non fieri. (Est enim contingens, ac proinde potens fieri, & potens non fieri) sed sub conditione præscientiæ præsupposita, non potest non fieri: quoniam necessariò consequitur, ipsum ita futurum, si ita Deus præcognouit. Nō enim potest falli Dei præscientia.

Iob.14.

CAP. XXII. *De mutatione ætatis humanæ in diuersis mundi ætatibus.*

CONsiderandum autem hoc in loco, quid caussæ sit, quòd in diuersis mundi ætatibus tā diuersa fuerit humanæ vitæ duratio. Nam id manifestè ex sacris discimus historijs. Siquidem in principio mundi duratio humanæ vitæ vltra nōgentos extendebatur annos, versus millenarium procedendo. Post diluuiū verò Dominus constituit temp' humanæ vitæ, 120. annorū. Quod tamen nō est accipiendum secundum extremam durationem vitæ humanæ, sed secundū bonā valetudinem, & fortitudinem bonæ cōplexionis. Nam multis temporibus post diluuiū adhuc vltra definitū illud tempus homines viuebāt. Iacob enim terminum illū excesserat, antequā in Aegyptū descenderet. Erat enim annorū 130. cùm ingrederetur Aegyptum. Omnes autem dies vitæ eius fuerunt 147. anni. vixerat etiam Isaac pater eius 180. annos. Et Abraham primus Patriarcha 175. Hi tamen multo tempore post diluuiū fuerūt. Siquidem ætas vna fuit intermedia à diluuio vsque ad Abraham. Tunc ergo post diluuiū 120. annis. sani & robusti viuebant homines. Postmodum verò in Psal.

Genes.6. Genes.47. Ibidem. Genes.55. Genes.25.

numerus multùm imminutus est, cũ Psalmo 89. dicitur, Dies annorum nostrorum in ipsis 70. anni. Si autẽ in potentatib⁹, 80. anni, & amplius eorũ labor & dolor, in quibus verbis indicatur, tempus vitę humanæ in bona valetudine posse protendi vsque ad 70. aut in melius cõplexionatis vsque ad 80 annos, mutatumq; est priùs illud tempus 119. annorum, in tẽpus 79. aut 80. annorum. Nunc verò hac nostra ætate per annos vt minimum viginti facta videtur declinatio. Iam enim vix quinquaginta anni sunt vitæ hominis, quibus fortis ac validus potest durare. Paucissimi sunt, qui non anno sexagesimo canis perfunduntur, & viribus multùm imminuuntur. Quod autem vltrà est, senectutis & defectus est tempus: & quod vltra annum est sexagesimum, certè labor est & dolor. Manifestissimè ergo ex scripturis sacris hæc vitæ humanæ tempora ita monstrantur variata. Potest autem caussa horũ ex suprà declaratis elici per similitudinem. Sic enim de nutritione dicendum est respectu indiuidui, quomodo de generatione respectu speciei. Vt enim nutritio ad indiuiduũ sustentationem, sic generatio ad speciei conseruationem à natura est ordinata. Quemadmodũ autem nutritio ipsum indiuiduũ non potest absque corruptione conseruare immortale, sed tandem deficere ipsum est necesse, ob hoc quòd per nutritionẽ humidũ nõ ita bonũ reparatur vt erat ipsum absumptum, sicque continuò deficit caloris naturalis fomentũ atque vigor, propter quod tandem necesse est rem deuenire ad interitum, calore naturali eiusque pabulo penitus deficiẽte: ita generatio quantum ad speciem, non ita bonam ac fortem ac validã reparat speciem, vt in principio fuerat: & quo amplius per generationes species multiplicatur viuentis, eò continuò magis ac magis debilitatur virtus primariæ complexionis, quæ in primis erat indiuiduis; sicque modò paulatim debilitatur virtus complexionis humanæ, ac consequenter durationis tempus efficitur breuiùs. Neque id solùm in hominibus, sed indubiè & in bestijs, & in plantis, herbis, atque arboribus, eorumq; fructibus veritatem habet. Nihil enim dubium est, quin arbores istæ, quæ nostra sunt ætate, longè sint dissimiles secundum virtutis efficaciam, atque etiam secundum durationem, illis arboribus quæ fuerunt in prioribus seculis. Illud tamen notandũ, quòd in humana specie maior sit debilitatio, quàm in genere brutorum animalium.

Psal. 89.

lium. Et hic rursum magis quàm in plantis. Est enim in homine triplex caussa defectus, in brutis duplex, in plantis simplex. Homo enim pro nutrimento habet cęterorũ animalium carnes, & fructus terræ. Quantò autem cibus iste virtute deficit, tantò minùs sufficiens est ad reparationem humani corporis. Vnde non solùm ex hoc breuior est hominũ nostræ ætatis duratio, quòd ipsa virtus speciei iam sit debilior, & complexio infirmior, vt non tam diu sufficiat ad reparationem deperditi & ad fouendum in corpore naturalem calorem, verumetiam ex parte alimenti, quod magis materiale est, & minoris virtutis nostra ætate, quàm fuerit in generationibus prioribus? sicque necesse est vt humidum radicale iam magis commisceatur extraneo, quàm in præteritis generationibus miscebatur. Quanto enim id quod ex cibo sumitur minoris fuerit virtutis, tantò à calore naturali citiùs absumitur, neque ita diu potest fouere calorẽ: ac proinde oportet magis fieri humidi extranei commistionem cũ humido radicali, vnde oritur vita breuior. Omnis ergo defectus iumentorum illorum quibus homo in cibum vtitur, ad humanæ speciei recidit detrimentum. Item omnis defectus herbarum & arborum, quibus vtitur in pabulum homo, in ipsius cedit detrimentum. In animalium autem irrationalium (quæ ex herbis terræ viuũt) damnum etiam cedit herbarum defectus, præter eam quam à propriæ complexionis defectu in se habent debilitationem: habent ergo ipsi duplicem minoris durationis caussam, homo verò triplicẽ, plantæ autem simplicem tantùm, secundum hanc comparationem. Vnde secundum rationem, non videtur esse tanta distantia durationis arborum atque plantarum, secundum diuersas mundi ætates, quanta est iumentorum: neque tanta iumentorum, quanta est hominum.

Triplex caussa humanam speciem debilitans, brutorũ duplex, plantarum vnica.

CAP. XXIII. *Quod vnaquæque species viuentium, suum habeat naturalem terminum.*

QVomodo itaque propter hunc cõtinuum defectũ diximus singulis indiuiduis esse determinatum & præfinitum suæ complexionis terminum: ita & de speciebus dicere non irrationabiliter possumus, esse videlicet vnicuique speciei suum determinatum terminum, secundũ speciei naturalem virtutem. Atque enim hoc de specie & de indiuiduo, cõtinuus probat defectus. Si enim per generationem repararetur

tur ſpecies inæquali virtute vt ante fuerat, poſſet quidem rectè ſentiri generationem ſufficere ad perpetuandam ſpeciē: quomodo indiuiduū poſſet immortale per nutritionem ſeruari, ſi ipſa repararet indiuiduū in tam bono ſtatu quàm antè fuerat. At verò cùm iam demonſtratū ſit, & ſanctæ auctoritas ſcripturæ, ſimul & ocularis experientia hoc doceat, generationem non potuiſſe conſeruare ſpeciem abſque maximo & ſumme notabili ipſius defectu: manifeſto infertur cōſequio, quòd tandem aliquando ſpeciei virtus vſque adeo ſit debilitanda, vt non ſufficiat ad vlteriorem ſui conſeruationem, aliorumque indiuiduorum multiplicationem: ſicq; prorſus collapſa cogetur deficere ad eum modum quo indiuiduum (non obſtante nutritione) tandem cogitur penitus in ſeipſo deficere, neq; per nutritionem poteſt perpetuò ſeruari. Itaque etiam ſi naturalem ſequamur rationem, ipſa nobis monſtrat omnes rerum viuentiū ſpecies, non poſſe perpetuò ſtare, ac tandem neceſſariò corrumpi debere. Errant ergo non ſolùm contra fidei regulā, ſed contra rationis normam, qui omnes præcipuas ſpecies vniuerſi dicunt naturaliter eſſe incorruptibiles, & à parte poſteriori æternas licet aliquando accepiſſe eas fateantur durationis principium. Quod etiam vulgò dici ſolet, per generationem res naturales ſecundum ſpeciem perpetuari, ſi veritatem habeat, intelligi debet non de perpetuatione ſimpliciter, ſed ſecundum quid: quatenus videlicet longiſſimum illud tempus quo ſpecies conſeruantur vſque ad conſummationem ſeculi, perpetuitas quædam ab hominibus æſtimetur.

CAP. XXIIII. *Quòd humanam ſpeciem mirum in modum gula atque luxuria debilitant.*

PRæter verò ſupra adductam cauſſam naturalem velocis humanæ defectionis, inuenimus etiam gulam & luxuriam, humanam ſpeciem mirum in modum infirmare, quæ tamen inter cauſſas extrinſecas veniunt computandæ cùm non inſint homini hæc vitia à natura, niſi fortè quatenus aliquam habet prauam inclinationem ad eiuſmodi vitia, vt eſt homo ab infantia ſua pronus ad omne malum. Inter hæc autem duo, luxuria per ſe facit ad ſpeciei debilitationem. Eſt enim luxuria nimius & inordinatus coëundi affectus. Coitus autem nimium frequens ad vanam delectationem, non iuxta naturæ ordinem ad ſpeciei conſeruationem,

ſobriè

ſobriè in vſum vocatus, facit, vt ſemen (per quod ſeruatur generatio) non ita potentis ſit virtutis ad ſpeciei reparationem, quam eſſet ſi ſobriè parciuſque ac iuxta naturæ ordinem adminiſtraretur. Procedit item ex luxuriæ vitio, quòd ante debitam maturitatem & perfectionem naturalem ad validam generationem ſufficientem, videmus homines ante tempus generationi intendere. Quid enim? An non ante oculos cernimus, puerulos adhuc atque puellulas copulari coniugio, amplexibus vacare, intendere generationi, quorũ anni ſi pariter iungantur, vix ætatem attingent virilem? vt meritò in prouerbiũ ſit tractum, Pueros noſtra tempeſtate generare pueros. Ecce enim iam de teſta pullos educunt quibus adhuc teſta, è qua iam prodiere, adhęret. Iam natulos geſtant in vlnis, qui pridiè emerſerunt è cunabulis. Vix à lacte auulſi, lactant de ſe genitos: & patres matreſque appellantur, qui necdum ex ephebis exceſſerunt, quibus nomen altiùs quàm puerorum non competit. Scilicet in brachijs prolem geſtant noui patreſfamiliâs, quos adhuc conueniebat præceptorum patrumque genibus impoſitos, ad diſciplinæ inſtitutionem ac morum informationem, virgis cædi.

Qui autem poſſit fieri, vt hoc pacto non plurimũ debilitetur humana propago? Quemadmodum enim granum immaturũ aut ſemen non debita maturitate perfectum, gignere non poteſt fructum conuenientem & fortem, multæq; durationis: ita & in hominibus dicendum videtur, eos, qui ſic antè tempus ſuæ propriæ perfectionis, generationi vacant, non poſſe efficaciter ſuæ ſpeciei conſeruationem perficere. Vnicuique enim rei tunc cõuenit generare ſibi ſimile, cùm ſuam fuerit adepta perfectionem. Huiuſmodi ergo qui longè adhuc abſunt à ſua perfectione, quomodo feliciter ſibi ſimile generabunt? Et licet verum ſit, hominem in anno XIIII. (quod ad maſculos attinet) in anno XI. (quantum in fœminis) ad generationem vt plurimum ſufficere, manifeſtum eſt tamen, non poſſe illis tam perfectam ineſſe generandi virtutem, vt poſteaquam in robur virile euaſerint. Donec enim ad ipſius indiuidui augmentationem plurimum debet eſſe intenta vegetatrix potentia, non ita ſolicita eſſe poteſt de ſpecie, ad generationis ſemen perficiendum. Verum poſteaquam augmentatione debitam indiuiduo induxit quantitatem, tum liberius ad ſpeciei multiplicationem po-

potest intendere, efficitq; tunc semen (quod de alimento superfluo resoluitur) potentiùs ad generandum sibi simile.

Cæterùm, gula ipsa quanquã per se videatur magis ad indiuidui detrimentum pertinere (eò quòd per ipsam nimia fit commistio extranei cum radicali humido, & calor minuitur , ac velut obrutus nimia infusione extranei debilitatur atque exstinguitur) vergit tamẽ mediatè ad speciei detrimẽtum. Nam cùm per indiuidua debeat generatio fieri, constat ad debilitationem singularium hominum generantium cõsequi infirmitatem generationis. Nam (cæteris paribus) eos qui fortiores sunt & melioris complexionis, videmus progignere proles fortiores ac durabiliores illis qui infirmi sunt ac debiles. Vnde non dubium est, hominem frugaliter viuentem & conuenienti mediocrique alimento vtentem ad generationem bonam esse magis aptum eo, qui vorator est atque ebriosus. Quemadmodum enim cibo ac potu immodico impeditur bona nutritio & indiuidui diuturna cõseruatio: ita etiam generatio & bona speciei multiplicatio. Adde & hoc quod plerique nimia venere seipsos exhauriũt. Facit enim nimia seminis emissio celeriorem exiccationem & humidi consumptionem. Vnde etiam in animabus brutis videmus illa quæ maximè Veneri incumbunt, celeriùs morte absumi. Propter quod Aristoteles dixit, passerum masculos minus viuere fœmellis: eò quòd masculi (vt ipse ait) plurimam sequantur Venerem. Verùm illud ad indiuiduum videtur spectare, quantum ad ipsum Venere vtentem. Quantum verò ad prolem genitam, etiam in speciem vergit detrimentum. Qui enim immoderatè rei Venereæ indulget, & sæpiùs quàm natura docet, ratioq; postulat, non potest hic nisi debilem gignere prolem, eò quòd semen non possit in eo tantæ esse virtutis, quantæ foret si hac in re esset moderatior. Cùm enim semen multæ sit perfectionis & magnæ nimium virtutis (vt suprà ostendimus) verisimile est ipsum multò satis egere tempore, vt suæ virtutis accipiat perfectionem, & vt plenam accipiat ad suas operationes efficaciam.

CAP. XXV. *Execratio detestatioq; gulæ, atque luxuriæ, genus humanum infirmantium.*

EST proinde nimium detestanda hominum plurimorũ praua peruersitas, peruersaq; prauitas, qui hisce vitijs abo-

minandis atque execrandis ita sese fœdè commaculant. Similes facti iumentis insipientibus, equis & mulis, in quibus cùm non sit intellectus, solam insequentes sensus concupiscentiam ad quælibet sensui arridentia absque interiori retinaculo suo motu feruntur. Imò verò longè superant iumentorum irrationabilium conditionem homines à Deo códiti rationales. In nulla enim iumentorum specie ita videas mala prædicta (cibi dico ac potus, reiq; Venereæ abusum) latissime patere, vt in specie humana, quę ob rationis priuilegium meritò debuit ab illis esse alienissima. Nam iumenta mensuram sibi constituunt, sensus voluptatem, & cùm gratum aliquid propositum fuerit, eatenus inde sumunt, quatenus oblectatur sensus: vbi autem abscesserit delectatio, caput auellũt, neque sumunt vltrà. Propone (exempli gratia) equo aut asino sitienti aquã limpidissimã, propone (inquã) in abũdantia videbis donec sitis fuerit extincta, donec appetitus ille sensus fuerit sedatus, non habituros requiem: mox verò vbi impletum fuerit sensus desiderium, capite auerso desinunt haurire. Ita & in pascuis vberrimis videmus, posteaquàm satietas facit sensum non vltrà herbis delectari, à pastu cessare animalia, & vel sopori se dare, vel obambulationi. At verò inter homines facilè inuenias, imò non quæsitos passim obuios videas, qui nulla sibi posita mensura, etiam sensibus omnibus reclamantibus atque abhorrentibus, cibum potumque ingurgitant, donec crepet venter, indignum existimantes cessare à poculis, aut à conuiuijs abscedere. Item in animalibus videmus, ea admodum sobriè rarissimeque vti Venere, & id plerunque statutis anni temporibus. Homines verò qui per rationem etiam perpetuò se refrenare poterãt, irrationabilitate superantes irrationalia pecora, nullum faciunt modũ, etiam ampliora quàm possunt fœdissimè attentantes. Rursum animalia irrationalia à natura deputatum sibi modum seruant, neque nisi quantum natura caussa speciei seruandæ extimulat, re huiusmodi vtuntur. Homines verò nulla habita ratione multiplicationis speciei, nulla cõsiderata honestate, modos indebitos, & quales natura horret coniunctiones adinueniunt: sic in omnibus optimi creatoris & pijssimæ naturæ donis abutentes, in suam temporalem perniciem, multò verò magis in sempiternum interitum, paratum reuelari in die nouissimo, quando veniet iustus ille scele-

Vide hominum intemperantiam.

scelerum vltor, summa districtione exquisiturus rationem de omnibus humano generi donis collatis, Deus in æterna secula benedictus. Amen.

FINIT LIBER OCTAVVS.

PSALMVS HOMINVM GENERI commonitorius, pro donis magni Dei futuris atque præsentibus.

ATtendite genus hominum ad beneficia creatoris vestri, quanta contulerit vobis, tota virtute considerate.

Ex his autem quæ iam præsentitis in tempore isto, transite ad cõsiderationem eorum quæ sunt quidem nunc abscondita ab oculis vestris, sed exhibenda in tempore suo.

Quod ad tempus hoc attinet, ecce corpus mirabile, & nobilem animam donauit nobis: calorem vitalem ad operandum in corpore mirabilia ipse inseuit corporibus nostris.

Cibos omnigenos ad abundantiam præstitit vobis, vt reficiamur ex eis ad abundantiam consolationis nostræ.

Ad sustentationem corporis escam donauit ad sufficientiam: non defuerunt ab initio quæ nostro conducere pastui.

Per annos singulos germinat nobis terra præstantissimos fructus suos: cuncta semina è matre terra progignunt fœtus suos.

De terra prodire facit benignissimus creator Deus firmamentum panis, & vino quod lætificet cor hominis, hortos implet vinearum.

Neque verò solùm necessaria præbet sustentationi nostræ, sed etiã quæ ad voluptatis perficiunt oblectationem, abundè ministrat nobis.

Poterat quidem panis sufficere ad confirmandum corda filiorum hominum, & aquam sitis refrigerium.

Non hæc tamen ipsi pro sua munificentia videbantur sufficientia: delitias etiam voluit adÿcere, & magnificas ciborum diuitias.

Præter namque panem confirmantem dedit carnes iumentorum magnorum atque paruorum: carnes volatilium, natatilium, & gradientium super terram.

Insuper & fructuum suauissimorũ miram varietatem ex consimilibus ferè lignis prodire iubet: mellis quoque dulcedinem, & vini iucunditatem voluit adÿcere.

Non erant autem hæc omnia humano pastui necessaria: suffecisset vtique nutrimento hominum horum minus quàm dimidium.

Attamen sic ipse voluit, qui gaudet magnificè benefacere: ita illi visum fuit diuiter enutrire filios suos.

Ita illi complacuit gustum quendam præbere superuentura æternæ dulcedinis: quam licet non sit contemplatus oculus, ipse tamen absconditam seruat se diligentibus.

O quàm magna multitudo dulcedinis tuæ domine, quam præparasti diligentibus te, quàm erit beatus qui manducabit panem in regno Dei!

Si nunc ita diuiter, ita magnificè, ita delicatè enutris corpora nostra, mortis corruptioni necessitatis lege succubitura: ô quanta præstabis olim resuscitatis, morteq; solutis, in præsentia vultus tui!

Quomodo satiabimur, apparente gloria tua, quomodo inebriabimur ab vbertate domus tuæ: potati voluptatis tuæ torrentibus?

Nunc quidem donec Adæ debito subiacemus, cibo tuo instauramus corpora nostra, vsque dum aduemat terminus quem constituisti vnicuiq; ad persolutionem debiti.

Quod calor vitalis (quem inseuisti nobis) depascit, instaurat alimẽtum à te subministratum nobis donec tandem virtute deficiente mors aduemat quam superinduxit nobis iniquitas nostra, & iustum decretum tuum.

Illic verò absq; metu mortis, & corruptionis pauore persistemus stabiles, nihil erit consumens, nihil instaurandum in locum deperditi.

Tua enim virtute longè illinc omnis profligabitur consumptio, interitus, & mors non accedent ad tabernaculum sanctum tuum.

Non patietur cibus ille tuus, quem apud te manducabimus, in perpetuum dissolui compositionem corporis nostri, in perpetua immortalitate gloriosi indissolubilesq; conseruabimur.

Panis quem ibi propones conuiuis tuis, non exhibebit laborem dentibus: molis non egebit dentium vt conteratur in eis.

Illabetur per sese dulciter vt mel gutturi nostro, & penetrabit suauitas eius vsque ad intimum cordis nostri.

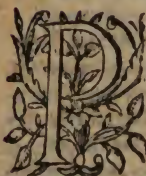
Implebit suauitate animas nostras: omnia ossa nostra dicent, Domine quid simile potest esse huic dulcedini?

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc & semper, & in secula seculorũ. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM IX. CONSIDERATIONIS PHYSICAE, DE SENSIBVS EXTERIORIBVS, eorumque organis, & sensibilibus, Præfatio.

RÆter potentias illas vegetatiuas quibus omne viuens ab auctore omnium Deo dotatum conspicimus, vel ad suipsius conseruationem siue perfectionẽ, vel ad suæ speciei sustentationem, experimus in animantibus esse alias quasdam vires exteriores, quibus rerũ extra existentiũ mirabili modo possunt species atq; simulacra in se suscipere, absque vlla reali susceptione corporum illorũ quorũ appræhendunt simulacra: sicq; fit, vt cætera omnia tam animata quàm inanimata, possint hisce viribus animalia varijs modis apprehendere quædã quidem longiùs absentia, quædã vicinius præsentia, iuxta viriũ harũ diuersitatem, secundũ perfectionem maiorem atq; minorem. Has autem potentias sensitiuas dicimus, & vulgata appellatione ab officio sensus appellamus. Horũ quidã organum habent exterius patens, resq; ipsas nõ nisi exterius præsentes & obiectas, percipiunt, vt visus oculũ habet pro organo, & non nisi præsentialiter obiectos oculo colores percipit: quos proinde sensus exteriores rectè appellamus. Ac de his nunc præsentis libri aggredimur determinationem, de illis qui interius latẽt absconditi, post expeditum horum qui iam propositi sunt tractatum, sermonẽ (Deo donante) facturi. Ita enim ordo exigit disciplinæ, vt de ijs quæ nobis nunc sunt notiora, sensibusque nostris magis exposita, priùs absoluatur determinatio, quàm ad ignotiora & occultiora fiat progressus.

CAP. I. *De numero sensuũ externorũ, & specialiter de Visu.*

DE potentijs, quas exteriores sensus appellamus, dicturi, cõmodũ quot sint, & quæ ipsorũ obiecta præmittemus. *Quinque sensus exteriores.*

Sunt autem sensus exteriores quinque, Visus, Auditus, Odoratus, Gustus & Tactus. Obiecta quoque totidem sunt, hæc videlicet, Visibile, Audibile, Gustabile, Oderabile, & Tangibile. *Quinque obiecta.*

 Omne

Omne enim ſenſibile, vel eſt viſibile, vt colores, lux & lumen: vel audibile, vt ſoni: vel odorabile, vt odores: vel guſtabile, vt ſapores: vel tangibile, vt calidum, frigidum, ſiccum, & humidum. Vnde color eſt obiectũ viſus, hoc eſt, id quod per ſe à ſenſu viſus percipitur, & cuius ratione cætera colorata videntur, ſub colore intelligendo lucem & lumen, quæ etiam per ſe ſunt obiecta viſus. Sonus, eſt obiectum auditus: ſapor, obiectum guſtus: odor; olfactus. qualitas tangibilis (ſub qua ſunt calor, frigiditas, humiditas, ſiccitas) obiectum eſt tactus: ita vt nihil percipiat auditus niſi ratione ſoni: nihil guſtus, niſi ratione ſaporis: nihil odoratus, niſi ratione odoris: nihil tactus, niſi ratione tangibilis alicuius qualitatis. Ad clariorem prædictorum intellectum faciunt quędam diuiſiones Ariſtotelis, ipſum ſenſibile in aliquot membra ſecantes. Prior eſt,

Senſibilium, quædam per ſe, quædam per accidens ſentiuntur,

Id eſt, eorum quæ ſenſu percipiuntur, alia ratione ſuæ naturæ, & non ob aliud inexiſtens percipiuntur, alia ob aliud inexiſtens. Prioris exempla ſunt quinque ſenſuum obiecta, color, ſonus, &c. Poſterioris ſunt omnia horum obiectorum ſubiecta, vt homo, equus, lapis, planta, &c. Ratione coloris videntur, ſoni cauſſa audiuntur, odores ab odoratu percipiũtur, & non ex propria natura. Altera diuiſio.

Senſibilium per ſe, alia ſunt vniuſcuiuſque propria ſenſus, alia communia cunctis. Proprium ſenſibile eſt, id quod alio ſenſu ſentiri non poteſt, & circa quod error fieri nequit.

Id eſt, quod vnico ſenſu exteriori per ſe ſeu ſpeciem percipitur, & circa propriam, quod ſenſus non errat ſeu decipitur, ita vt videat non colorem pro colore, aut audiat non ſonum pro ſono, odoretur non odorem pro odore: & ita in cæteris, licet ignoret quit ſit habens colorem, &c.

Senſibilia communia ſunt quæ nullius ſunt propria ſenſus, ſed omnibus communia.

Cuius ſententia ex definitione præcedenti facilè patet, ſunt huiuſmodi, motus, quies, numerus, figura, & magnitudo ſeu quantitas continua permanens. Hæc enim à pluribus ſenſibus exterioribus percipiũtur, licet non ab omnibus, vt motus, & tactu & viſu eſt perceptibilis, ſecundum Ariſtotelem.

Habent autem hi quinque sensus, suum quisque organum & medium.

Organa sunt hae, oculus, aures, lingua, nares, neruus tactiuus.

Aqueus siue crystallinus, in quo recipitur species & eius virtute fit visio in oculo. Dicunt enim in centro huius humoris perfici visionem. Et propter hunc humorem Aristoteles dixit oculum esse aqueum: quod probat etiam ex aquæ effluxu, cùm oculus fuerit confossus, & ex prouidentia naturæ, quæ circa pupillam circumposuit albuginem pinguem, & calidam in modum adipis illis animalibus, quæ sanguinem habent, item & palpebras: hoc ingeniosè factum dicens à natura, vt humor ille pupillæ per frigus non aliquando coagularetur vel congelaretur. Ab hoc autem humore vlterius tendunt ad cerebrum, à duobus oculis duo nerui, qui in vnum conueniunt sese intersecando, qui ceruus opticus, id est visiuus dicitur. Notandũ verò quòd tã oculus, quàm anima, quàm etiam potentia visiua, videre dicitur, verùm, id diuersis intelligitur modis. Oculus enim videt, quia visionis actum in se habet. Anima videt tanquam efficiens præcipuum actus videndi, & visiua potentia tanquam efficiens instrumentale.

CAP. II. *De obiecto visus, colore, & luce.*

SVnt autem quæ videntur (vt diximus) colores, lux, & lumen, quanquam lumen non proprie terminet visum. Est enim lumen species lucis, & lux in lumine videtur, & ipsum de se spargit per medium in organum: sicut color diffundit suam speciem in organo, & per eam videtur. Species autem propriè non videtur, sed per ipsam videtur id à quo diffunditur in sensum. Vbi notandũ, quod color vt in oculo suam speciem diffundat, requirit luminis illustrationẽ. Nõ enim potest color immutare medium, neque proinde mouere sensum, nisi cadente super ipsum aliũde lumine extrinseco. Lux vero non eget alieno lumine, quandoquidem ipsa secum lumen affert, in quo videtur. Vnde si sic esset color, semper esset visibilis tam de die quàm de nocte. Imò vero per contrarium superueniente extrinseco lumine lux impeditur, ne videri possit: si superueniat, inquam, lumen maius. Nam maius lumen obfuscat minus: quemadmodum manifestè patet in luna, & stellis, quæ latent, donec solis lumen

abſcedat, poſt cuius abſceſſum videri incipiunt, ſi aliud nõ interſit obſtaculum. Attendendum verò quod diximus, vt color videatur requiri ad luminis alieni illuſtrationem. Nã quædam reperiuntur duabus rationibus viſibilia, partim ratione coloris ſui, partim ratione luciditatis, vel fulgoris. Patet hoc ſecundum in lignis putridis, oculis cattorum, vermibus, quibuſdam & piſcium oſſibus. Hæc enim in nocte, & ſi quando ab eis lumen extrinſecum ſecludatur, videntur ſecundum lucem quam habent. Per diem autem cadente ſuper ipſa extrinſeco lumine ſecundum colorem proprium longe alia videntur. Vnde & falli non raro cõtingit eos, qui ſulphurata in cattorum oculos impingunt, aut aduerſus trũcos putridos nocte conſurgunt, oſſáue huiuſmodi pro re quapiam pretioſa decepti colligunt, exiſtimantes ſe aut carbones videre ignitos, aut homines armatos cõtrà ſtantes, aut pretioſa quæque metalla reperire. Hæc ergo corpora ſic duabus rationibus viſibilia, ratione quidẽ coloris (queadmodũ alia corpora) nõ vidẽtur niſi in lumine, ratione autem fulgoris illius, non niſi in tenebris. Sũt autem quæ ſecundũ idem, & de die videntur, & de nocte, quemadmodum videlicet flamma ignis medio die videtur in lumine etiam non proprio. De nocte verò videtur per lumen proprium, quod de ſe diffundit Secundum idem tamen videtur, quamuis nõ in eodem lumine.

Ariſt. 7. 2. lib. de anima.

CAP. III. *Quibus rebus conueniat color.*

Quibus cõuenit color.

NOn inuenitur autem color proprie acceptus, niſi tantùm in corporibus terminatis, hoc eſt opacis, & quæ tranſlucentia ſiue penitus diaphana non ſunt. Licet autem ſolùm color ille qui in extremitate apparet corporis opaci, ſuper quod cadit lumen à corpore lucido, moueat viſum atque ab oculo videatur, eſt tamen ſecundum veritatem color etiam in partibus interioribus ipſius corporis opaci, æque atque in extrema, quemadmodum ad oculum patet in corporis diuiſione, vbi manifeſte color in vtraque parte ſe offert, qui non per diuiſionem illic generatur, ſed ante diuiſionem præfuit, tametſi non apparuit. Quòd autem non videatur niſi ille qui eſt in extremitate, inde eſt, quòd hic ſolus lumine illuſtretur. Nam ad colorem qui interius eſt, non poteſt luminis fulgor pertingere. Atque hoc eſt, quod Ariſtot. in lib. de ſenſu & ſenſato,

Colo-

Colorem actu sensum vel sensationem facientem definit esse extremitatem perspicui in corpore terminato. Quid color actu sensum mouens.

Solum enim ille color, qui in extremitate est corporis opaci, visum mouet: quoniam lumen adueniens corpus tale in sua extremitate tantum facit esse perspicuum.

Perspicuum est, quod est quidem visibile, non autē per se, sed per alienum colorem.

Id est, corpora diaphana, id est, translucentia, vel transparentia, quę visum non terminant, sed perspicua sunt (vt aër, aqua, cęlestia corpora, & quædam alia corpora solida) non sunt colorata, neque per se sunt visibilia, nisi quatenus luminis sunt in se susceptiua, ratione cuius fiunt visibilia. Vnde cælos non videmus vt coloratos, neque aërem, neque aquā, sed tantum vt luminosa, cum lumine fuerint illustrata.

Potentia perspicuum est, id in quo nunc idipsum inest, nunc tenebræ.

Id est, quod aptum est suscipere lumen, actu tamen non habet: cum autem corpora huiusmodi luminis susceptiua, lumine vacant, tenebræ dicuntur,

Sunt enim tenebræ priuatio luminis in corpore susceptiuo. Est autem perspicuum omne aptum medium visus (cū fuerit lumine collustratum) per quod color possit videri. Perspicuū versus medium.

Vnde Aristoteles definiens colorem, ait,

Color est, motiuus eius quod est perspicuum actu, & id est ipsius natura.

Id est, color est qualitas emittens sui speciem visibilem per corpus perspicuum, lumine collustratum, idque suapte natura. Non est autem actu perspicuum vel diaphanum, sine lumine. Perspicuum ergo actu mouetur, & immutatur à colore, quatenus videlicet color in perspicuum imprimit suam similitudinem, ipsum verò perspicuum consequenter immutat visum. Atque ita per mediū perspicuum color immutat visum. Sic etiam lux medium perspicuū prius immutat, lumen in ipsum diffundendo, ac per mediū ita immutat visum. Admodum verò aptè hoc natura disposuit, vt corpus perspicuum, quod est visus medium, nō habeat vllum in se colorem. Si enim colorem aliquem in se haberet proprium, color ille impedimento esset discernendis coloribus. Nā quicquid

per tale medium videretur, consimilis coloris iudicaretur, veluti cũ per vitrum rubeum, quod intra se habet rubedinẽ, cernimus, quicquid conspicimus apparet rubeum: Prouidè ergo hoc natura disposuit, vt medium visus per quod debeat color discerni, careat natiuo colore. Ob hoc verò & lumine proprio, siue propria luce carere videtur, ne luci cuilibet percipiendæ præbeat impedimentum.

Lumen autem (iuxta Arist.) est actus huiusce perspicui, ea nimirum ratione, qua perspicuum est.

CAP IIII. *Medium visus nequaquam impedit visionem.*

Opinio Democriti.

EX prędictis patet, non rectè sensisse Democritum, qui existimabat, si totum spatium, quo cernimus, esset vacuum, acutius expeditiusque singula posse videri; adeo vt formica possit per medium vacuũ in cælo videri. Sic enim ista procedit imaginatio, quasi perspicuũ intermediũ impediat visionem, quod veritatem non habet, cũ potius eam adiuuet, imò sine eo non posiit fieri. Si enim esset vacuum inter cælum, & oculum nostrũ, nihil penitus posit eorũ quæ in cælo sunt, à nobis videri. Mediũ enim, primũ à colore vel luce immutatur, & per ipsum mediũ perspicuum immutatũ consequenter immutatur oculus. Illud tamen verũ est, quod medium si incrassatum fuerit, impedimentum præstare possit, vt quantò magis à perspicuitate recedit, tantò ægrius per ipsum fiat, velut cùm aër in nubium densitatem ingrossatur, quẽadmodum per aquam difficilior fit visio, quàm per aërẽ, cùm tamen vtrunque sit medium visionis. Quòd autẽ medium actu perspicuum esse debeat, & lumine collustratum, vt fiat visio, quæri solet, an ex parte coloris hoc sit, an ex parte oculi. Est autẽ probabilius, quod ex parte coloris hoc procedat, quoniam videlicet color suapte natura non potest immutare medium, nisi actu perspicuum, & lumine collustratum, neque potest nisi lumine super ipsum cadẽte, suam speciem in aërem imprimere. Nã (quantum ad oculum attinet) experimur, hominẽ in tenebris densissimis positum videre candelam lucentem à longe, quod argumentum esse videtur pro oculo, quod ipse ex sua natura nõ requirat sui ipsius illuminationem, sed ex parte ipsius coloris, qui non potest aliter nisi in perspicuum actu suã speciem imprimere. Et illa quæ iam suprà diximus, in tenebris videri ratione sui fulgoris vel luciditatis, ab oculo non illuminato videntur. Cum au-

autē oculus per suam potentiam visiuam possit nullo lumine illuminatus percipere flāmā & huiusmodi fulgorem, videtur ipse quantum ex se non requirere illuminationem alicuius luminis extrinseci, vt videat colorē. Propter quod dixerunt nonnulli esse in oculo quandam lucem, qua sufficiat (etiam si extrinseco lumine non illustretur) quātum ex sua natura, apprehendere visibilia. Quod tamen non videtur de luce propriè dicta veritatē habere, sed tātū de claritate, limpiditate, ac perspicuitate, quæ est in pupilla ad modum crystalli resplendentis. Lux autem proprie dicta non illic ponēda est, eadem ratione qua nec color. Quomodo enim si color aliquis proprius esset in pupilla, impediret colorum distinctionem, atque ob hoc denudatum esse oportet organū visus ab omni colore, vt omnium possit colorum speciē absque impedimento suscipere, & de omnibus iudicare: ita & de luce proportionabiliter apparet dicendum.

CAP. V. *De auditu & eius organo.*

INter sensus exteriores secundo loco ponitur auditus, cuius est sonos omnes atque voces, & eorū differentias percipere. Quomodo autem de visu diximus, quod consistit in quodam aqueo, in humore, scilicet crystallino, qui est intra oculū: ita de hoc sensu dicunt, quòd sit in quodā aëreo, siue in quodam aëre connaturali circundato membranula, & intra aurem diligenter abdito, prouideque conclusio, ad quē cum species soni per aërem extrinsecum delata fuerit, susceperitque intra se speciem soni: ita caussatur auditio, fitque ibi soni perceptio: sicut visio fit in pupilla oculi, suscepta in eā coloris specie. Hunc autem aërē natiuum prouida natura, siue potius naturæ prouidissimus institutor egregiè muniuit (ne lædi facile possit quouis aëris impulsu) mirabili curuatione, quæ in aure apparet, iter ipsum ad hoc auditus organum multis anfractibus, & tortuoso meatu reddens admodum difficile: ne si rectà esset ingressus, aër vehementer commotus facilè vsque ad organum violēter se ingerēs, ipsum læderet atque destrueret. Nūc verò cùm per tot curuitates atq; anfarct⁹ aër pertrāsit, antequā ad organū intrinsecus latēs pertingat, frāgitur eius violentia, ne possit nocere, quātumuis extra aurem fuerit, vehemens aëris commotio. Quēadmodū videmus aquas in rapidis torrentibus, vbi rectò currūt tramite, maximo ferri impetu; vbi verò anfract⁹ *Cōparatio pulcra.*

plures, & incuruaturæ occurrerint, frangitur impetus, & ad partes illas, quæ post has curuaturas sitæ sunt, mitiores veniunt aquæ, fracta nimirum per alueum tortuosum nimia impetuosi cursus violentia. Cuius simile & in oculi pupilla consideramus, cui ne à subito ingrediente nimio lumine, aut etiam ab aëre nimium propinquo euenire possit vlla lęsio, naturæ auctor præuia contulit munimenta, albuginem videlicet, & reticulos anteriores quibus a læsione & offensione pupilla seruatur: vt non immerito diligentissimam Dei erga se custodiam postulans dixerit Propheta, Custodi me domine vt pupillam oculi. Rursum quomodo in pupilla diximus nullum esse colorem, ad hoc vt omniũ esse possit colorum perceptiua, sic & de hoc aëre dicendum, quòd nullũ in se proprium habeat sonum, vt absq; impedimento omniũ possit sonorum differentias suscipere. Quod autem manũ admouentes auri, audire nobis videamur intra aurem sonum quendam ad modum cornu obscure sonantis, non arguit sonum aliquem esse in organo auditus. Est enim son⁹ iste in aëre, qui extra pelliculã est, inter manũ & organũ audit⁹, qui intra auris anfract⁹ cõclusus, atque coarctatus, per man⁹ arctã compresionẽ aut digiti immissionem, nec exire valens, mouet membranam qua aër connaturalis clauditur, à qua mouetur organum auditus, sicque causatur son⁹.

Psal 16.

De sono quẽ audimus intra aurem immisso digito.

Est autẽ huius soni intra aurem perceptio in homine signũ incolumis auditus, ita vt si manu admota auri, aut digito immisso non percipiatur sonus huiusmodi, signũ sit læsi aut male dispositi auditus: quemadmodũ argumentum est sani visus, si oculus obiectus solari radio, vel admoto propi⁹ lumine candelæ, non immotus persistat, sed ocyus sese voluat, & palpebras tremulas frequenter claudat ne nimio lumine ipse offundatur, & sensus ipsius hermonia dissoluatur. Quibus autem hoc deest, visum habent læsum. Vnde cæcos videmus admota lucente candela oculos nihil retrahere: & surdi vel surdastri manum auri apponentes, sonum illum supra dictum intra aurem non percipiunt.

CAP. VI. *De sono qui est obiectum auditus.*

Est autem sonus proprium obiectum auditus, ita vt nihil nisi gratia soni audiri posit, & quicquid auditur gratia soni audiatur.

Obiectum

Est autem sonus, motio eius, quod eo motu moueri

potest,

potest, quo mouentur ea quæ resiliunt à corporibus leuibus, cum quisspiam percutit. *auditus sonus.*

Hanc definitionem patet esse caussalē, & hic redditur sen sus: Sonus est qualitas quædam caussata in medio ex colli-sione siue percussione duorū corporum adinuicē, qui cùm totum oppleuerit medium vsque ad organum auditus, efficit auditionem. Ad quemlibet enim sonum caussandum tria requiruntur, scilicet percutiens, percussum, & medium. Quanquā horum aliqua secundum rem interdum cōtingit coincidere, vtpote cum vnum duorum fungitur officio, veluti cùm quis virga violenter percutit aërē, idem aër quatenus violenter ictus habet rationem percussi, quatenus verò in se sonum recipiens, dicitur medium. Vnū autem corpus per se solùm non potest sonum efficere. Nōtandū verò, quod son⁹ nō in ipso est subiectiue quod percutit, neq; quod percutitur, sed in medio circunstante (aëre scilicet, vel aqua) quod ipsum in se recipit. Cùm enim ex ictu mallei super campanam sonus editur, non est ille subiectiue neque in cāpana percussa, neque in percutiente malleo, sed in aëre circunstāte, & per impulsum siue ictū moto & circūgyrato, in quo suspicitur soni qualitas. Vnde quod campana sonare dicitur vel malleus, extrinsecè intelligitur, quatenus videlicet sonū edunt sua percussione, quemadmodum Solem dicimus calidum, qui tamen verè calorem non habet, sed caloris est tantùm effectiuus. Atque ita corpora sonora dicimus, quatenus soni sunt effusiua, vbi fuerint icta. Aër verò tametsi in se habeat subiectiue sonum, non tamen ab eo secundum concretum aliquod vulgò vsitatum denominatur. Nō enim dicitur aër sonans, neque etiam (iuxta communē vocabuli acceptionem) dicitur sonorus, tametsi sono sit informatus. Qua in re manifesta inter sonum (qui est obiectum auditus) & inter obiecta aliorum sensuum differentia est, quoniam color subiectiue est in re, quæ per ipsum videtur, & odor in re est, quæ per ipsum odorem tantùm percipitur, sapor item in re quæ gustatur, & tangibilis qualitas in re quæ tangitur. Solus autem sonus non est in re, quæ auditur, sed ab ea tantùm procedit, & in medio recipitur. Solus etiam sonus in ipso medio realiter existit. Cæterorū item obiecta sensuum tantum sunt in medio intentionaliter, videlicet secundum suam speciem. Fit autem sonus nō absque

Soni definita.

Tria ad sonū requisita.

absque locali motu. Cũ enim sonus non fiat sine collisionẽ & concussione, percussio verò non absque motu, cōsequēs est, nec sonum posse fieri absque motu. Sic autẽ fieri dicunt sonum in collisione corporum, quomodo in aquæ superficie fieri videmus, si inijciatur lapillus. Videmus enim circa locũ iniectionis in aqua fieri circulos, & primùm quidem minores, ac deinde cōtinuo maiores in lōgã distantiã, iuxta quod iniectio magis fuerit violenta, aut maior fuerit aquæ circa locum iniectionis cōmotio. Ipse autẽ locus iniectionis videtur esse centrum omnium illarum circulationum, & circum ipsum sese gyrant per circuitũ apparentes illi circuli. Ita dicunt, cùm facta fuerit in aëre collisio duorum corporum, ipsum aërem fortiter impulsum per circuitum se gyrare (ita vt locus collisionis sit quasi centrum huius circumgyrationis) idque in circulationes continuo maiores, cum quo motu pariter & sonns dispergitur à loco collisionis, donec tandem ad aurem vsque perueniat.

CAP. VII. *An sonus realiter debeat ad organũ vsq; diffundi.*

QVomodo verò sonus ad aurem perueniat, an secundũ seipsum, an secundum suam speciem, dubium est. Quidam dicunt, ipsum sonũ sese realiter mulupiicare vsq; ad organum auditus, atque ibi suã speciem imprimere organo, vt percipiatur ab auditu. Probabilior tamen est contraria sententia eorum, qui dicunt, in aëre quidem proximo & circundante locum percussionis, per circuitum ad aliquam distantiam realiter sonum caussari, iuxta vehementiam collisionis, quousque videlicet per hunc ictũ aër mouetur per circuitum huius percussionis: in partibus autẽ elongatioribus non esse realiter sonũ, sed speciem soni ab ipso sono qui est in partibus vicinioribus diffusus: quomodo color de se speciem diffundit in mediũ, per quod attingit in organũ visus. Neque enim caussa videtur ob quam amplius debeat sonus per suam realem præsentiam immutare organum, quàm color. Vnde videtur (iuxta hanc probabiliorem sententiã) sic se habere aër proximus corpori sonanti, eique contiguus, & sonũ in se habens, quomodo corpus coloratũ. Ipsum verò aërem remotiorẽ, ad modum aëris immutari specie coloris. Vnde quod suprà diximus, sonum tunc efficere auditionem, cũ vsque ad aurem totũ oppleuerit mediũ, intelligẽdum est, partim secundum se, partim secundũ suã speciẽ. Et

id quidem omnino videtur rationi magis cõſentaneum, Videmus enim in corporibus duris nonnunquam ex paruuli corporis ſuper durum aliquod colliſione ſonũ fieri, qui locũ aliquẽ valde magnum immutat: vt ſi quis in templo magno, lato, & alto ſilicem paruulũ ſuper lapideum pauimentum deſuper cadere ſinat, abſque aliqua ſingulari vehementia, auditur ſtatim ſonus vſque ad extremam partem templi. Nequaquam autem videtur ſonus realiter per omnes angulos eius diffundi. Cùm enim dicant per aëris motum ſonũ deferri, quo pacto id videatur rationi conſonum, vt ex tam paruuli corporis ictu totus aër, qui in tam amplo loco eſt, dicatur localiter moueri? Itẽ cũ leui ictu in cymbalo fit tinnitus: ictus vtique leuiſsimus eſt: nec rationabile videtur, vt tã minimo & leuiſsimo ictu totus dicatur aër, qui in tẽplo eſt, moueri. Auditur tamen ſonus cymbali vſque ad extremos angulos. Vnde veriſimile videtur, quod ſonus lapilli iſtius aut cymbali in partibus elongatioribus non niſi intentionaliter inueniatur, realiter autem tantum in partibus proximis loco colliſionis.

CAP. VIII. *Non ſemper maiorem ſonũ audiri remotius.*

QVòd ſi quis interroget, quo pacto tam modicus ſonus tam longè poſsit immutare aërem, & paruuli corporis tam modica percuſsio, quo tam latè poſsit ſpeciem ſoni ſpargere: cum corpora multo maiora colliſa etiam forti' nõ tam longe ſpargant, neque tam latè diffundãt ſuam ſpeciem. Vnde ſi magnum pondus plumbi deſuper caderet ſuper pauimentũ lapideũ, vix tam lõge audiretur quàm ſonitus parui cymbali, aut cadentes deſuper lympidi lapilli ſuper duro lapideo pauimento, Huic quæſtioni non admodum difficulter adhibetur reſponſio, facta analogia ad naturam colorum. Nam vt in coloribus non ſemper ille longius immutat viſum qui quantitate maior eſt, ſed qui ex ſeſe clarior & luci ſimilior (queadmodum color albus quãtitate modicus, longius immutat viſum quàm color niger quantitate maior: item color rubeus & ceruleus multo longius quàm viridis aut fuſcus) ſic & de ſonis dicendum, quòd quidam ex ſua natura ſunt magis immutatiui medij, & ſpeciem ſuam facilius latiusque diffundentes, quàm alij: vt ſoni acuti magis ſunt motiui audit', quàm graues. Atq; hac ratione cõtingere poteſt, vt corporũ ſonantium, illud longius audiatur,

quod

quod minorem edit sonum, quàm ipsum quod longe efficit realiter maiorem. Et fieri potest, vt duorum corporũ sonantium id quod latius realiter diffundit sonum, non ita lõge audiatur, vt illud quod non ita longe realiter sonum fundit. Potest enim vehemens & fortis corporũ quorũ concussio late sonum spergere, quomodo & late mouet aërem per circuitum: ipse tamen sonus editus nõ erit de sui natura speciei late diffusiuus: alter cum sonus modicus, acutus, clarus, & limpidus, ex collisione leui generatus, late suam dispergat speciem, & per distans admodũ medium possit eam ad auditũ transmittere. Nouissime de sono in generali & illud aduertendum est, quòd recipi possit nõ solũ in aëre, verum etiam in aqua: tametsi in aqua minus percipi possit, fitq; sub obscurior, eò quòd propter eius crassitiem velut hebescat & supprimatur. Potest quoque etiam homo in aqua audire (tã etsi obscurius) quandiu per tortuosum & curuũ iter in aurem prohibentur aquæ ingredi. Vbi verò locum hunc occupauerint aquæ, qui est intra aurem, & ad pelliculam qua aër connaturalis tegitur peruenerint, indisponitur organum, ne amplius percipiat sonos.

CAP. IX. *De voce, quomodo fiat, & quibus conueniat*

Vocis definitio.

EST autem quædam particularis species soni conueniens solus animantibus licet non omnibus, quam vocem appellamus, definiturque ab Aristotele hoc modo,

> *Vox est ictus aëris respiratione attracti, quidem ab anima fit ea quæ in partibus collocatur, ad eã partem quæ gurgulio appellantur.*

Quæ definitio hunc in modum est intelligenda: vox est sonus caussatus ab ictu aëris ab anima respiratione attracti, & percussi ad vocalẽ arteriã, cum alicuius significationis imaginatione. In qua definitione sonus pro genere ponitur. Cętera verò ad exclusionẽ aliorum sonorum quę voces non sunt addũtur. Cũ enim dicitur vox est sonus aëris respirati ab anima, manifestè ostenditur, vocem nõ nisi rebus animatis competere: neque illis quidẽ omnibus, sed ijs tantam quibus cõuenit respiratio. Aër enim respiratus dicitur, qui est per respirationẽ attractus, qui postquam impetu fuerit cõcussus ad vocalem arteriam, siue gurgulionẽ, hac cõcussione sonum efficit. Manifestũ enim est, quòd aer per respirationem attractus in quantũ huiusmodi non efficiat

ocem. Alioqui perpetuò homo vocē ederet, cùm perpetuò
espiret. Sed neq; per solam aëris prius attracti emissionem.
Nam & silens homo emittit attractū aërem. Verùm cùm in-
us contentus aër cum impetu concutitur ad latera gutturis,
d vocalem arteriam ita demū vox efficitur. Ex quo primū
uidens est ratio; quare pisces in aqua vocem non forment.
ola enim respirantia possunt vocem edere, piscibus autem
on est respiratio. Item neque vocalem habent arteriam aut
urgulionem. Quidam tamen pisces sonitum aliquem fa-
unt attritu branchiarum, qui vox non est dicendus, quem-
dmodum neque sonus quem faciunt apes & muscæ confri-
atione siue impulsu alarum. Imò neque quilibet sonus ex
artibus humani corporis factus vox dicitur, quemadmodū
anuum complosio, aut pedum concussio non dicitur vox,
quòd nō fit ex collisione aëris respirati ad vocalem arte-
am. Patet etiam quòd sonus ille quem faciunt dormiētes
um stertunt, non mereatur vocis appellationem, tametsi fiat
aëre per respirationem attracto. Non enim fit hic sonus
r concussionem aëris ad vocalem arteriam. Quod autem
ditur in definitione, cum imaginatione, id est, intentione
quid significandi; ideo additur, quia hæc est natura vo-
, & ad hoc vox ordinatur, à natura tam in hominibus,
àm in brutis, vt per eam aliquid significetur. In homini-
s quidem; vt inuicem sibi possint indicare mentis con-
ptum & animi cogitatum; inuicemque sibi secreta animi
tefacere & communicare, non necessitatis solum, sed etiā
nicitiæ gratia. In brutis autem, vt affectus sensuales possint
erire: verbi gratia, concupiscentiam cibi aut potus, iram,
tum, gaudium. Quemadmodum cùm canis latrat, iram
dicat aduersus incognitum, vel cibum exposcit à domesti-
, quasi patefaciens cibi defectum, & sui postulans fieri me-
oriam. Nonnunquam verò ad gaudium ostentandum &
plausum, exclamant, latrantque blandius, vtunturque bru
n singulis affectibus exprimendis accommodatis voci-
, ijsque diuersis; iuxta quod prudens speciei vnicuique
ura indidit. Vnde canes nunc latrantes, nunc gementes,
nc eiulantes, nunc velut secundum multiplicatum sonan-
ad diuersorum affectuum demonstrationem percipimus.
uit quoque Aristoteles aliam breuiorem vocis definitio-
n, hanc videlicet.

Vox est sonus quidam animantis.

Quæ ex præcedenti supplenda & intelligenda est.

CAP. X. *Quomodo respiratio item & lingua ad plura conducit, & de vocali arteria.*

AD exactius verò perspiciendum naturæ ipsiusque naturæ auctoris beneficium, attende non simplex esse respirationis officium. Nam primùm conducit respiratio ad præcordiorum calorem temperandū. Nam a corde calor nimius egreditur ad præcordia, qui nisi continua aeris attractione refrigeraretur, impossibile foret animal in vita perdurare, facileque caloris excessu absumeretur. Propter quod Deus naturæ pulmonem circum præcordia velut follem posuit per circuitum, qui aërem sese aperiens ac dilatans continuo attrahat, iterumque se comprimens eijciat, vt attrahat alium: sicque perpetuò, donec animal viuit, hanc seruat vicissitudinem, hac autem respiratione non egent animalia exanguia, neque illa etiam, quæ licet modicum sanguinem habeant, non tamen tantum, vt præcordiorum ab eo inflammatio huiusmodi exposcat refrigerationem: cuiusmodi sunt pisces in aquis habentes mansionem, vbi non potest fieri respiratio. Et quantum ad hunc vsum est respiratio necessitatis, propter scilicet animalis vitam conseruandā. Alterū verò ad quod ordinatur respiratio, non necessitatis simpliciter est, sed tantum boni gratia; & ad vtilitatem siue commodum animalis, hoc est, ad vocem formādam, per quam animi aut sensus exprimat affectus atque cogitatus. Atque ita etiam de lingua cōsideramus, quòd ad duo à natura deseruiat: quorum prius est, ad vitæ animalis quandam necessitatem, ad gustandum videlicet & discernendum inter sapores, quod in animali est propter nutritionem, ad cibi conuenientis acceptionem vel disconuenientis abiectionem. Alterum verò est solùm boni & commoditatis gratia, videlicet loqui & verba formare: quod simpliciter non est necessarium humanæ vitæ: quādoquidem & muti absque hoc officio vitam seruant. Propter quod etiam primum officium in omnibus hominibus cernitur habere lingua, donec viuunt: secundum verò quibusdam deficit. De vocali autem arteria, ad quā superius dictū est fieri debere collisionem aëris ad formandam vocem, notandum est, ꝙ distinguitur à via cibi. Est enim alius meatus per quem cibus transit ad stomachum, & alius per quem aër

Vocalis arteria quid sit.

per

er respirationem attrahitur, voxque formatur. Nam via ci- ad stomachum tendit, via autem aëris siue vocalis arteria d pulmonem, cui adfert aërem pro cordis refrigerio: estq; ia aëris multò arctior & augustior, quam sit via cibi. Et uia non longè a via cibi vocalis arteria distat, idcirco pro- idissimus naturæ auctor operimentum ei desuper posuit, uod dum animal cibum sumit, viam vocis claudit, ne ali- uid alimenti a suo tramite deuians, inque ipsam incidens, nimali adferat vitæ periculum, ipsum suffocando aut stran- ulando, quemadmodum nonnunquam accidere videntur s qui inter epulas profusius solent cachinnari: quod vbi ontingit, non cessat pulmo tussim concitare, & aërem ver- is partem superiorem fortiter pellere, vt vel impetu eijcia- ir (si fieri potest) quod aëris tramitem impedit, & nisi pella- ir, animal strangulat.

CAP. XI. *De vocibus articulatis & inarticulatis.*

QVædam autem voces sunt, quæ certis articulis possunt distingui, & secūdum particularum aptam distinctio- em ita percipi, vt etiam respondētibus literarum figuris de- ribi possint, quemadmodum experientia monstrat, illa nos ertis characteribus depingere, quæ ab hominibus voci- is articulatis proferuntur. Est enim inter articulos vocis characteres huiusmodi mirabilis quædam corresponden- , per quam fit vt vnum horum alteri respondeat, possit- ue alterum alterius fungi officio. Quidquid enim per vo- m præsentes facimus, id per scripturam correspondentem sentes quoque agimus: suntque literæ ipsæ quædam vica- e absentium voces. Illa autem vox quę nullis certis distin- itur articulis, vt possit correspōdentibus characteribus fi- rari, sed prorsus indistincta est, & membris non distingui- r, dicitur vox inarticulata. Cuiusmodi sunt voces bruto- m animalium, vt bouis mugitus, ouis balatus, canum latra- s, equorum hinnitus, itemq; auiū garritus quanquā per ar- n & humanam industriam harū quasdā videmus paucu- las quot articulatas voces formare, q ab illis famis inedia, & portuno præcentu potissimè extorquetur. Id quod de taco ac coruis Satyricus Persius testatur his versib', Quis cuit psitacum suum chære? Coruos quis docuit verba no- conari? Magister artis ingenique largitor, venter. Voces e puerorum clamātium, & ebriorum atq; furiosorū voci-

Quid articulata vox

Quid vox inarticulata.

ferantiũ, hisq; consimiles, articulatæ non sunt, cum nullis figuris respõdentibus possint depingi. Quis enim bouis mugitum, quis canis latratum aut eiulatum depingat vllis characteribus? Sic & muti vocem quidem dant, qua tamen eam non debite articulateq; distinguunt, vocem non proferunt articulatam. Vbi attendendum est, ꝙ longè aliud est loqui, aliud vocem formare. Neq; enim quicunq; vocem formant, loquuntur. Loqui enim dicuntur illi tantum, qui verba formãt. Non omnes autem qui vocem edit, verba format. Non format enim verba, nisi qui articulatã profert vocem. Nam voces inarticulatæ verba nõ dicuntur. Procedit autem hæc articulata eloquutio ex mentis conceptione, neq; inuenitur nisi in humana specie. Ex ratione enim & mente oritur articulata eloquutio: quæ dum id quod ordinatè concipit & apud se cogitat, suæ naturæ consorti, id est, conuenientibus hominibus cupit significare, vocem talem edit secundũ suos articulos & membra apte distinctã, quę id quod in mente est possit debitè & ordinatè (iuxta quod in ea est) repręsentare.

Verùm quia vox nõ potuit nisi ad pręsentes fieri, neq; sonare potest ad nimiũ distantes, frequenter autem vsu venit, vt quis longè absentibus proditum velit animi sui conceptum, hinc & scripturã adinuenit humana ratio articulatam, qua vocis defectum suppleãt. Nam literæ apud absentes vocis vice funguntur. Est autem & scriptura quædam inarticulata, non minus q̃ vox: qualis videlicet est quam puerili antequam characterum formam effingere sint edocti, incerto calami tractu depingunt. Aduerte tamen non esse solum voces articulatas eas, quę in idiomate aliquo determinatam habent significationem. Nam cùm interdum homines ad iocũ animi gratia, linguam peregrinam aut barbarã se loqui fingunt (veluti si fingens peregrinum me idioma loqui, pleno ore dicam buskãbarbucachum, vel alia huiusmodi) voces vtiq; sunt articulatæ, non tamen in vllo idiomate (quod equidem sciam) quidquam significat. Attamen potest omnis vox articulata ad significandum imponi, & vox ad placitum instituẽtium fieri significatiua, quemadmodũ voces nouas quotidie videmus recipi ad significationem, quę antehac in nullo idiomate fuerunt significatiuæ. Sciendum est etiam, quòd solæ voces articulatæ ad placitum instituentium significant. Omnia enim idiomata quantumcunque barbara, vocibus vtuntur

Literæ vocũ vicariæ.

Vox naturaliter significatiua.

natur articulatis ad sui animi conceptus exprimendos. Neque vllum est idioma aut esse potest, quod inarticulatis vtatur vocibus: pleræque tamen voces inarticulatæ sunt significatiuæ naturaliter, nimirum omnes illæ quas ex naturæ instinctu videmus animalia bruta ad aliquam sensus passionem indicandam formare. Neque solum in brutis, verumetiam in hominibus, vt ploratus infantium, gemitus infirmorum, suspirium dolentium. In animalibus etiam brutis, latratus canum, mugitus boum, balatus ouium. Ad huiusmodi autem articulatæ vocis formationem, non sufficit pulmo & vocalis arteria, sed alia insuper instrumenta sunt necessaria, quæ vodant articulationem. Nam præter illa duo (quæ ad simplicem vocem formandam sufficiunt) requiruntur etiam lingua, palatum, dentes vt minimum quatuor, ad quos fiat velut natio atque colatio & duo labia, per quæ fiat expressio. Et quibus hæc instrumenta deficiunt, aut fuerint impedita, vocem hi efficiunt inarticulatam. Vnde vetulas dentibus deficientes videmus vix articulatum vixq; distinguibilem sermonem posse edere, item & eos qui linguam non habēt integrā, vel non liberam & ligatam. Sed hęc de voce articulata inarticulata dicta sufficiant, quę ob hoc prolixius aliquā deduximus, quòd ab alijs plerunque videremus omissa, m sint tamen valdè digna consideratione physica. Vox em huiusmodi articulata est qua homo manifesto & speciaDei beneficio cætera animalia præcellit, propter quod sos etiā peculiaria ad eā habet instrumēta, quę illa nō habēt.

Requisita ad vocē articulatam.

CAP. XII. *De sono qui appellatur Echo.*

Echo.

QVandoq; autem auditur sonus quasi rediens illuc vnde fuit emissus, & velut sonus soni vestigium subsequens. Quod fieri accipiendum est per reflexionem soni repercussi obiecto corpore, sicq; reuertentis ad aurē: qui sonus, cùm nginquior adueniat ad aurem (vtpote reflexus & repercus, admodum pilæ resilientis à loco ad quem directè fuerat iecti) meritò posterior tempore auditur. Fit autem hæc flexio & repercussio maximè circa montes aut syluas & aas, aut in corporibus concauis, vt in templis habentibus flectentes testudines. Et illic tardius subsequitur Echo pri m sonum, vbi latior est reuerberatio, distatq; longius id de fit repercussio. In templis verò breui & apta testudine aptatis, vix Echo auditur subsequi, sed simul cum prima

voce se adiungens, quasi sonum duplicat, & mirũ cantantibus est subsidiũ, si pauci sint: quẽadmodum cõtra onus graue, si nimij, eo quod subsequens fortis reflexio prioris emissi soni, grauet & velut opprimere laboret sonum directũ, emissum posterius. Vbi notandum, quod (iuxta Aristotelis sententiam) semper fit soni repercussio & reflexio, quamuis non semper percipiatur. Interdum enim ita debilis est reflexio, vt nõ valeat percipi: quemadmodũ lumen quidem semper reflectitur & reuerberatur, sed plerũque tam infirma est verberatio, vt lumen nõ iudicetur, quemadmodũ in vmbra candelæ per noctem contingit, vbi in vmbra est quædã luminis reflexio, sed non iudicatur à sensu propter debilitatem. Nam si non esset reflexio luminis, sequeretur per diem loca omnia plena esse tenebris, ad quæ non pertingeret directus Solis radius, atque ita loca plurima destituta essent lumine. Sed quia lumen Solis admodum potens est, idcirco etiam reflexum ipsius luminis facilè cernimus. Ita ergo dicunt in omni sono fieri reflexionem, sed non semper auditu percipi. Et quanquam communiter Echo non nisi in terminatione soni auditur, fit tamen priorum partium soni æque reflexio, sed non aduertitur propter partem soni subsequentem, quæ fortiùs immutat auditum (cùm sit sonus directus) quam Echo, cum sit sonus reflexus. Verba autem Aristot. sunt hæc,

Fit Echo, cum aër factus vnus ob vas vel locum qua terminauit ipsum atque dissolui prohibuit, inde resilit, veluti pila repulsus.

Quorum sensus ex præcedentibus claret.

CAP. XIII. *Quòd visus nobilior est auditu, & quomodo visus auditum anticipat.*

QVoniam verò visus mouetur à suo obiecto, absq; motu locali, & absq; reali sui obiecti in mediũ effusione, tantum speciẽ obiecti absque omni corporali immutatione, per medium deferens suscipiendo: auditus verò nõ nisi per exteriorem motũ corporalem, & realem obiecti proprij in mediũ effusionem: idcirco visus spiritualior & nobilior iudicatur, quàm auditus, ac per cõsequens cæteris etiam sensibus auditu minus spiritualibus. Visus enim omnium sensuũ spiritualissimus est, & per cõsequens maxime sui obiecti facilime perceptiuus. Atq; hinc etiam est quod dici solet, vi-

sum

ſum anticipare,ſiue anteuertere auditum.Prius enim ad or- *Viſus anticipat auditum.*
ganum viſus peruenit obiectū n ipſius ſecundū ſuā ſpeciem
quàm ad auditum perueniat ipſius obiectum. Quia enim ſo
nus diffunditur per motum localem, qui ſucceſsiue fieri de-
bet,& tempus poſtulat(cùm ſit motus corporalis)color au-
tē abſque motu corporali ſuā ſpeciem diffundit in oculo,ad
eum modū quo lux ſuum diffundit lumen(id eſt,in momen
to abſque ſucceſsione)idcirco non mirum videri debet ſi vi
ſus citius percipiat colorem aut lucem quàm auditus ſonum.
Hoc autem eſt, viſum anticipare vel anteuertere auditum.

Quod experientia quidem nobis ad oculum in nonnullis
manifeſtat. Qui enim à longè ſpectant cædentes ligna in
ſyluis,prius vident ſecurim ferientem truncum, quàm ſo-
num ex percuſsione ſequentem aduertant.Imò prius in al-
tum eleuaſſe eos ſecurim ad iterum feriendum cernunt,quā
prioris ictus ſonitus ad aurem fuerit delatus. Idem vident
qui à longè mulierculas ſuper aquas linteorum immundici-
as eleuato ligno excutientes ſpectant.Idipſum quoque & in
corruſcatione contingit,dū prius fulminis ſplendorem ocu
lus cernit,quàm ad aurem tonitrui ſonus pertigerit, cū ta-
men ſecundū veritatem tonitrui concuſsio præcedat.

CAP. XIIII. *Quomodo in homine viſus & auditus ad ſingularem finem ordinantur.*

ILlud autem conſideratione operum Dei & naturæ valde admirabile eſt,quòd in humana ſpecie non ſolum plura *Nota.*
voluit ponere organa,& nobiliora, quàm ſint in ſpeciebus
inferioribus brutorū animaliū,verūetiam eadem illa quę cō
muniter dedit homini & alijs animalibus,in humana ſpecie
ad vſus quoſdam peculiares, & ſecundum ſingularem ali-
quam excellentiam cōſtituit:Viſum enim & auditum com-
munem fecit etiam alijs animalibus,eatenus videlicet,qua-
tenus ſuę cōueniret naturæ, vt ſcilicet à lōge poſſent alimen
tum & ſibi conuenientia videre ac proſequi,aut diſconueni
ens & inimicū fugere,itemque per ſonum vel incitari ad id
quod cōueniens eſt,vel abſterreri ab eo quod diſcōueniens.
Peculiariter etiam propter hominis vtilitatem (cui à natura
cætera ſunt ſubiecta)vt per humanæ vocis ſonitum poſſent
dirigi & gubernari,quemadmodum animalia domeſtica vi-
demus ad vocem hominū vel accedere,ſumendi pabuli gra
tia,vel effugere, & à tentato deſiſtere,propter vocis terrorē

Arist. in li. de sensu et sensa. 1. ca.

aut etiam moueri & gradum sistere, secundum directoris imperium. In homine autem peculiariter hi sensus altioris boni (vt Aristoteles ait) id est, disciplinæ & prudentiæ gratia sunt. Ostendunt enim (vt ipse ait) plurimas rerum differentias, ex quibus consurgit contemplatio, & circa agibilia humanasq; actiones discretio. Hinc senes plerunq, prudentiores sunt, vtpote plures habentes diuersarum rerum experientias, quæ ex particularibus rebus sæpius visis vel auditis gignuntur in homine, per cõparationem intellectus. Est tamen differentia quædam inter visum & auditum, ꝙ visus ad plura per se dinoscenda secundum se melior promptiorq; habetur, & quantum ad ea quæ corpori sunt necessaria, magis homini deseruit, quoniam vbiq; sese offerunt visibilia, non item audibilia: neq; sic ad animalis bonum & vitam intertenendam est necessaria sonorum, vt colorum perceptio atque discretio. Omnia enim corpora occurrentia colorem habẽt, insuper etiam sensibilia communia magis visus discernit, quam auditus, Soni verò in paucis inueniuntur, & nõ ita passim occurrunt. Vox autem in paucioribus reperitur. Per accidens tamen auditus melior est, & quantum ad animam verè vtilior, quoniam disciplinæ plurimùm confert, propterea quòd ad disciplinam capiendam hic sensus optime subseruiat. Sermo enim quo docens vtitur, non nisi per auditum capitur, atque ita rerum vtilissimarum, & dignissimarum cognitio, auditus ministerio in nobis comparatur. Vnde fit, vt qui à natiuitate cæci fuerunt, nullum habeant impedimentũ quin euadant doctissimi atq; sapientissimi. Nati autem surdi admodũ nõ possunt esse sapientes, tametsi ex visis possint habere magnam in particularibus experientiam ad ea. Hæc tamen vtilitas de qua loquimur, ipsi auditui per accidens conuenit. Sermones enim illi pleni disciplinæ, quantum ad ipsum corporis auditum, nihil amplius efficiunt in homine, quàm si aliam quamlibet edas vocem: quomodo in brutis animalibus videmus, quòd nihil amplius accipiant ex sermonibus plenis prudentiæ, si in aures eorum insonentur, quàm ex vocibus nihil significantibus. Sed intellectus est, qui per auditus ministerium tantam homini confert sublimitatem. Visus ergo per se ad plura, eaque animali secundũ vitam corporis magis necessaria est melior, auditus verò per accidens ab ea quæ mentem oblectant, & intellectui conducunt vtilior

lior habetur. Qua de re forsitan in libro de intellectu & voluntate latior fiet determinatio.

CAP. XV. *De olfactu, & eius obiecto.*

POst visum atq; auditum, tertio loco ponitur olfactus, qui perceptiuus est, atq; discretiuus odorum. Est autem hæc potentia sita in duabus carunculis, quæ sunt intra nares similes capitibus mamillarum, quæ sunt organum olfactus. Estq; hoc organum secundum aliquam participationem naturę igneæ, & igneum aliquid, quemadmodum organum visus suprà diximus esse de natura aquæ, & auditus de natura aëris. Ad quod organum cùm odor à corpore odorifero diffusus pertingit, fit odoratio. De modo autem quo odor à corpore odorifero diffusus contingit ad olfactum, notandum sicut de sono dictum est, ad eius diffusionem requiri motum localē, ita ad odoris diffusionem fumalem quādam euaporationem siue exhalationē. Corpora enim odorifera dicuntur euaporationes quasdam & (vt dicam) effumationes aliquas efficere, per tenuis vaporis ab eis resolutionem. Cuius signum est, quod temporis successu minui videntur, id quod per euaporationem satis probabiliter videtur cōtingere. Vnde per diē (quando calor viget) flores experimur magis odorem diffundere, quàm per noctem. Cuius non alia videtur caussa, nisi quòd calor diei educit fumositates aut vapores à corpore odorifero: frigus autem noctis, quodammodò condensat atque constringit odorabilia, ne tunc ita fumositates effundant. Manifestissimè verò ad oculum cernimus, cum odorifera (vt thus & ligna boni odoris) cremantur per multam fumositatum exhalationem copiosissimum effundi odorem. Vnde licet hanc euaporationem oculus apertè non semper percipiat, est tamē omnino rationi id persuasibile ex his quæ cernimus, à rebus odoriferis virtute caloris cuiusdam, qui in odorifero est, aliquam fieri euaporationem, per quam odor diffunditur ad organum olfactus: à quibusdam quidem grossiorem, à quibusdam verò subtiliorem iuxta naturam & dispositionem corporis odorem fundentis. Ex quibus ratio clarет, ob quam corpora quædam nullum de se fundūt odorem, quia scilicet nullam de se fundant euaporationem, neque effumabilia sunt: quæ etiam temporis successu non videntur minui. Imò nec in igne posita minuuntur, quemadmodum aurum, quod dicunt esse minimè odorabile, quoniam

Olfactus instrumentū et obiectum.

Mediū olfactus est aër & aqua.

ex eo nihil, resoluitur, propter quod & igne nihil deperdit.

Aduertendum tamen, quòd multa corpora aliquem de se odorem fundunt, & aliquam euaporationem, quem tamen non facile homo percipit, eò quòd homo sit imperfecti odoratus, neque possit nisi excellentiores odores percipere. Vnde dicit Aristoteles, ferrum habere odorem, & magis ęs, aurum autem nequaquam. Nobis tamen vulgo vt non aurum, ita nec ferrum, neque argentum videntur ordorem diffundere. Quod autem homo imperfectum habeat hunc sensum oderatus, experientia satis monstrat, quoniam quidem animalia quædā acutius exactiusque olfaciūt vt canes & vultures. Vnde hunc sensum præ omnibus dicunt in homine esse imperfectissimū, caussam assignantes, eò quod iuxta cerebrum eius organum sit positum. Homines autem in cerebri magnitudine & frigiditate, cætera animalia excedere, compertum est. Vnde oportet organum olfactus (quod igneæ naturæ est, calidoque & sicco perficitur) impedimentū aliquod accipere ex vicinitate cerebri in qualitatibus cōtrarijs excellentijs, vt non ita exacte possit singula percipere, quomodo in alijs animalibus, in quibus nō est tanta cerebri frigiditas aut magnitudo, aut in quibus nō est tāta vicinitas huius organi ad cerebrum.

CAP. XVI. *Quomodo odoratus in hominibus secundum aliquid perfectior est, secundum aliquid imperfectior.*

Videtur tamen quod hic dicitur de imperfectione odoratus in homine, secundum debitam moderationem sane intelligendum, non quidem vt simpliciter sit peior olfactus in homine, sed quantum ad aliquid. Simpliciter enim dicendum potius, quòd præcellat hominis odoratus. Pro cuius intelligentia aduertendum est, quosdam esse odores, qui grati sunt aut ingrati olfactui, ipsique vel delectationē vel tristitiam afferunt per accidens tantum, & propter alterum, nempe propter saporem & alimentum, quemadmodū odor carnis igne concoctę & ad esum aptæ ipsi olfactui gratus est, & propter saporem & propter cibum, vt scilicet ex odore tali grato attrahatur ad appetendū & quærendū huiusmodi cibum. Nam sicut sapores cibariorum sunt delectabiles, & grati esurienti, ita & odores. Odores tamen ad sapores ordinantur. Vnde saturatis & expletis posteaquam sapor fit ingratus, non amplius gratus est odor ille, qui pro-

Duplex odor.

pter saporem expetitur, sed incipimus fastidire quod antè appetebatur. Vnde etiam fit, vt odor idē qui vni animali est ingratus & execrabilis, alteri sit placēs & delectabilis, propter saporem ad quem ordinatur. Quemadmodum (exepli gratia) cani est odor cadaueris gratus, eò quod & sapore oblectetur. Homini verò, queadmodum sapor, ita & odor detestabilis. Sic allij odor, ijs qui saporem & esum amant, non est ingratus: contrà vero, illis est abominabilis odor, quibus sapor displicet. Hi ergo odores qui sic propter saporem appetūtur, sunt per accidens appetibiles. Alij verò sunt odores qui per se afferunt delectationem, & non propter alterū: cuiusmodi est odor florum, ita & aromatum odoriferorum, quæ non nisi ad olfactum pertinent. Hæc enim non propter gustum expetuntur, neque gratia alimenti, sed propter ipsam odoris in sese gratiam. Inter hos autem duplices odores ponit Aristot. talem differentiam, quod primos communiter & homines & bruta percipiant, quoniam æque scilicet vtrique alimentum accipiunt, quod per odorem cognoscūt esse naturæ conueniens vel disconueniens. Secundos autē odores solum dicit hominem odoratu percipere. Non enim videmus canes (quanquā acuti admodū olfactus) vllo modo moueri ad florum odorem: & si canis in gramine locum sibi quærat cubandi, non videtur magis ad locum vbi flores sunt odoriferi, caput reclinare, quàm ad locū aliū, vbi similes non fuerint. Si tamen florum odorem perciperet, videtur quod magis ad locū boni odoris naturaliter olfactus organo ferretur. Cùm ergo homo non solùm odores illos qui propter alimentum expetuntur aut fugiuntur, olfactu percipiat, verūetiam illos qui per se & nullius alterius gratia olfactū oblectāt: manifestū apparet quòd simpliciter in homine quàm in alijs animalibus olfactiua potentia nobilior sit atque sublimior. Quātò enim potētia quælibet latius se extendit, tantò videtur nobilior. Et præcipua ratio ob quā homo præter animalia cætera etiam odores per se appetibiles percipiat, videtur esse nobilitas, & præcellentia ipsius potentiæ in homine supra potentiam similem in brutis alijs: quemadmodum in homine auditus nobilior est & sublimior, quàm in alijs animalibus, eò quod non solum sonos discernere, sed articulatas voces distinguere posit. Quod autē superius diximus imperfectū esse hominis olfactū, propter

Odores nō propter sapore grati.

cerebri magnitudinem, frigiditatem, & propinquitatem, ita accipiendum est, quia si fiat comparatio olfactus humani, & olfactus canini ad vnum aliquem odoré qui vtrique sit perceptibilis, id est, ad odorem comestibilis, talis odor citiùs & lõgiùs mouebit canis olfactum quàm hominis. Et huiusmodi odorem aliquem contingit canem percipere suo odoratu, quem minimè percipiet hominis odoratus. Leporis namque qui per viam transit, odorem percipit suo acuto odoratu, qué nequaquam sentit hominis olfactus. Ac iuxta hunc modum & de alijs sensibus intelligendum venit, si quid aliquando simile dicatur, videlicet aliquem ex eis meliorem aut perfectiorem inueniri in bruto quolibet quàm in homine.

CAP. XVII. *Non oportere odorem realiter ad organũ vsque diffundi.*

DE euaporatione autem illa & effumatione per quam diximus odoriferum immutare olfactum, an debeat fieri vsque ad organum olfactus, quæstio est, similis illi quæ prius de sono & motu locali aëris facta est, an debeat vsque ad organum sonus per motum deferri. Quare proportionabiliter de hac fumali exhalatione dicendum videtur, quemadmodum illic de soni per motum localem aëris diffusione: videlicet non esse necessarium, vsque ad organum olfactus realiter diffundi odorem per euaporationem, sed sufficere, quòd per locum propinquum odorabili realiter per euaporationem diffundatúr odor, qui deinde in medio suam speciem fundit, sicque per suam speciem ad organum vsque pertingit. Videtur autem hoc manifestare experiẽtia, quoniam animalia quædam ad maximam distantiam dicuntur odorari, ita vt rationi consentaneum non videtur, à corporib⁹ ipsis odorabilibus in tam longum spatium fieri euaporationem.

Quod autem in loco propinquo odorabili fiat realis euaporatio, similiter probat experientia: quoniam si quis transeat per agrum valdè odoriferum, quando maximè odor viget, sentiet se realiter quasi impleri per euaporationem fumositatum, quas intra se suscipit. Iuxta quem modum illi qui iuxta cibos proximi versantur coqui & culinarij, ciborum odore pleni dicuntur. Vt plerumque etiam de delicatissimis ferculis vel nihil vel parum admodum valeant mãducare: quòd ideo fieri videtur, quoniam intus existens prohibet extraneũ. Quo autẽ pleni sunt, nisi fumositatibus eiusmodi

Culinarij quare parũ edant.

ciborum, quas per olfactum & per respirationẽ intra se suscipiunt, propter crassam euaporationem, quæ fit decoquente igne, ac resoluente abundanter vapores, atque exhalationes à cibo qui coquitur. Ad eundem modũ qui in penu plenum odorifero vino ingrediuntur, mox se quasi impleri sentiunt, adeò vt nonnunquam velut ebrij appareant egredientes. Qui verò à longè tantùm cibi vel potus odorem percipiunt, eos non sic impleri experimur, neque vllum ex longo odoratu accipere fastidium, imò accenduntur magis & anhelant, vt diu odore perceptum commodum cibum tandem accipiant. Vnde argumentum sumitur, quòd nullam in se substantiam odoriferam per euaporationem susceperint, sed specie tantùm sint odoris allecti.

CAP. XVIII. *De diuersitate olfactus, & organi eius varia dispositione.*

Notandum verò, quòd non idem est in omnibus odorãdi modus. Quædam enim sunt quæ per respirationem odorant, alia verò absque respiratione. Homo enim & cætera animalia in quibuscunque est respiratio, non odorant nisi per respirationem, videlicet per attractionem aëris. Cuius caussam assignant ex parte organi olfactus, quod in animalibus respiratione vtentibus cooperculo in modum ostij est munitum, vt nihil possit ad carunculas illas, in quibus situs est olfactus, pertingere, nisi operculum illud leuetur, & quasi ostiolum aperiatur: quod fit per attractionem aëris, non vtique per os, sed per nares. Monstrat enim hoc experientia si tibi flos quantumlibet odoriferus ante nares teneatur, nũquam eius odorem percipies ab organo, donec aërem continens absque respiratione, aut donec tantùm per os respiras: nisi videlicet per nares aërem trahas ad apertionem operculi: sicque simul cum aëre attracto odorem ipsum vel odoris speciem ad organum olfactus adducas. Sunt autem alia animalia quæ olfactum habent, & tamen nequaquam respirant, vt pisces, apes, muscæ, & formicæ. De his enim experientia certissima monstrat, quòd odoratum habeant. Nam muscæ de longe ad escam veniunt odore allectæ. Apes verò flores an ad mel exugendum conuenientes sint, an minùs, odoratu discernunt. Non enim videtur, quo sensu alio id faciant. Et formicas manifestissimè ex hortis videmus ad apothecas rerum dulcium conscendere in multo numero, sola allectas

Duplex odorandi modus.

odo-

odoris dulcedine. Hæc tamen omnia non respirant. Necesse est ergo alium esse modum in his animalibus olfaciendi, quam sit in respirantibus. Pro cuius notitia aduertendum est quòd sicut animalia non omnia eundem habent modum videndi, sic nec omnia eundem habent modũ odorandi. Quędam enim animalia oculos habent molles. Et hæc palpebras habent, quibus molles oculi obuoluuntur, & operiuntur, vt claudi possint neque semper pateant. Si enim operculum nõ haberent, molles eorum oculi facile susciperent læsionem. Molle enim facilè suscipit læsionem, nisi aliquo munimento defendatur. Quædam verò animalia duros habẽt oculos in modum cornu aut solidi vitri. Et his operimentum palpebrarum natura non contulit, neque aliquid quo claudi possint, sed patentes semper esse permisit. Nam propter duritiẽ non est eis periculum læsionis. Illis autem mollibus oculis non semper præsentes sunt neque expositi colores, neque percipi possunt ab eis nisi reuelato operculo, nisi palpebris disiunctis. Qui autem nullum habent operculum, semper sibi expositos habẽt colores, neque vllius egent operculi ablatione vt videant. Ita sanè, & in odoratu dicendum animalia illa quæ respiratione vtuntur, olfactum habere à natura reconditum & operculo clausum: quare non nisi huius ianuę apertione recipiunt odores. Fit autem hoc aëris per nares attractione. Cætera verò animalia nullum habẽt huiusmodi operculum, propter quod semper præsentes sibi habent semperque expositos odores, neque operculi reuelatione indigent. Possunt ergo absque respiratione odorare, quod non possunt priora animalia respirantia Ex quo consequitur, animalia respirantia in aqua non posse odorare, cùm illic nequeat fieri respiratio. Pisces tamen in aqua id possunt, eò quòd respiratione non habeant opus.

Quorundã animalium oculi palpebris non operiuntur.

CAP. XIX. *De Gustu & eius organo.*

Gustus instrumentũ & medium & obiectũ

GVstus inter exteriores sensus quartum locum obtinens, sapores discernit, in lingua habens suum organum. Nõ tamen linguam totam, sed neruum, qui in lingua latet abscõditus. Cæterũ, caro ipsa porosa linguæ, quæ in neruũ operit & abscondit, medium est per quod fit gustatio. Habẽt enim gustus & tactus hoc sibi peculiare, quòd mediũ habeant cõiunctum, quoniam videlicet organum ipsum & medium, simul sunt in vnum corpus & in vnum membrum composita:

Sen-

Sensus autem alij, de quibus iam antè determinauimus, medium habent extrinsecū, aërem scilicet vel aquam, per quā species obiecti ad sensum defertur. Ad hoc ergo vt fiat gustatio non sufficit, quòd propriè afferatur obiectum, id est sapor, vel sapidum aliquid, sed necesse est quòd tangat carnem linguæ, atque in eam suam imprimat speciem, quēadmodū non potest fieri visio coloris, nisi immutato aëre, & impressa in eum sua specie. Quemadmodum enim se habet aër ad colorem in ordine ad visum, ita sapor ad carnem linguæ, in ordine ad gustum. Quomodo autem color vt in mediū aërem suam imprimat speciem, requirit illuminationem, sonus verò aëris motum, & odor euaporationem: ita sapor vt linguā immutet, suamq; speciem in eam imprimat, requirit humoris saliuaris coniunctionem. Oportet enim sapidū coniūgi & commisceri saliuari humori, qui à natura semper est circa linquam, vt immutetur gustus. Vnde quando in febricitātibus nimia siccitate humor iste deficit, ægrotos ipsos nullo videmus oblectari sapore. Sunt enim eis omnia quasi insipida, propter ariditatem linguæ & humoris defectum: nisi fortè, aqua aut fructus aliqui, qui secum humiditatem afferūt aliqua ex parte suppleant saliuaris humoris officium. Cùm verò saliuam aliqua amaritudine contingit esse infectam, malè iudicat lingua, dulce reputans amarum, propter infectionem saliuę. Est autem saliua ab omni sapore denudata, vt commodè posset omnem saporem discernere. Non est autē saliuaris iste humor propriè medium gustus, quemadmodū neque lumen medium est visus, neque euaporatio mediū est odoratus. Sed est conditio quædam obiecti, requisita vt cōuenienter sensum immutet, & tale quiddam, sine quo obiectum nequit immutare suum organum.

Saliua quare sumcōferat animali.

CAP. XX. *Quomodo gustus est quidam tactus, vt nihilominus secundum veritatem diuersa potentia.*

HVnc autem sensum gustus, dicit Aristoteles admodum certum esse in hominibus, quòd quidam tactus. Tactus autem certissimus & optimus est in hominibus, quem admodū posteriùs declarabitur. Verùm de huius dicti intelligentia dubitare solent, an senserit Aristoteles, secundum rem verè eundem esse sensum tactus, & gustus, neque realem esse ponendam diuersitatem, an secundum similitudinē potiùs id debeat intelligi. Est autem secundum hoc probabilius,

Gustus est quidam tactus.

bilius, vt tantûm secundum assimulationem quandam dicta intelligatur, quomodo statua hominis interdum appellatur quidam homo. Vnde non simpliciter ait, gustum esse tactũ, sed quędam tactum, tali nimirum adiecta diminuente particula, quomodo statua hominis quidam homo dicitur, non simpliciter homo. Cõsistit autẽ similitudo hæc in eò quod supra tetigimus, quòd sicut gustus habet medium cõiunctũ cum organo, sic & tactus. Item quia vtriusque organum ponitur neruus. Secundum veritatem tamen probabilius est ponere duas distinctas potentias, quarũ vna per se percipiat saporum distinctionem, altera qualitates tangibiles, caliditatem, frigiditatem, &c. Cuius est argumentũ, quòd in lingua dicunt, Medici posse lædi gustum absque hoc quòd lędatur tactus. Et cum defectu saliuaris humoris lingua nõ percipit sapores, tangit nihilominus, & qualitates tangibiles nihilo peius percipit. Videntur ergo secundum rem distinctæ esse potentiæ, quarum vna læditur vel impeditur absque altera.

Varij sapores. Sunt autem saporũ multæ species, quemadmodũ & colorum. Est enim sapor dulcis & amarus, qui sunt sapores contrarij. Sunt præterea sapores alij, pinguis, salsus, austerus, acutus, acerbus, acidus, & alij quidam, quos Aristoteles in lib. de sensu & sensato secundum analogiam & comparationem ad colores extremos atque medios accipit.

CAP. XXI. *De tactu & eius organo.*

INter omnes sensus exteriores nouissimus est tactus, vt omniũ materialissimus atque crassissimus. De cuius organo dixerunt aliqui, quòd sit iuxta cor proportionem habens qualitatum tangibilium. Sed experientia docet, sensum tactus per totum corpus esse expansum, ac proinde etiam eius organum. Vbicunque enim & in quacunque parte inuenitur operatio alicuius sensus, illic & potentiam talem adesse cõsequitur: & vbi potentia adest, oportet ibidem esse & organum eius: quemadmodum si visionem experiremur in pede, oporteret & illic potentiam visiuam cõstituere, simul & oculum, aut aliud visui organum præter oculũ assignare. Quia ergo tactionem fieri experimur per omnia corporis membra, idcirco & potentiam tactiuam & organum ipsius consequens est per totum corpus fateri expansum. Est autem eius organum, non caro, vt quidam existimauerunt. Nam tangibile immediatè applicatum carni immutat tactum: quod nõ face-

iceret, si tactus organum esset caro. Est enim maxima seu propositio ab omnibus vera concessa.

Sensibile positum supra sensum nequit efficere sensationem.

Vnde si caro esset organum tactus, non posset tangibile apprehendere absque medio sibi applicatum. Neruus ergo qui carne vestitur, ipse est tactus organum, qui per omnia membra expansus, animali dat in omnibus partibus tangendi potentiam. Caro autem neruo huic pro medio est, neque requirit aliud. Tangibile enim carnem contingens, per eam qualitatis tangibilis speciem transmittit ad neruum tactiuū, ibique fit tactio. Obiectum autem tactus est qualitas tangibilis, hoc est caliditas, frigiditas, humiditas, siccitas, graue & leue, asperum & lene, durum & molle, viscosum & frangibile, grossum & subtile. Omnia enim hæc sensu tactus percipimus, principaliter tamen quatuor primas qualitates, sub quibus aliæ compræhenduntur.

CAP. XXII. *Tactū omni animali donec viuit esse necessarium.*

INueniuntur autem in hoc sensu tactus multa singularia, quæ non ita sunt in alijs iam determinatis sensibus. Primùm enim tactus solus omni animali inest, & semper quamdiu viuit vt insit, necesse est, neque potest esse animal sine tactu, neque potest aliquid habere tactum, quod non sit animal. Vnde solus tactus ad esse animalis requiritur. Cæteri verò sensus ad benè esse, vt declarat Arist. vlt. c. 3. libri de anima. *Arist. 3. li. de anima.* Visus enim, inquit, additus est animali. quo vitam in aëre aut aqua aut aliquo perspicuo sibi vendicet. Auditus, quo ei aliquid indicetur. Odoratus, quo odore à longe percepto ad alimentum se conuertat. Gustus quo iucundum sit ei alimentum, & triste refugiat. Hæc autem omnia ad esse animalis non faciunt, sed tantùm ad bene esse. Et verisimile est, quędam esse imperfecta animalia, in quibus nec gustus quidem reperiatur, vtpote terræ affixa aut in alimento suo perpetuo natantia. Nam cum speciali nullo egeant cibo, sufficiatque eis id in quo perpetuo natant, aut cui affixa sunt, non eis gustu est opus, quo alimentum secundum saporem discernant, sed tactus eis sufficit, quo alimentū percipiant. Gustus enim illis conuenit animalibus quæ cibum habent disquirere atque eligere per saporis dijudicationem, & alium quidem occurrentem vt noxium relinquere atque respuere, alium

verò vt salubrem, & conuenientem admittere atq; deglutire, aut non occurrentem diligenter venari. Quòd si in aliquot locis Aristoteles videatur contrarium dicere, esse videlicet tactum & gustum omni animali necessarios, gustus impropriè accipi debet, secũdum quòd tactus ipse vt alimenti perceptiuus, gustus quidam in eiusmodi imperfectis animalibus appellatur. Ratio autem quare sensus tactus sit omni animali, quàm diu est simpliciter necessarius, hæc est, quia tactus sequitur proportionem & harmoniam qualitatum primarum animali omnino necessariam: quam harmoniam statim vbi dissolui aut destrui contigerit, ipsum quoque animal mox interire necesse est, simul cum sensu tactus proportionem illam consequente. Et quamdiu manet in homine harmonia illa quatuor primarum qualitatum sufficiens ad vitam conseruandam, tam diu neque tactus destruitur. Pariter ergo & vita & tactus in animali ex eadem caussa deficiunt. Aliorum autem sensuum nullus proportionem illam primarum qualitatum necessariam animalis subsistentię cõsequitur. Nam quamuis omnes sensus in quodam contemperamento, & in quadam proportione rectè dicantur consistere, ita vt illa dissoluta harmonia, dissipata sit potentia illa sensitiua, quæ ex ea consequebatur (quemadmodum visus destruitur contemperamento illo quod in oculo est dissipato) potest tamen manere illa præcipua, & prima harmonia primarum qualitatum, quæ ad animalis vitam conseruandam requiritur, dissolutis alijs contemperamentis. Itaque fit, vt absque cæteris omnibus sensibus possit tactus solus in animali persistere.

Tactus omni animali simpliciter necessari⁹.

CAP. XXIII. *Quare tactum naturæ auctor per totum corpus voluit expandere præ omnibus alijs sensibus.*

EX hoc verò simul ostenditur, debere necessariò per totum corpus expandi sensum tactus. Quomodo enim proportio illa & harmonia qualitatum primarum vitæ animalis necessaria, nulli membro debuit abesse, ita neque tactu potuit vllum membrum destitui. Quemadmodum si per totum corpus idem esset illud contemperamentum, quod est in oculo, ad quod consequitur visus, indubiè consequens esset, per singula membra diffusum esse sensum visus. Est autem singularis etiam necessitas, ob quam debuit tactus non in vna aliqua parte tantum (vt cæteri sensus) specialem ha-

Quare natura tactũ per corpus totum expandit.

habitationem accipere, sed per omnia corporis membra diffundi. Videlicet quia excellentiæ qualitatum tangibilium, id est, ipsæ tangibiles qualitates, vbi in excellentia fuerint, per se natæ sunt corrumpere ipsam animalis vitam. Cæterorum autem sensuum obiecta quantumcunque excellentia, non sunt per se corruptiua animalis, quanquam ipsum suum sensum valeant corrumpere, vt (verbi gratia) excellens lumen cadens super oculum, non potest animal interficere quanquàm possit visum indisponere, imperficere, aut penitus auferre. Item sonus quantumuis vehemens non potest animal interimere per sese, quāquam auditum possit obruere, perturbare, aut perimere. Nam quod nonnulli graui sonitu tonitrui inueniuntur subitò deficere, non ex sono est, sed ex vehementi percussione, vel ex fulminis aduenientis virtute, aut consimili modo. Neque odor neque sapor in quantacunque sit excellentia, per sese corrumpit animalis vitam. At verò excellens caliditas aut frigiditas, facillimè animalis vitam aufert propria sua actione. Iam verò, si in vna tantum parte fuisset repositus sensus tactus, non esset à natura sufficienter prouisum animalis vitæ: cùm passim occurrant & in omnia membra corporis offerant sese tangibiles qualitates, quæ per suam excellentiam à partibus illis, vbi tactus non esset, facilimè animali inducerent corruptionem. Quemadmodum (exempli gratia) si lumen excellens imaginemur per sese corruptiuum esse vitæ animalis, non habeat autem homo nisi oculum potentem percipere lumen: hoc posito, si oculus tantum in vna parte corporis habeat locum, contingit animal ipsum facilimè interire, cùm videlicet à tergo vel à pedibus lumen tale excellens (non aduertente oculo) animal corripuerit: eritque iam absumptum animal priùs quàm percipiat oculus corrūpentis qualitatis excellentiam. Rectè ergo ad animalis vitam conseruandam naturę auctor sensum tactus per membra omnia extendit, vt nusquā quidquam posset corruptiuum occurrere, quod non statim deprehenderetur, deprehensumque pro virili caueretur, aut fugeretur. Cæterorum autem sensuum nullum obiectum per se actiuum est, nisi in partem illam in qua sensus talis positus est, vt color & lumen quatenus visibile, non agit, nisi in oculum, & sonus non nisi in aurem, & ita in cæteris: propter quod sufficit pro totius corporis commodi-

tate, vnicum esse membrum, in quo tales sensus habeant suã sedem, & ad quod obiecta omnia dijudicanda perferantur. Qualitates autẽ tangibiles, in omnẽ partem corporis ęquè sunt actiuæ, neque determinatum aliquod membrũ spectãt. Ideoque prouisum oportuit animali ex omni parte, & vndique vigilem adhiberi custodiam, ne alicunde subitò ab excellenti qualitate arreptum, ante tempus occideret.

CAP. XXIIII. *Tactum non penitus esse denudatum à primis qualitatibus, sed tantùm ab earum excellentijs.*

ILlud quoque in tactu peculiare est, nec vlli aliorum sensuum conueniens, quòd ipsius solius organum à qualitatibus illis quas habet sensus, pro obiectis nõ est denudatum. Cæterorum enim sensuum organa (ut suprà ostendimus) nihil eorũ quæ ipsi percipiunt, actu habent: vt oculus ab omni est colore & lumine proprio liber: aër naturalis organũ auditus ab omni proprio sono: organum olfactus ab omni proprio odore, organum quoque gustus ab omni proprio sapore. Huius autem tactus organum non videtur esse à primis qualitatibus denudatum, quoniam (vt iam dictũ est) primarũ qualitatum contemperamentum & harmoniã consequitur. Oportet ergo qualitates aliquo modo in ipso organo tactus inueniri, videlicet secundum temperamentum, & mediocritatem quandam. Ab excellentijs tamen qualitatum tangibilium, ipsum denudatũ esse oportet. Ad hoc enim tactus datus est animali, vt per eum percipiat excellentias qualitatum tangibilium: quas nõ posset percipere, si ab eis non haberet suum organũ denudatũ. Atq; in hoc non omnino ab alijs sensibus dissonat. Est enim eius organum sic denudatum à suo obiecto, quomodo ipsum perceptibile est à sensu. Nã tactus qualitatum primarum secundum suas excellentias est perceptiuus. Eas autem secundum hunc modum (id est secundum excellentias) organum ipsius non habet, sed tantùm secundum mediocritatem & contemperationem.

CAP. XXV. *Qui fiat vt molles carne, tactus sint melioris atque etiam melioris ingenij, econtrario autem in duris.*

EX hoc autem quòd tactus dicitur consurgere ex proportione primarum qualitatum, consequitur quantò in homine fuerit tactus melior, tantò meliorem debere esse illius hominis complexionem. Ac rursum quia iuxta corporis bonam complexionem, est qualitas ingenij, fit vt ex bonita

te &

e & præcellentia tactus, rectè etiam argui possit bonitas vel præcellentia ingenij. Propter quod Aristoteles libro secundo de anima, in capitulo de odore, ex præcellentia tactus arguit hominem esse animalium prudentissimum. Quoniam enim homo (vt ipse ait, & veritas confirmat) certissimum habet tactum, atque in hoc vno superat atque euincit cætera animalia, cùm in alijs sensibus ab animalibus quibusdam superetur: hinc fit, vt homo animalium prudentissimũ cognoscatur. Siquidem ex tactu, mentis aptitudo vel ineptitudo, id est, ingenij bonitas aut prauitas depræhenditur. Durosenim carne, mente hebetes & ineptos, molles verò, benè aptos esse dicimus. Quæ quidem Aristotelis dicta ita possint intelligi: Ingenij enim aptitudo consequitur bonitatem complexionis & bonum contemperamentum humani corporis, eò quòd corpus humanũ sit animæ in suis operationibus instrumentum. Vnumquodque autem operans (cæteris paribus) meliùs agit secundum dispositionem instrumenti quo vtitur: quemadmodum scriptor calamo apto meliùs pingit, quàm inepto & prauo. Vnde cùm anima quantùm ex sese in omnibus æquè sit potens operari & apprehendere, oportet ex diuersitate corporis, vt instrumenti, prouenire diuersitatem ingenij. Itaque bonam corporis dispositionem & proportionem sequitur bonitas ingenij. Eandem quoque bonitatem complexionis in homine consequitur bonitas tact⁹. Melioris autẽ tactus experimur esse illos qui carne molles sunt, quàm eos qui sunt duri carne. Vnde illos qui sunt molles carne experimur facilimè affligi in cõtactu vel leuis excellentiæ alicuius tangibilis qualitatis, quam alius carne durior vix per ciperet, si non in maiori excellentia ipsius organo admoueretur. Manifestum ergo est, ex eadem radice proficisci hæc tria, nempe bonitatem tactus, bonitatem ingenij, & carnis mollitiem, ex aduerso autem prauitatem tactus, ineptitudinem ingenij, & carnis duritiem. Propter quod, rectè ex eo quod oculis, & sensui patentissimum est, videlicet ex carnis mollitie, argumentari possumus, quod occultum est, nempe ingenij bonitatem: non quidem vt ex caussa effectum, sed quemadmodum duorum effectuum ex eadem caussa prodeuntium is qui manifestior est, arguit eum qui est occultior. Sic de carnis duritie ad prauitatem cõplexionis & ingenij. Hoc tamen aduertendũ est, quòd interdũ

Molles carnes aptimẽte.

Duplex mollities.

contingit inueniri in quibusdam carnis aliquam mollitiem ex nimia humiditate & nimia abundantia flegmatis, quales videmus homines qui in locis frigidioribus atq; humidioribus generantur, multum carneos succoq; plenos, propter quod molles carne iudicantur. Verùm hæc mollities bonitatem non arguit ingenij, quoniam ex mala complexione & non bona contemperatione, procedit, neq; propriè & verè eiusmodi carne molles dicendi sunt, sed potius succosi, aut alia quauis appellatione nominandi. Neque de hac mollitie volebat sua dicta intelligi Aristoteles. Cæterum ex carnis mollitie & complexionis bona dispositione, aut ingenij bonitate, argumentari non rectè possumus aliorum sensuum bonam dispositionem: neq; econtrariò ex aliorum sensuum bona dispositione argumentabimur ingenij bonitatem, aut carnis mollitiem. Cõtingit enim ingeniosos esse carne molles & bonæ cõplexionis, in quibus non sit visus bonus, aut integer auditus, siue odoratus. Vicissimq; contingit optimũ habentes visum, siue auditum, siue olfactum parum esse ingeniosos: nimirum quia stat in homine bonam esse complexionem secundum qualitatum proportionem animalis vitæ necessariam, vbi tamen illa quę in organis prædictorum sensuum exigitur, non fuerit admodum bona.

CAP. XXVI. *Quod Christo domino pro sua complexionis nobilitate, paßiones omnes fuerint maximè afflictiuæ.*

Paßio Christi summè afflictiua.

EX prædictis manifestè consequitur, admodum rectè ac piè sanctos patres id tradidisse de amarissima Christi filij Dei passione, quòd ipsius personæ fuerit summe afflictiua, multò amplius quàm si hominũ cæterorũ vlli earundem pœnalitatũ fuissent inflictę passiones. Decens enim & rationabile erat, vt homo ille qui simul erat verus Deus & homo verus, corpus haberet iuxta dignitatem dispositum in complexione optima, & nobilissima harmonia primarũ qualitatũ, videlicet vt corpus illud quod sibi mirabili & ineffabili vnione voluit vnire Diuinitas verbi, & in vnitatẽ assumere suppositi, complexionem haberet maximè nobilem: quo sic animæ nobilissimæ omnibusq; gratijs, & donis summe plenę, corpus respõderet iuxta suum modum absolutissimũ atq; perfectissimum. Quod amplius etiam fiet credibile, si ipsum corporis huius attendamus nouũ opificem. Non enim cæterorum more corporum virilis seminis efficacia corpus istud

contemperauit, neque composuit, sed virtus ille ex alto descendens, de qua Gabriel paranymphus Virginem matrem Mariam alloquens Mariam, ait. Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Et ad Ioseph in somnis angelus, Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est. Hic ergo potentissimus, sapientissimus, optimusque est artifex, qui corpus illud de quo loquimur, absque temporis mora in momento perfecit, quiq; anima corpori ac pariter vtrumq; verbo in vnitatem suppositi mirabiliter copulauit. Quis autem absque artificis huius iniuria possit asserere, opus illud, in quo ita singulari ac præcellenti modo sese præsentem exhibuit, imperfectum fuisse & mala proportione distemperatum? Quomodo non magis perfectissimum corpus iuxta suam rationem fuisse illud credimus, quod tali animæ omnium præcellentissimæ iungi debebat, & non animæ tātum creatæ in tempore, sed verbo genito ante secula? Habebat ergo Christus dominus corporis dispositionem vtique optimam & præcellentissimam, qualem nec vnquam habuit quisquam, nec pòst est habiturus. Quod si ita pium est credere, statim fit consequens (vt iam ostensum est) eum carne fuisse tam molli, tam tenera, tactu tam bono, tam viuaci, plus q̃ vllus fuerit hominum cæterorum. Afflictiones ergo omnes quas in corpore sustinebat ab initio suæ natiuitatis, ad exitū vsq; suæ felicis consummationis (præter quod plurimæ extiterunt) fuerunt illi singulari modo summè afflictiuæ. Quapropter nimium vanè iudicant, qui passionibus his filij Dei vel omnino nihil, vel parum admodum commouentur, ea caussa quòd putént ex diuinitatis vnitæ commercio pœnalitatem & afflictionem omnem illi fuisse leuiorem. Facilè (inquiunt stolidi quidam) erat illi hęc siue illa perpeti. Deus enim erat, nō (vt nos) homo purus. Imò verò hac ex parte, sua perdignissimæ Diuinitatis societas secundum accidens modo quodam fecit cuncta grauiora, & magis afflictiua reddidit quæcunq; in corpore pertulit: dum propter dignitatem verbi ęterni corpus illi vniendū in proportione nobilissima componi debuit, ad quam infallibili consequio in carne tenerrima & viuacissimo sensu maxima consequitur passibilitas. Ad cuius veritatis cōfirmationem plurimum facit, si cōsideremus filium Dei non ad hoc nostram sibi assumpsisse naturam, vt seculi huius frueretur delitijs, ac dura euaderet.

Luca. 1.

Matth. 1.

Verum ad hoc potiùs de loco pleni gaudij in hanc descendisse lacrymarum vallem, ut iuxta verbum Prophetæ, de torrente in via biberet, nimirum vt pro generis humani persol-
Psal.109. uendo debito, amarissimas amaritudines ad probrosissimam vsque mortem gustaret: atque adeò ab ipsa hora sui partus semper quæ duriora fuerunt elegit, paupertatem, egestatem, nuditatem, esuriem, fatigationem, & quæcunque sunt huius-
Luc.24. modi. Nónne (ait idem ipse post mortem loquẽs discipulis) oportuit Christum pati, & ita intrare in gloriam suam? Et alibi, Filius hominis (inquit) ministrari nõ venit, sed ministra-
Matt.20. re, & dare animam suam in redemptionem pro multis. Neq; ignorabat Propheta Esaias, quid loqueretur, cùm in spiritu
Esa.53. venturum illum præuidens, virum dolorũ appellaret, & sciẽtem infirmitates. Est ergo prædicta pia patrum assertio rationabilis omnino, & pietati consona, ac præter hoc ratione etiam & auctoritate haud mininum corroborata. Neq; nos huius rei tractatum nacti locum tam commodum silentio præterire potuimus, quin suauissimi ac planissime mellei nostri Iesu amaritudines plusquam felleas reduceremus tibi ô lector Philochriste in memoriam. Tu verò quæ paucis indicata sunt, quæso latiùs apud te rumina, ac mentis pariter & affectus in ima reconde.

CAP. XXVII. *De conuenientia quinque sensuũ ad inuicẽ.*

HAbent autem sensus isti quinque iam secundum particularem determinationem expediti, quædã in quibus cõueniant: habent & quædam in quibus differant.

Sensus recipit speciem absq; materia.

Primùm quidem omnibus hoc est commune, formas siue species rerum absq; materia suscipere.

Id est, sensibilium species & similitudines, absque reali immutatione, aut vllius partis sensibilis, reali intra sese susceptione. Comparatur enim sensus hac in parte ceræ, quæ cùm à sigillo impressam sibi recipiat similitudinem, nullam tamẽ ferri, vel auri, vel alterius vllius materiæ vnde facta est, partem in se accipit, sed absque materia tantùm impressam formam siue effigiem. Patet autem hoc experientia in singulis sensibus. Cùm enim per visum oculus videt parietem, neque ipse paries, neque parietis vlla pars in oculum recipitur, imò neque ipse color, neq; coloris vlla pars, sed tantùm species vel similitudo ipsius quæ per medium intra oculũ diffunditur, quæ species eius similitudo est, oculo ipsum illud

repræ-

repræsentans à quo est impressa, nempe parietis colorem. Sic & in aurem (cùm campanam audit sonantem) neque cāpanæ sonantis, neque aëris sonum habentes, neque etiam ipsius soni pars aliqua ingreditur, sed tantum species soni quę sonum ipsum repræsentat auditui, & cāpanam facit audiri, à qua diffunditur sonus. Itidem & in alijs sensibus dicendum. Ex hoc autem ratio patet, quare plantæ, tametsi animā quādam habeant, nempe vegetatiuam, non tamen sentiunt, quoniam videlicet nullam rem sensibilem valent absque materia suscipere. Potest enim planta in se recipere, & continuo recipit dum nutritur & augetur, qualitates tangibiles, calidum, humidum, frigidum, & siccum. Ex his enim quomodo omnis generatio, ita & omnis nutritio est. Sed ista non recipit absque materia, sed simul cum ea suscipit: ac proinde planta vt nimis terrea & nimium crassa, non potēs absque materia rerum species suscipere, sensitiua iudicatur carere potentia.

CAP. XXVIII. *Sensum corrumpi ab excellenti sensibili.*

Est etiam omni sensui commune, quòd ab excellentia sui sensibilis corrumpitur.

Vt excellens lumen corrumpit visum, & sonus excellens auditum, excellens qualitas tangibilis dissolui tactum. Est enim sensus velut harmonia quædam atque in mediocritate disposita compositio. Vnde quemadmodum harmoniam concētus dissoluit, qui fides vehementius pulsauerit, & concentus melodiā perturbat: ita excellens sensibile sensus proportionē natum est destruere atque dissipare. Quemadmodum autem concentus saluatur melodia, donec mediocriter pulsantur fides: ita saluus consistit sensus, donec temperatum & mediocre contemperatur sensibile. Dicimus autem in proposito sensibile excellens, quod excedit, exuperat que sensus proportionem: vt homini nimia lux aut lumen magis excessiuum quam ferat hominis oculus, cuiusmodi est humano oculo lumen illud, quod directe in Solis rotam inspicienti offunditur. Et contingere potest, vt quod huic sit excellens sensibile, alteri non sit excellens: quemadmodū lumen splendentis Solis, hominum & animantum cæterorum plurimorum oculis non est excellens: noctuæ autem oculus est excellens: quapropter ipsum vt sui visus corruptiuum fugit, tenebrarum querens latibula, donec Sol agit super

Maxima.

per terram, Luna autem procedente vel ſtellis, audet & ipſa procedere, agnoſcens ſibi temperatum lumen. Quemadmodum autem ſenſibile excellens ſenſum corrumpit, ita ſenſibile ex altera parte nimium deficiens, & nimis paruæ quantitatis, vel intentionis, non eſt natum ſenſum conuenienter immutare. Senſibile enim minimæ quantitatis, non bene poteſt à ſuo ſenſu diſcerni.

Inſuper commune eſt omnibus ſenſibus habere ſuum determinatum obiectum, à quo patiantur: ſuum determinatum organum, in quo operentur: ac medium, per quod ipſorum organa ab obiectis immutentur.

Ita vt nunquam ſenſus niſi determinatum ſuum obiectum percipiat, neq, niſi in ſuo organo operetur ſuam ſenſationẽ, neq; niſi per medium. Quemadmodum videlicet viſus non niſi colorem aut lumen apprehendit, nunquam niſi in oculo viſionem efficit, & ſemper per medium interueniens aëris vel aquę. Quod autem vniuſcuiuſque ſit organum, quod obiectum, & quod medium, ſuprà iam determinauimus.

Item nullus ſenſus poteſt proprij obiecti alterius ſpeciem in ſe ſuſcipere, neque alienum obiectum percipere.

Vt viſus non poteſt ſonum videre, neque caliditatem, neque odorem, neque ſaporem: neque olfactus colorẽ poteſt odorare, & ita in cæteris.

CAP. XXIX. *De alijs quibuſdam ſenſuum conuenientijs.*

PRaterea & hoc ſenſibus commune eſt, quòd congruam requirunt diſtantiam ſenſibilis ad ſenſum, vt neque nimium diſtet ſenſibile à ſenſu, neque ex altera parte nimium ſit propinquum.

Nam ſenſibile poſitum ſuprà ſenſum (iuxta Ariſtotelis dictum) non efficit ſenſationem: quemadmodum videmus de colore proxime oculis admoto, quem abſque medio nequaquam videre ſufficimus. Et ſi qualitas aliqua tangibilis immediate ſuper neruum tactus poneretur, non perciperetur à tactu. Atque hinc eſt, quòd viſus (qui in humore cryſtallino ſitus eſt) neq; oculi ad palpebrã, neq; carneã tuniculã, quæ eſt circa oculos, percipit: neque tactus carnem ſentit, qua veſtitur ipſius neruus. Si verò plus iuſto elongetur ſenſibile, vt iuxta proportionẽ ſenſus ad ipſum nõ poſſit in orga-

Oculus quare non videat palpebram.

num

um suam speciem imprimere, vel non sufficienter, tunc vel non fit, vel malè, & imperfectè fit sensatio. Oportet ergo esse mediocrem distantiam, iuxta proportionem sensus & sensibilis. Nam in hac re determinata mensura non potest cōstitui. Quod enim meo visui nimium est distans sensibile alterius visui est proportionatum. Ita fit, vt quod ego vel nō video, vel admodum imperfectè, id alius perfectissimè cernat: cùm tamen secundum rem in ęquali consistamus ab obiecto distantia. Ita eundem sonum, qui melioris est auditus, facilè percipit, quem alius in eadem positus ab obiecto distantia nequit percipere. Et manifestum est, quosdam tales esse visus, vt de ijs quæ admodum longè distant, rectiùs iudicent, quàm de ijs quæ minùs distant. Contrà verò, sunt qui parum distantia exactissimè percipiunt, magis autem distantia minimè.

Est etiam omnis sensus sui obiecti & priuationis opposita perceptiuus.

Vt visus lucem percipit & tenebras. Quomodo enim visus de luce iudicat, ita & de tenebris. Sunt enim tenebræ luminis priuatio. Verum non sic priuatio visum mouet, vt habitus. Non enim tenebræ videntur per aliquā speciei diffusionem (quam enim speciem de se funderet pura priuatio?) sed tantùm per absentiam lucis. Tenebræ enim sunt priuatio lucis in corpore perspicuo, apto nato suscipere lumen, Sic iudicatur aliquid absonum, vel insonum, id est, sine sono: itē inodorum & insaporum, hoc est, absq; odore & sapore, per eosdem sensus per quos odorabile & sonorum. Aduertendum quoq; est, quòd in singulis sensibus terminus significans priuationem dicitur trib' modis. Quemadmodum (exempli gratia) inuisibile dicitur tripliciter. Primò, quòd omninò videri non potest, vt Deus, Angelus, sonus, caliditas, & huiusmodi. Secundò, quòd difficulter videri potest, vt lumen admodum debile, quemadmodū est lumen in vmbra per reflexionem, & color admodum paruus & obscurus. Tertiò, quòd visui nocet & aduersatur, vt excellēs lumē & improportionatū, quòd nō absq; dāno cernitur. Sic inaudibile dicitur, quòd vel nō potest audiri, vt color: vel difficulter, vt son' nimiū tenuis: vel quòd prauū habet sonū: Ita inodorabile, & ingustabile, quòd omnino odorari vel gustari nequit, aut quod difficulter potest, aut quòd prauum habet odorem, siue saporem.

Tenebræ quomodo videntur.

Inuisibile dicitur tribus modis, vt reliqui termini priuatiui.

Sic

Sic & de intangibili dicendum. Cæterùm, ipsæ sensuũ differentiæ ex præmissis & singulorúm particularibus determinationibus sunt manifestatæ. Et hæc quidẽ de sensibus exterioribus & eorũ sensibilibus ita declarata sufficiant. Nunc verò ordinato progressu, exterioribus percursis, ad interiores transeamus: vt quomodo mirabilem in externis vtcũq; ostendimus naturæ auctorem, sic & in internis nõ minus magnum, neque minus admirabilem (quantum dabitur) cõmõstremus: vt sic tã in ijs quæ intrà sunt, quàm in ijs quæ extrà apparẽt, glorificetur sapiẽtia cõditoris nostri, qui & intima & extima nostra, eadem sapiẽtia cũcta formauit, qui in trinitate, & vnitate viuit semper benedictus in secula. Amẽ.

FINIT LIBER NONVS.

PRO CONSIDERATIONE PARVVli in membris oculi, ad gloriam magni artificis qui eum admirabilem condidit, Psalmus

Venite qui quæritis miranda, & videte quod commonstro vobis digito isto: pomulum istud paruulum attendite, quod me demonstrante, conspicitis oculis vestris

Consistite ex aduerso mihi, & lumen oculorum vestrorum (vtique si libet amborum) defigite in pomulum istud: ecce claudo oculum alterum, vt vnum hunc considerare valeatis attentius.

Est'ne ex vobis aliquis, qui pomuli huius sufficiat miranda comprehendere: qui explicare ad plenum posit nobis rationem compositionis eius.

Si tu iactabundus asseris posse te omnem eius explicare rationem: age, virum te præbe, & compone nobis aliud simile.

Calidum, frigidum, humidum, siccum, ecce appono tibi in abundantia: fac, si potes, pomulo huic quod tibi demonstrat in meo vertice meus digitus, fac (inquam) si potes, pomum huic simile.

Quid enim? si rationem omnem pernosti cõpositionis eius, & omne comprehendis artificium: præbita tibi copiosa materia, quid obstabit quo minus condas nobis opus simile?

Ecce enim calidum, frigidum, humidum, & siccum apposita sunt tibi, ex his autem est omnis membrorum compositio.

Quòd si labori operis non te putas sufficere, elige tibi artifices industrios & operarios fortes: experire in omni adiutorio, nũ opus simile poteris efficere?

Ergo si fateris supra omnem artis virtutem eminere opus, da glo-
am auctori omnium: & fatere minimum esse quod nosti agnosce mi
um esse quicquid tibi videris de opere eius cognoscere.

O pomum paruulum. O membrum pusillum, oculus qui consistis du
icatus in excauatæ domo tua, in specu mirabili in medio faciei, loco
nestißimo: quàm nobilem habes in te virtutem, & quàm admira
lem seruas potentiam!

Immenso inter vallo super me eleuatur Luna in orbe suo: superat
im vniuersam aëris regionem, & ignis globum transcendit per ma
mum.

Sol verò longè scandit altius: ac super hunc incredibili spatio ele-
tæ stellæ quæ sunt in firmamento, consistunt immobiles.

Attamen super hæc omnia tu conscendis altius, & superas omnia at
que tamen (quod est omnium mirabilißimũ) locum deseris, in quo
posuit altißimus conditor tuus.

In specu vultus excauata, quasi in rupe tua munita manes, & non
recedens: transcendis tamen elementa omnia, Lunam, Solem, atque
icta sydera.

Vere magnus, qui te fecit ita mirabilem, qui talem in te posuit vir
tem: si non est ille magnus artifex mirabor vbi inueniemus quem
stè appellabimus artificem.

Qui talem in te nouit compositionem efficere humidi sicci, calidi,
frigidi, vt tali præemineres virtute si non est in illo sapientia, cla-
ego quòd nusquam inueniatur sapientia.

O magne Deus, quàm es magnus in omnibus operibus tuis: & in
sce minimis quàm gloriose te ipsum monstras maximum!

O quam debes esse in teipso lucidißimus, qui hanc opacam creatu-
lam tuam tali donasti natiuo lumine: vt tanto distãtia interuallo,
vt nullo negotio poßit percipere.

Potentiam, sapientiam, & omnem perfectionem lux beatißima,
o ascribo tibi absque mensura: agnoscat hoc ipsum omnis homo, in
o posuisti dona tua.

Non pergo ego longius, digitum impono ori meo: stupore me obtũ-
in præcellentia magnitudinis tuæ.

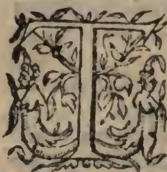
Hoc tantum abscedens loquor ad gloriam tibi, multos ego vidi ce-
res hominibus artifices: hactenus autem non contingit videre tui
ilem.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc & semper, & in secula seculo-
m. Amen. FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM X. CONSIDERATIONIS PHYSICAE, DE POTENTIIS SENSITIVIS INTERIORIBVS.

PRAEFATIO.

Tametsi magnum videatur stupendumque miraculum in organis exteriorum sensuũ de quibus iam in præcedenti libro tractatum est, multò tamen iudicaret homo magis admirandas vires illas, quæ sub osseo capitis tegmine interiùs delitescũt, in abscondita substantia cerebri, si eas posset oculis contemplari, si ipsam cerebri substantiam, eiusque nobilissimam complexionem, & admirabilem virtutis dignitatem, cellularumque pulcerrimam distinctionem, & officiorum in diuersis partibus varietatem, oculari posset cognitione depræhendere: quæ tamẽ vix vlli digna admiratione suscipiunt, propterea quòd abscondita sint ab oculis hominũ & paucissimis vel tenuiter cognita. Post exactam ergo præcedenti libro exteriorum determinationem, volumus suo hũc ordine ad omnipotentis omnium exteriorum pariter atque Interiorum conditoris gloriam, de his quoque interioribus sentiendi viribus nonnulla dicere, quantum tenuitas nostri ingenij vel ab alijs tradita capere, vel diligenti consideratione examinata potuerit peruestigare. Postremo loco quædam de somno & vigilia pro loci opportunitate annexuri, cùm somnum à natura in sentientibus omnibus ad virium sensitiuarum reparationem à Deo cernamus institutum. Nihil autem est operum Domini, quod non omni sit consideratione dignissimum.

CAP. I. *De sensu communi & eius loco atque officijs.*

SVnt autem sensus interiores sensus communis, imaginatiua, phantasia, æstimatiua, memoria, & reminiscentia.

Inter quas potentias primo loco constituitur potentia quædam locum habens in anteriori parte cerebri, ad quam ex omnibus sensibus exterioribus species transmittuntur, omnium illorum quęcunque per sensus externos fuerint apprehensa. Quam ob caussam, notissimo nomine sensus communis

munis tam apud Philosophos quàm apud Medicos appellatur, nimirum quòd omnibus exterioribus sensibus æque sit communis, quòd æqualiter species omnium exteriorum sensuum suscipiat. Propter quod ab Aristotele comparatur centro circuli, ad quod tendũt omnes lineæ à superficie circuli protractæ. Sic enim omnes sensus exteriores à sensu communi interiori tanquam à centro egrediuntur, & sensatorũ suorum simulacra singuli ad eundem reducunt, per neruos qui à singulis eorum ad ipsum proficiscuntur. Ab oculo enim neruus dirigitur ad anteriorem partem cerebri, itemq; ab aure, à lingua, ab organo olfactus, & à neruo tactiuo, qui omnes in parte cerebri anteriori (vbi sic sensus situs est) quasi ad centrum vnum conueniunt. Estque sensus communis iste velut fons, à quo occulto miraculo sensus exteriores profluunt atque procedunt, recipientes videlicet ab eo spiritus sensitiuos, per quos suas exerceant in suis organis operationes. Ac rursum, quasi finis est eorundem sensuum externorum: vtpote ad quem velut ad commune consistorium sua quisque sensata ineffabiliter statim deferunt atque transmittunt. Ad hunc sensum spectat, primum quidem sensibilia priùs diuisim exterioribus sensibus percepta, pariter velut vnitè appræhendere, sicque diuersorum sensuum obiecta adinuicem comparare, vel componendo, vel diuidendo: vtpote iudicando hoc esse colorem, istud sonum, illud odorem: vel hoc esse coloratum, vel album, vel nigrum, illud odoriferum, istud calidum, &c. Item de eadem re potest hic sensus iudicare quòd sit alba, dulcis, calida, humida, odorifera & sapida. Cùm enim in lacte visus inuenerit albedinem, gustus dulcedinem, tactus caliditatem, odoratus bonum odorem, sensus communis acceptis singulorum sensuum particularibus iudicijs, ijsque in vno simul compertis & adinuicem collatis, iudicat lac istud esse album, calidum, dulce, & odoriferum. Deinde per eundem hunc sensum iudicat homo se videre, audire, gustare, tangere, odorare, & sic de omnibus actibus omnium sensuum exteriorum. Hæc enim sunt duo sensus huius communis officia, videlicet sensibilia exteriora sensibus exterioribus diuisim percepta vna apprehensione cognoscere, & de actibus sensuum ipsorum iudicare.

Sensus communis.

Sensus communis officia.

CAP. II. *Necessitas ponendi sensuum communem di-*

Stin-

stinctum à sensibus exterioribus.

NEutrum autem prædictorum officiorũ per vllum sensuum exteriorũ potest fieri. Impossibile nãque est, vt sensus aliquis exterior sensibilia diuersorum sensuũ diiudicet cõparãdo adinuicem. Non enim potest sensus aliquis diiudicare, distinguere, & comparare aliqua adinuicem, nisi vtrunque cognoscat: quemadmodũ non possum inter res duas discernere, nisi vtranque cognoscã. Cùm ergo sit impossibile, sensum aliquem exteriorẽ diuersorũ sensuum obiecta apprehendere (nam quisque suum tantũ obiectũ apprehendit) consequitur, fieri nequaquã posse vt sensuum exteriorum aliquis inter obiecta diuersorũ sensuum discernat. Et tamen id animali erat necessarium, posse inter sensibilia diuersa discernere. Oportebat ergo talem aliquem communem sensum poni, qui sensibus exterioribus excellentior, de eorum sensatis ferret iudicium. Alioqui quid opus fuisset diuersis sensibus ad distinctè percipiendum sensibilia, si nõ esset qui potuisset inter ea discernere? Quòd si quis dicat, pluribus sensibus posse hanc fieri sensibiliũ distinctionem, vno sensu vnum obiectum, altero alterum cognoscente: an non id videbitur ad distinctionem posse sufficere? Minimè. Quemadmodum enim impossibile est duos homines ferre de rebus diuersis iudiciũ, nisi vtrique tota sit caussa cognita, nisi adinuicem communicãtes in cõmune conferãt vterque suam cognitionẽ, neque sufficit, quòd hic illius, iste alterius caussam probissime norit ad recte discernendum atque diiudicandum: ita nequaquam sufficere potest sensuum diuersitas, ad sensibilium diiudicationem, nisi vnus sit superior iudex, ad cuius cõsistorium & cognitionem pariter omnes sua sensata adducant. Iterum officium illud iudicandi de operatione sensus: vt cùm homo apprehendit se videre, audire, &c. nequaquam sensui exteriori potest competere. Non enim potest visus cognoscere se videre, neque auditus cognoscit se audire, Cùm enim obiectum visus sit color vel lux, cõsequitur nihil posse videri aut visu percipi, nisi quod color est vel coloratum, aut lux vel lucidum. At verò visio (quæ est operatio visus) neque color est, neque colorata, neque lux est, neque lucida. Quo pacto ergo sensu visus percipietur? quomodo fiet vt possit videri? Ita & de alijs sensuũ operationibus in analogia ad suos sensus, proportionabiliter

Sensus communis necessitas.

ter est dicendum.

Vnde communis est regula, quòd nullus exteriorum sensuum super suum actum reflectitur.

Regula cōmunis de sensibus.

Reflecteretur autem super suum proprium actum, si visus possit percipere se videre, vel auditus se audire, &c. Sensus ergò communis ponendus est, qui de operationibus singulorum exteriorum sensuū possit iudicare. Percipimus enim per sensum communem nos videre, dum ab oculo simulacrū rei visæ ad ipsum transit. Ponitur autem hæc virtus in anteriore parte cerebri, cellulam habens satis amplam, in loco vbi concurrunt nerui sensitiui quinque exteriorum sensuū, qui locus admodum medullosus & humidus est. Nam humido perficitur, eò quòd humidum facilè sit perceptiuum. Hoc est autem potentiæ huius officium, omnium sensibiliū formas mox, vt exterioribus sensibus fuerit sensata, suscipere. Quamobrem iuxta huius partis bonam dispositionem, iudicamus homines esse facilis capacitatis & bonæ appræhensionis, boniquе iudicij. Vnde Physionomi tradunt, & mōstrat experientia, facilis appræhensionis esse, qui frontē habent cornutam: quod non dubium est ratione bonæ dispositionis cerebri in hac anteriori parte prouenire. Contrà verò qui fronte sunt obtusa & nimium rotunda, malæ iudicantur appræhensionis, quòd cerebrum in hac cellula non habeant sufficienter dispositum. Denique & in vulgato prouerbio receptum est, vt homines rudes & iudicio carentes, dicamus carere sensu communi.

Frons cornuta quale signum.

CAP. III. *De virtute imaginatiua, eiusq; officio, & loco.*

POst hunc sensum communem proxima est alia quædam potentia, ordinata ad conseruandas species in sensu communi à sensibus exterioribus receptas. Sensus enim communis in præsentia obiecti exteriùs sensati, speciem illius recipit, simul vt exteriori sensu percipitur. Sed non est eius officij, species istas abscedente obiecto, & exteriori sensu à sua operatione desistente, in sese conseruare: sed ad alteram spectat potentiam sibi proximam, quam imaginatiuam appellamus. Est enim hæc imaginatiua velut cellarium, specierum à sensu communi præsente obiecto susceptarum continentium atque conseruatiuum: propter quod, vulgò thesaurum formarum eum appellant. Quemadmodum autem sensus communis (cuius est recipere) perficitur humido, ita hęc

Imaginatiua.

Imaginatiua, cellariū sensus communis.

potentia perficitur siccitate quadam & duritie ad benè conseruandum. Nam sicut humidum benè recipit, ita siccum benè conseruat. Et vbi cum humiditate moderata fuerit siccitas, non omnino malè recipiet, neque male seruabit. Cōsistit autem hæc virtus simul quidem cum sensu communi, in anteriori parte cerebri, ac velut in prora capitis: estque locus ille cerebri in quo consistit imaginatiua, minus medullosus, minusque humidus, & aliquatenus magis siccus, quam sit pars illa, cuius sedes est sensus communis. Non enim talis intelligi debet hæc siccitas, quasi in parte ista cerebri, omnino debeat dominari. Est enim id contra rationem cerebri, quod de se frigidum & humidum est: sed hoc tantùm volumus, partem illam esse minus humidam & medullosam, atque ita aliquo modo magis siccam & magis duram, quàm sit altera pars anterior. Ex prædictis ergo patet differentia inter sensum communem & inter hanc imaginatiuam potentiam. Sensus enim communis pręsente exterius obiecto, suscipit suam speciem ab exterioribus sensibus ad se trāsmissam: sed non conseruat in obiecti absentia. Vnde in hoc cum exterioribus sensibus aliqua ex parte communicat, quod egeat præsentia obiecti. Imaginatiua autem, species & simulacra rerum sensatarum retinet & conseruat. Vnde cùm in absentia rem ipsam statim apprehendimus, non sensus communis, sed huius imaginatiuæ est operatio. Quæstio tamen moueri solet, an sensus communis ad nullam moram possit species susceptas in absentia obiecti in se retinere: quibusdam dicentibus, quòd omnino nō possit nec ad tempus modicum, quemadmodum neque sensus exterior. Alijs contrarium sentientibus, quòd ad tempus aliquantum possit speciem susceptam retinere, & circa ipsam operari, per eam de re sensata etiam absente iudicando: maximè donec alia non adueniat, quæ ipsam expellat, sibique cedere cogat.

Quæstio.

CAP. IIII. *De potentia æstimatiua.*

Aestimatiua.

Post imaginatiuam istam (de qua iam dictum est) ponitur virtus alia, cuius est officium ex speciebus in imaginatiua seruatis elicere intentiones non sensatas, id est, nullo sensu alio perceptas, videlicet neq; exterioribus sensibus, neq; sensu communi. Quemadmodum (exempli gratia) ouis per sensum exteriorem visus apprehensa forma lupi, eaque ad sensum communem transmissa, & ad imaginatiuam deducta,

non

non ibi sistit, sed ex specie formæ lupi intra imaginatiuam susceptæ elicit intentionem & existimationem inimicitiæ, propter quod etiam mouetur ad fugiendum à conspectu eius. Hæc autem intentio siue existimatio inimicitiæ à sensu alio percepta non fuit. Nam visus non videt amicitiam, aut inimicitiam, neque etiam sensus communis, cùm sensus communis non nisi ea, quæ per sensus exteriores sunt sensata comprehendat. Imaginatiua verò noui nihil fabricat, neque nouas elicit intentiones, sed ea tantùm quæ sibi à communi sensu transmittuntur, seruanda custodit. Oportet ergo, præter hactenus enumeratas potentias, aliam esse posteriorem prædicta imaginatiua, quæ ex speciebus in ea seruatis non sensatas intentiones (iuxta specierum naturam & conditionem) possit elicere. Per eandem hanc potentiam ouis audiens vocem nati sui miserabiliter balantis, ex specie vocis intra imaginatiuam suscepta, elicit intẽtionem & existimationem defectus pabuli: atque ita mouetur ad præbendum vbera: qui quidem pabuli defectus, nullo sensu fuit ab oue perceptus. Sic pulli gallinæ audientes matris vocem, eliciunt intentionem congregationis sub alas ad quas proinde confugiunt. Ita canis videns præbentem sibi alimenta aut blande colludentem, elicit intentionem amicitiæ, & cauda applaudit. Vides tamen subsannantem aut sentiens percutientem, elicit intentionem inimicitiæ, contractisque naribus hostiliter aduersus illum latrat, aut etiam si potens est, ferociter insurgit. Ita odore percipiens cibum bonum, ex ipsa odoris specie elicit intentionem cõuenientiæ, aut disconuenientiæ, iudicans scilicet hunc cibum sibi esse conuenientem aut disconuenientem. Harum autem intentionum aut existimationũ nulla sensu est perceptibilis. Est autem hæc potentia secundum quam animalia bruta ad cõuenientes sibi actiones mouentur, mouendo videlicet se secundum locum, aut alia quælibet operando, secundum suæ naturæ conditionem. Per hanc enim prosequuntur quæ sibi conuenientia sunt, & ad ea secundum locum se mouent: detestantur verò & fugiunt ea quæ sibi sunt disconuenientia: agunt quoque ea quæ per hanc potentiam ex speciebus perceptis eliciunt agenda. Quemadmodum in exemplis supra positis, ouis lupum (quem inimicum iudicat) fugit: nato vero (quem dilectum & indigentem iudicat)

Quomodo æstimatiua intentiones elicit non sensatas.

Aestimatiua in animalibus principium motus.

vbera præbet ad cibum (quem conuenientem visu vel olfactu percipit) sese mouet canis, amico applaudit, verbera minantem fugit, domino suo & benefacienti applaudit cauda, & amice sequitur: alienum verò, & quem inimicum reputat, iracundo latratu hostiliter insequitur: atque ita in cæteris. Quapropter hæc virtus æstimatiua non solùm apprehensiua, sed etiam motiua.

CAP. V. *Duplex est modus æstimatiuæ potentiæ in operando, vel mouendo.*

SVnt autem quædam animalium operationes, in quibus secundum istam potentiam mouentur quidem, sed aliter quàm prædicto modo. In exemplis enim suprapositis, per intentiones elicitas à rebus sensatis diximus animalia moueri ad tales vel tales operationes siue motiones, In quibusdam verò tanquam secundum naturæ instinctum, & impressionem naturalem æstimatiuæ inditam operantur atque mouentur: quemadmodum aues secundum naturalem impressionem certo anni tempore ad generationem à natura statuto nidos sibi construunt, formicæ congregant per æstatem, quod per hyemem comedant, apes mellificant & structuras mirabiles extruunt, aranea texit telam, animalia perfectiora certis temporibus coëunt generationis gratia, atque ita in alijs huiusmodi. Hæc autem non videntur ex vllis sensatis per æstimatiuam in animalibus elicita. Quod enim auis ista æstimat, siue iudicat, nunc esse ædificandum nidum, & ex tali materia talique forma & ordine, id ex nullius rei sensatæ specie elicit. Neque enim dici potest, ita hoc eam agere aut iudicare ex eo quòd aliâs vidit suæ speciei aues similia similiter agere. Manifestum namque est, quòd ex naturæ instinctu id faceret auis, etiam si nunquam id ab alijs suæ speciei antè conspexisset. Et manifestum est non tam disciplinabilia esse volatilia, vt tam artificiosam structuram ad vnum conspectum possint addiscere, quam nec artifex industrius multa consideratione posset assequi. Nequaquam ergo ex rei priùs sensatæ specie istas eliciunt intētiones. Attamen per æstimatiuam hanc potentiam in his agendis mouentur, sed alio modo. Est enim eis naturalis impressio, quæ æstimatiuam naturaliter mouet ad ea sic certo tempore, certo modo, & ex certa materia peragenda. Propter quod videmus omnia animalia eiusdē speciei consimiliter operari eodem

Per æstimatiuam aues nidificant.

dem tempore, eodem modo, & ex eadem materia. Natura enim in omnibus vna est. In ijs verò in quibus mouentur secundum proprias intentiones, iuxta primum suprapositum modum elicita, non vno eodemque modo, neque omni tempore similiter agunt Videmus enim canem, qui dum esurit ad alimentum odore tractus accurrit, postquam saturatus fuerit, nihil cibi odore amplius permoueri, nec vltrà accurrere: nimirum quia id quod priùs iudicabat conueniens & prosequendum, iam non vltrà tale æstimat. Ob hunc autem supradictum duplicem modum mouendi secundum æstimatiuam potentiam, quidam eam diuidunt in æstimatiuam naturalem & animalem. Ex prædictis patet manifesta differentia inter æstimatiuam & imaginatiuam. Ad imaginatiuam enim solam non sequitur prosequutio, aut fuga, licet possit sequi delectatio vel tristitia: vt cùm homo tantùm imaginatur aliquid, videlicet magnificas epulas, amplos honores, multas diuitias, potest in eorum sola imaginatione delectari, quemadmodum econtrario ex sola imaginatione terribilium rerum, vt mortis, suspensionis, combustionis, potest contristari. Nunquam autem ex sola imaginatione oritur in animali prosequutio, aut fuga, nisi accedat æstimatiuæ potentiæ iudicium. Sic enim est imaginatio nuda, quomodo inspectio alicuius picturæ: quæ quidem si fuerit pulcra, & delectabilis rei representatio, poterit efficere delectationem: sin autem horribilis fuerit, poterit efficere horrorem. Nemo verò ex hoc mouetur. Veluti si picta in lance poma aspiciam non oritur prosequutio, neque mitto manum ad ea accipienda. Et si conspiciam inferni caminum magno hiatu flammas emittentem depictum in tabula, non fugio, neque manum retraho. Non est enim illic æstimatio conuenientis, neque hic disconuenientis: propter quod prosequutio non oritur nec fuga. Pueros verò cernimus subinde paruulas manus ad poma in lance depicta extendere, quòd secundum æstimationem iudicent poma esse manducabilia, quæ admodum prosequuntur. Secundum eundem modum, meticulosi homines cùm in tenebris existentes de rebus horribilibus cogitant, frequenter aut exclamant, aut fugiunt, quòd quasi præsens aliquid terribile sibi existiment, vtpote speciem defuncti alicuius, aut cacodæmonem.

Differĕtia inter æstimatiuam et imaginatiuam.

Nota.

CAP. VI. *De virtute phantastica componente & diuidente*

te species.

EST autem huius æstimatiuæ potentiæ, non solùm elicere intentiones non sensatas, verumetiam species in imaginatiua seruatas ad inuicem componere, diuidere: vt cùm ex compositione specierũ mõtis & auri aliquando per se & diuisim sensatorum fingimus nobis montes aureos: & ex speciẽ Indiæ vel Arabiæ, de qua aliquando loquentes audiuimus, simul cum prædictis cõposita, fingimus montes aureos in India vel Arabia. Ita agit in sensu exteriori pictor, cùm exterius in tabula quã pingit, humano capiti (iuxta illud Horatianum) ceruicem iungit equinam, & varias rerum tentat coniungere formas. Ita phantasiamur hominem sine capite, domũ sine tecto, equũ sine ventre, & huiusmodi. Et in prædictis quidẽ comparat species diuersas adinuicem. Componit etiã hæc virtus res sensatas vel species earũ, cũ intentionibus elicitis, & non sensatis. Vt cùm ouis iudicat lupũ esse inimicum. Lupi enim habet speciem quem vidit, inimicitiã autem elicuit ex figura. Interdũ verò intentiones cùm intẽtionibus coniungit, vt cùm iudicat inimicum hunc fugiendum, cùm iudicat hunc beneficum sibi pastorem esse assequendũ, alienũ verò non sequendum, sed fugiendum. Quidam autem hoc officium diuidendi & componendi attribuunt alteri potentiæ, quam ab æstimatiua putant esse distinctam, appellantes eam peculiari nomine phãtasiam. Nobis tamen in proposito magis placet, vt phantasiam cum æstimatiua eandem potentiam reputemus, quam nihil refert æstimatiuam an phantasiam appellemus. Neque enim ratio sufficiens videtur, ob quam necessariò ponenda sit harum virtutũ distinctio. Nihil enim prohibet vnam esse eandéq; potentiam, quæ & non sensatas intentiones ex speciebus rerum sensatarum eliciat, & species vel intentiones ad inuicem componat atq; diuidat. Imò admodũ conuenienter hæc videntur vni conuenire potentiæ. Ouis enim componendo intẽtionem amicitiæ cum forma lupi, sic iudicat lupum esse inimicum & fugiendum. Et sciendum quòd hæ interiores potentiæ admodum diuersis appellationibus à diuersis nuncupantur. Quidam enim, secundam potentiam suprapositam vocant phantasiam, & hanc virtutem tertiã componentem & diuidentem appellant imaginatiuam. Vnde vulgò dicere solent Medici, quòd imaginatio faciat casum: quod de phan-

Phantasia.

Diuersæ harũ potẽtiarum appellationes.

phãtasia intelligũt. Alij vero malũt secundã illã vocare imaginatiuam, & meo sanè iudicio rectius ab imaginibus videlicet & simulacris quæ conseruat, hoc est, à speciebus rerum sensatarum. Hanc autem tertiam, rectius vocant æstimatiuam, ab æstimando siue iudicando. Per hanc enim iudicant animalia & æstimant quid fugiendum, quid prosequendum, ad quid accedendum, à quo recedendum, quid amicum, quidúe inimicum, vt per huius iudicium omnino se regunt atque gubernant animalia. Aristoteles verò plerunque imaginatiuam & phantasiam pro eodem videtur computare. & nunc quidem secundam potentiam intelligere, interdũ tertiam. Ait enim, animalia per phantasiam vel imaginationẽ moueri. Moueri manifestum est autem ad æstimatiuam hoc pertinere. Alibi autem dicit, æstiuatiuam ab imaginatione differre. Et quoniam tam diuersa in his appellatio est, vt facile posit confusionẽ gignere, certius possunt hæ vires à suis officijs denominari, & secundum officiorum expresiionẽ distingui, quàm secundum alias apellationes.

CAP. VII. *Quòd æstimatiua est in homine aliquãto nobilior.*

CONsiderandum est autem, quòd quantum ad formas atque species sensibiles, non est differentia inter homines & alia animalia, cùm similiter ab exterioribus sensibilibus immutentur, primum videlicet in sensum exteriorẽ impressa specie, ac deinde ad sensum communem transmissa, & in imaginatiua seruata. Sed quantum ad intẽtiones prædictas, inter hominem & cętera animalia est differẽtia: quòd animalia cætera percipiant huiusmodi intentiones ex quodam naturali instinctu, quemadmodum ouis ex specie lupi naturaliter fugam elicit, iudicatque sibi fugiendum tali forma appræhensa. Homo verò tales intentiones elicit per quãdam collationem. Et ideo illa quæ in alijs animalibus dicitur æstimatiua solum, in hominibus aliquanto altiori denominatione cogitatiua recte appellatur, quòd per collationẽ quandã huiusmodi intentiones adinueniat. Vnde etiam interdum ratio particularis appellatur. Est enim collatiua intentionum indiuidualium, sicut ratio intellectiua vniuersalium. Vnde homo ex apprehensione formæ lupi, non naturaliter mouetur ad fugam. Nam si videat eum ligatũ catena forti, aut alio modo constrictum, vt non timeat nocumentũ, non solum nõ fugiet ab eo, sed etiam accedet ad vidẽdũ &

contemplandum propius, tanquam dignum curiosa inspe-ctione spectaculum. Verùm per quandam collationem, dum videt eum ad se hostiliter accurrere, & conspicit fortem impetuosè accurrentem, appræhenditque vt se fortiorem & à quo timet superari, ita fugam eligit, aut resistentiam, iuxta quod (facta collatione) magis videtur eligendum. Subseruit quoque hæc potentia rationi, cùm illi fuerit coniuncta, vt in hominibus. Per eam etiam ratio & intellectus dirigit hominē in omnibus actionibus particularibus, quæ ad corpus spectant. Quomodo etiam intellectui ad intelligendum subseruit, dicetur posteriùs suo loco.

CAP. VIII. *De loco & dispositione huius æstimatiuæ.*

HAbet autem potentia ista phantastica & æstimatiua locū in medio ventriculo cerebri, sita in medio, inter memoratiuam à parte posteriori, & imaginatiuam ex parte anteriori tanquam indifferenter ad vtramque sese potens cōuertere. Nā circa species quæ in imaginatiua seruantur, manifestum est eam operari, dum ex eis (vt iam diximus) elicit intentiones non sensatas, dū (species illas componendo & diuidēdo) format sibi quas vult imagines & intentiones. Ad memoriā verò se conuertit, quando in ea (vt posteriùs dicemus) suas intentiones reponit, & quando vult, rursum eas inde accipit vt circa eas phantasietur. Medius autē cerebri ventriculus in quo hanc potentiam sitam dicimus, locus est admodum calidus, ad quem multi spiritus continuò ascendunt: propter quod in continuo motu est, plusquam aliæ vires prædictæ. Atque hinc experimur mirabilem huius potentiæ in phantasiando, componendo, & dijudicando celeritatem & instabilitatem, & facilem de vna ad aliam transitum. Maximè verò febricitantes id experiuntur, propter spirituum inflammatorum continuam sursum agitationem, qui in phantasia operantur mirabiles compositiones & diuisiones. De virtute autem huius potentiæ, miranda tradunt Medici, quòd frequēs in humanis corporibus ex ea fit realis immutatio, quemadmodum etiam quotidiana nos docet experientia. Illi verò qui hanc potentiam (quam vt vnam tractauimus) in duas ma lunt diuidere, priorem vocant phantasiam, quæ componit & diuidit species in imaginatiua seruatas: posteriorem verò dicunt æstimatiuam, quæ (vt dictum est) intentiones elicit ex speciebus in imaginatiua seruatis.

Aestimatiua cur posita in medio cerebri.

Phantasiæ & æstimatiuæ officiū

CAP.

CAP. IX. *De memoria sensitiua.*

QVomodo autem sensum communem diximus habere proximum sibi repositorium suarum specierũ à sensibus exterioribus susceptarum : ita & hæc vis æstimatiua proximum sibi habet à posteriori parte cellarium, atque repositorium suarum intentionũ à speciebus imaginatiuè per compositionem & diuisionem elicitarum: Quemadmodum enim necesse fuit sensum communem habere tale repositorium, eò quod ipse species in absentia diu seruare nõ posset, propter continuò noua occurrentia sensibilia, atque etiam propter complexionem organi sui, quod ad suscipiendum, non ad conseruandum est à natura dispositum: ita virtuti æstimatiuæ necessarium fuit habere cellarium, in quo suas intentiones recõderet, eò quòd non posset in se eas diu cõseruare, propter cõtinuã aliarum aduentantiũ susceptionem atque efformationem : propter quod adiunctum debuit habere tale cellarium, in quo iam elicitas intentiones absconderet, ac veluti in thesaurario reponeret, ad quod oportuno tẽpore posset recurrere, quoties sibi placitũ esse huiusmodi intentiones resumere. Hæc autẽ virtus intentionum eiusmodi sic conseruatiua appellatur memoria siue vis memoratiua, quæ ob caussam prędictam rectè thesaurus intentionũ potest appellari, sicut imaginatiuã nuncupare solet thesaurum formarum. Quemadmodũ enim imaginatiua conseruat species rerum, sic memoria conseruat intentiones specierum. Licet autem vtrunque hoc cellarium (imaginatiuæ scilicet & memoriæ) deseruiat æstimatiuæ siue phantasiæ, memoria, tamen præcipuus ipsius est thesaurus. Et (vt manifesta id comparatione ex sensibilibus declaremus) imaginatiua comparata ad æstimatiuam velut fouea est, vnde effodit homo argentum vel aurum, & tanquam ager in quo metitur frumentum: memoria verò est tanquam arca in quam effossum infertur atque reconditur aurum vel argentum, & tanquam horreũ in quod congregatur frumentũ ab agro. Quo modo enim ex terræ venis effoditur aurum, sic ex speciebus imaginatiua seruatis æstimatiua elicit intentiones. Et quomodo aurum effossum infert homo in arcam, sic erutas elicitasque intentiones recondit in memoriam.

Memoria.

Cõparatio pulcra.

CAP. X. *Virtutis memoratiuæ locus quis, & quomodo dispositus.*

Triplex memoriæ acceptio.

ACcipitur autem nomen Memoria tripliciter. Primû m, pro ipso actu memorandi, cùm videlicet ad intentionẽ seruatam in memoria phantasia excitata, actu rei præteritæ recordatur. Secundò, pro habituali memoria, quomodo rem illam dicimur vulgò habere in memoria, cuius intentionem sic seruatam apud nos habemus, vt cùm voluerimus, possumus actualiter de ea meditari, vel phantasiari, etiam si actu nihil de illa cogitemus. Tertiò (vt in præsenti loco principaliter oportet accipi) pro ipsa virtute & potentia, quæ intentiones ab æstimatiua accipit & retinet. Quæ quidem virtus locum habet in posteriori parte cerebri, & est nouissima pòtentiarum interiorum. Vnde ex occipite, physionomi rectè coniiciunt memoriam. Qui enim bonum occiput habent, & quasi tumorem quendam magnum in occipite, hi plerunque bonam habent vim memoratiuam, quemadmodum experientia ad oculum mõstrabit animum aduertenti. Et quoniam sicci est bene conseruare, oportet hanc partem cerebri magis siccam esse, & aliquantulum duram, minusque humidam, & mollem quàm sint partes aliæ cerebri priores. Neq; sufficit siccitas talis & durities, qualis est in parte imaginatiuæ, sed est subiectum memoratiuæ maioris siccitatis quàm imaginatiuæ. Nam imaginatiuæ non incumbit tam diu seruare susceptas à sensu communi species, quam retinere debet memoratiua suas ab æstimatione vel phantasia acceptas intentiones. Imaginatiua enim maximè propter phantasiam siue æstimatiuam est, vt tamdiu teneat species rerum, donec cõuenienter phantasia intentiones elicuerit, & velut negotiata operataque fuerit circa eas. Non autem propter sensum communem, vt ipse rursum inde accipiat in rei absentia sensationem. Memoratiua verò ordinatur ad firmam retentionem intentionum susceptarum, quas in ea recondidit æstimatiua, vt post longum etiam tempus (cùm opportunum fuerit) possit hæc ad illã habere recursum, & velut depositum reposcere, cùm iterum vti placuerit. Vnde hæc virtus memoratiua, dici debet præcipua virtus conseruatiua.

CAP. XI. *De memoratiuæ virtutis diuersitate ex organi dispositione.*

Celeriter apprehendentes, male sunt memoriæ.

EX prædictis de perfectione memoriæ in siccitate patet ratio, quare ij qui excellenter sunt bonæ apprehẽsionis, plerunque non admodum valeant memoria, quoniam videlicet

licet in eorum cerebro nimia est humiditas, à qua bonam illam & celerem habent apprehensionem. Illi verò qui mediocris, & vtcunque tardæ sunt apprehensionis, plerunque magis pollent memoria. Nam tarditas illa apprehensionis, argumentum est maioris siccitatis: quæ tarditatem illam efficit in apprehendendo, in conseruando autem apprehensa, confert. Illi verò qui omnino sunt non dico tardæ, sed malæ apprehensionis, vt sunt nimium hebetes, quibus vix quidquam potest imprimi, nequeunt esse bonæ memoriæ propter nimiam duritiem, quæ difficillimè recipit impressionē.

Possumus autē memoriæ differentias, secundum diuersitatem sigillatis impressionis distinguere, hoc modo. Sigillū enim si imprimatur in materiam valde mollem, suscipiet quidem facilè impressionem, & figuram accipiet à sigillo impressam, sed nimium leuiter ab ea deperibit, neque est impressio stabilis. Ita sunt quidam quibus ob nimiam humiditatem substantia cerebri est nimium mollis Et hi facile quidem recipiunt impressionem, intentionemq; transmissam à phantasia citò suscipiunt (quemadmodum facilè est in luto imprimere vestigium) sed non diu retinēt quod impressum est, moxq; eius obliuiscuntur, & euanescit quod fuerat memoriæ commendatū. Si verò materia sigillāda sit nimium dura (vtpote cornea) adeò vt vix possit qualemcunque suscipere impressionem, ne sic quidem bona erit conseruatio, eò ꝙ sufficiēter non potuerit imprimi imago. Atq; huiusmodi sunt, quibus est cerebrū nimis durū, vt vix suscipiat à phantasia impressionē, aut nimis tenuiter suscipiat. Quæ impressio quoniā nimiū superficialis est, facile obruitur: quemadmodum in tenaci & cōpacta terra modice impressum vestigium, quanquā magna violentia impressum, facilè tamen oppletur puluere, nec perdurat ad vllum tempus. Si verò in materiā satis mollem, non tamen nimis mollē, sed vtcunq; duram, fiat impressio, apta ac bona erit sigillatio. Efficiet enim mediocris mollities (quæ ex temperata est humiditate) vt ad suscipiendum sit materia idonea. Mediocris autem durities (quæ ex mediocri est siccitate) hoc prestabit, vt firmum permaneat quod est impressum. huiusmodi sunt, quibus subiectū memoratiuæ bene temperatū est, vt neque nimis durum sit, neq; nimis molle. Hi enim non difficulter recipiunt impressionem, & difficulter deleri, auferriq; permittunt quod fue-

Comparatione sigilli multiplex ostenditur memoria.

fuerit impressum. Quorundam verò memoria secundum aliquid bona, & secundum aliquid mala dicitur. Qui enim ita durum habent cerebrum, vt difficulter satis impressionē accipiant, non tamen ita duram, quin forti impressione (id est, magno labore, & longa frequentique meditatione) bene possint & perfectè tandem imprimere, non minus etiam quàm alij qui videntur facile receptiui: hi secūdum aliquid mala dicuntur esse memoria, quatenus nimia exigitur difficultas in imprimendo. Non tamen omnino mala, sed secundum aliquid bona, quaten⁹ videlicet id quod ita magno labore & diligentia (bene tamen & perfecte) acquisierunt, felicissimè retinent, vt per omnē vitam vix possint obliuisci.

Quod labore multo acquiritur, stabile est. Atq; huiusmodi videm⁹ nōnullos, ea quæ antè multos annos improbo valde labore memoriæ insculpserūt, poti⁹ quā impresserūnt, in longam ætatem ea ipsa optime tenere: adeo vt iam senes possint grammaticorum rudimentorum canones quasi ex recenti depromere memoria. Est autem hoc signum magni laboris, quem in huiusmodi ediscendis impenderunt adolescentes. Nam quæ paruo negotio ediscuntur, memoriæque imprimuntur labore modico, hæc vt plurimū facile excidunt, iuxta quod vulgò dici solet, cito deperire, quod cito acquiritur: contrà verò, fixius hærere quæ cum difficultate acquisierimus.

CAP. XII. *Senes & pueri quare non bene memorentur.*

EX his patet ratio, ob quam senes plerunque videmus esse obliuiosos, ac malę memoriæ. Facit enim in eis continuus defectus humiditatis, & nimia exiccatio cerebri, pariter & frigiditas calore naturali deficiente nimium excrescens, vt cerebrum plus iusto exiccatum & induratū, non bene possit impressiones suscipere. Propter quod (vix tenui relicto vestigio intentionis impressæ) facile ipsum obliteratur, quemadmodum suprà diximus, de ijs qui sunt supra modum hebetes. Intelligimus autē hanc malā memoriā in multū senibus, quantū ad ea quæ in senectutis tempore cōmendant memoriæ. Nam ea quæ in adolescentia siue in iuuētute ætateque virili (cum adhuc valerēt vigore corporis) memoriæ impressa vsque in senectutem seruauerūt, ea tenacissime retinent, neque obliuiscuntur facilè. Quod enim cerebro (donec molle esset ac bene dispositum) bene perfecteque semel fuit impressum, in senectute quanquam durescat *De memoria senū notatu digna.*

atque

atque exiccetur, nihil per hoc impreſſioni nocetur, imo magis ipſa videtur hac ratione firmari. Quemadmodum (exempli gratia) ſi in ceram iam mollem imprimatur ſigillum, apteque ac plene ipſa ſuſcipiat imaginem, impreſſa autem cõuenienter imagine fingamus ceram illam in modum cornu indureſcere, manifeſtum eſt, per hoc ſuſceptæ figuræ nullũ fieri detrimentum. Imò verò fit tanto ipſa firmior atque ſolidior, quantò magis indurnerit materia. Cæterùm, quod ad nouas impreſsiones attinet ſuſcipiendas, nihil dubium eſt, duritiem iſtam ſuperuenientẽ magnum præſtare impedimẽtum. Atque ita profectò ſe habet ſenũ memoria. Pueri verò, propter rationem cõtrariã, memoriam in principio nullam habent, vel admodum modicam, propter nimium humiditatis exceſſum, quæ in eis maximè abundat in annis prioribus. Impedit enim iſta ne impreſsionem poſsint retinere, quoniã humidum malè retinet. Imò verò cùm nimia fuerit, impedit etiam ſuſceptionem. Quemadmodum videlicet ſi in aquam aut lutũ nimia cõmiſtũ aqua ſigillũ imprimas, nulla relinquitur impreſsio. Tametſi enim verum ſit humidũ eſſe bene ſuſceptiuum, id tamẽ intelligi debet de mediocriter humido. Oportet enim tantã eſſe ſiccitatem, vt ſufficiat ad ſuſcipiendum. Ariſt. verò in lib. de memoria & reminiſc. aliam aſſignat in ſenibus & infantibus cauſſam vtriſque communẽ, videlicet quod in continuo ſint motu: illi quidẽ, propter decrementum: hi verò propter augmentũ. Videbitur tamen diligentius rei veritatem contẽplanti, cauſſa alia ſuperius aſſignata eſſe potior, magiſque præcipua.

De puerorũ memoria.

CAP. XIII. *Quare quædam memoriæ diutius inhæreant, quædam citius abeant.*

NOn ſolum autem inter homines diuerſos ſecundũ organi diuerſam diſpoſitionem conſideramus memoriȩ diuerſitatem, verũ etiã in eadem memoria quædam attẽdimus fixius hærentia, quædam citius euaneſcẽtia. Nã id vnuſquenque in ſeſe docet experiẽtia, quædam eorum quȩ cogitauimus, aut cognouimus hærere diutius, alia ocyus effugere. Huius autem potiſsima cauſſa eſſe videtur bono & fortis in memoriam impreſsio. Quantò enim fortius aliquid in memoriam impreſſeris, tantò minus poteſt effugere. Cõtingit autẽ id dupliciter. Primũ quidẽ vnica vehementi impreſsione cũ intentio ipſa multa vehemẽtiq; ſpiritu à phantaſia

tasia in memoriam defertur, illique à phantasia seu æstimatiua diligentissimè commendatur, & velut in profundo collocatur, fortiterque ex phantasiæ vehementi ad id ipsam cõuersione memoriæ infigitur. Ac tunc quidem ita se habet phantasia, tanta diligentia & vehementia memoriæ hanc rẽ sic commendãs quomodo solent homines rem quam nequaquam perditã, vellent custodibus magna attentione & multa vehementia fideliter commendare. Et quomodo ea quæ bene seruata volumus, & nequaquam perdi sustinemus, in profundo & in intimis penetralibus reponimus (quæ enim in propatulo aut in ipso statim vestibuli ingressu exposita sunt, facilè auferuntur) ita ea quæ nolumus nobis excidere, & de quibus aliàs aliquando phantasiari volumus atque cogitare, quasi in profundo reponimus memoriæ.

Huiusmodi autẽ sunt vel ea quæ nos vehemẽter offendũt, de quibus vltionem oportuno tempore intendimus meditari, quemadmodum de Iunone apud Virgil. dicitur, Manet alta mẽte repostũ Iudiciũ Paridis. Sic & canes eorum à quibus grauiter affecti sunt plagis, agnitionem profundissima retinent memoria. Item beneficia singularia solent grati in profundo collocare memoriæ, si quando oportunam possent referre gratiam. Cuius egregiũ etiam in bruto animali exẽplum describit Aulus Gel. in lib. Noctiũ Atticarum, de leone quodam, dãnatum ad bestias seruum, propter veteris amicitiæ beneficium, memori sua gratitudine à morte præseruãte. Secũdo modo infigitur aliquid memoriæ, nõ quidẽ propter vnã aliquã vehemẽtem impressionem, sed per frequentem ipsius quod in memoria repositum volumus reuolutionem, & sæpius iteratam talis rei cogitationem: quomodo facere solemus in disciplinis, vbi aliquid didicim⁹, quod seruatum volumus. Frequenter enim illius cogitationem reuoluimus, vt singulis cogitationibus aliquo in memoriam relicto phãtasiati vestigio, tandem firma solidaque quasi per habitum relinquatur impressio. Et hic modus est disciplinæ maxime accommodus. Non enim potest memoria melius feliciusque stabiliri in re apprehẽsa semel & cogitata, quàm per frequentem eius meditationẽ & imaginis crebram reuolutionem. Nam prima illa per vehementiã fortis impressio maximè ex rebus insolitis fit, accedẽte aliqua perturbatione insoluta in homine: vt cùm homo ex nimia

Virgilius.

Aul. Gel.

sibi

ubi facta iniuria vehementissimè irascitur, aut ex magno accepto beneficio plurimùm lætatur, potissimùm cùm præter opinionem & spem ista euenerint, vt cum ab eo quis accipit iniuriam, à quo minimè credebat: aut ab eo beneficium, à quo minimè sperabat. Itē cum de præsenti malo aliquo graui grauiter tristatur, aut cum ex re aliqua admodum insolita magna consurgit in homine admiratio: in huiusmodi enim absque frequenti meditatione facile fit impresio tantum per vnam rei cognitionem. In ijs autem quæ ad disciplinam spectant, plerunque non ita euenit, sed frequenti meditatione est opus. Neque difficile fuerit ista in corporalibus per analogiam declarari. Potest enim tam fortis fieri vnica sigilli impresio in materiam, vt alteram adijcere non sit opus. Quòd si vnica impresione non sit perfecte expressa imago, frequēs expresio, repetita perficiet, quod fortitudini prioris impresionis deerat. Atque hoc est quod in libro de memoria, & reminiscentia ait Aristoteles, meditationes (id est, crebras imaginū repetitiones) tueri memoriam atque confirmare. *Aristoteles de memoria, & reminiscētia*

CAP. XIIII. *De memoria angusta, & ampla: & prouida Dei dispensatione.*

INueniuntur autē quidā memoriam quidem habentes bonam, sed angustam & modicam neque nisi paucorum susceptiuam. Alij verò amplam habent & plurimorū conseruatiuā. Primi plerunque ex hoc cognoscuntur, quòd tumorem in occipitio habeant nō magnum, sed tamen aptè dispositū. Atque huiusmodi frequenter sunt, qui magno pollent ingenio, & frontem habent cornutā, magnūq; sinciput. Posteriores verò magnum habēt tumorē, & in altum vtcunq; ascendentem, vel à posteriori parte protensum. Et hi plerunq; nō ita magno sunt ingenio. Nō debet autem vtrisque horū eadem esse ratio studij, neque idē in memoriæ cōmēdādo conatus. Nō enim omnibus omnia conueniūt, sed vnicuique iuxta sui ingenij qualitatē, suæq; cōplexionis dispositionē sunt instituenda sua studia. Primis expedit, pauca, eaque optima in memoria reponere, maximeque necessaria: & cauendum illis est, ne in angustum hospitiolum nimis multa velint per vim intrudere, atq; simul cogitare amplius quàm posit angustia ferre memoralis horrei. Non enim hoc illis cedet prosperè, si tentauerint. Eligant proinde optima; *Diligenter attende.*

& scitu

& scitu dignissima, maximeque necessaria, quæ in memoria recondant, maximè autem generales veritates & vniuersaliores notitias, ex quibus alia possint plurima elicere. Qui verò alterius sunt conditionis, his magis licitum est per multa vagari, & plura sibi in memoriam recondere. Habent enim horrea ampliora, & in quæ plura possint inferre. Id tamen prouideant, vt hæc multa secundum congruum disponant ordinem, alioqui paruum ex multis possessionibus fructum relaturi, quod huiusmodi hominibus sæpenumero solet accidere. Vbi enim non est ordo, adest mox cōfusio. Attende autem, quàm prouidè, quàm sapienter, sua dona bonorum omniū largitor distribuit, vnicuique prout opus habent ad mensuram dispensans, nulli verò Deus omnia dedit. Illi enim qui bono sunt ingenio, quibus bona est apprehensio, bona imaginatio, bona æstimatiua siue phantasia, hi plerunque memoriam cernuntur habere angustam. Qui autem in prioribus vtcunque deficiunt, in posteriori frequēter supplementum accipiunt. Nimirum, quia bene ingeniati (id est, bene apprehendentes & æstimantes) non ita multis egēt in memoria conseruandis. Ex pauculis enim quæ in sua angusta memoria tenent, absque magno negotio possunt plurima per suum ingenium & inuentionem efficere. Non est autem opus multorum iam perfectorū conseruatione, si absque negotio promptè possis ea ex tempore prout necessarium fuerit fabricare. Neque necesse est multa secum deferat præparata antequam egeat, qui omnia quibus eget, mox vbi indiguerit, ex sese poterit adinuenire. Atq; ita qui magno sunt ingenio, & æstimatiua præcellunt, cùm ex seipsis plurima possint adinuenire, atque vt fuerit oportunum de nouo fabricare, nihil opus habent, vt multa secum iam fabricata, iam adinuenta semper circumferant. Illi verò qui ingenio sunt tardiores, qui per sese ad inueniendum vel fabricandum non multùm sunt idonei, his opus est, vt ea quæ operata sunt, diligenter custodiant, & quæ adinuenerint (vel per seipsos, vel per alios) diligenter conseruent. Quemadmodum (verbi gratia) si quis artem habeat, vbilicet locorum fuerit, ex terra aut lapidibus passim obuijs facili labore (modici pulueris, quem ipse nouit admistione) fabricandi aurum huic quorsum opus erit, si peregrinari velit, multo se auro onerare, quod per omnē viam secum circumferat?

Vide proui dam Dei dispensation.

ferat? Nónne huic sufficiet, quòd secum ferat puluerem aut substantiam illam modicam, per quam possit vbilibet locorum ex materia obuia facere sibi aurum, quantum indiguerit? Illi vero qui hanc artem nesciunt, necesse habent pro totius itineris necessitate copiam auri secum deferre. Ita sanè prudens omniū bonorum largitor Deus mirabili sapientia cuncta distribuit, vt in omnibus ipse laudetur & glorificetur benedictus in secula. Amen.

CAP. XV. *Quomodo reminiscentia differat à memoria.*

NOn est autem idem reminiscentia & memoria, neq; reminisci & memorari, cum hoc etiam brutis conueniat, illud solis hominib⁹. Reminiscimur enim alicuius rei, quādo ipsam prius cognitam, sed obliuioni datam, & elapsam è memoria, per alterum in memoria conseruatum, iterum reducimus ad memoriam. Hoc est, cùm rei alicuius habuimus notitiā, quam rem nō possumus memorari cùm volumus, atque ita ex aliquo quod adhuc in memoria nobis remanet, procedimus ad illius rei oblitæ cognitionem. Si enim (exēpli gratia) hesterno die librum aliquo in loco reposui, cuius loci hodie nequeo memorari, & quantūcunq; de hoc cogitē, nō mihi occurrit locus, excidítq; memoria, ita vt nō possim illius pro meo placito memorari, si deinde (ad rē illā obliuioni datā reuocandā in memoriā) reuoluā apud meipsum loca omnia in quibus pridie fui, & eos cùm quibus habui colloquiū, & negotiorum quæ in vnoquoq; locorū egerim, sicq; ex memoria alicuius horū deuenio in cognitionem loci illius vbi librū reposui, iā dicor hui⁹ loci reminisci, cuius tamen simpliciter non potui memorari. Ex quo patet, ꝙ ad reminiscendū plura requiruntur, q̄ ad memorandū. Nam ad memorandū sufficit, quòd de re prius cognita iterū cogitemus, vt præterita est & antè cognita. Id enim adijci oportet, quoniam non dicitur simpliciter memorari, quisquis de re antè cognita iterū cogitat. Nam si quis rem aliquam antè cognitam penitus obliuiscatur, eādemq; post annos vel dies aliquot denuò addiscat, ita quasi nūquam antè cognouisset, neque aliquando se cognouisse in præterito attendit, hic nō memorari rē illam dicetur, sed denuò addiscere. Qui enim memoratur, is ex specie conseruata apud sese mouetur ad cognitionem rei antè cognitæ. Qui autem non ex conseruatione speciei apud se mouetur ad cognitionem, saltem secun-

Quomodò reminiscimur.

cundum partem aliquam, is nõ memorari dicendus est. Aliquãdo verò hæc commista sunt, vt rem aliquam partim memoremur, partim de nouo addiscamus. Veluti cùm mihi alicuius hominis notitia penè exciderat memoria, nondum tamẽ penitus. Seruatur enim adhuc aliquo modo in memoria eius species, sed tã debilis, vt per se solã vix sufficeret ad talis rei cognitionem reducendam, nisi simul aliquid extrinsecũ accederet, quod secundum partem aliquam denuò docendo memoriam adiuuaret. Ad memorandum ergo requiritur & sufficit, rem antè cognitam vt talem iterum cogitare. Reminiscentia autem plura exigit. Requiritur enim præcedens obliuio, & velut discontinuata, siue interrupta memoria. Quorum enim non præcedit obliuio, eorum non reminiscimur, sed memoramur. Non tamen quælibet rei oblitę resumpta cognitio, reminiscentia dicitur (alioqui iterum discere esset reminisci) sed cùm fit illa notitiæ resumptio ex aliquo memorato & non oblito, ex quo procedimus ad vlteriorem notitiam eius, cuius memoria exciderat. Neque satis est, quòd aliquantum tempus intercesserit, quo illius rei non habuimus actualem memoriam, sed necesse est ita fuisse rẽ extra memoriam, vt volentes ipsius memorari, non potuerimus per propriam speciem. Vnde quod antè diximus (iuxta Aristotelis sententiam) reminiscentiam esse memoriæ discontinuatæ & velut interruptæ, id non est intelligendum secundum actum, sed secundum habitum. Tunc autem dicitur secundum habitum memoria discontinuata, quando etiã volentes memorari, non possumus. Patet insuper, posse nos reminisci eius rei, cuius species adhuc seruatur in memoria. Frequenter enim id contingit, vt species in memoria seruata tunc non occurrat, neque se offerat phãtasiæ, quando maximè quæritur. Nam id sępenumero nobis accidit, cùm rem aliquam maximè cogitare volumus, tunc eam velut effugere, & quantumuis requiramus non occurrere, ita vt sæpiùs hac ex caussa nobis ipsi grauiter in patientia conturbemur. In tali ergo statu positi, si propter rem illam cuius propria species non occurrit, & quæ vltro sese non offert iterum cognoscendam, ad aliud aliquid quod actu memoriæ occurrit cõuersi, ex tali aliquo red eam ad cognitionem rei quã quærimus, vtique reminiscimur rei illius, eò quòd ex altero memorato non per speciem propriam, illius notitiam in nobis

recu-

recuperauerimus, mansit tamen verè in nobis species talis rei, licet non tum occurreret, cùm quæreretur. Id enim frequenter nobis vsu venit, vt quòd hac hora volenti memorari nequaquam occurrit, hora sequenti etiam vltrò non requisitum sese offerat: quod vtique non fieret, si penitus species ipsa emigrasset. Quomodo enim in ampla supellectili contingit interdum, vt illud quod penè ante oculos est, non inueniamus, etiam tunc cùm maximè quærimus, quod postmodum vbi quærere desinimus, vltrò sese offert conspectui: ita & in speciebus, intentionibusque seruatis in memoriæ cellario (sunt enim illæ supellex memoriæ) contingit sæpenumero, tunc minimè occurrere ipsa etiam quæ verè secundum speciem suam præsentia sunt, quando diligentissimè solicitissimeque quæruntur, quæ postmodum abeunte solicitudine sese non requisita produnt. *Interdũ res dũ maximè quæritur, minimè inuenitur.*

CAP. XVI. *Quare bruta non possint reminisci, & quid sit virtus reminiscendi.*

COlligimus ex prædictis, verum esse quod ait Aristoteles, memoriam quidem & in irrationalibus animantibus inueniri, reminiscentiam non item. Experientia enim certa discimus, animalia memorari, quemadmodum canis videns eum à quo aliquando cæsus est, recordatur verberũ & inimicitiæ, propter quod latrãs in fugam se conijcit. Reminisci autem non possunt. Qui enim reminiscitur, rem illam de qua vult cogitare non offerentem seipsam cogitationi, proponit per aliud velle inuestigare, & ad hoc faciẽdum medium quærit ordinatum, per quod possit in illius deuenire notitiam. Tanta autem facultas non est irrationabilibus animantibus, vt ita ordinatè à proposito possint ab vno procedere ad aliud. Quanquam enim ex vno possint venire in aliud per sensus cognitionem & æstimationem, non tamen nisi quantum naturaliter vnum ex altero cõsequitur, quemadmodũ ex apprehensa forma lupi, ouis ad inimicitiæ æstimationem transit, & ex voce prolis apprehensa transit ad amicitiæ æstimationem. Verũ id non, nisi ex naturæ est ordine, quoniã videlicet secundũ naturalem inclinationẽ ex vno illorũ, in eis alterius cõsequitur æstimatio. Non possunt autẽ bruta id quod vltrò non sese offert proponere sibi inquirendũ, atq; inuestigandum, atq; propter hoc mediũ quærere, digereq; ad illud rememorandũ quod quæritur oportunũ: *Aristot. in lib. de memor. & remini.*

Memoriæ & reminiscentiæ actus diuersi.

Hoc autẽ ad reminiscẽtiã requiritur. Quãtũ ergo ad actus reminiscendi atq; memorandi, videtur manifestũ quòd non vnum memoriæ, & reminiscentię actus diuersi sint. Quòd si de ipsis potentijs interrogetur, qualis sit ipsa reminiscendi virtus, an sit ipsa potentia memoratiua in homine nobilior q̃ in alijs animalibus, vnde hoc habeat vt sic possit discurrere, an alia aliqua sit potentia distincta, verisimilior videbitur responsio, quòd non vna aliqua potentia singularis debeat poni ab alijs prædictis distincta, vnde habeat homo vt possit reminisci. Neque tamen cũ memoria videtur esse eadẽ potentia. Memoria enim ad hoc non sufficit, vt ita ordinatè proponat inquirere quod non occurrit, neq; eius est mediũ sibi proponere ex quo ordinate procedat alterũ. Hæc tamen ad reminiscentiã diximus spectare. Non videtur ergo virtus reminisciтiua eadem esse potentia cũ memoratiua. Virtus autem æstimatiua secundum eam nobilitatem quam in homine obtinet (vti suprà diximus) sufficere videtur ad reminiscendi actum. Potest enim in homine discurrere in particularibus, eaq; ad inuicẽ conferendo, ex vno ad aliud ordinatè procedere, atq; ex alio aliud peruestigare, quẽadmodũ ratio in vniuersalibus. Neque solũ, in seipsa potest ex vna intentione elicere aliam, verumetiam in memoria (quod ipsius est cellarium) ex vna offerente se specie ducatum accipere potest perueniendi ad alteram latêre volentem.

CAP. XVII. *Qui bene reminiscatur, & quomodo debeat fieri bona reminiscentia.*

ET quoniam reminiscẽtia non ad memoriam spectat, fieri potest, vt is qui bonam habeat reminiscentiam (id est, qui bene facileq; reminiscitur) mala sit memoria: is verò qui malè reminiscitur, bona sit memoria præditus. Imò plerunq; ingeniosi (in quibus est bona æstimatiua & bona imaginatio) non ita bonæ sunt memoriæ, attamen bene admodum reminiscuntur, quoniam bene & ordinatè sciunt procedere ad eius quod quærunt inuestigationem. Contrà verò contingit, admodũ bona esse memoria eos qui malæ sunt reminiscentię: vt homines malè ingeniati memoria pollentes optime memorantur: malè tamen reminisci possunt, si quid nõ occurrat, eò quòd æstimatiuæ defectu non possint ordinatè procedere, & per media congrua quod intendunt peruestigare. Sciendum autem est quod ad reminiscendum oportet acci-

Bene ingeniati bene reminiscũtur, sed nõ semper bene memorantur.

accipere medium conueniens secundum aliquem modū ad id cuius volumus reminisci. Oportet enim id quod accipitur ad inuestigandū aliud, habere cum illo aliquam habitudinem vel similitudinis vel coëxistentiæ, vel ordinis, vel dissimilitudinis, vel contrarietatis, vel cuiuslibet coniunctionis. Solemus enim rerum gestarum, quarum nos cœpit obliuio ex ijs, quæ simul tempore gesta sunt recordari. Et cùm quid eorum quæ memoriter tenemus fortè nos fugerit, vt non ad voluntatem mox succurrat, ad ea quę antecedūt conuertimus memoriam, sicq; ex ijs, quæ præcedunt ea quæ secundum ordinem subsequuntur, reuocamus ad memoriam. Item ex vno contrario in recordationem alterius obliti cōtingit deuenire: ex similitudine quoque reminiscimur similium: item ex vicinia, & ex ordine quolibet vnius ad alterū. Et quia vna eademq; res habitudinem habet ad plura, suntq; ex vno plura nata consequi secundum diuersum ordinem, hinc est, quòd etiā conuenienti assumpto medio ad reminiscendum non semper contingit reminisci eius, quod quæritur. Sæpe enim mediū quod assumitur, ducit nos ad id quod non quærimus, & impeditur quæsiti recordatio.

CAP. XVIII. *De somno & vigilia.*

PRius autem quàm sensitiuarum virium claudamus determinationem, superest, vt de somno & vigilia vel pauca dicamus. Sunt enim hæc, sensus passiones (vt ait Aristoteles) & circa sensum habent fieri. Neque enim in vlla specie inueniuntur somnus & vigilia, nisi vbi inuenitur sensus. Nam plantas nemo dicit vigilare aliquando, aut dormire, quoniā sensum non habent. Cætera autem animalia sensum habentia, interdum vigilare, interdum dormire percipimus. Quod tametsi nō de omnibus compertum sit experientia, ob quorundam sensuum imperfectionem: putat tamen Aristoteles rationi consentaneum, omne quod sensum habet vel vnicum (vtpote solum factum) aliquando dormire, aliquando vigilare. Sunt autem somnus & vigilia contrariæ passiones, ac proinde circa idem habent fieri, adeò vt cuicunque conueniat vigilare, eidem & dormire, atque econtrariò. Contraria enim circa idem habent fieri subiectum. Vnde nullū animal vel semper dormire potest, vel semper vigilare. Sed aliquando quidem dormire, aliquādo vigilare debet. Est autem vigilia, sensuum libertas atque solutio, cùm sensus ani-

Aristo. lib. de somno & vigilantia.

Quid somnus & vigilia.

malis liberi sunt ad operandum suas operationes, obiecto, oblato, & impedimento secluso. Somnus verò, sensuum vinculum est, atque ligamen, quo ligantur sensus, vt non possint suas exercere operationes, etiam si obiectum offeratur, & impedimētum omne extrinsecum remoueatur. Nam id manifestè in dormientibus cernimus, nullo sensu eos, donec somni passione premuntur, quidquam percipere. Neque enim vident coràm astantes, neq; audiūt, neque tactu aliquid percipiunt, donec expergiscantur. Non sufficit autem vnum aliquem sensum animalis ligatum esse, cæteris solutis: sed necesse est omnes sensus quos animal ipsum habet, esse pariter ligatos. Non quælibet tamen sensuum ligatio, somnus dicēdus est. Sunt enim morbi quidam priuantes hominem sensu atque motu, & dicunt esse venas quasdam in collo, quas si quis apprehendat atque constringat, ipsum animal mox sensu ac motu priuatum collabitur. Manifestum quoque id est in morbo apoplexiæ, quæ penitus hominem motu & sensu priuat. Non appellatur tamen huiusmodi sensuum ligatio, somnus. Somnus enim quies est sensuum à natura illis deputata ad recuperationem virium. In morbis autem huiusmodi nulla est sensuū quies aut reparatio, sed potius destructio atque debilitatio.

CAP. XIX. *Duplex somni vtilitas in animalibus.*

VT autem cognoscatur, quod non temerè neque frustrà Deus naturæ in animantibus somnum posuerit, aduertendum est duplicem ipsius somni in animalibus esse vtilitatem, imò necessitatem. Primùm enim ad animalium virium facit reparationem. Omnis enim virtus naturalis, quæ non absque fatigatione perpetuò potest exerceri, aliquando indiget quietis intermissione, vt possit instaurari quiete, quæ nimia fatigatione deficeret. Id manifestè videmus in motu progressiuo animalium. Quia enim in perpetua continuitate ambulare nō valent, necesse est subinde quiescant, ac demum resumptis viribus progrediātur. Ita & organa sensuū, quoniam nimia vigilia fatigantur, indigent intermissione quietis, vt resumptis reparatisq; viribus, iterum ad suorū officiorum possint aptam functionem redire. Sunt autem vires istę, tam exteriores sensus, q̄ interiores, maximè tamen videtur propter interiores sensus somnus esse necessarius. Secundo est somnus vtilis atq; etiam necessarius, propter virtutes vege-

Quorsum Deus somniū indidit animalib⁹.

Secūda somni vtilitas.

vegetatiuas. In animalibus enim virtutes vegetatiuæ (nutritiua scilicet, augmentatiua, & generatiua) impediuntur per exercitium virtutum animalium. Quātò enim vires animalis, id est sensitiuæ & motiuæ, magis intenduntur, tantò naturales, id est vegetatiuæ, magis remittuntur. Propter quod in hominibus studiosis, & in re qualibet multum sensu occupatis, peior fit nutritio atq; augmentatio: in hominibus autem ignauis, quique animalibus viribus minus vtuntur, melior fit nutritio atque augmentatio maior. Et multum vigilantes macrescere videmus atq; pallescere, somniculosos autem vehementer impinguari. Quoniam ergo virtutes naturales per exercitiū virtutum animaliū impediūtur, ideo propter salutē animalis, ipsiusq; valetudinē firmandam prouidè naturæ auctor tempus somni instituit: vt animalibus viribus ligatis, naturales virtutes (sine quarū operatione non diu potest animal subsistere) tū possint liberius pleniusq; suis actibus vacare, atq; ea quæ ad animalis vitam intertenendā sunt necessaria, conuenientius operari. Atq; hinc est, quod vulgò dici solet, somnum non minus q̄ cibum ad bonam valetudinem conducere, somnoq; moderato nō minùs q̄ cibo hominem nutriri: ecōtrariò autem, nimia vigilia non minus q̄ immoderato ieiunio corpus exiccari, atq; tabefieri. Non quidem ob hoc, ꝙ ipse somnus sit hominis nutrimentū, sed quia efficit, vt naturales potentiæ suas conuenienter operationes exerceant, & quia eius defectus impedit alimenti debitam conuersionem in substantiam rei, propter impedimentum virtutum naturalium, per immoderatum & nimis diuturnū animalium virium exercitium. Hinc aptè per Sapientem dicitur, Vigilia honestatis, tabefaciet carnes. Et prudenter viri sancti, quibus cura est edomandæ carnis eiusque molestijs, & afflictionibus debilitandæ, ne supercrescat spiritui, vigilijs æquè atque ieiunijs insistunt, scientes carnis vigorem non minus somni q̄ cibi subtractione infringi atque imminui. Hoc enim est, quod quærunt, carnem videlicet atterere & velut supprimere, ac iuxta Apostolum, castigare, & in seruitutem redigere, vt dominetur spiritus.

Nota attentè.

Eccles. 31.

1. Cor. 9.

C A P. X X. *Quomodo somno vtiliter iuxta Dei institutionem vtendum.*

QVoniam ergo ad duo hæc somnus ab auctore naturæ Deo est institutus, videlicet ad sensuum reparationē &

vegetatiuarum viriũ adiumentũ, nequaquã sapientis hominis fuerit, prorsus sibi somni velle quietẽ subtrahere. Non enim minus peccatũ habebit huiusmodi, q̃ si alimentũ sibi ipsi velut in totũ subtrahere, aduersus sapientissimi Dei ordinem & institutionem. Vnde & benedictus Dei filius cùm in mundo nobiscum conuersaretur, somni necessitatem nequaquã à se repulit, sed quomodo cæteras humanæ naturæ infirmitates, ita etiam hanc sensuum à somno ligationem in sese voluit suscipere. Nam & in naui super ceruical eum dormiuisse legimus, & à discipulis fuisse excitatum. Est autem sapientis eatenus somno moderatè vti, quatenus ratio dictat eundẽ esse conducibilẽ: quomodo alimento vir bonus frugaliter vti debet pro intertenenda corporis vita, non pro eodem enutriendo ad lasciuiã. Et hac in re, necesse est vnusquisque attendat suę complexionis qualitatem. Quomodo enim in alimento sumendo non omnibus vna est mensura ponenda, ita nec somno. Quod enim huic ne satis quidem est, illi est nimium. Quidam enim ad sensuum eorumque organorũ reparationem pauco indigent somno, etiam post multam vigiliã: moxq́; vbi paululum quieuerint, exurgunt alacres ad pristina animaliũ virium exercitia. Alij verò longiori egent somno antequã possint eorũ vires recuperari. Videtur autẽ ista diuersitas ex varia dispositione siue cõplexione cerebri prouenire. Et solicitè quisque sibi debet attendere, vt discat quantũ sit sibi ad virium reparationẽ necessariũ. Quomodo enim moderatus somnus cuncta organa viriũ animaliũ apta reddit, & bene disponit ad sibi cõgruas operationes, ita cùm nimius fuerit, reddit ea pigra, tarda atq; inhabilia ad exercẽdas cõuenienter suas functiones. Vnde homines nimio somno deditos, videmus esse pigros, desides, oscitabundos, graues, & velut immobiles malæ apprehensionis, mali iudicij, tardi motus, imò non ita limpide videntes oculis, neq; etiam (si diligentius quis aduertat) lingua ita exactè gustantes, & omnino in omnibus quæ ad vires animales spectant operationibus inueniuntur inhabiles. Cùm econtrariò qui moderati sunt somni, conspiciantur ad omnia prompti & alacres, viuacitate quoque sensuum gaudentes.

Somnus quomodo fiat.

CAP. XXI. *Quomodo generatur in animalibus somnus.*

Fit autem somnus ex euaporatione, cùm videlicet à corde eleuantur vapores sursum versus cerebrum, qui illic infrigida-

gidati à cerebri frigiditate & condensati opplent meatus spirituum sensitiuorum, ne possint à cerebro in organa sensuũ diffundi. Cùm enim vapores isti sic incrassati meatus illos occupauerint, per quos cerebrũ diffundit spiritus sensitiuos ad organa sensuum, itemque à posteriori parte illos meatus per quos spiritus motiuos diffundit ad organa motus, tunc contingit sensus omnes ligari, sicque animalia contingit & motu & sensu priuari per spirituum sensitiuorum & motiuorum defectum. Non enim potest in oculo fieri visio, nisi mediante spiritu sensitiuo, qui illi à cerebro per neruos ad hoc à natura dispositos (quẽadmodũ apertè in anatomia est videre) diffunditur: sic & de omnibus sensibus alijs dicendũ. Hoc ergo visionis instrumento absente nequit in oculo visio fieri. Ita non possunt se mẽbra mouere secũdum locũ, nisi per spiritus motiuos, qui similiter à cerebro transmittuntur ad membra. Omnes enim spiritus animales (id est, tã sensitiui quàm motiui) in cerebro gignuntur, & à cerebro in cætera organa atque membra deriuantur. Sensitiui tamẽ, suos meatus habent maximè in parte anteriori, ortũ habentes à sensu communi, à quo nerui oriuntur, ad organa singulorum sensuum. Motiui verò suos habẽt meatus à parte posteriori, à ventriculo memorię, à quo in nucam subiacentem diffunditur spiritus motiuus: atque ita per nucã consequenter diffunditur ad omnia corporis membra. Fit autem somnus fortior, aut debilior, iuxta quòd vapores isti plenius occupant meatus spirituum sensitiuorum. Cùm enim vapores multum fuerint grossi, & ita multi vt totos meatus sufficienter oppleant, grauis est somnus, neque leuis est excitatio: quemadmodum in illis est, qui multo potu sunt obruti. Cùm verò vapores fuerint subtiles, neque multum ingrossati, aut cùm non ita multi fuerint, vt meatus ipsos sufficiant penitus opplere, somnus est debilior, & est facilior excitatio: quemadmodum in illis qui frugaliter sunt refecti. Vnde etiam fit, vt ij qui venas habent valde amplas, non admodum fortis sint somni, facilimeque excitentur: eò quòd vapores nõ sufficiant meatus spirituum opplere, sed propter latitudinem aliqua ex parte facilè trãseunt spiritus, velut cedentibus vaporibus in via latiori. Qui autem angustiores habent spirituum meatus, somno grauiori premuntur, & excitantur difficilius, eò quòd obsistens vapor faciliùs impediat transitum

Motu cur priuentur dormiẽtia.

Somnus fortis aut debilis, vnde.

ſpirituum: quemadmodum ad oculum videmus, in via anguſtiori conſiſtentem faciliùs prohibere occurrentis cuiuſpiā ingreſſum ac tranſitum, q̄ in via latiori. In lata enim via facilè eſt tranſire volentem (ſi celer agilisq́; extiterit) ad partē aliquam ſeſe inijcere, & ocyus tranſire. Ita ſanè, qui amplos habent meatus, frequenter expergiſcuntur etiam vltro, & leuiſſimo excitātur ſtrepitu. Frequenter enim, propter amplitudinem viarum, ſpiritus animales ſua celeritate illabuntur in organa ſenſitiua atq; motiua, & facilè aliquem ſibi parant celerem tranſitū, ſicq́; frequenter & facilè cōtingit animalia eiuſmodi expergiſci. Expergiſcitur enim animal, mox vt ſpiritus ipſi animales tranſitum acquirunt ad ſua organa. Tunc enim fit ſenſuum ſolutio, in quo conſiſtit vigilia. Fit etiam ſomnus maximè poſt ſumptum cibum, q̄ tum eleuentur copioſius vapores ſomnum generantes: & maximè cùm talia fuerint alimenta (cibi atq; potus) quæ multas de ſe fundant fumoſitates, aut admodum craſſas, ac pingues. Non quilibet tamen vapores cauſſant ſomnum. Quidam enim potius ſomnum impediunt, vt vapores acuti & ſalſi. Item cùm fuerint cum cholera multa commiſti. Tunc enim ſomnus impeditur, quemadmodum docet experientia, cùm vinum nimium acutum biberimus, aut nimium calidum, & cùm choleram in nobis moueri ſentimus. Oportet enim vapores ſomnum inducentes eſſe dulces, facilè in cerebro ingroſſabiles pinguesq́; & velut mulcebres. Alioqui non patiuntur ſe ligari ſpiritus, qui ſunt in cerebro, magis timentes deſtructionis nocumentum, quàm reparationis profectum.

Poſt cibum maximè fit ſomnus.

CAP. XXII. *Somni pars aliqua pro nutritione, aliqua pro generatione, aliqua pro ſenſuum reparatione.*

QVanquam autem ſuprà diximus, ſomnum naturaliter ad duo ordinari, videlicet ad ſubſidium auxilumq́; vegetatiuarū potentiarū, quæ in animalibus per virtutum animalium vſum & exercitium impediuntur, & ad reparationē virtutum animalium quæ in ſuis exercitijs fatigantur conti nuò labore: videtur tamen ipſa vegetatio (tanq̄ animalis ſubſiſtentiæ magis neceſſaria) priorem locum ſecūdum temporis ordinem obtinere, & tempus etiam amplius q̄ animaliū viriū reparatio ſibi vēdicare. Nam quod ad animalium viriū reparationem attinet, videtur illi modicū tempus poſſe ſuffi cere: quemadmodū experiūtur interdū ſtudioſi, cerebro vt-

cunq;

cunq; defatigato, facilè illi posset subueniri, si vel sedentes in sella studij capite aliquantulum reclinato in manu paululum cessent ab exercitio, & miram præsentiūt in tantilla requie subleuationem. Quòd autem pluriū horarū tempus ad somnū exigatur, magis videtur propter vegetatiuas esse potentias. Et planè hoc experientia docet, in principio somni maximè nutritionem adiuuari, minimè autem sensuum fieri reparationem. Experimur enim eos qui in principio aut paulò post principium somni excitantur ante somni medium, animalibus viribus esse multò magis destitutos, q̃ si omnino nō dormiuissent: neq; id solū momentū, verumetiā per multū tempus, imo per totum nōnunquam subsequentis diei spatium. Et videntur qui sic post somni principium excitantur, quasi ebrij, nullo sensu, nullo etiam motu rectè vtentes, quasi animalib⁹ viribus omnino perturbatis, neq; vlla sentitur reparatio. Cæterùm, ipsa sensuū reparatio maximè videtur circa finem somni post medium eius fieri. Prius enim sibi natura animalis prospicit de eo quod ad esse ipsi⁹ est necessariū, q̃ de eo quod ad bene esse. Nutritio enim, ad esse animalis requiritur. Sensuum autem vsus, nō ad esse ipsius, sed ad bene esse exigitur. Pueros enim & moriones videmus absq; sensuū bono vsu, validos corpore persistere. Si tamen plus iusto somno extenditur, rursum deinde cerebrum indisponitur. Propter quod multū ingenio cōducit, summo mane è suaui strato exurgere, dulcesq; relinquere plumas, videlicet vt sensibus reparatis antequā iterum indisponātur, somn⁹ abrumpatur. Maximè verò ijs qui castitatē mentis atq; corporis seruare volunt incōtaminatā, & nec illusionib⁹ fœdarum imaginum, nec spurcitijs pollui nocturnarum immunditiarum, prolixus ille somnus matutinus diligēter est cauēd⁹. In fine nāq; somni experiētia mōstrat, huius rei maximum esse periculum. Quod ideo esse videtur, quoniam in principio somni & per tēpus maximum ipsius, nutritiua & augmentatiua suas potissimùm operationes exercent: perfecta autem sufficienter nutritione, circa somni finem, videtur potentia generatiua secundum ordinem suo officio succedere. Quia enim secundum ordinē tēporis prior esse debet nutritio & augmentatio generatione (propter quod in pueris nō prius generatiuæ potentiæ operationem experimur, q̃ nutritiua, & augmentatiua ad iustam perfectionem eos perduxerint) ideo prius

Principiū somni maximè pro nutritione facit.

Matutinus somnus castitati periculosus.

prius nutritioni insistitur, postmodum verò generationi. Quod etiam inde est, quia semen ex supefluo est alimenti, atque ob hoc nutritione perfecta in illud quod superfuerit alimenti se conuertens vegetatrix potentia agit in ipsum, & efficit vt in seminis naturam conuertatur, & circa seminis dispositionem atque perfectionem tum maximè agit, efficiturque ad generationem homo paratior atque pronior nutritione perfecta. Atque hinc fiunt in phantasia illusiones fœdarum imaginum, generatiua potentia suum actum quæritante: & non rarò fiunt coinquinationes inordinatæ corporum, quas euadere possunt qui tempus illud præueniendo somnum antequam eò pertingat, abrumpunt. Et licet in aurora sit somnus carnalibus maximè suauis, ijs videlicet qui Venerem amant & corporis delicias: veris tamen Dei amatoribus, castitatisque & omnis virtutis zelatoribus somnus ille maximè est fugiendus.

Somnus auroræ nō probandus.

CAP. XXIII. *Quomodo in homine contingant insomnia.*

Contingit autem in somno sensus interiores interdum solui, exterioribus sensibus in suo vinculo permanentibus: apparentque tunc phantasmata & variæ imagines in phantasia atque in æstimatiua: quas apparitiones, imaginationesque & phantasiationes vocant somnia, vel insomnia, (vt videtur) à somno, quoniam videlicet in somno fiant. Fiuntque hæc somnia maximè post medium somni, cùm iam vapores incipiunt minui ac subtiliari, & ita primum sensus interni soluuntur, incipiuntque operari exterioribus sensibus in suo ligamento nihilominus permanentibus: eò quòd vapores adhuc meatus occupent, quibus à cerebro ad ipsorum organa transmitti debent spiritus animales. Caussa autem quare somniantes omnia iudicent ita se habere vt somniāt, videtur esse ex defectu operationis sensus communis. Quòd enim dum vigilantes multa phantasiamur, componentes & diuidentes, non ea sic habere putemus quomodo nobis in phantasia occurrunt, inde videtur esse, quia sensus communis iudicat & cognoscit per sensuum exteriorum obiecta, nihil tale esse præsens. Quod enim nec à visu, nec ab auditu nec ab aliquo aliorum sensuū vt actualiter sensatum percipit, id ipse iudicat non adesse. Atque ita quanquam vigilantes multa phantasiamur, nō tamen illa vt præsentia iudicamus, quoniam sensus cōmunis

Sōnia quomodo fiāt.

Somniātes quare omnia sic esse putant vt somniant.

nobis contrarium iudicat. In somniantibus verò quia sensus exteriores ligantur, neque sensus communis, nisi quę ab ipsis recipit, iudicat, ita tum deest, quę phātasiæ atque æstimatiuæ falsas compositiones, & diuisiones iudiciaque refutet, & cōuincat esse falsa mēdacia. Itaque fit, vt videātur verè præsentia, & sic se vt apparent habere, nemine præsente qui euincat falsitatem. Atque hæc est etiam caussa, quare in tenebris phantasiantes terribile aliquid homines terreantur, & exclamant ac fugiunt: præsente autem lumine, eadē imaginātes, non ita terreantur: quoniā videlicet absente lumine, nō potest id quod æstimatiuæ præsens est, argui quod non ita sit. Nam lumine absente, nequit iudicari quid corā sit. Lumine autem allato, manifestè iudicat sensus communis per visum, nō adesse quod habet imaginatio phantasiæ. Quemadmodū videlicet cū vanus atque mendax homo miranda proponit, si nemo adsit qui falsitatem redarguat, credūtur vera esse quæ narrantur. Si verò adsit qui arguat falsa eiusmodi proponentem, manifesteque comprobet nihil talium sic esse vt dicit, nemo credet talia proponenti, neque se quisquam propter mendacis hominis confutati verba loco mouebit, quicquid tandem ille dixerit.

CAP. XXIIII. *De somnijs supernaturalib᷒, & naturalibus.* *Sōniorū di stinctio.*

Distinguuntur autem multipliciter somnia. Quædam enim desuper à Deo legimus immitti, quemadmodum in diuersis scripturarū passibus inuenitur: de somnijs videlicet Iacob & Ioseph, de somnijs Pharaonis: itemque pincernæ & principis pistorum regis Pharaonis, de somnio Nabugodonosor, & plerisque alijs. Hæc enim omnia à Deo benedicto videbātur ad futurorū præsignationē immissa. *Somnia supernaturalia.* Vnde Ioseph cùm expositurus esset somnium Pharaoni, dicebat: Quæ facturus est Deus ostendit Pharaoni. Et iterū: *Genes 41.* Absque me Deus respondebit prospera Pharaoni. tacitè sic indicās, quòd & somniorum illorum immißio foret à Deo. Id ipsum apertißimè & Daniel coram rege Nabugodonosor: *Danie. 2.* Est Deus (inquit) in cælo reuelans mysteria, qui indicauit tibi rex Nabugonodosor, quæ ventura sunt nouißimis temporibus. At rursum: Qui reuelat mysteria, ostendit tibi quæ ventura sunt. Sed & in nouo testamento multa solet per somnia immissa sanctis hominibus Deus futura demonstrare. Vnde Ioseph legimus ab Angelo Domini in somnis *Mat. 1 etc.*

adm o

admonitum, de virgine Maria accipienda, de filio in Eegyptum adducendo, & reducendo. Quur autem Deus ita in somnis velit futura indicare, caussa videtur, quia tunc sensus hominis magis sunt quieti, exterioribus omnibus ligatis, interioribus etiam circa paucissima vel omnino circa nulla occupatis, ac proinde diuinæ impressionis & internæ commonitionis facilius susceptiui. Huiusmodi autem somnia non passim vulgaribus solent accidere, sed illis qui sunt præeminentes, vel sanctitate, vt in quibus magnum & singulare aliquid Deus operari disponit, vel dignitate, aut auctoritate, vt in ijs qui sunt in administratione regnorum. Quòd enim Abrahæ, Iacob, Ioseph, Danielis, Iudæ Machabæo, & huiusmodi somnia fuerint à Deo immissa; propter ipsorum fuit præcellentiam. Quòd autem Pharaoni & Nabugodonosor, propter ipsorum dignitatem, vel certè ad diuini nominis gloriam & amicorum Dei glorificationem fuit. Quòd etiam magistris pistorum atque pincernarũ Pharaonis fuit somnium præsagium futurorum immissum à Deo, propter Ioseph exaltationem factum fuisse creditur. Nihilominus Deo liberum est, cuicumque voluerit, etiã pessimis, somnia immittere. Alia verò sunt somnia, quę appellãtur animalia: illa nimirum quæ contingunt ex prius in vigilia sensatis, & maximè ex ijs circa quæ fuimus in vigilia soliciti, siue anxiè diligenterque occupari. Hinc fit, vt auarus somniet de pecuniis, de negotiationibus, emptionibus atque venditionibus: gulosus, de epulis & conuiuijs: luxuriosus, de mulierum cõuictu & colloquijs, alijsq; huiusmodi. Homo autem misericors somniat de pauperum necessitatibus, de miserorum patrocinio. Qui zelat pro iustitia, somniat iniustitiæ punitionem, oppressorum suspensionem, atque huiusmodi. Nauta de ventorum prosperitate, & de nauigando somniat, & literis studens de suo studio. Et vniuersaliter, circa qualia occupatur homo in vigilia, circa talia versatur in somnio. Offerunt enim sese species illæ dormienti quæ solent vigilanti. Ex huiusmodi autem somnijs potest vtcumque coniectare homo, quid potissimùm ipsius effectui inhæreat. Vt si quis frequenter de honoribus & laudibus humanis somniet, meritò sibi metuere potest, ne fortè sit ipse homo ambitiosus: item si de epulis ac lautitijs, ne fortè sit homo delicatus, & gulosus, atque ita in cæteris. Sunt alia somnia naturalia, quæ secun-

Somnia animalia.

Nota diligenter.

ſecundum complexionis humanæ conditionem cauſſantur
n phantaſia, ipſo videlicet quod in complexione hominis
dominatur immutante cerebrum, atque ſpeciem ſibi confor
nem imprimente in phantaſiam, aut ſpeciem ſeruatam in ea
nouente. Sic homines ſanguinei, in quibus dominatur ſan-
guis, de rebus rubeis, pulcris, & lętis ſomniant frequẽter ex-
ſtimãt ſe volare, eò quòd ſanguis conueniat cum aëre: eſtq;
æc complexio læta & aërea, propter quod læta & amœna
omniant naturaliter. Illi autem in quibus cholera domina-
ur, multum ſomniant de igne, cùm quo conuenit cholera i-
em de bellis, iurgijs, & contentionibus, ad quæ cholera ex-
mulat. Flegmatici (in quibus dominatur aqua) ſolent de
qua ſomniare, vtpote iuxta aquas ſe ambulare, aut in aquas
incidiſſe aut ſubmergi, hisque ſimilia, quæ plurimùm ſo-
nt pueri (in quibus adhuc humidum dominatur) accidere:
mniant etiam de glacie, niue, & huiuſmodi, vt quòd per
uem ambulant, aut ſuper glaciem labant. Melancholici ve
(in quibus dominatur terra) frequẽter ſomniant ſe in ter
defoſſos, aut terra oppreſſos, aut de ſepulcris mortuorum
que alijs huiuſmodi, potiſſimùm quæ ad oppreſſionem
rtinent: maximè autem de rebus grauibus & triſtibus, vt-
te de inferno, de morte, de perſequutione ab alijs illata,
jſque ſimilibus, quoniam maximè grauis eſt & triſtis il-
omplexio. Naturaliter etiam ſomniat homo de illo quod
i deeſt, & quod appetit, vt eſuriens ſomniat de cibo, ſi-
ns de potu, micturiens de pariete, aut loco aliquo ſepara-
vbi liceat ſecundum honeſtatem mingere: cacaturiens
ò de cloaca. Vnde etiam interdum huiuſmodi ſom-
contingit homines decipi, vt lectum impleant pro ſir
io, & condormientium latera humectent pro pariete. Ad
dem modum cùm natura ſe oneratam ſenſerit alimẽti ſu
fluo, quod ad generationem pertinet, dum ſe exonerare
e liberare cupit, per ſomnium in æſtimatiua imagines
rere facit talium rerum ad quarum præſentiam ſolet fie
perflui talis eiectio, eò quòd non aliter (niſi fortè ex
ectu virtutis retentiuæ) contingat eiuſmodi emiſſio.
ura ergo de ſalute viuentis, ſolicita, id ita procurat,
timatiuam ſic mouet: ne ſi non fiat ſuperflui illius exo-
tio, varijs morbis & miſerijs miſerè conſumat, id quod
ienter ſolet accidere. Atque ita contingit etiam caſtiſſi
mos

Quomodo naturaliter diuerſa in hominibus complexiones diuerſa faciunt ſomnia.

De exoneratione naturali notatu digna.

mos viros, nocturnis illusionibus solicitari atque vexari, illos maximè in quib⁹ valida est vis generatiua. Quòd si quis interroget, quónam pacto fieri id possit in imaginatiua, vt talis fiat imaginum effictio, cùm præuiæ non antecesserint cogitationes, ex quibus videantur posse oriri. Dicimus, sicut in animalibus irrationabilibus æstimatiua potentia naturaliter mouetur, quantum ad ea quæ sunt naturæ opera, vt ad nidum struendum tali materia, tali forma, tali tempore, ad coëundum cum animāte sui generis diuersi sexus, &c, ita æstimatiuā hominis in hac parte moueri naturaliter, & imprimi in eam quandam impressionem, per quam excitetur ad tales efformandas imagines, ad quarū in æstimatiua præsentiam solet tale naturæ opus fieri. Neque verò mirum, si dicamus naturaliter aliqua ex parte hanc æstimatiuam moueri, quandoquidem opus illud quod quæritur (nempe superflui corruptiui animalis expulsio) omnino naturale est, ad viuentis salutem conseruandam.

CAP. XXV. *Quòd boni & studiosi virtutem possent subinde mala perpeti somnia.*

Totū hoc caput diligenter expende.

EX qua somniorum distinctione non modica sumi potest consolationis materia aduersus quorundam nimium pauidorum inordinatum & scrupulosum timorem, qui grauiter tristantur, si quando per somnium aliquid eis contigerit, quod virtuti videatur contrarium, atque ita se affligunt, quasi talibus sint vitijs apud Deum coinquinati: cùm tamen secundum rationem viuant, & pro virili secundum spiritum aduersum talia vitia vigiles decertent, neque ex eo quod per somnium ita contigit, vllam apud Deum habeant culpam. Omnino enim contingere potest, & contingit non rarò, eum qui secundum rationem & voluntatem verè castus est, somnijs rerum venerearum illudi, & eum qui secundum rationem verè sobrius est ac tēperans, gulositatis somnia perpeti. Iterumque qui secundum rationem mitis, ac placidus est, atque longanimus somnijs iracundiæ & ferocitatis vexari. Sit enim quis (exempli gratia) à naturali complexione ad rem veneream vehementer inclinatus, propter virtutis generatiuæ in ipso fortitudinem: hic quantūuis, secundú firmū castitatis propositū viriliter resistat, & nequaquam cōsentiat, ita vt propositi firmitate & cōtinua resistentia, maxime autem desuper veniente Dei gratia (sine qua

uxta Sapientis ſententiam, nemo caſtus fieri poteſt) habi- *Sapient. 8.*
um caſtitatis ſit adeptus, continget nihilominus hunc in-
erdum ſomnijs malæ concupiſcentiæ illudi. Et qui vigilans
præſente ratione, neque pro vita, neque pro morte in mu-
iere conſentiret appetitum, nec vllum ferret familiare col-
oquium aut commercium, dormiens ſubinde etiam ample-
tus & oſcula acceptat & quæritat. Ad eundem modum qui
naturali eſt complexione vehementer pronus ad iracun-
iam, plenus flauente cholera, hic quantumuis multo labo-
e & multa Dei gratia ſit adeptus manſuetudinis patientiam,
deò vt vigilans, neque in pilo, neque in obulo velit nocere
uantumuis in ipſum delinquenti, hunc tamen contingit
er ſomnium pugnare, interficere, dilaniare, diſcerpere ho-
tem, eius domum ac ſegetem ſuccendere, & cuncta eius bo-
a diripere. Ita melancholicũ qui Dei gratia multo labore
ecundum rationem atque voluntatem puſillanimitatis vi-
um debellauit, & timorem pepulit inordinatum, contingit
er ſomnia graui concuti timore. Et qui in vigilia de Dei
miſericordia optimè confidit ſe conſequuturum æterna gau
ia, per ſomnium pati ſibi videtur inferni tormenta: quique
er vigiliam confidit ſe circundatum lætantium angelorum
terua, per ſomnium interdum ſibi videtur in medio ter-
bilium dæmonum iacere oppreſſus. Ita purè ſanguineus
iquis, quamuis verè ſecundum rationem & voluntatis af-
ctum ex Dei gratia omnes auerſetur mundi voluptates,
binde tamen per ſomnium videtur ſibi in medio delitia-
um iucundari. Imò verò ſi diligentius aduertamus, com-
eriemus iſta omnia etiam in vigilia ita accidere. Hinc enim
ntationes ſunt quæ à carne exurgũt etiam in bonis & ſan-
is viris, videlicet vel gulæ, vel luxuriæ, vel iracundiæ, & cæ
rorum malorum: quomodo de ſeipſo narrat beatus Hiero- *Hierony-*
mus, quòd cum in vaſta eremi ſolitudine exeſo eſſet cor- *mus ad Eu-*
re, & arctiſſima ſeipſum ſtringeret inedia, Romanis ta- *ſtochium.*
en ſe putabat intereſſe delitijs. Qui ergo huiuſmodi ſe
ntit ſomnijs rerum non bonarum tangi, aut etiam in vigi-
eiuſmodi vexari motibus, non ſtatim deijciatur animo,
n ſe mox Dei exiſtimet inimicum. Veruntamen exami-
t ſeipſum diligenter, an non ex præuijs in vigilia volun-
rijs cogitatibus, aut effectibus, iſta ſic exurgant, an non
orta fuerint à cauſſa aliqua voluntatiè ſubminiſtrata, vn-

Examinanda somnia vnde proficiscantur.

de eiusmodi somnia per se nata sunt sequi. Et quidem si post diligens examen nullius huiusmodi mali sibi est conscius, nihil est quod metuat, non est quur multũ anxietur animo: hoc tamen discat & consideret, in sua carne adhuc viuere concupiscentiam, discat non debere se esse securum, discat nondum perfectè deuictum esse siue subactum domesticum hostem, discat sibi adhuc standum super custodiam: & humilitatis ac prouidẽtiæ sibi sumat occasionem, ne mox vbi aliquem virtutis habitum aut donum aliquod acceperit, omnia in tuto putet, seque in portu nauigare securum. Agat quoque gratias Deo, cuius gratia ita sibi aduersissimum hũc hostem subiugauit, subiectumque fecit (carnem dico & sanguinem) vt non nisi in somno absente ratione, vel in vigilia per surreptionem, velut à tergo aut à longe audeat accedere, & non in vigilia apertè prodire in aciem. Est enim hoc signum euidens infirmati hostis, cùm iam non palàm, sed velut per surreptionem tantum ex abdito, audet aduersarium impetere. Cæterùm, de somnis quatenus ex eis pronosticari aliquid liceat aut non, item quomodo ea obseruare & non obseruare, præsentis non est negotij. Ad moralem enim spectat doctrinam, tametsi non minima ex parte ex præcedentium hæreant cognitione. Nos ergo de plurimis paucula quædam dixisse contenti (quoniam profectò etiam si velimus multa, non valemus, ob ignorantiam rerum intus latentium) fessum nunc calamum abditarum rerum curiosa inspectione atque perscrutatione, ad quietem reponimus, quo deinde ad id, quod totius considerationis nostræ erit supremum, reparatis viribus alacriores redeamus: si tamen prius (iuxta hactenus in libris omnibus seruatam consuetudinem) magni Dei gloriam cantico celebrauerimus, cuius sunt omnia hæc mirabilia, hisque infinito maiora, quæ nostri sterilitas calami minimè valet explicare, qui in Trinitate & vnitate perpetuò beatus viuit, regnat, & gloriatur in secula seculorum. Amen.

FINIT LIBER X.

PSAL-

PSALMVS MAGNO ARTIFICI, QVI est fabricator humani cerebri.

Videbam ego nuper anatomiam, incisionemq; humani corporis: aderat qui secabat chirurgus: aderat qui demonstrabat omnia medicus.

Ille quidem diuidebat subtilissimè, & vsque ad venulas minimas tenuissimosq; neruulos incidebat omnia: hic verò digitis solicitissimè cuncta monstrabat, verbisq; declarabat quantum poterat.

Super membris singulis quantumuis paruulis, faciebat sermones prolixissimos, & post finita verba omnia adijciebat, nondum se membri naturam explicuisse vel vsq; ad dimidium.

Tantum (inquit) quæ magis sunt cognitu vtilia, quæ magis exposita proferimus: & tamen protrahebat dies multos prolixis sermonibus.

Admiratus sum vehementer in pluribus sagacis naturæ operibus, dum ita mirandum conspicerem in cunctis ordinem, ita stupendam in singulis virtutem, & vsum necessarium.

Nihil erat superfluum, inordinatum nihil, nihil indecorum, nullum erat membrum, à cuius contemplatione post inspecta auditaq; omnia cum stupore non abscederem.

At verò posteaquam ad verticem peruentum est, ad anatomiam cerebri, ibi videlicet quæ prius videram, iudicabam nihil esse omnia.

Secabat ille summa solicitudine, incisionibus subtilissimis: iste de rebus minimis nescio quæ declarabat maxima.

Papè, quàm stupenda, quàm admiranda, quàm spectatu dignissima illic erant demonstranda! vix tota oculorum intenta acie sufficiebam intueri, de quibus iste tractabat mirabilia.

Ibi cranium & pericranium, ibi pia mater & dura mater, miringa maior & miringa minor: ibi nescio quæ nimiũ mirandæ connexiones & immissuræ, quibus ista nectebantur adhærebantq; inuicem.

Ibi ventriculorum distinctiones variæ, & cellulæ distinctæ distinctione visibili: ibi rete mirabile, verè mirabile, de cuius inuolutionibus narrabat ille miranda, cùm vix præ tenuitate ipsum posset conspicere acies oculorum meorum.

Ibi neruorum à cerebro exeuntium spectatu dignissima colligatio: ab anteriori parte molliorum, duriorum à posterioribus.

Naturæ prouidentiam miris efferebat præconijs, singulorum adinuicem prouidam dispositionem ostendens, ad salutem & commoditatem animalium.

Pergebat ille his commonstratis plura ostendere, ego verò longius non valebam progredi, neq; praeeuntem valebam insequi, quoniam me stupor inuaserat.

Et nunc, artifex magne, nulli arte secundus praecellentior omnibus, quid dicam ego, quid loquar de operibus artis tuae?

O vtinam contingerent tibi spectatores, artifices periti operis: ab his enim posset tibi dari gloria.

Qui inter homines, magnae artis fabricauerint opus, nihil aequè optant ac peritos artis ad spectandum illud.

Si magna artis opus in possessionem venerit hominibus rudibus, qui artis sunt ignari: perdit artifex gloriam artis suae, quantumuis sit praecellens artificium.

Ita profectò nobiscum res habet, quantum ad praestantissima opera tua: fabalibus stipulis grossiores sumus, quantumlibet nobis videamur subtilissimi.

Sapientia & artificium operis tui nequaquam contemplari sufficimus, neq; millesimam partem artis quam ostendisti in capite nostro, vel doctissimus pernouit medicus.

Attamen etiam si nemo miretur, si nemo laudet, semper manet in opere ipso gloria artificis, ita & tibi magne Deus semper tua manet gloria in cunctis operibus tuis.

Sis benedictus in aeterna maiestate tua: sis benedictus, sis laudatus & gloriosus in secula, pro inaestimabili sapientia, & bonitate tua.

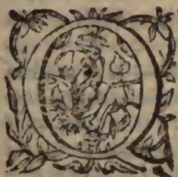
Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc & semper, & in secula seculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LI-

IN LIBRVM XI. CONSIDERATIONIS PHYSICAE DE INTELLECTV ET EIVS OFFICIIS PRAEFATIO.

QVæ hactenus à nobis libris præcedentibus determinata sunt, non homini sunt peculiaria, sed vel rebus naturalibus omnibus generaliter conueniunt: cuiusmodi sunt, quæ in primo libro de principijs diximus, & in secundo de caussis, in tertio de motu, in quarto de loco & tempore, in quinto de generatione atque corruptione: vel homini sunt cum cæteris viuentibus (vtpote plantis & animalibus brutis) communia, nempe ea quæ in prioribus tribus libris de potentijs vegetantibus, & sensibus tam exterioribus, quàm interioribus diximus. Neque hactenus vllo librorum præcedentium de ijs quę homini peculiariter competunt, quidquam egimus. At verò hominis egregia præcellentia, qua cæteris omnibus præstat naturalibus rebus, & admirabiles illæ virtutes quas in nobis peculiariter aduertimus, meritò specialem exigunt tractatum. Si enim cælestia corpora, propter suam quam in hæc habent inferiora potentem actionem specialem meruerunt determinationem, si denique etiam meteorologicæ impressiones (quæ & mista imperfecta dicimus) propter suam tantum incertam & subitam generationem singularem nobis extorserunt tractatum: humanæ naturæ præcellentia, an non multò iustius id ipsum exposcit ac exigit? Videlicet vt illas speciali opere discutiamus, declaremusque nobilissimas virtutes & operationes, quæ homini sic propriè peculiariterque conueniunt, vt in nullis rebus naturalibus possint eædem vel similes reperiri? Quæ enim hæc foret inordinatio disciplinę, post exactam de rebus naturalibus omnibus determinationem, ipsum quod est, omnium præcipuum negligere, & ad quod cætera omnia tanquam ad finem ordinantur, intactum pertransire. Iustum est ergo semel nobis in manum susceptus calamus tantisper nobis inseruiat, donec pro nostra virili secundum bonum Dei

auxilium, & hæc verè maxima vel balbutientes explicauerimus.

CAP. I. *De hominis præcellentia; & quomodo intellectus per sensum cognoscitur.*

Intellect', & volũtas quanta homini præstent.

HOminis super alias res naturales præcellentia in intellectu atque voluntate consistit, potentijs duabus vtique nobilissimis, quibus Dei in nobis imaginem & similitudinem gerimus & secundum quas Deiformes Deique capaces soli homines sumus, secundum quas immortales sumus incorruptibiles, & impassibiles (passione quacunque violenta vel ad corruptionem deducente) ab vlla rerum naturalium quantumuis potentissimæ fuerit actionis: secundum quas item soli homini conuenit in suis actionibus libertas, meritum vel demeritum, præmium atque pœna, saluatio atque damnatio æterna, felicitas æterna, vel æterna miseria. Nulla enim irrationalis creatura intellectu & voluntate carens immortalis esse potest, nulla Dei imaginem in se gerit, nulla Deiformis vel Deicapax dicitur, nulla meretur vel demeretur, nulla præmio æterno remunerabitur, vel æterna pœna punietur. Hæc enim omnia solius sunt hominis, quemadmodum in posterioribus latius declarabimus. Quoniam verò secundum rectũ ordinem prius est, rem intellectu percipere, posterius autem velle vel nolle: intellectus enim est præsentale voluntatis acceptare vel refutare: idcirco prius de intellectu quàm de voluntate est dicendum. Est autem in disciplinis ordo valde conueniens, incognita per nota, & minus nota per notiora (quantum fieri potest) declarare, quemadmodum ex principijs per se cognitis venitur ad scientiam conclusionis, & ex corporalibus exemplis manu ducimur ad intelligenda spiritualia. Erit ergo modus conuenientissimus naturam intellectus declarandi per comparationem ad sensum (quia iam ex suprà determinatis præsupponitur cognitus) partim quidem secundum similitudinem, partim verò secundum dissimilitudinem. In quibusdam enim conueniunt, & in quibusdam differunt. Primùm itaque omnium aduertendum est, quòd sicut sensus est potentia quædam apprehensiua rerum foris existentium absque reali susceptione ipsarũ per solam receptionem specierũ: ita & intellectus talis quædam est potentia, per quam homo ea etiam quæ extra ipsum sunt intus apprehendit, non rem ipsam, vel eius partem, vel

vllam corporalem eius qualitatem, sed tantùm rei quam apprehendit speciem intrà suscipiendo. Non enim in anima (vt Aristoteles ait) lapis, sed lapidis est species. Est tamen manifesta eius in hoc differentia à sensibus exterioribus, quòd singuli solum sui proprij sensibilis suscipiũt speciem, vt visus solam speciem coloris. Intellectus autem indifferenter omnium simul est susceptiuus, & omnium apprehensiuus. Transcendit etiam potentiam primam interiorem, quam suprà nominauimus sensum communem: quoniam ille licet communiter species suscipiat ab omnibus exterioribus sensibus, non tamen potest nisi illas suscipere quæ ei ab exterioribus transmittuntur. Nulla enim species est in sensu communi, præter eas quæ à sensibus exterioribus ad ipsum transmittuntur. Amplius verò etiam à vi æstimatiua siue phantastica differt intellectus (tametsi quibusdam antiquorum ita visum non fuit) quoniam intellectus, est potentia vlterior, & multò superior ipsa æstimatiua, sicut æstimatiua superior est in sensu communi aut imaginatiua. Cuius rei habita declaratione, magna ex parte quid intellectus sit, & quomodo homo cæteris præstet hac in parte animantibus, erit manifestum. *Arist. 3. lib. de anim.*

CAP. II. *Quomodo intellectus sit potentia superior, quàm æstimatiua.*

PRo cuius intellectu notandum est, quòd illa potẽtia meritò superior dicitur, cui altera subseruit & subministrat, & quam illa transcendit ac superat virtute actionis, quemadmodum videlicet sensus communis singulis exterioribus sensibus est superior, eò quòd singulis subministrent illi, transmittentes ad ipsum suorum sensibilium species. Hic autem operationis nobilitate excedit exteriores sensus, quoniam diuersorum sensuum sensibilia simul conferre potest, atq; inter ea dijudicare, itẽ & actus sensuum exteriorum percipere, quę duo nullus potest sensuum exteriorum. Rursum æstimatiua idcirco superior reputatur & est sensu communi, quoniã hic illi subministrat species susceptas ab exterioribus mox ad imaginatiuam transmittens, & ibi recondens, nõ vtiq; pro semetipso (quoniam ipse illis speciebus in absentia sensibilium nõ vtitur) sed pro æstimatiua, siue phãtastica, nimirum vt ex speciebus huiusmodi ipsa eliciat intentiones nõ sensatas, componatque & diuidat, & excitata his speciebus *Quomodo potentia vna est altera superior.*

ſuum exerceat officium. Ipſa autem æſtimatiua operationes habet excellentiores, quàm ſenſus communis, vel imaginatio, eò ꝙ ſpecies illas poſſit adinuicem componere & diuidere, atq; ita cogitationem tali compoſitioni, vel diuiſioni ſpecierum reſpondentem in ſe ipſa efficere, ac talis intentionis ſpeciem nunquam à ſenſu communi habitam in memoria reponere. Item poteſt non ſenſatas intentiones elicere, easq; ſimiliter reponere, quæ neq; ſenſus communis, neq; imaginatiua poſſunt. Idcirco iure ſuperior dicitur. Eadem quoq; ratione æſtimatiua etiam memoria ſuperior eſt, quoniam ipſius vtitur ſeruitio, quomodo arca & horreũ deſeruit poſſeſſori, & habet æſtimatiua multò nobiliores operationes. Ad eundem ſanè modum comperimus intellectum in homine ipſa æſtimatiua vi, ſiue phantaſtica multò ſuperiorem, videlicet quia æſtimatiua intellectui deſeruit, phantaſmata (id eſt intentiones in phantaſia operatas) præſentando, ipſi intellectui ad fabricandum ex eis ſpecies rerum ſolo intellectu perceptibilium, & omnem ſenſum trãſcendentiũ, quæ nullus ſenſus, neq; interior, neq; exterior poteſt comprehendere. Atq; hæc eſt operatio illa qua intellectus ſuperat æſtimatiuam. Sic enim ſe habet intellectus ad phantaſmata (id eſt, ad ſpecies vel intentiones quæ ſunt in phantaſia ſiue æſtimatiua) quomodo ſe habet æſtimatiua ipſa ad ſpecies à ſenſu communi tranſmiſſas, & in imaginatiuã ſeruatas. Quomodo enim per æſtimatiuam apprehendit & percipit animal brutum, quod per ſenſum communem non poteſt, videlicet amicitiam, vel inimicitiam, voluptatem, & dolorem, conueniens & diſconueniens ſecundum ſenſum: ita per intellectũ homo plurima intelligit, quæ per æſtimatiuã ſolam impoſſibile foret percipere. Tametſi enim æſtimatiua poſſit elicere intentiones non ſenſatas à ſpeciebus ſeruatis in imaginatiua: ſunt tamen illæ perpaucæ, & huiuſmodi, quæ conducunt ad animalis vitæ conſeruationem atq; directionem, ſecũdum quod animal eſt, vtpote amicitiæ vel inimicitiæ conuenientis vel diſconuenientis ſecundũ ſenſum: quam æſtimatiuæ operationem in pueris videmus nondum ratione vtentibus, item & in amẽtibus atq; morionibus grãdioris ætatis, in quibus perparum cernitur differentiæ ab irrationalibus, niſi quòd propter excellentiam æſtimatiuæ in hominibus videãtur in quibuſdam eminere. At verò intellectus

Intellectus æſtimatiua nobilior.

lectus cõuertendo ſeſe ad eas quæ in phantaſia ſiue æſtimatiua ſunt intentiones, plurimarum rerum elicit cognitionẽ, quas ſenſitiua potentia nulla ſiue exterior, ſiue interior, poteſt percipere. Intellect' enim virtute mirabili intelligit formas ſeparatas, naturas vniuerſales, angelicas mentes, imò & ipſum Deum: quæ nequaquã ab æſtimatiua poſſunt cognoſci. Item & alias habet intellectus operationes mirabiles, affirmando & negando, tam in vniuerſalibus quàm in particularibus, tam in abſtracto quàm in concreto, & multipliciter ratiocinando: de quibus omnibus ſuo loco dicetur poſterius. Nunc verò (priuſquam extra propoſitum abducamur) illud tota virtute qua poſſumus declaremus, quomodo intellectui in ſua operatione æſtimatiua ſubminiſtrat, id eſt, quomodo ex phantaſmatibus intellectus rerum cognitionẽ in ſe poſſit acquirere, quæ non in æſtimatiua præfuerunt. Sic enim & mirabilis ordo potentiarum adinuicem ita in homine ab optimo Deo pulcrè diſpoſitarum clareſcet, & nihilominus (quod quærimus) ipſius intellectus natura fiet manifeſta.

CAP. III. *De Platonis opinione exiſtimantis omnium intelligibilium ſpecies eſſe intellectui concreatas.*

AD prædictorum autem determinationem, ante omnia hic pertractanda videtur Platonis quondam celebris opinio: qui exiſtimauit rerum omnium intelligibilium ſpecies fuiſſe intellectui à principio concreatas, & animam rationalem à principio ſuæ conditionis omnium rerum habuiſſe cognitionem per ſpecies proprias ſibi cõcreatas, quã cognitionem dicebat per immerſionem in hoc corpus animam perdere, ſpecies tamen manere: quomodo homo multo obrutus potu, aut ſomno preſſus nihil eorum actu intelligit, quæ tamen ſecundum habitum & ſpecies tenet. Atq; ita (iuxta poſitionis huius conſequentiam) aſſerebat, hominis ſcire vel addiſcere, non aliud eſſe quàm reminiſci. Dicebat enim, cùm quis de nouo quippiam videretur addiſcere, ſpeciem in anima exiſtentem (vtpote ipſi concretam) ſolum excitari, ſicque tantum recordationem fieri quaſi oblitę rei per craſſi corporis immerſionem, non autem ſpeciem vllam de nouo in intellectu fieri. Atq; ita nihil dicebat hominem iam addiſcere, quod non prius aliquando cognouerit. Iuxta quã poſitionem dicendum foret, intellectum non poſſe vti mini- *Platonis opinio.*

ſterio æſtimatiuæ ad aliquam ſpeciem de nouo in ſe acquirendam, ſed tantum ad exercitationem ſpecierum: ita videlicet, vt per phantaſmata excitarentur ſpecies, quæ in intellectu præexiſtunt, ad efficiendam in intellectu rei cuius ſunt ſpecies cognitionem. Verùm hæc poſitio primùm quidem Chriſtianæ fidei non conſonat, quæ tenet animas hominum non ſimul fuiſſe creatas, neq; etiam præfuiſſe ante corporis informationem, ſed vnà cum infuſione corporis ſigillatim ſingulas à Deo creari, & eo ipſo momento quo in corpus infunduntur ſimul, & creari. Deinde etiam philoſophis meliora ſentientibus, eadem poſitio diſplicet. Reprobat enim eam Ariſtoteles tertio libro quem de anima ſcripſit, pulchrè docens, intellectũ nullam habere ſibi connaturalem & cognatã ſpeciẽ, ſed eſſe velut tabulam nudam, in qua nihil actu ſit deſcriptũ: eſſe tamen intellectũ ex ſua natura ad ſpecies omniũ rerum in ſeipſo ſuſcipiendas idoneum, quomodo tabula nuda, in qua nihil eſt deſcriptum, ſuſceptiua eſt cuiuſlibet ſcripturæ. Cuius ſententiam (vt magis veram, magisque fidei, rationi, & experientiæ conſentaneam) in ſequentibus latius volumus declarare, illa altera minus probabili omiſſa.

Ariſtoteles à Platone diſſentit.

CAP. IIII. *De diſtinctione intellectus agentis, & patientis.*

AD cognoſcendum ergo quomodo intellectus in ſua operatione phãtaſiæ vtitur miniſterio, nota, ꝙ (iuxta Ariſtotelis, cæterorumq; eius in hac parte ſequacium traditionem) intellectus diuiditur in agentem & patientem. Intellectus agens dicitur, cuius eſt ſpecies rerum intelligibilium efformare, atque efficere, quibus mediantibus fieri poſſint rerum intellectiones. Intellectus autem patiens vel paſſibilis dicitur, cuius eſt ſpecies virtute intellectus agentis efformatas in ſe ſuſcipere. Quomodo enim in rebus naturalibus cõpoſitionem ponimus ex forma ſubſtantiali omnium accidentium atque diſpoſitionum effectiua, & materia omnium ſuſceptiua: ita intellectus totam ſubſtantiam ex duabus hiſce potentijs velut partibus duabus dicunt conſtare: quarum altera ſe habet ſecundum rationem materię, videlicet intellectus paſſibilis, nullo modo actiuus, ſed tantum paſſiuus atque ſuſceptiuus ſpecierum: altera verò habet rationem formæ ſolum actiuus, & nullo modo paſſiuus. Intellectus agens (vt inquit Ariſtoteles) eſt, in omnia facere, hoc eſt, omnium intelligibilium ſpecies poteſt in intellectu paſſibili efformare,

Intellectus agens, & patiens.

comparaturque lumini in ordine ad colores: quoniam ſicut lumen cadens ſuper colorem facit ipſum ſuam ſpeciem organo viſus imprimere, ſicque ipſum cuius eſt color, à ſenſu facit cognoſci: ita per hunc agentem intellectum ſuam virtutem conuertentem ſuper phantaſmata efformatur in intellectu ſpecies intelligibilis, per quam fit in intellectu eius rei cuius eſt ſpecies intellectio, ſiue intellectiua cognitio. Neq; vllum eſt ens quãtumlibet à ſenſu remotum, quantumlibet vniuerſale, quantumlibet abſtractum, cuius non poſſit intellectus agens ex aliquo ſibi oblato phantaſmate (id eſt, ex aliqua intentione phantaſtica) in intellectu paſſibili ſpeciem efformare. Quid enim magis à ſenſu elongatum quàm Deus? Attamen intellectus agens in homine tantæ eſt virtutis, vt aliquam ſpeciem poſſit in intellectu efformare, mediante qua Deum vtcunque cognoſcat, quamuis nondum ſecundũ eſſentiam ſicuti eſt. Eſt ergo intellectus agentis (iuxta Ariſtotelis ſententiam) in omnia agere, id eſt, ſpecierum omnium intelligibilium rerum effectiuum. Qui enim poteſt in id; quod remotiſſimum eſt, multò facilius poterit in illud quoque, quod eſt minus elongatum. Intellectus autem paſſiuus eſt in omnia fieri, id eſt, omnium rerum poteſt in ſe ſuſcipere ſpeciem, poteſtque rerum omnium ſimilitudine formari. Vnde fit, vt nonnunquàm etiam poſſibilis à potentia ſuſcipiendi nominetur. Quod quidem manifeſtè ex præcedenti conſequitur. Si enim intellectus agens potens eſt omnium ſpecies efformare, & in ſeipſo non poſſit quidquã recipere, ſed quęcunq; ipſe operatur ſuſcipit intellectus paſſibilis: manifeſto ergo conſequio infertur, quòd paſſibilis intellectus ſit omnium ſpecierum intelligibilium rerum ſuſceptiuus. Quemadmodum ſi forma ſubſtantialis lapidis eſſet omnium operationum effectiua, materia lapidis vtique omnium eſſet ſuſceptiua. Eſt enim intellectus agens (vt ſuprà diximus) tanquam forma, patiens verò vt materia. Atque hoc modo intellectus paſſibilis quodammodo dicitur eſſe omnia, id eſt, omniformis, quatenus omnium ſimilitudine poteſt formari, indui & ornari, quemadmodum pulcrè beatus Hieronymus in epiſtola ad Paulam de omnibus ſacræ ſcripturæ libris de cera ait, his verbis: Mollis cera, & ad formandum facilis, etiã ſi artificis & plaſtæ ceſſent manus, tamen virtute totum eſt, quidquid eſſe poteſt.

Ariſt. 5. lib. de anima.

Hieronym.

CAP.

CAP. V. *Per qualitatem luminis, declaratur virtus intellectus agentis.*

QVemadmodũ autem in corporalibus nullus eſt color, qui non per lumen poſſit illuſtrari, vt ſuam speciem organum infundat, ſicque viſionem in ipſo efficiat: ita nulla res eſt, cuius non poſſit (per huius intellectus agentis ad ſe conuerſionem) intelligibilis ſpecies imprimi in intellectũ poſſibilem, & cuius nõ poſſit in eo notitia efformari per virtutem agentis intellectus. Quemadmodum enim color eſt obiectum viſus, & ideo quidquid ſub colore comprehenditur, luminis illuſtratione æque poteſt in viſum imprimere ſuam ſpeciem: ita ens ſiue verum (quę ad inuicem conuertuntur) obiectum eſt adæquatum intellectus: atque ob hoc, per lumen intellectus agentis poteſt in intellectum paſſibilem imprimi ſpecies omnis eius, quod ſub ente cõtinetur. Rurſum quemadmodum nullus color quantumuis lucidus, quantumuis nobilis, poteſt à viſu percipi, ſi defuerit lumen, quod ſuper ipſum cadat, ipſumque illuſtret: ita nullum ens eſt intelligibile, niſi ratione huius intellectus agentis, videlicet niſi hic ſuo fulgore ad rem illam ſeſe conuertat. Et quemadmodum iuxta virtutem luminis fit color meliùs viſu perceptibilis, ita vt lumine ſplendidiùs ſuper colorem cadente, ipſe ſit meliùs viſu diſtinguibilis, quàm ſi lumine tenui & obſcuro illuſtraretur, eò quòd in organum ſpecies perfectiùs imprimatur: ſic etiam iuxta huius agentis intellectus virtutem res eadem ab vno meliùs perfectiusque intelligitur, quàm ab altero, iuxta quod intellectus agens perfectiùs, vel imperfectiùs rei ſupra quam cadit, & ad quam ſe conuertit ſpeciem intellectui imprimit paſſibili. Patet ergo, quẽadmodum huius intellectus agentis natura, mirum in modum ex luminis naturalis cognitione oſtenditur. Eſt enim & ipſe verum lumen ſpirituale, & vtique veriùs illo quod à Sole diffunditur in aërem. Hoc enim lumẽ eſt de quo Pſalmiſta loquitur, dicens: Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui domine, dediſti lætitiam in corde meo. Sicque enim plerique ſanctorum patrum locum iſtum interpretantur de naturali lumine intellectus, quod in nobis Deus ab initio velut ſignauit, dum nobis in apice ſupremoque vertice animæ ſpeciali prærogatiua dignitatis impreſſit. Et eſt plane intellectus hic agens in homine quoddam diuinitatis veſtigium

Ens ſeu verum intellectus obiectum.

Intellectus agens verũ eſt lumen.

Pſalm. 4.

ac participium aliquod infinitæ immensæque lucis, quæ est ipse Deus. Quomodo enim ab igne permaximo scintillulæ multæ exeunt, aliquid claritatis illius & luciditatis ignis primarij referentes, ita ab illa immensa ineffabilique diuina luce (de qua scriptum est. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hūc mūdum) in animas singulorum hominum velut scintillula quædam deriuatur, eisque infidet inextinguibilis: si tamen iustum est, modicum istud in nobis lumen respectu diuinæ lucis comparare scintillulæ, respectu ignis magni: quandoquidem alias in scriptura sancta legimus ipsos quoque in gloria plenissimè refulgentes beatos, non nisi scintillis fulgentibus comparari. Sic enim quodam loco legimus, Fulgebunt iusti, & tanquam scintillæ in arundineto discurrent. Nos tamen scintillulæ comparare cogimur hoc diuinæ lucis in nobis participium: quandoquidem minus aliquid igneum, aut lucidum in humana appellatione nequimus inuenire *Ioan. 8.* *Sapient. 3.*

CAP. VI. *Ex differentia intellectus & sensus, ostenditur necessariò ponendum intellectum agentem.*

EST autem notanda differentia inter sensum & eius obiectum ex parte vna, & inter intellectum, & eius obiectum ex parte altera. Nam sensibile obiectum (si adsit requisita conditio) sua actione imprimit suam speciem in organum sensus, vt color præsente lumine agit in organum visus, agendoque imprimit in ipsum suam speciem. Lumen enim non est caussa effectiua speciei, neque in oculum agit per hoc quod colorem illustrat, sed est tantùm quædam conditio requisita ad hoc vt color possit agere in visum. Quantū verò ad intellectum, contrario modo se res habet. Cùm enim rem aliquam quæ est extra nos intelligimus, ipsa res non agit in intellectum per se imprimendo suam speciem. Nulla enim res corporalis potest agere in intellectum, cùm sit potentia spiritualis, & nullum habens organum corporeum. Neque imaginandum est, sic ab æstimatiua transmitti ad intellectum species corporales, quomodo ab exterioribus sensibus transmittūtur ad sensum communem. Cùm enim intellectus nullum habeat corporeum organum in quo inhabitet, nullus potest esse transitus per quem species talis sensibilis possit trāsmitti ad intellectū. Sed neque intellectus ipse (propter suam nobilitatē) capax foret vlli' speciei sensibilis. *Intellectus in sensu differentia.*

Atque

Atque hinc patet ratio, quare magis oporteat duplicem ponere intellectum, quàm duplicem sensum. Non enim solet sensus diuidi in agentem & patientem: sed sensum dicunt simpliciter esse potentiam passiuam, quantum ad speciem, eò quòd speciem in sese non debeat neque possit efformare vllus sensus, sed ipsius obiecti actione in ipsum imprimatur, & in speciem acquirendo se habeat purè passiue, tametsi in ordine ad actum suum proprium, quodammodo sit potentia actiua vel propriè operatiua. Operationem enim suam, sensus in seipso efficit: speciem autem (mediante qua vt instrumento suam operatur sensationem) nequaquam. Atque hac ratione, quantum ex parte obiecti tota substantia sensus passiuam dicitur: neq; in agentem & patientem secundum suas partes secatur. Contrà verò quia obiectum intellectus per se non sufficit sua actione imprimere suam speciem, omnino tamen eget specie, si debeat intelligere: necesse est intellectum ponere, non merè passiuum, respectu suæ speciei, sed partim effectiuum. Alioqui impossibile esset speciem in intellectu formari, & per consequens neque vlla posset fieri intellectio, cum sine specie ipsa nequeat fieri visio in oculo, si nec potentia ipsa visiua haberet virtutem efformandi in speciem coloris, nec etiam ipsi colori talis competeret actio. Vnde enim acciperet visus speciem coloris, si neque à se ipso, neque ab obiecto acciperet? Hæc ergo necessitas est ponendi intellectum agentem, ad cuius positionem necessario consequitur intellectus passibilis positio: nisi enim species intelligibilis in intellectu susciperetur, non posset intellectus intelligere. Cæterũ, an intellectus hi duo, ponendæ sint potentiæ realiter distinctæ, an solum secundum rationem diuersam distinguantur (videlicet vt idem numero intellectus dicatur agens, quatenus hoc illi competit officium, efformare & efficere speciem intelligibilem, idemque patiens quatenus non in alio aliquo, sed in seipso hanc speciem per se effectam recipit) nolumus impræsentiarum curiosiùs peruestigare. Perparum enim refert, an re, an ratione sola dicatur distingui: si hoc modo rectè intelligatur, duplex hoc officium intellectui competere.

Quare duplex intelle̅ctus ponitur & non duplex sensus

CAP. VII. *Quomodo omnis cognitio intellectiua oriatur ex sensu.*

Ad

AD cognoſcendum autem modum, quo intellectus agens efficit ſpecies in intellectu, notandum eſt, quòd pro ſtatu iſto mortalis vitæ talis eſt colligatio animæ in corpore iſto craſſo & miſero, vt nulli' rei cognitio poſſit venire in intellectum, quæ non primordialiter ex aliquo ſenſuum exteriorum ſumpſerit initium: neque vlla poſſit ſpecies intelligibilis ab intellectu agente formari in intellectu paſſibili, quam non originaliter ex aliqua ſpecie ſenſibili quinque exteriorum ſenſuum emēdicauerit. Propter quod dixit Ariſtoteles.

Omnem noſtram cognitionem debere à ſenſu habere exordium. *Ariſt. 1. lib. Poſter.*

Quod tamen non ita eſt intelligendum, quaſi intellectus agens immediatè à ſenſibilibus exteriorū ſenſuum accipiat ſuas ſpecies intelligibiles: ſed mediatè, ratione videlicet phā taſmatum, id eſt, intentionem in phantaſia ſiue æſtimatiua exiſtentium, quæ omnia à ſenſuum exteriorum cognitione primordialiter oriuntur. Eſt enim talis habitudo intellectus agentis ad phantaſmata in phantaſia, qualis eſt ſenſus exterioris ad obiectum exiſtens in re ſenſibili. Nā ſicut ſenſus non poteſt accipere ſuam ſpeciem niſi conuertēdo ſe ad ſenſibile, vel niſi ipſi præſentetur offeraturque præſens ſenſibile, ita intellectus agens ad comparandum ſibi intelligibiles ſpecies, conuertere ſe debet ad phantaſmata, id eſt, ad aliquas imagines vel intentiones in æſtimatiua ſibi præſentatas. Et quemadmodum ſenſibile ipſum cùm ſit corporea qualitas, acquiritur tamen & formatur in ſenſu, quæ eſt potentia vtcunque ſpiritualis ſecundum ſuam ſimilitudinem, modo quodam ſpirituali: ita phantaſma quanquam res ſit materialis & imago craſſior, quàm vt ſecundum talem conditionem poſſit recipi in intellectu, abſtrahitur tamen ab ipſo ſpecies intelligibilis multò ſpiritualior & intellectui benè proportionata, idque per virtutem agentis intellectus: ſeſe ſuper phantaſma conuertentis, cuius eſt tanta virtus, vt à phantaſmatibus impuris & materialibus poſſit ſua nobiliſſima inexplicabilique virtutis efficacia ſpeciem immaterialem educere, atque abſtrahere, ac velut efformare, quæ intellectui conueniat pro ſua operatione exercenda: quemadmodum corporalis luminis eſt tanta excellentia, vt ſuper colorem ipſo cadente in viſu gignatur ſpecies, quæ abſque

ipſo

ipso non potuisset in oculo produci. Nō sunt tamen prædicta sic intelligenda, quasi asserere velimus, omnem intellectus cognitionem debere immediate ex sensu etiam phantasiæ accipi. Nam intellectus vna habita notitia ex ea format aliam, atque ita consequenter, quemadmodū ex notitia præmissarum efficit in se notitiam cōclusionis, & ex notitia intellectuali singularium efficit cognitionem vniuersalium. Atque in his non immediate sumitur cognitio intellectus à sensu. Mediatè tamen omnis intellectiua notitia à sensu est, quoniam prima intellectiua cognitio (ex qua aliæ gignuntur) à sensu debet accipi. Cùm enim intellectus de se nihil habeat, omnia deforis acquirat necesse est. Attamen cùm vel modicum aliquid habuerit, plurima ex illis paucis potest mirabili suæ fœcunditatis virtute progignere.

CAP. VIII. *De modo quo intellectus agens conuertit se super phantasmata.*

MOdus autem quo intellectus agens se conuertit super phantasmata ad formandum sibi species intelligibiles est ipsa phantasmata illustrando, eaque à conditionibus materialibus depurando. Phantasmata enim in phantasia rem non nisi crasso modo & sensibiliter (vt videlicet sensu perceptibilis est) repræsentat, sub conditionibus materialibus & indiuiduantibus, videlicet sub loco determinato & tempore determinato, & cæteris conditionibus indiuidualibus determinatis, quomodo à sensu exteriori cognoscitur. Intellectus autem sua nobilitate omnes has materiales & singulares conditiones separat, & speciem talem in intellectu passibili format, quæ rem absque eiusmodi imperfectionibus representet. Vnde hoc modo intellectus hominis ex phantasmatibus materialibus, & cognitione rei materialis, quam intellectui exhibet phantasia, pertingere potest ad cognitionem rerum immaterialium, & prorsus absque materia separatarum. Verbi gratia, ex his quæ sensibus exterioribus percipimus, rebus istis visibilibus & materialibus, quæ vt habētia actum cum potentia (id est formam cum materia) in phantasia cognoscimus, intellectus agens super phantasmata huiusmodi se conuertens, separat, & abstrahit id quod materiale est & imperfectum, formatque sibi speciem, quæ solum actum nudamque formam absque potentia materiæ per se subsistentem representat, per quam angelicas substantias ap-

Intellectus immaterialia intelligit ex sensibilibus.

appræhendit, quæ sunt formæ separatæ absque materia. Sic ex cogitatione creaturæ, quam phantasia appræhendit, sub determinatis conditionibus (vtpote substantia, qualitate, sub tali materia, sub talibus dispositionibus accidentalibus, sub tali colore, in tali tempore, in tali loco, &c) intellectus agens ab omnibus his conditionibus materialibus abstrahens, format sibi speciem quandam atque similitudinem in intellectu passibili repræsentantem ens immateriale, absque magnitudine, absque omni accidente, absque omni mutatione & motu, absque omni generatione, corruptione, & passibilitate, absque initio & fine durationis, absque omni tempore & loco, absque omni compositione & permistione, absque vllo ente simpliciter priori, & ita in cæteris, sic abstrahendo ab omnibus imperfectionibus quæ inuoluuntur in phantasmatibus: sicque in nobis Dei speciem formamus ex vilissimis creaturis, quas in phantasia cognoscimus, & quarum cognitionem primam hausimus ex sensibus.

CAP. IX. *Quomodo Dei cognitionem duobus modis potest intellectus agens in nobis efformare.*

FAcit autem intellectus agens duobus modis in nobis Dei, eorumque quæ ad Deum spectant cognitionem. Primò quidem, per abnegationem, ad eum modum quo suprà dictum est: cùm videlicet omnes materiales conditiones & imperfectiones quas cernimus in creaturis (circa quas phātasiamur) abnegamus atque abijcimus, ita vt ex ipso quod in phantasmate est solùm entis conceptum seruantes, reliquum omne quidquid adiunctum est imperfectionis, quidquid crassum, quidquid imperfectum per abnegationem abijciamus, imaginantes videlicet non generabile, non corruptibile, non compræhensum loco, non accidentibus varium, non mobile secundum locum, non vlla ratione mutabile, non compositum vlla compositione, non habens initium durationis neque terminum, non visibile, non vllo sensu sensibile, atque ita in cæteris omne quod imperfectum est abnegando. Dicimus signanter abnegando omne quod imperfectum est. Non enim omnia debent à Deo abnegari, quæcūque possunt in rebus corporalibus inueniri, sed ea quæ aliquam includunt imperfectionem. Non enim dicimus Deū non ens, neque non intelligibilem, neque non amabilem,

Deus cognoscitur per abnegationem.

cùm hæc nullã includant imperfectionẽ. Perfectionis nãq; est, esse intelligibile & esse amabile: quoniam quod non est intelligibile, non est ens: & quod non est amabile, non est bonum. Sed per abnegationem Deo attribuimus, quòd sit nõ sensibilis: quoniam sensibile esse includit imperfectionem. Non enim sunt sensibilia per se, nisi accidentia, neque per accidens nisi quæ accidentia in se suscipiunt. Atq; hic modus, per omnis imperfectionis abnegationem sic Deum cognoscendi, pro hoc statu nobis est facilimus & familiarissimus: quemadmodum pulcrè id declarat diuinus ille Theologorum facilè Princeps Dionysius Areopagita in ijs quæ super Diuinis nominationibus descripsit. Alius est modus, quo Deum cognoscimus secundum superexcellentiam, vt cum ex re quam conspicimus oculis, & vt pulcram atque amabilem æstimamus per virtutem intellectus agentis, se super huiusmodi phantasma & æstimationem conuertentis, efformamus in nobis speciem talis cuiusdam rei quæ sit summe pulcra, summe iucunda, summe amabilis, summe desiderabilis, ita vt non possit res cogitari pulcrior, neque iucundior, &c. Ita cùm videntes ignem fortiter agere, & Solem potenter in his inferioribus & mirabiliter operari ex phantasmate huiusmodi, per virtutem agentis intellectus efformamus in nobis speciem alicuius rei maximè actiuæ, ita quòd nulla res possit esse æque actiua, & ipsa sit omnibus magis actiua. Sic ex re modicæ durationis intelligimus ens maximæ & longissimæ durationis, ex re modicæ perfectionis rem maximæ perfectionis, cui nulla dari possit res æquè perfecta, & quę omnibus alijs est perfectior: sicque in omnibus alijs conditionibus, quas in creaturis cognoscimus aliquid perfectionis habentibus. Et horum ferè modorum altero cõparatur in nobis omnis quæ de Deo naturaliter contingere potest cognitio.

Dyonisius Areopagita.

Cognitio Dei per excellentiam.

CAP. X. *Quomodo Deus cùm secundum se maximè sit intelligibilis, à nobis tamen difficilimè cognoscatur.*

NOtandum tamen quòd huiusmodi cognitiones nõ sunt intellectui humano secundum suam excellentiam simpliciter naturales, sed tantùm propter colligationem cũ hoc corpore, pro statu isto, in quo nihil potest intelligere nisi ex sensibilibus & phantasmatibus. Alioqui ipse Deus per semetipsum est maximè ab intellectu perceptibilis, & post

Deum

Deum Angelicæ creaturæ magis sunt quam corporeæ intellectu perceptibiles. Cum enim ens siue verum (quæ adinuicem conuertuntur) obiectum sit intellectus, quemadmodum color visus consequitur, quo vnumquodque habet perfectiorem entis naturam & perfectiorem entitatem, eo magis esse ipsum perceptibile intellectu, quemadmodum id quod maximè habet coloris naturam (id est, perfectissimus color) per se est maximè visu perceptibile: item & maxima perfectissimaque lux, quantum est ex parte sui, maximè est visibilis. Verum sicut in his sensibilibus non semper id quod ex se maxime visibile est, potest maximè à sensu videri, propter imperfectionem organi, vel debilitatem sensuum, vt maxima & fulgidissima lux Solis minimè potest ab homine videri, non quidem ex parte ipsius huius lucis, qua nihil est magis per se visibile, sed ex imperfectione visus nostri, qui tam excellens sensibile non potest ferre. Ita profectò nobiscum quantum ad intellectũ res habet, donec sumus in corpore mortis huius. Corpus enim hoc quod corrumpitur (iuxta Sapientis verbum) aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Tametsi enim Deus ipse per se maximè sit intelligibilis à nobis, corporeæ autem creaturæ per se minimè: nos tamen econtrariò, quod maximè per se est intelligibile, ægerrime, difficilimeque intelligimus, quæ verò minime, multò faciliùs. Similes enim sumus noctuis & vespertilionibus, quæ lumen præclarum diei ægerrimè conspiciunt, noctis autem tenuissimo lumine gaudent. Et quemadmodum humanus visus meliùs faciliusque Solis imaginem contuetur in aqua relucentem, quàm Solem ipsum in sua substantia, eò quòd tam lucidos radios directè in se reflexos non ferat oculus: ita lucem illam beatissimam primò ex se intelligibilem, meliùs in speculo & in sua imagine (id est, in creaturis) aliquo modo repræsentatam, quàm in se ipsa cognoscimus. Hoc enim est, quod de sapientibus quibusdam Romanis scribens ait Apostolus: Quod notum est (inquiens) Dei, id est, de Deo, manifestum est in illis. Deus enim illis manifestauit. Volens autem explicare quomodo illis Deus sui manifestasset cognitionem, subiungit: Inuisibilia enim Dei, à creatura mundi, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus & diuinitas. Hæc enim sensu ne-

Deus perfectè maximè cognoscibilis est ab intellectu.

Rom. 1.

quaquam perceptibilia, per creaturas & in creaturis velut in quibusdam speculis, intellectus eorum perspicax & admodum exercitatus in depurandis phantasmatibus & abstrahendis materialibus conditionibus, quantum opus erat cognouerat, vt non esset eis relictus excusationis locus. Cùm verò huic lumini naturali intellectus agentis, additum fuerit lumen aliud spiritualis gratiæ, missum desuper, tum verè mirabilis efficitur intellectus ipsius agentis perspicacitas, ita vt iam non solum in speculo creaturarum, verum etiam aliqua ex parte incipiat in semetipso Deus ab homine cognosci. Est enim sancti spiritus gratia intellectui agenti in adiutorium, propter nimiam ipsius solius debilitatem: quemadmodum si in oculum aliquem infirmum aquam infundas rosaceam, vel aliam magnæ virtutis, quæ oculum prius Solis lumen non ferentem nisi in imagine (vt in aqua vel speculo) ita confortet, vt eum iam possit in sua rota contueri. Cùm autem tali lumine superno adiutus fuerit intellectus agens, poterit in intellectu passibili efformare Dei similitudinem, absque conuersione ad phantasmata: conuertendo scilicet sese ad ipsum Deum: quod alioqui tali non adiutus lumine, minimè valeret: quemadmodum oculus sic aliquo auxilio cõfortatus, non per cõuersionem ad Solis imaginem vltrà acciperet speciem eius, sed per conuersionem ad ipsummet Solem in sua substantia & fulgore. Et in futuro, quando olim perficietur in nobis lumen istud supernaturale, quod nunc per spiritum diffunditur in electorum cordibus, fidei ænigmatica obscuritate conuersa in claritatem apertæ visionis, perfectissimæ tunc Deum absque mentis reuerberatione contuebimur, facie ad faciem sicuti est: tanquam si vsque adeò hominis confirmetur oculus, vt directissimè possit aciem visus in rotam Solis, in tota sua virtute per meridiei tempus relucentis intendere absque vlla reuerberatione. Et commutabitur tunc quidem in nobis ordo intellectus modo mirabili, vt quomodo nunc primum intelligibile, Solem æternum & incorporeum, in corporeis imaginibus tenuiter cognoscimus, ita tunc econtrario corporea omnia in illa corporea luce contueamur. Omnia nanque in eo vt in speculo perfectissimo uidebimus, & multò perfectius videbimus, quàm ea in semetipsis valeamus cognoscere, quemodmodum etiã omnia in Deo perfectius existunt, quàm in semetipsis.

Quantũ intellectui proficiat aduenient gratia spiritus sancti.

fis. Sed nos iam ab hac profundissima Theologia pedem retrahentes, ad reliqua intellectus agentis describenda officia stylum reducamus.

CAP. XI. *Quomodo intellectus aliquando singulariter aliquando vniuersaliter intelligit.*

HAbet autem intellectus varias in sese operationes. Intelligit enim singulariter aliquando, aliquando vniuersaliter, aliquando concretè, aliquando abstractè. Et secundum hæc.

Diuiditur cognitio intellectiua in singularem & vniuersalem, concretam & abstractam. Et si membra ista adinuicem voluerimus commiscere, quedam est cognitio abstracta singularis, quedam abstracta vniuersalis, quædam concreta singularis, quædam concreta vniuersalis.

Cognoscit intellectus singulariter, quando notitiam format in seipso, vnius alicuius rei singularis tantum repræsentatiuam, & non alicuius rei communis neque plurium singularium simul: et est notitia qua hunc hominem singulariter intelligo, quæ in voce respondet huic dictioni, hic homo, vel Ioannes. Vno enim conceptu, vnaque notitia singulari non potest nisi vna res singularis repræsentari. Videntur autem dicere nonnulli, quòd intellectus talem operationem in se non habeat singularem, existimantes hoc ad sensum tantùm pertinere, cognoscere singularia singulariter, intellectum autem non cognoscere singularia singulariter, id est, cognitione singulari, sed vniuersaliter tantùm, id est, in cognitione vniuersali. Probabilius tamen est & verisimilius intellectum etiam singulariter (vt diximus) posse singularia intelligere, & primam intellectus cognitionem esse singularem. Differentia autem inter sensum & intellectũ hæc est, quòd sensus solùm singulariter appræhendit. Intellectus verò non dico non singulariter, sed non solùm singulariter, verum etiam vniuersaliter cognoscit. Tamen hoc notandum, est, quòd licet notitia singularis pro statu huius vitæ sit in intellectu prior tempore, secundum tamen intellectus naturam, infima est. Multo enim digniori fungitur officio intellectus, quando efficit in seipso operationem qua superat sensum, quàm tunc cum efficit eam in qua cum inferiori potentia sensitiua communicat. Vnicuique enim rei

Cognitio intellectiua singularis.

Discrimen inter sensum & intellectum.

illa actio magis secundum suam naturam competit, quæ ei est peculiaris, & per quam distinguitur ab alijs. Quapropter magis propriè dicitur operatio intellectûs cognitio vniuersalis, in qua sensum excedit, quàm singularis, in qua cum eodem communicat. Et secundum hunc modum rectè salua veritate intelligi possit prædicta positio, dicentium intellectum non cognoscere singulariter, intelligendo intellectum secundum suam naturam & propriam conditionem non singulariter cognoscere. Veluti si dicamus hominem non sentire, aut sentire non esse humanam operationem, intelligendo de operatione hominis secundum quòd homo est, & cætera animalia superat. Hanc autem notitiam singularem facillimè intellectus in se efformat, propter similitudinem maximam phantasmatis & talis notitiæ. Cognoscit autem intellectus vniuersaliter, quando in se ipse efformat notitiam non vnius alicuius indiuidui, sed plurium simul repræsentatiuam, vel vnius alicuius rei communis, in qua plura singularia conueniunt. Talem autem cognitionem intellectus agens format in intellectu passibili, per abstractionem à conditionibus materialibus, depurando videlicet speciem, qua fit notitia singularis, à conditionibus huiusmodi indiuiduantibus: quæ species sic depurata & abstracta repræsentat intellectui, non rem vnam singularem, sed rem aliquam communem, in qua multa conueniunt singularia, & simul omnia singularia quæ in communi illo conueniunt. Quod vt fiat clariùs, subijciemus manifestum exemplum. Cùm enim hunc hominem (vtpote Ioannem) singulariter intelligo, non simpliciter in eo naturam humanam considero, sed tale indiuiduum sub conditionibus singularibus indiuiduantibus, quod hic est, & nunc, & talis coloris, ac tali dispositione dispositum, intelligo: & in quocunque hæ eædem conditiones indiuiduantes non reperiuntur, id non simul eadem notitia intelligo. Et cùm conditiones indiuiduantes non nisi in illo singulari inueniantur, ideo hoc solum indiuiduum tali notitia singulari intelligo. At verò cum intellectus agens super hanc notitiam eiusq; speciem se conuertens, incipit speciem illam atque notitiam depurare ab eiusmodi conditionibus particularibus, abijciens quidquid est singulare, & solum ipsam spectans quæ est in indiuiduo, naturam humanam,

Cognitio intellectiua vniuersalis

nam, ita efformat speciem intelligibilé cognitionis vniuersalis effectiuam, quæ ipsam humanam naturam repręsentat, & generaliter omnia quæ in hac natura conueniunt. Experimur autem hoc manifestè in nobis, frequenter ex singulari notitia formari cogitatum vniuersalem, singulari omissa: quemadmodum si ambulantibus nobis per plateā cōtingat videre in fenestra sedentem simiam, primùm quidem indubie notitiam singularem huius simiæ quam videmus accipimus: mox verò abstrahentes à conditionibus indiuiduantibus, de simia generaliter cogitare & loqui incipimus, mirabile animal esse simiam, & simiam esse imitatricem humanorum operum, simiam vultum habere vultui humano persimilem, & in multis gestibus admodum videri rationi propinquam, atque alia huiusmodi cogitamus ac dicimus, nihil tamen vltrà in particulari huius conspectæ simię mentionem facientes.

CAP. XII. *De notitia concretiua & abstractiua.*

INterdum vero intellectus in seipso format notitiam concretiuam, cùm videlicet simul & subiectum & formam vel indiuiduum, & naturam, vna notitia apprehendit. *Notitia cō cretiua.*

Vt cū intelligimus hoc albū, hoc dulce, hunc hominem, hāc simiam, &c. In his enim non aliqua forma, vel natura sola, sed pariter subiectum cum forma, & indiuiduū cum natura, vna notitia apprehenditur. Nam hoc album si explicetur, tantum valet, quantum hæc res habens albedinem, vel hanc albedinem: & hoc dulce, hæc res habens dulcedinem, vel hanc dulcedinem: hic homo, hæc res habens naturā humanam: atque huiusmodi sunt notitię concretiuæ singulares.

Talis autem est, omnis appræhensio sensus. Non enim visus hunc colorem separatum appræhendit, absque subiecto in quo est: sed ipsum subiectum vt album intelligit, id est, hoc album. Visus enim rem habentem colorem appræhendit, non separatim colorem: tametsi non nisi ratione coloris ipsum videat: sicque color id quod per se & suiipsius gratia percipitur. Quod autem sensus ita singulariter concretiuè cognoscat, argumētū est, quoniā animalia de coloratis reb' iudicāt, nō de coloribus. Neq; de sono, sed de rebus sonantibus. Vnde plerique hominū nesciunt omnino, an sit color, vel sonus, vel odor. Et si quæras ab homine solo sensu *Sensus notitia est concretina.*

vtente, quid videat, responsione promptissima mox respondebit, se hanc rem, aut illã videre, vtpote arborẽ, aut domũ, aut similem aliquã substantiam, nõ autẽ ipsum assignabit colorem. Nisi forte subtiliores aliqui, non ex sensu, sed ex intellectu colorem à subiecto abstrahentes, respondeãt se colorem huius aut illius rei videre. Verũ hæc responsio manifestè ex intellectu procedit, non ex sensus iudicio. Ex quo patet, quòd cognitio singularis concretiua, omnium infima est intellectus operatio, quoniam in ea (vt suprà diximus) cũ sensu communicat.

Cognitio autem abstractiua est, qua intellectus separatim ipsam formam intelligit absque materia, vel sine subiecto in quo secundum rem existit, aut naturam absque indiuiduo in quo est.

Cognitio abstractiua.

Habet enim hanc vim intellectus agens, vt ex cognitione concretiua representante subiectum simul & formam possit formare speciem solius formę representatiuam, per quam distinctè ac separatim formam possit intelligere absque subiecto. Talis est cognitio qua cognosco hanc albedinem, hunc sonum, hunc odorem. Et in hac notitia exceditur sensus ab intellectu, quoniam sensus nequit à materia abstrahere, sed solius est intellectus hoc officium. Et licet superiùs dictum sit phantasticæ virtuti couenire compositionem & diuisionẽ, nõ tamẽ diximus illi omnẽ diuisionę conuenire. Potest enim (vt diximus) species in imaginatiua seruatas rerum in exterioribus sensibus perceptarum simul componere adinuicem & diuidere, vt humano capiti ceruicem equinam iungere, & varias coniungere formas, item hominem sine collo, & sine ventre effingere. Nòn potest tamẽ formã à materia, aut accidens à suo subiecto diuidere, quoniã vna eademque specie subiectum & accidens, simul vna sensatione percipiuntur. Sicut autem exemplis iam declarauimus cognitiones intellectiuas singulares, quasdam esse concretiuas, quasdam abstractas: ita & de vniuersalibus est intellectionibus dicendum.

Cognitio cõcreta vniuersalis.

Interdum enim vniuersaliter & concrete intelligimus, quando videlicet non ipsam communem naturam seorsum & diuisum, sed pariter cũ illis in quibus inexistit, intelligimus.

Vt cùm intellectus in se ipso generalem hominis facit no-

titiam, cogitando non de aliquo particulari homine singulariter, neque etiam de ipsa in se humana natura, sed generaliter de eo quod in se habet humanam naturam. Homo enim si resoluatur, valet habens humanam naturã, vel indiuiduum humanæ naturæ. Item cùm generaliter albi formam' notitiam, non huius albi particulariter, neque albedinis ipsius abstractæ, sed generaliter albi huiusmodi notitiæ vniuersales sunt & concretiuæ.

Vniuersaliter verò & abstracte intelligimus, cùm ipsum illud commune, in quo multa particularia conueniunt cognoscimus, absq; cointellectione eorũ in quibus communis talis natura existit. *Cognitio vniuersalis abstracta.*

Vt cùm absolutè humanam naturam cogitamus, de nullo homine cogitantes, sed tantum ipsam naturam illam omnibus hominibus communem (in qua omnes particulares homines conueniunt) in semetipsa consideramus, huiusmodi cognitio vtique abstracta est. Similiter cùm in generali albedinem intelligo, non facta comparatione ad aliquid cui insit, abstracta quodammodo cognitio est, quantum ab subiectum: quoniam videlicet nullum subiectum cointelligitur. Signanter dicimus talem cognitionem esse quodammodo abstractam, videlicet, quantum ad subiectum. Nam albedinis conceptus generalis non penitus abstractus est, sed est partim concretus, comparatione videlicet ad sua indiuidua, id est, ad particulares albedines. Quomodo enim omnes particulares homines in vna natura conueniunt, quæ dicitur natura hominis vel humana, sic omnes particulares albedines conueniunt in vna communi natura specifica, quam appellamus naturam albedinis. Quapropter, sicut se habet homo ad sua indiuidua, ita se habet albedo ad particulares albedines. Sicut ergo vniuersalis notitia hominis est concreta, eò quòd simul naturam & ea in quibus natura illa inuenitur, particularia indiuidua repræsentet: ita & notitia communis albedinis simpliciter concreta est quãtum ad indiuidua, id est, hanc & illam albedinem, non autem quantum ad subiectum. Illas enim simul cum natura communi albedinis repræsentat, à subiecto autem abstrahit.

CAP. XIII. *Quare dicantur abstracta concreta, & de duplicibus abstractis.*

QVare autem huiusmodi notitię dicuntur abstarctę seu concretæ, aut abstractiuæ, vel concretiuæ, non admodum obscura ratio est: quoniã videlicet notitia illa quæ abstracta dicitur vel abstractiua, abstrahitur, & auellitur à subiecto, ita vt formam repræsentans non simul repræsentet subiectum: vel naturam communem repræsentans, non simul repræsentet singularia, quæ in ea communicant. Concretà autem notitia dicitur, à concernendo: quòd simul respiciat siue concernat subiectum & formam, vel indiuiduum & naturam.

Abstractũ vltima abstractione.

Cùm autem sit omnimoda abstractio, tam scilicet ab indiuiduis quàm à subiecto, talem notitiam appellant abstractam vltima abstractione.

Cuiusmodi est notitia humanitatis, quæ magis nõ potest abstrahi, & post quam notitiam non potest fieri vlterior abstractio. Aliam dicunt notitiam abstractam abstractione nõ vltima, cuiusmodi est notitia communis albedinis, quæ licet à subiecto sit abstracta, nondum tamen à singularibus: & ideo potest fieri vlterior abstractio, dicendo, natura albedinis: quam proprio homine effictò non male appellant (ad rei significationem commodius exprimendam) albedineitatem. Hæc autem abstractio est vltima, post quam nequit fieri vlterior. Secundum prædictam verò considerationem etiam dialectici abstracta aut concreta appellant sua vocabula, iuxta quod abstractiuam vel concretiuam habent significationem: vt nomen albus concretum appellant, albedinem verò abstractum, sed abstractione non vltima: humanitatem autẽ vel albedineitatẽ abstractione vltima.

Quid nõ vltima.

Quo verò modo & qua ratione id fieri possit, vt intellectus agẽs circa idem phantasma operans, & ad idem penitus phantasma se conuertens, posit in se formare ita diuersas notitias (videlicet modo abstractiuam, modo concretiuam, modo vniuersalem, modo particularem) tametsi difficile captu videatur, per exemplum tamen sensibile luminis super colorem cadentis, vtcunque poterit fieri manifestum. Quemadmodum enim in splendidis columbæ pennis, diuersas contingit apparere colorũm differentias, iuxta quod lumen super ipsis diuersimode cadit, & iuxta quod oculi ad ipsum respectus siue conuersio variatur: ita existente in phantasia eodem phantasmate, intellectus potest vario modo se ad ipsum

com

cõuertere, & velut modis varijs ipsum illustrare, iuxta quod intelligere vult, vniuersaliter vel particulariter, abstractè vel concrete: atque ita secundum variam hanc conuersionem, varias producit species in intellectu passibili, variasque notitias efformat.

CAP. XIIII. *De memoria intellectiua.*

QVemadmodum autem in rebus naturalibus videmus, id quod à forma in materia efficitur, à materia & in ea conseruari: itemque in sensibus iam suprà ostendimus, species sensibiliũ exterioribus sensibus perceptorum, in imaginatiua seruari, & intentiones phantasticæ virtutis in memoria sensitiua: ita de intellectu passibili dicendum est, quod non solum specierum sit ab intellectu agente productarum susceptiuus, verum etiam susceptarum conseruatiuus: ita vt possit species intelligibiles (etiã cũ actu non sit intellectio) in se reseruare, ad quas cum intellectus agens se voluerit conuertere, fit intellectus in actu, per eiusmodi species non de nouo formatas, sed in ipso seruatas, tantum per nouam conuersionem intellectus agentis super ipsas, ad eum modũ quo phantasia cum se conuertit super species vel intentiones seruatas in memoria, efficitur in ipsa phantasiatio atque æstimatio, absque nouæ speciei vel intentionis productione, tantum per veteris resumptionem & nouam sui conuersionẽ. Et hæc est intellectiua memoria, quæ in homine ponitur. Omnino enim necessitas cogit fateri nos, quòd sit in homine præter memoriã illam sensitiuã (de qua supradictũ est priori libro, quæ suã sedẽ habet in organo corporeo, videlicet in posteriori ventriculo cerebri) alia memoria, tanto superior, quanto intellectus superior est phãtasia, pro conseruatione videlicet specierum intelligibiliũ ab agente in intellectu efformatarum, sicut illa est conseruatiua intentionum phantasticarum, & sensibilium ab æstimatiua siue phantastica virtute elicitarum. Impossibile enim foret, species intelligibiles (quibus mediantibus fiunt intellectus operationes) seruari in organo corporeo, sicut foret impossibile, species sensibiles siue intẽtiones cõseruari in intellectu. Sunt enim hæ crassiores, quàm vt altissimã intellectus potentiã possint ingredi: & illæ nobiliores sunt, quàm vt in corporea crassa & materiali possint seruari. Et quoniã hæc memoria secunda nobilior intellectui seruit, intelligibi- *Memoria intellectiua.*

gibiles species & intentiones conseruando, idcirco ad differentiam alterius memoratiuæ virtutis appellari solet memoria intellectiua, vt illa à sensu (cui seruit, & cui species intentionesque retinet) dicitur memoria sensitiua, vel corporea. Estque inter has duas memorias differentias tanta, vt possit altera à corpore separari, altera non possit. Quæ enim corporeum habet organum, & sensitiua memoria dicitur deficiente corpore, & ipsa deficit quemadmodum cæteræ illæ omnes potentiæ quæ organa habent corporea, simul cũ corpore creduntur interire. Intellectiua autem memoriæ corpore moriente, in anima permanet, & ea quæ seruat non perdit, sed retinet: eò quòd immaterialis sit potentia, & nulli corporeo organo alligata. Neutra autem harum duarum memoratiuarum virium sola homini sufficeret, pro statu huius vitæ, propter duplicem in homine cognoscitiuam virtutem, sensitiuam scilicet & intellectiuam. Propter quod, duplici etiam memoratiua opus erat. Neque enim memoria sensitiua posset intelligibiles species conseruare, neque intellectiuas species intentionesq; sensibiles.

CAP. XV. *An memoria intellectiua distinguatur ab intellectu.*

Dubitatio de memoria intellectiua

CAeterum an hæc potentia, de qua nunc loquimur, intellectiua videlicet memoria, verè realiter distinguatur ab intellectu pasibili, id profectò difficultate non caret. Sunt enim in vtráque partem probabiles rationes. Pro distinctione enim reali facere videtur, quod conseruare & suscipere in sensibus nusquam videtur ad eandem potentiã pertinere. Sensus enim exteriores recipiũt primò, & ab illis sensus cõmunis, non autem conseruant: sed habent imaginatiuam cõseruãtem. Item æstimatiua (quæ recipit in se ipsa intẽtiones, quas elicit ex speciebus imaginatiuæ) adiunctam habet cõseruatiuam memoriam. Et certum est in sensitiuis potentijs, memoriã cõseruantem realiter distingui ab æstimatiua. Videtur ergo (nisi ratio posit disimilitudinis debita assignari) etiam ita de intellectu & intellectiua memoria dicendũ. Præterea, si species intelligibiles conseruarentur in ipsomet intellectu, non indistincta potentia: quæ esset caussa, quur nòn semper intellectus intelligeret actu omnia quorũ haberet species? Tunc enim fit sensus in actu, quando habet in se speciẽ sensibilem. Itẽ, quomodo non impediretur intellect⁹

à re-

à recipiendis nouis ſpeciebus & comparãdis notitijs nouis rerum non antè cognitarum, cum plenius eſſet ſpeciebus apud ſe contentis? Nam intus exiſtẽs prohibet extraneũ. Itẽ, quomodo ſaluabitur in homine ratio imaginis, quæ ſecundum tres iſtas potentias, memoriam, & intellectũ, & voluntatem, ſolet in homine ab orthodoxis patribus aſsignari, ſi eadem eſt memoria cum intellectu? Hæc ferè ſunt quæ pro diuerſitate ſolent adduci In contrariam autem partem, pro idẽtitate reali multum cõſiderationem noſtrã mouet nobilitas intellectus humani, qui per ſe videtur ſufficiens ex ſua natura ad fungendum officio illo, cuius gratia alij volunt nouã ponere potentiã. Et quia nõ eſt abſque neceſsitate vel vtilitati euidenti cõſtituenda pluralitas ſi omnia commodè ſaluari poſsint abſque reali diſtinctione, videbitur id magis ad nobilitatem humani intellectus pertinere, quod talis interimatur diſtinctio. Suprà enim oſtendimus, quantò paucioribus potentijs, & formis res quælibet attingit maiorem perfectionem, tantò eam eſſe nobiliorem. Vnde ſi eadem omnino & tota perfectio dicatur homini conuenire per duas has tantum potentias, quam alij per tres illas realiter diſtinctas dicunt conuenire, aliquo gradu eleuatur dignitas animæ rationalis. Illa verò quæ pro reali diuerſitate obiecta ſunt, facile videntur congruis reſponſionibus diſſolubilia. Facile enim qui pro identitate loqui volueris, reſpondebit intellectum ob ſuam perfectionem id habere peculiare (quomodo multa alia habet etiam maiora) vt ſimul & ſuſcipere in ſeſe & conſeruare in ſemetipſo poſsit, tametſi id in ſenſitiuis viribus minime inueniatur. Itemque perfectioni abſcribi poterit intellectus, quod ſpecies priores conſeruare poſſit abſque prohibitione aduenientium. Nam intus exiſtẽs prohibere extraneum, manifeſtum eſt de corporeis intelligi. In ſpiritualibus nanque, mille angeli in loco aliquo exiſtẽtes, non impediunt quin & alij mille aduentant in eodem penitus loco. Item quod obijciunt, intellectum ſemper fore in actu per illas ſpecies, quòd ſemper eas haberet præſentes, reſpõdebunt alij, malo inferri conſequio. Nõ enim ſufficit ſpeciei inexiſtentia, niſi fiat intellectus ad ipſam ſpeciem cõuerſio. Imò & in ſenſu exteriori cõtingere poteſt, vt ſpecie in oculo recepta, non fiat actu viſio. Ratio quoq; imaginis per diſtinctionẽ rationis ſatis poteſt ſaluari; vt illa rationis

Opinio contraria.

Solutio obiectionũ priorũ opinionu.

diuersitas quæ est inter memoriam & intellectum absque differẽtia reali, similitudo quædam sit diuersitatis personalis, quę est inter patrẽ & filiũ absque distinctione essentiali. Vel assignabitur trinitatis imago in memoria, intelligentia (id est, actu intellectus qui ex memoria gignitur) & amore ad intelligentiã ex memoria consequente. Nos verò impræsentiarum nihil super hac re firma asseueratione definire volumus; cõtenti, dubium & dubij caussas proposuisse: tã etsi ex præcedenti capite nos identitati magis fauere indicauerimus. Hoc tantum certum relinquimus, intellectiuã memoriam esse ponendam.

CAP. XVI. *De multis in quibus, ratione intellectus, homo cætera excellit animalia.*

QVanquam ex prædictis liqueant quędam præcellẽtię, quibus superat homo ratione intellectus cætera animalia, vtpote quod intellectus in seipso possit efficere species omnium rerum intelligibilium, cùm non possit sensus efficere in se species rerũ sensibiliũ: itẽ quod possit vniuersales & abstractiuas notitias in seipsò formare, quod non potest sensus, & alia quædam huiusmodi: ad pleniorẽ tamẽ intellectualis naturę cognitionem, volumus & alias quasdam hominis excellentias super animalia cætera distinctius aperire, quæ illi ratione intellectus conueniunt. Inter quas vna non minima est, quod homo nõ solũ voces audire potest, sed vocũ etiam significationẽ percipere, resque significatas per ipsas voces apprehendere. Id enim nulli aliorum animalium præterquam homini datum est. Bruta nanque animalia voces quidam audire possunt, vt sunt quidam soni (nimirũ quomodo alios sonos rerum audiunt inanimatarum) significationes autem vocum non percipiunt, vocum dico ad placitum significantium. Et licet vocũ quarũdam videantur significationem percipere: vt gallinæ, cũ certa acclamatione ad pastum vocantur: equi, cũ in curru certis aurigæ vocibus, vel procedũt, vel sistũt gradum: item canes, cum suis nominibus, quibus appellari solent, à suis domesticis vocati accurrunt, non est quòd significationẽ intellectu percipiant, sed quia per consuetudinem hoc ita est illorũ phãtasiæ impressum, vt cùm talia audiãt nomina, debeant vel accurrere, vel fugere, vel procedere, vel figere pedem. Quòd autẽ nõ percipiant hæc animalia significationẽ vocũ huiusmodi, manife-

Solus homo vocũ significationis percipit.

festo probatur indicio in canibus illis, quos sic edoctos videmus, vt nihil accipiant cibi, nisi quod nomine certæ personæ, aut certarum personarum eis porrigitur: quemadmodũ sub nomine Cæsaris, aut Regis, aut alterius alicuius, cuius nomẽ fuerit ipsorum impressum phantasiæ. Cũ enim cibũ ablatum (audito nomine Cæsaris, vel Regis illius in cuius nomine institutus est) acceptat, ac manducat caniculus, nõ hoc inde est quod intelligat quid nomine Cæsaris aut Regis significetur. Neque enim quid Cæsar sit, neq; quid Rex, nouit, neque minus sub trunci aut vespertilionis nomine faceret, si sic esset institutus. Sed propter cõsuetudinẽ multis verberibus & multa ieiunij maceratione acquisitã in æstimatiua ita naturaliter mouetur ad certas actiones ad quas fuerit edoctus, siue verius assuefactus: non autem, quod vllam vocis significationem percipiat. Et quomodo per assuefactionem fieri potest, vt irrationalia quædam certas voces pronũciare discant, nequaquam autem vt quod proferunt intelligant, aut significationem vocis percipiant: ita in proposito licet per assuefactionẽ instituantur ad certarum vocum auditum hoc vel illud agere, non tamen possunt ita edoceri, vt significationem vocis intelligant. Hæc ergo est hominis præcellentia (ratione intellectus) vt solus possit vocum ad placitum, significantium percipere significationem. Quod autem de voce dicitur, idẽ & de scriptura intelligitur. Imò & de nutibus certis ad placitum significantibus, quibus homines mutos, vel linguam ad verbera laxare nolentes videmus sui animi conceptum exprimere, eisdem loco vocum aut scripturarum vtentes. Hæc enim omnia, scilicet voces, scripturæ, nutus, ad placitum significantes, non nisi illis conueniunt in vsu quæ intellectu sunt prædita. Quæ autem sensum tantum habent, non nisi illarum vocum significationes percipiunt, quæ naturaliter sunt significatiuæ, aut quæ ex consuetudine (quæ altera est natura) aliquo modo eis significant.

Nota de canibus edoctis.

CAP. XVII. *Quòd solus homo docere vel doceri possit, deq; duplici Magisterio*

Quomodo homo hominẽ doceat.

EX quo deinde alia consequitur hominis præcellentia, solum videlicet hominem esse capacem disciplinæ, solumque hominem inter omnia animalia posse docere vel doceri. Omnis enim instructio fieri debet per signa aliqua

ad

ad placitum significantia, quæ dum ex parte vna docēs proponit discipulo, & ex parte altera discipulus accipit à docente, percipitque significationes signorum quæ ille proponit, ita in intellectu comparat sibi rei quam docetur notitiam: Vnde nisi signa aliqua communia habeant doctor & discipulus, quæ ab vtroque intelligantur, impossibile est fieri doctrinationem. Veluti si doctor vtatur sermone Indico, aut Arabica scriptura, cùm docendus non nisi Latinè nouerit, impossibile erit sic doceri discipulum: De modo tamen docendi notandum est, quod cùm homo vnus alterum docet, ipse docens non format in discipulo speciem intelligibilem rei quam ipsum docet. Est enim id homini pro hoc statu impossibile, vt per suam actionem imprimat speciem, vel cognitionem in intellectu alterius. Sed docens tantum ministrat discipulo, vnde sibi formet speciem rei quam ipsum docet, & vnde intellectus ipse agens in passibili efformet notitiam eius rei quam docet doctor. Volumus autem hæc intelligi de instructione illa, qua homo hominem docet, nimirum quòd homo docens non possit in intellectu discipuli speciem imprimere, neque notitiam efficere, signisque egeat quibusdam, vt per illorum ministerium do-

Deus quomodo docet. cere posset (veluti mediate) discipulum. Deus enim benedictus cum intellectui nostro insederit, per fidem (iuxta Apostoli vocem) in corde nostro inhabitās, verè efficere potest

Ephe.3. in nobis cognitionem omnium eorum quæ ipse nos docere voluerit, absque vllis signis vocum aut scripturarum. Qua in re patentissima est hominis foris verbo vel scripto docentis diuersitas, ab eo qui menti insidens hominem docet interius. Ille enim tantum vt minister laborat, intellectui subministrando vnde sua virtute possit in se formare re-

Psal.93. rum cognitionem. Hic vero non vt minister, sed vt principalis effector, operatur in nobis rerum cognitionem. Vnde de eo scriptum est, Qui docet hominem scientiam. Et iterū,

1.Ioan.2. vnctio eius docebit nos de omnibus. Ac rursus ex ore ve-

Ioan.16. ritatis, Cùm venerit paracletus, quem ego mittam vobis,

& 14. docebit vos omnem veritatem, docebitque vos omnia quę-

Gregorius. cunque dixero vobis. Nam iuxta beati Græ gorij sententiā) mox vt tetigerit mentem spiritus, docet: solumq; tetigisse, docuisse est. Neque vllis eget doctor iste signis, quibus hominem doceat: cū homo hominē docēs egeat vocibus, vel

scri

ſcripturis, vel vt minimum nutibus. Cuius quidem diuerſitatis cauſſa oritur ex prædictis. Quia enim Deus interius docens, per ſemetipſum efficit cognitionem veritatis, idcirco ſignis non eget miniſterialibus. Homo verò qui per ſe non poteſt agere in intellectũ alterius, ſignis eiuſmodi indiget, quibus velut miniſterialiter in altero cognitionem alicuius veritatis inducat. Propter quod, verius dixerimus diſcipulum ſeipſum docere, quàm doceri ab alio, veriusque ſeipſum efficere ſcientem, quàm ab alio ſcientem fieri, cùm ipſemet intellectus principalis ſit effector talis cognitionis quæ in ipſo acquiritur, doctor autem exterior tantum miniſterialiter cooperetur. Cuius etiam eſt euidens indicium, quòd illos qui boni ſunt ingenij & viuacis intellectus, ex pauciſſima magiſtri inſtructione videamus multò maiorem cognitionem rei de qua erudiuntur acquirere, quàm alios minus ingenio pollentes ex inſtructione multo copioſiori. Et in quibuſdam fruſtrà omnis impenditur labor, peritq; omnis præceptorum opera, cùm videlicet tam eſt hebes diſcipulorum intellectus, vt nõ poſſint ex vllis vel vocibus, vel ſcripturis ad ſcientiam in ſeſe gignẽdam pertingere. Atque hinc rurſum inter docẽtem extrinſecus hominem, & interius docentem Deum, alia differentia eſt, quòd illi docenti obſtat diſcipuli hebetudo, huic autem non obſtat. Tam enim facilè eſt ſancto Spiritui, rudiſſimum maximeque hebetem hominem docere ſcientiam ſua vnctione, ſuoque interno magiſterio, q̃ hominem ex naturali dono feliciſſimo ingenio præcellentem: id quod in piſcatoribus & telonearijs Apoſtolis apertiſſimè ille omnium artifex demonſtrauit. Videlicet in promptu diuerſitatis ratio eſt, quia docens homo principalẽ gignendæ ſcientiæ operationem, intellectui diſcipuli committit: propter quod ſi ille impotens fuerit ad formãdum in ſe ſcientiam ex oblatis per inſtructionem, nihil vltrà valet præceptor, impediturq; fructus inſtructionis eius. Deus autem per ſe intellectui hominis cognitionem imprimit, & in eo efficit per ſeipſum, cui nihil eſt difficile, & cui nulla res poteſt eſſe impedimento in ſua actione, cùm ſit eius infinita virtus. Per accidens tamen peccata dicuntur impedire hanc interiorem hominis à Deo inſtructionẽ, quatenus videlicet non dignatur Deus in illis operari qui ſunt peccatis ſubiecti, iuxta illud Sapientiæ, In maleuolam animã non introibit ſapien- *Sapient. 1.*

pientia, neque habitabit in corpore subdito peccatis. Quapropter huius internũ magisterium super omnia nobis semper optandum est desiderandum, & votis omnibus incessanter postulandum. Et multò melius sibi consulunt, qui per vitam Deo dignam & precem assiduam internum istud sibi student comparare magisterium, quàm ij qui maria enauigant & terras perambulant, ad audiẽdos doctissimos præceptores, vel qui noctes atq; dies legendis libris quantumuis eruditissimorum hominũ insistũt. Tametsi enim (Hieronymo teste) aliquid habeat latentis energiæ viua vox, & de præceptoris ore in discipuli aures transfusa fortius sonet, quamuis etiam plurima doceant attentum lectorem scripta doctorum hominum (quibus velut mutis quibusdã præceptoribus in subsidium vel defectum viuentium doctorum vtimur) attamen tam illis viuis quantumuis eloquentissimis, quàm his mutis quantumuis doctissimis longe fortius, longe efficacius, longe celerius, longe facilius, longe planius ille doctor internus operatur in intellectu hominis, cui infuderit cognitionem omnis veritatis: id quod in pluribus tam veteris quàm noui Testamenti patribus euidentissimè monstratum est, atq; etiam nunc quotidie ante oculos cernimus, dum homines non paucos idiotas & simplices, humanæ literaturæ nihil habentes, multò limpidiorem, multò solidiorem, multoq; perfectiorem experimur habere veritatis cognitionem, ex internæ vnctionis magisterio, quam habeant ij, qui inter homines doctrina habentur celeberrimi. Meritò proinde cum paruulo illo ouicularum pastore cantantes dicamus, Bonitatem, & disciplinam & scientiam doce me, quia mandatis tuis credidi. Et iterum, Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua. Dirige me in veritate tua, & doce me. Vias tuas Domine demonstra mihi, & semitas tuas edoce me.

Psalm. 118. *Psalm. 24.*

CAP. XVIII. *Quòd solus homo componat & diuidat, secundum affirmationem & negationem.*

EST præterea homini ex intellectu hæc præcellentia super animalia cætera, quòd solus ipse componat ac diuidat secundum affirmationem atque negationem, vnam videlicet notitiam alteri vniendo per verbalem copulam, cognoscendo hoc aut illud esse tale vel tale, vt hominem esse animal, animal esse substantiam, Deum esse diligendum, hominem non esse equum. Neque hoc tantum, verumetiam huius-

iusmodi affirmationes plures aut negationes potestatem habet pariter coniungendi per signa aliqua ad coniungendum apta, varijs modis, iuxta quod ille plures affirmationes, aut negationes natæ sunt adinuicem connecti atque coniungi, & iuxta quod certam connexionem ille voluerit significare. Cognosco enim per intellectum, quòd homo sit animal, & non sit lapis; cognosco Deum esse summe bonum & summe honorandum atque diligendum. Item cognosco quòd homo sit mortalis, vel quòd non sit mortalis, cognosco quòd si homo sit animal, sit etiam substantia: & quòd si non sit substantia, non sit animal. Item cogitando plures huiusmodi affirmationes vel negationes, eam quæ consequitur infero ex illis ad quos cõsequitur, formoque talem apud me cogitationem. Omnis homo disciplinæ capax est: hic homo certè homo est: ergo est & disciplinæ capax. Et hæc omnia quæcunque homo sic cogitat, potest similiter per intellectum aptè exprimere, vocibus ad ea significanda aptè effictis, item & scriptura correspondente. Neque vllus potest esse in intellectu cogitandi modus, qualiscunque connexionis, vel copulationis, quam non valeat voce ad hoc aptata aut respondente scriptura exprimere. Si enim cogitat indicando, habet verba modi indicatiui, quibus exprimat quod intendit verum aut falsum manifestare: si imperando cogitet, velitque fieri aliquid ab altero, habet modum imperandi: si optando cogitet, habet monum optandi. Si de tempore præsenti aliquid facere aut fieri cogitet, habet præsentis temporis verba, quibus cogitatum exprimat. Si tempus præteritum cogitet, habet verba temporis præteriti: si de futuro, futuri. Si de pluribus cogitet, exprimet per numerum pluralem: si de vnico, per numerum singularem. Sic in personis verborum, in casibus nominum, in significationibus aduerbiorum, potestatibus coniunctionum, & in cæteris omnibus vocibus quomodocunque significantibus, est dicendum. Nota.

CAP. XIX. *Quomodo intellectui ratione compositionis & diuisionis inest veritas & falsitas.*

PEr hanc autem compositionem, inest intellectui veritas & falsitas, quę nulli inest alteri inferiori potentiæ. Cùm enim intellectus format sibi affirmationem vel negationem veram, est in intellectu veritas: cum falsam, falsitas.

Est autem affirmatio vel negatio vera, quando ita in intellectu repræsentatur, sicut est in rebus.

Quod tunc quidem est, cum ea secundum affirmationem coniunguntur in intellectu, quæ secundum rerum naturam conueniunt, & eo modo quo conueniunt. Vt cùm cogito hominem esse animal, vera est intellectus hæc affirmatio, quoniam ita cogito vt res habet. Coniungo enim per intellectū ea quæ secundum rei naturam conueniunt. Genus enim iungo speciei, quę secundum naturam ad idem spectant. Signanter verò adiectum est, & eo modo quo conueniunt. Cùm enim cogito, omne animal esse hominem, non est in cogitatione illa veritas, quoniam ea quæ conueniunt non eo modo compono quo conueniunt. Non enim secundum totam suppositorum vniuersitatem genus cum specie conuenit, atque ideo ita species non debet componi cum ipso secundum vniuersalem denotationem, cum signo vniuersali, sed tantū particulari. Vera tamen est cogitatio, omnem hominem esse animal: quoniam hic eo modo componuntur, quo secundum rem iuncta sunt, genus & species. Genus enim speciei conuenit, secundum totam vniuersitatem suppositorum siue singularium. Per oppositum facilè liquet, quando sit falsitas in intellectus affirmatione.

Est siquidem cùm non ita est in re, quomodo in intellectus operatione esse repræsentatur.

Vt cùm hominem esse asinum intelligo, falsitas inest intellectui, eò quòd cogitatio, rei non respondet. Non enim ita se res habet. Item cùm cogito, omne animal esse hominem. Aliter enim se res habet. Fit autem hoc, cùm illa iunguntur per affirmationem in intellectu, quæ secundum rem non conueniunt, vel cum ea quæ conueniunt, non secundum eum modū iunguntur quo conueniunt, vt est videre in exéplis mox adductis.

Secundum negationem intellectui inest veritas, quando negando ab inuicem disiungit, diuidit ac separat, quæ secundum rem ab inuicem sunt disiuncta, & eo modo quo disiuncta sunt.

Vt cùm intelligo hominem non esse asinum, veritas inest intellectui: quoniam diuido per intellectum, quæ ab inuicem secūdum rem sunt distincta, & eo modo quo sunt diuisa. Itē, cùm intelligo quædam animalia non esse homines. Sic enim di-

diuido speciem à genere, quomodo secũdum rem diuisa est, videlicet secundum aliquam partem suppositorum generis quæ à prædicata specie omnino sunt separata.

Cùm verò diuido intellectu, quæ secundum rẽ non sunt diuisa, aut aliter diuido quàm sint secundum rem diuisa, falsitas inest intellectui.

Veluti cùm cogitauero hominem non esse substantiam, aut nullum animal esse hominem. Ex prædictis patet, quòd veritas & falsitas per se non sunt nisi in intellectu. Quòd autem affirmationes vel negationes vocales aut scriptas dicimus veras aut falsas, non nisi per accidens est, quoniam videlicet expressiuæ sunt vel significatiuæ intellectionis veræ aut falsæ: dicunturq; propositiones vocales aut scriptæ veræ aut falsæ, tantum extrinsecè. Ipsa autem affirmatio atque negatio intellectus intrinsecè est vera aut falsa. Quod verò nec vocali propositioni, nec scriptæ realiter insit veritas vel falsitas, manifestè patet. quoniam potest vocalis ista affirmatiua, qua affirmo hominem esse asinum, ex falsa fieri vera, absque vlla reali mutatione circa ipsam facta, si tantum mutetur significatio, & impositio alia fiat, qua asinus idem iubeatur significare quod animal. Nam talis noua impositio fieri potest, per voluntatem hominis, absque vlla mutatione reali vocis vel scripturæ illius, homo est asinus.

CAP. XX. *Quòd bruta non componant vel diuidant, nec ratiocinentur.*

QVòd autem nonnulli putant æstimatiuam potentiam posse in particularibus aliquam affirmationem, vel negationem facere, aut etiam aliquo modo ratiocinari, id ex ignorantia venit philosophiæ. Quod etiam vulgò dicimus canem iudicare hunc cibum esse sibi conuenientem aut disconuenientem, non ita debet intelligi, quasi talem in se faciat compositionem, in qua rationem appetibilis & cõuenientis componat per verbalem compositionem cum ratione huius cibi. Est enim hoc planè excedens facultatem sensus. Sed hoc significare volumus, quod cibum illum apprehendat sub ratione conuenientis. Neque enim aliud est quod dicimus, Canis iudicat hunc cibum conuenientem & prosequendum: quàm si dicamus, Canis hunc cibum apprehendit secundum rationem vel æstimationem conuenientis, vel prosequendi. Ita cùm in biuio canem quiddam iudicant ratiocina-

ri:ex mera est ignorantia Philosophiæ, quòd naturam sensus ignorent. Non enim ratiocinatur canis, quasi plures affirmationes adinuicem componat per coniunctionem inferentem, hoc modo: Hic odor est relictus à lepore, transijt ergo hac lepus qui odorem reliquit. Item, hic vestigium est impressum leporis, ergo hac lepus fugit. Est enim id existimare, planè ridiculum. Dicitur tamen interdum canis id argumentari vel colligere ex odore seu vestigio, loquutione nimis impropria: quatenus videlicet odoris vel vestigij imaginatio phantasiam mouet ad prosequendũ leporem, & quia admodum hominis ratiocinantis se habere videtur. Relinquitur ergo, in solo homine esse compositionem & diuisionem secundum affirmationem vel negationem, item secundum quamcunq; coniunctionalem vnionem. Et quandoque quidem componit homo ac diuidit de ijs quę tantum ad speculationem faciunt, nõ autem ad actionem: & secundum hoc dicitur intellectus speculatiuus, vt cùm intelligo hominem esse animal, scientiam esse habitum, Deum esse primum ens, & similia. Quandoque verò intellectus componit, & diuidit in his quæ ad actionem pertinent, & dicitur intellectus practicus, à Græco vocabulo praxis, quod significat actionem vel operationem. Vt cùm intelligo Deum esse super omnia diligendum, proximis faciendum quod nobis velimus fieri, iustitiam in omnibus esse tenendam vel singulariter, nunc dandam esse eleemosynam, hunc hominem debere consilio iuuari, hoc opus nunc faciendum esse, &c.

Intellectus practicus & speculatiuus.

CAP. XXI. *Solum hominem per intellectũ cognoscere propriam excellentiam & quomodo intellectus seipsum intelligat.*

HAbet præterea ratione intellectus homo, vt omnem suã excellentiam quæ in ipso ab optimo creatore posita est, suamq; nobilitatem & dignitatem in qua magnifice admodum exaltatus est, valeat agnoscere, & pro dignitate æstimare atque ponderare. In quo manifestè ab alijs rebus naturalibus omnibus distinguitur. Cælum enim quanquam sit admodum nobile, habeatque incorruptibilitatem & impassibilitatem & summam actiuitatem, nõn tamen horum quidquam cognoscit se habere. Item Sol quanquam ita est formosus in stola sua, ita gloriosus in splendore suo, ita efficacissimus in virtute sua, nihil tamen horum se habere cognoscit. Sed neq; bruta animalia, perfectionem virium in ipsis po

sita

ſtarum intelligunt. Et quia ſolus homo poteſt cognoſcere bona quæ habet, ſoli etiam homini conuenit gaudere & lætari pro ijs quæ habet, cæterarum autem creaturarum naturalium omnino nulla de ſua perfectione & nobilitate poteſt lætari vel gaudere. Gaudium enim & lætitia conſurgit, cùm quis cognoſcit ſe habere aliquod bonum. Si autem habeat & non cognoſcat, tamen nequaquam inde gaudebit. Vnde cùm nulla alia res naturalis præter hominem ſua bona cognoſcat, gaudere inde non poterit, niſi homo ſolus, quantumuis magna ſint bona, quantumlibet admirandæ perfectiones, quæ in alijs inueniuntur. Quod enim gaudium eſſe poteſt Soli (qui tamen eſt pulcerrima, formoſiſſima, virtuteque efficaciſſima creatura) de omni ſua pulcritudine, virtute & præcellentia ſuper aſtra cætera, cùm nihil horum ipſe cognoſcat? Quale gaudium eſt herbis & plantis, quòd ſecundũ ſuã naturam digniores ſunt & altioris grad⁹ quàm lapides & cętera mineralia? Quale gaudium eſt beſtijs irrationalibus, quòd præcellãt nobilitate ſenſus arbores atq; plantas? Non enim ſuam excellentiam cognoſcunt. Atque idcirco omnes creaturę quaſi in tenebris ſunt. Qualé verò gaudium habere poſſunt, quæ in tenebris ſunt, & lumen cæli non habent? Solus homo in lumine eſt, per lumen naturale intellectus omnia diſcernens, omnia dijudicans, ſuã excellentiam ſuper omnia alia per intellectum cognoſcẽs. Neq; omnino aliquid eſt in homine quod nõ ipſe per intellectũ poſſit cognoſcere, adeò vt etiam ſeipſum intelligat, ac ſuper ſeipſum reflectatur & ſuper actum proprium: quod nulla alia inferior potentia facere poteſt. Viſus enim nõ poteſt ſe videre, neq; ſenſus cõmunis, neq; æſtimatiua, neq; phantaſia ſeipſam cogitare poteſt. Item viſus non cognoſcit ſe videre, neque ſenſus communis ſe ſentire, neq; phãtaſia poteſt ſe phãtaſiari. Vnde nullum brutũ poteſt cognoſcere ſe phãtaſiari aut æſtimare, quoniam deeſt illi potentia ſuperior per quã id poſſet. Solus eſt intellectus, qui ſeipſum poteſt cognoſcere & cognoſcit, quique ſolus ſuper ſuum actũ reflectitur, dũ intelligit ſe intelligere. Imò amplius adhuc, intelligit intellectus intelligere ſe, ꝙ intelligat ſe intelligere. Deniq; quotieſcunq; reflectat intellectũ ſuper ſuũ actũ, poterit ſemper à ſeipſo apprehendi. Ipſe nanq; intellectus agẽs, cũ ſit potẽs omnia efficere (vt ſuprà diximus) id eſt, omnium rerũ ſpeciem in intellectu poſſibili

Solus homo de ſuo bono gaudet.

producere sua virtute, etiam substantiarum immaterialium, etiam entis primi & felicissimi, quod est Deus, potest & sui ipsius speciem in intellectu possibili efformare, vt sic & ipse cognoscatur secundum propriam suam speciem. Et cùm (vt supra diximus) ens vel verum sit obiectum intellectus, quidquid sub hoc obiecto comprehenditur, illius potest in intellectu species efformari: quemadmodum omnis eius quod sub colore (qui est obiectum visus) comprehenditur, potest in oculo species produci: sicque necesse est omne quod sub ente comprehenditur, posse ab intellectu apprehendi atque intelligi. Ac proinde ipsemet intellectus, cùm sit res aliqua, potest ab intellectu intelligi, id est, à semetipso. Ipse quoque actus eius, simili ratione, ab ipso est intelligibilis. Omnis quoq; bonitas & perfectio rerum (cùm sit ens quoddam) sub intellectus cadit iudicio, & ita cum omnia quæ sub ente cõprehenduntur cognoscat, potest ipse dijudicare quid excellentius, conferendo bonitates illas & perfectiones adinuicem, quemadmodum visus inter colores discernit, & sensus communis inter omnia exteriora sensibilia. Vbi dum nihil inuenit homo seipso præcellentius, nullam perfectionem tantam in vlla creatura quàm in seipso, ita cognoscit homo seipsum (intellectus ratione) cæteris animãtibus præstare, atque cæteras omnes res naturales longo interuallo post sese relinquere.

CAP. XXII. *Quomodo intellectus ex semetipso Deum potest cognoscere.*

NOn solum autem intellectus potest quæ sunt inferiora se creata cognoscere, verumetiam, quæ supra se sunt angelicas substantias, atq; ipsis etiam præsidentem Deum (vt suprà declarauimus) per duos modos, scilicet per abnegationem, & per excellentiam. Quibus tamen nunc etiam tertium adijcimus modum, dicentes, quòd intellectus agens per semetipsum & ex semetipso potest sibi formare aliquam speciem, per quam Deum intelligat. Cùm enim intellectus se cognoscens discernit suam perfectionem (quæ in hoc consistit quòd omnia quodammodo potest in se efficere & omnibus assimilari, sicque omnia potest cognoscere) à sua imperfectione (quæ in hoc est, quòd sit in potentia omnia, non autem omnia actu) ac deinde similitudinem aliquã in semetipso efformare cœperit superioris alicuius intellectus, qui ac-

Vide quomodo intellectus ex seipso potest Deum cognoscere.

actu semper est omnia, omnium in se rationes & similitudines semper actu habens, & ab æterno sic habens, vt non insit in potentia, neque esse possit in potentia ad alicuius speciei de nouo susceptionem, sicque ab æterno semper actu intelligentis omnia, quæcunque intelligibilia sunt, vt non possit aliquando intellectionem alicuius rei acquirere vel perdere, neque crescere, neq; minui in intelligendo talem profectò similitudinem talis intellectus admirabilis, in seipso est formans noster intellectus agens, proculdubio speciem habet & similitudinem, in qua intelligat Deum. Nimirum eiusmodi intellectus perfectissimus & nobilissimus est Deus, qui purus actus est, & non in eo quidquam potentiæ, actuque omnem in se habet similitudinem, & ab æterno habuit: neque quidquam non dico erit, non dico fuit, non dico est, sed esse potest; cuius non ipse ab æterno præsentem habeat cognitionem; ita exactam, ita distinctam, vt meus modo intellectus illud intelligit, cuius actu specie tangitur. Propter quod etiã omnia nuda sunt, & aperta oculis eius, iuxta Apostoli sancti testimonium: neque quidquam potest esse illi perfectissimo intellectui occultum, neque præteritum potest obliuisci, neque futura potest non cognoscere, tanquam si oculum aliquem fingamus esse qui in se congenitas habeat omnium rerum species & similitudines, multò perfectius q̃ possint ab obiecto in ipsum imprimi, & has species à seipso sic habeat, vt non egeat obiectorum præsentia corporali, hic oculus indubiè omnia cerneret, etiam absentia: imò etiam res præteritas & futuras per species in ipso seruatas videret, insuper etiam abditissima contueretur. Ita sanè ex semetipso intellectus agens formare potest speciem & cognitionem summi Dei: ita vestigium potest aliquo modo in semetipso primarium fontem agnoscere, ita scintillula lucem immensam aliquatenus contemplari. *Hebr. 4.*

CAP. XXIII. *Quomodo ratione intellectus homo de perfectione omnium aliarum creaturarum lætari potest.*

HAbet quoque per intellectum homo, vt nõ solũ (quemadmodum suprà declaratum est) possit de ipso propria perfectione, & de ijs quæ sunt in bonis gaudere, verumetiam de perfectione & bonitate omnium aliarum rerum. Gaudiũ enim non solùm consurgit ex hoc quod in nobis ipsis bonum cernimus, sed etiam cùm aliquam perfectionem in alio

aduertimus, maximè si ad nos spectet ille in quo cernimus, si nobis sit aliqua ratione coniunctus, videlicet amicitia familiaritate, consanguinitate, affinitate, ordine, gradu, vel alio quolibet consimili modo. Gaudemus enim in amicorum, fratrum, vicinorum, consanguineorum ciuiumque prosperitatibus. Cùm ergo omnis creatura corporalis non minimo vinculo sit homini coniuncta, neque vna ratione ad humanam speciem attineat, meritò debet homo in omni perfectione quam cognoscit in creatura, oblectari. Est enim omnis corporalis creatura, homini multis modis coniunctissima. Primùm quidem, ratione eiusdem opificis, qui ipsam & hominem idem ipse condidit & creauit, quoniam ab auctore Deo, tanquam ab eodem patre, cuncta procedunt. Qua consideratione, sancti Dei homines etiam creaturas vilissimas dignabantur fratres atque sorores appellare: primarij videlicet fontis, vnde effluxerant, spectantes originem. Inferiores quoque istæ, creaturæ viuentes, ex eadem terra (tanquam ex eadem communi omnium matre) procedũt. Quòd si consideremus cætera omnia corporalia propter nos esse facta, & propter nostrum seruitium, nostramque vtilitatem & omnem illarum perfectionem, attendamus ad nostrum commodum, nostrumque ministerium esse ab optimo & nimium nobis benefico Deo ordinatam: quomodo non maximè in illorum perfectionibus gaudere debemus? Quis enim paterfamiliâs non gaudet de suæ familiæ bono? Quis Dominus non lætatur in seruorum prosperitate? Est autem homo velut paterfamiliâs & Dominus in magna domo mundi huius quam ædificauit illi Deus, vt ipse ex omnibus seruitium capiat, iucunditatem, & vtilitatem tam corporis quàm spiritus. Quòd enim Sol tantum habet decorem, tam gloriosum ornatum, mihi habet, non sibi. Mihi habet, vt me sua claritate lætificet, vt mihi lumen gratissimum per dies singulos adducat. Mihi habet, vt terram faciat germinare ac de se producere abundanter omnia, quibus ego ad corporis egeo sustentationem. Denique mihi habet omnem suam gloriam, vt me moneat pulcritudinis creatoris mei: qui cum meo aspectui sese monstrat tam mirabiliter pulcrum & fortem, vtique hoc me docet luce clarius, habere se creatorem incomparabiliter pulcriorem, & magis validum ac robustissimum. Quòd etiam arbores fructus producunt, non

sibi,

sibi, sed mihi producunt: herbæ odoriferæ odorem fundunt, non sibi, sed mihi: flores pulcerrimos producunt, non sibi, sed mihi. Et (vt insignis ille Poëta ait): Sic vos non vobis vellera fertis oues. Sic vos non vobis mellificatis apes. Sic vos non vobis, fertis aratra boues. Sic vos non vobis nidificatis aues. Scilicet ego ille sum, cui hæc omnia ex Dei præcepto inseruiunt, vt mihi in omnibus (tam quæ ad necessitatem, quàm quæ ad castam voluptatem) abundè sit prospectum. Vnde Propheta, Non pauisti solum, inquit, sed delectasti me Domine in factura tua. Hæc ergo omnia cùm per intellectum homo cognoscat propter se ita in suis perfectionibus disposita, vnumquodq; in genere suo iustum est, vt diligenter naturales eorum perfectiones consideret, inque eis seipsum oblectet, ad gloriam eius qui omnia mirabilia condidit.

CAP. XXIIII. *Quòd ratione intellectus solus homo possit & debeat agere gratias* Deo, *pro se & omnibus creaturis.*

Consequitur ex prædictis, quòd solus homo ratione intellectus Deo potest & debet agere gratias, & non vlla creatura alia corporalis: quodque non pro se solo & bonis quæ in seipso sunt, verùmetiam pro omnibus bonis quæ in alijs creaturis inueniuntur, possit homo & debeat agere gratias omnium creatori omnipotenti Deo. Gratiarum actio nanque requirit primo susceptionem beneficij, deinde beneficij accepti cognitionem, eius quoque cognitionem qui beneficium præstat, ac postremò gratitudinis declarationem pro accepto & agnito beneficio. Beneficij susceptio communis est homini cum omni creatura. Omnis nanque creatura particeps est beneficiorum creatoris sui. Cætera verò nō nisi solius hominis sunt. Solus enim homo beneficia cognoscit (vt declarauimus) tam ea quę in se ipso accipit, quàm q̃ quæ in alijs creaturis. Solus etiam homo per intellectum cognoscit bona ista quæ in se habet, atque etiam quæ in alijs creaturis conspicit, non ab ipso esse: neque creaturas à seipsis habere, sed ab vno omnium benefactore Deo. Denique solus homo potest pro suscepto beneficio bonum & gratum animum declarare, & signis congruis ad benefactoris gloriam id protestari. Potest enim homo voce testari & eloqui magnalia Dei sui, eiusq; beneficia (quæ tam ipse q̃ aliæ creaturæ accipiunt) ad Dei gloriam prædicare. Potest etiam alia

Solus homo potest agere gratias.

quæ-

quædam exteriora opera exhibere, ad hoc ipsum demonstrandum, videlicet cantare, laudare, sacrificia offerre, vota facere in instrumentis musicis personare: quæ omnia ad gratiarum actionem spectant, & soli conueniunt homini. Potest ergo solus homo gratias agere, & cùm possit, vtique & debet. Nam id ratio naturalis dictat, etiam homini benefico pro minimo aliquo beneficiolo, vt minimum, gratias agere, vt ne dicam gratiam referre: quanto magis illi cuius beneficium est quidquid sumus? Et cũ in omnibus creaturis homo accipiat beneficium (eò quòd propter ipsum facta sunt omnia) vtiq; pro omnibus ipse debet gratias agere Deo. Cùm enim seruo aliquid impenditur beneficij in vtilitatem domini, indubiè dominus magis quàm seruus tenetur gratias agere benefacienti. Et cum puero adhuc infanti & ratione carenti impenditur beneficium, vtique parentum est benefacienti gratias agere pueri loco per ætatem fari adhuc & gratias dicere impotentis. Debet ergo homo gratias agere Deo, non modò pro se, verumetiam pro omni creatura, maximè corporali, duplici consideratione: tum quia solus potest, & præ omnibus potest: tum quia in omnibus ipse accepit beneficium. Vnde gratias agere debet homo Deo suo, quòd Soli tantam dederit claritatem, tantam virtutis efficaciam & nobilitatem. Item quòd terræ & aquis talem dederit fœcunditatem, quòd aërem repleuerit volatilibus, quòd aues ita plurimum ornatu decorauerit, quòd arbores, ac herbas ita fructiferas odoriferasque fecerit, & ita in singulis. Illæ enim creaturæ excusabiles sunt, si gratias non agant, tum quia minimè id possunt, tum quia quidquid acceperũt, potiùs homo in ipsis accepit, quàm ipsemet in seipsis, vel pro seipsis, quemadmodum id quod seruo impenditur in vtilitatem domini, domino potiùs quàm seruo impenditur. Hinc considera ô homo, quanta tibi incumbit seruiendi domino Deo tuo necessitas. Attende, quanta tenearis erga Deum obligatione: qui non pro vno teipso, verumetiam pro omnibus creaturis Deo tuo seruire ad gratiarum actionem obligaris. Vide quanto vinculo te sibi colligauit, dum te super omnia constituit. Magnum (fateor) te creauit, & sublimi admodũ loco posuit altissimus conditor tuus, dum te paulominus ab Angelis minorem fecit, gloria & honore coronauit super omnem corporalem creaturam, constituitque super cuncta

manuum suarum opera, omnia subijciens sub pedibus tuis, non solùm oues & boues, pecora campi, volucres cæli, & pisces maris, qui perambulant semitas maris, verumetiam Solem, Lunam, & stellas nobilissima illa perpetuæ incorruptionis corpora, quæ dominus Deus tuus creauit in ministerium cunctis gentibus. Ita quidem magnum & excelsum nimis altissimus te conditor tuus constituit, pro omnibus. Verùm quantò tu altior es Dei speciali beneficio & superemines omnibus, tantò magis te agnosce Deo tuo obnoxium, qui sic te magnificauit & eleuauit super omnia. Agnosce (quod verum est) nullam creaturam aliam æquè Deo esse obnoxiam, æquè forti vinculo Deo esse colligatam, agnoscensque obligationem, modis omnibus satagè iustum iustè persoluere debitum, vt quibus possis modis Deo tuo studeas vel gratias agere, quandoquidem referédi neque necessitas est, neque possibilitas. Bonorum enim nostrorum ille non indiget in quo omnes diuitiarum thesauri sunt absconditi. Grati tamen animi declarationem, & protestationem per signa congrua vtique à nobis exposcit, gratiarum seuere exigit actionem, non vtique propter suam voluntatem, sed ob nostram vtilitatem, vt cum pro acceptis beneficijs temporalibus nos sibi gratos comprobauerit, maioribus aliquando afficiat in conspectu vultus sui, cuius in nobis impressit similitudinem Deus ipse Trinus & vnus, in secula benedictus. Amen.

Psalm. 8. *Deuter. 4.* *Psalm. 15.* *Colloss. 2.*

FINIT LIBER XI.

PSALMVS PATRI SPIRITVVM vniuersæ carnis, in iubilatione mentis, & alacritate animi.

PAratum cor meum Deus, & iterum paratum cor meum: paratum corpus meum: paratæ vires omnes ad laudem tuam, quæcunque siue corpus, siue animam inhabitant.

Exurgam diluculo, & psallam magno nomini tuo, medijs noctibus consurgam de lectulo quietis meæ, vt personem cantica ante thronũ amœnissimum tui amabilis thalami.

Date mihi tympana, lyram, citharam, nablum, & cymbala benè tinnientia: edent in illis articuli manuum mearum melodiam benè reso-

nantem

nantem in auribus Domini sabaoth.

Turbas afferte huc mihi: & clangam in eis: os meum latè aperiam, attrahamq; spiritus flatus, vt buccis valeam concrepare plenissimis.

Non cessabit oblectari in Deo meo animus quem creauit, quem possedit ab initio, in quem impreßit admirabilem similitudinem, imaginemq; nobilitatis suæ.

Videbo ego cælos opera manuum ac digitorum tuorum quæ fundasti in fortitudine tua: insuper Solem, Lunam & stellas cuncta limpidißima.

Contemplans video totum iucundißimum decorem, potentißimum vigorem, & ordinem verè admirabilem non sufficio pro dignitate cõtemplari vel totis conatibus, quæ tu nullo perfecisti negotio.

At verò vbi ad memetipsum in intima reflecto oculos meos, cessant videri mirabilia, quæcunq; foris conspicio.

Domine, domine, domine quid est homo, quia sic manifestasti eũ? homo quid est vt tanti illum feceris?

Verè paululum est ac modicum quo minuisti genus nostrum ab angelicis Principibus tuis: omnis corporalis creaturæ Regem & Dominũ (dato in manibus eius sceptro potentiæ, & in capite corona gloriæ) constituisti hominem.

Propter hunc enim creasti omnia, & cuncta subiecisti pedibus eius, præcellentißima cælestium corporum creasti in ministerium cunctis gentibus.

Sol accede huc nobis magna moles, & lata substantia: vide an possis in tota tua virtute atque pulcritudine nobiscum contendere.

Esto sis gloriosus in fortitudine tua, formosus sis in fulgidißima stola tua, comas tui splendoris de tanta spargens altitudine in ima terræ viscera.

Sed nunquid vides ipse, aut intelligis decorem pulcritudinis tuæ? nũquid cognoscis perfectionem virtutis tuæ, qua antecellis subiecta oĩa?

Dic, si nosti illum, qui cuncta in te posuit quæ habet mirabilia: responde muta substantia, si quidquam horum intelligis.

Magne Deus non illi contulisti splendidißimo corpori, quod mihi donasti stercorulentæ & feculentæ creaturulæ: verè multa mihi, & magna nimis contulisti in re vnica.

Etiam si in millecuplum augmentetur tibi Soli rationalis pulcritudo decoris, & fortitudo roboris tui: quantumuis pauper & humilis ego semper immenso te superabo interuallo, hoc solum tenens quod nunc poßideo.

Intellectu & ratione tu donasti dominator genus nostrum: à te præcessit nobis hæc tanta præcellentia.

O vtinam pro dignitate gratiarum actiones tibi valeamus persoluere: nimis magna enim sunt quæ nos accepimus, & nimis pauca, imò nimis nulla sunt quæ valeamus reddere.

Tu nos scientiarum Domine iustas tibi fac reddere gratiarum actiones, doce nos Doctor optime in spiritu & veritate famulatum tibi exhibere decentem.

Tu das velle, tu das perficere pro tuo beneplacito: magne Deus semper nos tantis fac gratos esse beneficiis.

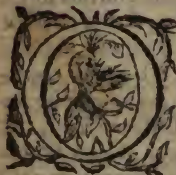
Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc & semper, & in secula seculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM XII. CONSIDERATIONIS PHYSICAE, DE APPETITV SENSITIVO, ET VOLVNTATIS PRAECELLENTIA,

PRAEFATIO.

Mnium creator perfectissimus Deus, cuius (iuxta Prophetæ confessionem) perfecta sunt opera, cùm animalium genus sensitiuæ virtutis nobilitate cæteris omnibus insensibilibus creaturis vellet præferre, voluit & appetitiuam virtutem adiungere qua valerent per sensitiuam apprahensa amare vel odire, prosequi aut fugere, itemque de præsentibus gaudere vel tristari. Quorsum enim conduceret res obiectas apprahensione mirabili percipere, si non talis esset adiuncta virtus, qua erga res perceptas possent iuxta rationem obiecti apprahensi moueri & affici? Ad eundem planè modum, humanum genus cùm benignissimus conditor voluisset super naturam brutorum animaliũ constituere: vt nõ solùm crassa ista & corporalia sensibus subiecta, verũetiã spiritualia & insensibilia posset apprahẽsione intellectiua cogno-

cognoſcere, voluit item & huic nobiliori potentiæ cognoſcitiuæ correſpondentem nobilitate adijcere vim appetitiuam, id eſt, intellectui voluntatem: per quam ad ea poſſet inclinari amanda, odienda, proſequenda, & fugienda, ad quæ nequaquam ſufficeret appetitus brutalis ille ſenſitiuus nimium ad ſpiritualia innobilis. Quomodo autem in homine non ſolus eſt intellectus, ſed eſt ſimul cum ſenſu & ſuper ſenſum intellectus, ſic & hic appetitus ſuperior in eo non ſolus non eſt, ſed cum inferiore ſimul exiſtit. Duorum autem horum appetituum conſideratio, maximam homini ad cognitionem ſuipſius adfert vtilitatem. In his ergo duabus appetitiuis potentijs finem accipiat hæc Phyſica conſideratio. Poſt eam namque abſolutam non erit in rebus naturalibus quò longiùs proficiſcamur, niſi naturam penitus relinquentes in ſupernaturalia toti tranſeamus: quòd impræſentiarum noſtro inſtituto minimè conuenit, qui non niſi conſiderationem rerum naturalium, earumque ad creatorem reductionem, præſenti determinatione intendimus.

CAP. I. *Oſtenditur quid ſit in homine voluntas, per comparationem ad appetitum ſenſitiuum.*

EST ergo in homine altera quædam potentia ab intellectu diſtincta, ſolis etiam hominibus peculiariter conueniẽs potentia admodum nobilis & excedens: vnde plurima ſingularia homo habet, quæ cum nulla altera ſpecie habet communia. Ad perfectam ergo hominis conſiderationem, neceſſe erit poſt intellectum hanc etiam virtutem diligenter conſiderare, & quomodo in brutis inueniri non poſſit, quoúe indicio peculiariter ſpeciei humanæ cognoſcatur ineſſe, & quomodo ad appetitum ſenſitiuum ſe habeat, & quæ homini donet eximia diſtinctè determinare. Vocatur autem volũtas nomine compoſito, potentia volitiua, ſiue appetitus intellectiuus. Eſt enim potẽtia talis per quam homo appetit, vult, & non vult, ea quæ ſecundum intellectum iudicat bona vel mala. Id autem in ſe homo quilibet experitur, talem aliquam vim ſibi ineſſe, per quam poſſit ea quæ per intellectus iudicium vt bona vel mala cognoſcit aut velle aut nolle. Quemadmodum autem rectè non poteſt cognoſci natura intellectiuæ potentiæ, niſi per comparationem ad ſenſum ſecundum ſimilitudinem & diſſimilitudinem, videlicet niſi oſten

datur

datur in quo ſenſus cum intellectu conueniat, & in quibus differant abinuicem: ita non poteſt exactè cognoſci natura potentiæ volitiuæ, niſi ſecundum comparationem ad appetitum ſenſitiuum. Sicut enim in homine duplex eſt potentia appræhenſiua rerum extra exiſtentium, ita eſt & duplex vis appetitiua, altera videlicet quæ ſenſui coniuncta eſt; & ad ſenſus iudicium mouetur: ea quæ ſenſus iudicat conuenientia amando & proſequendo, quæ diſconuenientia odiendo & fugiendo. Atque hæc vocatur appetitus ſenſitiuus. Et conuenit hac in parte homo cum cæteris animalibus brutis; quẽadmodum & in ſenſu. Altera verò ſuperior eſt coniuncta intellectui, & corpori nullo modo (ſicut neque intellectus) immerſa, per quam homo, id quod intellectus iudicat bonum, amat & proſequitur, quod malum, odit & fugit. Et hæc quia ſic intellectui coniungitur, vocatur appetitus intellectiuus. Cognoſcitur autem huius duplicis appetitus differentia ad eum modum quo depræhenditur differentia ſenſus & intellectus, videlicet quoniam experimur hominem ea poſſe velle aut nolle, ea amare vel odire, quæ nequaquam ſenſus appræhendit, & quæ ad iudicium ſenſus nullo modo videntur ſic amari vel odio haberi. Quemadmodũ (exempli gratia) virtutes amamus, & probitatem amatam proſequimur: vitia autem odimus & fugimus atque auerſamur, quæ tamen manifeſtiſſimum eſt ſenſu non appræhendi, ac proin de ſenſitiuo appetitu ſic non appeti: cùm ille tantum proſequatur quæ ſenſus iudicat conuenientia. Oportet ergo eſſe in homine alium quendam ſuperiorem appetitum, per quem homo ad illa quæ ſenſus iudicium excedunt, & quæ ſenſus nec conuenientia nec diſconuenientia iudicare poteſt, inclinetur & propellatur, ea vel proſequendo vel fugiendo. Ad cuius intellectiui appetitus meliorem cognitionem obtinendam, pauca quædam de ſenſitiuo appetitu volumus præmittere, quoniam ſine cognitione ſenſitiui appetitus plenè intellectiuus cognoſci non poteſt.

CAP. II. *De appetitu ſenſitiuo quomodo mouetur ab obiecto ſecundum phantaſiam propoſito.*

INuenitur autem appetitus ſenſitiuus generaliter in omnibus animantibus, neque poteſt non eſſe, vbicunque fuerit ſenſus vel vnicus. Nam & imperfectiſſima animalia, etiam quæ (iuxta probabiliorem ſententiam) ſolum tactum

possident, appetitu isto non carent. Inest nanque eis appetitus quidam conuenientis nutrimenti, quem etiam indicant, dum se huius gratia dilatant, vel constringunt. Omnis enim motus animalis quantumcunque imperfectus indicium est inexistentis appetitus sensitiui. Ad hoc enim se mouent, vt quod appetunt consequantur. Vnde Aristoteles, de animalibus imperfectis (vt vermibus & muscis) ait ea habere vagam imaginationem & appetitum, id est phantasiam vagam siue imperfectam & consimilem appetitum. Perfectam tamen phantasiam negat illis adesse, atque ita & appetitũ perfectum consequitur ab eis abnegãdum. Ex quo patet, quod æstimatiuæ siue phantasiæ adiuncta est vis appetitiua, eò quòd hæc ita se inuicem consequantur secundum naturam. Non enim statim vbi sensus exterior perceperit aliquod sensibile, mouetur appetitus ad prosequendum vel fugiendum, neque item mox vbi sensus communis appræhenderit, sed neque cùm imaginatiua nuda illud imaginata fuerit. Verùm cùm ad æstimatiuam vsque fuerit peruentum, vt per eã iudicetur tale obiectum amicum vel inimicum, conueniens vel disconueniens, tum demum animal ipsum per appetitum mouetur ad concupiscendum vel odiendum, ad prosequendum vel fugiendum, ad lætandum vel contristandum. Nam id manifestè monstrat experientia. Cum enim appetitus moueatur secundum rationem conuenientiæ vel disconuenientiæ, nullus autem exterior sensus conuenientiam vel disconuenientiam appræhendat, neque vllus interior præter æstimatiuam (quæ intentiones conuenientiæ vel disconuenientiæ elicit ex rebus sensatis) consequitur ad solam æstimatiuę operationem ipsiusque iudicium, appetitum moueri. Et notandum, quod appetitus iste mouet & mouetur. Mouet enim ipsum animal, & immediatè vim motiuam quæ est in membris ad quærendum id quod prosequitur. Mouetur verò ipse à phantasia, quatenus ipsum obiectum præsentat & offert appetitui, sub ea ratione sub qua appetitus moueri potest ad odium vel ad amorem, ad prosequutionem vel ad fugam. Obiectum enim præsentatum & ablatum virtuti appetitiuæ sub ratione conuenientiæ, mouet ad sui prosequutionem: sub ratione autem disconuenientiæ, mouet ad fugam. Vt cum canis videt cibum, eumque sibi conuenientem iudicat, mouetur ad prosequendum ipsius appetitus

Arist. 3. li. de anima cap. 8.

Appetitus mouet & mouetur.

ab

ab æstimatiua: quatenus videlicet ipsa obiectum illud præsentat sub ratione conuenientis: & cum baculum videt eleuatum ad verbera, mouetur ad fugiendum appetitus, ab obiecto sub ratione disconuenientis proposito, per æstimatiuam. Mouetur autem appetitus ab obiecto sic sub ratione conuenientis aut disconuenientis præsentato naturaliter, absque vlla libertate vel deliberatione. Canis enim cibum conuenientem videns, cumque æstimans sibi conuenientem, naturaliter amat atque prosequitur & accurrit ad illum, & videns baculum eleuatum ad verbera, æstimando sibi hoc disconueniens, & inde male sibi futurum, ita naturaliter fugam petit, qua malum euadat, quod sibi æstimat imminere. Cùm verò plura simul fuerint obiecta proposita, quod fortiùs mouet secundum suam rationem, id naturaliter præualet & mouet appetitum. Vt cùm duplex cani cibus est propositus, ille qui magis conueniens ab æstimatiua iudicatur, appetitum naturaliter mouet. Ita cùm ex vna parte delectabile proponitur, & ex altera contristabile (vt ex hac parte cibus conueniens cani, & simul baculus eleuatus ad verbera) solet plerumque verberum terror præualere, vt cibo relicto fugiat. Est enim hæc appetitus natura, vt magis vehementer magisque cito ad fugiendum à terribilibus moueatur, quàm à delectabilibus ad prosequendum. Facilius enim & vehementius contristabilia, siue terribilia operantur in appetitu sensitiuo fugam, quàm delectabilia siue concupiscibia, efficiant in ipso prosequutionem. Vnde ad oculum videmus moueri homines multo amplius timore mortis, quàm amore vitæ, & multò vehementiùs dolere de infirmitate, quàm gaudere de sanitate. Nota.

CAP. III. *Quomodo appetitus sensitiuus semper naturaliter moueatur absque libertate.*

Contingit verò interdum duobus appetitui propositis obiectis, ambobus delectabilibus, ad neutrum statim moueri, sed interdum ad tempus gradum sistere, eò quòd ex vtraque parte æquè fortis sit motio & operatio obiecti, & æstimatiua ad vtranque partem æquè sit propensa, neque plus ad hoc quàm ad illud ferat suum iudicium. Atque ita nunc accidit, vt quasi deliberare videatur irratio-

nale animal : cùm tamen reuera nulla in eo sit deliberatio, quę est solius rationis, fitque vt postquam tandem alterum acceptauerit, quasi eligere videatur, cùm tamen electio nequaquam competat brutis, sitque solius hominis. Vndę hoc sciendum est, quòd canis ille sic quasi dubitabundus consistens, dum & huc & illuc vocatur, nequaquam consulit, neque vllo deliberat: sed habet se appetitus ille admodum linguę siue examinis in libra, siue bilance, cùm lanx vtraque pondus penitus æquale in se habuerit. Quemadmodum enim ista neque in hanc partem deorsum trahitur, cùm tamē sit pondus sufficiens ad eam pertrahendam, neque in partem alteram, cùm sit & ibi pondus sufficiens, sed (propter ponderis æqualitatem vtrinque æquali fortitudine trahentem) cōsistit in medio: sic & appetitus irrationalis animalis existente ab vtraque parte pondere æquali & obiecto æquè ad mouendum valido fixus consistit, & neque huc neque illuc mouetur, cùm vtroque tamen trahatur. Fitque illa immobilitas penitus naturaliter, nec vllius est deliberationis indicium. Alioqui, cur non & linguam in trutina dixeris deliberare, cùm ita hæret in medio? Et cùm tandem contingit in alterā partem rapi animalis appetitum, nequaquam electionis est iudicium, non amplius quam lingua illa modico flatu adiuta in vnam partem tandem vergens, dici debet elegisse hanc partem ad quā flectitur. Quòd si interroges, qui ergo fieri potest, vt tandem ad vnam partem moueatur appetitus, si nō per electionē id fiat, & ex libertate eligendi? Dicimus quòd ad eum modum animalis appetitus tandem in alteram partem trahitur, quomodo lingua illa modico vento adiuta in partem alteram mouetur, etiam si pondus maneat vt antè. Si enim contigerit æstimatiuam aliquantò magís vni obiecto & fixius intendere quàm alteri (etiam si non æstimet illud magis conueniens) solum ex hoc quod fixius intendat iudicio vnius conuenientis quàm alterius, & ad illud fortiùs se conuertat, ipse appetitus rapietur aduenieute impetuoso flatu in illam partem, in quam æstimatiuam contigerit fixius intendere. Ac tunc quidem ita se habebit illa defixio fortior æstimatiuæ in alterum obiectum, ad faciendum vnius illius prosequutionem, quomodo se habet adueniens in vnam lancem flatus venti, ad mouendum linguam in partem alteram. Vnde non videretur aliqua ratione verisimile, quòd vulgò

per

per iocum solet iactari de asino quem vocant Buridani, habente pabulum vtrinque, æquè conueniens, æquè multum in eadem distantia sibi appositum, quòd fame esset moriturus in medio pabuli. Profectò qui id asserunt, naturam appetitus & æstimatiuæ virtutis non rectè cognoscunt. Et qui hoc ita asserunt, ne cogantur in animali deliberationem ponere, aut electionem, aut facultatem liberi arbitrij, ij sanè timore timent, vbi timor non est. Sola enim (vt diximus) conuersio maior atque attentio, defixioq; phantasiæ in alterum obiectum propositum efficere potest, vt altero relicto in hoc moueatur. Relinquitur ergo appetitum naturaliter moueri ab ipso obiecto appetibili, ita secundum rationem appetibilis propositi, per æstimatiuam. Neque quidquā refert, siue dicas appetitum moueri ab obiecto appetibili sub ea ratione sub qua appetibile est, siue ipsam æstimatiuam proponentē appetibile, sub ratione appetibilis. Non enim ipsum obiectum per se mouet appetitum eo modo, quo obiectum sensus exterioris agit in sensum (vt videlicet per se aliquid imprimat obiectum exteriùs in appetitum) sed tantùm quatenus per æstimatiuam proponitur: ad cuius iudicium ipsius appetitus passio consequitur. Vocantur enim omnes ipsius appetitus inclinationes siue motus vulgato nomine passiones, eò quòd appetitus ab obiecto pertrahitur ad concupiscendū vel odiendū, &c. propter quod ab obiecto quodammodo pati dicitur.

CAP. IIII. *De varijs passionibus in appetito sensitiuo.*

ET quia (vt diximus) appetitus mouetur ab obiecto per æstimatiuam secundum rationem appetibilis proposito, hinc fit vt multiplex passio & varius appetendi mod' possit in appetitu sensitiuo inueniri secundū quod obiectū sub diuersis rationib' potest per æstimatiuā proponi. Cùm enim proponit obiectū æstimatiua sub ratione cōuenientis, appetitus statim mouetur, & inclinatur ad illud, efficiturq, in ipso passio quę appellatur amor vel concupiscentia talis rei: per quā videlicet inclinatur ad talem rem sub ratione conuenientis propositam. Et hæc est prima passio, quæ in appetitu exoritur. Si verò præsentetur hoc idem obiectum tanquam cōueniens & tanquam potens acquiri, ac tanquam propinquū ad habendum, ita vt nullum iudicetur obstaculum, quin possit illud consequi, ita fit progressus appetitus ab amore nu- **Amor.**

do ad prosequutionem. Incipit enim prosequi & iam tendere ad illud quod prius amabat. Nam amor est quasi prima inclinatio ad rem propositam, prosequutio autem velut tendētia in rem amatam. Vnde manifestū est, prosequutionem istā nasci ex amore, quasi ex radice, Nihil enim prosequitur appetitus, nisi quod amat & cōcupiscit. Cum verò obiectū iam æstimatur vt præsens & consequutum, fit in appetitu passio lætitiæ, vel gaudij siue voluptatis: per quam in re primum amata, & per prosequutionem postmodum consequuta tandem conquiescit. Et non refert ad passionem gaudij in appetitu faciendam, vtrum iam actu sit præsens obiectum, vel propinquum, & certum quod iam iam habebitur. Quòd enim propè est (iuxta Aristotelis vulgatam sententiam) nihil distare videtur. Vnde gaudium etiam est de eis quæ propinqua sunt, & iam iam ventura, quasi pro præsentibus existimantur. Et hæc passio manifestè à prioribus distinguitur, tanquam quies ab inclinatione & tendentia, & ad priores duas consequitur, amoremque & prosequutionem præsupponit. Prius enim est rem amare, postmodum prosequi, postmodum lætari. Vt (verbi gratia) brutum animal videns pabulum conueniens, afficitur illi, & inclinatur ad illud pabulum, ipsumque amat: & si assequi potest, prosequitur, ac tendit ad ipsum consequendum. Vbi autem fuerit assequutū quod amauit & prosequutum est, tum demum oblectatur & conquiescit in eo. At verò amor solus esse potest absque posterioribus. Cùm enim obiectum conueniens proponitur aspectui, sed non vt possibile adipisci, non fit adhuc prosequutio. Veluti cum cani cibus conueniens proponitur, sed astat iuxta cibum qui baculum ad verbera eleuatum tenet, illic sanè amor est ad cibum, quem tam conuenientē æstimat, sed quoniam non proponitur, vt acquisibilis, neq; vt propinquus haberi, propter astans malum, amorem non sequitur prosequutio. Nonnunquam verò prosequutio est, & non subsequitur lætitia: quoniam videlicet non contingit assequi rem amatam & prosequutam. Nonnunquā etiam res iā acquisita non talis inuenitur, qualis antè indicabatur secundum æstimatiuam, atque ideo non consequitur gaudiū in ea iam habita & adepta. Frequenter enim æstimatiua decipitur iudicans esse conueniens, quod verè non est conueniēs.

Prosequutio.

Voluptas.

Nihil autem refert ad passionum harum effectionem in

appetitu,an res verè talis sit an non. Non enim obiectum appetibile secundum seipsum, vel secundum quod in se est mouet appetitum,sed secundum quod in phantasia proponitur,siue ita sit in re,siue aliter res habeat. Vnde cum æstimatiua decepta iudicat hanc rem esse conuenientem, quæ secundum veritatem non est conueniens,nihilominus fit in appetitu amor & prosequutio,quàm si secundũ veritatem talis esset. Cũ vero iã habita præsens fuerit,etiã gaudiũ de re præsenti habetur, donec deceptio æstimatiuæ nõ fuerit deprehensa. At vero mox vbi per sensum exteriorem æstimatiua perceperit se errore delusã in iudicãdo de re absente, cessat passio gaudij,cessante nimirum æstimatione conuenientis. Deponit enim errorem quo se comperit fuisse illusam. Itaque tres istæ passiones,amor vel concupiscentia,prosequutio vel desiderium,voluptas siue letitia sunt,quibus afficitur circa obiectum conueniens.

CAPVT V.

HIs vero tribus passionibus prædictis correspõdent tres aliæ,quæ sunt circa obiectum contrarium,id est, circa obiectũ discõueniens: odiũ videlicet,fuga,& tristitia vel dolor. Cũ enim primũ appetitui præsentatur obiectum disconueniens,mouetur appetitus displicentia,& quadam velut auersione opposita conuersioni concupiscentiæ vel amoris. Nã sicut obiectum appetibile efficit in appetitu primo conuersionẽ quandam & inclinationẽ ad ipsum, sic obiectũ disconueniẽs auersionẽ quandã & retractionem. Et hæc passio odium nominatur,estque amori opposita. Et sunt duæ istæ radices omnium aliarum passionũ. Cum vero discõueniẽs illud malũ æstimatiua proponit vt iam imminẽs animali, & tanquam propinquũ vt veniat,alia passio gignitur in appetitu,per quã quærit elongari ab illo malo, ipsumque euadere & effugere. Et hæc passio appellatur fuga,& est quasi recessio quædam ab obiecto malo imminenti vel propinquo, per quam animal mouetur ad fugiendum, quod est disconueniens, sicut prosequutio (cui opponitur) tendentia quædam est ad cõueniens. Sed cum obiectum disconueniens iam præsens & habitũ fuerit, efficitur in appetitu passio doloris vel tristitiæ,qua affligitur in præsentia adepti mali, sicut per voluptatẽ(cui opponitur)quiescit in præsenti bono. Ita enim canis videns tinẽtem flagellũ ad verbera eleuatum

Odium. *Fuga.*

primo aspectu odit & auertitur, & si vt sibi imminentia hæc verbera considerat, fuga mouetur, ad effugiendum imminens & propinquum malum. Cùm autem in ipsius corp⁹ flagellum fuerit incussum & verbera iam suscipit, dolore & tristitia affligitur: propter quod etiam exclamat, eiulando lamentans. Contingit autem interdum (quomodo de amore per contrarium diximus) ad odium non sequi fugam. Cùm enim videt canis tenētem flagellum, odit quidē & auertitur, sed nisi videat sibi imminere aut sibi propinquum esse malum, non sequitur fuga, vt cùm multum distat ab eo, qui flagellum tenet. Neq; item semper ad odium & fugā sequitur tristitia, vel quia malum illud non sit præsens, vel quia cum pręsens fuerit, sensus nonnunquam monstrat non esse discōueniens, quod secundum æstimatiuam errantem prius discōueniens iudicabatur. Nihil enim refert ad odiendum, fugiendum, vel tristādum, an res disconueniens existat, modo ab æstimatiua talis iudicetur. Vnde videmus homines quosdam morosos tristari pro rebus quæ secundum veritatem eis non disconueniunt, neque in aliquo mala sunt, tantū propter firmam æstimationem, quod æstimēt sibi discōueniens, quod tale non est, quam æstimationem vel nolūt vel non possunt deponere. Atque ad hunc modum tristatur canis aliquo modo, dum irascitur ex hoc solum, quòd domum quis ingreditur, aut fimarium, in quo iacet, non ad mali aliquid faciendū, aut quod per plateam aliquis transeat, cùm id ei nullo modo sit disconuenienes.

Dolor.

CAP. VI. *De appetitu concupiscibili, & irascibili & de passionibus irascibilis.*

INueniuntur autem & aliæ passiones in appetitu sensitiuo diuersæ à prædictis, originem tamē ex eis habentes. Pro cuius intellectu sciēdum est, quòd appetitus sensitiuus apud Philosophos (tam physicos quā morales) diuiditur in duas partes, videlicet in concupiscibilem, & irascibilem.

Quid appetitus concupiscibilis.

Appetitus concupiscibilis dicitur, quo res erga obiectum conueniens, vel disconueniens, erga bonum vel malum simpliciter afficitur, secundum rationem sub qua proponitur ab æstimatiua.

Atque hanc partem spectant passiones illæ omnes, quas supra iam distinximus, videlicet amor, prosequutio & gaudium circa obiectum conueniens: odium autē, fuga & tristitia

circa obiectum disconueniens & malum. Considerant enim hæ passiones simpliciter bonū aut malum secundū simplicem aliquam rationem, vt timor & odiū conueniens vel disconueniens, vnde propositum: prosequutio & fuga bonum vel malum imminens: gaudium & tristitia, iam præsens. Denominatur autem hæc pars concupiscibilis à primo & præcipuo suo actu, qui est amare vel concupiscere.

Irascibilis verò appetitus dicitur qui mouetur à bono vel malo proposito, non simpliciter sed sub conditione alicuius arduitatis vel difficultatis. *Irascibilis appetitus.*

In hac parte sunt spes & desperatio, audacia & timor & ira: à qua (vt magis manifesta) pars ista irascibilis nominatur. Hæ enim passiones omnes pro obiecto habent arduum. Vnde Spes est quasi amor boni ardui. Audacia est, quasi prosequutio boni ardui. Desperatio est, quasi odium & auersio ardui, propter arduitatem. Timor est, quasi fuga ardui mali: & Ira, quasi tristitia mali ardui, cùm iam præsens fuerit. Quarū passionū ab inuicem distinctio, non parū ad cognitionē appetitus sensitiui conducet. Passio nãque spei in appetitu oritur, quãdo ab æstimatiua proponitur obiectū aliquod cõueniens, tamen sub ratione ardui: quatenus videlicet difficultatem habet ipsum obiectum in acquirendo. Vt cū proponitur cani cibus cõueniens, sed astat, qui flagellum tenet, atque ita arduitas & dificultas simul opponitur, illo tamē arduo non obstãte, adhuc inclinatur canis, & mouetur amore ad ipsum cibū cõuenientem, æstimans arduitatem illã se posse superare, & propter arduitatem non desinit ad rem illam inclinari tanquam sibi possibilem adipisci, hic sperare dicitur. Spes enim est de rebus arduis & difficilibus. *Spes.*

Quæ enim arduitatem & difficultatem non habent, sperare non dicimus. Econtrariò autē desperatio est cum ratione ardui propositi, aut præsentatæ difficultatis, appetit⁹ auertitur ac desistit ab obiecto aliâs, appetibili & conueniēti, vt amplius ad ipsum non moueatur, neque inclinetur, vtpote nō possibile adipisci. Veluti cùm canis cibum appetit vehemēter: sed videt flagellū tam terribile, & tam terribiliter vibrantem flagellum, qui astat cibo, vt nō æstimet se posse arduitatē superare, & verbera talia euadere posse vel perferre, hic certe desperat, quia ab eiusmodi appetitu desinit obiecti cõueniētis propter arduitatem & difficultatē, quam æstimat *Desperatio*

in-

insuperabilem. Respondent autem spes & desperatio in irascibili, amori & odio in concupiscibili: estque spes velut amor quidam boni ardui, secundum rationem ardui. Nam quatenus bonum obiectum amatur, quatenus verò arduum speratur. Desperatio autem est, quasi odium ardui secundum rationem ardui: id est, auersio ab arduo vt arduum est. Videntur autem spes & desperatio non solum respicere bonum, sed etiam malum. Spes enim est de bono arduo consequendo, vel de malo arduo superando. Vnde sperare dicitur, qui bonum aliquod, quod amat non desinit, sed pergit appetere, nihil obstante consideratione ardui. Sperat etiam qui amat mali alicuius, quod odit euasionem, & superationem, tametsi arduitatem habeat adiunctam, malum illud euadere vel superare. Item desperat de bono arduo consequendo, propter arduitatem, vel de malo euadendo, aut superando propter arduitatem. Vt (verbi gratia) brutum animal sperat consequi pabulum, quod videt, etiam si aliquid difficultatis sit adiunctum, & sperat effugere periculū sibi imminens, etiam si sit arduum ad effugiendum. Aut econtrario desperat de consequendo pabulo propter nimiam arduitatem, aut de superando euadēdoque periculo propter nimiam arduitatem quam sibi putat insuperabilem.
Itaque tam boni consequutionem, quàm mali superationem, atque euasionem respiciunt spes & desperatio. Atque ita in sequentibus passionibus est dicendum. Audacia verò & timor differre videntur, sicut prosequutio & fuga. Audacia enim est quasi prosequutio quædam boni ardui, vt arduum est, nihil videlicet obstante arduitate. Timor vero fuga est ardui propter arduitatem, cum scilicet arduitas retrahit & fugam facit in appetitu. Et oritur audacia ex spe, quemadmodum ex amore oritur prosequutio, & ex desperatione timor, quemadmodum ex odio fuga. Cum enim proposito bono arduo, appetitus propter arduitatem nō auertitur, vt desperet, sed manet cōuersus vt speret, neq; spem abijcit illius boni consequendi, quanquam sit arduum ad consequendum, tum deinde mouetur ad ardui illius prosequutionem, non obstante arduitate: atque hæc est passio audaciæ. Item, cum per desperationem quis à malo superando auertitur, spe superationis abiecta, propter arduitatem quam æstimat insuperabilem, ex hoc consequenter mo
ue-

uetur ad fugiēdum hoc ipsum propter suam arduitatem, & est timor oppositus audaciæ. Est enim timor fuga à malo arduo, propter ipsius arduitatem, vel à consequutione boni ardui, item propter arduitatem. Quemadmodū enim spem & desperationem diximus esse de bono arduo assequendo, aut non assequendo nihil obstante arduitate, aut malo similiter superando: ita audacia prosequitur bonum arduum consequendum, vel malum arduum superandum. Timor vero deiecto, & fuga quædam est, vel à bono arduo consequendo, vel à malo superando.

CAP. VII. *Quòd ira nullam habet paßionem contrariam.*

De ira verò hoc singulare est, quod nullā habeat passionem sibi contrariā, vt in prædictis apparuit, sed est penitus absque contrario. Cuius ratio est, quoniam ira respondet tristitiæ, estque tristitia quædam de malo arduo præsenti, quatenus arduū est ad ferendum, vel de boni ablatione, quatenus arduum est, & difficile tali bono carere: quæ tristitia, propter arduitatem, consurgit ad ipsum malum superandum per vindictā Vnde ira est, quando propter malum arduum illatū, appetitus vehementer mouetur ad malū illud superādum, per illationē vindictæ. Existimat enim hoc modo malum proprium superare, cum æqualem vel maius illi intulerit, à quo accepit malum. Huic autem tristitiæ de malo arduo præsenti, nō potest in bono aliquod inueniri contrarium. Contrarium enim tristitiæ est gaudiū, quod est de bono præsenti: bonum autē præsens non potest sub ratione ardui considerari. Omne enim bonum, quantūcunque ad acquirendum sit arduū, quantūlibet habeat in sui prosequutione & acquisitione difficultatem, cum iā habitum fuerit, nullam omnino habet difficultatem. Quapropter bonum præsens non potest nisi passionem simplicis gaudij in appetitu efficere. Nam tantū vt præsens bonum mouet appetitum, non iam vltra vt arduū bonum, cum nullum præsens bonum sit arduum bonum. Et licet hoc experientia doceat, quanto bonum aliquod in prosequutione magis arduum fuit, tāto gaudium vehementius (cum iam adeptum fuerit) in affectu caussari, quemadmodum ea quæ cum periculo vitę adepti sumus vehementius diligimus, & gaudio maiori afficimur de illorum possessione, non tamen aliud quàm gaudium inde enascitur, ex adeptione videlicet talis boni, cum iam præsens

ardui

ardui rationem perdit. Quod enim maius gaudium sit ex huius consequutione nō est, quia vt præsens arduum est, sed quia in prosequutione arduum fuit, & ad consequendum difficile. Atque hac de caussa fit, vt ira in appetitu irascibili non possit habere contrarium, quoniam videlicet obiectum iræ (quod est malum arduum præsens) non potest habere contrarium. Nam bonum arduum præsens & habitum, appetitus nequaquam respicit: neque vllum obiectum sub tali consideratione ipsum mouere est potens. Includit enim repugnantiā: quia si bonum præsens est, arduū nō est: & si bonū arduū est, præsens nō est. Præsentia enim excludit in bono arduitatem. Secus est de malo, quod simul præsens & arduum esse potest. Secus etiam de bono absente. Nam bonum absens potest esse arduum, priusquam habeatur, secundum quod in acquirēdo habet difficultatem. Omnes ergo passiones quæ in appetitu sensitiuo inueniuntur, in sex iuga possunt reduci: quorū tria prima perfecta in paritate sua sunt ipsius concupiscibilis, concupiscentia & odium, prosequutio & fuga, voluptas & dolor. Tria autē posteriora iuga, quorum nouissimum imperfectum est in imparitate (quod vnum deficiat) sunt ipsius irascibilis appetitus: videlicet spes & desperatio, audacia & timor, & ira non habens contrariū. Opponitur tamen ei priuatiue ipsa iræ carentia, quam inirascentiam possimus appellare. Et ad harum passionum aliquam necesse est reduci omnem passionem sensitiui appetitus, siue irascibilis, siue concupiscibilis. Quòd autē omnes istæ passiones sint appetitus sensitiui, manifestissimum est, ex eo quòd singulas videamus etiam in irrationabilibus animantibus, in quibus nullus est intellectiuus appetitus. An verò appetitus irascibilis, & concupiscibilis, duæ sint potentiæ realiter distinctæ, an tantùm vna secundum rem potentia, sed diuersa habens officia, nolumus impræsentiarum inuestigare profundius.

Sex passiones concupiscibilis.

Sex quoq; irascibilis.

CAP. VIII. *Quomodo passiones irascibilis oriantur ex passionibus concupiscibilis.*

ILlud autem notandum est, quòd passiones irascibilis oriuntur ex passionibus concupiscibilis, & terminantur in easdem. Nam ex amore alicuius rei conuenientis quæ est in concupiscibili, exoriente aliquo quod arduitatem adducit illi rei amatæ, consurgit in appetitu irascibili spes ad illam

arduitatem ſuperandam,& audacia qua proſequitur ſuperationem talis arduitatis. Et cùm per audaciam contigerit arduum ſuperari, terminatur ſpes illa & proſequutio in gaudio,quod inde naſcitur:atque ita in paſsionē concupiſcibilis terminantur paſsiones illæ iraſcibilis. Ita timor de malo imminēti & arduo, cùm iā malū ipſum aduenerit & vicerit, ita vt ſuperari nō poſsit,in purā triſtitiā terminatur. Nō enim eſt ira,donec mali præſentis arduitas æſtimatur per vindictam ſuperabilis,quemadmodum audacia,proſequutio eſt ſuperandi mali ardui imminentis, cuius mali arduitas æſtimatur ſuperabilis. At verò,cùm æſtimatio talis(videlicet ſuperandi præſentis mali) defecerit, iam non amplius ira, ſed triſtitia mera eſt ,quæ ex malo arduo præſenti procedit, quēadmodū in ijs qui rebus deſperatis poſt timorem,tandē in illud incidūt quod antè timuerāt,nec eſtimant mali ardui tatem ſe vlla vindicta poſſe ſuperare. In his enim ira vertitur in puram triſtitiam. Talis ergo qui iam præſente malo ſic premitur, deſinit deſperare, deſinit & timere:& poſt deſperationem ac timorem, finem occupat dolor. Terminantur ergo (vt diximus) paſsiones iraſcibilis in paſsiones concupiſcibilis. Et licet terminentur nunc in gaudiū, nunc in triſtitiam,ſimpliciter tamen amor in concupiſcibili eſt prima radix omnium aliarum paſsionum : nec poteſt vlla paſsio in concupiſcibili,vel in iraſcibili oriri,niſi ex radice amoris, ſiue concupiſcentiæ. Non enim eſt aliquod odium, quod non oriatur ex aliquo primo amore. Quicquid enim odit appetitus,ideo odit, quia contrarium eſt alicui, quod vt bonum & conueniens amat. Vt ſi amat canis cibum, odit quicquid ab huius conſequutione prohibet vel impedit, & quicquid hoc, quod vt conueniens appetit expellit ac fugat:ſic qui amat vitam ac ſanitatē,odit quæcunque apprehenduntur vt ſanitati aut vitæ contraria. Nihil enim odit appetitus,niſi ſub ratione diſconuenientis.

Amor eſt prima radix paſsionū aliarū.

Diſconueniens autem dicitur diſconueniens in ordine ad aliquid. Indicatur ergo in odio diſconuenientis, præuius amor alterius rei, illius cui hoc eſt diconueniens, nempe vitæ & boni ipſius animalis, cuius eſt appetitus. Eſt enim appetitui naturaliter inſitus quidam amor vitę & boni ipſius animalis cuius eſt: ex quo amore procedit odium generale diſconuenientis, ac deinde particularia odia omnium

earum

earum rerum, quæ æſtimantur vt contrariæ aut repugnantes vitæ ac bono ipſius animalis. Sicut econtrario ex vno illo amore, oriuntur particulares amores omnium earum rerum quæcunque æſtimantur, vt conuenientes vitę vel bono animalis.

CAP. IX. *Gaudium ſiue voluptatem eſſe aliarum paſsionum finem.*

PRofundius autem conſiderantes, inuenimus gaudium ſiue voluptatem, omnium paſsionũ aliarũ eſſe finẽ, quem appetitus finaliter quærit, & ad quem naturaliter omnes aliæ paſsiones ordinantur: ita vt quemadmodũ ex amore omnia proficiſcuntur, ſic ad gaudium & voluptatem omnia ordinentur. Ad hoc enim appetitus concupiſcit & proſequitur, quod conueniens eſt, vt cum aſſequutum fuerit, gaudeat in illo: eſtque gaudium velut fructus, ad quem appetitu concupiſcendo & proſequendo tendit. Et ſicut omne odium, & omnis fuga ex amore proficiſcitur, ita omne odium omniſque fuga finaliter tandem ad gaudium ordinatur. Ad hoc enim id, quod animali diſconueniens eſt, odit & fugit appetitus, vt non per aduentum diſconuenientis animali veniat triſtitia, ſed malo depulſo gaudium acquirat, vel in habito gaudio conquieſcat. Vnde ſicut perturbatio belli ordinatur ad tranquillitatem pacis, ſic odium & fuga ordinantur ad quietem gaudij. Et prouidè admodum Deus animalibus dedit non ſolum amare & proſequi, ſed odire etiam & fugere. Nam ſi non aliud noſcet appetitus quàm amare, quàm proſequi, non eſſet quò ſe à contrarijs & diſconuentibus præſeruaret. Nam ad præſeruationem huiuſmodi à diſconuenienti, requiritur odium & fuga, quibus à diſconuenienti appetitus, ipſum animal poteſt ſe elongare & abſtrahere. Ex prædictis patet, quod gaudium per ſe eſt ſecundum naturam animalis, triſtitia verò contra naturam. Nam gaudiũ eſt per ſe finis ipſius appetitus, quẽ finaliter quærit. Vnde oportet triſtitiam contrariã eſſe contra naturã Atque hinc eſt, quod naturaliter omne animal quærit delectationem, voluptatem, & gaudium: abhorret autem à triſtitia & dolore, conatur item modis omnibus ſe in gaudio conſeruare, & in delectatione continere, à triſtitia autem & dolore diligentiſsime & quã ocyſsimè poteſt, ſe conatur liberare. Hinc etiam eſt, quòd triſtitia (vtpote naturæ animalis contraria conſumit & corrum

Gaudiũ eſt ſecundum naturam.

sumpit ipsum animal, atque ad mortem deducit: Vnde per Sapientem dicitur: Spiritus tristis exiccat ossa. Et Iacob ad filios suos volentes secum Beniamin adducere in Aegyptum: Si quid ei aduersitatis (inquit) acciderit in terra ad quā pergitis, de ducetis canos meos cum dolore ad inferos. Cōtrà verò gaudium, & lætitia sanitatis est effectiua, & vitæ cōseruatiua. *Prouer. 17.* *Genes. 42.*

CAP. X. *Quare Deus irascibile addidit concupiscibili, & quòd etiā timor & desperatio animali fuerint necessaria.*

OMnes etiam passiones quæ sunt in irascibili, sicut ab amore radicaliter oriuntur, ita ad gaudium naturaliter pergunt, & ad ipsum vt suum finē ordinantur. Spes enim & audacia ad hoc ordinantur, vt tandē bono arduo, non obstāte arduitate, consequuto, vel malo arduo superato, appetitus per gaudium quiescat in bono acquisito. Imò desperatio & timor ad gaudium ordinantur. Desperando enim animal mouetur vt timeat ac fugiat, sicque euadat tristitiam quæ imminet, & gaudium habeat malo per fugā declinato.

Vbi notandum, quòd appetitus irascibilis datus est animali propter concupiscibilem, & est velut propugnator appetitus concupiscibilis. Sine appetitu nanq; irascibili, concupiscibilis esset velut inermis, & absque defensione. Neque sufficiebat appetitus concupiscibilis ad bene esse animalis, nisi fuisset adiunctus etiam irascibilis. Frequenter enim contingit circa id quod animali est cōueniēns, occurrere arduitatem & difficultatem, per quam affectus concupiscibilis statim retraheretur, vel remoraretur, nisi esset adiunctus appetitus irascibilis, qui confirmaret concupiscibilem, & velut animaret in suo amore & prosequutione, ne statim concupiscibilis occurrente arduitate se retrahat, atque à prosequutione desistat. Quomodo enim armatus aliquis per viam ambulans cum inermi, facit ipsum inermen non desistere ab itinere, etiam si videatur aliquid occurrere aduersi, qui alioqui solus & inermis existens statim ab itinere suo cessaret, vel deflecteret: sic appetitus cōcupiscibilis statim à conuenientis prosequutione cessaret, arduitate occurrente deterritus, nisi haberet irascibilē velut propugnatorem, qui illum teneret in prosequutione sui appetibilis. Ita ergo irascibilem appetitum Deus animali cùm concupiscibili dedit, vt etiam occurrente arduo à prosequutione conuenientis *Appetitus irascibilis, propugnator est concupiscibilis.*

non cessaret, neque statim malo succumberet, sed contra ipsum sese erigere posset, & ad arduitatem superandam conari. Item, cum fortè à disconuenienti malo teneretur, vt non perpetuo sub illo permaneret, sed ad euadendum malũ sese possit erigere, & velut ad superandum animare. Ita enim per spem & audaciã animal non obstãte arduitate pergit prosequi quod amat, & vnde quærit gaudium. Per iram verò, etiam cùm præsens fuerit malum, superare conatur & euincere malitiam, atque ex èa sese extricare. Per desperationem quoque & timorem sibi consulit animal, cùm ipsum malum arduum imminens tantum videt, vt superare se non posse existimet. Conducit enim ànimali ad euasionem mali, desperatio & timor: cùm tam arduum fuerit malum; vt existimet se non posse superare. Nam tunc per desperationem & timorem fugit animal, sicque suæ saluti consulit. Si enim oblato arduo quod animal ipsum superare non potest; adhuc pergat sperare & audere, periculum est vitæ ipsius; dũ se opponere tentat malo excedenti suas vires, & se fortius oppugnare: vnde cùm deuictum fuerit, malè habebit. Et frequentissimè hoc modo animal in perditionem venit.

Itaque etiam desperatio & timor in animali vtiliter posita sunt ad salutem animalis, occurrente malo quod existimatur non posse superari: sicut econtrario spes & audacia ibi conducunt ad esse animalis, vbi existimatur malum posse superari. Atque hoc pacto manifestè patet, quomodo (vt supra diximus) etiam desperatio & timor ad gaudium ordinantur, sicut ex amore proficiscuntur. Amor autem ille primus ex quo oriuntur omnes istæ passiones tam concupiscibilis quam irascibilis (vt iam ostẽsum est) & gaudium istud ad quod passiones omnes ordinantur, vt ad finem, de eadem re sunt. Est enim primus amor appetitus, quo appetit & amat salutẽ ipsius animalis cuius est appetitus. Et gaudium vltimum ad quod ordinantur omnes passiones aliæ, est similiter de salute & bono ipsius animalis, ad quod ordinãtur quæcunque in ipso sunt omnia. His autem de appetitu sensitiuo determinatis, rursus ad intellectiui appetitus considerationem (vnde digressi sumus) reuertamur.

CAP. XI. *Prædicta omnia etiam in intellectiuo appetitu inueniri.*

Has

HAs autem paſſiones omnes quas iam explicauimus, manifeſtum eſt ſic in homine, ſicut & in alijs irrationabilibus inueniri. Nam & homo quæ ſecundum ſenſum percipit corpori conuenientia, amat, atq; proſequitur, & cùm adeptus fuerit, voluptate in eis afficitur: cùm percipit diſconuenientia corpori, hæc odit, fugit, & de his triſtatur, ſi ea aduenire ſibi contingat. Sperat item, & audet, & occurrenti difficultati ſe opponit, vt euincat. Deſperat quoque interdum, & timet cùm arduitatem æſtimat ſuas vires ſuperare. Inſuper & iraſcitur, cùm præſens malum fuerit, quod putat per vindictam poſſe ſe ſuperare. Et in his omnibus (quantum ad corpus attinet) manifeſtè homo cum cæteris animalibus irrationalibus conuenit, ita in appetitu ſenſitiuo ſicut in ſenſu. Verùm quantum ad appetitum intellectiuum, conſiderandum eſt, quòd licet nulla talis paſſio corporalis poſſet in eo inueniri, ipſe tamen dicitur amare, odire, proſequi, fugere, delectari, triſtari, ſperare, deſperare, audere, timere, & iraſci. Et hæc omnia quæ iam prius appetitui ſenſitiuo diximus conuenire, nõ ſunt omnino ab intellectiuo appetitu aliena. Quomodo enim in appetitu ſenſitiuo ſunt amor corporalis, gaudium corporale, odium corporale, triſtitia corporalis, ira corporalis, & ita in cæteris: ſic in appetitu intellectiuo eſt amor ſpiritualis, quo voluntas id quod ſecundum rationem bonum iudicatur, amat: eſt deſiderium ſpirituale, quo ad acquirendum id quod ſecundum rationem bonum iudicatur, tendit: & eſt gaudiũ ſpirituale, quo in eo iam adepto oblectatur. Vt cùm intellectus iudicat virtutem eſſe bonam, & rem vtilem homini, appetitus intellectiuus amore afficitur erga illam, & incipit eam proſequi, ſiue ad eam tendere deſiderio: atque vbi adeptus fuerit, in ea gaudet. Et cùm intellectus æternam vitam (quæ Deus eſt) vt bonam & ſumme bonam cognoſcit, voluntas amore afficitur, & deſiderio tendit ad illam conſequendam. Atque vbi deſiderium hoc ſuum adimpleri contigerit, ſummo gaudebit gaudio. Eſt quoque odium ſpirituale, eius quod ſecundum intellectum iudicatur diſconueniens & malum, & fuga eiuſdem, atque vbi præſens adeſſe contigerit, triſtitia. Vt cùm intellectus iudicat vitia eſſe hominis nobilitati contraria, & naturam deformantia, afficitur voluntas auerſione & odio contra illa, fugitque & abominatur ea: ac ſi quando in ea per fragilitatem contigerit incide-

re, tristatur de talis mali præsentia. De quali odio per Psalmistam dicitur: Nónne qui oderunt te Domine oderam, & super inimicos tuos tabescebam? Perfecto odio oderam illos, inimici facti sunt mihi. Item spes & audacia in appetitu intellectiuo inueniuntur. Cùm enim intellectus virtutem vt arduam & difficilem considerat (quippe virtus & ars, iuxta Aristotelis sententiam versantur circa difficile) voluntas nihilominus firma & stabilis non deterrita arduitate, eamque putans posse euinci & superari, pergit amare virtutem, pergit etiam desiderare & ad eam tendere, hic certè sperat & audet. Sin econtrariò arduitate victus humanus appetitus resiliat deijciáturque ac fugiat à virtutis proposito (quemadmodum proh dolor cernere est in maxima parte hominum) hic desperatio & timor est. Iram quoq; in intellectiuo appetitu spiritualem experimur, cùm illud quod secundum intellectum malum & disconueniens iudicamus, adesse contigerit: voluntas tamen aduersus ipsum consurgit, & quærit ipsum malum superare atque euincere. Vt cùm homo in peccatum se aduertit cecidisse, grauiter irascitur aduersus illud, si non sibi complacet in eo, neque perseuerare eligit in eo, consurgitque ad ipsum expellendum, ac se ab illo emundandum. Ita cùm quis in se vel in proximis videt contemptum diuini honoris, ira spirituali aduersus malum hoc secundum intellectiuum appetitum consurgit, ad superandum & destruendum contemptũ honoris Dei. Ac de huiusmodi ira intelligendum est, quod in Psalmis scribitur, & apud Euangelistam Ioannem adducitur de Christo Domino: Zelus domus tuæ comedit me. Et Paulus Apostolus gaudet per suam epistolam se commouisse discipulos ad iram & indignationem, contra peccatum, ad pœnitentiam. Ita ergo manifestum est, omnia ista quæ in appetitu sensitiuo inesse suprà diximus, etiam intellectiuo appetitui inexistere. Est tamen hoc aduertendum, quòd ista vt sunt in sensitiuo appetitu, dicuntur passiones, nõ autem vt sunt in appetitu intellectiuo. Vnde & angelicæ mentes amant salutem hominum, amant Deum, prosequuntur & desiderant electorum salutem, gaudent super peccatoribus pœnitentiam agentibus, & super iustis proficientibus, tristantur super conuersis, reuertentibus ad pristina vitia, aut iustis suam iustitiam relinquentibus, irascuntur aduersus eos qui scandalizant pusillos, qui Dei nomen blasphemant, spe-

rant

Psal.138.
Aristoteles
Psalm. 68.
Ioan.2.
2.Cor.7.
Luc.15.

rant de peccatoris conuersione donec in mundo est, desperant de eorum reditu ad bonum qui in peccato mortali iam condemnationem acceperunt, & ita in alijs. Nequaquam tamen in angelis sunt ponendæ passiones, amoris, gaudij, odij, tristitiæ, & huiusmodi: atque ita nec in homine secundum appetitum intellectiuum, secundum quem similis est Angelis. Hæc enim omnia intellectiuus appetitus absque passione in se habet, quæ sensitiuus habet cum passione, & affectiones tantùm, non passiones appellantur. Passio enim corporalem aliquam immutationem designat, & imperfectionem includit. Vnde plerunque inualescentibus passionibus corporalibus istis, cernimus hominis corpus secundum eas disponi. Vt qui vehementer irascuntur, cernuntur oculos habere scintillantes, & faciem velut fumantem atque ardentem, propter quod in scripturis nonnunquam ira per fumum faciei designatur. Veluti cùm de Deo dicitur: Ascendit fumus in ira eius, & ignis à facie eius exarsit. Et alibi: Domine Deus quousque irasceris super orationem serui tui? Vbi in Hebræo habetur, fumabis, pro irasceris. Qui vehementer timent, pallidi fiunt: item qui desperant, vultu fiunt deiecto. Vnde ad Cain desperantem ob non acceptata munera, Dominus: Quare (inquit) concidit facies tua? Ita qui gaudent, multùm rubescunt, & grato colore perfunduntur in vultu: qui verò tristantur, vultum habent tetricum & toruum. At verò affectiones istæ vt sunt in appetitu intellectiuo, non sunt cum tali immutatione corporali, neque per se eiusmodi passionem in corpore efficiunt, nisi simul & in appetitu sensitiuo passio existat affectioni voluntatis correspondens. Ita enim solet ex redundantia affectionis, quæ in appetitu intellectiuo est, etiam in sensitiuo passio correspondens generari. Quemadmodum videlicet ad oculum cernimus, eos qui interno lætantur gaudio, ex bonæ conscientiæ testimonio, ex redundantia gaudij spiritualis gaudere etiam corporaliter, & serenitate ac placiditate quadam vultus illud internum gaudium demonstrare. Et cùm quis secundũ Deũ irascitur, secundum voluntatem simul etiam corporis ira accenditur, quæ velut ministret vltionem.

Psalm. 17.
Psalm. 79.
Genes. 4.

CAP. XII. *Differentia inter passiones appetitus sensitiui, & affectiones appetitus intellectiui.*

Est etiam hæc differentia inter passiones appetitus sensitiui, & affectiones voluntatis, quòd appetitus sensitiuus secundum eas merè patitur, quia naturaliter ab obiecto ei imprimuntur, ita vt non possit non recipere, quemadmodũ sensus merè passiua potentia est. Vnde præsentato per sensum obiecto conuenienti, & per æstimatiuam vt tali indicato, appetitus sensitiuus necessariò & naturaliter afficitur & amat illud, & cùm obiectum aliquod vt conueniens & præsens per sensum præsentatur, naturaliter patitur appetitus sensitiuus, & afficitur gaudio ex ratione talis obiecti, habetque se merè passiuè, quemadmodum sensus cùm à sensibili oblato speciem recipit. Atque hinc fit, vt brutum animal proposito cibo quem secundum æstimatiuam iudicat conuenientem, naturaliter erga ipsum amore afficiatur, ipsumque prosequatur, neque potest non amare, aut non prosequi, nisi adsit impedimentum aliundè quod præualendo naturaliter operetur fugam vel odium, vt suprà declarauimus. At verò in appetitu intellectiuo multò aliter se res habet. Est enim voluntas, potentia multò nobilior, non vtique merè naturaliter patiens ab obiecto, etiam sub ratione sua proposito, sed mouens seipsam ad obiecti propositionem potius, quàm ab obiecto moueatur. Nam si naturaliter ab obiecto moueretur, semper obiecto proposito deberet secundum rationem obiecti moueri, cùm nullum esset ab extra impedimentum. Atqui experientia aliud manifestat, videlicet hominis voluntatem nulla necessitate ab obiecto proposito moueri: sed propria libertate ipsam sese mouere. Potest enim contingere, & contingit per singula momenta in plurimis, vt intellectus & ratio iudicet hoc esse bonum, aut conueniens, cùm tamen ipsa voluntas illud non prosequatur, nec amet: item vt intellectus iudicet hoc esse malum, cùm tamen voluntas non odiat illud, nec fugiat. Vnde in incontinentibus manifestè hoc cernimus: iudicant enim secundum intellectum, malum esse adulterio coinquinare vxorem alienam, malũ esse in tali statu permanere: attamen secundum voluntatem non tristantur de tali malo præsenti, neque odiunt, neque fugiunt. Item omnes secundum intellectum iudicant peccatum esse malũ, & deformans humanam naturam: attamen secundum voluntatem non omnes odiunt peccatum, neque fugiunt. Est ergo voluntas potentia nõ merè passiua naturaliter patiens ab obiecto,

Appetitus intellectus, differt à sensitiuo.

iecto, ita vt non possit non pati ab eo quemadmodum est appetitus sensitiuus: sed libera est, & actus sui in seipsa liberè effectiua, ad propositionem tamen obiecti. Intellectus enim & rationis est voluntati obiectum proponere, vtpote sub ratione boni aut mali: & voluntas non trahitur ad obiecti prosequutionem, neque vlla necessitate in ea fit affectio secundum rationem obiecti, sed libertate sua se mouet cùm voluerit, secundum affectionem tali obiecto conuenientem: ita vt etiam cùm mouetur, liberè possit non moueri. Vt cùm intellectus virtutem vt bonam & conuenientem humanæ nobilitati proponit, voluntas non trahitur naturaliter ad eius amorem & eius prosequutionem, sed liberè se mouet. Nam obiecto eodem similiter oblato, & nullo existente alio impedimento, potest nunc moueri ad amorem virtutis, aliàs non moueri: potest nunc prosequi, aliàs non prosequi.

CAP. XIII. *De libertate voluntatis super affectiones proprias & passiones appetitus sensitiui.*

EX prædictis videtur manifesta libertas ipsius appetitus intellectiui, quo ad proprios actus, & affectiones. Vnde etiam fit vt propriè nominentur voluntatis actus vel operationes, nequaquam autem passiones, tametsi vt in appetitu sensitiuo, passiones verius quàm actus vel operationes appellentur: videlicet quod in appetitu sensitiuo fiant ab obiecto potius quàm efficiantur ab ipso appetitu: in intellectiuo autem contrariò, non ab obiecto in ipsum imprimantur, sed ab ipsiusmet libertate efficiantur. Non solum tamen hanc libertatem habet voluntas super actus proprios, verumetiam super passiones, quæ sunt in appetitu sensitiuo, magnum habet dominium, & magnam libertatem. Quia enim appetitus sensitiuus, secundum naturam subiectus est voluntati vt inferior superiori: & quia volũtas potentia libera est, hinc fit, vt non solùm imperium & libertatem habeat supra proprios suos actus, verùm etiam supra passiones appetitus sensitiui. Imò verò ex Dei ordinatione, hoc ipso quòd voluntatem liberam homini dedit, inferiorem appetitum non liberum voluit huic superiori libero esse subiectum, voluitque huius passiones naturales & non liberas ab huius libertate regi & moderari. Vnde ex ore Domini ad Cain exardescentem mala *Volũtatis libertas.*

iracundia (propterea quòd non quæ ipsius mala munera, igne cęli absumpta essent, vt bona sacrificia fratris) ita dictum
Genes.4. legimus, Subter te erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius. Quasi dicat, Tu quidem nunc subita exardescis iracundia, quasi grandi malo tibi illato, ex eo quòd tibi frater prælatus est signo diuino. Attamen scito, inordinatum hunc iracundiæ furorem qui in tuo sensitiuo appetitu exoritur, debere te comprimere & moderari, per superiorem quæ in te est liberam voluntatem, ne propter hunc iræ furorem, impium aliquid operæ committas, quod in proximo futurum est, si
Genes.4. insurgentem appetitum primum non comprimas. Si autem verùm est quod ait Dominus, sub homine esse ipsius appetitum, & ipsum dominari debere suo appetitui, manifestè consequitur supra hunc appetitum debere poni aliam aliquam potentiam superiorem cui subdatur, & cuius imperio atque dominio subijciatur. Quod autem dominatur alteri, & sub se habet subiectum vt possit reprimere, moderare, ac regere, libertatem habere debet qua id possit. Hæc autem potentia superior voluntas est & appetitus intellectiuus. Patet ergo ex verbis illis Domini, appetitum sensitiuum subiectum esse intellectiuo, item & voluntatem habere libertatem, & imperium, non solùm super actus proprios, sed etiam super passiones sensitiui appetitus. Quomodo enim sub ipso esset appetitus sensitiuus, & quomodo ipse huius dominaretur, si super suos tantum proprios actus diceretur habere libertatem? Quomodo enim regem dicemus imperare populo, si ipsum fateamur solum habere libertatem in proprijs rebus agendi quod voluerit, & non etiam in negotijs populi? Sed & si ea quæ antecedunt prædicta Domini verba, diligentius considerauerimus, inueniemus libertatem voluntatis caussam esse, ob quam illi subijcitur sensitiuus appetitus. Sic enim Dominus præmittit, Quare iratus es, & quare concidit
Genes.4. facies tua? Nónne si bene egeris, recipies: sin autem malè, statim in foribus peccatum tuum aderit? Ac demùm subiungit quòd iam diximus: Sed sub te erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius. Vbi dum propriæ actionis libertatem præmittit, mox subiungens seruitutem & subiectionem appetitus, indicat appetitum homini subiectum esse ratione eius quod est in eo liberum, & à quo suam habet libertatem. Et hæc est sola potentia voluntatis. Per voluntatem enim ho-

mo habet libertatem. Est ergo voluntas in homine, quæ ex diuina ordinatione habet libertatem & imperium super appetitum sensitiuum.

CAP. XIIII. *De dominio voluntatis supra appetitum sensitiuum.*

AD cognoscendum autem quomodo voluntas dominatur super appetitum sensitiuum, notandum est (iuxta Aristotelis distinctionem) duplex esse dominium: alterum quo Dominus dominatur in seruum, ita vt nihil possit facere à seipso seruus, nisi quod Dominus imperauerit, cuiusmodi dominium Græca appellatione vocat despoticum, quod nos latinè dicere possumus herile, id est, quo herus dominatur seruo. Siquidem despotes, herus, vel dominus interpretatur. Alterum est dominium liberũ, quo rex dominatur suis subditis liberis: qui licet subiecti sint suo domino, non sit tamen (quemadmodum priores) vt non possint nisi quę ille iubet facere, sed ita vt pareant quidem illi in ijs quæ imperauerit, possint nihilominus etiam illo non requisito agere quæ sibi videntur commoda. Manifestum est autem, appetitum sensitiuum pro hoc statu potius posteriori hoc modo quàm priori, esse voluntati subiectum. Non enim sic ei subijcitur, vt nihil possit nisi quod ille iusserit. Nam potest per se absque voluntatis imperio sensitiuus appetitus, mouere ipsum hominem ad obiectum, ad quod fuerit pertractus, etiam non requisita voluntate, neq; accepto à voluntate imperio. Quanquam enim in homine appetitus sensitiuus subiectus est voluntati, non tamen ob hoc est ignobilior neque impotentior in homine quàm sit in animali bruto, vbi alium non habet superiorem. Vnde sicut in bruto appetitus motus ab obiecto, per se sufficiens est animal mouere ad obiectum à quo ipse prior mouetur prosequendũ vel fugiendũ, ita potest & in homine moueri per semetipsum. Secundo autem modo subiectus est voluntati, & voluntas ei dominatur, quoniam videlicet vbi voluntas iusserit, potest appetitum inferiorem cõpescere, eiusq; passiones mitigare, vel comprimere, vel prorsus supprimere, potestq; eũ cohibere, ne animal moueat ad obiectũ à quo ipse mouetur. Ad eandem rem tertio libro de anima adducit Aristoteles cõparationẽ sphærę superioris & inferioris, quarũ superior mouet ad inferiorẽ suo raptu, eã secum circũgyrando: inferior nihilominus proprio motu con

Duplex dominium.

Comparatio Aristo.

tramouetur. Sic enim voluntas (vt sphæra superior) suæ iussionis imperio sibi parere facit appetitum sensitiuum, & vi quadam cogit suum sequi imperium. Attamen habet etiam sensitiuus appetitus potestatem motu proprio mouendi, quā non accepit à potentia superiori. Quod si quis huius rei requirat experientiam, mirabor ego an lapis sit absque sensu qui id requisierit. Quis enim non experitur in sese per singulos dies, imò per singulas horas (ah quid horas dico? potius per singula momenta dicere debueram) multis se inordinatis passionibus & motibus mirum in modum molestari, quæ absque voluntatis imperio ex parte inferiori à sensitiuo appetitu exorsuntur? Quis non statim visa re pulcra percipit intra se amorem rei illius, & quandam prosequutionem antequam voluntas adsit, quæ compescat sensualem passionem? Quis non circa res sensibiles sentit frequentissimè sese brutorum more statim affici, subitis passionibus in sensitiuo appetitu nascentibus, concupiscentiæ, prosequutionis, desiderij, odij, fugæ, timoris, spei, audaciæ, iræ, & similium ante omne volūtatis imperium? Hanc ergo non perfectam subiectionem sensitiui appetitus ad volūtatem, euidentissimè sic in nobis probat experientia.

CAP. XV. *Quomodo sensitiuus appetitus voluntati contrariatur.*

NEque verò hanc solam habet facultatem appetitus sensitiuus, vt possit absque voluntatis imperio moueri à suo obiecto, ac deinde ipsum animal etiā mouere: sed (quod magis dolendum atque deflendum est) secundum eam conditionem in qua nunc est, plerunque etiam ad ea quæ voluntati sunt contraria, inclinat & mouet. Appetitus namque intellectiuus secundum suam naturam ea amat ac prosequitur, & de illis gaudet, quæ secundum intellectum atque rationem bona sunt: ea verò quæ ratio malè indicat, odit, ac fugit, & de illis tristatur. De huiusmodi etiam bonis sperat, mala contraria timet, & aduersum mala huiusmodi irascitur. Appetitus autem sensitiuus amat & prosequitur ea quæ sensus bona iudicat, & de his gaudet: ea verò quæ sensus disconuenientia iudicat, odit ac fugit, & de his tristatur. Atqui non eadem sunt quæ sensus bona æstimat, & quæ ratio vel intellectus: item quæ sensus mala, & quæ intellectus. Aestimatio namque sensus illa iudicat bona, quæ carni sunt grata, bona vi-

Contrarietas appetitus sensitiui & intellectiui.

videlicet corporalia,& temporalia,delitias,diuitias, amplam supellectilem,pompas magnificas,& gloriosos titulos, amplum famulitium,abūdantiam ciborum, ferculorum, potuū, musicorum instrumentorum concentum;& cętera huiusmodi,quæcunq; sensui carnis sunt grata,& quæcūq; sensum oblectant,& hæc omnia inordinatè & secundum excessum cōsiderata,sensus æstimationi bona videntur, & sic ea sensualis appetitus prosequitur. Ratio verò siue intellectus vera bona iudicat illa,quæ incorruptibilia sunt atq; æterna,& ea quibus ad æternitatem pertingitur,cuiusmodi sunt bona cęlestia,itē virtutes,& virtutū opera,virtutum etiam occasiones,& quidquid nouit ad vera atq; æterna bona consequenda idoneum. Quæ autem sensus vt sibi grata & conuenientia iudicat, secūdum eum vsum,nempè superfluum & excessiuum,nequaquam intellectus vt verè bona iudicat, sed potius vt mala & noxia ad ea bona consequenda quæ ipse verè bona iudicat. Non enim hęc temporalia iudicat vtilia,nisi quatenus ad vera spiritualia & æterna bona conducunt, quod est secundum vsum moderatum & sufficientem. Propter quod, appetitus sensitiuus contrarius est voluntati, non simpliciter in hoc, quòd ipse temporalia & corporalia appetat, voluntas autem supernaturalia & æterna: sed quia ille corporalia secundum excessum & inordinationem appetit,ista vera non nisi secundum debitam moderationem:nec ea quidem per se, sed vt ad aliud cōducentia. Atque hoc est quod sanctus Apostolus ait, carnem concupiscere aduersus spiritum,& spiritum aduersus carnem,& adinuicem hæc sibi aduersari, vt non quæcunque velint homines faciāt. Carnem nanque intelligit partem infimam appetitus sensitiui, & spiritū appellat superiorem partem in anima hominis,ratione voluntatis:significans videlicet appetitum sensitiuū & intellectiuum adinuicem pugnare,vt caro,id est,carnis appetitus,concupiscat contraria appetitui intellectiuo.Hinc & in alio loco multa verborum replicatione conqueritur, non habitare in carne sua bonum, sed malum sibi adiacere,ita vt legem Dei facere volēs, & secundum spiritum quę verè bona sunt diligere,inueniat in carne sua aliam legem,legi mentis repugnantem, seque captiuantem in lege peccati, & alia huiusmodi multa dicit, quæ non nisi sensualitatis peruersitatem indicant voluntati repugnantis:quæ illi vsque adeò est molesta repugnando,vt in vocem

Galat.5.

Rom.7.

tandem exclamationis miserabiliter eiulans terminet querimoniam, dicens: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?

Ibidem.

CAP. XVI. *Vnde procedat rebellio appetitus sensitiui contra voluntatem.*

SCiendum tamen est, quòd appetitus sensitiuus licet ex sua natura appetat bonum corporis vt corporis, non tamen ex sua natura habet sic appetere bona corporis extra modum & ordinem, etiam contra rationis dictamen, & suprà quam ratio dictet, quomodo nunc manifestissimè experimur in nobisipsis. Verùm id ex corruptione prouenit humanæ naturæ, quam sacræ scripturæ auctoritas & sanctorum patrũ testimonia nobis astruunt, ex primi peccati inobodientia euenisse. Nam (vt Sapiens attestatur) fecerat Deus hominem rectũ ab initio, & absq; vlla contẽtione: princeps pacis, osor dissensionis, duos hos appetitus in homine sine vlla contrarietate coniunxerat, sicque appetitum inferiorem subiecerat superiori, vt nihil posset contra eius imperium & contra regulæ ipsius directionem (id est contra dictamen rationis) appetere, vt nõ posset amare aut prosequi cibum, vel potum, vel aliud quodcunq; sensui gratũ, contra volũtatis imperiũ, neque contra rectæ rationis dictamen. Nam ante primi peccati inobedientiam, nunquam appetitus sensitiuum appetisset cibum, nisi quantum & quomodo & quando corpori fuisset bonum pro sua sustentatione, & sicut voluntas voluisset appeti, ipsaque rationis regula dictasset appetendum, neque vnquam fuisset imperium voluntatis egressus appetitus inferior, neque limites excessisset rationis. Mox enim vt voluntas iussisset cessare inferiorem appetitum à sui obiecti prosequutione, dicto statim fuisset obediens, nec progressus fuisset vlterius. Atque ita dulcissima omnino fuit ab initio duorum horum appetituum harmonia, & iucundissima concordia, inferiore in nullo superioris prætergrediente imperium, eratque tum ab homine in eo statu procul omne dissidium. Et perdurabat quidem hæc suauissima pacis concordia, donec diuinæ voluntati paruit voluntas humana, & donec præcepti diuini regulã voluntas hominis non fuit transgressa. At verò posteaquam suam voluntatem homo per inobedientiam subduxit, imò verius suffuratus est diuinæ voluntati, eique cœpit per suam voluntatem velle contrariari, diui-

Eccles. 7.

Vnde profecta carnis rebellio.

diuiniq́ue præcepti regulam transgredi(heu sortem nostram miserandam)iusto Dei iudicio, harmonia illa & pax suauissima in homine dissoluta est, ex tunc sunt in homine confusa atque perturbata omnia,ita vt obedientiam iam negare inciperet appetitus inferior superiori (cui vsque tũc optimè fuerat subiectus) mox vt hic superiori voluntati diuinæ multò magis debitam denegasset obedientiam. Qui enim superiori suo iustæ negat subiectionis obedientiam, hunc non potest iustior vltio subsequi, quàm vt sui quoque subditi patiatur rebellionem. Et qui initium cum superiori Domino fœdus violat,dignus est cui nec alij fidem seruent. Ita ergo per primi peccati inobedientiam, dum se voluntas humana à diuina seiunxit,atq̀ue separauit, eligens & appetens, quod illa nolebat,factum est, vt mox in carne inferior appetitus similem nobis ludum ludere inchoaret, inciperetque statim appetere superiori appetitui contraria, vt ille iã amauerat quod diuinæ omnium supremæ voluntati repugnabat. Atque hoc malum in posteros omnes propagatum, ex vno homine, nemo non sentit grauissimè in se desæuire,nisi quem fortè Deus speciali dignationis priuilegio ad pristinum illum innocentiæ dulcissimum statum reduxerit,per gratiæ suę superabundantis pręuentionem restituens,quod per primi parentis inobedientiam semel perditũ amplius natura non potest restituere Id quod iuxta consonam catholicorum doctorũ sententiam,de beatissima Dei genitrice virgine Maria est confitendũ:in qua non est verisimile fuisse vnquã inordinatũ aliquem in appetitu sensitiuo motum,qui in vllo voluntatis repugnasset imperio, aut à rectæ rationis regula dissonasset. Nam de benedicto filio eius Domino nostro Iesu Christo, hac in re(vbi de inordinatione loquimur) opus non est verba facere,quem vt verum Deum ordinatissimum omnium ordinatorem,firmissimè credimus nulla prorsus inordinatione posse,vel potuisse coinquinari. Patet ergo,quomodo sensitiuus appetitus non secundum primariam suæ naturæ conditionem id habet,vt contra voluntatem concupiscat,sed secũdum corruptionem illam quæ in humanam naturam ex primi peccati inobedientia processit; & hanc contrarietatem quæ in homine cernitur, non debere Deo creatori imputari (nõ est enim Deus dissensionis,sed pacis, vt sanctus ait Apostol.)sed homini pręuaricatori,qui seipsum à Deo voluntariè sepa-

Virgo Maria à carnis rebellione immunis.

ſeparando, ſui inferioris appetitus perdidit perfectum dominium. Hic autem appetitus inferior, ſecundum hanc corruptionem: appropriato vocabulo ſenſualitas ſolet nominari. Nam quoties ſenſualitatem nominamus, inordinationem iſtam in tali nominatione intelligimus. Nominatio autem appetitus ſenſitiui corruptionem non includit, ſed ipſam tantùm potentiam inferiorem appetendi.

CAP. XVII. *Quanta miſeria homini oriatur ex rebellione appetitus ſenſitiui contra voluntatem.*

EX hac autem humani generis corruptione ex illius pulcerrimę harmonię miſerabili diſſolutione multiplex in hominibus procedit incommodum. Inter quę illud non minimum eſt, quòd homo ad omne bonum admodum eſt difficilis ac tardus, & quod non niſi cum difficultate multa operatur bonum; ad malú verò promptus eſt & facilis, ipſumq; ſine multa difficultate operatur: quemadmodum in Geneſi ſcribitur, ſenſum & cogitationem humani cordis prona eſſe ad malum ab adoleſcentia ſua. Ex eo enim, quòd ſenſualitas ſemper tranſire quærit rationis limites (quę eſt regula voluntatis) ſemper homo in ſe habere cognoſcitur, quod virtuti ſtudentibus reluctetur. Nam virtus & bonum intra limites rectę rationis conſiſtit, quos ſenſualitas exire ſemper appetit, ſicque virtutis ſtudentibus ſua importunitate faceſſit negotium, & non modicam ingerit difficultatem, ſuis paſſionibus continuò pulſans, & velut impetum faciens in voluntatem ad meliora conantem. Atque hinc eſt, quòd Ariſtoteles in libris Ethicorum aſſerit, virtutem (ſicut & artem) verſari circa difficile. Profectò enim difficile non foret homini operari bonum, ſi non hanc in ſe haberet corruptam ſenſualitatem, ſic ſemper ad mala ſolicitantem, & bono ſemper repugnantem. Impoſſibile eſt autem non fieri difficultatem in re quantumuis facili, vbi ſit qui retrahat, & qui impediat. Quemadmodum in ſe quidem eſt facillimum in altum de terra hunc eleuare baculum. Si tamen ſit qui toto pondere calcet ſuper eius extremum, at ſi ſit qui mihi ſurſum trahere volenti quomodocunque contranitatur, difficultas mihi erit in eleuando: non quidem ex re ipſa, ſed ex parte retrahentis atque contranitentis. Atque ita ſanè, virtus non circa ipſum quod in ſe eſt difficile verſatur, neque per ſe difficile eſt voluntati appetere & mouere ad bo-

Geneſ. 8.

Ariſt. 2. li. Ethicorū.

num

num: sed propter hanc sensualitatem, retrahentem semper à bono, & ad malum solicitantem, prouenit difficultas. Neque aliud quàm sensualitatem istam rebellem respicit Saluator, cùm in Euangelio viam vitæ facit angustam, & angustã portam dicit per quam intratur ad vitam. Videlicet significare volens, plerosque mortalium sensitiuum appetitum insequẽtes per vias malas ad mortem pergere, paucissimos verò appetitui huic resistentes per vias bonas ad vitam proficisci. Qua in re illud maximè deflendum est, quòd non solùm reluctari in nobis potest sensualitas voluntati, & in bono prosequendo ei facere negotium, verumetiam penitus eam possit ad se allicere, imò sibi subijcere, & pertrahere quò ipsa voluerit: sicut pertrahere solet ancillam conductitiam domina quò voluerit. Nam si tantam difficultatem posset inferre voluntati in operando bonum, foret id quidem tolerãdum. Nunc verò tantam habet potestatem, vt etiam supra voluntatem possit fœdissimè conscendere, eamque sibi seruiliter subijcere. Quod sanè spectaculum tam fœdum est, tam sordidum, tam inamœnum, tam Deo & sanctis Angelis, atque spirituali animæ abominandum, vt verbis explicare non queat: tolerabiliusque foret totam mundi machinam perturbari, sursum ac deorsum commistis omnibus infimis ad suprema, & supremis ad infima commutatis, quàm ita inferiorem illum appetitum superiori tanto nobiliori dominari. Narrat apud Esdram secundus ille nobilium adolescentum, qui de mulierum fortitudine disserebat, rem fœdissimam, de muliere meretricula, concubina magnifici Regis: quæ sedens ad Regis dexteram, auferebat diadema regni eius, imponensque sibi, palmis Regem cedebat cum sinistra manu: cùm ille super hæc omnia aperto ore intueretur meretriculam & arrideret ridenti, indgnanti verò blandiretur donec reconciliaretur in gratiam. Atque hoc tam fœdum spectaculum referens ille adolescens purpuratorum omnium præ narrationis nouitate in se conuertit oculos, & Principum animos commouit in vehementem admirationem. At verò iis qui inter nos habent oculos, qui fœditatem internam valent conspicere, multò fœdiùs, multò sordidiùs, longè magis execrabile videbitur, sensualitatem vilissimam & sordidam de terra prodeuntem, & semper in luto volutari, quærentem dominari voluntati de cælo progenitę.

Luc. 13.

Nota

3. Esdr. 4.

nitæ, ac de clarissimo Diuino stemmate prognatæ nobilissimæ vtique ac liberrimæ Imperatrici, & Regni diadema (quod huic donauit altissimus) ab ea auferre, sibique imponere. O vilissimam meretriculam, ô scortum putidissimum, prauam sensualitatem, quæ tam multorum hominum voluntates tibi vilissimè subijcit, quæ hominum voluntates facis quæ bona sunt relinquere, & tuis pessimis desiderijs acquiescere.

CAP. XVIII. *Quòd voluntas ob suam libertatem non possit cogi ab appetitu sensitiuo.*

HOc tamen sciendum est, quòd nulla voluntas à sensualitate superatur merè violenter, sed tantùm sua permissione & libertate. Propter quod, nequaquam voluntas excusatur à grauissimo scelere, Deumque in infinitum offendit, cum se ita permittit à vilissimo scorto superari. Quanquam enim sensualitas rupto fœdere potest suis passionibus facere negotium & molestiam exhibere voluntati rationis rectæ regulam insequi cupienti, si tamen voluntas obsistere voluerit, & nisi vltro consenserit solicitanti, nisi cedat insultanti sensualitati, impossibile erit ipsam ab hac superari: ita vt impossibile sit voluntatem subijci violenter à sensualitate, neque possit vnquam ab ea expugnari, quantumuis oppugnetur, nisi ipsa se dedat in manus meretriculæ. Quapropter omni excusatione caret voluntas, quantũuis grauibus impulsibus passionum solicitata, si sceptrum & diadema regni à Deo optimo sibi datum permiserit à se tolli, & in manus meretriculæ fuerit deuenire. Non enim potest à voluntate tolli sceptrum, nisi ipsa dederit, & verius ipsa se subijcit sensualitati, quàm à sensualitate subijciatur. Qui enim omnem oppugnantis apparatum & insultum sua virtute potest repellere, hic si se superari ab hoste permittat, manifestum est quòd seipsum dederit in manu victoris. Atque ita cùm voluntas in homine possit sua libertate depellere omnes passionum impulsus, quibus ab appetitu sensitiuo potest impugnari, siue blandiendo, siue quancunque molestiam exhibendo, manifestum est, non posse ipsam manu violenta expugnari, sed à semptipsa sponte dedi in manus expugnantis. Atque hinc æstimet homo, quàm grauiter illa à iusto iudice Rege Regum & Domino dominantium puniends sit voluntas, quæ ita præter necessitatem, absque omni pe-

Nota diligenter.

ni periculo commissum sibi Regnum & Imperium,ad modicam oppugnationem vel molestiam resignet & tradit alteri inferiori,cui Deus nequaquam regnum vult esse in homine id est,infimæ & corruptæ sensualitati, quam ipse voluit omnimodis esse subiectam. Proinde omni diligentia quisque debet sibi attendere,ne ipsam in naturalem dominationem, ministræ super dominam,seruæ super liberam,ancillę super heram,mulierculæ super virum,in semetipso admittat. Attendat voluntas nobilitatem suæ originis, quoniam de excelso cælo est,non de terra progenita, & quantumuis importunã se exhibuerit coniuncta eadem in carne meretricula quantumlibet sibi facessat negotium:caueat tamen ne vnquam tã vilissimo scorto ipsa tam nobilis Dei propago se subijciat: maximè cum nulla sit illi necessitas, atque hoc certissimo sciat, non posse se nisi volentem ab illa superari, imò verò suo conatu & suæ libertatis virtute illam quantumcunque repugnantem posse nihilominus quo voluerit pertrahere. Tanta enim est voluntatis humanæ pro hoc etiã statu libertas, vt non possit ab vllis passionibus appetitus sensitiui pertrahi violenter ab eo quod ipsa elegit, ipsa verò possit sensualitatem violenter pertrahere quò voluerit, quantumlibet reclamet,quantumlibet recalcitret ac reluctetur. Et licet voluntas hominis impedire non possit quin à sensualitate oppugnetur,quin illa recalcitret, remurmuret, repugnet, quia prauæ in illa passiones exurgant, à quibus magnam difficultatem ipsa patiatur,& multam sustineat perpetuamque molestiam,potest tamen si diligenter aduigilauerit & viriliter se gesserit,omnes illius passiones edomare atque compescere,ita omnem difficultatem euincere, vt non possit vnquam expugnari,neque in subiectionem venire oppugnantis,vt manifestum sit,quoties voluntatem deuinci cõtigerit,non ex impotentia esse, sed ex socordia atque segnitie:quandoquidem viriliter decertando, omnem potuisset oppugnationem superare.

CAP. XIX. *Quatenus passiones sensitiui appetitus in homine dentur vitio.*

Et quoniam impedire non potest, nec prohibere volũtas pro statu huius miseræ dissensionis, quin sensualitas suis motibus & passionibus insurgant,vt autem nõ dominetur & non præualeat omnino, potest sua vigilantia prohibere

Caput istud pariter et proximè subsequens diligenter expende.

bere: hinc est quòd ad culpam à iusto iudice imputatur voluntati, & districta ab ea requiritur vltio, si se ab illa permittat superari, & sub pedibus conculcari. Non autem imputatur ei, quòd passionum in sensualitate exorientium patiatur insultus, nisi quantum ipsa per negligentiam illas permittit exurgere & inualescere. Quæ verò suæ rebellionis impetu sensualis affectus voluntatem præueniendo agit, pro his culpa non ascribitur voluntati. Non enim exigitur ab ea quod supra facultatem ipsius est, & quod prohibere ipsa haudquaquam potest, quomodo ergo ei iustè imputabitur? Quapropter non illi tantùm laudandi sunt, neque boni viri censendi, qui nullis passionibus molestantur, in quibus nullæ sensualitatis malæ affectiones exurgunt (hoc enim vix paucissimis datur, & non nisi singulari contingit Dei beneficio: & vix interdum post multos labores, post luctam annorum multorum à Deo hoc obtinetur) sed ille laudandus est, qui mox vbi persenserit in se malas oriri passiones, occurrit ex aduerso, per imperium voluntatis, vt eas antequam crescant, succidat, & antequam inualescant, supprimat. Quemadmodum non ille solùm Agricola laudandus est, in cuius agro nullum crescit lolium, nulla vnquam exurgunt zizania: sed qui diligenter prospicit, ne ita exurgant zizania, vt triticum supprimant, quique mox vt enasci viderit diligenti solicitudine euellit ac succidit, antequam in altum exurgant. Neque ille tantùm equi sessor laudatur, cuius equus non reluctatur, non calcitrat, non in altum projicit posteriora, non exercet vllam petulantiam: sed qui petulantem atque saltantem equum ita nouit fræno gubernare, calcaribusque comprimere, vt non ipse pessundetur, & equum cogat eam quam ipse voluerit viam, quantumuis reluctantem incedere.

CAP. XX. *Per similitudinem petulantis equi ostenditur quomodo debeat appetitus sensitiuus subiugari voluntati.*

Fræno indiget appetitus sensitiuus.

QVam similitudinem equi petulantis & sessoris eius si diligentius considerauerimus, inueniemus, quomodo voluntas in domanda sensualitate sese habere debeat, vt non solùm non pessundetur, verùmetiam ad quæcunque voluerit, eã cogat sibi cogat subseruire. Videmus autẽ equorum sessores ad equorum petulantium gubernationem duplicibus vti adminiculis: videlicet frænorum gubernaculis, & sti-

& stimulis calcarium: quibus equum quantumcunque petulantem diligens sessor, & equitandi gnarus sub se retinet, & quocunque voluerit, potest agitare. Ita ergo & sensitiuus appetitus frænis eget & calcaribus, quibus constringatur, vt sub obedientia debita permaneat. Sunt autem fræni isti habitus boni & bonę assuefactiones: quibus illum voluntas quodammodo induit, dum frequenter illius passiones frangendo, & secundum rationem moderando, ita quandam assuefactionem bonam in eo generat, per quam facilius ipsum regat ac sub se teneat: habitus enim morales, id est, bonæ assuefactiones per multum laborem passionibus malis resistendo, easque moderando in appetitum sensitiuum introductæ, hoc ei sunt, quod fræna equis. Quemadmodum enim fręna equis affixa & firmiter copulata, sessori dant quo se teneat, & quo equum subiectum moderetur: ita habitus illi atque assuefactiones in appetitu sensitiuo ex multis actibus relictæ, sunt aliquid ei inexistẽs, quo potest teneri & moderari. Generãtur autem huiusmodi habitus vel assuefactiones in appetitu sensitiuo, ex continuo exercitio. Cùm enim frequenter voluntas suo imperio resistit passionibus sensualitatis, & eas cohibet intra limites rectę rationis, facitq; non rem aliter appetere quàm oportet, ex hoc relinquuntur in ea habitus quidam & quędam assuefactiones, & quantò amplius & frequentiùs id factũ fuerit, tantò firmiores habitus & maiora fræna inijciuntur in appetitum. Atque hinc fit, vt rebellio ista appetitus sensitiui ad voluntatem in studiosis & diligentibus hominibus continuò mitigetur, fiatque indies mitior ille bestialis appetitus, & facilius se gubernari permittat. Fit etiam, vt illis qui primùm à vitijs ad virtutes se cõuertunt, difficillimum sit continere appetitum, ne currat in pristina obiecta. Sunt enim hi sessoribus imperitis similes, equo indomito absq; frænis insidentibus. Vbi verò paulatim assueuerint, fit eis studiũ virtutũ multò facilius. Calcarium autem stimuli quibus equi fiũt subiecti, afflictiones sunt & pœnalitates, quibus affectus sensitiuus afficitur à viris spiritualibus, quo facilius illum sibi subiectum reddant, & minus rebellantem, faciliusq; dicto faciant audiẽtem. Huiusmodi sunt ieiunia, vigiliæ, lacrimæ, labores manuum, nuditas, frigus, fames, sitis, egestas, vilitas, contemptus, & huiusmodi; quibus omnibus velut quibusdam stimulis, calcarium

Calcaribus indiget sensitiuus appetitus.

 pun

pungitur affectus sensitiuus, afficiturque dolore & affligitur, vt minus sit voluntati bona molienti molestus, & faciliùs sequatur quocunque illa duxerit. Atque hæc ratio est, quare sancti viri quibus omnis cura est tota voluntate domino suo deseruire, sedulò huiusmodi afflictionibus insistant, ieiunantes, vigilantes, laborantes manibus, verberibus seipsos afficientes, siti & algore seipsos torquentes, atque ita de alijs huiusmodi afflictionibus. Hinc illa Pauli Apostoli vox est: Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo, ne fortè cum alijs prædicauero, ipse reprobus efficiat. Et alibi in infirmitatibus gloriatur, in ieiunijs, plagis, famæ, siti, nuditate, frigore, & huiusmodi: asserens quòd virtus in infirmitate perficitur, & quòd tunc fortior sit, cùm infirmatur. Videlicet hæc omnia ad effectus sensitiui edomationem ille referebat, non audens super indomitum equum absque calcaribus insidere. Et quantò quisque magis lasciuientem & magis rebellem hunc subiectum equum persentit, tantò magis illum stimulis huiusmodi pungere debet atque vrgere, nec cessare, donec præ dolore subsilientem & clamitantem cogat cessare à petulantia. Atq; ob hoc, in principio conuersionis (cùm maximè ferocire videtur appetitus contradictionem à voluntate præter consuetudinem patiens) illis maximè exercitijs corporis afflictiuis insistendum est, ijs qui facilè volunt ac breuem reportare victoriæ triumphũ. Postea verò quàm subijci cœperit, iam vtcunque didicit pristinis stimulis humiliatus minus lasciuire, mitiùs quoque tractari potest, & stimulis calcarium prædictorum minus vrgeri, sic tamen, vt non nimia remissione rursum redeat ad lasciuiam. Nulla enim re meliùs quàm afflictione contumax seruorũ genus in subiectionem redigitur, & in subiectione retinetur: quemadmodum Agar ancillam præ lasciuia dominam suam spernentem, prudens Sara dura afflictione sibi subijcere curauit: quod consilium à Deo non est improbatum, vt fugientem eam etiam Angelus domini reduxerit, & consilium Saræ probarit, dicens, Reuertere ad dominam tuam, & humiliare sub manu illius. Quomodo verò habitib' moralibus appetitus frænetur, & an in ipso tales sint habitus, & quot sint, & qui, aliaque huiusmodi particularia, ad præsentem tractatum non pertinent. Ad moralem nanque doctrinam, atque ad Theologorum determinationem spectant. Nobis

1. Cor. 9. *1. Cor. 12.* *Genes. 11.*

suf-

sofficiat duos istos appetitus secundum naturalem considerationem distinxisse, & quemadmodum se adinuicem habeant indicasse. Nunc verò ad considerandum ipsam in se voluntatem pergamus, & quæ per illam homini prouemāt eximia contempleimur.

CAP. XXI. *De libertate voluntatis in omnibus operationibus.* *Voluntati cætera vires subijciũtur.*

A Voluntate habet homo hoc sibi peculiare, vt solus omnium suorum actuum sit dominus, hoc est, vt quæcunque homo operatur, liberè operetur, possitque pro sua libertate quod operatur, non operari. Subiecit enim Deus voluntati omnes alias vires quæ sunt siue in corpore, siue in anima, ita vt ad voluntatis imperium omnes possint moueri, possitque eis voluntas imperare sui actus exequutionem, & ipsæ ei obediont. Loquimur autem non simpliciter de omnibus operationibus, neque de omnibus viribus quæ sunt in homine, sed de viribus animalibus, & de operationibus animalibus, quæ videlicet homini, secundum quod est animal, conueniunt. Nam potentiæ vægetatiuę non subijciuntur imperio voluntatis. Non enim ad imperium voluntatis nutritur homo, vel augetur. Alioqui non verum esset, quod ait Saluator, non posse nos ad staturam nostram adijcere cubitum vnum. Si enim augmentatiua potentia esset subiecta hominis voluntati, indubiè plūrimi statura pusilli (qui ob hoc contemnuntur ab hominibus) etiam vltra cubitum sibi adijcerent. Illæ autem vires omnes quæ homini conueniunt, vt animal est, subiacent voluntatis imperio: non ita vt absque voluntatis imperio non possint moueri, sed quia ad imperium voluntatis sic nata sunt moueri. Visus enim naturaliter ab obiecto mouetur, cùm fuerit præsentatum: sed voluntas ipsi potest imperare, vt ad hoc vel illud videndum se conuertat, & potest auribus præcipere, vt ad sonum illud attendant, quanquam oblatum sonum absque omni voluntatis imperio possint audire. Ita potentiæ motiuæ imperat voluntas, vt corpus moueat huc aut illuc, quò scilicet voluerit. Sed & intellectus à voluntate moueri natus est. Potest enim imperare intellectui, vt ad hoc aut illud intelligibile contemplandum se conuertat. Et omnes hæ potentię secundum quod voluntati sunt subiectæ, aliquo modo per participationem liberæ dicuntur, eo quod à voluntatę liberè moueantur. Sola tamen voluntas per

Luc. 12.

Voluntas liberrima.

ſeipſam libera eſt, & veram habet libertatem. Omnes enim aliæ tametſi à voluntate liberè poſſint moueri: propoſito nihilominus obiecto naturaliter ab illo mouentur, quemadmodum de ſenſitiuis potentijs ſuprà declarauimus, & de appetitu ſenſitiuo. Voluntas verò omnino libera eſt, quia propoſito ſibi bono & appetibili, nulla cogitur neceſſitate illud amare, ſed poteſt liberè non amare, & non proſequi: & propoſito malo, liberè poteſt non odire & non fugere. Neque poſſibile eſt, vt quis voluntatem cogat ad aliquid amandum, vel proſequendum, odiendum vel fugiendum, ad gaudendum de aliquo aut triſtandum: atque ita in cæteris actibus voluntatis. Neque ſolùm in proprijs actibus ipſius voluntatis id verum eſt, ſed in omnibus actibus potentiarum ſibi ſubiectarum. Nemo enim poteſt cogere voluntatem, vt imperet alicui inferiorum virium exercitium actus ſui: videlicet vt imperet potentię motiuæ vllum motum, vt vllum membrum moueat, aut vt per vllam potentiam animalem quidquã fieri debeat. Sed neque ipſa corpora cæleſtia neque omnes quæ ſunt in ſuperioribus conſtellationes, ad aliquid poſſunt voluntatem liberrimam compellere, quantumuis ſint conſtellationum vehementes operationes, quãlibet efficax ſit virtus aſtrorum. Quanquam non eſt negandum aſtrorum & conſtellationum influxus poſſe agere in corpus, ſicque appetitum ſenſitiuum vt corpori immerſum poſſe immutari ab effectu aſtrorum impreſſo in corpus, & inclinari ad aliquid appetendum vel fugiendum ſecundum qualitatem impreſſi effectus. Verùm vltra appetitum ſenſitiuum non poteſt protendi virtus aſtrorum. Non enim poſſunt niſi in corpora vel corporalia ſuos effectus producere. Voluntas ergo neque corpus neque corporale aliquid exiſtens, ſed potentia ſuperior, nec immerſa corpori, nullius eſt effectus ab aſtrorum virtute ſuſceptiua. Et licet ferè contingat (propter inſipientiam) bonam partem hominum aſtrorum inclinationem etiam ſecundum voluntatem ſequi, id tamen argumentum nullum eſt, quòd aſtrorum influxus cogat voluntatem, aut quòd aſtrorum virtus per ſe immutet & inclinet voluntatem: ſed inde hoc procedit, quia maxima pars hominum, per damnandam ſocordiam permittunt voluntatem à ſenſualitate ſuperari: & quia pauciſſimi ſunt, qui non ſecundum carnem viuunt, & carnis

Corpora cæleſtia nõ poſſunt voluntatem cogere.

nis concupiſcentiam ſpiritu contempto inſequuntur. Propter quod rectè Sapiens ille dixit Eccleſiaſtes, ſtultorum eſſe infinitum numerum, At verò Sapiens ſi quis inuenitur è millibus vnus, hic per voluntatis libertatem, omnem ſuperabit aſtrorum operationem, omnia ſenſualis appetitus blandimenta pro nihilo pendet, atque ex alto deſpiciet. Vnde illa Ptholemæi vulgò iactata ſententia, ſyllabarum quidem numero modica, ſed veritatis pondere grauiſſima: Sapiens dominabitur aſtris. Qui enim aſtris non dominatur, profectò ſtultus eſt & inſipiens, vtpote qui abſque neceſſitate in perditionem abduci ſeſe permiſerit. Nemo ergo cùm tentatur dicat, quoniam à Deo tentatur, aut ab aſtrorum influxibus (quę ſunt creaturę Dei) ad malum vrgeatur, non creaturam Dei bonam, & bonam valde incuſet, ſed ſuam potiùs ſtultitiam & inſipientiam condemnet. Vnuſquiſque enim (vt ait Iacobus Apoſtolus) tentatur à propria concupiſcentia abſtractus & illectus: cuius meretricijs blandimentis dum voluntate conſentit, ipſe ſe propria culpa filium mortis gehennę conſtituit, ac propria ſponte damnabilem facit. *Iacob. 1.* *Ibidem.*

CAP. XXII. *Quod ratione voluntatis homo mereatur vel demereatur.*

EX hac autem libertate quam iam oſtendemus ineſſe hominis voluntati, conſequitur hominem ratione voluntatis poſſe mereri vel demereri, dignumq́ue fieri præmio bono ſiue malo, iuxta quod per voluntatem bona vel mala facere elegerit. Cæterorum verò animaliũ nullum mereri poteſt aut demereri, aut retributione bona vel mala dignum fieri.

Meritũ enim & demeritum, præmium & punitio illic locũ habent, vbi eſt actuum liberum dominium, vbi quod fit, liberè fit, ita vt poſſit qui facit hoc ipſum, ſi velit, non facere: itẽ vbi quod non fit ſiue omittitur, liberè non fit, liberéq; omittitur, vt potuiſſet ſi voluiſſet, non omittere. Vbi verò libertas non eſt, ita vt non poſſit agens non agere quod agit, vel vt non poſſit agere quod non agit, ibi conſtat nullam eſſe meriti vel demeriti, præmij vel retributionis rationem. Propter quod ignis ſi hominem innocentem comburat, nullam meretur punitionem. Quod enim egit, liberè non egit, ſed naturali neceſſitate. Similiter lapis, cùm hominem deſuper cadens interficit. Imo & lupus cùm hominem fame exci- *Meritũ, & demeritum præſupponunt libertatem.*

excitatus vorat, vel etiam cùm sola phantasia ductus id facit. In his enim omnibus sicut nulla libertas, ita nullum est demeritum. Sic infantuli dum parentes manu cædunt, dum per noctis tempus molesti sunt parentibus & multùm illis faciunt laborem, vociferantes & clamantes contra illorum voluntatem, in nullo demerentur, neque punitione sunt digni, ob defectum libertatis. Necdum enim vsum habent suę libertatis, sicut needum habent vsum rationis. Ita quoque moriones, qui penitus velut pueri aut bruta absque libero vsu sunt ipsius volũtatis & rectæ rationis. Et licet secũdũ ciuiles leges puniri decernantur animalia bruta, vbi homicidium fecerint, non hoc arguit, illa punitionem huiusmodi meruisse suo actu. Nam talis punitio potiùs ad dominorũ ipsorum damnum ad quos attinent spectat, quàm ad ipsa animalia bruta: vt fit cùm bos interfector hominis securi cæditur, capite rotæ supraposito: videlicet vt discant possessores illorum diligentius sua iumenta obseruare. Vel fiunt huiusmodi punitiones ad hominum commonitionem, vt magis ab huiusmodi ipsi absterreantur animalia rationalia, cũ & in irrationalibus bestijs talem vident capitalis sententiæ seueram exerceri vindictã. Interdum etiã in sceleris detestationem, veluti cùm is qui cũ iumento coijt, simul cum ipso iumento exuritur, si possit cõprehendi. Cõsequitur ex prędictis, quòd non in omnibus suis actibus homo meretur vel demeretur, sed in ijs tantùm, quæ voluntariè operatur. Primùm quidẽ in ijs actibus quæ propriè sunt ipsius voluntatis, & deinde in omnibus quęcunq; à voluntate imperãtur, non autẽ in illis quæ nec propriè ipsius sunt voluntatis, nec ipsius subsunt imperio. Idq; intelligendũ est tã de ipsis actibus, quàm de actuũ omissionibus. Potest enim homo mereri, & bono præmio dignus fieri, non solùm tale aliquid faciendo quod bonum est fieri, sed etiam omittendo quod bonũ est non fieri, & malum est fieri. Sed demereri potest, non solùm faciendo quod malum est fieri, sed etiam omittendo quod bonum est fieri, & non malum est non fieri.

Bruta cur secundum leges puniantur.

CAP. XXIII. *Quomodo actus humani, de voluntatis libertate participant.*

Participatio voluntariæ libertatis.

Est etiam circa præsentem locum aduertendum, non requiri ad hoc vt in actu aliquo mereatur homo vel demereatur, quod sit actualiter & formaliter imperatus à

voluntate, ſed ſufficit quod voluntas ſuper ipſum habuerit dominium & imperium:ita vt impedire potuiſſet, ſi tantum voluiſſet. Quod enim voluntate permittente fit voluntarium eſt,& vt libertatem voluntatis participans meritum vel demeritum facit. Non enim ſolum peccat voluntas,dum ipſamet eligit actum malum,ſub etiam quando appetitus ſenſitiuus malam paſsionem excitat: quam voluntas non ſupprimens dum poteſt,ita acceptat atque permittit. Hac enim acceptatione vel permiſsione,actus ille de voluntatis libertate participat. Ex quo patet cauſſa,ob quam in illis actibus homo non mereatur vel demereatur, quos habet à potentijs non ſubiectis voluntati, videlicet nutritione & augmentatione,item in illis quæ ei vt corpori naturali conueniunt: vt cum ſubitò cadens homo alium opprimit,vel interficit. Hic enim non aliter homo ſe habet, quàm truncus, aut lapis, neque vt homo agit. Item in ijs quæ homo dormiens per phantaſiam agit,ratione ligata. Item in ijs quæ homo in furia exiſtens agit, non compos mentis,nec ſuæ voluntatis vtens libertate. Conſequitur etiam,non demereri hominem ex ſolo aſpectu rei illicitæ oblatæ,ad quam non ſe per volūtatem conuertit,neque in auditu rerum obſcenarum ſubitò, cùm non aduertit voluntariè auditum ad huiuſmodi, & ita in cæteris. Non enim in poteſtate voluntatis erat talem actum compeſcere,neque aliquid de libertate voluntatis participat. Qui autem voluntariè conuertit oculos ſuos ad aſpiciendum vana,aures accommodat ad mala audiēdum,& ita in alijs:aut etiam non auertit oculos,non obturat aures,cùm poſsit & debeat, hic in operationibus ſenſuum peccat ex libertate voluntatis, cuius ibi fit participatio. Conſequitur inſuper (quod ſuprà diximus) primos illos paſsionum motus,qui ab appetitu ſenſitiuo exurgunt in homine, præueniendo voluntatis imperium, non imputari homini ad demeritum, ſi nulla ſit acceptatio voluntatis, ſi voluntas mox vt ſenſerit, ſeſe opponens incipiat eoſdem compoſcere. Hoc tamen ſciendū eſt quātò magis diu tales motus ſuſtinet,poſtquàm aduertit & repellere potuit,tantò magis ipſi imputari ad demeritum: quoniam continuò magis & de libertate participat,quantò magis voluntas in eis quieſcit. Et vniuerſaliter ita in omnibus iudicandum eſt,quanto vnuſquiſq; actus, vel vnaquæque omiſsio magis eſt voluntaria, & quantò

magis de voluntatis libertate participat, tanto maioris esse meriti vel demeriti. Circa quod etiam notandũ est, posse in aliquo actu esse participationẽ voluntariæ libertatis, etiã tũc cùm voluntas omnino nihil operatur & prorsus est ligata, videlicet cùm aliquid prius voluntariè homo eligit, & liberè operatur vel admittit, ad quod alterum illud per se consequi est natum. Vt qui per tempus vigiliæ illicita varia cogitat, neque antequam somno se dat, agit pœnitentiam suæ vanitatis, huic si per noctem de præteritis vanæ occurrant imagines, inordinationes huiusmodi & illusiones nocturnę non prorsus culpa vacant. Voluntariæ namque libertatis aliquid habent, quatenus vigilans illa admisit in sese, vnde in somno plerunque solent consequi. Sic qui se voluntariè inebriat, si postea ebrietate obrutus delinquat, vel committendo quæ committere non debet, vel omittendo quæ facere debuit, hunc certò à peccato non excuset ebrietas. Atque hac in re quantum ad ea quæ in somno fiunt, multùm confert illa somniorum naturalium ab animalibus distinctio, quam in libro pręcedenti posuimus. Naturalia enim somnia absque voluntatis participatione sunt, eò quòd caussam habeant naturalem. Animalia verò aliquid de voluntaria libertate participant, Quid autem sit voluntarium, & quod modis dicatur, & alia plura quæ de voluntario subtilius solent differi, ad moralem doctrinam pertinent. Nobis sufficit generàliter hominis istam prærogatiuam in merendo vel demerendo descripsisse.

CAP. XXIIII. *Homini quomodo ratione voluntatis præcepta fiunt & promißiones.*

Præcepta solis rationalibus dãtur.

HAbet quoque à voluntate homo, vt solus ipse inter cætera omnia naturalia creata possit accipere præcepta & prohibitiones, promissiones item & comminationes. Hæc enim illic locum habent, vbi est actionem libertas. Frustra namque pręceptum fieret illi à quo non posset fieri quod nõ præcipitur, vel à quo non posset non fieri, vtpote illi quod naturaliter quippiam facit vt non posit in oppositum. Quemadmodum vanè præciperet, qui igni præciperet calefacere, aut materiam appositam inflammare. Neque illic est præmia proponere, vbi non est libertas ad faciendum vel omittendum. Ad hoc enim præmia proponuntur (siue bona promittendo, siue mala comminando) vt ad ea quæ bona sunt

agenda extimulentur, vel ab ijs quæ mala sunt amoueantur, ij qui libertatem habent siue bonum siue malum faciendi, aut committendi, pro sua libertate. Est autem promissio & comminatio de re non præsente sensibus, sed quæ tanquam futura proponitur. Sunt enim promissiones de futuris, item & comminationes. Vnde cùm solus homo propositione futurorum moueatur, cætera verò omnia tantum ad præsentiam obiecti sensibilis per sensitiuum appetitū mouentur naturaliter, hinc fit vt non possint nisi homini promissiones fieri & comminationes. Et licet aliquando appellemus ostētationem ipsius appetibilis promissionem, & ostentationem rei terribilis, nonnunquam vocemus comminationem (velut cùm cani baculum ostendimus, eundem vibrantes tanquam indicantes accepturum illum verbera, si ad carnē hanc accedat) id tamen manifestum est potius allicere vel absterrere esse, quàm promittere vel comminari. Quod etiā in scripturis legitur, Deus pręceptum posuisse irrationabilibus creaturis: quemadmodū de cælestibus corporibus non solum irrationabilibus, sed etiam in animatis dicitur Psal. 148. quòd illis Deus posuerit præceptum quod nunquam præteribit: hoc certum est dici methaphoricè, videlicet ad significandum diuinam institutionem, qua illis motum suum ab initio instituit & definiuit, quem ipsa inuiolabili lege obseruant. Propriè ergo solis hominibus præcepta, & prohibitiones, promissiones, & comminationes constituuntur. Maximè autem illæ promissiones secundum dignitatem hominis sunt, quibus bona æterna promittuntur.

CAP. XXV. *Quòd homo ratione voluntatis capax sit infiniti boni.*

HAbet insuper homo à voluntate, vt solus sit capax infiniti boni, vulloque possit bono creato repleri, nullo possit temporali bono satiari. Est enim ipsa capacitatis infinitæ, & durationis æternæ: cum sit potentia non immersa materiæ, & à corpore separabilis, atque in æternum permansura. Omnia autem alia creata præter Deum solum, finita bona sunt. Solus Deus est bonum infinitum & incomprehēsibile. Ac proinde non potest hominis voluntas vllo bono creato quantumlibet præcellenti satiari, nisi solo Deo. Nam finiti ad infinitum nulla est proportio. Vnde sicut si vas aliquod imaginaremur infinitæ capacitatis corporalis, nullo pos-

Volūtas nullo creato satiabilis.

possset creato liquore impleri, etiam si omnia flumina in illud infunderentur, omnesque aquarũ fontes, & putei: ita sanè voluntas hominis infinitæ capacitatis existens, nullis potest bonis creatis, etiam si vniuersa simul influant, satiari. Quantumcunque enim boni finiti in voluntatem immiseris, nihil aliud agis, quàm si in immensum vas, aquæ guttulam infuderis. Verum infinitum aliquod flumen infinitum vas posset replere, minus autem infinito non posset replere infinitum. Infinita enim capacitas requirit infinitum replens si debeat repleri. Vnde impossibile est voluntatem vllo creato satiari. Appetitus autem sensitiuus non est capacitatis infinitæ, sed admodum modicæ: propter quod facilè impletur, & impletus cessat concupiscere, donec rursum illo, quo plenus fuerit euacuetur. Atque hinc manifesta est differentia inter animalia bruta & homines brutaliter siue bestialiter viuentes. Animalia enim bruta quoniam non nisi appetitum sensitiuum habent, citò satiantur & replentur, modo cibo vel potu. Homines autem eiusmodi, verè non homines, equis & mulis minus rationabiles, qui voluntatem habẽt sensualitati subseruientem, & similiter vt appetitus sensitiuus inordinate absque regula rationis sensibilia appetentem, nũquam possunt temporalibus rebus satiari, quantum ad effectum, vt gulosi cibos atque potus absque termino concupiscunt, nec ingurgitare desistunt, donec vsque ad guttur ab imo pleni prohibeantur vlterius ingurgitare, non defectu desiderij, sed defectu corporis, quod omnino nequit amplius recipere, propter nimiam impletionem. Ea verò sensibilia bona quæ non intra nos suscipimus (vt sunt pecuniæ & possessiones, & huiusmodi) absque vllo termino & fine sempur appetuntur. Videlicet hoc ipso cognoscere potest & debet homo, per illud quo supereminet cæteris animantibus, se esse capacitatis infinitæ, & nullo finito bono satiabilem. Propter quod vanè laborat ac frustra seipsum deuixat homo, dum tẽporalibus, ac finitis huiusmodi bonis quæ in hoc mũdo sunt, suum cupit infinitum desiderium adimplere: non minus quàm si vas infinitum (vt diximus) modico aquæ cyatho quis laboret implere. Illud autem bonum requirere debeat, & toto conatu inuestigare, quòd solum est suo infinito appetitui proportionatum, quod solum potest hominis desiderium penitus implere & satiare perfectissime. Bonũ autem

Appetitus sensitiuus facilè impletur.

Christiane lector attende.

tem hoc vnicum est, non temporale, sed æternum, non creatum, sed creator dominus deus super omnia benedictus, qui ad hoc nos sic creauit capacitate infinitos, vt ipsum qui solus in infinitum potest adimplere requireremus, & ad eũ omne nostrum dirigeremus desiderium. Cùm enim nihil ipse frustra fecerit, qui est sapientissimus omnium conditor, nunquam vtique hominis voluntatẽ infinitæ fecisset esse capacitatis, nisi aliquo modo voluisset bono infinito eã adimplere. Vnde cùm solus ipse tale bonum infinitum sit, cõstat ad hoc illum fecisse nos capacitatis infinitæ, vt ab eo plenissimè impleremur. Hãc philosophiã non ignorabat ille qui de post fœtantes assumptus fuit ad regnum, cùm diceret. Satiabor cũ apparuerit gloria tua. Sic & in alio loco exclamãs? Quid enim mihi (inquit) est in cælo, & à te quid volui super terrã? Quasi dicat, Omnino nihil est, quod meam infinitam capacitatem valeat implere. Et subiungens quid sit quo credat posse se adimpleri, ita prosequitur, Defecit cor meũ, & caro mea. Deus cordis mei, pars mea, Deus meus in æternum. Et rursum alio loco. Credo videri bona Domini in terra viuentiũ. Manifestè videlicet significans, non hic in terra exilij & morientiũ esse vlla bona quibus possit satiari. Sic enim loquitur, quasi nulla hic bona viderit: Hinc & saluator in Euangelio toties mouet thesaurizare non thesauros in terra, sud thesauros in cælo deficientes.

Psalm.16. *Psalm.27.* *Psalm.26.* *Luc.12.& 18.*

CAP. XXV. *Quomodo per voluntatem Deum amare, Deoq; vniri potest homo.*

HAbet insuper homo ex voluntate, vt inter omnes creaturas solus possit Deum diligere, eique per voluntatem adherere perpetua adhæsione. Nam animalia bruta per sensitiuum appetitum non possunt nisi quæ sensibilia bona sunt, & quæ sensus iudicat conuenientia diligere. Deus autem nullo sensu sentiri potest, homo verò sicut per intellectum sensui supereminentem, potest Deum cognoscere, ita per voluntatem Deum potest amare. Amor vero facit rem amantem adhærere rei amatæ. Hæc enim est natura amoris vt vniat amantem cum re amata: faciatque vnum ex duobus. Est enim vinculum & quasi viscus siue glutinum, quo conuiscantur, conueniuntur, & conglutinantur ad inuicem amans & amatum: ita vt etiam vulgo qui se multum amant, vnam animam in diuersis corporibus dicantur habere?

Et

Et sicut Paulus de meretricio amore ait, quòd duos cõniungat in vnum corpus: (Qui adhæret, inquit, meretrici, vnum corpus efficitur) ita de amore spirituali voluntatis dicendum est, quòd vnum spiritum efficiat. Vnde & subsequenter de amore diuino loquens adiecit, Qui autem adhæret domino, vnus spiritus est. Hęc enim adhæsio de qua loquitur, non nisi per amorẽ est. Potest ergo homo per voluntatem Deum infinitum amare, & sic cum illo vnum fieri: Per voluntatem quoque potest homo donec abest à Deo ipsũ prosequi & desiderare, infinito & infatigabili desiderio, & in eo iam habito potest gaudere: & quantò perfectius habuerit, tantò perfectius gaudere: & cùm perfectissimè ipsum habuerit, in futura scilicet patria, tũc perfectissime gaudebit, eritque vbi vnio perfectissima, suprà quàm humani ingenij valeat caligo nunc apprehendere. Ecce quanta, quã admiranda sunt, quàm eximia, quàm præcellentia, quæ humana soboles vere cælo demissa ab alto, præ cæteris omnibus creaturis possidet, quibus creatis omnibus præstat & præfertur in immensum. Vide ô homo & attende, quã nobilem te nobilissimus creauit conditor tuus. Ecce qui cunctas res naturales creauit finitas, te solum infinitum creauit: & talem te creauit, vt ab ipso posses inhabitari, & ab ipso infinite bono, infinite beatificari.

1. Corin. 6

Conclusio libri.

Sed nos iam ab infimis rerum naturalium elementis atque principijs, ad id quod in creaturarum ordine dignissimum est atque omniũ supremum Dei adiutoris (qui nostrũ sic direxit calamum) subuecti, quo iam auolabimus longius? quo proficisceremur vlterius? Per materiam & formam rerum naturalium, per earum caussas, per motus & accidentia cætera per generationes & corruptiones iam peruolauimus, supernas impressiones sub nobis reliquimus, viuentium naturam & sentientium dignitatem (tam quò ad externos sensus, quàm quò ad internos) proposuimus ante oculos omnium. Insuper & hominis intima introgressi, nobilissimas illas vires (intellectum & voluntatem) quantum dedit altissimus, vtcunque lallantes puerorum more & balborum instar magna fari gestientium expressimus. Quò verò super hæc conscendamus altius, in ordine rerum naturalium nequaquam poterimus inuenire. Ipse igitur qui nostrę fuit considerationis initium, qui ad sui gloriam nostrũ

hactenus calamum direxit atque prouexit, nunc quoque nostri laboris finem accipiat: & cuius gloriam in cunctis præcedentibus spectauimus, tandē in operis conclusione canticum laudis idem ipse accipiat: qui in Trinitate & vnitate viuit & regnat in æterna secula benedictus. Amen.

FINIT LIBER XII.

PSALMVS ILLI, QVI SOLVS IMplere potens est humanum desiderium.

Qvemadmodum desiderat fatigata cerua ad fontes aquarum, vt refocilletur in eis: ita desiderant ad te Deus animæ nostræ, are factæ præ inopia, & fatigatæ carnis molestia.

Apud te nanque solū est fons vitæ & torrentes voluptatis apud te sunt: vena tu es aquarum viuentium, quibus solis satiari possunt, & inebriari rationales animæ nostræ.

Quæcunque in hoc creato mundo sensibus subiecta percipimus, nequaquam implere possunt, vel secundum partem minimā, desideria nostra: etiam si agglomerentur quæcunque orbis iste cōtinet superna, & infima, non valebunt nec vnius hominis implere desiderium.

Talem enim tu Deus piißime creasti rationalem creaturam tuam: ita magne Deus & mirabilis, magnum & mirabilem creasti hominē.

Vt tui capax esset, nec vllo posset satiari bono nisi te, vt solo vnoq; te poßit impleri, suaq; capacitatis teipsum accipere plenitudinem.

Irrationalium cæterorum animātium appetitus, rebus impletur permodicis: pro nihilo est eorum satiare desideria.

Lupus famæ insaniens oue vna satiatur aut altera: Leo rugiens prædam adeptus modicam, ceßat à venatione sua.

At verò hominis voluntatem nimia donasti amplitudine: latitudo capacitatis eius atque profunditas non habent terminum.

Quantumcunq; fuerit iniectum creati boni, non implebitur immēsitas eius nihilo amplius quàm si in ollam mensura infinitam inijciatur paruula aquæ guttula.

Infinitatem tamen istam non afflictionē contulisti homini, vt semper egenus torqueretur atq; famelicus: multo magis, vt veræ beatitudinis & supernæ felicitatis solus ipse capax foret, talem creasti eum.

Ita magne Deus nos voluisti capaces facere amplitudinis tuæ: talē enim tibi complacuit creaturam condere, in qua posses inhabitare ipse secundum plenitudinem gloriæ atque felicitatis tuæ.

Quomodo autem te caperemus infinitum, immensum, & immensurabi

rabi

rabilē, nisi & nos tu creasses capacitate infinitos? nequit enim, ratione monstrante, infinitum à infinito concludi.

Magnum mare magnum requirit alueum: nec posset mare infinitum finito contineri alueo.

Nequaquam ergo ad malum nobis est infinita capacitas ista: quoniam quidem ad infiniti boni possessionem felicissimè nobis proficit.

O quàm dulcis est Domine spiritus tuus: & quàm bene illis erit qui dignas nunc tibi faciunt suas animas, vt ad eam tandem aliquando pertingant beatitudinem.

Bonum est homini cùm portauerit iugum tuum Domine ab adolescentia sua: quia in vijs mandatorum tuorum ambulans, perfectam custodierit animam suam.

Et quàm magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, quā præparasti filijs hominum: quam nō vidit oculus, non audiuit auris, lingua non gustauit, imò neq; cor hominis valuit comprehendere.

Ibi conglutinabitur spiritus Domini cum spiritibus seruorum suorum: indissolubili glutino charitatis perpetuæ erunt conglutinati absque dissolutione, in æternitate perpetua.

Eia Domine, quando veniet dies illa vt impleatur nobis beata vnio ista: vt tu nobiscum, nos tecum, tu in nobis & nos in te simus vnū suauiter?

Ibi erit absq; defectu satietas plena, ibi erit absque siti, perfecta, & dulcis ebrietas: cum sese nobis manifestauerit reuelata facie fulgidissima illa gloria tua.

In beata vnione implebitur voluntas bonis omnibus quæcunque desiderauerit: infiniti nanque boni talis possessio statum reddit totius boni accumulatione perfectissimum.

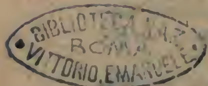
Expectabo te Domine, stabo super speculam & custodiam meā, vt vigilem: donec tu mihi aduenias, plenitudo omnis desiderij mei.

Absque hæsitatione tibi fidens, credo videre bona omnia in terra viuentium, ad vitæ fontes aquarum, in te sperans non confundar in perpetuum.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc & semper, & in secula seculorū Amen.

FINIT PSALMVS:

DEO LAVS, ET GLORIA.

INDEX ALPHABETICVS EORVM, QVAE IN PRAECEDENTIBVS TRACTANTVR.

An-

Au-

Com-

Finis

Par-

Poli

Quæ-

cri-

FINIS.

